

appeltjes van het meetjesland

Provincie Oost-Vlaanderen
Centrale Bibliotheek

Uitgegeven met de steun van
- de Vlaamse Gemeenschap
- het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen

PO0143421

Omslagtekening van Luc Verstraete

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

JAARBOEK
van het
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND
Nr. 54 - 2003

MALDEGEM
2003

Het Meetjesland, Zeeland en Vlaanderen gezien door een Frans priester in 1681

Hugo NOTTEBOOM

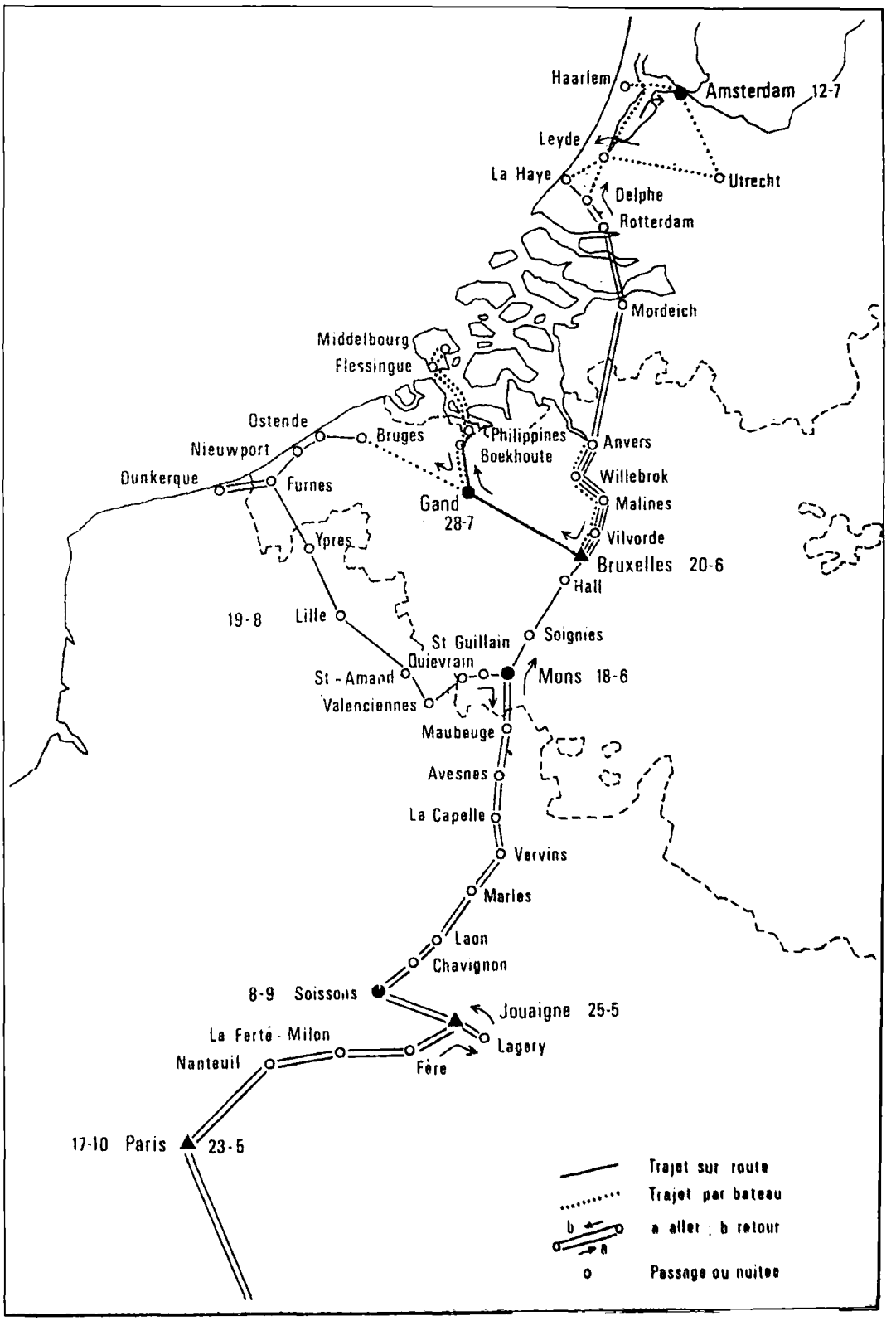
INLEIDING

In 1977 verschijnt te Parijs bij *Les Belles Lettres* het bijzonder merkwaardig reisverslag van Charles Lemaitre: "*Relation de mon voiage de Flandre, de Hollande et de Zélande fait en mil cent quatre vint et un*"[1]. Het manuscript telt 294 pagina's en bevindt zich in de universiteit van Besançon. Uittreksels verschenen reeds in 1888-1889 in de *Revue de Géographie*. Het is te danken aan G. Van de Louw dat het manuscript in 1977 integraal werd gepubliceerd.

1. De politieke toestand

De politieke geschiedenis van de 17de eeuw is er een van krijgsverrichtingen, agressie, onderdrukking, uitbuiting en machtsmisbruik. Vredesverdragen worden gesloten om schaamteloos verbroken te worden. Tussen de troonsbestijging van de aartshertogen in 1598 en de Vrede van Utrecht in 1713, telt men slechts vijfendertig jaar zonder oorlog. Vooral de ongebreidelde machtshonger en de veroveringstochten van Lodewijk XIV, de Franse Zonnekoning, brengen armoede en ellende in onze gewesten. Van 1648 tot 1713 vallen Franse troepen geregeld Vlaanderen binnen en dat gaat steeds gepaard met opeisingen, brandstichting, het betalen van contributie en andere oorlogslasten. En, waren het de Fransen niet die de bevolking molesteerden, dan waren het bevriende troepen, de geallieerden of de Hollanders. Kortom: de Vlaamse bevolking was de speelbal van de politiek van de grote mogendheden[2].

Lemaitre onderneemt zijn reis kort na de Vrede van Nijmegem (1678) toen Lodewijk XIV,op het toppunt van zijn veroveringen stond. Niet alleen werden toen de kasselrijen Sint-Winoksbergen, Broekburg,

Reisweg van Charles Lemaître.

Cassel, Belle en gallicaans Vlaanderen aan Frankrijk afgestaan, maar werden ook de kasselrijen Ieper, Veurne en Kortrijk door Frankrijk geannexeerd. De vrede tussen Spanje en Frankrijk wordt op 29 december 1678 te Brussel gepubliceerd; daarop ontruimen de Fransen op 1 maart 1679 de stad Gent[3], maar op 7 augustus 1681 worden opnieuw Franse troepen in onze streek gesignaleerd[4]. In Sleidinge wordt aan Franse soldaten geld gegeven omdat ze niet in de parochie zouden *logeren*.

In het jaar waarin Lemaitre zijn reis onderneemt, is het betrekkelijk rustig, het was de stilte voor de storm. In zijn reisverslag is er niettemin herhaaldelijk sprake van vijandelijkheden en van de miserabele toestand waarin de landelijke bevolking verkeert, hij schrijft over de ellendige toestand van de landarbeiders rond Aalst, over de leegstaande panden in Middelburg en Vlissingen, het verbrande dorp aan het kanaal van Gent, enz. Ook ziet hij overal dat er veel aan versterkingen wordt gewerkt.

2. JANSENISTEN CONTRA ANTI-JANSENISTEN

Charles Lemaitre was een jansenistisch priester die tot de school van Port-Royal des Champs behoorde[5]. Port-Royal werd door Lodewijk XIV met een kwaad oog bekeken. Het jansenisme, genoemd naar de Nederlandse theoloog en bisschop Cornelius Jansenius, is een Rooms-katholieke beweging uit het midden van de 17de eeuw die vasthield aan ketterse leerstellingen over het wezen van de vrije wil en de predestinatie. Het jansenisme wilde de Rooms-katholieke en de door het concilie van Trente gedomineerde theologie omvormen in de richting van de genadeleer van Augustinus. Heftigste tegenstanders waren de jezuïeten.

De strijd tussen jansenisten en anti-jansenisten, zeg maar jezuïeten, zou duren vanaf 1640 tot aan het eind van de 18de eeuw, en zelfs nog later. Oorzaak van die strijd is de publicatie in 1640 van het boek *Augustinus* van Cornelius Jansenius, twee jaar na zijn dood. In dit boek wordt het vraagstuk van de genade bij kerkvader Augustinus bestudeerd. Deze sombere, pessimistische theoloog sloeg de erfzonde zeer hoog aan, de mens was erdoor gefnuikt en om iets goeds te doen of te willen doen, moet God hem daarvoor de kracht schenken. Onder andere Calvijn was door deze predestinatiegedachte geïnspireerd. Al snel ging de strijd niet meer over de predestinatie en over de menselijke vrijheid, jansenisme werd een term die vele ladingen dekte.

Zowel voor de geschiedenis van het jansenisme als voor het bewind van Lodewijk XIV is 1681 een belangrijk jaar. De kerkvrede of *clementijnse vrede* van 1669, zo genoemd naar paus Clemens IX, is in 1681 fel getaand. De koning had steeds een instinctief wantrouwen tegenover het jansenisme, hij vond de stroming onverenigbaar met het koningschap en met de politieke eenheid die hij in Frankrijk nastreefde. De aanhangers waren voor hem gevaarlijke volgelingen van het *vrije onderzoek*, het waren onverbeterlijke individualisten en werden zelfs *republikeinen* of

tegenstanders van het regime genoemd. In 1679 begint men in Frankrijk met verdoken vervolgingen, enkele maanden later worden de jansenisten openlijk aangevallen. Zeventig personen moeten in mei en juni 1679 Port-Royal verlaten. Op 17 juni gaat Antoine *le grand* Arnauld in ballingschap naar de Nederlanden om zich vanaf 1681-1682 definitief in Brussel te vestigen. Hij was een van de belangrijkste adepten van het jansenisme en leed toen onder een ernstige geloofscrisis. Vele andere volgden hem.

Ironisch is wel dat met het einde van de oorlog tegen de protestanten in 1648 een nieuwe 'oorlog' tussen de katholieken ontstaat. Velen blijven inspiratie zoeken bij Augustinus en houden streng vast aan de augustiaanse leer, anderen, zoals de jezuïeten, neigen meer naar het Renaissance-humanisme. De voorstanders van Jansenius namen het niet dat zijn nagedachtenis door de jezuïeten werd besmeurd die hem voorstelden als een halve calvinist. Uiteindelijk volgde Rome de jezuïeten.

In Gent blijft monseigneur Triest koppig vasthouden aan de juistheid van de uiteengezette leerstellingen in de 'Augustinus'. De strijd met de jezuïeten laait hoog op, van op de preekstoel en in hun scholen blijven ze de ketterse dwalingen veroordelen. Er worden hatelijke pamfletten verspreid, in kloosters en kerken zijn gelovigen getuige van smadelijke scheldpartijen. Bisschop Triest van Gent wordt zelfs een tijdlang geschorst, tot hij zich aan Rome onderwerpt. In 1656 en 1665 veroordeelt paus Alexander vijf stellingen uit de *Augustinus* die impliciet aan Jansenius worden toegeschreven[6].

De veroordeling maakt geen einde aan de strijd: de jansenisten sluiten zich aan bij de theologische faculteit van Leuven en bij het verzet tegen een aantal Romeinse documenten, anderen volgen de leer van de jezuïetentheoloog Molina, vandaar hun naam: molinisten. Het duurt niet lang, of men bevecht elkaar meer op andere dan op theologische verschillen. Uiteindelijk wordt de tegenstelling tussen beide kampen een kwestie van gehoorzaamheid aan het absolute gezag van Rome en om twee opvattingen over de structuur van de kerk: het absolute oppergezag van de paus of meer verantwoordelijkheid van de bisschoppen en de lokale kerkgemeenschap.

De politieke gezagsdragers trekken altijd de kaart van de anti-jansenisten, ook de bisschoppen, het is immers een vereiste om benoemd te kunnen worden. Toch blijven er bijvoorbeeld heel wat jansenistische kanunniken op post die op hun beurt geestesgenoten verkiezen. In het bisdom Gent moet de bisschop het opnemen tegen de jansenistische meerderheid in het kapittel[7].

Uit het reisverslag blijkt duidelijk dat Lemaitre een echt jansenist is; zijn verhaal over bisschop de Hoon, zijn opmerkingen over de epitafen van de Gentse kanunniken en vooral zijn ironische uitlatingen over de jezuïeten, over het buitensporige gedrag van de abt van Sint-Pieters, enz., spreken voor zich. In Frankrijk was Lemaitre een van de *soixante-treize*

die zich in 1656 in de zaak van de *Augustinus* uitspraken ten voordele van *le grand* Arnauld; volgens hen waren de vijf veroordeelde stellingen *afwezig* in de *Augustinus*[8].

De Nederlanden waren toen een bij uitstek gastvrij landvoor religieuze asielzoekers die Frankrijk ontvluchtten. Het kan dan ook geen toeval zijn dat Lemaitre onze gewesten aandeed, we zouden het bijna een prospectiereis kunnen noemen. Met een ongeëvenaarde zin voor alle details uit het dagelijkse leven en met een uiterst kritische instelling ten overstaan van de kerk en de machthebbers, schrijft hij in barok Frans zijn indrukken neer.

3. REIZEN IN DE 17DE EEUW

Vanuit Parijs reist Lemaitre via Bergen en Halle naar Brussel (20 juni). In Brussel bezoekt hij ongetwijfeld Antoine Arnauld, een van de belangrijkste leiders van het jansenisme die in 1679 vanuit Frankrijk naar de Nederlanden was gevlucht[9]. Van Brussel gaat het naar Antwerpen en naar de grote Hollandse steden: *Mardeich*, Rotterdam, Delft, Den Haag, Leiden, Haarlem, Amsterdam (12 juni) en Utrecht om dan terug te keren naar Brussel.

Van Brussel reist hij naar Gent (28 juni) van waaruit hij Zomergem bezoekt. Later trekt hij naar Boekhoute en Philippine waar hij de boot neemt naar Vlissingen en Middelburg. Via Sas van Gent en gebruik makend van de Sasse vaart, arriveert hij opnieuw in Gent. Met de bargie reist hij dan op de Brugse vaart naar Brugge.

Via Brugge, Oostende, Veurne, Nieuwpoort, Duinkerken, Ieper, Rijsel, Valenciennes en Bergen zal Lemaitre op 17 oktober 1681 opnieuw Parijs bereiken, hij was er op 23 mei vertrokken, zijn reis had dus vijf maanden geduurd. Zeven jaar later, op 23 december 1688, overlijdt Lemaitre in de Franse hoofdstad.

Reizen is vooral nuttig om de geest te oefenen, schrijft Alexis de Tocqueville. Ongetwijfeld is dat ook de bedoeling van de maandenlange reis die Charles Lemaitre onderneemt. Reizen is in die tijd eerder een noodzakelijk kwaad dan ontspanning. Lemaitre bezoekt Vlaanderen en de Nederlanden meer dan waarschijnlijk omwille van het feit dat veel religieuzen niet meer veilig zijn in Frankrijk, zijn reis is bedoeld als hulp voor eventuele vluchtelingen. Het verslag van zijn bezoek aan Zomergem in dat verband is verhelderend.

Reizen is in die tijd beslist niet gemakkelijk. Alleen al het vinden van de weg is geen sinecure. Als Lemaitre enkele dagen na het verlaten van Parijs arriveert in La Ferté-Milon en hij 's anderendaags naar Jouainge moet, kan niemand hem de weg wijzen. Tenslotte daagt dan toch een kerel op om hem naar dat dorp te brengen. Het wordt een echte

lijdensweg: ze doen zeven uur over twee mijl, ploeteren door moerassen, verdwalen in bossen en lopen verloren in eindeloze velden waar nergens *petits vachers* te zien zijn, want het is Pinksteren.

Gelukkig zijn de grote verbindingswegen meestal afgezoomd met heggen en bomen en zelfs palen en is het verkeer vrij druk. Alle buitenwegen in die tijd zijn aardewegen, een verharde weg wordt direct gesignaleerd in het reisverslag. In Frankrijk was Lodewijk XIV bezig een net goede steenwegen aan te leggen en dit uit strategische overwegingen. Die wegen worden door het volk *"pavés du roi"* genoemd.

De snelheid was vrij laag, toch lezen we reeds in een ordonnantie van 1570 dat *"de voituren worden gepresumeerd te avanceren dry mylen op twee uren"*. Een mijl was 1400 roeden of 5376 meter, er moest dus ongeveer 8 km per uur worden afgelegd. Deze snelheid kon gehaald worden omdat alle wagens dezelfde asbreedte hadden. De wegen leken dus een beetje op de eerste spoorwegen in Engeland waar de wielen in ijzeren of houten sporen liepen. Naast het reizen op wegen, werd bijzonder veel gebruik gemaakt van de bargie of trekschuit. Zowel in Nederland als in Vlaanderen bestond een uitgebreid netwerk van bargies die op een vastgesteld uur vertrokken en aankwamen. Alle belangrijke steden waren door een bargie met elkaar verbonden. Een bargie was ongeveer 20 meter lang en 4 meter breed en kon een zeventigtal passagiers vervoeren. Een enkele reis van Gent naar Brugge duurde acht uur[10].

In veel reisverslagen maakt de lezer kennis met meestal bizarre zaken en abnormaliteiten zowel van de mens als van de natuur. Bij Lemaitre niets van dit alles; hij houdt zich aan de gewone zaken die hij met verve beschrijft, steeds met een persoonlijk noot. Typisch is ook het tussendoor vertellen van verhalen. In het verslag van Lemaitre vinden we er verschillende van terug. De Franse priester heeft ook oog en oor voor lokale en kerkelijke gebruiken. In dat verband zijn de veelvuldige opmerkingen over het overmatig drinken bij Vlamingen bijzonder opvallend.

4. AANLEIDING VOOR DE REIS.

De echte aanleiding voor de reis van Lemaitre naar Vlaanderen en de Verenigde Provincies wordt door Lemaitre zelf verteld, het lijkt wel een detectiveverhaal. Vanzelfsprekend zal de vervolging van de jansenisten ook een rol hebben gespeeld, toch blijkt dat niet de directe oorzaak te zijn.

In 1664 en 1665, schrijft Lemaitre, *reisde ik naar Duitsland, Hongarije en Italië. Sedert die tijd bleef het verlangen om ook eens naar Vlaanderen en Holland te reizen. Ik kwam er echter niet aan toe, want er is veel tijd nodig om zo'n reis te maken en men raakt ook veel geld kwijt, vooral als men reist voor z'n plezier. Ik wachtte dan ook op een goede gelegenheid om die reis te maken.*

En die gelegenheid doet zich vlugger voor dan Lemaitre denkt. In Parijs krijgt hij in mei het bezoek van een Vlaams geestelijke, een zekere pater Van Bont, die enkele brieven voor hem meebrengt van vrienden die in Vlaanderen een onderkomen hebben gevonden. Lemaitre en Van Bont bezoeken Parijs en omgeving, voeren lange gesprekken, eten samen, kortom: Lemaitre doet wat zijn gevluchte kennissen vragen, namelijk: veel met Van Bont converseren en hem wat Franse cultuur bijbrengen.

Wat Lemaitre niet weet, is dat Van Bont alle gesprekken en bezoeken nauwkeurig noteert in een dagboek. En ook is hij er niet van op de hoogte dat de Vlaamse geestelijke in het oog wordt gehouden door de politie, want ze zien in hem een verdacht, een subversief element.

Op 13 mei laat Van Bont Lemaitre weten dat hij enkele brieven heeft ontvangen uit Vlaanderen en hij nodigt hem om 10 uur 's avonds uit om bij hem te komen, want hij wil de brieven voorlezen en erover discussiëren. Op het aangeduide uur begeeft Lemaitre zich naar het logement, klopt drie keer op de deur, roept de naam van Van Bont, maar er wordt niet opengedaan. Bij het naar beneden gaan, loopt Lemaitre voorbij de conciërge en die zegt dan Van Bont zeker op zijn kamer is. Lemaitre denkt dat Van Bont een andere bezoeker heeft en dat hij misschien liever niet heeft dat hij ze samen ziet.

Van Bont is inderdaad thuis: als Lemaitre klopt, is hij net in een bovenkamertje aan het praten met een meid, en daardoor hoort hij zijn bezoeker niet. Lemaitre gaat naar huis, maar onderweg springt hij nog even binnen bij een dame aan wie hij zijn verkeerd gelopen afspraak met Van Bont vertelt. De dame vraagt of ze een bediende moet sturen met de boodschap dat Lemaitre bij haar thuis is. Maar dat vindt deze niet nodig, ze moet het hem later maar vertellen. De vrouw zendt toch een van haar kinderen naar het logies van Van Bont en die gaat naar beneden om te horen wat het jongetje te zeggen heeft.

Precies op het moment dat Van Bont buiten is, valt de politie zijn kamer binnen. De pater vlucht in zeven haasten weg. Alle papieren en documenten worden verzegeld en in beslag genomen en het meisje, dat zich nog steeds in de kamer bevindt, wordt gevankelijk overgebracht naar de Bastille.

Lemaitre looft en dankt de Heer voor het mirakel, moest hij na het zien van de conciërge een tweede keer naar de kamer van de Vlaming zijn gegaan, was hij zeker aangehouden en zat ook hij opgesloten in de Bastille. En dat Van Bont voor het zoontje van de dame naar beneden was gegaan, wordt een tweede mirakel genoemd.

Van Bont vlucht terug naar Vlaanderen, en de meid zit gevangen in de Bastille. Lemaitre haalt opgelucht adem: de eerste is voorgoed weg, de tweede kent Lemaitre niet eens. Maar dan hoort onze priester van het nauwkeurig bijgehouden journaal en de schrik slaat hem om het hart.

Niet dat hij ooit iets verkeerds heeft gezegd, maar wat Van Bont precies neerschreef, daarover verkeert hij in het ongewisse. En, misschien heeft hij zich onder vier ogen, in een vertrouwelijke bui, toch wel eens laten gaan

Lemaitre verlaat zijn woonst en duikt onder bij vrienden tot hij via via het aanbod krijgt om naar een dorpje in Picardië te trekken. Hij verlaat Parijs op vrijdag 23 mei, pas maanden later is hij er terug. In Parijs wordt hij dan blijkbaar niet meer verontrust.

II. HET REISVERSLAG VAN CHARLES LEMAITRE

1. VAN BRUSSEL NAAR AALST

De reizigers die bij mij in de koets zaten en ook naar Gent wilden, waren allemaal Vlamingen of Spanjaarden. Hun verhalen over de laatste oorlog van de Fransen in Vlaanderen brachten meer dan voldoende verstrooiing. Het militaire succes van de Franse troepen werd toegeschreven aan het voortdurend verraad van de eigen bevolking. Wie me echter het meest van al amuseerde, was een jonge Spanjaard van een jaar of veertien, die de strafste verhalen opdiste over de oorlog, uiteraard met de overdrijvingen eigen aan zijn jeugdige leeftijd. Hij was alferis bij een Spaanse compagnie die in Gent in garnizoen lag[11]. De jonge man droomde ervan wonderen te verrichten als zijn tijd gekomen was...

Door al dat gepraat raakten we vlugger in Aalst dan ik had gedacht. De stad was geheel ontmanteld en lag aan alle kanten open. De boeren uit de omgeving zagen er al even miserabel uit als die in Frankrijk. Toch gingen ze er prat op dat hun regering hen alle mogelijke welvaart bezorgde, alhoewel ze niet beter af waren dan elders. Precies op het middaguur kruiste de karos van Gent naar Brussel die van Brussel naar Gent. We hadden dus alle tijd om te dineren. De hotellerie waar we uitspanden bevond zich op de Grote Markt. Ik had er een mooi uitzicht op het stadhuis dat echter geheel vervallen was. De parochiekerk daarentegen vond ik vrij mooi. Na het diner reden we door naar Gent.

Op ongeveer een mijl afstand van de stad bevond zich een douanebureau waar de helft van de passagiers uitstapte. Hier kwam hun ware aard naar boven, want ze lieten zich nogal laatdunkend en hooghartig uit over het leger en over de gevoerde politiek van hun regering. Nadat zij hun bagage hadden genomen, reden we verder. Aan de eerste stadspoort werden alle passagiers in de koets streng gecontroleerd, behalve ik, was ik niet een geestelijke? Van elke reiziger wou men exact weten waar hij naartoe ging, welk beroep hij uitoefende, enzovoort. We reden vervolgens over de omwalling door de poort waar zich een laatste wachtpost bevond. Hier zagen we dat de soldaten de overmoedige kleine Spanjaard zeer hartelijk ontvingen en hem onder hun armen uit de koets haalden.

2. GENT, 28 JULI

Gent, een nette stad

Bij het naderen van Gent raakte ik gecharmeerd door de nette buitenwijken van de stad. Maar ook in de binnenstad zag alles er bijzonder proper uit. Een van de meest opmerkelijke kenmerken van Gent, is de zindelijkheid van zijn straten. Nergens zag men paardenvijgen! Die werden immers onmiddellijk verzameld door arme lieden wiens enige bron van inkomsten er uit bestond het mest te verzamelen en dat te verkopen aan de bewoners van de buitenwijken. Dat maakte dat de arme drommels reeds van twee uur 's morgens opstonden om ook maar de geringste vuilnis in de Gentse straten op te ruimen. In andere steden wordt er ruzie gemaakt over de manier waarop men het straatvuil zou kunnen verwijderen, en hoeveel dat wel zou kosten. In Gent gebeurt dat allemaal zeer efficiënt en geheel vrijwillig[12].

Ook elders in de stad was de zuiverheid opvallend, zowel in de hoofdstraten als in de kleinere steegjes. Zo ook het steegje rechtover een kleine slagerij waarin zich het bisschoppelijk paleis bevond, op ongeveer honderd passen van de kathedraal. Bij het begin van het straatje stond de knecht van mijnheer N.[13] reeds klaar om mijn reistas te dragen en mij naar het huis van zijn meester te brengen. Die stond me reeds op te wachten, want hij was al op de hoogte gebracht van mijn aankomst[14].

Vlamingen zijn stevige drinkers

Ik werd er met de spreekwoordelijke gastvrijheid, eigen aan de streek, ontvangen. 't Is te zeggen: men liet mij op de meest onmogelijke momenten van de dag pure wijn drinken. Mijn Vlaamse gastheer drong daar zo op aan, dat ik uit beleefdheid gewoon niet kon weigeren, en dus maar meedronk. Ik kreeg er al spoedig spijt van mijn logies bij hem te hebben genomen.

Wat me nog meer ergerde, was het feit dat ik me fel moest afzetten tegen de zeer aanmatigende houding van de bedienden die nog erger waren dan hun meester. Erg afmattend. Vooral een jonge deerne, die was ingeschakeld om een oudere meid te helpen, wilde geen redenen verstaan, ze begreep overigens ook geen woord Frans. Hoe ik me ook inspande, ik kon het van haar niet gedaan krijgen dat ze me water gaf om bij de wijn te doen. Daardoor dronk ik dikwijls helemaal niets, tot ze dan toch, na lang aandringen, naar de keuken trok en een karaf water op de tafel zette[15].

Drinken op de gezondheid van de paus

Dit dagelijks verweer, tot in het absurde toe, om water bij de wijn te krijgen, maakte me erg moe. Ik maakte er echter zoveel kabaal over, dat ik toch mijn zin kreeg, alhoewel het nog niet helemaal was zoals ik

het wenste. De *water*-winst bij de maaltijden - althans bij de meeste - verloor ik al onmiddellijk toen mijn gastheer me wilde laten drinken op de gezondheid van de paus. Dat was voor hem een bijna religieus gebeuren, waaraan al zijn gasten verplicht waren deel te nemen. Zelfs toevallig passerende vrienden, die een beleefdheidsbezoekje brachten, ontsnapten niet aan dit ritueel. De man was er zodanig door geobsedeerd, dat hij subiet alle banden verbrak met hen die hem op dat punt niet wilden volgen.

Aangezien ik ook moeilijk deed over dat drinken op de paus zijn gezondheid, meende ik ook in ongenade te zullen vallen. Mijn wel zeer godsdienstige Vlaamse edelman had een heel ritueel rond de ceremonie uitgedokterd. Zodra iedereen aan tafel zat, beval hij zijn knecht het portret van de paus uit een lade van een kast te halen en het op een andere kast, op een voor iedereen goed zichtbare plaats, tentoon te stellen. Met het glas in de hand werd het portret vervolgens gegroet. Het schilderijtje was ongeveer vijftien duim hoog en voor de rest goed geproportioneerd, het was van de hand van pater Eugène, een kapucijnermonnik waarover ik het verder nog zal hebben. Het werkje was in een prachtig verguld kader ingelijst, waardoor het nog beter tot zijn recht kwam.

Zo stond dan het portret daar voor mij, waarna men een roemer wijn bracht waarmee ik Zijne Heiligheid eer moest bewijzen. Mijn gastheer stak daarop een rede af waarbij de verdiensten van de paus fel werden overdreven. Hij had het daarbij voornamelijk over het verbod dat de paus had uitgevaardigd tegen 65 leerstellingen die bijna allemaal uit boeken van de jezuïeten kwamen. Dat ik nooit pure wijn dronk, en dat ik ook niet van plan was het te doen, maakte in het geheel geen indruk op die man.

"*Niemand*", zo zei hij, "*kon zich bij hem thuis aan die verplichting onttrekken, zelfs zijn buurman niet, en dat was toch de bisschop.*" Meer zelfs: de eerste keer dat de prelaat hem een bezoek bracht, liet hij het portret van de paus aanrukken en dwong hij de bisschop zelfs twee glazen pure wijn te drinken op de gezondheid van de paus. Het was voor mijn gastheer immers de grootste eer die men de opperste kerkvorst kon betuigen.

Als de man dacht enige pressie op mij te kunnen uitoefenen met het voorbeeld van de bisschop, dan had hij het goed mis. Het was enkel zijn extreme opdringerigheid die me tenslotte deed zwichten, maar onze overeenkomst was toch dat er véél water bij de wijn werd gedaan. Desondanks bleef hij aandringen en zeuren om toch maar pure wijn te drinken. Hij aanzag het vermengen van water en wijn als een ketterij, net zoals Alexander VII me in Rome over de Duitsers vertelde, ook bij hen was het ketters water bij de wijn te doen.

Stilaan begon ik te begrijpen dat er geen ontkomen aan was, en dat ik willens nillens moest en zou drinken op de paus en dat ik me er onmo-

gelijk zou kunnen vanaf maken omdat mijn gastheer een bijzondere vereering aan den dag legde voor dit ritueel. Ik stemde tenslotte toe, en nipte even aan mijn glas. Ik dacht dat dit voldoende zou zijn, en dat er niet verder zou worden aangedrongen. Zelfs de stevigste Vlaamse en Duitse drinkebroers waren meestal tevreden als vreemdelingen die niet gewoon waren grote hoeveelheden drank tot zich te nemen, een slokje namen. Eilaas, het draaide geheel anders uit: de man werd verdraaid heel boos, woedend zelfs. Om hem te kalmeren, dronk ik verschillende keren van mijn glas tot het half leeg was. Maar dan nog was hij niet tevreden, en gedurende heel het diner deed hij nors tegen mij omdat ik de heilige paus Innocentius XI niet eerde zoals het moest. Enfin, eens de ceremonie voorbij, werd het portret van de heilige vader veilig opgeborgen voor een volgende gelegenheid.

Water bij de wijn

Na het souper leidde men mij naar mijn slaapkamer. Ik had het die nacht veel warmer dan gewoonlijk, ik kon nauwelijks de slaap vatten. 's Morgens liet ik niet na mij daarover bij mijn gastheer te beklagen, ik stak het op de wijn die hij me verplicht had te drinken. Ik besloot alles maar een beetje te overdrijven, zodat ik er bij een volgende gelegenheid onderuit zou komen en hij geen dwang meer op mij zou uitoefenen. En warempel: hij beloofde het! Wat er hem toch niet van weerhield zijn belofte te breken, want enige tijd nadien wilde hij me opnieuw een toast laten uitbrengen op de paus. Het was op het feest van de H. Laurentius[16], het portret van de paus werd plechtig uitgestald, de wijn uitgeschonken, maar... ik weigerde zo pertinent te drinken en ik verdedigde me zo heftig, dat iedereen ervan schrok en de paus vlug en veilig in de lade verdween.

De doortastendheid die ik aan den dag had gelegd om hoe dan ook geen pure wijn te drinken, bezorgde me de mogelijkheid om wat meer op zijn Frans te leven. In Vlaanderen kent men de Franse slag van doen niet, bijvoorbeeld als het om drank gaat. In een herberg, waar ik samen met vier andere personen uitgenodigd was voor het diner, gaf ik het Franse voorbeeld en deed water in de wijn. Er werd wel wat raar opgekeken, maar mijn tafelgenoten volgden toch mijn voorbeeld. Er werden tijdens de maaltijd dan ook maar twee flessen soldaat gemaakt. Tot grote verwondering van de dienster die verrast was over onze matigheid. Ze ging het zelfs stante pede aan haar bazin vertellen, al gold het een uitzonderlijke gebeurtenis dat we met vier slechts twee flessen wijn hadden gedronken en dit, zo zei ze, omdat er een Fransman aan tafel zat die aan de anderen leerde dat er water bij de wijn moest. Tot groot ongenoegen overigens van het zoontje des huizes, acht à negen jaar oud, die manier van drinken was hem geheel onbekend, het baasje dronk zijn wijn steeds puur...

De Sint-Baafskathedraal

Tijdens mijn verblijf in Gent besloot ik de belangrijkste bezienswaardigheden te bezichtigen. Het eerste wat ik wilde zien was de Sint-

Baafskathedraal. Zowel binnen als buiten gaf het gebouw een heldere indruk. Het schip was zeer luchtig, maar toch niet zo indrukwekkend als dat van de kathedraal van Antwerpen of van Mechelen. Zelfs de collegiale kerken van Sint-Goedele in Brussel en van Sint-Waltruda in Bergen waren imposanter.

De kathedraal bezat toch heel wat bezienswaardigheden. De afsluiting van het doksaal en van alle kapellen rond het koor waren uitgevoerd in verschillende soorten kleurrijk marmer. De afwerking ervan was heel fraai en elke kapel was goed geproportioneerd. Merkwaardig in de kathedraal is precies de uniformiteit bij de afwerking van de verschillende zijkapellen. Ik had dat nog nergens anders gezien in een kerk. De kapellen hadden overigens nog een andere particulariteit, namelijk de marmerrijkdom van de verschillende epitafen die in perfecte symmetrie en met de achterkant tegen de afsluiting van het koor waren geplaatst. De bekroning van de epitafen kwam boven de muur van de koorafsluiting en vormde een bijkomende versiering voor het al imposante koor[17].

Alle epitafen rond het koor waren van verschillende kanunniken, allemaal nogal liefhebbers van de ontheffing van jurisdictie door hun bisschoppen, geen enkel grafschrift of dit zogezegd voordeel staat er expliciet op vermeld[18]. Er zijn ook nog prachtige, levensgrote beelden te zien van verschillende bisschoppen: de een zit geknield, een ander ligt op zijn somptueus graf.

De voorzijde van het koor van de kerk is al even mooi afgesloten als de zij- en de achterkant en dit door een doksaal met verschillende marmeren pilaren en andere mooie marmeren ornamenten. Nog iets apart in de kerk is de crypte onder het koor. Er worden parochiale missen gecelebreerd en catechismuslessen gegeven aan de kinderen.

De abdij van Baudelo

Nadat ik de kathedraal had bezichtigd, besloot ik de belangrijkste abdijen van de stad te bezoeken. De eerste was die van Baudelo, van de bernardijnen. Men had mij vol lof gesproken over de bibliotheek, op mijn verzoek mocht ik er een bezoekje aan brengen. Ik trof er een heleboel minderwaardige werken aan, voor het merendeel van de hand van die verdoemde casuïsten[19]. Ik zei aan de bibliothecaris die ons rondleidde, dat de meeste boeken slechts goed waren voor de brandstapel, met uitzondering misschien van één enkel rek. De man ging uiteraard niet akkoord met mijn opmerking en zei dat de boeken werden bewaard op bevel van de abt. Alhoewel hij een reguliere geestelijke was, leek hij niet op de hoogte van de ontwikkelingen hierover, evenmin als van veel andere zaken. Ik merkte ook op dat de zakdoeken van de religieuzen zo klein waren, dat ze er op de vier hoekpunten kwastjes aan hadden vastgeknoopt.

Bij de chartreusen

Van de Baudelo-abdij ging ik naar de chartreusen die een vrij mooi pand bezaten. De prior kende mijn gastheer heel goed, zelf was hij ook een rasechte Vlaming. Mijn gids wist te vertellen dat beide heren zich bij om het even welke gelegenheid overmatig te buiten gingen aan de drank. Het wekte werkelijk medelijden bij mij op te zien dat de chartreusen, gewijd om boetedoening te doen zoals hun regel het voorschrijft, zich zo te buiten gingen. En dan was het nog hun prior die zich liet meeslepen door het landelijk verspreide drankmisbruik. Tegen het eind van mijn bezoek kon de brave man werkelijk niet weerstaan aan de nationale gewoonte, en hij liet voor het hele gezelschap bier en wijn aanrukken. Ik liet de kelk aan mij voorbijgaan. Gewoontegetrouw dronken de anderen er maar op los.

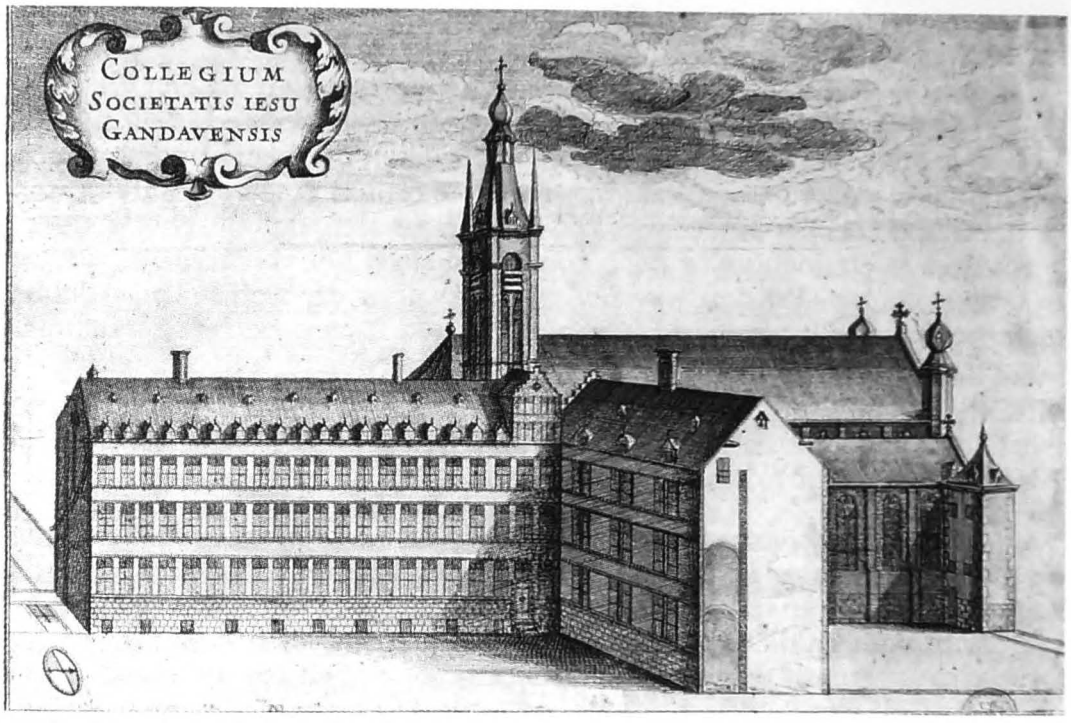
Mijn verwondering over de kwastjes die ik aan de zakdoeken van de monniken van de abdij van Baudelo had gezien, verdween vlug als ik zag dat de chartreusen er ook dergelijke hadden en ik zag er zelfs bij de benedictijnen van de Sint-Pietersabdij, maar daarover heb ik het straks. De chartreuseabdij was recentelijk een groot onheil overkomen. Terwijl we in de tuin wandelden, vertelde men mij dit voorval. Niet lang geleden was een van de monniken naar Zeeland gevlucht waar hij zich bekeerde. Bij zijn vlucht had hij 7 à 8000 pond meegenomen. Kort daarop vluchtte een tweede monnik, ook hij kleefde de ketterse leer aan, net als zijn collega.

Bij de jezuïeten

De dag na mijn bezoek aan de chartreusen besloot ik het klooster van de jezuïeten aan te doen[20]. Het was de feestdag van de H. Ignatius en de viering ervan trok me wel aan[21]. Ik had me zelfs voorgenomen er de mis te lezen, maar dat werd me verhinderd door mijn gastheer die over die zaak niet wilde redetwisten. Hij wilde hoegenaamd niet dat zijn vrienden met die paters omgingen. Hijzelf meed ze als de pest. Vandaar dat ik er die morgen niet kon heengaan en ik er slechts na het diner naartoe kon.

De jezuïeten hadden een mooie kerk die rijkelijk was versierd[22]. Ik had dat overigens in bijna alle kerken in Vlaanderen gezien, dat ze bij solemnele feesten op een bijzondere manier werden opgesmukt. Die van de jezuïeten was omgetoverd tot een tuin met een massa laurierboompjes, mirteboompjes en andere dergelijke planten die symmetrisch van aan de balustrade van het altaar tot aan de buitendeur waren geplaatst.

Net toen ik in de kerk kwam, begon een jezuïet aan een sermoen, wat vond ik het jammer dat ik geen Vlaams verstond! Ongetwijfeld had ik er een en ander van opgestoken. Nu kon ik enkel opmerken dat er niet veel mensen waren komen luisteren, ik telde er een zestigtal. Voor mij leek dat eigenaardig genoeg een vernedering voor de *brave* paters die alles

Het jezuïetencollege van Gent.
De gravure van Sanderus biedt een mooi perspectief op de patersvleugel (1623), het haakse verbindingsgebouw en de collegekerk (1619)

doen wat ze kunnen om de aandacht van de mensen te trekken. Maar ja, blijkbaar genoten ze niet zo'n goede reputatie in Gent als ze in andere steden wel hadden. Dat had ongetwijfeld te maken met wat de bevolking van de stad zich nog herinnerde uit de tijd dat de jezuïeten zich in de stad kwamen vestigen en waarover me volgende bijzonderheden werden verstrekt.

De jezuïeten hadden van het stadsbestuur de opdracht gekregen zich in Gent te vestigen en er een klooster te bouwen. Ze kregen daarvoor niet alleen geld, met instemming van de bevolking werd er door het stadsbestuur een bijzondere belasting geheven om de bouw van het klooster te financieren, dat was toen de gewoonte. Het octrooi bleef gehandhaafd tot de bouwwerken geheel waren voltooid. De paters maakten echter misbruik van de belasting door grotere en luxueuzere gebouwen op te trekken dan eerst was gepland. Toen de bouwwerken eenmaal voltooid waren, bléef men de opbrengst van de belasting binnenrijven. Dat sleepte enkele jaren aan, tot het stadsbestuur lucht kreeg van dit misbruik. De paters werden verplicht rekenschap af te leggen over het gebruik van de gelden, maar door de goede diensten van een officier werd alles in de doofpot gestopt, en werd er niet langer aangedrongen op terugbetaling.

De paters betaalden dan ook geen duit terug, wat de Compagnie van Jezus niet bepaald de sympathie bij de bevolking opleverde[23].

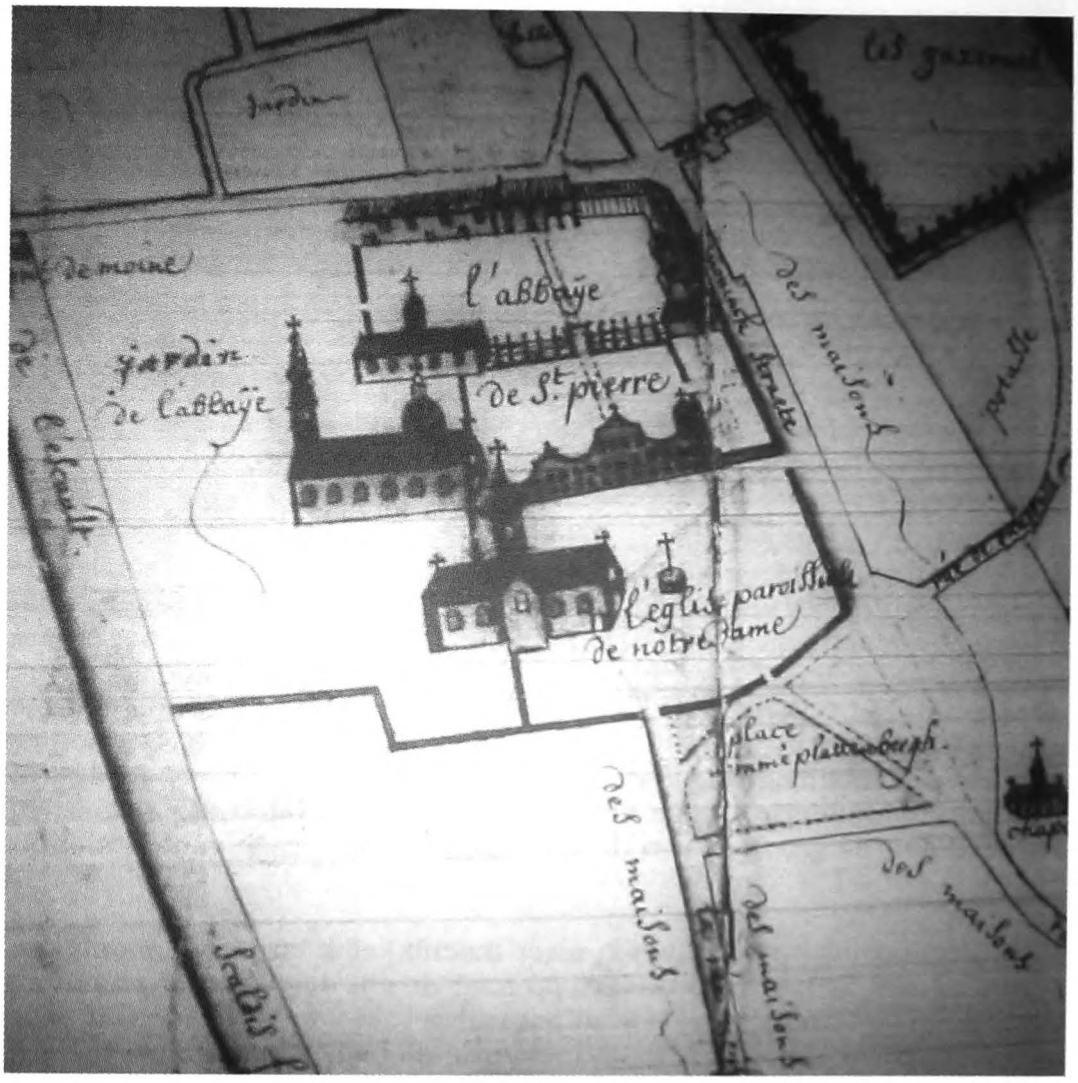
Dat was waarschijnlijk de reden waarom er zo weinig volk aanwezig was voor het sermoen van de H. Ignatius in de kerk van de paters. Dat moet waarlijk vernederend zijn geweest voor deze lieden die steeds de grote middelen inzetten: prachtige versieringen, muziek, violen en soortgelijke instrumenten die in theaters worden gebruikt en soms ook wel aan een theater doen denken. Dit alles om veel volk te lokken, dat zich die dag evenwel niet vertoonde waardoor de bijeenkomst in hun kerk een triest tintje kreeg.

In de Sint-Pietersabdij

's Anderendaags bezocht ik de Sint-Pietersabdij in de stad. Het was een zeer mooie abdij, de kerk en het klooster bevonden zich in een ruime afgesloten tuin met een mooi uitzicht naar het zuiden. Men zag er talloze weiden, doorsneden door kleine kanaaltjes, die dienden om het linnen te bleken. De weiden lagen vol mooie stukken linnen. Diezelfde dag las ik de mis aan het Sint-Pietersaltaar en deed dat volgens de gewoonten die in de kerk gangbaar waren. Daarna bezocht ik de hele abdij. De monniken leken niet geheel volgens hun regel te leven. Een abt, vol goede wil, die daarin verandering wilde brengen, bekwam dat bijzonder slecht. Hij overleed aan de gevolgen van de voortdurende pesterijen van de monniken[24].

Zijn opvolger gedroeg zich meer inschikkelijk en liet de monniken maar begaan. Ik keek verwonderd op naar de abt die zich met pracht en praal door de straten van de stad liet rijden met aan zijn zijde een page en gevolgd door lakeien. Ik maakte daarbij de bedenking dat het merendeel van de abten niet beter was dan geestelijken die van een prebende genoten. Zowel de een als de ander maakte misbruik van de rijkdommen van de Kerk, die ze met veel uiterlijk vertoon en hooghartig verkwistten. Dat leek me even misdadig bij een monnik die de gelofte van armoede had afgelegd, als bij een abt die een dergelijk engagement voor het leiden van een strenge levenswijze, zonder overvloed, niet had aangegaan, maar waarbij hij zich toch wat in acht diende te nemen

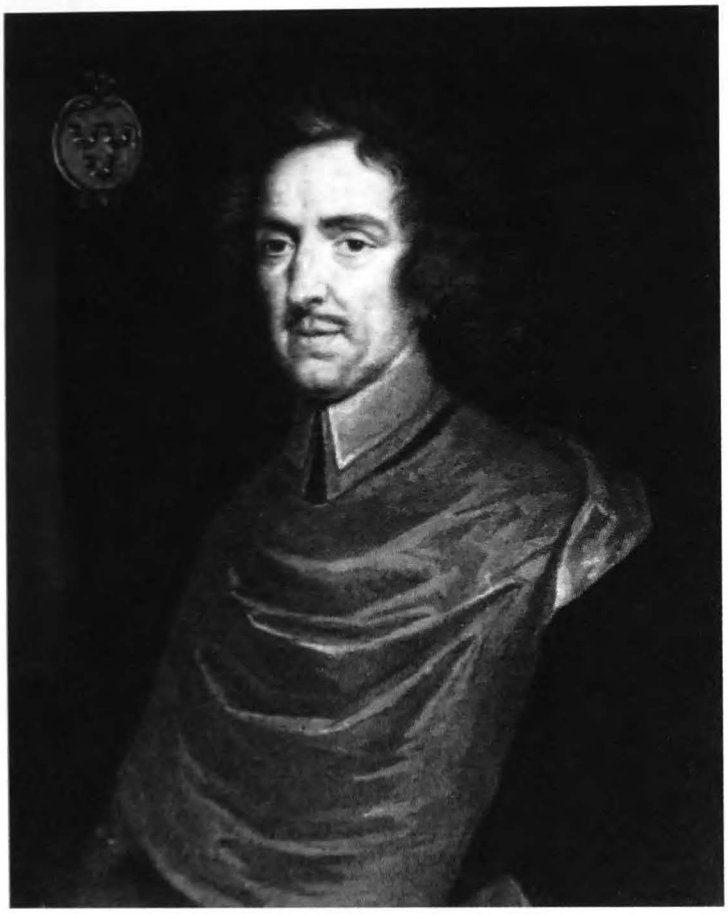
Bij het verlaten van de abdij bezocht ik nog de kerk van de O.-L.-Vrouwparochie die zich nabij de abdij bevond; men liet er mij, net zoals in de abdij zelf, een heleboel kanonballen zien die de Fransen bij het laatste beleg van de stad hadden afgeschoten. Men wees me daarbij in de kerk op een merkwaardig voorval. Een bom doorboorde het dak en het gewelf en viel op een groot graf waarin zeven personen lagen begraven die waren omgekomen bij een brand. Door de geweldige val van de bom werd het hele graf verbrijzeld wat de mensen deed zeggen dat de zeven ongelukkigen het vuur tegen zich hadden, daar dit hen zelfs na hun dood niet met rust liet.

De Sint-Pietersabdij met de parochiale O.-L.-Vrouwkerk. Rechts, voorbij de tuin, zien we de Schelde.

De geschiedenis van bisschop de Hornes

De gevolgen van de beschietingen tijdens dit beleg bedreigden niet alleen de doden, maar joeg ook de levenden de stuipen op het lijf. Vooral mgr. de Hornes, nu bisschop van Gent, maar nog kanunnik als het beleg begon, kreeg het hard te verduren! Nadat hij een kanonschot had gehoord en het projectiel in de richting van zijn woning vloog, sprong hij doodsbenauwd in hemd en onderbroek uit zijn bed en vluchtte hij de kelder in, daarbij de hulp inroepend van zijn meid. Ik zou van de hele geschiedenis geen gewag hebben gemaakt zo zij niet in verband stond met een andere die voorviel tijdens zijn wijding en die ik nu ga vertellen.

Portret van bisschop Albert de Hornes (1681-1694)

Het was de gewoonte in de Nederlanden dat alle geestelijken als aartsbisschoppen, bisschoppen, abten, priors en zelf gewone monniken, een wapenschild kozen - zo ze er al geen hadden bij hun geboorte - als ze in het bezit werden gesteld van hun waardigheid. Daarbij kozen ze ook een wapenspreuk die ze, zoals de edellieden en alle anderen, bij hun schild plaatsten. Voor het kiezen van een devies vroeg de Hornes advies bij de jezuïeten die hij erg hoogachtte voor wie hij veel bewondering had en van wie hij een intieme vriend was. Zij raadden hem de woorden aan van de profeet Jeremias : *paveant ille*[25] waardoor de zogezegde jansenisten die in Vlaanderen *les gens du haut sens* worden genoemd, zouden voelen dat ze nergens meer veilig zouden zijn, hij zou hun ergste vervolger worden.

Dit doeltreffende devies had evenwel niet het effect dat de prelaat en zijn raadgevers ervan verwachtten. In de plaats van diegenen die hij op het oog had schrik aan te jagen, lachte de hele stad met de spreuk en iedereen vermaakte zich nog meer wanneer men de geschiedenis hoorde van het effect dat het kanonschot had gemaakt op de geestelijke die zich van schrik in zijn ondergoed ging verbergen in zijn kelder. De hele stad

zei dat de zogezegde jansenisten helemaal niets te vrezen hadden, omdat de bisschop zelf een angsthaas was. Immers als hij zegt: *paveant ille*, zegt hij ook: *et non paveam ego*, wat wil zeggen: dat iedereen voor mij beeft, ik zelf beef voor niets. Door de geschiedenis van het kanonschot wist iedereen wel beter.

De bisschop zag vlug in dat zijn overdrijving alle effect miste, en dat zijn mooie spreuk slechts diende tot vermaak van de stad. Hij besloot er dan ook een andere te nemen, een die geen verband hield met zijn heldendaad. Korte tijd na zijn wijding gebeurde dat ook effectief. Slechts weinig documenten tekende hij met zijn eerste devies *paveant ille*. Enkele inwoners bewaarden daarvan een afdruk en lieten me die ook zien, als een rariteit. Het lichtzinnige en weinig episcopale gedrag van de bisschop, die in alles ernstig en voorzichtig moet zijn, verbaasde me te zeerste.

Bij de begijntjes

Zoals ik reeds schreef, had ik een bijzondere achting voor de begijnen. Ik vroeg dan ook of er zich in de stad geen begijnhof was. Ik vernam dat er niet één, maar twee begijnhoven waren in Gent, het grootste met 800 begijnen, het andere met 700. In totaal 1500 begijntjes! Ik bezocht beide instellingen en las zelfs de mis in het grootste begijnhof dat daarvoor heel goed was ingericht. Het waren de jacobijnen die met de zielzorg van de geestelijke dochters waren belast, een eigen pastoor hadden ze niet. De vier paters die daarvoor instonden had men reeds proberen te vervangen door een vast priester, maar de heren wilden geen afstand doen van hun bediening, de zorg voor 800 gelovige zielen bleek immers al te lucratief. Het hoofddeksel van de Gentse begijnen is geheel anders dan dat van die in Brussel. Als ze in de stad gaan wandelen, hebben ze een grote zwarte kap op hun hoofd, in Brussel dragen ze dezelfde stof, maar korter en de kap wordt wijder gehouden door middel van baleinen.

De aflaat van Portiuncula

Toen ik in Gent was vierde men het feest van Portiuncula; alle Sint-Franciscusorden als de kapucijnen, de kordeliers, de recolletten, de penitenten en de observanten, vierden dit feest met de meeste luister[26]. Ik werd uitgenodigd om een processie bij te wonen die 's avonds uitging. Van op een zeer groot vierkant plein, omgeven door een mooie bomengalerij, zag ik de stoet voorbijtrekken. Het plein moest in niets onderden voor de Place Royale in Parijs, alhoewel er slechts aan een kant gebouwen stonden die voor de stad, qua uitvoering, ruimschoots volstonden. De abt van Sint Pieters - die met een page in zijn gevolg - ging voor in de processie en droeg het H. Sacrament. In een huis op het plein werd muziek gemaakt met klaroenen en trompetten.

Voor die plechtige processie was er zeer veel volk opgedaagd, meer dan men in een stad als Gent zou verwacht hebben. Ik moet bekennen dat me dit erg verraste, tot een betrouwbaar uitziend advocaat en pensi-

onaris van de stad me toevertrouwde dat het feest van Portiuncula in Gent altijd al even plechtig werd gevierd als bijvoorbeeld Pasen. Wie op Portiuncula niet te communie ging, werd op dezelfde manier genoteerd als iemand die zijn Pasen niet hield. Wat hij me verder nog vertelde over dit feest deed me nog meer geloven én in de lichtgelovigheid van de Vlamingen die nogal gemakkelijk geëxciteerd raken en hun emoties de vrije loop laten bij dergelijke plechtigheden, én in de handigheid van de monniken die van het hoogste en heiligste van onze godsdienst misbruik maken om hun beurs te spekken.

Terwijl de advocaat me verder onderhield over de manier waarop de monniken de aflaat van Portiuncula toekenden, deelde ik hem op mijn beurt iets heel typisch mee dat ik eens had gelezen over deze materie in een oud breviarium van de kordeliers. Die hadden een apart officie en gebeden voor dit feest, waarin zij de aandacht vestigden op de heel bijzondere grandeur van de aflaten die hen waren toegekend. Om de Portiuncula-aflaat op een hoger plan te stellen, schreven zij het volgende: "*ha indulgentia conscripta fuerunt Notario Christo, et Teste Beata Marie Virgine*", wat wil zeggen: Jezus Chrisctus zelf schreef, in zijn ambt als notaris, de aflaat (van Portiuncula) en de Heilige Maagd was daarbij zijn getuige. Indien dit allemaal waar was, dan kan dit niet anders of men wilde op een bijzondere manier de verdiensten en de deugden doen uitkomen van zo'n aflaat. Men wilde blijkbaar Christus zelf de eer geven de aflaat te hebben geschreven, terwijl de heilige Maagd de authenticiteit ervan moest bevestigen, wat toch een erge belediging is voor de betrouwbaarheid van haar zoon, want het was alsof de Moeder de Zoon controleerde.

Wanneer ik die merkwaardige anekdote over de zogezegde authenticiteit van de aflaat van Portiuncula, die ik met mijn eigen ogen had gelezen in een brevier van de kordeliers, aan de advocaat vertelde, wilde ik daarmee aantonen dat de monniken misbruik maakten van de goedgelovigheid van de bevolking, en dat ze ook de godsdienst misbruikten. Hij deelde mijn gevoelens, en om te bewijzen dat dit zo was, vertelde hij me iets dat nog maar enkele dagen geleden tussen hem en een monnik uit de stad was voorgevallen bij een discussie over het geloof. Tijdens dat gesprek ondersteunde de advocaat zijn stelling met enkele passages uit de bijbel, maar daar had de monnik geen oren naar, integendeel: schaamteloos verklaarde hij op een goddeloze en heiligschennende manier dat de heilige Schrift niet de minste kracht of waarde bezat, wat hij in volgende bewoordingen uitdrukte: *Scripturae sacrae sunt scopae dissolutae.* Ik moet bekennen dat die manier van handelen en spreken me beangstigde. Ze leek me heel goddeloos en verdiende voorbeeldig gestraft te worden.

De Vrijdagmarkt

Op de grote markt in Gent is het standbeeld van Karel V opgericht. Het staat op een hoge kolom, op zijn hoofd draagt de keizer een kroon, in

de ene hand heeft hij een wereldbol en in de andere een degen. Het beeld is volledig gemaakt van verguld brons. Men had me er zoveel over verteld dat ik het met eigen ogen wilde aanschouwen om aan mijn nieuwsgierigheid te voldoen. Het standbeeld stelde me een beetje teleur. Ik dacht dat het imposanter, mooier en groter zou geweest zijn, meer passend bij een zo groot keizer als Karel V er een was geweest. De beeltenis op de kolom was veel te klein om een goed effect te hebben op het uitgestrekte plein waarop het is geplaatst. Ik zei dat aan de mensen die bij mij waren, en die vertelden me dat ook onze koning het erover had als hij Gent had ingenomen en dit standbeeld zag.

Het stadhuis

Na een bezoek aan de markt, begaven we ons naar het tamelijk mooie stadhuis. Men gaat er binnen via een uitzonderlijke mooie pui, met links en rechts een trap. Ik werd in alle zalen rondgeleid; enkele daarvan waren zeer mooi gedecoreerd, vooral dan de grote vergaderzaal die versierd is met schilderijen die belangrijke fasen uit het leven van keizer Karel V voorstellen. Bijvoorbeeld de veldslag waar hij de electeur van Saksen en de landgraaf van Hessen in triomf gevangen neemt. Men beweert dat dit naar het leven is geschilderd, maar het is buiten alle verhoudingen en op zijn Duits geschilderd. We waren nog maar net in de zaal, of daar kwam men reeds met rode en witte wijn aandragen. En ook Vlaamse limonade waarvan ik de samenstelling eerder beschreef. Ik bedankte voor alle dranken, en de vijf-zes personen uit mijn gezelschap volgden mijn voorbeeld.

Vanuit de grote zaal kwamen we in een volgende waar komedies werden gespeeld. Dat kon men zo zien door de aanwezigheid van een theater en amfitheater die de gehele zaal innamen. Het was nog niet lang geleden dat de zaal was ingericht voor het spelen van toneel. Daarvoor was het een wapenmagazijn. Bij hun terugtrekking uit de stad namen de Fransen alle wapens mee, er waren voldoende wapens om er vier tot vijf duizend man mee uit te rusten. Ik trachtte de teleurstelling om het verlies van de wapens enigszins te temperen, en zei dat de Fransen de wapens veel beter konden gebruiken dan de Gentenaars en dat het redelijker was dat de wapens gebruikt werden dan dat ze opgeslagen bleven.

Door dit welgemeend grapje waren de heren Vlamingen in ons gezelschap lichtelijk gepikeerd. Zij lieten dan ook niet na mij dit te laten voelen en ze vertelden mij over de vroegere overwinning van keizer Karel in Pavia op Frans I. Een van de heren vertelde me dat hij thuis een tamelijk belangrijk voorwerp bewaarde, afkomstig van de Spaanse rooftocht op het slagveld na de glorieuze overwinning op de Fransen. Ik vroeg wat voor een souvenir hij dan wel had van de veldslag. Hij zei me dat het de versierselen van het altaar betrof uit de kapel van Frans I. Hij beloofde me de stukken te laten zien, ze werden in zijn kabinet bewaard bij de kostbaarste stukken.

Kostbare souvenirs en een pakkende geschiedenis

Om me die kleine schat te laten zien, nam hij me mee naar zijn huis waar hij de altaarversierselen en de stenen uitstalde. Ik vond ze zeer mooi, de heiligenfiguren in goud en zilver waren perfect uitgevoerd. De man meende dat hij er goed aan had gedaan de kostbare souvenirs niet te tonen aan de Fransen als zij meester waren van de stad Gent, want hij vreesde (overigens niet geheel ten onrechte) dat ze de stukken goedschiks kwaadschiks zouden meenemen. Hij had daar al een voorbeeldje van gehad toen een Franse seigneur, toch bekend als betrouwbaar, zijn honden had geleend om ermee te gaan jagen en hij die naderhand niet wilde teruggeven.

Toen ik terugkeerde van het huis waar men mij de altaarversierselen had laten bewonderen, liet men me over een van de stadsbruggen gaan waarop twee oude bronzen beelden stonden van ongeveer 14 voet hoog. Ze beeldden een buitengewone en zeer merkwaardige historie uit van een zoon die erin had toegestemd het hoofd van zijn vader af te hakken nadat die was veroordeeld. De rechters waren zo geschokt door dit onmenselijke voornemen dat ze de veroordeelde gratie verleenden en de zoon, die zijn vader niet wilde sparen, in zijn plaats stelden.

Het groot en het klein vleeshuis

Dicht bij de brug waarop de twee bronzen figuren op de stenen leuning stonden, aan deze kant van de rivier, toonde men mij de achterzijde van het grote vleeshuis dat opvallend lang is en waarvan de netheid extreem is, bijna onvoorstelbaar. Ik moet bekennen dat ik aangenaam was verrast wanneer ik er binnenkwam en het vlees zag liggen. Vooral het kalfsvlees is bijzonder lekker in de stad. Het lag uitgestald op vlekkeloos laken en hagelwitte doeken. Alle banken van de beenhouwers, de een naast de ander, waren op een dergelijke manier bedekt, zonder dat er ook maar een spatje bloed te zien was. Naast dit enorme vleeshuis, dat zijn gelijke niet heeft in Europa, is er nog een kleiner, maar dat is niet zo goed gelegen en niet zo proper als het grote vleeshuis.

Voor wat de voorzorgsmaatregelen tegen brand betreft, die zijn nergens zo goed als in Gent. In elk kwartier, en dat zijn er zestien, zijn er opzichters. Die lopen 's nachts voortdurend hun ronde in het hun aangeduide stadskwartier om de haardvuren ten controleren. Af en toe worden burgers gewekt door krekels, instrumenten waarmee men de gelovigen oproept naar de donkere metten tijdens de goede week. Als de avond viel, begonnen de mannen aan hun taak, en dit tot het dag werd. Ze waren voor deze functie aangeduid door de dekens, notabele burgers die in de verschillende kwartieren verantwoordelijk waren voor al wat de rust en de veiligheid van de burgers aanbelangde. De heer bij wie ik logeerde, was deken van zijn kwartier.

3. ZOMERGEM, 7 AUGUSTUS

Een hartelijke ontvangst

De heren die de goedheid hadden mij de bezienswaardigheden van de stad te laten zien, konden niets meer vinden dat mijn belangstelling wekte. Ze besloten dan ook mij het platteland te laten bewonderen. Op drie mijl van de stad woonde een dame van aanzien die me misschien wel wou ontvangen op haar kasteel. Men schreef haar een brief waarin haar werd meegedeeld wat voor een grote eer het voor me zou zijn haar te mogen ontmoeten. Zij antwoordde op de meest hoffelijke wijze dat het genoegen geheel aan haar kant was en liet weten dat ze haar karos tot aan het kanaal van Brugge naar Gent zou laten komen op de aangeduide plaats en tijd. En inderdaad: nadat we drie mijl buiten de stad de trekschuit verlieten, stond de karos klaar op de oever van het kanaal. We reden naar het kasteel van Zomergem dat zich op ongeveer een mijl afstand van het kanaal bevond en waar de dame in kwestie gewoonlijk resideerde[27].

We reden eerst door de kasteeldreef, van aan het dorp tot aan het kasteel. De dreef was afgezet met vier rijen bomen. Aan het eind ervan bevond zich het kasteel waar de dame en haar broer ons reeds stonden op te wachten[28]. We werden met ons drieën met de meest mogelijke égards ontvangen en naar het huis gebracht. We passeerden het grote neerhof, aan het eind ervan stapten we over de ophaalbrug die over de slotgracht lag. Zo kwamen we aan een prachtige, geheel uit blauwe hardsteen gebouwde dubbele trap, ondersteund door een gewelf dat toegang gaf tot de benedenzalen en de dienstvertrekken. Er konden minstens zes personen naast elkaar de trap op. Hij was zo hoog opgetrokken dat hij van de slotgracht tot aan de eerste verdieping kwam.

Nadat we boven waren gekomen, kwamen we in een uitzonderlijk mooie zaal, met uitzicht aan alle kanten, behalve dan aan de zijde waarlangs we via een vestibule waren binnengekomen en die versierd was met prachtig geschilderde taferelen. De tafel was gedekt met het witste en mooiste linnen dat ik ooit zag. Het was niet alleen een verrukkelijke plaats door het uitzicht op de hele omgeving, maar ook door een uitspringend ijzeren balkon rechts van het vertrek. Daar keek men uit over het weidse platteland waarin het oog zich verloor en dat beplant was met alle soorten van bomen en de akkers bezaaid waren met alles soorten van graan. Opvallend waren de vele akkers met vlas dat, net als in Holland, buitengewoon hoog groeide. En wat de streek nog aangenamer maakte, waren de vele mooie dorpen die overal verspreid lagen.

Een perfecte gastvrouw

Vanaf het moment dat we binnen waren, werd al een tafel gedekt om te dineren. De dame die er op stond mij te ontvangen, deed haar uiterste best om dit op zijn Frans te doen. Zij deed werkelijk al het moge-

lijke, vooral door het opdienen van verschillende soepen waarvan ik vond dat ze er nogal door konden. Ik had echter in heel Vlaanderen nog geen soep gegeten die er kon aan tippen, het was immers niet de gewoonte noch van de Vlamingen, noch van de Hollanders om soep op te dienen[29].

Hoezeer de dame zich ook inspande om het me *à la Française* naar de zin te maken, toch volgde ze ook de smaak van de Vlamingen. Ik stelde bijvoorbeeld vast dat ze zowel voor de anderen als voor mij bier en wijn liet brengen tijdens de maaltijd, wat een doodgewone zaak was bij elke goede tafel in het land. Vooraleer aan het diner te beginnen, zei de dame, die zeer goed Frans sprak, dat de beste ontvangst bij haar erin bestond haar gasten volledige vrijheid te gunnen en te eten en te drinken wat ze wilden. Ik beken dat dit me uitermate beviel en dat dit voorstel dan nog van een Vlaamse kwam!

Maar de dame was zo goed als perfect in alles: haar lichaam, haar geest en zelfs haar taal. Ik kon geen enkele fout ontdekken als ze Frans sprak. Men zou warempel gedacht hebben dat het een dame betrof die was opgevoed aan het Franse hof en daar de wellevendheid en gemanierdheid had geleerd. Ze gedroeg zich geheel ongedwongen en ongeremd. Het eten dat ze ons gedurende ons verblijf liet opdienen, was van het smakelijkste dat er bestond. Als dessert kregen we allerlei suikergoed, zoveel we maar wilden. Vooral de suikerboontjes met amandel die in Vlaanderen na elke maaltijd worden opgediend, vielen erg in mijn smaak.

Na het diner was mevrouw zo goed ons de omgeving van het kasteel te laten zien. Het gebouw was omringd door lange dreven waarlangs we in haar tuin kwamen die ze op zijn Vlaams had ontworpen en die niet kon worden vergeleken met Franse tuinen. Geen tijdverdrijf, of het werd ons door de dame aangeboden, onder andere konden we naar hartelust vissen in de vijvers nabij het kasteel.

De heer des huizes

Wij wandelden allemaal samen tot het tijd was voor het souper dat werd opgediend met een overvloed aan vlees, net zoals bij het diner overigens. Tot nu toe dacht ik dat de vrouw weduwe was, tot ik tijdens de maaltijd vernam dat mijnheer haar echtgenoot vanuit Gent was aangekomen. Iedereen stelde zich recht om hem te verwelkomen. Ik maakte me reeds op om hem te complimenteren, ik stelde echter vast dat het een vrij ongedwongen heer was wiens enige bezigheid erin bestond zich in de hele streek te vermaken. Het was een rusteloze geest, soms was hij maandenlang weg van huis. Zij vrouw liet hij volkomen vrij, zij mocht alle personen met een zekere standing ontvangen wanneer en voor hoelang ze wilde.

Nauwelijks had meneer plaats genomen aan tafel of hij wilde me, naar de gewoonte van de streek, veel laten drinken. Ik verontschuldigde me echter, en werd daarbij gesteund door mevrouw zijn echtgenote die

haar man duidelijk maakte dat men mij het grootste genoegen deed om me in haar woning volkomen vrij te laten waar het eten en drinken betrof. De heer, die alle discussie vermeed, liet toch niet na een onderscheid te maken tussen mij en zijn landgenoten die met hem soupeerden en die dronken dat het een lieve lust was.

Na het eten kregen we elk een appartement toegewezen dat voor ons was klaargemaakt. Mijn kamer was heel mooi en gerieflijk ingericht. Ik bracht er dan ook een heerlijke nacht door. 's Anderendaags werd me gevraagd of ik de mis wou lezen in de kapel van het kasteel wat ik graag deed, temeer omdat ik er niet aan twijfelde dat alles in de kapel in orde zou zijn. En zo was het ook: het linnen was kraaknet en kraakhelder. Mijn gastvrouw en alle andere leden van het gezelschap woonden de mis bij, haar echtgenoot echter zag ik niet. Hij had lak aan devotie en ging uit wandelen terwijl wij ons in de kapel bevonden.

Port-Royal des Champs

Een van de belangrijkste gesprekken die ik met de gastvrouw voerde, ging over de religieuzen van Port-Royal des Champs waarover ze zich heel delicaat uitliet en met veel achting sprak. Ze was opgetogen over de vele bijzonderheden die ik haar over het klooster vertelde en die ze nog niet wist. Ik liet haar zelfs enkele brieven lezen van een non uit Port-Royal die me tijdens mijn reis waren nagestuurd, ze kon de zuster niet genoeg bewonderen. Ze sprak me ook over de vele mensen in Frankrijk die verplicht waren zich schuil te houden om aan vervolging te ontsnappen. Wat graag had ze haar ruime huis aangeboden om die mensen gastvrijheid te bieden, het kasteel was gerieflijk en er was ruimte te over. Ze was helaas niet alleen de baas: haar man liet haar dit niet toe. Merkwaardig dat hij haar in alles vrij liet en dat ze kon doen en laten wat ze wilde, dat ze het leven leidde dat ze wenste, maar dat hij op dat punt niet te vermurwen was.

Een mirakelpater

Mijn gesprekken met de dame gingen niet uitsluitend over zaken die haar na aan het hart lagen, maar bijvoorbeeld ook over pater Marc d'Aviano[30], een kapucijn die in heel Vlaanderen werd vereerd en er werd aanbeden als een heel uitzonderlijk heilig man[31]. Mijn gastvrouw onderhield me over de vrome pater, en ze sprak ook over zijn bijzondere mirakels, zoals overigens iedereen in de streek. Ze merkte wel dat ik enigszins sceptisch reageerde, en dat ik niet zo overtuigd was als gewone volk en als zijzelf van zoveel mirakels die hij verrichtte en waarover men het overal had. Ze zei dat ze me zou overtuigen door me bij een arm meisje uit haar heerlijkheid Zomergem te brengen. Ze had het zieke kind naar de oevers van het kanaal gebracht om er, samen met een massa andere gelovige en zieke mensen, de zegen te ontvangen van de heilige kapucijn als die voorbijvoer met de bargie naar Brugge.

Ik was erg tevreden met haar voorstel, want het was een enige gelegenheid om de waarheid te achterhalen over de zogezegde mirakels van pater Marc d'Aviano. Het was dus met een waar genoegen dat ik mijn gastvrouw volgde naar het huis van een van haar boeren, naar de vader van het zogezegd miraculeus genezen meisje dat mij inderdaad werd getoond. Onderweg had mijn gastvrouw verteld dat het meisje vroeger geheel lam was en dat het zich slechts onder de grootse pijnen kon bewegen in haar bed. In die toestand werd het naar de oever van het kanaal van Gent naar Brugge gebracht om er, terwijl hij passeerde in de bargie, de zegen te ontvangen van de pater kapucijn, zoals ik reeds zei. Waarna het meisje begon te gaan op de manier zoals het mij nu voordeed.

Zo goed als ik kon observeerde ik haar bewegingen, ik vond ze zo zwak en zo krakkemikkig dat ik het hoe dan ook niet kon laten te zeggen dat ik in het geheel niet overtuigd was van de mirakels van de pater. Als God via zijn dienaars mirakels verricht, levert hij nooit half werk af, maar hij verricht steeds perfecte en volledig afgewerkte mirakels. En dat was absoluut niet het geval bij het meisje dat nauwelijks kon gaan en alsmaar de neiging had te vallen. Verder merkte ik ook op dat het meisje blind was voor het de paterlijke zegen had ontvangen, en blind was gebleven erna. Dat deed me ernstig twijfelen aan een zogezegd mirakel, God leverde immers nooit half werk af, en diegenen die hij genas, genas hij volledig zoals de melaatse uit het evangelie aan wie Jezus Christus een goede en volledige gezondheid teruggaf.

Ik weet niet of ik mijn gastvrouw overtuigde met wat ik over de zogenaamde genezing van het meisje zei, ik weet wel dat haar gevoelens over het mirakel niet waren veranderd. Zo bleven we elk bij ons eigen gedacht. Waarna we het hadden over de malheuren van de oorlog. We spraken erover omdat we een groot aantal vluchtelingen tegen kwamen die met have en goed vluchtten naar Gent en elders omdat ze in de mening waren dat er nieuwe aanval van Franse troepen te verwachten viel en dit door het feit dat Spanje het graafschap Chiney in het hertogdom Luxemburg niet wou afstaan aan Frans I, hoewel het hem toebehoorde.

Afscheid van Zomergem

Nadat ik drie dagen op het kasteel had verbleven, besloot ik, tegen de zin van de dame, afscheid te nemen. Zij wilde echter dat ik nog een tijdje op het kasteel zou blijven, net als de heren die mij hadden begeleid ook langer wilden blijven om zich nog enkele dagen te ontspannen. De mevrouw gebruikte in alle openheid alle mogelijke middelen om mijn vertrek tegen te houden. Ze wilde me in het geheel niet toestaan haar kasteel te verlaten, zeker niet zonder dat ik haar had beloofd er terug te keren. Ik gaf haar mijn woord dat indien mijn zaken het toelieten, ik zeker zou terugkeren. Ik voorzag echter dat dit niet zou gebeuren[32].

Een van de redenen waarom ik voorzag niet te kunnen terugkeren naar Zomergem was dat ik reeds met enkele vrienden uit het gezelschap, die mij in contact hadden gebracht met de Zomergemse dame, had afgesproken een reis te maken naar Zeeland en daar keek ik verlangend naar uit. Zodra we terug waren in Gent besloten we zo vlug als mogelijk te vertrekken. We namen twee heren mee die niet met ons in Zomergem waren geweest. Ons gezelschap bestond uit vijf personen: twee priesters, twee heren en een juffrouw, schoonzuster van een van hen. Het eerste wat de priester en ik deden vooraleer we vertrokken was het aankopen van een grijs habijt en pruiken om in Zeeland reizen. De priesters moesten er alle mogelijke voorzorgen nemen omdat de Zeeuwen nog ergere vijanden waren van de katholieken dan de Hollanders en dan vooral van priesters die geen Hollanders waren.

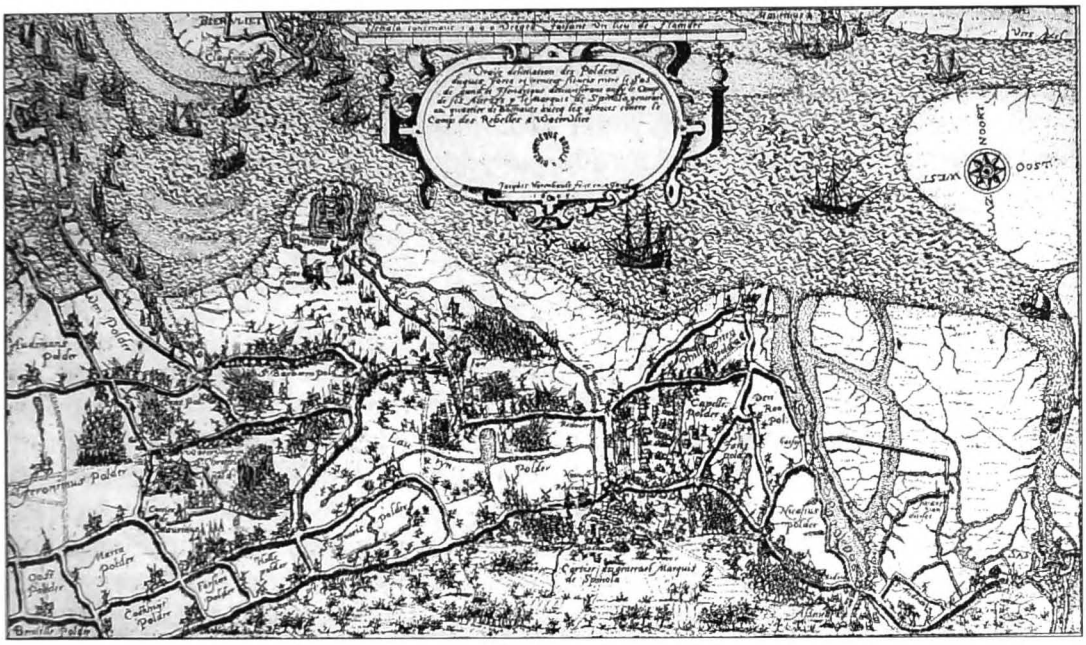
4. NAAR ZEELAND

Bij de pastoor van Boekhoute

De persoon die ons de reis naar Zeeland voorstelde, had van zijn vriend, de pastoor van Boekhoute, een koets ter beschikking gekregen die ons naar de kuststreek bracht, op ongeveer zes mijl van Gent[33]. Boekhoute is het eerste katholieke dorp bij de Hollandse kust. We arriveerden rond tien uur 's morgens op de pastorie waar we allemaal logeerden en dineerden. We troffen de pastoor aan in zijn bed, hij was geveld door een hevige jichtaanval die waarschijnlijk niet erger kon. Al zijn vingerkootjes waren aangetast door de jicht, sommigen waren zo gezwollen dat ze zo groot waren als een duivenei.

Zodra we bij de pastoor waren aangekomen, werd er opgediend voor het diner. Het was volledig op zijn Vlaams bereid, ik kon geen hap binnenkrijgen want het vele vlees dat we voorgeschoteld kregen was veel te veel gekruid. Het enige dat ik kon doen om toch iets binnen te hebben, was in de tuin gaan en er enkele abrikozen plukken. Dat was dan niet alleen mijn diner, maar ook dat van de dame uit ons gezelschap. Ik zei haar dat ik heel veel compassie had met de arme pastoor. Ze antwoordde echter dat de pastoor absoluut geen medelijden hoefde, onmatigheid was immers de oorzaak van zijn kwaal. Ze voegde er nog iets aan toe dat bepaald niet in het voordeel van de pastoor uitviel. Het bleek dat hij zich geregeld te buiten ging aan bier en wijn met de Hollandse officieren van het garnizoen van Philippine dat slechts op een halve mijl van Boekhoute lag.

Wat de dame verder nog vertelde, leerde me nog veel meer over de pastoor en de Hollandse officieren. Bijvoorbeeld dat hij dikwijls bij hen op bezoek ging om zich te amuseren. Een nieuw aangekomen officier in het fort had hem tijdens de afwezigheid van de gouverneur aangehouden, omdat de pastoor altijd gekleed liep als een rooms-katholiek geestelijke. Dat lieten de Hollanders slechts toe mits een speciale toelating van de

Kaart van Jacques Horembault 1605.
Op deze overzichtskaart van de polders, dijken en versterkingen tussen Sas van Gent (helemaal in de rechterbenedenhoek) en IJzendijke (in de rechterbovenhoek) ziet men duidelijk dat de kust in de 17de eeuw nog niet zo 'gestroomlijnd' was als nu het geval is. Iets rechts van het midden, onder de Kapellepolder, ligt Boekhoute van waar een weg loopt naar het noordelijker gelegen fort van Philippine.

magistraat. De pastoor had die toelating op zak en hij zei dat aan de officier. Die liet zijn gevangene echter niet gaan. Dat verontrustte de pastoor geenszins, integendeel, hij maakte met zijn vrienden grote sier op de kosten van het groentje dat hem had gearresteerd

De pastoor beklaagde zich naderhand bij de magistraat over zijn onrechtmatige aanhouding. Na een onderzoek van zijn documenten waarbij hem de toelating was verleend om in zijn priesterlijk gewaad te gaan waar hij wilde in het fort van Philippine, werd de officier die hem had aangehouden, bevolen de pastoor onmiddellijk vrij te laten en alle kosten te betalen die hij tijdens zijn detentie had gemaakt. Zoals gezegd had de pastoor op geen stuiver gekeken om zijn vrienden te amuseren, goed wetend dat hij zelf niets zou moeten betalen daar hij geheel onwettelijk was aangehouden omdat hij in het bezit was van een geldig paspoort.

Het fort van Philippine

Pas had de dame mij deze *petite histoire* verteld, of men kwam ons verwittigen dat we direct verder zouden reizen naar Philippine, het tij was

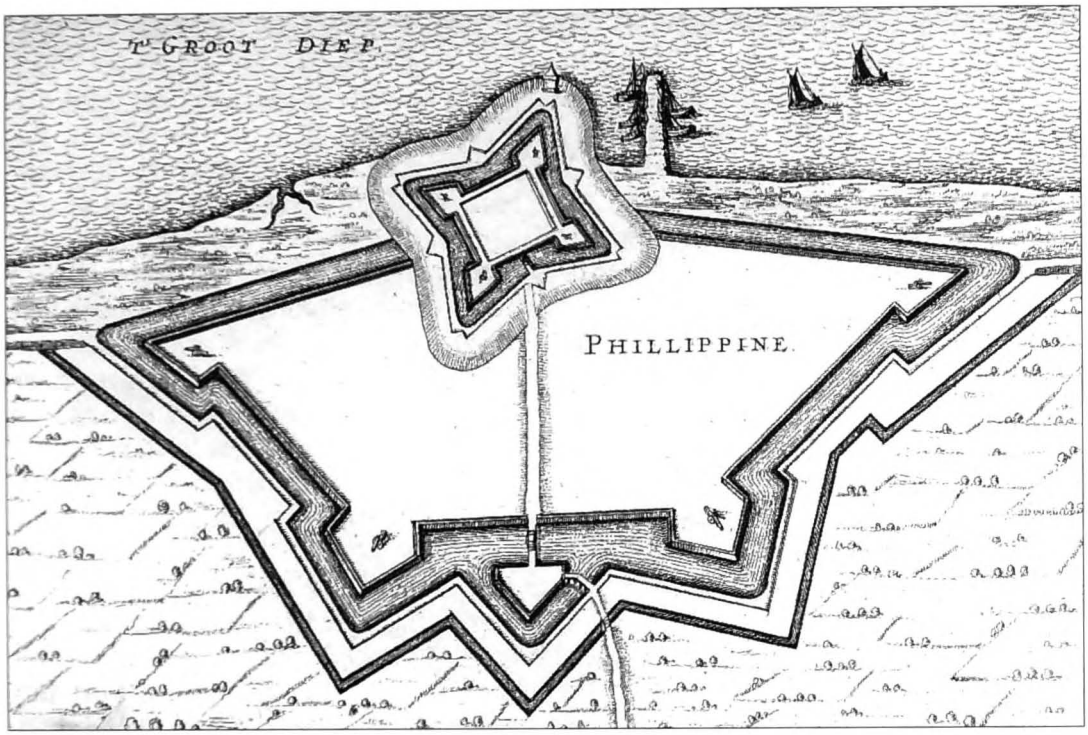
gunstig en daar moest gebruik van worden gemaakt. Iedereen die nog aan tafel zat, stond onmiddellijk op om zich zo vlug als mogelijk klaar te maken voor de afreis. De gouverneur van Philippine had voor een heel mooie koets gezorgd om ons naar het fort te brengen waarover hij het bevel voerde. Korte tijd nadien reden we door de poort die men bezig was te versterken. Zonder dralen haastten we ons naar de aanlegsteiger want we dachten dat ons schip zou vertrekken. De matroos die ons moest wegbrengen, zei dat hij nooit zo vroeg vertrok en dat bood ons de gelegenheid het fort van binnen en van buiten te bekijken.

Aan de buitenzijde bestond de versterking uit niet veel meer dan een straatje waarlangs ongeveer 20 of 30 kleine, lage en slecht gebouwde huisjes stonden. Aan het eind van dit straatje stond dan het fort, dat niet veel zaaks was. Het was nogal klein en de versterkingen bestonden uitsluitend uit aarden ophogingen, versterkt met palissaden. In het midden ervan bevond zich het logement van de gouverneur, die we echter nergens konden vinden. Hij was voor een verplichte inspectiereis naar Zeeland vertrokken. Vooraleer af te reizen had hij toch nog het bevel gegeven ons met zijn koets in Boekhoute op te pikken.

Voor mij bood de afwezigheid van de gouverneur tenminste dit voordeel dat hij mij niet kon lastigvallen met uitnodigingen om te drinken, want hij had er een handje van weg zo bleek. In afwachting van het vertrek van het schip dat ons zou overzetten naar Zeeland, wandelden we wat in de tuin van de gouverneur die net buiten het fort lag. Hij was eenvoudig maar praktisch ingericht en vrij groot. Er stonden veel fruitbomen waaraan geen gewone vruchten hingen. De smaak ervan was echter niet zo goed. We zagen maar weinig soldaten die het fort bewaakten. Het zag er ook geen gezonde plek uit, het grootste deel van de soldaten van het garnizoen had een gele gelaatskleur en een ingevallen gezicht.

Door de vertraging van ons vertrek verveelden we ons enigszins op die troosteloze plek. We maakten er gebruik van om te gaan wandelen op het strand, langs een schans die was versterkt met stro en takkenbossen. Het was het gewone materiaal dat werd gebruikt bij versterkingen aan zee, het verhinderde dat door eb en vloed het terrein errond zou wegspoelen. Hoe meer helling de kust had, hoe meer er gebruik wordt gemaakt van stro om de vernielingen door het water tegen te gaan. De strooien matten waren zelden geheel intact, het water deed ze rotten en het stro werd meegesleept in zee. Er bleven natuurlijk wel altijd stukken van over.

De vertraging van ons vertrek gaf me de gelegenheid om mijn brevier op het strand te lezen. Er lagen een heleboel takkenbossen voor de schans waarover ik zo net sprak. Een geestelijke, in wiens compagnie ik naar Zeeland reisde, deed net als ik; zo waren we niet verplicht onze gebeden op het schip te lezen, of in Middelburg, waar we naartoe zouden varen. In Zeeland was het voor priesters immers gevaarlijker dan in Holland.

Het fort van Philippine van waaruit Lemaître naar Middelburg voer. Men bemerkt het inderdaad kleine 'haventje', niet meer dan een aanlegsteiger. Het fort daarentegen heeft toch enige allure : terraswerken, grachten en nog een apart bolwerk waar de gouverneur verbleef).

5. IN MIDDELBURG

De overtocht

We waren nog maar net klaar met onze gebeden, of er werd ons gemeld dat we zouden afvaren want het tij was nu gunstig. Er scheepten tien à twaalf passagiers in en we voeren de haven met tegenwind uit wat de schipper verplichtte van de ene kant naar de andere te varen, wat spoedig op onze zenuwen werkte. Door dat laveren hadden we de indruk niet vooruit te komen. Schepen in tegengestelde richting voeren ons met een formidabele snelheid voorbij, zij maakten gebruik van de gunstige wind die dus blijkbaar niet voor ons was.

Als we de helft van ons traject hadden afgelegd, zagen we in de verte Middelburg en Vlissingen liggen. Vooraleer aan te komen, voer de schipper voorbij twee grote vrachtschepen, rijkelijk beladen met goederen uit Indië. Ze lagen voor anker om hun lading naar Middelburg te brengen. De goederen moesten hier worden overgeslagen omdat de schepen veel te groot waren om het kanaal van Middelburg op te varen. Bij de toegang tot dit kanaal was een tamelijk groot fort opgetrokken, goed voorzien van kanonnen om de kuststreek te verdedigen.

Een ontscheping met problemen

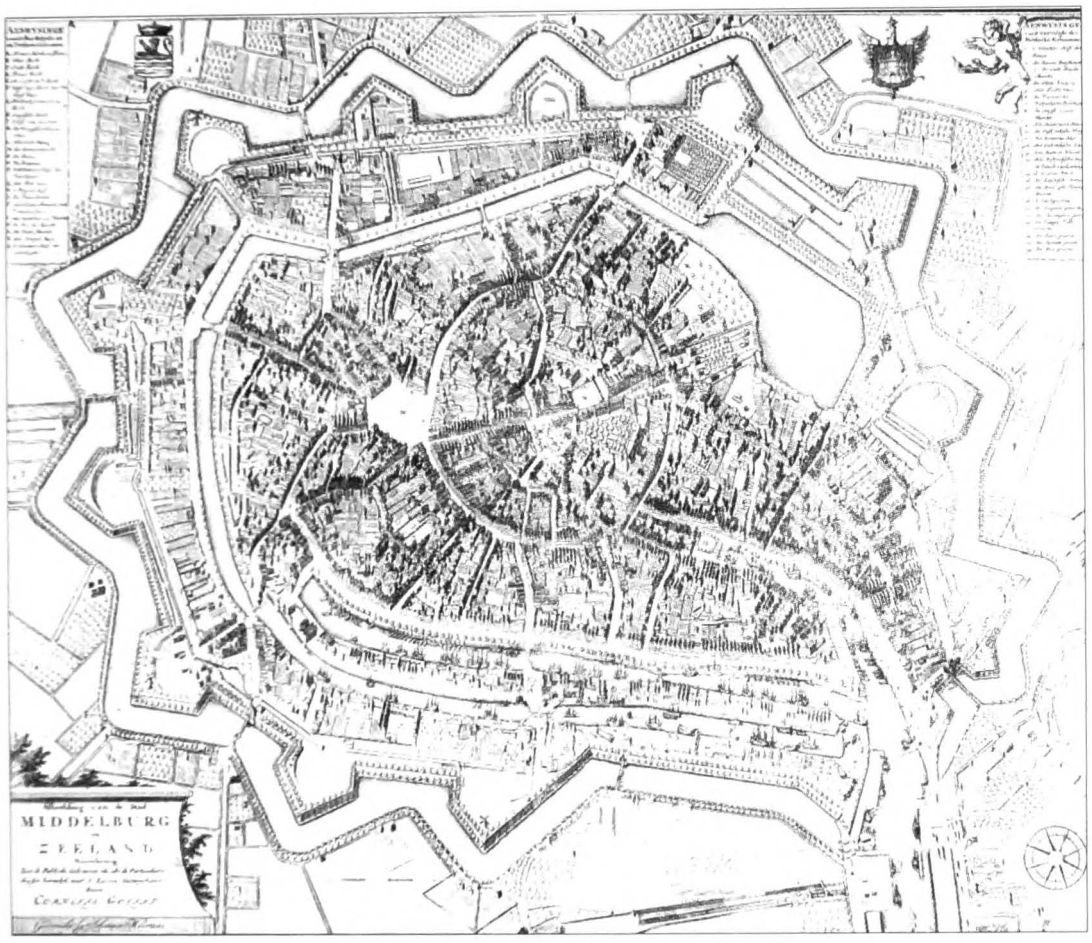
Het was niet nodig om die kanonnen te gebruiken om ons tegen te houden, het hoogtij was voorbij en wij bleven ter plaatse dobberen, we raakten gewoon niet meer verder. We waren dan ook verplicht de bark te verlaten en te voet de halve mijl af te leggen die ons nog van Middelburg scheidde. Het verlaten van het zeilschip verliep niet zonder moeilijkheden. Ik vond het zelfs bepaald gevaarlijk, de dijk van het kanaal was zeer hoog en afgezet met dikke palen waaraan planken waren bevestigd om de beletten dat de aarde van de dijk zou afkalven, niet alleen door de normale getijden, maar meer nog door het springtij. De dijk was zeer hoog en het water in het kanaal stond heel laag, vandaar dat de matrozen een sparrenhouten loopplank legden. Het ene uiteinde ervan lag op het schip, het andere uiteinde kwam uit boven op de dijk. We moesten werkelijk over die steile plank naar boven kruipen.

Als het mijn beurt was, was de klimpartij nog gevaarlijker dan bij mijn medereizigers. Ik stond al op de plank om naar boven te kruipen, tot ze plots begon te bewegen. Het schip was niet goed aan de palen van de dijk vastgemaakt, het begon te schommelen en raakte los van zijn ligplaats. Ik bevond mij niet meer op het schip en ik was nog niet op de dijk, dus vreesde ik een duik in het kanaal te maken. Dat zou ongetwijfeld het geval zijn geweest, moesten de mensen die reeds op de dijk stonden en ook de matrozen op het schip, mij niet luidkeels toeriepen uit te kijken. Ik sloeg er eerst geen acht op en dacht dat het bemanningsleden waren die naar elkaar riepen, geen moment kwam het bij me op dat het schip was losgeslagen. Ik haastte me dan ook niet, tot ik in de gaten kreeg dat het geroep wel degelijk voor mij bestemd was, en ik inzag in welke gevaarlijke situatie ik mij bevond. Om mij uit die toestand te redden, greep ik me vast aan een van de palen van de dijk, mijn voeten steunend op een dwarsligger. Uiteindelijk werd ik door mijn medepassagiers bij de armen omhoog getrokken.

Als ik op de dijk stond en iedereen me op het gevaar wees waaraan ik was ontsnapt, keek ik nog even naar beneden. Tot mijn grote opluchting zag ik nu pas met eigen ogen aan welk onheil ik was ontsnapt, het hele gezelschap deelde mijn gevoelens. De passagiers die zich nog op het schip bevonden, profiteerden van mijn ongeluk. De loopplank werd nu wat beter dan daarnet vastgemaakt en iedereen werd er attent op gemaakt dat de stok bij het naar boven klimmen absoluut niet mocht worden losgelaten. Tot eenieders grote tevredenheid verliep de ontscheping verder zonder incidenten. Het schip bleef in de modder steken tot het bij het volgend hoogtij naar Middelburg zou kunnen zeilen.

Naar Middelburg

Ik was erg benieuwd de streek achter de dijk te zien waarop we ons nu bevonden. Voor we op de dijk waren, dacht ik een egaal en uitgestrekt landschap te zien. Als ik naar links keek, zag ik dat alle landerijen vier à

Op deze plattegrond van Middelburg door Cornelis Goliat zijn de indrukwekkende versterkingen te zien met de bomenrijen en de grote waterplas. In het centrum ziet men het Hof van Zeeland, de Grote Markt met het Stadhuis, de Franse kerk en vanzelfsprekend alle andere kerken. De pakhuizen van de VOC en de scheepswerf bevinden zich ten zuiden van het centrum.

vijf vadem diep lagen, lager zelfs dan het kanaal. Heel het gebied zou onder water komen te staan, moest er die hoge aarden dijk niet zijn om de lagergelegen landerijen te beschermen.

Nadat we allemaal goed en wel verzameld waren, stapten we over de dijk naar Middelburg, ongeveer een halve mijl ver. Twee van ons spraken heel goed Hollands en gingen daarom voorop, ik volgde hen, alleen in tweede positie. Indien ze aan de poorten van de stad zouden ondervraagd worden door de wachtpost om te weten wie we waren, dan zouden ze voor de hele groep antwoorden en zeker voor mij. Het zou nogal vervelend zijn moest men mij aanspreken. Als men mij er bovendien ook nog van zou verdenken priester te zijn - mijn kort haar kon de wacht misschien op dat idee brengen, niemand had mij immers in Gent een pruik willen lenen - dan waren de moeilijkheden niet te overzien.

Hotellerie De Lelie en een bezoek aan de stad

We hadden die voorzorgen genomen om eventuele vragen van de wachten bij het binnenkomen van de stad te pareren. Het was allemaal niet nodig, want er stond niemand aan de poort, zonder enige hinder gingen we de stad in. Onze eerste zorg was het vinden van logies. We stapten door een groot deel van de stad naar de hotellerie *De Lelie* die ons was aanbevolen. We vonden de afspanning slechts na lang zoeken. *De Lelie* bevond zich in een klein, nauw straatje, tamelijk afgelegen en aan de buitenkant wees niets erop dat het een hotellerie betrof. Het was er echter zeer net en heel gerieflijk ingericht om te logeren.

Nadat we onze kamers hadden gekregen, besloten we onmiddellijk te stad te gaan verkennen. Bij onze entree hadden we gezien dat Middelburg een zeer mooie stad was en dat er zeer veel volk op straat liep. Maar onze eerste wandeling bevestigde geenszins de eerste indruk, behalve dan wat het vele volk betrof. Op een van de mooiste kaaien van de stad zagen we dat een groot aantal winkels en magazijnen te huur stonden, wat ons erg verraste. Tot men ons vertelde dat dit een gevolg was van de oorlog van Frankrijk tegen de Verenigde Provinciën. De handel was door die oorlog totaal lam gelegd, vele inwoners zochten hun geluk dan ook elders, hun panden bleven leeg achter.

Na de wandeling gingen we terug naar ons logies. Ik had zin om vissoep te eten, maar er was die avond nauwelijks vis aangevoerd, we moesten ons dus met wat anders tevredenstellen. In de kamer waar de tafel gedekt stond, werden we heel goed bediend. Er waren wel vijf of zes zulke kamers, uitsluitend ingericht om er te eten en met evenveel bedienden die elk een eigen taak hadden.

De ene schonk alleen bier en wijn, een andere zorgde voor het tafelgerei, een derde bracht de schotels, een vierde werkte in de keuken, de vijfde maakte alles schoon, zowel binnen als buiten, en de zesde tenslotte zorgde voor de kamers en de bedden die uniform waren en bijzonder ongerieflijk voor een Fransman in Holland. Alle zalen en kamers waar de gasten sliepen, beschikten over een belletje waarmee de bedienden konden geroepen worden als men iets nodig had.

We brachten een nogal ongemakkelijke nacht door, omdat men de bedden had aangepast en door de veel te korte lakens die bij de minste beweging opstropten. Direct nadat ik mijn bed verliet, nam ik me voor mijn gebeden in het geheim op mijn kamer te lezen zodat niemand aan de weet zou komen dat ik priester was. Daarna wandelden we naar het meest bevolkte gedeelte van de stad, bij de scheepswerf. Onderweg kwamen we twee Franse soldaten tegen, blijkbaar deserteurs. Ze bezagen me met zoveel aandacht, dat ik meende dat ze me kenden. Dat deed me wel even schrikken, want ik dacht dat ze zouden ontdekken dat ik priester was, alhoewel ik vermomd was in andere kleren.

Een interessante wandeling...

Mijn vrees bleek geheel ongegrond, we zetten onze wandeling verder en dachten niet meer aan het voorval. Wij stapten over een mooie ophaalbrug naar de andere kant van het kanaal. Op dit kanaal, maar ook elders in Holland, ziet men enkel ophaalbruggen en geen vaste stenen bruggen, en wel om twee redenen. De eerste is dat via die ophaalbruggen zeilschepen en andere vaartuigen zeer gemakkelijk kunnen passeren. De masten van de zeilschapen vereisen inderdaad veel open ruimte om voorbij een brug te varen. De tweede reden is dat bij eventuele vijandelijkheden of opstanden, men de vijand onmiddellijk de pas kan afsnijden door de bruggen gewoon op te halen. De ophaalbruggen hebben steeds respectabele afmetingen en worden aan beide kanten op hun plaats gehouden door dikke ijzeren stangen die op hun beurt op twee zware ijzeren balken steunen die de omhooggaande delen van de brug dragen. Het draaiwerk is bedekt met plat ijzer, de rest van het kunstwerk is helemaal van hout. Elk jaar worden de bruggen geverfd met rode olieverf en ze zijn zeer goed onderhouden.

...en een interessante ontmoeting

Zodra we de brug over waren, begaven we ons naar het Hof van Zeeland, het paleis waar de Provinciale Staten hun zittingen houden. Vooraleer er binnen te gaan, snuffelden we eerst wat rond in een boekhandel bij de grote binnenplaats van het paleis. Wij kochten er voor een prikje enkele kleine, maar merkwaardige uitgaven. Een van die boekjes was de geloofsbelijdenis van de bisschop van Meaux, vroeger van Condom[35]. Het was in Zeeland gedrukt en moest niet onderdoen voor een Franse uitgave. Het bezoek aan de boekhandel bracht ons een ongewild voordeel. Omdat we verschillende boeken hadden gekocht, bood de boekhandelaar aan om ons alle merkwaardigheden van de stad te laten zien, wat we maar al te graag accepteerden en van welke opdracht hij zich met verve kweet.

We bezochten eerst het paleis waar zijn winkel tegenaan leunde. De ingang liep via een groot vierkant plein, beplant met hoge bomen. Aan drie zijden was het plein ingenomen door gebouwen van het paleis, de andere zijde was bebouwd met particuliere huizen. Men kwam op het plein door twee tegenover elkaar staande poorten die nooit gesloten werden, iedereen had het recht er te passeren. Terwijl ik de gebouwen bekeek, zei men me dat het voor het godsdienstoproer een klooster was van de bernardijnen. De religieuzen werden verjaagd en sedertdien is het de plaats waar de assemblee zitting heeft[34].

Het Hof van Zeeland

De boekhandelaar die had voorgesteld ons rond te leiden, liet een vrouw, de conciërge van het paleis, alle kamers en zalen openen. De eer-

ste zaal was heel groot en de aankleding ervan was overwegend groen: een mooi wandtapijt met een landschap, twee dozijn stoelen bedekt met groen velours stonden rond een lange tafel die bedekt was met een doek van dezelfde kleur. Zelfs de gordijnen aan de vensters waren in het groen. De stoelen die links en rechts van de tafel stonden, zagen er bijzonder netjes uit. Op het tafeltapijt, waarop altijd twaalf grote inktpotten stonden en evenveel dozen zandpoeder voor de 24 gedeputeerden, was geen spatje inkt te zien, zelfs geen zandkorreltje. Alles getuigde van een extreme zindelijkheid, behalve de top van de pennen die in de inkt werd gedoopt!

Dichtbij deze zaal was er een andere van dezelfde grootte, maar in een andere kleur, hier was alles paars. Paars velours voor de 24 stoelen rond de grote tafel waarop een paars tapijt lag en er evenveel inktpotten en zanddozen stonden, en alles even netjes als in de eerste zaal. Er was ook een zijden snoer met aan het eind een grote kwast van zijde en gouddraad die op twee voeten van de tafel hing. De magistraten in vergadering gebruikten dit belkoord om hun officieren te laten komen. De kleur van de zaal was zo eenvormig dat zelfs de gordijnen aan de zeer hoge ramen, ook een paarse kleur hadden.

De wandtapijten aan de muren stelden verschillende historische zeeslagen voor van de Zeeuwen tegen de Spanjaarden, buiten die tapijten was alles paars. Geen stoel of er stond twee keer het wapen van Zeeland in gouddraad op geborduurd, een vierkante voet groot. Het wapen bevond zich op de zitting en op de rug van elke stoel, het stelde een leeuw voor die half uit het water opstijgt en het devies luidt: *Luctor et emergo. Ik worstel en kom boven.*

In allebei de zalen stond een aparte zetel die veel rijker versierd was dan alle andere, maar toch ook met hetzelfde wapen van de provincie Zeeland op de rug. Deze zitplaats was bestemd voor de prins van Oranje en stond aan het eind van de tafel. Hij werd aangezien als de meeste verheven plaats van Zeeland, in Frankrijk zou het de minst eerbare zijn. Aan de zetel hing een grote kwast en hij was rondom belegd met goud. De fauteuil had ook een groot gouden zitkussen met aan de vier hoeken gouden en zilveren kwastjes.

Van de laatste zaal begaven we ons naar het ambtsvertrek van de griffier van de Staten. Er hingen enkele opmerkelijke schilderijen, onder andere een levensgroot portret van de prins van Oranje die de opstand predikt in de Verenigde Provincies. Er werd ons verteld dat het een levensechte voorstelling was van de overleden prins. Ik kon dat maar moeilijk geloven, want het portret toonde teveel gelijkenis met de bronzen afbeelding bij het graf in de hoofdkerk van Delft. De prins was er op precies dezelfde manier afgebeeld als op dit schilderij, met een tamelijk mager gezicht, een klein hoofd en nogal klein van gestalte, korte haren en met een mutsje dat toen in de mode was. Kortom: dit portret verschilde in niets van dat van Delft. Het enige onderscheid was dat hij hier werd

geportretteerd in militaire uitrusting, terwijl hij in Delft als magistraat stond afgebeeld, gekleed in een kamerjas.

Naar de scheepswerf

Nadat ons alle bezienswaardigheden in het paleis waren getoond, leidde de boekhandelaar ons naar de marinescheepswerf waar schepen werden gebouwd en andere werden opgekalefaterd. We namen een kijkje in een schip dat afgetuigd was en waarvan de bemanning afwezig was. We keken in alle kajuiten en ruimen en ik mat de lengte van het schip van aan de voorsteven tot aan het achterkasteel waar de kapitein sliep. Het was 73 gewone voeten lang en 36 breed. In het ruim van het schip hingen aan beide zijden, van voor naar achter, twee lange, dikke koorden voor de hangmatten van de soldaten. Het anker, dat op de grond lag, woog 3541 pond. Van het schip trokken we naar de kantoren van de Oost-Indische compagnie, het pas bezochte schip was hun eigendom. We zagen er heel wat oorlogsammunitie, opvallend was het grote aantal kanonballen. De projectielen werden bij elkaar gehouden door een ijzeren staaf van ongeveer een halve voet, aan de beide uiteinden waren twee ballen bevestigd.

De Franse kerk

Na het bezoek aan dit arsenaal, bezochten we een kerk van de calvinisten. Er werd verteld dat er in het Frans zou worden gepreekt. We troffen er inderdaad een jonge dominee die aan zijn sermoen begon. Hij was eenvoudig gekleed met een mantel en op zijn hoofd droeg hij een mooie pruik en hoed. In zijn sermoen zei hij niets wat een katholiek niet zou mogen horen of zeggen, uitgezonderd dan de lichtvaardige scheldwoorden een het adres van het bestuur van de provincie Zeeland waarover hij zich beklaagde omdat de geloofsijver van het bestuur wat afgezwakt was, en dat dat vroeger toch even anders was toen het evangelie nog in zijn puurste vorm werd verkondigd.

Na het sermoen nam iedereen zijn psalmboek ter hand en werden er psalmen gezongen. Veel volk was er niet in de kerk, er verbleven immers niet veel Fransen in het land; ik telde 26 aanwezigen. Door zijn indeling en zijn oudheid leek de tempel op een van de kerken die de Calvinisten van de katholieken hadden afgenomen. Het gebouw was nog steeds in handen van de ketters, ze hadden er banken in geplaatst zoals men in vele parochies bij ons ook ziet. Met dit verschil dat bij ons de eigenaars die in rouw zijn, hun bank met zwarte doeken bekleden met kwasten op de vier hoeken.

Nog voor we de Franse preek zouden horen, verlieten we onze boekhandelaar uit schrik hem teveel tot last te zijn. Toen we afscheid van hem namen, nodigden we hem toch uit om met ons te dineren in ons gasthuis. Hij excuseerde zich een lange tijd om niet te moeten komen en slechts na

lang en veel aandringen aanvaardde hij ons aanbod. Hij gaf ons zijn woord dat hij zeker zou komen, wat hij dan ook deed.

Een uitstap naar de duinen

Tijdens het diner stelde hij voor een uitstap naar de duinen te maken, 't is te zeggen naar de oevers van de grote zee op ongeveer twee kleine mijlen van Middelburg. Het was een uitstap die ons erg aansprak, vooral toen hij zei dat hij een koets zou laten klaarmaken om er ons heen te brengen, de huur ervan kostte slechts een ecu.

Nadat ons besluit genomen was, ging de boekhandelaar op zoek naar een koets. Wij gingen ondertussen de andere kant uit om het stadhuis te bezichtigen waarvoor een zich een mooie markt bevond[36]. Het gebouw zelf had wel iets, maar er was eigenlijk niets bijzonders aan, behalve dat in een uitsprong op een van de hoeken twee grote arenden zaten opgesloten achter een ijzeren traliehek. De ene arend was zwart, de andere wit. Naar men ons zei, moesten de beenhouwers van de stad de vogels te eten geven. Er werd ons nog op iets eigenaardigs gewezen, namelijk dat er op de marktplaats acht straten uitkwamen, allemaal op ongeveer dezelfde afstand van elkaar.

Na bezichtiging van het stadhuis en de markt, stapten we naar onze boekhandelaar om in de koets te stappen die ons naar de duinen zou brengen. Hij had nog geen rijtuig gevonden en daarom bezochten we een wat meer afgelegen deel van de stad. Er waren heel mooie burgerhuizen gebouwd, en de twee mooiste kerken van de stad stonden hier. De eerste was vroeger de belangrijkste katholieke kerk, gebouwd in de vorm een kruis, de andere was recentelijk gebouwd in een perfecte ronde vorm. Blijkbaar is dat de vorm die het best de ketters past, immers alle nieuwgebouwde kerken hebben die vorm. Ik had dat in Amsterdam en in andere steden gezien. Ook in La Rochelle in Frankrijk, waar de kerk van de hugenoten, die nu dienst doet als kathedraal, een achtkantige vorm heeft.

Na een bezoek aan beide kerken, die geen andere ornamenten bezaten dan de preekstoel van de dominee en de wapens van de overledenen die tegen de muur hingen, zoals overal elders op een punt, keerden we terug naar ons logies waar we de koets namen voor onze uitstap naar de duinen. Na nog een tijdje te hebben gewacht, werd de koets voorgereden en stapte iedereen in. De zoon van de boekhandelaar, pas gehuwd en goed gebouwd, stelde voor als koetsier te fungeren. Om ons reisje zo aangenaam mogelijk te laten verlopen, maakten we eerst een rondrit rond de versterkingen van de stad die enkel bestonden uit nogal lage ophogingen begroeid met gras en met zes rijen bomen, drie aan de kant van de stad en drie aan de buitenkant.

De versterking, in 1672 opgeworpen bij het begin van de oorlog van Frankrijk tegen Holland, zou de vijand beslist niet tegenhouden, moest er

niet de brede, met water gevulde gracht zijn, die het naderen van de vijand onmogelijk maakte. Bij de omwalling was er een plaats met een enorme plas water, zo groot als de Place Royale in Parijs, geheel omringd met vier rijen netjes gerangschikte bomen. Het was in de hele streek een der aangenaamste plekjes om te wandelen en zich te ontspannen.

We namen de nodige tijd voor de rondrit rond de ommuring van de stad, waarna het richting duinen ging. We reden door een aangename streek en passeerden verschillende mooie dorpen. Onze gelegenheidskoetsier deed zijn uiterste best, alhoewel het niet zijn echte beroep was. Hij zette er een goede vaart in, en had er zijn plezier in ons naar plaatsen te brengen die ver verwijderd waren van waar we moesten zijn. Zo genoot niet alleen hij, maar ook wij meer van onze uitstap.

Na de rondritjes kregen we eindelijk de duinen in zicht. Hoe dichter we kwamen, hoe moeilijker we vooruit raakten door de enorme hoeveelheden fijn zand waar we doorheen moesten. Op ongeveer een kwart mijl van onze bestemming kwamen we bijna niet meer vooruit. Bij enkele krotten van boeren stapten we uit en gingen te voet verder.

Pootje baden

Duinen zijn kleine bergen van ragfijn zand die zich eindeloos ver uitstrekken langs de kust die uitziet op de grote oceaan. Ze zijn ongeveer tien à twaalf vadem hoog en zo steil dat ze maar met moeite kunnen beklommen worden, ook al omdat het zand tussen de benen wegvloeit. We zakten bijna tot aan onze knieën in het mulle zand. Als we boven stonden, zagen we de eindeloze zee. Nu hoorden we nog beter dan daarstraks het gebrul dat veroorzaakt werd door de branding. De duinen waren onvruchtbaar en dor en dit door het zand dat voortdurend door de vloed wordt meegebracht. Er groeit enkel een soort tijm, een klein welriekend kruid dat als voedsel dient voor de konijnen die hier massaal en in talrijke soorten aanwezig zijn.

We zakten het duin af in de richting van de zee, het strand leek als een spiegel. Tussen het fijne zand zagen we velerlei soorten kleurrijke schelpen: blauw, rood, als afgevallen bladeren, de kleur van hout en huid, zwart en grijs, enz. We bemerkten dat de vloed opzette. Onze boekhandelaar nodigde ons uit onze benen in zee te wassen; hij deed als eerste zijn schoenen uit en wij volgden zijn voorbeeld. We stonden tot aan onze enkels in het water, af en toe kwam het tot aan onze knieën. Door plots aanrollende golven kwam het water bij de meeste tot aan hun middel. Bij iedereen waren dan ook de broekspijpen en zelfs de broek kletsnat. Nadat we ons een halfuurtje hadden geamuseerd, gingen we terug naar het strand om onze kousen en schoenen aan te trekken. Iedereen zette zich in het zand. Wie zich niet haastte, zakte er met zijn achterwerk in en kon zich nog maar nauwelijks bewegen, want het zitkuiltje raakte doordrongen van water waardoor men als het ware vastgezogen zat.

Men hoefde niet veel te doen om water aan het oppervlak te doen komen. Alleen al het gewicht van een schoen was voldoende om een putje te maken waarin het water steevast bleef staan. Vandaar dat het bijna onmogelijk was lang op het zand te blijven. Als men onbeweeglijk bleef, zakte men er gewoon in. We voelden allemaal de gevolgen van dat ongemak. Niemand had voorzien dat we ons in de zee zouden wassen, we hadden dus geen doeken bij om ons af te drogen. Bij iedereen waren de voeten vanzelfsprekend goed nat waardoor het veel moeite kostte om kousen en schoenen opnieuw aan te trekken. Waar men zich ook neerzette, er kwam onmiddellijk water te voorschijn.

Het tragische verhaal van de markies de Ponché

Enfin, eindelijk had iedereen dan toch opnieuw kousen en schoenen aan. We beklommen het duin opnieuw, maar nu met heel wat meer moeite dan de eerste keer. We kwamen bij een kleine schans op de kust, en nu pas zagen we dat er om de halve mijl een dergelijke versterking was gebouwd. Iedereen uit het gezelschap begon bier te drinken, want men had tijdens de hele trip nog niets kunnen drinken. Bij de schans was een hoge galg opgetrokken, bedoeld om er zeepiraten aan op te hangen die gevat werden met twee verschillende kaperbrieven[37]. Toen we die galg zagen staan, meenden we dat hij enkel bedoeld was om piraten schrik aan te jagen, maar onze gids liet verstaan dat men hem al bij verschillende gelegenheden had gebruikt. Hijzelf had gezien had dat men er een Franse edelman, de markies de Ponché, had opgehangen.

De markies had op eigen kosten een oorlogsschip uitgerust om er kaapvaart mee te bedrijven. Het schip werd echter voor de Zeeuwse kust geënterd. Ziende dat het in de handen zou vallen van zeelui die werkten in opdracht van de kaperrederijen, en hij in het bezit was van twee verschillende kaperbrieven, zou hij verloren zijn moest men die vinden. Als hij merkte dat de Zeeuwen zich meester zouden maken van zijn schip, beval hij zijn page de kaperbrief waarin hem de toelating was verleend om aan zeeroverij te doen, overboord te gooien. De schildknaap echter, in de plaats van het bevel uit te voeren, verborg de commissiebrief in het ruim, onder een stapel goederen waarmee het schip was geladen. De lading en het ruim van het vaartuig werden echter grondig doorzocht en de kaperbrief werd ontdekt. De markies werd gearresteerd en gevankelijk naar Middelburg overgebracht.

Zijn beklagenswaardige toestand wekte medelijden op bij de magistraat van de stad en er werd de markies enige vrijheid gegund, hij mocht zich vrij bewegen in de stad die zijn gevangenis werd. De heren gedroegen zich aldus om hem de kans te geven te ontsnappen om zo geen duur proces tegen hem te moeten voeren. Van tijd tot tijd spoorden zij hem ook aan zijn misdaad te bekennen, zodat hem gratie zou kunnen verleend worden. Maar in de plaats van van die mogelijkheid gebruik te maken, begon de markies zich hooghartig te gedragen en hij beeldde zich

in dat men hem gratie moest en zou verlenen omdat hij onrechtmatig was aangehouden. Hij eiste dan ook volledig eerherstel voor de smadelijke behandeling die men hem liet ondergaan.

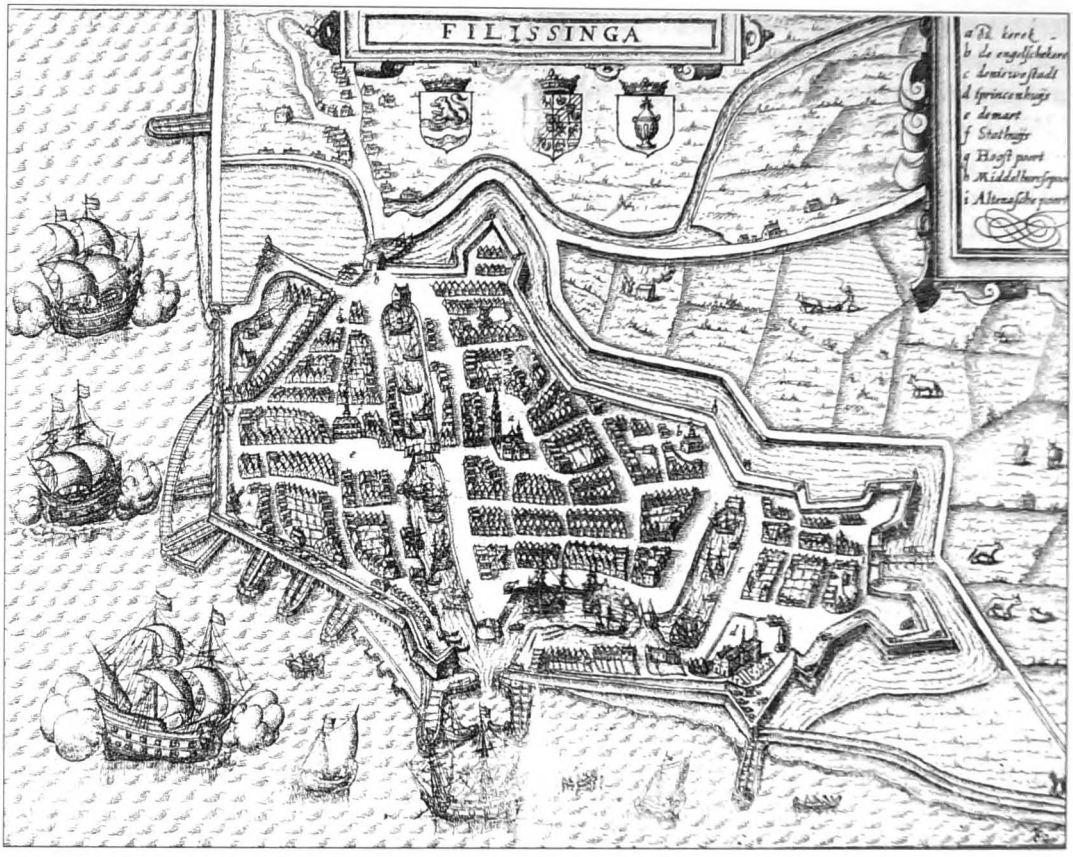
Toen men zag dat de markies erg op zijn eer was gesteld, dat hij volledig eerherstel wilde en dat hij bovendien niet wilde ontsnappen, deed men nog meer om zijn vel te redden. Er werd gedreigd de documenten waaruit bleek dat hij schuldig was aan zeeroverij, openbaar te maken. Als dat gebeurde, moest hij vanwege de Staten op geen gratie meer rekenen. Maar de arme markies, nog steeds in de overtuiging dat zijn kaperbrief in zee was gegooid, wees alle voorstellen hautain af en bleef maar beweren dat hij onbillijk was behandeld.

De hardnekkigheid waarmee hij het onmogelijke eiste, dreef de magistraat ertoe hem opnieuw in de gevangenis op te sluiten waar korte tijd nadien zijn proces begon. Men toonde de kaperbrief die hem nog niet eerder was getoond en waarvan hij dacht dat hij op de bodem van de zee lag. Dat betekende zijn doodvonnis: de magistraat veroordeelde hem tot de galg, de gewone straf voor zeeroverij, van wat stand of afkomst de beschuldigde ook was. De markies werd naar de galg in de duinen gebracht en er als een ordinaire zeeschuimer opgehangen. Vooraleer opgeknoopt te worden, vergaf hij zijn rechters en was hij hen heel dankbaar omdat men hem gratie had willen verlenen, want nu onmogelijk was geworden.

Na deze tragische geschiedenis, die ons werd verteld naar aanleiding van het feit dat we de galg in de duinen hadden gezien, keerden we rond de avond terug naar Middelburg; de koetsier reed ook nu vlot en behendig. Alvorens naar de stad te rijden, maakte hij opnieuw wat rondritjes om ons te plezieren Het was al heel laat toen we bij de stad arriveerden, de poorten waren zelfs al gesloten. Gelukkig dat de wachten de boekhandelaar en diens zoon goed kenden, de poorten gingen direct open. Misschien deden ze wel zo vlug open, omdat we hen flink wat geld hadden toegestopt.

6. NAAR VLISSINGEN, 13 AUGUSTUS

We stapten uit de koets, maar reserveerden ze al voor 's anderendaags vijf uur om ons naar Vlissingen te brengen, op ongeveer een mijl en een kwart van Middelburg. De weg tussen beide steden is zeer praktisch. Het deel dat voorbehouden is voor de koetsen en andere rijtuigen, is bestraat met keien; er net naast loopt nog een tweede weg, voorbehouden voor de voetgangers. Beide wegen zijn van elkaar gescheiden door een houten afsluiting. De voetgangersweg is geplaveid met bakstenen, wat het wandelen heel comfortabel maakt en in elk geval beter was dan de weg waarop wij reden. Links en rechts zagen we heel veel kleine, maar nette woningen. Hier en daar stond een wat grotere boerderij met dreven die afgezet waren met hoge bomen, wat hen mooier deed lijken.

Vlissingen in vogelvlucht met : de Markt (e), en het stadhuis (f) met het torentje en de haven. De schepen voeren nog tot in het centrum van de stad. Van hieruit vertrekt Lemaître naar Sas van Gent.

De versterkingen van Middelburg en Vlissingen waren met elkaar te vergelijken. Zowel in de ene als in de andere stad bestonden de versterkingen grotendeels uit aarden terraswerk. Toch waren de versterkingen in Middelburg mooier en aangenamer en dat door de rijen bomen waarmee ze waren afgeboord. Die van Vlissingen waren dan weer belangrijker voor de verdediging omdat de bolwerken hoger kwamen en op gelijke afstand van elkaar stonden. In het laatste bastion, dat zich aan de poort van de stad bevond, stond een wachtpost geposteerd, samengesteld uit soldaten van het garnizoen dat aldaar gelegerd was. In Middelburg was geen geregelde wacht bij de ingang van de stad.

Drukte in de haven

Ik had gedacht dat er in de stad veel handelaars zouden zijn, gezien de roem van Vlissingen. Het grote aantal huizen dat te huur stond, deed me inzien dat ik me vergist had. Zowel Middelburg als Vlissingen hadden erg te lijden gehad onder de oorlog met Frankrijk; beide steden trokken de vijand aan om hun ongenaakbare trots[38]. De gevolgen van de oorlog

waren, naargelang het stadskwartier, nog min of meer duidelijk zichtbaar, vele wijken lagen er geheel verlaten bij, er was met moeite iemand te zien op straat.

In de haven was het vrij druk, maar toch niet zoals het vroeger was. Zodra we konden trokken we de stad in om een bark te vinden die ons naar Sas van Gent zou brengen waar we voet aan wal wilden zetten. We moesten niet lang zoeken. Het was in Vlissingen de gewoonte dat de scheepslui langs de kade van de haven liepen en met luide stem de plaats van hun bestemming uitschalden. Sommigen schreeuwden luidkeels en boven alle andere, de naam van de stad waar ze zouden aanleggen. De ene schreeuwde dat hij naar Rotterdam vaarde, enkele vertrokken naar Dordrecht, naar Antwerpen, naar Sas van Gent en naar vele andere bestemmingen met de vracht die ze geladen hadden of die ze zouden meebrengen. Wij hielden de schipper aan die naar Sas van Gent moest. Nadat hij zei om hoe laat hij zou afvaren en nadat de prijs van de overtocht geregeld was, besloten we de stad te bezoeken. De schipper moest immers wachten tot het vloed was eer hij kon uitzeilen.

Bezoek aan het stadhuis

We namen voldoende de tijd om datgene te bezoeken waarvan wij dachten dat het de moeite loonde, het stadhuis bijvoorbeeld. Binnenin was er niets merkwaardigs te zien en van buiten zag het er een gewoon, middelmatig gebouw uit. Het meest opmerkelijke was de dakruiter. Via een donkere, smalle en steile stenen trap klommen we naar boven. De trap was werkelijk te eng voor zo'n gebouw. De hoge ligging van de dakruiter, bedekt met lood dat een onderhoudsbeurt nodig had - vooral de balustrade diende hersteld te worden - was een aangename verrassing. We hadden een prachtig uitzicht over de stad en de haven, en ook over het omringende platteland en de open zee waarover schepen naar alle windstreken voeren.

Wanneer we genoeg hadden genoten van het uitzicht, dat nog aangenamer zou geweest zijn zonder de plots opkomende mist, vroegen we de kantoren en de zalen te mogen bekijken. Ze stelden niet veel voor. Men liet ons een plaats zien waarin een hele hoop wapens lagen. We zouden aan het lokaal verder niet de minste aandacht hebben besteed, ware het niet dat er verschillende gedroogde vissen hingen die toch enigszins bezienswaardig waren.

De vissen hingen aan het plafond, een ervan had een bijzonder merkwaardige bouw. Hij was ongeveer 12 voet lang, aan het eind van zijn bovenste kaakbeen was een soort scherpe degen te zien, ongeveer vier duim breed, met aan alle kanten tanden. De vis was helemaal gestroomlijnd, hij was het dikst aan zijn buik, rondom ongeveer drie voet. De degen die het beest aan zijn kaak had, had een lengte van ongeveer 7 voet, was plat en had ongeveer in het midden een lichte verhoging, breed bij het begin en scherp eindigend, zoals bij een echt wapen.

In dezelfde kamer liet men ons ook nog enkele opgezette krokodillen zien met een lengte van 15 à 16 voet en met een diameter van 6 voet. Men toonde ons ook nog een kano (een soort kleine boot die gebruikt wordt door de wilden) die ook aan het plafond hing. Hij was ongeveer 24 voet lang, en zijn grootste breedte in het midden bedroeg niet meer dan een voet. Beide uiteinden van de kano waren op identieke spitse manier afgewerkt. Zoals alle andere kano's was ook deze uit één boomstam gehakt. Alhoewel het bootje heel lang was, werd het toch maar door één enkele man bediend. Die was hier voorgesteld als een wilde die in het midden neerhurkte, hij was dan ook maar voor de helft zichtbaar. Het was de enige plek waar er plaats was voor een man.

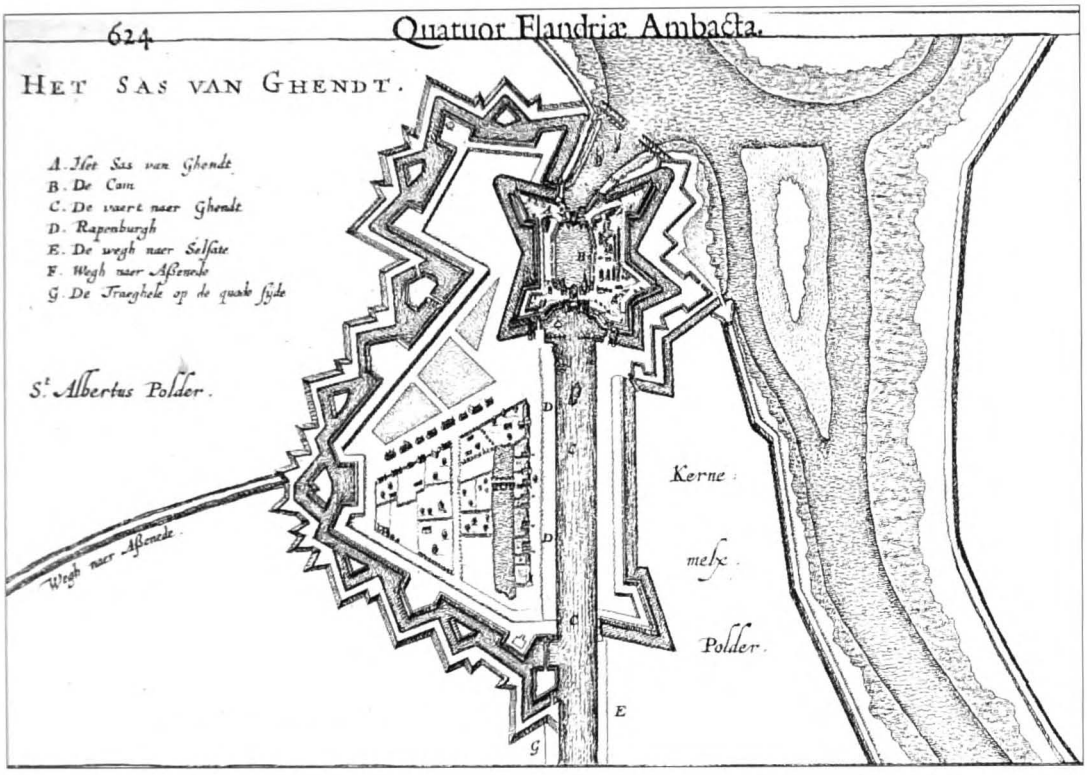
De ontscheping in Philippine

De vrees dat het hoogwater wel eens voorbij zou kunnen zijn, en de weinig interessante zaken die er in de stad te zien waren, maakte dat we ons naar de haven repten om in te schepen. De bark bleef echter nog een hele tijd in de haven liggen. Dat ergerde ons een beetje, temeer daar we zagen dat er heel wat schepen wél de haven verlieten en aan alle kanten wegzeilden. Onze ergernis verminderde wat toen we zagen dat er eindelijk beweging begon in te komen. De reden waarom we als laatste vertrokken, was dat er nu een voor ons zeer gunstige wind stond om terug te keren, wat bij de heenreis niet het geval was.

We konden werkelijk niet vlugger vooruit komen dan nu het geval was, in minder dan drie uur arriveerden we in Philippine van waaruit we eerst waren vertrokken en waar drie personen uit ons gezelschap wilden ontschepen. Voor ze de boot verlieten zag ik het signaal dat de matrozen gaven om in Philippine een sloep te verwittigen die dan naar onze boot voer om de personen op te pikken.

Dat signaal werd reeds op ongeveer een halve mijl voor het voorbijvaren van de haven gegeven. Het sein bestond uit het herhaaldelijk op- en neerlaten van een lange kwast, gemaakt van oude lappen stof die de matrozen gebruikten om hun schepen schoon te maken. Ze maakten de kwast nat in het water en gebruiken hem vervolgens als bezem om alle stof en vuilnis te verwijderen op de brug van het schip.

Een jongetje dat deel uitmaakte van de bemanning, trok het doek wel zestig of tachtig keer omhoog. De haven van Philippine is zeer klein en er kunnen slechts een beperkt aantal kleine schepen binnenvaren. Niemand zag ook het sein, slechts als we heel dicht bij het haventje gekomen waren zag een matroos het signaal. Hij sprong in zijn sloep om de passagiers af te halen. Dat verliep niet zonder moeilijkheden, want het is gemakkelijker dat iemand van een klein bootje naar een groot schip overstapt, dan omgekeerd. De sloep meerde niet eerst aan bij ons schip, zoals een groot schip bij een kleiner doet. Ze draaide er eerst rond om er aan de kant van de zee tegen aan te meren.

Sas van Gent. Via een brede zeearm vaart men het sas in; in de kom ontschepen de passagiers, ze bevinden zich inderdaad tussen de vier muren van het fort. Via een kleine doorgang kunnen ze het fort verlaten en komen ze aan het kanaal naar Gent waar ze de bargie nemen. Sas bestaat inderdaad maar uit een paar rijen huisjes. Het strategisch belang ervan was bijzonder groot. Iets verder naar het zuiden ligt het Sint-Antoniusfort.

7. SAS VAN GENT

Drie personen uit ons gezelschap verlieten ons terwijl ikzelf, met nog een andere compagnon, naar Sas van Gent voer. De kapitein liet ons ontschepen in de rivier van Sas, in de haven. Het uitstappen aan de sluis verliep nogal moeilijk, want wij moesten naar het bovenste deel van het metselwerk klimmen en dat was zeer hoog. Toch stelde ik vast dat dit de plaats was waar passagiers gewoonlijk uitstapten. In andere omstandigheden, bij hoogtij bijvoorbeeld, was dat waarschijnlijk veel gemakkelijker.

De plaats waarin we terecht waren gekomen, was net een gevangenis met vier muren. Alle passagiers werden er vast gehouden tot het de gouverneur, of zijn plaatsvervanger, beliefde te informeren wie we waren en waar we naartoe gingen. De ceremonie begon slechts nadat men ons een half uur tussen de vier muren had gehouden, wat ons erg verveelde. We begonnen te vrezen dat we de dagelijkse bargie naar Gent zouden missen, ons plan was immers dat we 's avonds in die stad zouden slapen.

Direct nadat we werden vrijgelaten, haastten we ons naar het kanaal waar we de bargie aantroffen die slechts om twee uur naar Gent vertrok.

De vertraging bood me de kans Sas van Gent, een eerder klein plaatsje, te bezichtigen. Het bestaat uit twee rijen huizen aan weerszijden van het kanaal. Van de Zeeuwse tot aan het Vlaamse kant telde men met moeite vijfentwintig huisjes, het een tegen het andere gebouwd, het merendeel ervan waren verdachte drankhuizen. Op de linkeroever stonden wel enige deftiger uitziende woningen. Aan Vlaamse zijde werd het plaatsje extra versterkt, het ene bastion staat er naast het andere, ze waren gescheiden door brede en diepe grachten die vol water stonden. Ik zag er een groot garnizoen, met flinke mannen die het blijkbaar aan niets ontbrak.

8. TERUG IN GENT

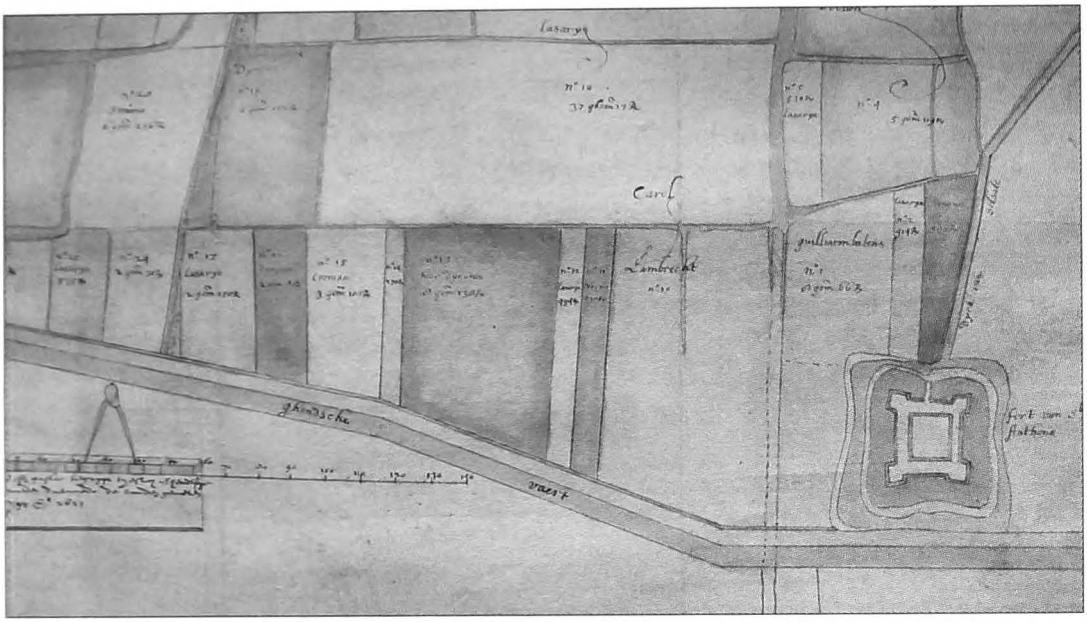
Het Sint-Antoniusfort

Nadat we heel wat tijd met wachten hadden doorgebracht bij het begin van het kanaal, vertrokken we eindelijk naar Gent. Op een boogscheut[39] van Sas bevond zich rechts het grondgebied van Spanje, op de linkse oever dat van Holland. Die hadden er, op een mijl van Sas van Gent, het Sint-Antoniusfort gebouwd. Het was een aarden fort, maar toen we er voorbijvoeren was men bezig er metselwerk uit te voeren; het kanaal bevond zich op twee kleine musketschoten van het fort. De toegang tot de versterking leek erg moeilijk omdat meer dan een halve mijl in de omtrek alles onder water stond[40]. Twee mijl verder, op de linkeroever, bevond men al zich op Spaans grondgebied. Op de oever van het kanaal hadden die Spanjaarden een douanekantoor opgetrokken, we moesten er wel twee uur wachten vooraleer onze boot werd geïnspecteerd.

Het Rode fort

Nadat de douaniers alles hadden gecontroleerd, reisden we verder naar Gent. Ongeveer halfweg zagen we op de rechteroever het Rode fort van de Spanjaarden. Het fort is geheel omringd door water, waardoor het zeer groot is. Dat belette de Fransen toch niet, terwijl ze bezig waren Gent in te nemen, het fort in een minimum van tijd te bezetten[41].

We waren er nog maar pas voorbij gevaren, of er stak een hevige wind op die de hoed van een van de passagiers meenam. De man was boven op de bark tabak gaan halen, hij liet zich onmiddellijk aan land zetten en met de bootshaak van een bemanningslid viste hij zijn hoed op uit het water met de punt van de stok. Hij liep de boot achterna, doch die had door de wind een flinke vaart gekregen. Iedereen had er zijn plezier in de man te zien lopen, met de haak in de hand waarop de doornatte hoed zwiepte waardoor er een gat in kwam.

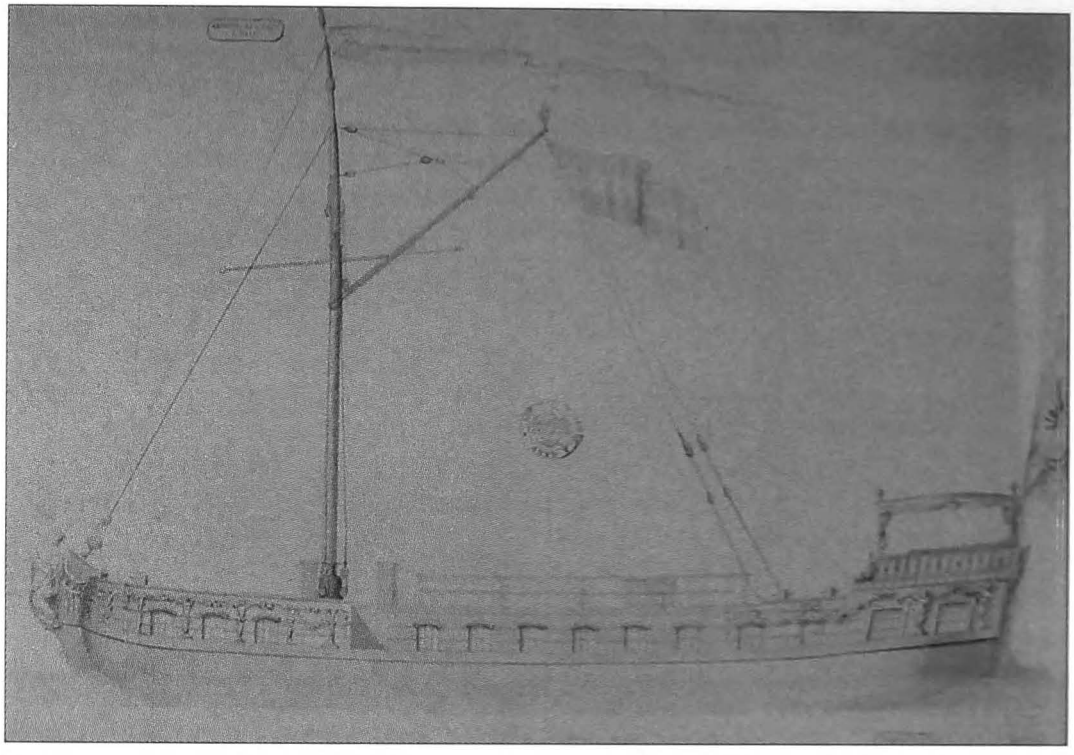
Het Sint-Antoniusfort aan de Gentse vaart.

We ontscheepten op een grote halve mijl van Gent in een dorp dat bij de laatste oorlog geheel was platgebrand door de Fransen. Hoewel men overal nog duidelijk sporen zag van de brandstichting, was het dorp toch bijna geheel heropgebouwd en waren bijna alle huizen opnieuw bewoond. In dit dorp verliet iedereen gewoonlijk het schip, omwille van de lange omweg die er gemaakt moest worden om in de stad te geraken en die heel lag duurde[42].

Samen met de dame die met mij - en ik met haar - de reis naar Zeeland had gemaakt, ging ik langs de muren van de stad omdat we, terug uit een ketters land, in het grijs waren gekleed. We wilden niet dat men ons in die kleren zou zien in de stad. Het grijs maakte ons zo onherkenbaar dat de bediende die mij kwam ophalen mij niet eens herkende!

9. NAAR BRUGGE, 14 AUGUSTUS

Van zodra ik aangekomen was, liet ik mijn gastheer weten dat ik 's anderendaags naar Brugge wou reizen. Het was met pijn in het hart dat hij mij de toestemming verleende om te vertrekken, ik geloof dat hij het echt meende toen hij zei dat hij me heel wat langer had willen houden. Ik nam afscheid van alle personen die me behulpzaam waren geweest, onder andere van de baron van Nevele. Ik mocht zelfs 's anderendaags gebruik maken van zijn karos om me naar het kanaal te brengen, een voorstel dat ik met het grootse genoegen aanvaardde. Dat kwam me ook echt goed uit, want de bargie vertrok vroeger dan gewoonlijk omdat de

Ontwerp voor een nieuwe bargie tussen Brugge en Oostende.

dagen korter begonnen te worden. De karos haastte zich dan ook met spoed naar de afvaartplaats. Ik was niet de enige die door het vroegere vertrekuur was verrast, meer dan dertig personen hadden zich ook pompaf gelopen om toch maar de bargie niet te missen, ze waren allemaal buiten adem en zweetten veel. De zware pakken die ze bij zich hadden, had hen uitgeput. Enkele mensen waren van zeer ver gekomen, maar alle inspanningen waren wel nutteloos, want de bargie was nog niet vertrokken.

Een compagnon de route

Als de bargie dan eindelijk uitvoer, keek ik uit of er niemand was met wie ik zou kunnen samen reizen. Alleen reizen is triest en tamelijk vervelend. Ik zag tussen de vele passagiers een man van stand, ik meende er een Fransman in te herkennen. Om er zeker van te zijn vroeg ik het hem. Het bleek niet alleen om een Fransman te gaan, het was bovendien ook nog een inwoner van Parijs. Ik hoefde helemaal niet aan te dringen toen ik hem voorstelde de avond samen door te brengen, hij nam het voorstel graag en met veel genoegen aan. Direct na onze kennismaking keuvelden we over ditjes en datjes, hij zei me zijn naam, zijn beroep en terwijl we aan het praten waren bleek dat veel van zijn kennissen en

vrienden, ook de mijne waren. We besloten bij elkaar te blijven en logeerden allebei in *De Gouden Poort*, een hotellerie in Brugge.

De aanlegplaats van de trekschuit, bij het binnenkomen van de stad, was heel mooi. Binnen de muren lag een groot, vierkant water, aan een van de zijden van het vierkant zag ik een bijzonder mooie laan met grote bomen waar de gegoede burgerij kwam wandelen. Waar we ontscheepten was een lichte verhoging waarlangs we de stad inkwamen[43]. Die zag er geheel verlaten en ontvolkt uit, van de plaats waar de bargie hadden verlaten en tot aan onze hotellerie zagen we nauwelijks volk. Alleen op de Grote Markt waren tamelijk veel mensen die hun waren verkochten of er gewoon wandelden.

'De Gouden Poort'

De Gouden Poort was een van de meest gerenommeerde hotelleries van de stad[44]. 's Avonds soupeerden er een twaalftal gasten. Ik nam gewoon plaats aan de tafel zoals de anderen, ik had van de gehele dag nog niets gegeten. Als voorgerecht werd een uitgebreide witloofsalade opgediend. Een van de gasten strooide er zoveel peper op, dat de salade er helemaal zwart uitzag. Ik was totaal verrast door de manier van doen van die man, die zonder iets te vragen overvloedig peper over onze salade strooide, net alsof dat ook onze smaak was. Het was blijkbaar de gewoonte van de Vlamingen en ook van de Spanjaarden, waarvan er enkele aan een aparte tafel zaten te eten.

Met uitzondering van de gepeperde salade, was het diner heel smakelijk. We sliepen daarentegen bijzonder slecht. Onze kamer bevond zich namelijk boven de paardenstal en het stonk er als de pest. Vandaar dat we 's morgens vroeg uit de veren waren. Mijn reisgenoot vertelde me dan het verhaal van de manier waarop men in Brugge op een ongelooflijke en heel bijzondere manier de heilige Laurentius vierde bij zijn vorige verblijf in Brugge. Dat ging als volgt.

De processie van de heilige Laurentius en de ontmoeting met pater Eugène

De Brugse Jezuïeten hadden van de feestdag van Laurentius een plechtige feestdag weten te maken. Er trok bij die gelegenheid een prachtige processie door de stad waaraan al hun leerlingen deelnamen, ze waren daarbij op een heel aparte manier uitgedost. De brave paters hadden hun leerlingen namelijk uitgerust met een degen aan de zijde en een musket op de schouder. En om hun aanblik toch wat in overeenstemming te brengen met hun oorlogskledij, hadden ze alle jongens van groot tot klein, verplicht een op zijn Spaans gekrulde baard met inkt op hun gezicht te schilderen. Als ze zich naar de kerk van de Jezuïeten begaven om er te biechten en te communiceren zagen de kinderen er in die uitrusting snoeverig en tezelfdertijd koddig uit. Na de plechtigheid in de kerk vormden ze opnieuw een stoet met Laurentius in het midden. Die

had een rooster bij zich en was verkleed als een Jezuïetenpater. De heilige werd door enkele mannen op hun schouders gedragen zoals men relikwieën in een processie ronddraagt. De spirituele klucht werd afgesloten door een Franciscus Xaverius met een crucifix in de hand die op dezelfde manier werd gedragen als de heilige Laurentius[45].

Geen mens was meer verrast dan ik bij het horen van dit ongelofelijke verhaal. Ik zei dan ook eerlijk tegen mijn compagnon dat ik zijn relaas absoluut niet kon geloven. Hij hield echter bij hoog en bij laag staande dat er geen woord van gelogen was. Desondanks was ik er slechts half van overtuigd dat die extravagante processie werkelijk door de stad was getrokken. Met die gedachte begaf ik mij naar het klooster van de kapucijnen, waar ik van plan was de mis te lezen. Ik had er eerst een onderhoud met pater Eugène, een bekende kapucijn, men had me in Gent enkele brieven voor hem meegegeven. Als mijn reisgezel hoorde dat ik de mis bij de kapucijnen zou opdragen, wilde hij graag als misdienaar fungeren.

Onze hotellerie lag nogal een eindje van het klooster, zodat we herhaaldelijk de weg moesten vragen aan de vele voorbijgangers[46]. Vele mannen en vrouwen liepen blootshoofds het rozenhoedje te bidden, allen deden dat in de grootste stilte. We kwamen ook verschillende groepen jongens en meisjes tegen met hun meesters en meesteressen. Wat mijn compagnon deed opmerken dat ik misschien ook wel eens getuige kon zijn van een even 'mooie' processie als die op Sint-Laurentiusdag.

Ik gebaarde dat ik niet hoorde wat hij zei, en we gingen verder naar de kapucijnen waar ik het genoegen had voor en na de mis te kunnen spreken met pater Eugène. Hij vroeg me honderduit over de gebeurtenissen in Frankrijk en in Port-Royal waarvoor hij een bijzondere hoogachting had en dus ook voor al diegenen die door vriendschapsbanden of door sentimentele overwegingen met dit klooster waren verbonden. Hij voelde erg mee met de vervolgingen, temeer omdat hij ook had geleden voor dezelfde waarheid over de genade en de vergeving. Ik wilde zo graag de waarheid kennen over de processie van de heilige Laurentius dat ik aan pater Eugène vroeg of het wel waar was wat mijn compagnon mij daarover had verteld. De pater kon er alleen maar bevestigend op antwoorden.

Het was die morgen zijn beurt om te prediken, en dat was er de oorzaak van dat ik niet zo lang met hem kon spreken en dat ik hem vroeger moest verlaten dan was gepland. Alvorens afscheid te nemen liet ik hem toch weten dat ik een mooi souvenir van hem meenam naar Frankrijk. Een souvenir dat ik twee keer waardeerde: vooreerst was er de bewondering voor de maker van het kunstwerk, en ten tweede was er de bewondering voor diegene die erop geportretteerd stond. Het was een afbeelding van de huidige paus van de hand van deze kapucijn waarvan men mij een Gent een kopie ten geschenke had gegeven en waarvan ik had gezegd dat het een voortreffelijk en volmaakt kunstwerk was. Ik herinnerde me nog

goed dat mijn Gentse gastheer iedereen die bij hem binnenkwam, voor dit portret liet drinken op de gezondheid van de paus. Hij maakte daarbij geen uitzonderingen, zelfs de bisschop ontsnapte er niet aan.

Een tweede sotternij

Nadat ik voorgoed afscheid had genomen van de rechtschapen pater, keerden we terug naar onze herberg. Onderweg zagen we opnieuw heel wat mensen die blootshoofds hun rozenkrans aan het bidden waren. We waren nog maar nauwelijks aan onze herberg, of daar bemerkten we in de verte een processie die een zijstraat insloeg. Mijn reisgezel drong erop aan om te gaan kijken, misschien zouden we wel een processie zien als hij er een had gezien of misschien leek ze er wel op. Hij vergiste zich niet, twintig stappen verder zagen we een verbazingwekkende processie.

Vooraan reed een jonge man van 17-18 jaar te paard, hij hield een tamelijk grote vlag van witte tafzijde vast waarop een Heilige Maagd was geschilderd van ongeveer drie voet hoog. De jongeman werd gevolgd door een twaalftal kleinere jongens van 13-14 jaar oud waarvan het gezicht helemaal met een baard van inkt was geschilderd. Ze liepen gekleed in lange broek en maakten de gekste en meest uitzinnige bokkensprongen die men zich maar kon indenken. Na de troep kleine duivels volgden twee andere duivels die bijzonder in vorm waren. Ze droegen een wanstaltig masker met horens en waren gekleed zoals de kleine duivels. De twee hielden een mooi, jong en goed gevormd meisje van ongeveer 16 jaar vast dat gewikkeld was in een lange linnen doek, men zou gezegd hebben een reuze sjaal. De twee duivels hielden de uiteinden van de sjaal vast waarbij ze de onophoudelijk de meest onbeschaamde en spottende bokkensprongen maakten terwijl ze het meisje op een oneerbiedige wijze recht in het gezicht keken. Ik vroeg aan de omstanders wie dit meisje wel mocht voorstellen. Het bleek om een maagd te gaan die eertijds in de streek was gemarteld[47].

De gelovige *spotstoet* was daarmee nog niet aan zijn eind. Na de kleine en de twee grote duivels verscheen er nog een derde groep die heel goed op de eerste leek. Hun gelaat was ook zwart gemaakt met inkt en ook zij waren in het zwart gekleed. De laatste bende begeleidde een ander jong meisje van ongeveer 18 jaar oud, goed gebouwd en mooi uitgedost. De maagd was gezeten op een ezel en in haar armen hield ze een grote wassen pop vast dat een pasgeboren kindje voorstelde dat ze zogezegd de borst wou geven. Het was de heilige Maagd met het Kindje. De hele optocht werd opgevrolijkt door vioolmuziek en trompetgeschal waarna de priesters volgden. De eerste liep in zijn koorhemd en had een halsdoek om de nek.

Nooit zag ik die dag een meer tevreden man dan mijn compagnon. Na het zien van de ergerlijke vertoning, was het voor mij inderdaad niet moeilijk me voor te stellen hoe de processie van de heilige Laurentius er

moet uit gezien hebben. Eerlijk gezegd, twijfelde ik tot nu toe nog steeds aan het verhaal, alhoewel mijn gezel een integer man was. Nu ik zelf getuige was geweest van een identieke dwaze processie, twijfelde ik niet meer aan zijn vertelling. Het zien van dit domme spektakel had ons hogelijk geschandaliseerd, het leek wel godslastering.

We wandelden naar de Grote Markt, een heel groot, vierkant plein. In het midden ervan stond een wel bijzonder hoge toren, aan een kant omsloten door gebouwen. In de toren zag men de stadsklok en hing een van de meest welluidende beiaarden van heel Vlaanderen. Aan de kant van het horloge was er nog plein waar we de grootse en schoonste hallen zagen die we ooit hadden gezien. Door die hallen stroomde een gekanaliseerde rei[48].

Van de Grote Markt gingen we naar de Sint-Donaaskathedraal[49]. Voor een bisschoppelijke kerk stelde het schip stelde niet veel bijzonders voor. Men begon er juist de priemen van negen uur te bidden, alhoewel het Mariahemelvaart was[50]. Ik zag geen andere dan zeer deugdelijke kanunniken, althans zo zagen ze eruit. Ze hadden allemaal lang haar en net als hun Franse collega's spanden ze zich niet veel in om de mis goed te zingen. Hun koorknapen zagen er allesbehalve ingetogen en aandachtig uit. Daarin verschilden ze wel van die bij ons die zich heel wat beheerster en wijzer gedroegen in de kerk. Hun kleed zag er niet uit: een zwarte rok met een kraag van gestikte stof die tot boven hun hoofd kwam. De kraag leek een beetje op die van de Barnabiten die de hoogste kragen dragen van alle religieuzen[51]. De koorknapen hadden allen de tonsuur zoals gebruikelijk bij de franciscanen. Bij het in- en uitgaan ven het koor maakten ze altijd maar onnodige en diepe buigingen, op een bruuske en weinig fatsoenlijke manier. Terwijl ze diep vooroverbogen maakten ze met hun hoofd en armen een cirkelvormige beweging.

Een beetje teleurgesteld verlieten we de kathedraal, we hadden er niets bijzonders gezien. Dan maar naar de O.-L.-Vrouwkerk. Deze collegiale kerk was nog gesticht door de hertogen van Bourgondië waarvan de laatste overigens begraven ligt in het koor van de kerk. Karel V liet er een hoge marmeren tombe bouwen; aan de zijkanten ervan werden de wapens aangebracht van de 17 provincies van de Nederlanden die de hertogen eertijds toebehoorden. Terwijl we het graf aan het bekijken waren, zag mijn reisgenoot in het koorgestoelte een Franse vriend die nog procureur was geweest in Parijs. Ook hij bezocht de Lage Landen aan de zee. Onmiddellijk voegden we ons bij hem, zodat we nu met z'n drieën waren, alhoewel dat niet voor lang zou zijn.

Samen bezochten we nog de sacristie om de kerkschat te bewonderen, de mooiste van Vlaanderen naar men zei. Helaas, de hoogmis zou beginnen en dus kon men ons niets tonen. Maar tussen een en twee in de namiddag zou er iemand ter onzer beschikking staan. Daar we al plannen hadden gemaakt om in de namiddag met de bargie naar Oostende te vertrekken, bezochten we enkel nog een kapel waar een miraculeuze

De Burgplaats in Brugge met links de beroemde waterhalle.

hostie wordt bewaard die op deze feestdag voor iedereen in het openbaar was uitgestald. Wij hadden het voorrecht de relikwie te kussen, net als alle andere gelovigen. De priester die de relikwie aanreikte om hem te vereren, gaf me alle mogelijke tijd om hem te bekijken. Ik bestudeerde hem met heel veel aandacht, en ik zag de kleur van bloed op de plaats waar de hostie was onteerd. De kerk werd die dag druk bezocht en dit omdat de hostie slechts zelden publiekelijk wordt getoond. We verlieten de kapel via de overdekte trap waarlangs we waren binnengekomen. De kapel zelf was omsloten door een groter gebouw[52].

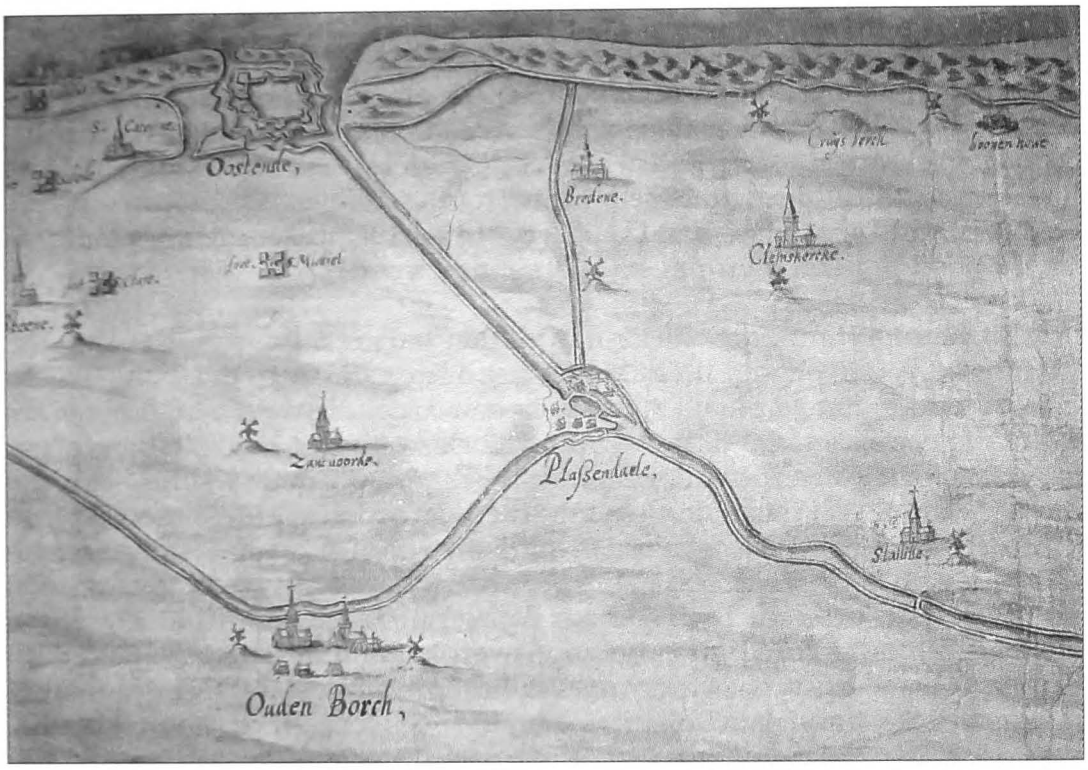
Op ongeveer 50 passen van de kapel stond het klooster van de Jezuïeten; het was er die dag groot feest. We konden hun klooster niet mislopen, de brave paters hadden aan hun poort vier vanen van taf opgehangen[53]. Ze waren roodwit gekleurd en versierd met de wapens van de hertogen van Bourgondië alhoewel de koning van Spanje al een tijdlang afstand had gedaan van die titel daar onze koning nu in het bezit is van Bourgondië. In de kapel was het heilig Sacrament uitgestald en er ging veel volk te communie alhoewel er geen mis werd opgedragen. Deze toeloop voor de communie was te wijten aan de vele aflaten die er op dergelijke dagen massaal te verdienen zijn.

Het was ondertussen middag geworden en we trokken naar ons logement om te dineren. We deden dat in het gezelschap van een vijftal Spaanse officieren. Die deden nogal moeilijk over de veroveringen van onze koning waarvan ze beweerden dat ze enkel mogelijk waren geweest door verraad. Wij hoefden daarover niets te zeggen, want een Vlaming die nog de belangen van de Spaanse koning had verdedigd en in zijn dienst was geweest, zei alles wat de beste Fransman zou zeggen om de eer van zijn Koning te verdedigen. Een van de heren uit ons gezelschap kon het toch niet laten tegen de Spanjaarden te zeggen dat het nogal schandelijk was dat er zich zoveel verraders in hun rangen bevonden die zoveel belangrijke steden in de handen van de Franse koning overleverden en maakten dat de Spaanse koning zoveel belangrijke veldslagen verloor in het voordeel van de Fransen.

10. NAAR OOSTENDE, 15 AUGUSTUS

De discussie eindigde pas als we gedaan hadden met eten. Om twee uur namen we de bargie die naar Oostende, men had ons echter slecht voorgelicht over het vertrekuur, meer dan twee uur verveelden we ons stierlijk op de oevers van het kanaal. Geen enkele andere passagier daagde op. Op den duur dachten we dat er geen boot meer zou komen, gezien het de hoogdag van Maria was. Rond vier uur daagden er dan toch enkele mensen op, waarna we dan eindelijk naar Oostende afreisden. Oostende, beroemd om het beleg dat drie jaar, drie maanden, drie weken en drie dagen duurde[54].

Het was die overal gekende reputatie van het langdurige beleg, die ons ertoe aanzette de stad te bezoeken. De koopman liet merken dat dit

Waterwegen in Oostende en omgeving.

voor hem toch niet de enige reden was,'s anderendaags zou hij terugkeren naar Brugge waar hij een afspraak had met een collega op wie hij al twee dagen wachtte en die hem zijn bagage zou brengen. Hij had dit ons nog maar gezegd of daar kwam de bark van Duinkerken naar Brugge aangevaren. En wie bevond er zich op de boot? De collega van onze commercant! Beiden waren erg verwonderd over de tegengestelde weg die ze namen om elkaar te vinden. Bij het passeren riep onze reisgezel dat hij morgen zou terugkeren naar Brugge en hij vroeg daar op hem te wachten waarna wij onze reis rustig verder zetten.

Verboden voor Vlamingen

Het traject van Brugge naar Oostende werd in zeer korte tijd afgelegd. De mooie streek en het merkwaardige verhaal dat onze zakenman opdiste over zijn reis van Nieuwpoort naar Brugge, maakte dat wij ons geen ogenblik verveelden. Het avontuur dat hij vertelde was het volgende.

In Duinkerken vernam hij dat de toegang tot die stad verboden was voor alle Vlamingen, wat de Vlamingen ertoe aanzette om de toegang tot hun steden te verbieden aan Franse onderdanen. Voor onze handelaar, die via Nieuwpoort wilde reizen, was dat natuurlijk een handicap. Hij ver-

trok toch richting Nieuwpoort en hoopte met een beetje geluk vooralsnog in de stad te geraken. Op de bargie maakte hij kennis met twee Vlaamse ongeschoeide karmelieten waarmee hij dineerde. Hij sprak hen over de doortocht in Nieuwpoort waarvan hij vreesde dat die voor hem wel eens onmogelijk zou zijn en hij beloofde de paters eeuwige dankbaarheid indien ze hem uit deze netelige situatie zouden helpen. De monniken zeiden dat ze als geestelijken in de allerbeste positie verkeerden om iemand uit de nood te helpen en dat hij niets moest vrezen.

De enige hinderpaal was het vinden van een goede uitvlucht. De marchand vond zelf een uitstekende list om zijn plan te doen slagen, de paters vonden het een kostelijk idee en ze waren alle twee bereid het plan exact uit te voeren. De list was namelijk deze: indien men de handelaar in Nieuwpoort zou aanhouden, zou hij de mannen van de wachtpost wijsmaken dat hij een jongeman was die zich geroepen voelde om ook ongeschoeide karmeliet te worden. Hij had dit voornemen bekend gemaakt aan de twee karmelieten die bij onderweg was tegengekomen, en die brachten hem nu naar Brugge waar hij zou intreden in hun klooster. De karmelieten maakten geen enkel tegenwerping en bevestigden alles, zonder de minste gewetenswroeging. Vanzelfsprekend stond na deze valse verklaring de handelaar niets nog in de weg om Nieuwpoort vrijelijk binnen te gaan. En de paters moesten zich hun leugen om bestwil niet beklagen: ze amuseerden zich de gehele dag op de kosten van onze gulle koopman!

Ondertussen waren we reeds aan de sluizen van Oostende gekomen waar we de bargie verlieten. Het indrukwekkende sluizencomplex werd verdedigd door een groot fort, het stond op de linkerkant van het kanaal als men uit de richting van Brugge kwam. Met bewonderende blikken bleven we naar de sluizen kijken: hun omvang, de enorme sluisdeuren met zware dikke balken om het water tegen te houden, alles maakte diepe indruk op ons. Alles zag er uit als nieuw of was recentelijk hersteld, we zouden het kunstwerk nog langer hebben bekeken, ware het niet dat we ons naar de stad moesten haasten wilden we niet dat we voor gesloten poorten zouden staan.

Een moeilijke aankomst

In de omgeving van de sluizen waar we de bargie verlieten, lag het kanaal tamelijk diep en daardoor konden we de stad niet zien liggen. Wij verkeerden in de mening de stad zich net achter de dijk bevond. Dat was helaas niet het geval en we waren verplicht nog een kwart mijl te voet af te leggen vooraleer de stad te bereiken. Alle drie hadden we een jongen aangeworven om onze tassen te dragen, na een poosje waren we verplicht ze zelf te dragen, anders zouden we wel eens voor de gesloten poorten kunnen staan.

De weg van de sluizen naar de stad was behoorlijk lastig en tamelijk ver en we hadden niet veel tijd. We moesten door slijk en water ploe-

teren want het was net vloed geweest, we zakten tot aan onze enkels in de modder. Voeg daarbij de haast die we hadden om in de stad te geraken en we raakten helemaal uitgeput. De drang om toch maar vooruit te komen deed ons naar links afslaan, we meenden immers dat daar minder water lag. Tot onze verrassing lag er echter nog meer. Er was niets aan te doen, we moesten erdoor. We raapten als onze moed bij elkaar en stapten dapper verder. Het zeewater dat in onze schoenen drong, verhitte onze voeten.

Niet alleen onze voeten waren doorweekt, door de danige inspanningen en het dragen van onze bagage tijdens dit lange en moeilijke eindje weg, raakten we helemaal bezweet. We moesten dan nog, bovenop alle andere moeilijkheden, met een kleine bark een inham oversteken. Op de bark bevonden zich enkele wachters die ons zonder veel omhaal arresteerden. We waren de poorten van de stad nu heel dichtbij genaderd. Andere bewakers onderzochten onze tassen en bekeken ons heel aandachtig, waarna we door een soldaat met een musket op de schouder bij een derde bewaker werden geleid die ons ook nog eens op de rooster legde. Hij wilde weten wie we waren, wat we in de stad kwamen zoeken, hoe lang we er wel zouden blijven en waar we daarna naartoe trokken. Wij antwoordden op alle vragen die de commandant van de wachtpost op de Grote Markt ons stelde, net zoals we het reeds gedaan hadden bij de wachtpost aan de poorten van de stad. Wij dachten dat het nu wel welletjes was geweest met al die verhoren, toch moesten we nog een volgende ondervraging ondergaan en wel door de gouverneur van de stad. Een andere musketier bracht ons naar zijn woning. We verschenen alle drie voor hem en verklaarden dat we Fransen waren die het land bezochten. Hij vroeg ons waar we wilden logeren, waarop we zeiden dat we geen enkele hotellerie kenden in de stad. Daar hijzelf nogal slecht behuisd was, beval hij de musketier ons naar *De Pelikaan* te brengen.

Door de verschillende haltes bij al die wachtposten was het ondertussen behoorlijk laat geworden. Er bleef geen tijd over om nog iets van de stad te bezichtigen, vlug vlug reserveerden we voor 's anderendaags nog twee plaatsen in de koets voor Nieuwpoort. Daarna aten we alle drie vis die was klaargemaakt door de heel eigenaardige kok van het logement, hij schepte nogal op over zijn sausen, maar ze bevielen ons helemaal niet.

Een rijke stinkerd

's Anderendaags waren we vroeg uit de veren om de bezienswaardigheden van de stad te bekijken. We deden dit voor de poorten opengingen, want onze koopman zou terug naar Brugge varen met dezelfde bargie waarmee we in Oostende waren aangekomen. We gingen eerst naar de parochiekerk waarvan het schip tamelijk mooi was. Er waren volop voorbereidingen aan de gang voor een begrafenis, overal in de kerk hingen zwarte doeken. De buitengewone voorbereidingen en ook de grafkuil die in het koor was gemaakt, deed ons veronderstellen dat het mis-

schien wel de begrafenis was van een vooraanstaand officier van het garnizoen. Het bleek echter om een bierbrouwer te gaan.

We konden niet lang in het koor blijven en ook de altaren in de zijbeuken konden we niet bezichtigen, ze zagen er nochtans heel mooi uit. Uit de grafkuil in het koor kwam een bijzonder doordringende stank waardoor we verplicht waren naar de benedenkerk te gaan waar we bij de rechtse ingang een mooi baptisterium zagen, versierd evenwel met alledaags schilderwerk[55]. De rest van de kerk, die bediend werd door de priesters van het oratorium, zag er keurig en netjes uit. Bij het naar buiten gaan, zagen we op het kerkhof iets eigenaardigs: er stonden een heleboel houten kruisen van wel vijf, zes voet hoog, geplant aan de voet van het graf van elke overledene. In het midden van elk kruis was een verheven afbeelding te zien van de patroonheilige van de overledene.

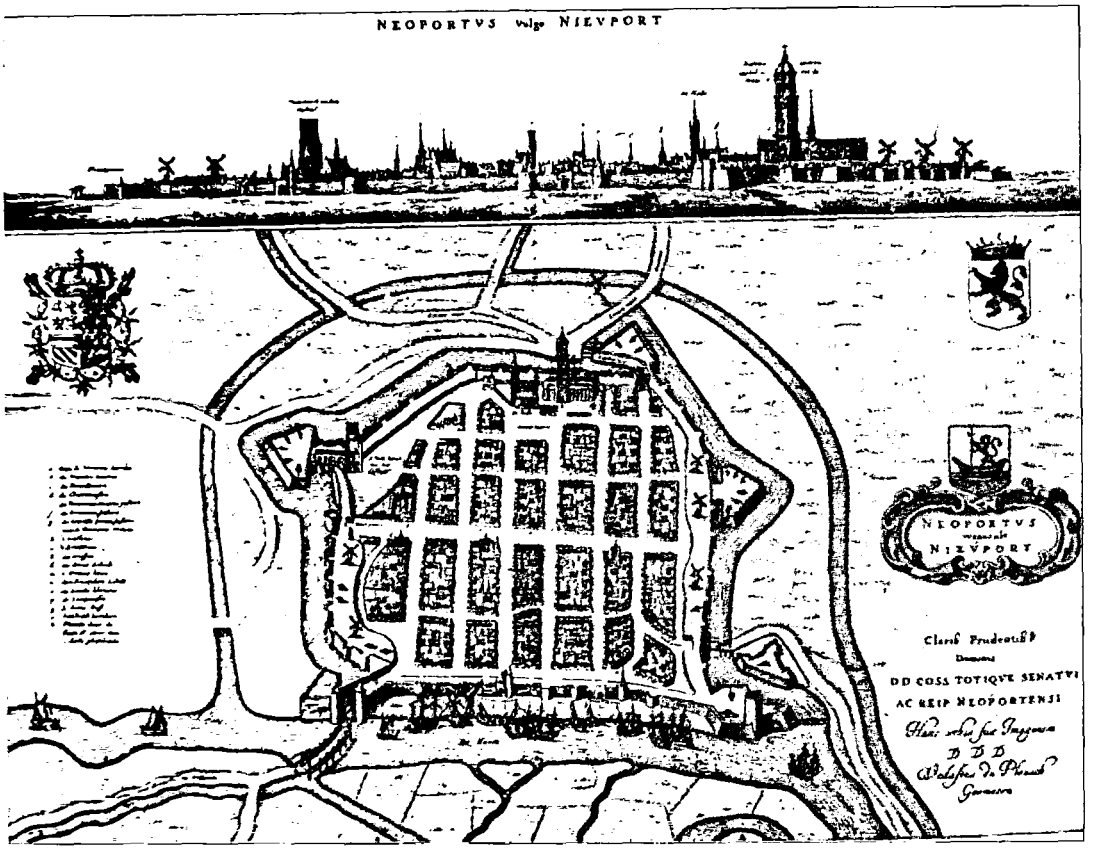
Bij het verlaten van de kerk wilden we zoveel mogelijk zien van de rest van de stad, wiens reputatie uit de voorbije eeuw door iedereen was gekend. Behalve de versterkingen, zowel aan zee- als aan landzijde, troffen we er niets vermeldenswaard aan. Zelfs het garnizoen dat instond voor de bewaking van de stad, leek ons niet zo belangrijk, bij de parade zagen we meer jonge soldaten, kinderen nog, dan oudere. Veel inwoners leek de stad ook al niet te hebben, de straten en pleinen zagen er eenzaam uit en lagen er verlaten bij. Er was weinig commercie te zien, de meeste handelaars waren al een tijd geleden naar Duinkerken vertrokken, veel inwoners van Oostende waren hen gevolgd.

Nadat we de stad hadden doorgewandeld, verliet onze compagnon ons om terug naar Brugge te vertrekken. We gingen met hem naar de stadspoorten waar we nog een poosje dienden te wachten, want ze waren nog gesloten. De gouverneur liet iemand de sleutel brengen, waarna iedereen de stad verliet. Hier namen we definitief afscheid van onze reisgezel, we bleven met ons tweeën achter.

11. VIA NIEUWPOORT NAAR DUINKERKEN

Voor we naar Nieuwpoort vertrokken, wandelden we nog even over de muren. We hadden er een wijds uitzicht over de zee; enkele matrozen wachtten op een aankomend schip. Ze trachtten het te ontdekken met een verrekijker. We gingen naar beneden om het klooster van de kapucijnen te bezoeken. Die hadden een van de beste waterputten van de hele stad. Via een kraan aan de buitenzijde van hun klooster kon iedereen zoveel water tappen als hij wilde.

Het was nu hoog tijd om in te stappen in de koets die ons naar Nieuwpoort zou brengen, bij de passagiers waren een vijftal personen die net als wij, verder naar Duinkerken wilden. We volgden de gewone kustweg niet, die was door het hoogtij van enkele dagen geleden geheel onbruikbaar geraakt. Via de weg over land waren we in minder dan drie uur in Nieuwpoort dat op twee en een halve mijl van Oostende lag. Ik

Plan van de stad Nieuwpoort gezien in vogelvlucht, met een afzonderlijk gezicht op de haveninkom, de havenmuur en de versterkingen.

hoopte dat versterkingen rond Nieuwpoort de moeite zouden zijn, ze zagen er echter niet uit en dat bij gebrek aan onderhoud. Ook was een groot aantal huizen in de stad helemaal verwoest. De woning van de gouverneur zag er in elk geval beter uit dat het verblijf van de gouverneur in Oostende.

Mijn gezel en ik dineerden in zeven haasten, want de bargie naar Duinkerken zou direct vertrekken. We hadden ons zo gehaast dat we twee uur voor de afvaart ter plekke waren, maar dat kon ons niet deren. We waren nog maar nauwelijks vertrokken, of we werden ervan verwittigd dat we ons klaar moesten houden voor een inspectie van de Franse douane die haar kantoor bijna onder de poorten van Nieuwpoort had. In Veurne kregen we opnieuw douaniers op ons schip. Van op de boot zagen we dat Veurne geheel ontmanteld was. De binnenstad leek me aangenamer dan de buitenkant; ik telde een twaalftal torens, de toren van de beroemde abdij niet meegerekend.

De Duinenabdij

Terwijl we verder voeren, vertelde men ons over een nieuwe abdij die vroeger deel uitmaakte van een abdij uit Brugge. Een monnik scheurde zich af en liet zich in Frankrijk tot abt aanstellen, met instemming van de Franse koning die hem deze waardigheid toekende. Dat maakte dat er twee abten waren voor dezelfde abdij, waardoor tussen beide personen vanzelfsprekend heel wat wrijvingen ontstonden, net overigens als tussen de koning van Frankrijk en die van Spanje. Deze laatste pretendeerde dat de goederen van de abdij in Frankrijk, aan de Brugse abdij toebehoorden. De Franse koning daarentegen beweerde dat de zetel van de Brugse abdij moest worden overgebracht naar Frankrijk waar ze eertijds was gebouwd. Door de voortdurende oorlogen was de abdij immers uit Frankrijk weggetrokken. De onenigheid tussen beide vorsten raakte maar niet opgelost. Men vertelde dat de Spaanse raad in Brussel de Brugse bisschop het bevel had gegeven aan geen enkele monnik van de Duinenabdij – zo werd ze genoemd – onderrichtingen te geven alhoewel het diocesanen waren van de bisschop. De prelaat trok zich daar niks van aan. Toen ik in Brussel verbleef, circuleerde zijn naam er en werd er gedreigd hem naar Spanje te verbannen.

Ik weet niet hoe deze zaak afliep, hoe dan ook: de bezittingen van de abdij van Brugge bleven verdeeld over de twee abdijen. Die van Brugge kreeg de kerk en de andere abdijgebouwen en nog wat landerijen op Spaans grondgebied. De andere abdij, die in de Duinenabdij was gevestigd, kreeg bijna alle landerijen en inkomsten die vroeger aan Brugge toebehoorden en die ze dus op een wel heel vreemde manier was kwijtgespeeld. De inkomsten ervan waren aanzienlijk.

Een Hollandse dame

Zodra we de Duinenabdij voorbij waren, had ik een heel aangename conversatie met een katholieke Hollandse vrouw die zeer goed Frans sprak. Ze was afkomstig van Delft en was met een twaalfjarig nichtje op weg naar een van haar zussen die in Duinkerken verbleef. Ik sprak met de zestigjarige dame over godsdienst, en dat leek haar heel goed te bevallen. Toen ik haar daarenboven ook nog onderhield over het uitstekende boek van M. de Condom over de uitstraling van het katholieke geloof, kon haar geluk blijkbaar niet op. Ik gaf haar het boek ter lezing en merkte op dat het een weldoende invloed zou kunnen hebben op de protestanten door hen terug te brengen naar het ware geloof.

De voldoening die ik had van het gesprek met deze fatsoenlijke dame, werd geheel teniet gedaan door het abominabele gedrag van een jong creatuur dat tegen het eind van de dag de ergst denkbare scheldwoorden uitkraamde die men zich maar kon indenken. Iedereen aan boord steeg het schaamrood naar de wangen. De wijn die ze samen met ik-weet-niet-hoeveel mannen uit het gezelschap te overvloedig had gedronken, was haar blijkbaar zo naar het hoofd gestegen dat ze er woest

en razend van werd, ze luisterde naar niets of niemand. Nadat ze de verschrikkelijkste godslasteringen had geuit tegen een medepassagier die ze zelfs wilde wurgen, dacht ik een moment dat ze van razernij in het water zou springen en verdrinken. Bij het ontschepen vreesde ik voor moeilijkheden, maar toen de man die ze had bedreigd, niets zei tegen de soldaten, gebeurde er God zij dank, helemaal niets.

12. DUINKERKEN

De ontscheping in Duinkerken verliep rustig en gesmeerd, net als in Oostende moesten we ons wel reppen want ook hier lag de ontschepingplaats een heel end van de stad. We zagen dat er druk werd gewerkt aan de versterkingen, maar we kregen de kans niet alles goed te bekijken gezien het gevorderde uur. In het voorbijgaan zagen we eindeloos lange palissaden die er heel apart uitzagen omdat de talrijke palen allemaal waren beschilderd met afbeeldingen van officieren en soldaten: de een met een piek, andere met vaandels, musketten, helmen en maliekolders; enkele speelden op een trompet, sloegen op een trom, bliezen op een fluitje en allerlei andere instrumenten die door het leger bij een oorlog werden gebruikt. Andere voorstellingen gaven een goed beeld van de verschillende werkzaamheden van de musketiers: een groep droeg een musket op de schouder, een andere groep de laadde musketten op en een laatste groep vuurde ze af.

De Oostendenaars uit ons gezelschap leidden ons door een groot gedeelte van de stad om bij de hotellerie *De Zilveren Ster* te geraken, we bleven er allemaal samen souperen. Ik vergat noch te zeggen dat de schildwacht ons bij de stadspoorten had staande gehouden en dat een musketier ons bij de luitenant van de koning bracht. Hij was alleen geïnteresseerd in mij, wie ik was en zo. Hij liet ons groepje daarna met de meeste hoffelijkheid verder gaan, wij dachten aan niets anders meer dan aan eten. Veel keus aan vis was er niet, hoewel we in een zeehaven waren. Nog erger was het gesteld met de drank, er werd namelijk enkel wijn geschonken. Het water dat ons gebracht werd om er de wijn mee te verdunnen, was net pekel. Gedurende heel mijn verblijf in Duinkerken had ik het er moeilijk mee.

Uitdeling van gewijd brood

De volgende morgen ging ik mis lezen bij de jezuïeten die hun klooster naast onze hotellerie hadden. De paters, de me niet kenden, ontvingen mij met de grootst mogelijke voorkomendheid en lieten me de mis lezen aan het hoofdaltaar van hun kerk. Ik kreeg een rood fluwelen en met goud gestikte kazuifel tot mijn beschikking. Die dag was het H. Sacrament uitgestald wegens een zogenaamde aflaat voor de doden die men kon verdienen als men te communie ging. Na de mis wilde ik de koster bedanken, maar de man verstond noch Frans noch Latijn. Ik zocht dan in het klooster maar naar iemand anders. Het verwonderde mij toch een beetje in de sacristie van die brave paters, midden een Franse stad,

een vreemdeling aan te treffen. Men had mij toch gezegd dat de koning het bevel had uitgevaardigd alle Spanjaarden uit Vlaamse steden die onder zijn bevel stonden, te verjagen. De jezuïeten bleken de enige uitzondering op de regel te zijn, de koning vertrouwde ze blijkbaar meer dan anderen...

Na het bezoek aan de kerk van de jezuïeten, begaven we ons naar de parochiekerk. De hoogmis was er net begonnen, maar die zouden we maar voor de helft bijwonen. We waren enkel gekomen om de offerande van het gewijd brood mee te maken. Duinkerken was de enige plaats waar dit gebruik bestond, het was de pastoor die ermee begonnen was. Maar algauw werd de ceremonie door de grootvicarissen van Ieper afgeschaft. Voor het geestelijke hing Duinkerken immers af van Ieper. Men had heel wat klachten ontvangen van mensen die er niet veel van afwisten en die zeiden dat die uitdeling van gewijd brood veel gelijkenis vertoonde met het avondmaal bij de calvinisten. Vandaar natuurlijk dat dit gebruik maar vlug werd verboden. Wij kregen het dus ook niet te zien.

In de hoogmis werd gezongen en muziek gemaakt met violen zoals overal in Vlaanderen, en zoals overal stelde de amateuristische uitvoering van de muziek niet veel voor. De koorknapen hadden allemaal de tonsuur op z'n kordeliers, ze droegen rode rokken met een hoog opgestoken halskraag die bijna even hoog kwam als hun hoofd. Het kerkschip was behoorlijk breed, de lengte kwam echter niet overeen met de breedte. De toren was tamelijk hoog en van ver te zien.

Een parade

Nog maar nauwelijks hadden we alles bekeken, of we hoorden buiten tamboers die een hels lawaai maakten. Haastig verlieten we de kerk om te kijken wat er aan de hand was. We zagen het hele garnizoen van Duinkerken, zowel Fransen als Zwitsers, in parade voorbijtrekken. Zelden zagen we flinkere troepen en prachtiger uitgedoste soldaten, we konden niet nalaten dit aan de Oostendenaars te zeggen; die kregen er maar niet genoeg van de compagnies met allemaal krachtige, grote en blijkbaar goedgeluimde soldaten, te bewonderen. En, het waren geen kinderen zoals in Oostende. Ik kon nalaten langs mijn neus weg te vragen of de Spanjolen ook over zulke manschappen beschikten; ze bekenden oprecht dat de soldaten van Oostende bijlange niet konden tippen aan de Duinkerkse troepen.

Na met veel plezier die mooie revue te hebben bekeken, begaven we ons naar de haven waaraan met man en macht werd gewerkt. De toegang tot de haven was vroeger schuin, maar nu was hij recht gemaakt door twee havenhoofden, die wel een kwart mijl ver in zee kwamen. Men kan zich werkelijk niet voorstellen hoeveel houten balken er waren gebruikt voor deze twee enorme constructies, zowel om in te heien als voor dwarsbalken. Gewoon onvoorstelbaar. Verder was er de ongelooflijke hoeveelheid takkenbossen en steen die men nodig had om de ruimtes tussen de

palissaden van de havenhoofden op te vullen. Voeg dan daar nog de enorme hoeveelheid ijzer aan toe die gebruikt werd om alle houten palen bij elkaar te houden, en het lijkt bijna onmogelijk dat dit het werk was van mensenhanden, het was werkelijk fenomenaal. Aan het eind van beide havenhoofden waren twee kleine houten forten gebouwd om de toegang tot de haven te verdedigen.

Richeban

Naast deze kleine versterkingen was er ook een groot stenen fort, Richeban genaamd, dat tegen het havenhoofd aan de kant van Calais was gebouwd in de vorm een ovaal. De basis bestond uit hardsteen die hoger kwam dan de hoogste vloed, het hoger gelegen gedeelte was van baksteen. Het fort lag tussen de stad en het houten fortje aan het eind van het staketsel. Als ik en mijn reisgezel het bezochten, was Richeban nog niet helemaal afgewerkt[56].

Mijn compagnon had zoveel schrik van de zee dat ik alle mogelijke middelen moest aanwenden om hem in de bark te krijgen waarmee een Duinkerkse handelaar, die hem nog geld moest geven op een wisselbrief, ons naar het fort wou brengen. Werkelijk alle overredingsmiddelen gebruikte ik om hem tot de overtocht tussen beide staketsels te dwingen. De afstand was niet langer dan die van de Seine in Parijs van de Quai des Orfèvres naar de Quai des Grands Augustins. Weliswaar moesten we een beetje naar beneden klimmen, want het was eb, maar het was niet gevaarlijker dan het afdalen van een trap in een huis, en het was het mooiste weer dat men zich kon indenken. Niettemin moest ik de krachtigste aansporingen aanwenden om mijn gezel voor de overzet te overhalen. Waarschijnlijk had de koopman die ons zou overzetten, hem schrik aangejaagd met zijn vertelling. Acht dagen geleden immers waren hier 32 soldaten die aan het fort werkten, verdronken omdat enkele onbezonnen kerels de bark deden wiebelen waardoor ze kapseisde en iedereen in zee terechtkwam en jammerlijk verdronk.

Alle redenen die ik bedacht, het mooie weer, het lage tij en vooral de belofte van kalm en rustig te varen tijdens de overzet, overtuigden tenslotte mijn vriend. Een tijdje later stapten we dan ook geheel ontspannen Richeban binnen en konden we het fort in heel zijn omvang bekijken. De koopman zei dat er altijd 200 garnizoensoldaten gekazerneerd zouden blijven en dat er vijf kanonnen zouden geplaatst worden, waaronder de twee veldslangen die de koning had buitgemaakt in Nancy. Een ervan had een lengte van 22 voet en was nu in stelling gebracht in het hoogste bastion van de citadel van Duinkerken. Wij hadden ogen te kort om al het moois in Richeban te bewonderen en we vroegen ons af hoe het kon worden gebouwd, want er was toch de zee die er twee keer per dag tegenaan spoelde.

Nadat we alles hadden bekeken stapten we terug in de sloep; mijn compagnon wilde niet langer dan nodig op het water blijven en hij wou

niet naar de kust varen die rechtover Richeban lag, hij wilde naar het staketsel om daar uit te stappen. De koopman en ik wilden echter naar de haven, daar was het makkelijker om uit te stappen. Het was die dag bijzonder heet en op het staketsel moesten we van balk tot balk springen omdat alles nog niet geheel was opgevuld met fasseel en steen. Ik verwonderde me steeds meer over de schrik van mijn gezel voor de zee, hij was nochtans van plan naar Engeland te varen. Men had me echter verteld dat hij dit plan nooit zou uitvoeren, gezien zijn angst.

Men kan zich moeilijk voorstellen hoe voorkomend en vriendelijk de koopman was voor ons. Hij maakte er een erezaak van ons alles te tonen waar we belang in stelden, zelfs een Turk die bij een jongeman verbleef, in een woning van een van zijn vrienden en die was gevangen genomen bij een zeeslag. Dat ging als volgt.

De Turkse kapitein

Van een Duinkerks kaper-reder had de jonge kerel een klein, licht schip opgetuigd en uitgerust en voer ermee naar Cadiz in Spanje. In de haven had de koopman ons enkele van die scheepjes getoond, ze waren bijzonder wendbaar en lagen laag op het water, als ze een schip enterden, legden ze zich onder de schietgaten van de kanonnen waardoor ze niet konden stukgeschoten worden. Bij Cadiz kregen ze een groot Turks schip in het vizier; er werd besloten het te enteren alhoewel er maar veertig man aan boord was. Ze waren echter alle veertig vastbesloten de Turk te overmeesteren en ze voeren dan ook in zijn richting. Al na enkele uren waren beide schepen bij elkaar, de Turk immers was ook van plan de Duinkerkse kaper te enteren. Pas nu zagen die van Duinkerken dat de Turk wel 600 soldaten aan boord had en dat het een goed uitgeruste oorlogsbodem was. Zij waren maar met 40!

Toen de jonge kaperkapitein dat zag, wilde hij rechtsomkeer maken en vluchten, maar het was te laat, het was ofwel vechten of zich overgeven. En daar was geen sprake van. Iedereen wilde liever sterven dan als slaaf verkocht te worden. Aan zijn vastberaden mannen gaf de kapitein het bevel zich in het ruim te verbergen. Na de eerste losbranding van de Turk moesten ze plots en allemaal tegelijk vuren. Zo gezegd, zo gedaan. De slachting bij de Turken was bijzonder groot, er werd geroepen en gehuild dat het horen en zien verging, men zou gedacht hebben dat alle Turken waren doodgeschoten. De verwarring was zo groot, dat de Turk in alle haast wegvoer en de Fransman geheel onverwacht vrij kwam.

Door de wijsheid en de moed van de Duinkerkse kapitein was niet één van zijn veertig bemanningsleden gedood. Enkele Turken die op het schip waren gesprongen werden zonder pardon neergeschoten. Enkel de kapitein van het schip en een matroos spaarde men. De Turkse matroos werd onderweg verkocht als galeislaaf, als oorlogstrofee hield de Duinkerkse kaper de Turkse kapitein voor zichzelf, hij zette hem aan het werk in zijn keuken.

De Turk zag er heel neerslachtig uit. Hij was niet al te groot, maar zag er wel sterk uit. Ik schatte hem veertig jaar oud. Hij had enkel nog een heel mooie sabel en een prachtig zijden jasje dat aan een haak hing, het was helemaal gestikt met gouddraad. De Turk zelf was gekleed in een versleten wambuis met een linnen broek, op zijn hoofd had hij een tulband. De intendant van Duinkerken had een brief geschreven aan de koning waarin hij het heldenfeit van de jonge man beschreef. De ongelukkige Turk werd voorlopig in het huis vastgehouden tot hij als oorlogsbuit zou worden gepresenteerd aan de koning.

Na ons bezoek aan de Turkse kapitein nam de koopman ons mee naar de woning van een van zijn vrienden waar hij op logement was. Hij wou er ons een lichte maaltijd laten opdienen, maar dat wezen we af. Hij liet dan maar wijn en bier brengen; mijn gezel dronk met nog enkele andere aanwezigen. Wij waren wel verwonderd dat een man die zo'n goede zaken deed, geen gezin of eigen woning bezat. We vroegen hem dan ook hoe dit kwam. Hij antwoordde dat hij altijd in de stad woonde waar hij zaken deed. Zo verbleef hij een tijd in Antwerpen, daarna in Oostende, en vervolgens trok hij naar Lyon. In al die steden verslapte de handel en hij kwam dan maar naar Duinkerken waar hij zeer goede zaken deed. En daar hij van plan was maar in Duinkerken te blijven zolang de zaken er floreerden, had het geen zin geld te investeren in een dure woning om die dan bij zijn vertrek voor een prikje van de hand te moeten doen.

De koopman voegde er nog aan toe dat hij verschillende schepen op zee had waarvan geen enkel zijn eigendom was. Hij huurde er vier-vijf van de koning; ze werden uitgerust als koopvaardijschepen en hij betaalde er maandelijks vier of vijfhonderd ecu's voor. Deze overeenkomst was voordelig voor zowel de koning als voor de koopman: voor de koning omdat zijn schepen beter op zee voeren dan dat ze lagen te rotten in een of andere haven, voor de koopman omdat hij geen grote sommen geld moest investeren voor het kopen of bouwen van schepen.

Van deze heel opmerkelijke man vernam ik ook nog dat de koning het plan had opgevat om van Duinkerken een onneembare vesting te maken door een fort te bouwen op de kust op ongeveer een mijl van een dorpje bij Gravelines. Nu stond daar enkel een houten fort waar de inwoners via een toerbeurt vijf dagen en vijf nachten de wacht hielden en slechts na die tijd werden afgelost.

Ik kon niet begrijpen dat Duinkerken onneembaar zou zijn door een fort zo ver van de stad, tot hij het me haarfijn uitlegde. Het fort zou heel ver in zee worden gebouwd zodat schepen die de stad wilden belegeren, al van ver zouden beschoten worden en dit zonder dat de stad er ook maar enige hinder van zou ondervinden. De schepen zouden ook te weinig vaarwater hebben om de stad echt te kunnen bedreigen. Daardoor zouden kleinere hulpschepen die onder de kust voeren, zonder veel problemen de vaarweg kunnen vrij houden voor schepen die de stad voortdurend van verse proviand zouden voorzien.

De citadel

Na dit zeer aangename gesprek namen we afscheid van de koopman om de citadel van de stad te bezoeken. We hadden geen aanbevelingsbrief bij ons, maar we hoopten dat de commandant toch de goedheid zou hebben ons de citadel te laten bezoeken. En we vergisten ons niet, de officier zag dat we Fransen waren en ontving ons heel hoffelijk, hij stelde een soldaat met een musket over de schouder ter onzer beschikking om heel de citadel te bezichtigen. Het bolwerk was inderdaad ruim genoeg om er een klooster in onder te brengen van 12 paters recoletten die als aalmoezeniers van de soldaten fungeerden. De talrijke soldaten sliepen in mooie bakstenen verblijven.

Onze gids wees ons op de twee putten met zoet water, bij een belegering een niet te onderschatten voordeel voor het garnizoen, zoet water zo dicht bij de zee. De soldaat leidde ons door alle versterkingen en bastions die elk een eigen naam hadden die in witte baksteen was gemetseld in de rode muren. Hij liet ons naar het hoogste bastion klimmen dat op twee andere was gebouwd en waar zich de twee mooie veldslangen uit Nancy bevonden die in Richeban zouden worden geplaatst nadat dit was afgewerkt. De kanonnen waren op twee mooie affuiten geplaatst, zo delicaat en helemaal met ijzerbeslag afgewerkt, dat ze altijd bedekt waren met zeildoek om ze te tegen weer en wind te beschermen. De plaats waar deze twee artilleriestukken stonden opgesteld was zo duizelingwekkend hoog dat ze de hele stad, de haven en een deel van de zee beheersten.

We gaven onze gids een fooi, de man was heel tevreden dat hij ons gedurende meer dan twee uur overal had mogen rondleiden. De grote hoeveelheden zand op het terreplein in de citadel, deed ons veronderstellen dat er regelmatig grote herstellingen dienden uitgevoerd te worden aan de citadel. Door de massale hoeveelheden zand in de haven dat werd aangevoerd door de vloed, viel te vrezen dat deze op den duur zou verzanden. Toen ik in Duinkerken verbleef, hadden twee aannemers zich geëngageerd om voor honderdduizend franc het zand uit de haven te verwijderen. Via snelstromend water dat ze door de haven zouden jagen, meenden ze alle zand opnieuw in de zee te kunnen doen verdwijnen. In Duinkerken werd echter gevreesd dat ze daar nooit zouden in slagen en dat hun onderneming hen totaal zou ruïneren.

13. IN IEPER, 18 AUGUSTUS

Op zondag 17 augustus had ik alles bezocht wat er in Duinkerken te bezoeken viel en dus besloot ik 's anderendaags naar Ieper te vertrekken. Mijn reisgenoot probeerde me te verleiden om met hem naar Engeland te varen, maar die reis sprak me niet aan. Ons wegen scheidden dan ook en ik trok alleen naar Ieper. 's Morgens vroeg stapte ik door de open poorten van de stad naar de bargie. Tot mijn verwondering werden mijn reistassen bij het verlaten van de stad helemaal doorzocht. Men vond er enkel wat linnen en wat boeken zoals de Geschiedenis van

Frankrijk van Mézeray gekocht had in Amsterdam[57]. Zonder een woord te zeggen liet men mij gaan.

Ik had echt moeite om de bargie te vinden, want ik verwarde het ene kanaal met het andere. Ik begon me al ongerust te maken, want ik dacht de boot te missen. Een hele tijd stond ik helemaal alleen het vertrek af te wachten, wat me opnieuw deed twijfelen en denken dat ik me echt had vergist. Men had me nochtans gezegd dat ik me direct na het openen van de poorten naar het schip moest begeven. Na twee uur kwamen er nog mensen opdagen die beter op de hoogte waren van het vertrekuur dan ik.

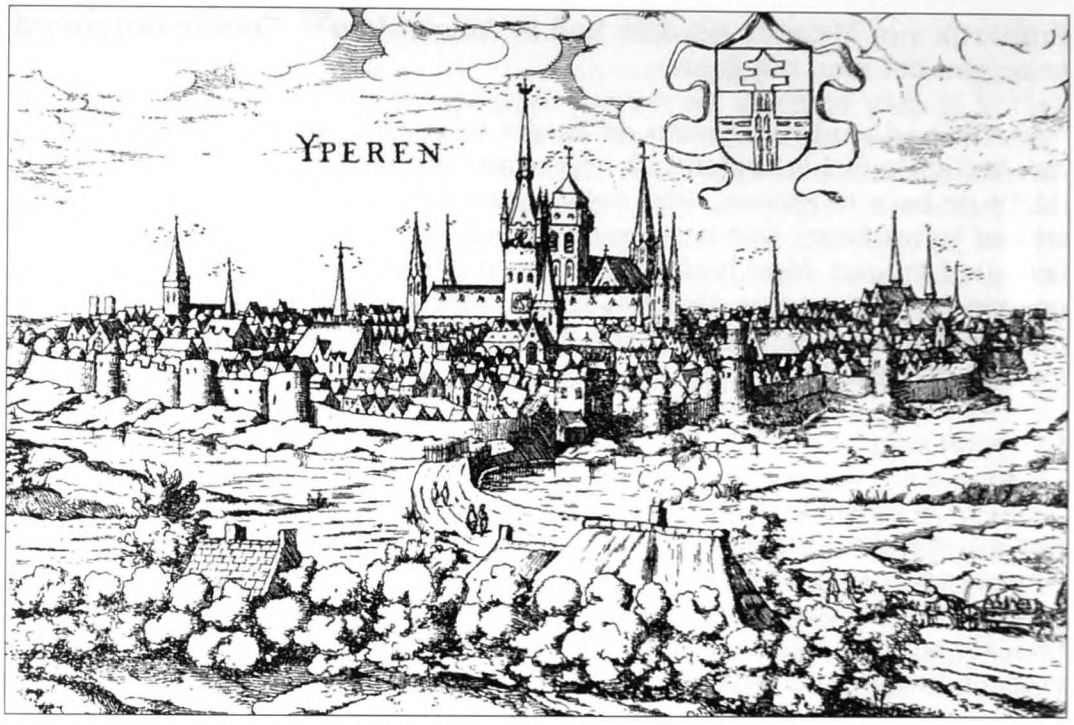
Een stuk wijn

Er scheepten ongeveer dertig passagiers in, zo te zien van alle rangen en standen: priesters, religieuzen, soldaten en burgers waarvan er een paar een stuk wijn naar Veurne brachten. Een officier van de citadel, jong en onbezonnen en groot vloeker, kreeg zin om van de wijn te proeven. Hij werd in zijn voornemen gesteund door een wat oudere, maar al even onbezonnen collega.

In het bijzijn van de eigenaar van de wijn slaagden ze erin een gat te maken in de wijnton. De man, die eerst nog wat had meegelachen met de officieren, geloofde eerst niet dat ze werkelijk een aanslag op zijn wijn zouden plegen. Inderdaad, eerst deden de officieren niets anders dan wat gekscheren en een beetje wijn zuigen door het gaatje dat ze in de ton hadden gemaakt. Ze kregen algauw de smaak te pakken en vroegen een kruik om wat meer op hun gemak te kunnen drinken. Iedereen op de bargie lieten ze meegenieten van het onverwachte drankfestijn. De eigenaar verging het lachen vrij vlug toen hij zag dat iedereen van zijn wijn dronk. Met uitzondering van ikzelf, dronken ze allemaal twee, drie keer en zelfs meer.

Het genoegen waarmee iedereen herhaaldelijk van de wijn dronk, verwonderde me toch wel. Vooral toen ik zag dat drie religieuzen, waaronder een abdis, zonder verpinken herhaaldelijk van de wijn proefden die de officieren hen aanboden en dit voor het oog van de eigenaar. Ze dronken de wijn onversneden en uit dezelfde kruik waaruit iedereen al had gedronken. De jonge officier, die had gezien dat ik de enige was die niet dronk, drong erop aan dat ik zou meedrinken, hij riep zelfs de hulp in van mijnheer pastoor, mijnheer de aalmoezenier, mijnheer de kanunnik, mijnheer de prior en tenslotte van mijnheer de abt. Ik deed alsof ik niets hoorde en las verder in mijn boek.

De andere officier, die er toch wat beschaafder uitzag dan zijn jongere collega, dacht dat ik niet wilde drinken omdat zijn kameraad me niet met de nodige égards had behandeld. Hij meende dan ook dat hij mij wel zou kunnen overhalen door mij met wat meer welgemanierdheid te behandelen. Ik weigerde echter opnieuw, niet alleen omdat de wijn gesto-

Algemeen zicht op Ieper in de 16de eeuw. Lemaître schrijft over de kleine bosschages in het landschap die we hier dan ook afgebeeld zien. De wagen in de rechter benedenhoek geeft ons een idee over het reizen in vroegere tijden

len was en de eigenaar met tegenzin zag dat ze zijn ton leegmaakten, maar ook omdat ik niet uit dezelfde pot wilde drinken, blijkbaar een gewoonte in Vlaanderen.

Ik bedankte de officier voor zijn vriendelijk aanbod en haalde een andere reden aan waarom ik niet kon of wilde drinken; hij vond die reden geloofwaardiger dan alle andere, namelijk dat ik enkel wijn dronk met water erin, en dat het water van het kanaal te zout en te vervuild was om ervan te drinken. Ik vroeg dan ook ontslagen te worden van zijn beleefd verzoek, wat hij onmiddellijk toestond.

Ik had het erg moeilijk met het gezelschap waarmee ik opgescheept zat. Zo was er een jonge kerel, een zogezegde abt, die een heleboel handgeschreven liefdesliedjes bij zich had, die hij zelf zong en ook de andere passagiers van de bargie liet zingen, ze waren nog scabreuzer dan de liedjes van soldaten. Blijkbaar was er niemand anders op de bark die deze gang van zaken afkeurde, ik had niemand met wie ik kon spreken of die mij steunde.

Fort Kenotte

Ik raakte een beetje verlost van mijn zorgen als in Veurne het merendeel van de passagiers uitstapte om een andere bargie te nemen waardoor ze vlugger in Ieper zouden zijn. Ik bleef echter op het schip, en dat verloste mij van de officieren en van de zogezegde abt, en zelfs van de andere religieuzen. Hun plaats werd ingenomen door minnen met hun kinderen die ons ook wel ambeteerden, maar toch niet zo erg als de anderen.

Als iedereen zijn plaats had ingenomen, vertrokken we uit Veurne. Op ongeveer twee mijl van de stad kwamen we aan een droogstaande sluis, waar twee kanalen samenkwamen zonder echter in elkaar over te vloeien, vandaar de droge sluis. Dat was ook de oorzaak dat de bargie niet van het ene naar het andere kanaal kon. Om het verkeer niet te laten stagneren, had men er echter iets op gevonden. Als iedereen was uitgestapt en alle bagage en alle goederen waren uitgeladen, trok men de bargie over een helling van dennenhouten planken die aan beide zijden afhelde[58]. Het vele werk dat daarmee gepaard ging, maakte dat het nogal een tijd duurde eer de bargie in het andere kanaal gleed, we maakten van de gelegenheid gebruik om maar wat te eten.

Het was een heel aangename plaats om even uit te stappen, langs het kanaal liep een weg waardoor de oevers niet al te hoog kwamen en men een van de mooiste landschappen van de streek kon bewonderen. Zover het oog reikte, zag men niet anders dan eindeloze weiden, hier en daar onderbroken door grote dorpen met hoge kerktorens en kleine bosjes wat de charme ervan nog beter deed uitkomen. Het was een van de meest ontspannende landschappen van heel Vlaanderen. Na ongeveer twee mijl kwamen we aan een ander kanaal dat we verlieten om rechts verder te varen. Er was daar een groot fort dat de monding van beide kanalen moest verdedigen, de naam ervan was Kenotte[59].

In het passeren konden we het fort van dichtbij zien, omdat het kanaal waarover wij voeren een deel van de verdedigingswal was. Het fort was geheel omringd door diep water en voorzien van alle nodige versterkingen en van een sterk Frans garnizoen. Voor de vele officieren was het voorbijvaren van de bargie blijkbaar een ontspanning.

In het fort waren Franse douaniers, maar ze controleerden niet te streng. Het was een heel jonge commies die onze boot inspecteerde en dat deed in het gezelschap van een reguliere kanunnik die boven zijn rochet een dikke zwarte sjaal droeg. Daardoor leek hij helemaal niet op een soldaat, ware er niet zijn ergerlijk gedrag met de jonge commies met wie hij schaamteloos sprak over de losbandigheid van de jeugd. Hij deed dit zelfs terwijl hij in zijn brevier las; om de haverklap onderbrak hij zijn gebed om allerlei onbeschoftheden ten beste te geven en op een godslasterlijke wijze over zijn uitspattingen te praten.

Op ongeveer een uur van het fort Kenotte kwamen we aan grote en mooie sluizen die bewaakt werden door Zwitsers van het garnizoen van Ieper[60]. Sedert we Duinkerken hadden verlaten, verwisselden we al voor de vierde keer van bargie. We begonnen eraan te twijfelen of we nog wel in de stad zouden zijn voor het donker werd, de avond begon immers al te vallen. Vandaar dat we aan de knecht die de paarden van onze bargie mende, een stuk van 15 stuivers beloofden als hij zich wilde haasten om nog dezelfde dag in Ieper te geraken. Wat ook gebeurde.

Gesloten poorten

Driehonderd passen van Ieper verlieten we de bargie, iedereen haastte zich als bezeten naar de stad. We hoorden de klokken, die het sein gaven dat de poorten zouden worden gesloten, al luiden. We hadden allemaal grote moeite om de afstand tussen de bargie en de stad af te leggen, niet alleen omdat het veel te snel moest gaan, maar ook omdat we door en over de werken van de verdedigingsgordel moesten die de koning liet uitvoeren. We klauterden over hoge stellingen en kropen dan weer in diepe grachten die men aan het graven was, overal lagen er hopen bouwmateriaal waar we omheen moesten. Alle reizigers raakten uitgeput, we kwamen nauwelijks vooruit. Als we dan uiteindelijk toch aan de stadspoorten kwamen, was iedereen buiten adem. We waren verplicht geweest onze reistas zelf op de schouders te nemen om wat vlugger vooruit te komen, de jongetjes die we bij het verlaten van de bargie hadden aangesproken om onze tassen te dragen, konden het tempo immers niet volgen.

Na deze lijdensweg, kwamen we aan de laatste barrière, de stadspoorten, en die waren al gesloten. We waren bang dat we buiten zouden moeten slapen. Er was echter nog een officier aanwezig die we smeekten ons binnen te laten. Nadat hij ons nog een tijdlang had laten wachten, konden we dan toch de stad binnen. Aan een tweede poort was het opnieuw wachten, en aan de derde poort stonden de douaniers al klaar om onze tassen te doorzoeken. Ze staken hun handen zelfs in de jas- en broekzakken van enkele kooplui om te controleren of ze geen smokkelwaar bij zich hadden.

Na deze laatste inspectie, werd de laatste poort geopend en konden we eindelijk in de stad, samen met alle andere reizigers. Een Iepers koopman die ook uit Duinkerken kwam, toonde me aan het eind van het exercitieplein een hotellerie met een degen als uithangbord. Ik was er eindelijk op mijn gemak, want ik was helemaal nat van het zweet en doodmoe; het dragen van mijn reistas door de stad had mij werkelijk uitgeput.

Het graf van Jansenius

Vroeg in de morgen begaf ik mij naar de kathedraal, als ik binnenkwam was men de metten aan het lezen. De koorknapen waren allemaal verschillend gekleed, de een liep in het groen, een ander in het rood. Ze

waren getonsureerd op de manier van de chartreusen, hun hele hoofd was kaalgeschoren met uitzondering van een klein beetje haar dat een grote kroon op het hoofd vormde. De kraag van het habijt van deze kinderen kwam heel hoog, vooraan was ze open en achteraan gevoerd met lam. Tijdens de metten las ik mijn gebeden waarna ik de kathedraal bezocht. Het schip en de versieringen waren van de armtierigste in heel Vlaanderen.

Nadat de dienst in de kathedraal was afgelopen, nam ik de tijd om de bezienswaardigheden te bekijken. Allereerst toog ik op zoek naar het graf van Jansenius of de plaats waar hij begraven lag, ik wist dat de jezuïeten zijn graf reeds twee keer hadden doen wegnemen. Ik had niet veel moeite om de plaats te vinden, het was een lege plek bedekt met gebroken plavuizen, midden de graven van alle overleden bisschoppen sedert Filips II, koning van Spanje. Hij was het die de kathedraal van Ieper, samen met veel andere in de Nederlanden, had laten bouwen. Al de graven van de overleden bisschoppen waren van wit marmer met een opschrift in zwarte letters. Ze liggen naast elkaar, tegen het hoofdaltaar. De plek waar Jansenius rust, is precies in het midden voor dit altaar.

Om er zeker van te zijn dat alles correct was over Jansenius, informeerde ik bij mijnheer Staerts, een Iepers theoloog, een van de twee theologen die de laatste jaren naar Rome waren afgevaardigd door de Leuvense faculteit om er de jezuïeten te doen veroordelen door paus Innocentius XI die tenslotte 65 stellingen van hen afwees. De theoloog nodigde mij uit om te dineren, het was *op zijn Vlaams*, met traditioneel slecht gekruid vlees. Daarna maakten we een wandeling door de stad, mijn gids liet me de nieuwe versterkingen zien die de koning liet bouwen, nadat hij eerst de citadel met de grond had gelijk gemaakt. De theoloog sprak dan nog met mij over een dispuut dat hij had over een stelling van de jezuïeten die de draak staken met diegenen die al te strenge penitenties oplegden bij het boetesacrament.

Hij vertelde me dat hij hen had willen verplichten in het openbaar en in bijzijn van iedereen te zeggen over welke penitentie ze het dan wel hadden en voor welke zonden ze werd opgelegd. Dat hadden de 'moedige' paters echter niet aangedurfd, ze konden toch immers moeilijk in volle publiek de dwaasheden en onbenulligheden bekennen die ze via een imaginaire biechtvader hadden verspreid. Die gaf een vrouw het bevel om haar hemd midden in de winter te wassen en het doornat aan te trekken. Dat was maar een van de onnozele fabeltjes waarvoor de theoloog hen in volle vergadering ter verantwoording wou roepen, maar waarvoor ze, zoals gezegd, niet opdaagden.

Daar ze voor wat deze kwestie betreft potdoof bleven, bleef de theoloog op hetzelfde thema hameren. Hij beweerde dat men makkelijk kon aantonen wie al te lichte en te zachte penitenties gaf voor erge zonden die men dacht te kunnen afkopen door het bidden vijf onzevaders en vijf weesgegroeten, terwijl andere biechtvaders hen verplichtte heel hun

leven lang, hoelang dit ook duurde, dag en nacht te bidden als penitentie. Deze manier van argumenteren kwam de zeereerwaarde paters jezuïeten niet zo goed uit, in het openbaar durfden ze voor hun gekke geschiedenissen niet uitkomen, maar in het geniep bleven ze ze wel verkondigen.

Het mooiste van heel de stad Ieper was de Grote Markt, die langer was dan breed. In heel Vlaanderen had ik geen markt gezien die zo groot was. Het stadhuis, op een van de uiteinden ervan, was ook heel ruim. De buitenkant zag er niet zo mooi uit, hoe het er binnen uitzag wist ik niet, want ik bezocht het gebouw niet. Van de markt ging ik naar de jezuïetenkerk die er heel aardig uitzag.

14. VAN RIJSEL NAAR VALENCIENNES

Wanneer ik al het mooie dat de stad te bieden had, had bekeken, zocht ik een koets voor Rijsel waarin ik een plaats reserveerde. Ze vertrok rond de middag en arriveerde 's avonds in de stad. Staerts, de theoloog, had ervoor gezorgd dat ik een jong Doorniks procureur als compagnon kreeg, het zag er een deftig man uit. Het bleek algauw dat het een deugniet was, de vrijpostigheden ten overstaan van een vrouw, die maar al te graag inging op zijn zedeloze voorstellen, logen er niet om. Ik voelde me verplicht hen publiek terecht te wijzen, maar ik had dat beter niet gedaan. Nadat ze zich hadden een poosje hadden geamuseerd met een oude dronken vrouw die ook in de koets zat, en die niet anders deed dan zweren en vloeken en schunnige praat vertellen, herbegonnen ze hun geflikflooi. Aldus bracht ik een heel onaangename namiddag met hen door.

Kerken

In Rijsel verliet ik zo vlug als ik kon dit gezelschap want ik vreesde dat ze hun onbeschoftheden verder zouden zetten in de hotellerie waar we zouden logeren. Ik trok alleen verder en nam mijn intrek *In de Stad Kortrijk* op de Grote Markt. Ik had het niet slechter kunnen treffen: het was er abominabel en zeer duur. Het logement zat vol boeren voor de markt die 's anderendaags werd gehouden. Ze waren nagenoeg allemaal dronken.

's Anderendaags, 20 augustus, wandelde ik op mijn eentje door de stad die er heel aanzienlijk uitzag. Het eerste wat ik zag waren drie cavalerieregimenten, waarvan één Pools. Ze paradeerden op de Grote Markt voor het verblijf van de gouverneur waarvoor zeven kleine kanonnen op een affuit stonden. Het Pools regiment had een trompetter van een jaar of zestien, hij speelde mooist van allemaal.

De kerk van de jezuïeten was wel mooi, maar kon toch niet aan die van Ieper tippen, en dat was toch een veel kleinere stad. Bij de kerk zag ik de leerlingen die naar school trokken, die tussen 15 en 18 jaar droe-

gen al het jezuïetenhabijt en trokken zo door de straten naar hun klaslokaal. Van de jezuïeten ging ik naar de kerk van de parochie van Sint-Etienne, de belangrijkste parochie van de stad. In de kerk was een merkwaardig ornament te zien van versierde beelden die iets meer dan een hand van elkaar stonden en ongeveer twee voet hoog waren. De beelden hingen aan dikke zijden koorden, en dit zowel in de hoofd- als in de beide zijbeuken. De zijden koorden hingen kruiselings aan de rechtse en linkse pilaren en dat gaf een luchtig effect aan de versiering in deze belangrijke kerk waarin zich ook het stadshorloge en de beiaard bevonden.

Van de collegiale Sint-Pieterskerk had ik vernomen dat die over hoge inkomsten beschikte, ik trok er dan ook naartoe in de hoop een mooie kerk te zien, met prachtige ornamenten. Ik was onaangenaam verrast: het was een bouwval, zonder enige symmetrie opgetrokken. Het koorgestoelte had slechts één rij zitplaatsen, de koorzangers zaten op een bank ervoor. Ik hoorde ze de priemen zingen, er was geen kanunnik te zien wat helemaal niet zeldzaam is in kapittels. In het midden van het koor stond een enorme kaars van wel 24 voet hoog met errond een soort trechter van kaartpapier met groen gebladerte, gemaakt van was. Onder dit gebladerte, op ongeveer 12 voet hoog, waren er precies denappels te zien waarop vooraan en achteraan de wapenschilden waren aangebracht van het kapittel en van de stad. Rond het koor en ook daarbuiten zag men enkele grote koperen epitafen, mooi uitgevoerd en goed onderhouden.

Een koel weerzien

Bij mijn terugkeer vernam ik dat een kennis uit Rijsel, die ik in Parijs had ontmoet, in de stad verbleef. We waren echte vrienden geworden in Frankrijk, ik wilde hem dan ook in zijn eigen land ontmoeten. Hij gaf echter niet thuis en op het stadhuis zei men dat de man ofwel op de Markt liep, ofwel in een boekhandel was die gold als hèt rendez-vous in de stad voor iedereen die graag nieuwtjes verspreidde of er graag vernam. Mijn vriend was nog niet opgedaagd en dus wandelde ik maar wat onder de galerijen van het stadhuis waar veel kooplui waren die linten en andere zaken verkochten zoals handschoenen, linnen doeken en passementwerk.

Het stadhuis was een tamelijk groot gebouw en stond los van alle andere huizen. Het stond in het midden van de Grote Markt waarover het aan alle kanten uitzag. Er was een binnenplaats met een oppervlakte van ongeveer 12 vadem, de binnengalerijen inbegrepen. Onder die galerijen lag allerlei koopwaar tentoongesteld. In afwachting dat mijn kennis kwam opdagen, nam ik de tijd om alles rustig te bekijken. Eindelijk daagde de man dan toch op. Ik had gedacht dat hij me zou omhelzen, maar de begroeting was veeleer koeltjes, wat me zeer verwonderde. Ik sprak hem over enkele vervelende gerechtszaken, maar hij antwoordde dat hij niets te vrezen had, hij kon immers rekenen op de steun van enkele goede vrienden. Het was de waarheid, want er was een vrij hachelijke affaire

waaruit men hem had geholpen en waarbij anderen zouden veroordeeld zijn.

Voor ik afscheid nam, nodigde hij me uit voor het diner, hij deed dat op een zo kille manier dat ik blij was dat ik in de namiddag naar Valenciennes vertrok en dus zijn invitatie niet kon aannemen. Hij drong niet verder aan, maar hielp me wel bij het zoeken naar een rijtuig. We spraken een Vlaamse voerman aan, maar die was zo hondsbrutaal, dat had ik nog niet eerder meegemaakt. Vanzelfsprekend lieten we die kerel geheel links liggen.

Naar Saint-Amand

Het werd wat laat, en ik zei dan ook tegen mijn kennis dat hij naar mij niet moest omkijken als hij wilde dineren, ik zou mijn plan wel trekken en op de Markt zelf op zoek gaan naar een rijtuig om me naar Valenciennes te voeren. Terwijl ik aan het zoeken was, ontmoette ik twee vrouwen waarmee ik van Duinkerken naar Ieper en van Ieper naar Rijsel was gereisd. Ze zeiden dat ze een koets hadden gevonden die hen 's anderendaags, vroeg in de morgen naar Valenciennes zou brengen. Dat was nog eens een gelukkig toeval, en als de koetsier ons daarenboven nog aanbood ons nog diezelfde avond naar de abdij van Saint-Amand te voeren, kon mijn geluk niet op.

Ik nam zijn voorstel met open armen aan, temeer daar ik van plan was op donderdagavond naar Bergen te reizen om van daaruit Parijs te bereiken. De twee vrouwen en ikzelf stapten in de koets. De ene was marketentster en gehuwd met een soldaat, de andere was de min van haar kind. Er stapten ook nog een soldaat en een brutale burger uit Hesdin op. Onderweg stopte de koets omdat iedereen wilde drinken en tabak kopen, ik verloor er zowaar mijn geduld bij. Ik werd nog kwader toen de koetsier meedeelde dat we diezelfde dag onmogelijk in Saint-Amand zouden raken, hoewel hij dit ten stelligste had beloofd. We zouden bij hem thuis overnachten, in een dorp op ongeveer een mijl van Saint-Amand. We zouden het er goed hebben, beloofde hij.

Wat een reiziger lijden kan...

We waren hoe dan ook overgeleverd aan de willekeur van deze ellendige boer. Enfin, als we maar konden slapen en eten, naar iets anders uitkijken zat er toch niet in. Het was al donker als we arriveerden, en het zag er niet te best uit. De binnenplaats lag aan alle kanten open en bood een erbarmelijke aanblik, ik verwedde er mijn hoofd op dat het in de hotellerie niet veel beter zou zijn. In de woning zag alles er inderdaad nog slechter uit dan ik had gedacht. Ik hoorde al onmiddellijk een ongelooflijke kakofonie van harmonicamuziek, dronken gewauwel en geroep en getier dat het horen en zien verging. Het was in de kamer naast de onze dat de liedjes werden gebruld, beide kamers waren niet veel meer dan koeienstallen waar ze zich overigens naast bevonden en dezelfde

schouw hadden. In een verder afgelegen kamer lag een jonge vrouw die twee dagen tevoren bevallen was, haar kindje was die dag gedoopt, vandaar deze afschuwelijke muziek.

Ik vroeg aan de hotelier wat ons zou worden opgediend voor het souper, brutaal antwoordde hij dat hij van niets afwist. Ik vroeg dan aan zijn echtgenote, een oude gebochelde vrouw, of ze niet voor wat verse eieren kon zorgen. Er werden er een dozijn gebakken in een ketel, ze waren waarschijnlijk meer dan veertien dagen geleden gelegd. Daar hoorde uiteraard brood bij, wat de vrouw ons bracht was ook al dagen geleden gebakken, het had zo'n slechte smaak dat ik er niet kon van eten. De drank was al niet veel beter, warm en bitter bier waarvan ik geen druppel door mijn keel kreeg. Moest ik in Rijsel niet het gelukkige idee hebben gehad een half brood te kopen, dan had ik die avond niets gegeten.

De ontspanning voor en na de maaltijd was niet beter. Wij hadden niet enkel het plezier naar die vreselijke muziek te moeten luisteren, maar daarenboven ook nog naar het gehuil van twee kinderen: dat van de marketentster en van het kind dat die dag was gedoopt. Hun geblèr klonk nog harder dan het gebrul van de zangers en van de opzwepende muziek. Indien onze oren die dag flink werden geoefend, dan kon dat nog meer worden gezegd van onze neus. Terwijl we van de min of meer bedorven eieren aten, kwam men de kinderen verversen en schoonvegen aan de haard bij onze tafel. Het parfum dat daarbij vrijkwam was beslist niet bevorderlijk voor onze reukzin.

Al onze zintuigen hadden die avond erg te lijden door de misère in deze hotellerie. Ons gezicht zag niets anders dan een miserabele, vuile stal, onze smaak werd bedorven door slecht brood, bier en water, onze geur rook het weerzinwekkende parfum van de uitwerpselen van de kinderen die men in onze nabijheid schoonveegde, ons gehoor had, sedert we de herberg waren binnengekomen, niets anders gehoord dan onophoudend, oorverdovend lawaai. Enkel onze tastzin bleef voorlopig gespaard. Maar dat duurde niet lang.

Als er gesproken werd van te gaan slapen, was er in de kamer naast de onze geen ander bed dan de grond waarop enkele bossen stro werden gesmeten. Mijn rustplaats voor de nacht was tussen de soldaat en de brutale Vlaming. Ze stonken allebei naar tabak die ze na de maaltijd hadden gerookt. Die reuk en ook nog andere wansmakelijke geurtjes, waren werkelijk niet te harden.

Dat was bijlange niet het enige dat ik te verduren kreeg. Er was de woeste muziek van het doopfeest in de kamer naast de onze, die maar bleef voortduren. Ik hield niet op me daarover te beklagen, niets hielp. Men vergenoegde zich ermee te zeggen dat men straks zou weggaan. Rond middernacht zag ik een aantal dronken mannen en vrouwen die aan het dansen waren op de muziek van het trekorgel. Ze liepen in en uit en door onze kamer en stapten daarbij gewoon over ons. Dat ze aan geen

ophouden dachten, bezorgde me nog zenuwen op de koop toe, we zouden 's anderendaags vroeg vertrekken naar Valenciennes, ik moest er immers om acht uur de koets naar Bergen nemen.

Ondanks alle ongemakken, vielen we uiteindelijk toch in slaap, we sliepen zelfs langer dan we ooit gedacht hadden. In plaats van om drie uur precies te vertrekken, zoals de koetsier had beloofd, werd dat nu vijf uur. Had ik persoonlijk niet iedereen om vier uur gewekt, zouden we nog niet vertrokken zijn. Terwijl de paarden te eten kregen, las ik mijn brevier. Daar we de avond tevoren niet veel hadden gekregen, moest ik voor mijn verblijf maar twee stuivers betalen. Ik had waarschijnlijk meer moeten betalen indien ik 's morgens ook melk had gedronken, net als de anderen. De schotel waarin de melk werd opgediend, was zo ongelooflijk smerig en de houten lepels zo zwart en afgebeten door kinderen, dat ik van walging mijn hart in mijn keel voelde kloppen.

Saint-Amand-les-Eaux

Nadat alles was betaald, vertrokken we toch nog tamelijk vroeg. Het regende en de koets was open. We kwamen in Saint-Amand, een tamelijk groot dorp op een goede mijl afstand van waar we geslapen hadden. In het voorbijrijden zag ik de prachtige abdij waarover ik reeds sprak en waarnaar het dorp is genoemd. De abdijkerk was werkelijk heel mooi, boven het portaal was een klokkentoren met een koepel, links en rechts stonden twee andere torentjes in dezelfde vorm. Ik had veel zin om de kerk te bezoeken, men had me verteld dat het een dubbelkerk was: een beneden- en een bovenkerk[61]. We moesten echter voortmaken naar Valenciennes, wat me het genoegen van een bezoek ontzegde.

Bij het verlaten van Saint-Amand kwamen we aan een uitgestrekt woud waar de verharde weg dwars door liep. Het woud was wel een mijl lang[62]. Net voor we het inreden, zagen we enkele gehangenen aan de galg bengelen. De galg was veel hoger dan die in Frankrijk[63]. Een beetje verder reden we voorbij een der mooiste abdijen die er waren : de abdij van Vicoigne, ook met een dubbelkerk, dat wil zeggen: een kerk beneden en een boven[64]. Ook hier kon ik de abdij niet bezoeken, want we waren gehaast om tijdig in Valenciennes te arriveren omdat ik nog diezelfde dag Bergen wilde bereiken. Nergens is er een gebied als rond Valenciennes waar zoveel belangrijke abdijen dicht bij elkaar liggen, er zijn er wel vijf of zes; buiten diegene die ik reeds vermeldde is er nog de abdij van de Goede Hoop, die van Hasnon[65] en nog enkele andere.

Ik wenste niets liever dan vlug in Valenciennes aan te komen, niet alleen om de stad te kunnen bezoeken, waarvan de inname bij de laatste oorlog een echte verrassing was, maar ook om van mijn medereizigers af te zijn. Vooral dan van die lompe Vlaming die niets anders deed dan boeren en schaamteloos winden laten, recht in het gezicht van iedereen. Het was werkelijk onuitstaanbaar, hoewel dergelijke onbeleefdheden bij zulke lui een gewoonte zijn. Ze beseffen niet eens dat ze met hun onbeschoft

gedrag iemands gevoelens kwetsen. Ook het gedrag van de vrouwen was beneden alles, ze gingen met iedereen zeer familiair om en hun taal was zeer vulgair.

* * *

Lemaitre brengt een kort bezoek aan Valenciennes dat erg te lijden had onder de beschietingen van de laatste oorlog, waarvan nog overal sporen te zien waren. Onderweg naar Bergen wordt halt gehouden in Quiévrain. Het dorp ligt er verlaten bij en is geheel verwoest door de voortdurende kampementen van Franse, Spaanse, Hollandse en Duitse troepen. In Bergen slaapt Lemaitre in "De Keizerlijke Kroon" op de Grote Markt maar krijgt uiteindelijk logies aangeboden bij een kennis. Hij bezoekt de abdij van Saint-Denis waar Willem, prins van Oranje (de latere koning van Engeland) na het tekenen van de vrede van Nijmegem een ware slachtpartij aanricht en veel soldaten van de maarschalk van Luxemburg laat wurgen[66]. De abdij, die ook erg onder de oorlog had geleden, wordt grondig bezocht: de molen, de vijvers, het park, enz. In Bergen bezoekt hij alle kerken en kloosters. Hij ziet meisjes van 10-12 jaar die dagelijks zware stukken steenkool naar de stad brengen. Na zijn verblijf in Bergen reist Lemaitre verder naar Parijs waar hij op 17 oktober arriveert.

NOTEN

1. In het archief van Achiel De Vos, tweede voorzitter van het Heemkundig Genootschap, troffen we een map aan met documenten en nota's over de reis van Lemaitre. Het was duidelijk dat Achiel een artikel aan het voorbereiden was voor Appeltjes. Wij meenden er goed aan te doen het artikel af te werken, te vervolledigen en aan te vullen. We danken de echtgenote van Achiel, mevrouw Lydie De Coninck en dochter Kristien, voor het ter beschikking stellen van het archief.
2. DE VOS A., *Franse invallen in Zuid-Meetjesland*, in: Appeltjes van het Meetjesland, jaarboek nr. 9, 1958, p 11-29.
3. RAG, Oudburg, 249, f. 5 v en 41 v.
4. RAG, Oudburg, 251, f. 84 r. De troepen worden onder andere in Nevele opgemerkt en rukken verder op naar de Brugse vaart.
5. Port-Royal des Champs is een beroemde cisterciënzerabdij voor nonnen ten zuiden van Versailles in de Chevreusevallei. De abdij werd in 1204 gesticht. In 1625-26 verhuist de abdij naar Parijs (Port-Royal de Paris). In 1665 weigeren de meeste zusters de veroordeling van Jansenius te ondertekenen. Ze worden naar Port-Royal des Champs gestuurd en mogen geen sacramenten meer ontvangen. In 1669 wordt door paus Clemens IX een compromis bereikt voor een tienjarige vrede. Als in 1679 hun beschermvrouw, de hertogin van Longueville, nicht van Lodewijk XIV, overlijdt, begint de vervolging opnieuw. De zusters raken overal verspreid. Port-Royal des Champs wordt vernield, Port-Royal de Paris wordt een gevangenis en later het Hôpital de la Maternité. De gebouwen zijn vrij goed bewaard en gerestaureerd.
6. DECAVELE J., *Gent in de contrareformatie van de 17de eeuw*, in: 400 jaar Jezuïetencollege te Gent, Gent, 1992, p. 26.

7. ROEGIERS J., *De kerk in de zuidelijke Nederlanden ten tijde van J.B. De Smet*, in: Joannes Baptista De Smet (Lokeren 1674-Gent 1741), de Lokerse bisschop van Ieper en Gent, Lokeren, 2003, p. 58-68.
8. TAVENAUX R., *Préface*, in: Relation de mon voiage de Flandre, de Hollande et de Zélande fait en mil six cent quatre vint et un, Parijs, 1977, p. 9.
9. Arnauld overleed in 1694 in Brussel.
10. Voor meer bijzonderheden over de bargie verwijzen we naar: *De Barge, een trekschuit tussen Gent en Brugge*, Gent, 2003.
11. Een alferis is een vaandrig of vendelier, komt van het Spaans *alferèz*.
12. Het vuil werd opgeruimd door de zgn. *moorkinderen* of knechten. Door hun vuile werk zagen ze er zwart uit, vandaar hun naam. Tot hun taken behoorde het afvoeren van gruis en vuil, het ruimen van beerputten, het verwijderen van de mest uit de straten en het herstellen van wegen.
13. Misschien wordt hier wel de baron van Nevele bedoeld wiens naam verder in de tekst voluit wordt geschreven.
14. Het vroeger bisschoppelijk paleis stond op de plaats waar nu het provinciehuis staat. In 1633 neemt bisschop Triest zijn intrek in het Hof van Sint-Baafs dat tot in 1795 de zetel blijft van het bisdom Gent. De Fransen nemen het in beslag en het wordt de zetel van het Scheldedepartement en in 1815 van de provincie Oost-Vlaanderen.
15. VAN DEN BERGHE, G., *Schaamengelen*, in: De Standaard der Letteren, nr. 2683, 13 november 2003, p. 10. Op de tafel stonden voor de achttiende eeuw glazen, kruiken noch flessen. Die hinderden alleen maar bij het eten, iedereen moest makkelijk bij de gemeenschappelijke schotels kunnen. Wie dorst had, wenkte een dienaar.
16. De feestdag van Laurentius wordt gevierd op 10 augustus.
17. DHANENS E., *Sint-Baafskathedraal in Gent*, Gent, 1965, p. 139. Het epitaaf van Joannes Antonius Triest kanunnik, was ontgetwijfeld het eerste van de zes epitafen die, volgens een duidelijk merkbaar eenheidsplan en in een geest van symmetrie, circa 1665-1679 opgericht werden in de eerste drie traveeën van de kooromgang. De epitafen werden omstreeks 1763 verplaatst naar de zijkapellen onder het venster.
18. CAPITEYN A., e.a., *1350 jaar Gent, de Gentenaars en hun kerkvaders*, in: Waar is de tijd?, aflevering 9, Zwolle, 1998, p. 210. Er wordt hier gealludeerd op de rijke en machtige kanunniken van het kapittel van Sint-Baafs. Ze kochten kunstwerken voor de kathedraal, lieten zichzelf portretteren en zorgden ervoor dat ze na hun dood een gedenksteen in de kathedraal kregen. De verhoudingen met de bisschop waren al eens gespannen. Bij sommige conflicten moest er zelfs een beroep worden gedaan op de tussenkomst van de paus. In verschillende publicaties wordt gewezen op de gespannen verhouding tussen de doorgaans jansenistische kanunniken en de anti-jansenistische bisschoppen.
19. Casuïstiek is in de moraaltheologie de leer van de toepassing van de moraalwetten op afzonderlijke gewetensgevallen. Dit leidde soms tot spitsvondige moraaltheologie. Tengevolge van de bepalingen over de biecht door het concilie van Trente komt de casuïstiek van de jezuïeten in de 17de en 18de eeuw in het middelpunt van de belangstelling te staan. Er ontstond een uitgebreide casuïstische literatuur. Scherpe kritiek van Jansenistische zijde en officiële veroordelingen van Alexander VII en Innocentius XI bleven niet uit.
20. Het complex van de jezuïeten werd opgetrokken in het blok tussen de Kortemeer, de Langemeer (Universiteitsstraat) en de Voldersstraat.
21. Ignatius van Loyola is de stichter van de jezuïetenorde. Hij werd in 1491 geboren in het Spaanse Baskenland en overleed in 1556 in Rome. In 1622 werd hij heilig verklaard.

22. DE BLOCK J., *Vier eeuwen bouwen en breken in de Volderstraat*, in: 400 jaar Jezuïetencollege te Gent, Gent, 1992, p. 45. In 1679, twee jaar voor het bezoek van Lemaitre, brandde de kerktoren af en werd de grote bibliotheek vernield.
23. VAN DOORNE G. en DOLDERS M., *Het jezuïetencollege een financiële strop voor de stad*, in: 400 jaar Jezuïetencollege te Gent, Gent, 1992, p. 27-38. In 1670 berekende de magistraat dat de jezuïeten sedert hun aankomst in de stad (1591) reeds 120.000 ponden groot hadden ontvangen. Hun jaarlijkse subsidie van 1200 gulden werd dan ook geschrapt. Uit het artikel blijkt dat de gezellen van Jezus inderdaad geld over de balk gooiden. Hun mateloze bouwwoede werd voor de Gentse magistraat en voor de bevolking een steen des aanstoots.
24 DECAVELE J., *Gent in de contrareformatie van de 17de eeuw*, in: 400 jaar Jezuïetencollege te Gent, Gent, 1992, p. 26. Waarschijnlijk wordt abt Gaspard Vinck (1643-1650) bedoeld. Bij zijn aankomst verkeerde de abdij zowel op moreel, religieus en financieel vlak in een desastreuze toestand. De abt wou daarin verandering brengen, na zeven jaar werd het abtskwartier belegerd, Vinck werd afgezet en verliet Gent, met opgeheven hoofd en in vol ornaat via de belangrijkste straten.
25. Jeremias, hfst. 17, vers 18: Laat mijn vervolgers beschaamd worden, maar laat mij niet beschaamd worden. Laat hen verschrikt worden (*paveant illi*), maar laat mij niet verschrikt worden. Breng over hen den dag des kwaads, en verbreek hen met dubbele verbreking.
26. Portiuncula (in het Latijn letterlijk: klein deel) is de naam die door Franciscus van Assisi gegeven werd aan een kleine kapel bij Assisi waar hij met voorliefde verbleef. In de 17de eeuw werd er de basiliek Santa Marie degli Angeli omheen gebouwd. Franciscus zelf zou aan paus Honorius III een aflaat gevraagd hebben voor de bezoekers aan het kapelletje. Wat er ook van zij, sedert de 14de eeuw kon er op 2 augustus de Portiuncula-aflaat worden verdiend. Tegenwoordig kan deze aflaat onder bepaalde voorwaarden het gehele jaar, en in elke parochiekerk, op 2 augustus worden verkregen.
27. DE POTTER F. en BROECKAERT F., *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*, derde deel: *Zomergem*, Gent, 1866, p. 14. De eerste steen van het kasteel werd op 30 maart 1650 gelegd door Martin Snouckaert, reeds op 22 november van hetzelfde jaar werd het met schaliën gedekt. Het bevond zich aan het eind van de Kasteeldreef en werd in de loop van de 18de eeuw afgebroken door de familie Montmorency die de bouwmaterialen naar Bellem overbracht.
28. RYCKAERT M., *Zomergem, zijn heerlijkheden en hun heren*, in: Appeltjes van het Meetjesland, jaarboek nr. 6, 1954, p. 120. Het kasteel werd toen bewoond door Martin Snouckaert, de laatste van die familie die Zomergem in zijn bezit had. Marten was gehuwd met Isabelle de Blitterswyck, geboren in Gent in 1643 en er overleden in 1694. Het is dus door de toen negenendertigjarige dame dat Charles Lemaitre zo hartelijk werd ontvangen. Haar echtgenoot overleed op 19 oktober 1693 in Leuven ten gevolge van verwondingen opgelopen in de Slag van Landen tegen de Fransen die plaats had op 19 juli 1693.
29. VAN DEN BERGHE, G., a.w. Soep at men als "soldaten rond een gamel". Er dreven stukken brood in, de zogenaamde *soupes*, waarmee ook brood werd bedoeld dat in soep of warme wijn werd gesopt (*soupe* komt van soppen) en, vanaf de veertiende eeuw, ook aangedikt vleesnat.
30. Carlo Domenico Cristofori of padre Marco D'Aviano werd op 17 november 1631 geboren en overleed op 13 augustus 1699 in Wenen. Aviano is een stadje in Noord Italië, het ligt ten westen van Pordenone. D'Aviano werd een befaamd kapucijner predikant die door heel Europa reisde. Er werden verschillende mirakels aan hem toegeschreven. Hij verbleef bij keizer Leopold I in Wenen, reisde door Duitsland en Frankrijk. Via Valenciennes reisde hij naar Bergen waar hij ontvangen werd door de gouverneur, hertog Karel Eugène d'Arenberg. Van Bergen reisde hij door de Spaanse Nederlanden en bezocht hij Brussel, Antwerpen, Mechelen, Leuven, Gent,

Brugge, Namen en Luik. Op 21 augustus verleende hij in Antwerpen, met de zegen van de paus, een algemene aflaat. Voor een van zijn preken daagden 30.000 mensen op, op een andere bijeenkomst zouden er 50.000 gelovigen aanwezig zijn geweest. Allicht overdreven, maar, *una cosa è certa*, waar hij biecht hoorde, schoven de mensen dag en nacht aan.

31. Lemaitre had pater Marco d'Aviano, de kapucijner mirakelpater, twee keer persoonlijk gesproken in Brussel, na zijn terugkeer uit Holland op 22 juli. De tweede keer waren nog meer mensen in Brussel aanwezig om de zegen van deze pater te ontvangen, zelfs vanuit Doornik waren er gekomen.
32. RAG, Oudburg, nr. 253, f. 201r-v. Lemaitre zou zeker niet terugkeren naar Zomergem! In 1683, twee jaar na zijn bezoek, worden op 22, 23 en 24 december een tiental parochies in de Oudburg door Franse soldaten geplunderd. In Zomergem worden een dertigtal huizen en schuren en ook het kasteel waar Lemaitre verbleef, in brand gestoken. Het bestuur van de Oudburg nam alle mogelijke maatregelen "*in desen noodt om te sien ende te raemen den conservatie deser casselrije ter wijlen de fransche in de selve branden*".
33. MICHEM F., *De parochiegeestelijkheid in het Meetjesland tijdens het Oud* Regiem, in: Appeltjes van het Meetjesland, jaarboek nr. 37, 1980, p. 230. Jan Batist Stevens was pastoor van Boekhoute. Hij was in 1668 als pastoor benoemd en overleed op 23 januari 1683. Van 1660 tot 1668 was hij onderpastoor te Evergem. Hij werd opgevolgd door Lodewijk Derkinderen.
34. De abdij werd in de 12de eeuw gesticht door reguliere kanunniken uit het Westvlaamse Voormezele. Ze werd herhaaldelijk door brand geteisterd maar steeds heropgebouwd. Na de Voormezeelse kanunniken namen de Norbertijnen het beheer van de abdij over. Na de godsdienstberoerten worden de monniken uit de abdij gedreven: "*De Abdije der Regulieren daer uyt ghetrocken zijnde is ghedestineert tot een heerlijck Hof voor de Heeren Staten van Zeelandt ende was een schoone wel ghetimmerde Abdije*" (BUG, tekst bij kaart nr. 1388)
35. Bedoeld wordt Jacques-Bénigne Bossuet (1627-1704), een der grootste Franse predikanten. Zijn *Sermons* blijven een meesterwerk; ook schreef hij geïnspireerde werken over geloofsmysteries en het evangelie. In 1682 zat hij de beroemde bijeenkomst voor van de Franse geestelijkheid die zich onafhankelijk opstelde t.o.v. de wereldlijke macht.
36. VAN EMPEL M. en PIETERS H., *Zeeland door de eeuwen heen*, Middelburg, 1935, p. 208-209. Met de bouw van het stadhuis in Middelburg werd in 1452 begonnen. Andries en Matheus Keldermans uit Mechelen bouwden de gevel aan de Noordstraat, rond 1506 was Rombout Kelderman bezig aan de gevel aan de Markt. In 1670 kwam aan de Noordstraat een aanbouw in klassieke stijl. Ook later werd het gebouw nog aangepast. In 1940 werd het complex geheel verwoest en na de oorlog volledig herbouwd en gerestaureerd. In de gevels staan 25 beelden van graven en gravinnen die over Zeeland hebben geregeerd.
37. Er bestonden twee vormen van zeeroverij: 1. de kaapvaart of commissievaart met particuliere vaartuigen die een soort handelsoorlog voerden met machtiging van een belligerent of oorlogvoerende mogendheid, 2. de klassieke zeeroverij die slechts uit was op het buitmaken van schepen, lading en bemanning. Een kaperbrief of een commissie-bestellingsbrief gaf aan onderdanen, en ook aan buitenlanders, het recht "ter buit te varen", ze onderscheidden zich daarmee van de gewone zeerovers. In de 17de eeuw waren de Duinkerkenrker kapers zeer gevreesd door de Nederlandse handelsvloot die ze zeer grote schade toebrachten. Maar ook in Zeeland bloeide de vrijbuiterij. Volgens Lemaitre werden alleen die kapers opgeknoopt die voorzien waren van twee commissiebrieven: "*qui sont saisis avec deux commissions différentes pour courir et pour écumer la mer*".
38. UBG, kaart 1388: "*Beschrijvinghe van Vlissinghen: Vlissinghen is een Zeestadt gheleen aen de Zuudzyde van Walckeren vermeerdert door den handel van verscheyde*

natien machtich ende commanderende op de Zee ende door de heerlijckheyt van struben te water door heel Europam vermaert".

39. De auteur schrijft; "*à une portée de mousquet*".
40. UBG, kaart nr. 1562. Op een kaart van landmeter Diericx van de "*Schorren ende Geinnondeerde Landen vande zee, ghenaempt Ste Bernaerts polder ofte deel van Canisvliet*" wordt het Sint-Antoniusfort ten zuiden van het "*het gescheet van Assende ende Selzaete*" gesitueerd, op de oostkant van de Gentse vaart, bij de Poelstraat die op de westkant ligt. Het fort staat midden de "*schorren ende gheinnondeerde Landen van de zee*". De kaart dateert van 23 september 1733 en omvat het poldergebied van Assenede en Zelzate besloten binnen de Poelstraat, de Graaf Jansdijk en het kanaal van Gent. Diericx tekende het fort "*met meerdere grootte en forse sulcx dat tselve alhier maer dient tot blende ofte kenteecken alwaer tselve gestaen is*".
41. DE VOS A., *Rodenhuize*, in: Appeltjes van het Meetjesland, jaarboek nr.18, 1967, 234-245. Lemaitre heeft het over het fort Rodenhuize. Het was een fort met een hoge strategische waarde, aan de samenvloeiing van de Sasse vaart en de Moervaart. Vanaf 1604 wordt Rodenhuize als versterking uitgebouwd. In 1683 wordt het gesloopt, maar in 1701 gedeeltelijk herbouwd.
42. DE VOS A., *Geschiedenis van Ertvelde*, Ertvelde, 1971, p. 538. Vanaf 1676 is het bijzonder onrustig in de omgeving van de Sasse Vaart. Doornzele en Kluizen worden grondig geplunderd door Franse troepen van maarschalk d'Humières. Later trekken die soldaten bij Terdonk over het kanaal om het Land van Waas te plunderen. Kluizen wordt beroofd, Winkele en Wachtebeke op de oostzijde van de Sasse Vaart werden platgebrand.
43. BALLEGEER J., *Gids voor oud Brugge*, Antwerpen, 1986, p. 126. De bargie legde aan in het Minnewater; vanaf 1 mei 1784 vetrok ze aan de Katelijnepoort.
44. In geen enkele uitgave over Brugge wordt over " *la maison de la porte d'or ...meilleure hostellerie de la ville*" gesproken.
45. RYCKAERT M., *Brugge, de geschiedenis van een Europese stad*, Tielt, 1999, p. 159. In de 17de eeuw groeiden veel boeteprocessies in Brugge uit tot geëxalteerde religieuze massataferelen. In 1678 vielen er zelfs doden en gewonden toen de opgehitste processiegangers zich vergrepen aan Engelse garnizoensoldaten. Ook de H. Bloedprocessie was in die tijd soms een echte cavalcade met veel uiterlijk vertoon en opzichtige praal.
46. JACOBS R. en VERNIEUWE J., *Brugge, een stad in de geschiedenis*, Brugge, 1997, p. 21. Het klooster van de kapucijnen bevond zich op de Veemarkt op het Zand. Bij de aanleg van de spoorweg voor het midden van de 19de eeuw werd het klooster afgebroken.
47. Misschien wordt hier de H. Godelieve bedoeld.
48. JACOBS R. en VERNIEUWE J., *Brugge, een stad in de geschiedenis*, Brugge, 1997, p. 75. Schrijlings over de Reie, op de oostzijde van de Markt, stond de Waterhalle. Er konden schepen doorvaren die er konden lossen en laden en er waren stapelplaatsen. De oude Halle met belfort op de zuidkant van de markt, was ontoereikend geworden wegens de uitbreiding van de handel. De Waterhalle was een van de zeven wonderen van Brugge.
49. De Sint-Donaaskathedraal stond op de Burg, ze werd afgebroken in de Franse Tijd.
50. Priemen komt van het Latijn prima hora, eerste uur; het was het eerste van de zogenaamde kleine uren van het koor- en breviergebed.
51. Barnabiten zijn reguliere geestelijken van de orde van Sint-Paulus; de orde werd omstreeks 1530 gesticht en verbleef vanaf 1538 in het klooster van de heilige Barnabus in Milaan. In 1537 kreeg ze haar definitieve vorm door toedoen van de heilige Carolus Borromeus. De Barnabiten legden zich voornamelijk toe op geloofsverkondiging en predikatie.

52. Heeft Lemaitre het over de relikwie van het Heilig Bloed ? "*Nous ne songeames plus qu'a aller visiter une petite Eglise dans laquelle il y an une Sainte hostie miraculeuse... j'y remarqay une couleur de sang dans l'endroit ou on m'avoit dit qu'elle avoit été frappé*".
53. De jezuïeten hadden aan het Sint-Maartensplein een hele blok aangekocht. Voor de financiering van hun kerk (de Sint-Walburgakerk) kregen ze van het stadsbestuur, net als in Gent, een subsidie om ze te kunnen afwerken.
54. De stad wordt op 5 juli 1601 door aartshertog Albrecht omsingeld en gaf zich maar op 22 september 1604 aan generaal Spinosa over. Oostende zelf was geheel in puin geschoten.
55. Het gezegde 'een rijke stinkerd' kan niet beter worden geïllustreerd dan met deze anekdote.
56. Met Richeban wordt het fort Risban bedoeld. Dit zeefort verdedigde de toegang tot de haven en werd gebouwd door Vauban van 1681 tot 1683. Na het Verdrag van Utrecht in 1713 werd het afgebroken. Ook de nieuwe havenhoofden, het graven van dokken, het bouwen van een citadel en van een arsenaal heeft Duinkerken aan Vauban te danken. Na het Verdrag van Utrecht verviel de stad tot een vissersplaatsje. Ook in Caen bestaat een fort Risban.
57. François Mézeray, Frans historicus, geboren in Ri (Orne) in 1610, overleden in Parijs in 1683. In zijn *Histoire de France* treft men vernieuwende denkbeelden aan geschreven door een onafhankelijke geest.
58. Dat schepen via een hellend vlak van hout naar boven worden gewonden door middel van een windas, om langs de andere zijde naar beneden te glijden, is niet zo uitzonderlijk. Dergelijke *overdrachten* waren op heel wat kanalen te vinden.
59. DE FLOU K, *Woordenboek der Toponymie*, VIII, Brugge, 1928, kolom 20-21-22-23. Het fort Kenotte of *fort de la Kenoque* (Knokke) is een fort op het kanaal van Diksmuide naar Ieper en van Veurne naar Ieper. Het lag niet ver van Lo en van de vijvers en de moerassen van de Blankaart.
60. Bedoeld worden de sluizen tussen Zuidschote en Boezinge. Nog steeds is daar een plaats die het Sas heet.
61. VAN OVERSTRAETEN J., *De Nederlanden in Frankrijk*, Antwerpen, 1969, p. 476. In Saint-Amand-les Eaux (Sint-Amands-aan-de-Skarpe) richtte de Amandus, bisschop van Tongeren-Maastricht rond 647 het klooster Elnone op. Het klooster groeide uit tot een benedictijnenabdij die in 1789 werd vernield en waarvan de goederen werden verkocht. Van deze prachtige abdij zijn nog slechts enkele restanten bewaard, onder andere de toren waarover Lemaitre het heeft. "De wat overladen en onrustige koepeltoren (met twee zijtorentjes) van het portaal der verdwenen prachtige abdijkerk is 82 m. hoog en telt 362 treden; Vlaamse Rubensuaanse barok (1626-1640), het eigenaardigste barokgebouw van Frankrijk; architect Nicolas du Bois, de 75ste abt van Elnone."
62. Bedoeld wordt het woud van Rasmes en Saint-Amand-Wallers.
63. Lemaitre schrijft dat de galg "*quatre fois quatre fois*" hoger is dan in Vlaanderen.
64. VAN OVERSTRAETEN J., a.w., p. 452. Vicoigne is een gehucht van Raismes bij Valenciennes; er zijn overblijfselen te zien van een belangrijke premonstratenzerabdij die in 1120 werd gesticht en rond 1120 werd hervormd naar de premonstratenzerregel; de abdij bezat belangrijke goederen in Veurne-Ambacht.
65. Hasnon-sur-la-Scarpe, 4 km zuidwest van Saint-Amand. In 670 wordt hier een dubbelklooster gesticht dat in 880 door de Noormannen wordt verwoest. Pas in 1065 wordt de abdij opnieuw ingericht.
66. Saint-Denis (vroeger Saint-Denis-en-Broquerol) ligt aan de weg van Bergen naar Soignies. De benedictijnenabdij werd in 1081 gesticht. In de 14de eeuw werden in dit dorp steenkoolmijnen ontdekt.

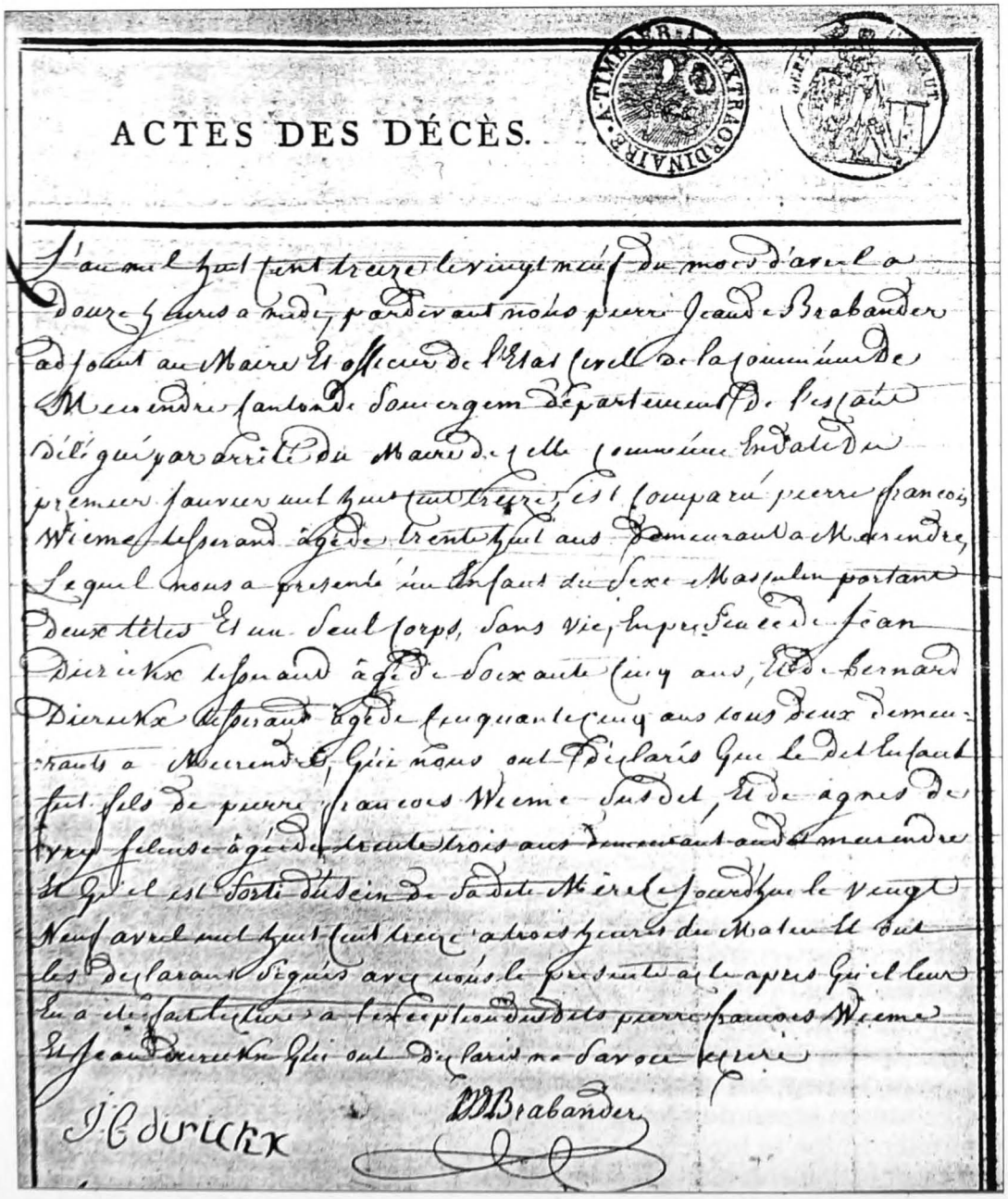
Marktlied over de Siamese tweeling van Merendree (1813)

Willy BRAEKMAN

Alle dagen, elk uur van elke dag worden er over heel de wereld kinderen geboren. Het is de gewoonste zaak van de wereld en dus nauwelijks enige aandacht waard voor mensen buiten de onmiddellijk erbij betrokken eigen familiekring. Zeker als het gaat om babies van gewone stervelingen, de overgrote massa van *des gens sans histoire*. Gaat het om een geboorte in de koninklijke familie, bij een mediafiguur of bij notabelen, dan is de pers wel geïnteresseerd, heel tijdelijk weliswaar, maar toch ook heel intens binnen die in duur heel beperkte tijd.
Sensatienieuws wordt een geboorte in een doordeweeks gezin alleen wanneer de baby geen gewoon, normaal kind is, maar een opvallende afwijking vertoont die tot de verbeelding spreekt, omdat ze zo goed zichtbaar is. In dit geval komen sinds eeuwen sensatiejagers in actie en ziet de dito pers er brood in om het geval onder de aandacht van de lezers te brengen.
Zo zijn van oudsher door handige drukkers bij dergelijke gelegenheden kleine boekjes op de markt gebracht, bij voorkeur geïllustreerd met een houtsnede, waarin de geboorte van een misvormd kind of dier dik in de verf wordt gezet. Een groep die daarbij goed is vertegenwoordigd zijn de zgn. Siamese tweelingen, kinderen die gedeeltelijk met elkaar vergroeid zijn.
Bij een andere gelegenheid heb ik een overzicht gegeven van enkele zeventiende-eeuwse boekjes uit ons taalgebied waarin dergelijke ongewone geboorten worden gesignaleerd en die toevallig, zogoed als altijd, in een uniek exemplaar zijn bewaard gebleven[1]. De eigenlijke beschrijving van de afwijkingen en de situering en lokalisering van de *rariteit* wordt er aangevuld met morele en religieuze beschouwingen.
In latere eeuwen groeit het aantal gevallen waarover we door de pers zijn ingelicht. Vooral sinds de tweede helft van de achttiende en de vroege negentiende eeuw is dat het geval. In deze tijd was de marktzanger een belangrijke verspreider van het nieuws dat tot de verbeelding van de gewone mens sprak. In een tijd dat slechts weinigen kranten lazen, toen

andere media, die nu zo overweldigend en opdringerig ons dagelijks leven bepalen, nog niet of nauwelijks bestonden, bereikte het fenomeen van de marktzangerij haar hoogtepunt. De zanger vervulde op markten en pleinen, telkens de gelegenheid zich daartoe voordeed, de functie van nieuwsverspreider.
Het spreekt vanzelf dat sensationele gebeurtenissen, moorden, branden, overstromingen, oorlogen, rampen en ongewone dingen in het algemeen hun dankbare, want geld-in-het-laatje brengende stof boden voor inderhaast *gecomponeerde* liederen en slordig gedrukte liedblaadjes. Ook toen al was inspelen op de actualiteit daarbij immers heel belangrijk.
Wanneer het een zanger ter ore kwam dat ergens een kind met afwijkende lichaamsbouw levend of dood ter wereld was gekomen, klom hij in zijn pen en dichtte een lied om op markt of plein zijn toehoorders te informeren, te ontroeren en met morele beschouwingen errond ook wel te beleren.
Aangezien de belangstelling voor dergelijke gebeurtenissen erg tijdsgebonden is, kan het nauwelijks verwondering wekken dat vele van die bij gelegenheden verkochte liedblaadjes de eeuwen niet hebben getrotseerd. Bekend gebleven is de geboorte in 1776 te Mechelen van twee jongetjes met één lichaam, twee hoofden en vier armen en benen. De tweeling leefde maar enkele uren, maar tot ver in de omgeving van de Dijlestad geraakte de gebeurtenis bekend. De Antwerpse marktzanger Jan Baptist componeerde er een lied over waarvan het blaadje wel bewaard is[2]. Enkele jaren nadien werd – nogmaals te Mechelen – weer een Siamese tweeling geboren. In beide gevallen vroeg en kreeg de vader de toelating van het stadsbestuur om overal in het land de op formol bewaarde *waenschepsels* tegen betaling te laten bekijken.
In liederen over dergelijke lichamelijke afwijkingen wordt uiteraard daarvan een zo gedetailleerd mogelijke beschrijving gegeven. Die wordt dan dikwijls gebruikt als aanleiding tot enkele vrome bedenkingen en stichtende lessen. Deze laatste moeten dan het voyeuristische aspect helpen legitimeren. In vele gevallen helpen ze de zanger ook om de dikwijls slechts magere feitelijke gegevens waarover hij beschikt tot een lied van een commercieel aanvaardbare omvang te doen aangroeien.
Het lied over een Siamese tweeling die te Merendree in 1813 dood ter wereld kwam, is tot op heden niet gesignaleerd. We laten het hierna volgen[3]. Het werd gecomponeerd door de Waregemse zanger Martinus De Weirdt, zoals onderaan op het blaadje in quarto-formaat te lezen staat : "*Gereymt en gezongen door Martenus De Weirdt / Die van zijn mede-broers den zoeten vré begeirdt.*"
Dit lied telt zes tienregelige strofen en dient gezongen te worden op de zeer populaire melodie van *den Zee-Vaerder*.
Uit de overlijdensakten te Merendree blijkt dat de tweeling geen naam had op het ogenblik van de aangifte in het gemeentehuis. Hij was het kind van de ongeletterde Pierre François Wieme, wever van beroep, oud 38 jaar, en van Agnes de Vrij, spinster, oud 33 jaar. Bij de overlijdensaangifte traden twee broers, ook wevers, op als getuigen, Jean en Bernard Dierickx. De ambtenaar van de burgerlijke stand te Merendree, toen een zekere De Brabander, verklaart dat de vader hem een kind van

het mannelijk geslacht is komen laten zien, "*portant deux têtes et un seul corps*" (zie afbeelding).
Van een vele uren durende bevalling en de doop van het kind in de moederschoot, waarover het lied bericht, is in de nuchtere Merendreese *Actes de Décès* natuurlijk geen sprake[4].

ACTES DES DÉCÈS.

Uittreksel uit de overlijdensakten van Merendree.

Liedeken van een Kind geboren
tot Meirendre den 29. April
Stemme : *den Zee-Va[er]der*

Den hemel toont zy[n] wonderheyd,
Al ueren, alle stonden,
Men heeft 't gezien ten allen tyd,
En geschreven gevonden,
God laet zijn wonderheyd weer zien,
In 't jaer duyst agt hondert dertien,
'k Mag 't voor waerheyd verklaeren,
Tot Meirendre een deugdzaem vrouw,
Kwam met pyn, smert, droefheyd en rouw,
Een wonder kind te baeren.

't Kind had twee hoofden maer één lichaem,
Vier ooren en vier oogen,
Het is gedoopt in Jesus naem,
Wonder zyn Gods vertoogen.
't Is gedoopt eer ter weireld kwam,
Accouceur en Vroed-vrouw vernam
Noodzaekelyk te weezen,
De vrouw was in den arrrebyd,
Wel zes-en-twintig ueren tyd,
Eer de vrucht daer kwam wezen.

Moeder, Vader en Accouceur,
Benevens de Vroed-vrouwe,
Waeren beyde in het getreur,
Dat wonder kind t'aenschouwen.
Al die dat wonder kind aenzag,
Riepen : "ach, Hemel ! Hemel, ach !"
Meirendre was in roeren,
Elk kwam 't tweehoofdig kind aenzien
En de vrouw hulp en bystand bien,
Heeren, burgers en boeren.
Als 't kind ter weireld kwam ('t was dood),
De vrouwe lag te beven,
Zy die heeft in den baerensnood,
Schier haeren geest gegeven,
Het is een knegtjen, gelooft my,
De gebueren staen de vrouw by
Om haer hulpe te bieden,
Dit kind is volgens myn verstand,
Een exempel voor g'heel het land,
Aen de getrouw[d]e lieden.

Dat Man en Vrouw twee hoofden zyn;
Een lichaem en een herte,
En malkanders met liefde reyn,
Troosten in pyn en smerte,
En eender zyn van centiment,
En met malkanders zyn content,
Zoo is een hemels leven,
Maer daer men vloekt en daer men zweird,
Satan die draeyt daer zynen steird,
Om kwaeden raed te geeven.

De twee hoofdeken puer en reyn,
Zyn lachende van wesen,
Te hopen dat een bode zal zyn,
Dat haest vrede zal wezen,
Laet ons proeven God te versoen,
En afstand van ons zonden doen,
Jae beteren ons leven.
Dat wy met dit kind, onbevreest
By Vader, Zoon en heylig Geest,
Voor eeuwig mogen zweeven.

Eynde

---

14. *vertoogen* : lessen. 16. *vernam* : vonden. 20. *wezen* : te voorschijn. 35. *knegtjen* : jongetje. 37.*haer* : op het blaadje staat *naer*. 48.*men* : op het blaadje staat *myn*. 49.*draeyt* : op het blaadje staat *draegt*. 54. *haest* : weldra; *vrede* : einde van de Napoleontische oorlogen. 55. *proeven* : proberen; *versoen* : verzoenen, hier : met ons vrede te sluiten. 58. *wy* : op het blaadje staat *men*.

In de eerste helft beschrijft de zanger de geboorte na een zesentwintig uren durende barenstijd, waarbij de vader, de mannelijke *accouceur*, zowel als de vroedvrouw aanwezig waren. Heel Merendree stond op stelten en vrouwen uit de buurt snelden toe om de moeder "*hulpe te bieden*". Maar wanneer het kind eindelijk verlost was, bleek het reeds dood te zijn. In de tweede helft van het lied ziet De Weirdt in het gebeuren de mogelijkheid om wijze lessen te trekken. Vooreerst ziet hij erin *een exempel* voor alle *getrouw[d]e*, d.i. gehuwde paren. Zoals de geboren Siamese tweeling hebben man en vrouw "*één lichaem en één herte*", maar als ze ruziën, luisteren ze naar Satans kwade raad.
Verder hoopt hij dat het lachen van de tweehoofdige jongen een voorteken zal blijken te zijn van de zozeer gewenste vrede die in de Franse tijd een einde zou maken – de toehoorders begrepen het maar al te goed – aan de oorlogen van Napoleon.
Het lied eindigt met een gedachte die in rampenliederen van oudsher geregeld opduikt. De gebeurtenis wordt gezien als een straf van God voor het zondig leven van de mensen. In het geval van de doodgeboren twee-

ling lijkt deze gedachte echter weinig toepasselijk, ja zelfs misplaatst. Dit wordt - nog een eeuwenoud ingrediënt van dit soort liederen - dan gevolgd door de hoop dat de mensen hun zondig leven zullen laten om later, zoals die tweeling nu, "*onbevreest voor eeuwig [te] mogen zweeven*" in de hemel.

NOTEN

1. W.L. BRAEKMAN, *Hier heb ik weer wat nieuws in d'hand. Marktliederen, rolzangers en volkse poëzie van weleer*, Gent, 1990, p. 271-281.
2. W.L. BRAEKMAN, *Loc.cit.*
3. Het unieke exemplaar bevindt zich in een privé-verzameling.
4. De doopregisters heb ik niet kunnen nakijken.

Een heildronk op een drinkhoorn

CONTEXT, HISTORIEK EN RESTAURATIE VAN EEN GILDEDRINKHOORN UIT SLUIS

Arco WILLEBOORDSE

Lastig. Onduidelijk. Moeizaam te interpreteren. En niet zelden pas na herlezing volledig te begrijpen. Zo wordt de poëzie van Anthony Christiaan Winand Staring (1767-1840) door literatuurhistorici nogal eens omschreven. Gelukkig worden deze op het oog minder gunstige eigenschappen meer dan goed gemaakt door Starings humor - soms wat belegen, dan weer verrassend gevat, meestal luimig en amusant. Een mooi voorbeeld van deze in de literatuur slechts schaars voorkomende combinatie van *moeilijk* en *geestig* is het gedicht *Wichard van Pont*, een ballade uit 1791. Hierin verstiert een adellijke *grijsaard, kloek van geest*, zittend aan een copieuze maaltijd, ongegeneerd het huwelijksfeest van zijn zoon door op *groven krijgsmanstoon* brallend en bluffend op te scheppen over zijn vroegere heldendaden en liefdesescapades. Het gedicht eindigt op passend bombastische wijze: *Van daden uit den ouden tijd/Van strijden, en van min/En de eedle rijnwijn schuimt alweêr/Ten blanken horen in.*[1] Het gedicht wordt hier niet zozeer geciteerd vanwege de bijzondere literaire kwaliteiten, maar omdat er een drinkhoorn in voorkomt - een zeldzaamheid.

Iets minder zeldzaam, maar zeker niet algemeen, is het voorkomen van drinkhoorns in Nederlandse openbare en privécollecties. Ze zijn vaak prachtig versierd met kostbaar zilverbeslag. In Zeeland is een dergelijke drinkhoorn bewaard gebleven te Sluis. Hij wordt tentoongesteld in het Belfort aldaar, behoorde ondere andere toe aan het Sluise Sint-Kathelijnegilde en is in 2000 gerestaureerd.

Hieronder enige aandacht voor het gilde, de drinkhoorn en de restauratie. Tevens een paar opmerkingen over het voorkomen en gebruik van de drinkhoorn in het algemeen en een opsomming van Nederlandse drinkhoorns in collecties en teksten, op insignes, schilderijen, gravures en tekeningen.

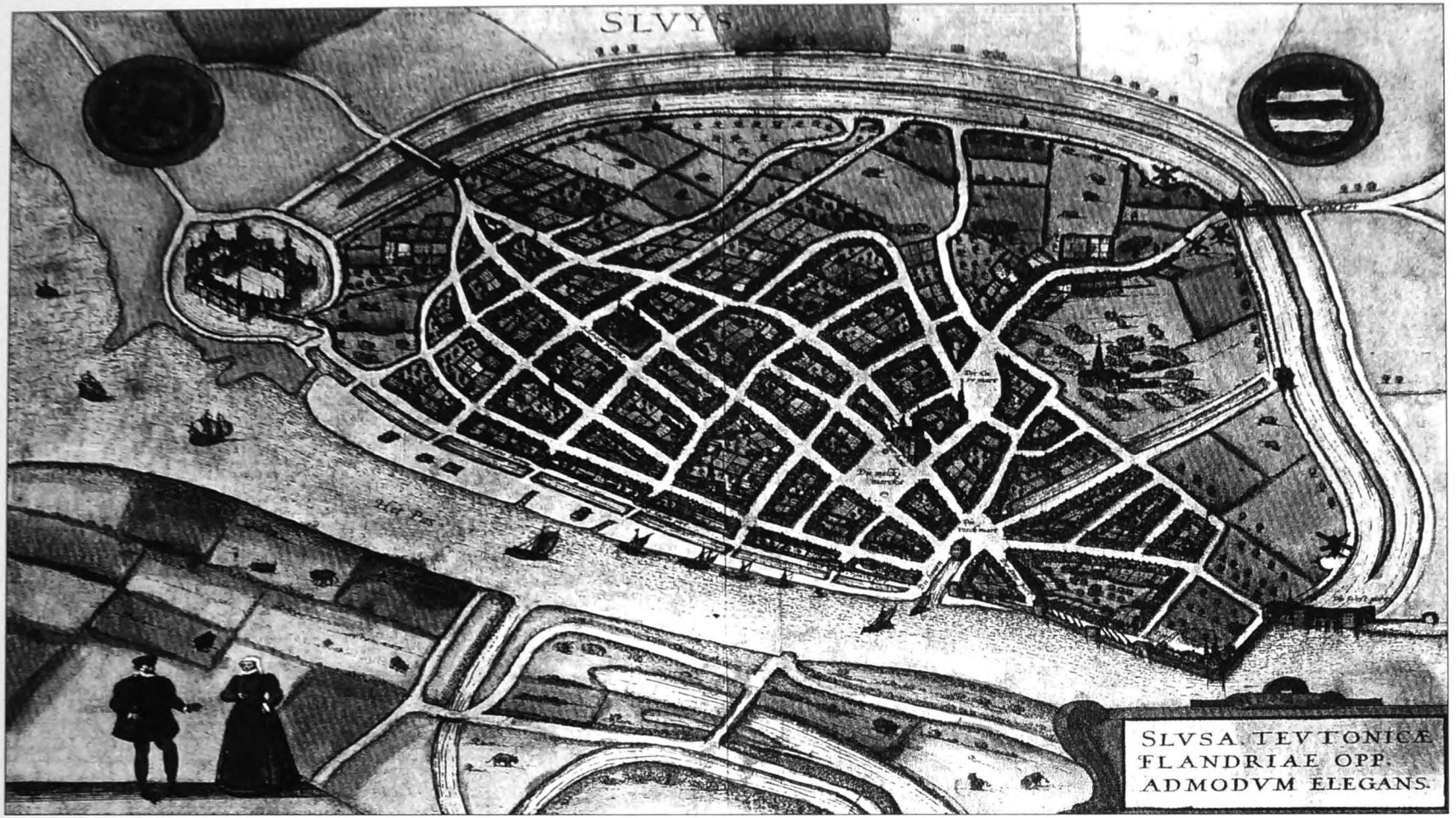
1. HET SINT-KATHELIJNEGILDE

1.1. SCHIMMIGE DOORKIJKJES

De drinkhoorn van Sluis is met zekerheid in bezit geweest van het *Sint-Kathelijnegilde* of *Gilde van de Zakkendragers*. Over dit gilde is slechts weinig bekend. Omdat het grootste gedeelte van het archief van Sluis in 1944 door oorlogsgeweld werd verwoest, is het aantal bewaard gebleven archiefdocumenten waarin het genoemd wordt gering. We mogen de stadsarchivaris J.H. van Dale dankbaar zijn dat hij in 1870, twee jaar voor zijn dood, verschillende, thans verdwenen archiefstukken over het gilde gepubliceerd heeft. Maar ook deze publicatie is niet volledig en een historisch bevredigend beeld van het gilde zal dan ook wel nooit meer te construeren zijn.[2]
Het oudste document met gegevens over het Sint-Kathelijnegilde dateert van 1464, het jongste van 1796. Het gilde moet dus voor het eerstgenoemde jaar ontstaan zijn. In het laatste jaar werd het, evenals de andere toen nog bestaande beroepsverenigingen van Sluis, op last van het Franse bewind officieel vervallen verklaard. De gegevens uit de tussenliggende periode variëren in omvang en hebben uiteenlopende aspecten tot onderwerp: de samenstelling van het bestuur, afbakening van arbeidsrechten, de verkoop van grond en dergelijke. Een coherent verhaal is met dit materiaal niet samen te stellen. We zijn met andere woorden tot nauwelijks meer in staat dan het geven van enkele schimmige doorkijkjes in het gildeverleden.

1.2. HET SLUISE GILDEWEZEN

Eerst iets over het *syndicale* kader. Evenals in de meeste andere steden in de Nederlanden was het grootste gedeelte van de beroepsbevolking van Sluis tussen de late Middeleeuwen en de Franse tijd georganiseerd in gilden.[3] Of de Sluise gilden in een relatief korte tijdspanne of eerst geleidelijk ontstaan zijn onttrekt zich aan onze waarneming. De snelle stedelijke ontwikkeling van Sluis in een periode waarin in de belangrijkste Vlaamse steden reeds een volwaardig gildesysteem bestond (14de eeuw) pleit eerder voor de eerste optie. Het is daarnaast mogelijk dat de beroepen met veel beoefenaars wel en die met weinig vakgenoten niet georganiseerd waren.
Een gilde verenigde de beoefenaars van een bepaald handwerk of dienst. Combinaties van gelijkaardige of minder gelijkaardige beroepen in zogenaamde verzamelgilden kwamen ook voor. De leden van een gilde waren onderworpen aan een reeks van voorschriften, die opgetekend waren in een ambachtskeure of gildebrief. Deze werden vervolgens door de magistraat vastgesteld, bindend verklaard en regelmatig vernieuwd. De voorschriften hadden betrekking op de interne organisatie van het gilde en op de uitoefening van het beroep. Het laatste kon bestaan uit bepalingen betreffende de kwaliteit van een product of dienst, arbeidstijden, concurrentiebeperking enzovoorts. Het niet naleven van deze bepalingen,

Plattegrond van Sluis, ca. 1580, met in het centrum aan de Melkmarkt (thans Groote Markt) het Belfort (1386/93-1424) en links het Grote Kasteel (1386). Links boven het wapen van Vlaanderen en rechtsboven het wapen van Sluis.

(Uit : Georg Braun, Franz Hogenberg, Civitates orbis terrarum, I-VI, Köln, 1572-1618)

bijvoorbeeld de verkoop van ongekeurde waar, kon de overtreder op forse boeten komen te staan.

De reglementering ging vaak erg ver en bood door haar beschermende werking grote voordelen voor zowel de beroepsbevolking (bijvoorbeeld tegen oneerlijke concurrentie en gevaarlijke arbeidssituaties) als de consumenten (bijvoorbeeld gegarandeerde kwaliteitsproducten). Maar de monopolistische voorschriften waren vaak zodanig ingrijpend dat zij voor de samenleving in het algemeen en de economie in het bijzonder op den duur verstikkend werkten. Voor de individuele vakman waren de gestaag toenemende betalingsposten (entreegeld, jaarlijkse contributie, leergeld, kosten voor knecht- en meesterproeven en dergelijke) steeds moeilijker op te brengen. In de 18de eeuw waren de "*substitueerende gildens van neering tot een last of dwang* [geworden] *voor de respective burgers alhier*", schreven *de leeden der municipaliteit* van Aardenburg enkele maanden na de Franse bezetting op 3 november 1794. "*Verscheydene der minder gegoede inwoonders [waren] niet [meer in staat] (...) om de gewoone lasten der gildens te betalen (...), eenige negotie te onderneemen tot ondersteuning hunner huyshouding, 't welk in aanmerking genomen zijnde, niet dan een dwang kan beschouwd worden in deeze daagen daar de Vrijheid heerscht*". Hun collega's in Sluis zullen er ongetwijfeld net zo over gedacht hebben. Toch bleken gemeentelijke initiatieven te weinig krachtdadig om "*de gildens te vernietigen en de vryheid te geeven en oopen te stellen aan ieder onzer burgers en ingeseetenen om zoodanige negotie en trafijken binnen deze stad te onderneemen*".[4] Op 2 april 1796, twee jaar na de gewelddadige verovering van Sluis door Franse troepen, gelastte een hogere autoriteit, het bestuur van het Scheldedepartement, dan ook tot vrijheid van arbeid en liquidatie van de gilden van Sluis.[5]

1.3. SLUISE ARBEIDERSGILDEN

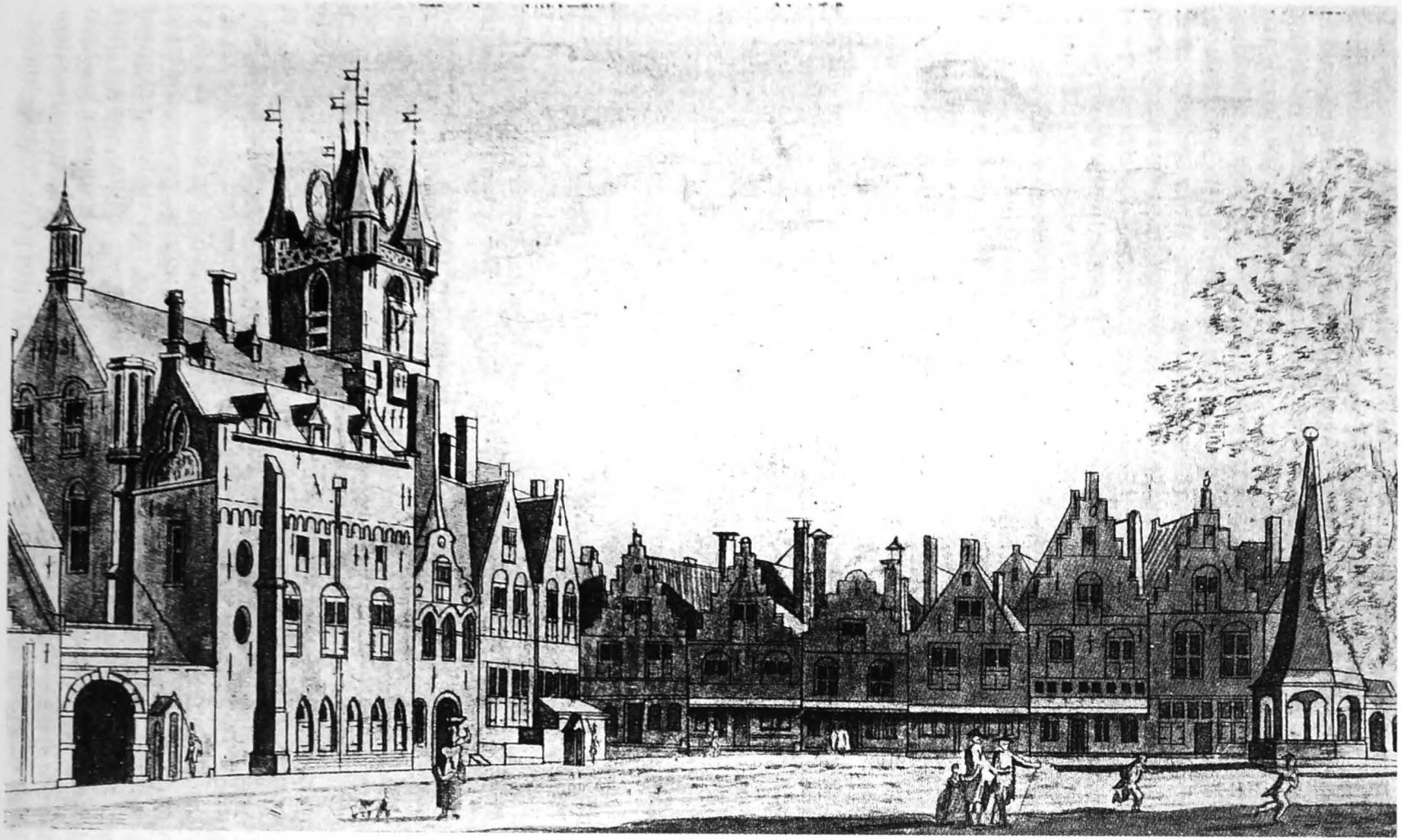
Het Sint-Kathelijnegilde was één van de vijf arbeidersgilden van Sluis. Het oudste bekende arbeidersgilde was het *Onze Vrouwe- of korendragersgilde*, dat voor het eerst wordt vermeld in 1399. Verder waren er het *Sint-Adriaansgilde* of het *gilde van de arbeiders van de Sint-Jansdam* (eerste vermelding 1493), het *Sint-Jans-of hoppenbierdragersgilde* (1545) en het *Sint-Michielsgilde van de visdragers* (eveneens 1545). De eerste vermeldingen zijn erg laat en zeggen meer over de bewaard gebleven en gepubliceerd geworden bronnen dan over het ontstaan van de gilden. Waarschijnlijk dateren de gilden namelijk van ver voor hun vroegst bewaard gebleven, schriftelijke vermelding; vermoedelijk alle uit de bloeitijd van Sluis (14de-15de eeuw). Het verval van Sluis en de daarmee gepaard gaande ontvolking moet in de 16de en 17de eeuw tot een steeds geringer ledental per gilde geleid hebben en uiteindelijk tot een samengaan van meerdere gilden in één gilde. Zo fuseerden het Onze Vrouwe- en Sint-Michielsgilde tot het Arbeidersgilde en het Sint-Kathelijne- en Sint-Adriaensgilde tot het Cathelijne en Adriaansgilde.[6]
De arbeiders konden worden ingezet op velerlei gebied: het laden en lossen van schepen, aanleg van openbare werken, uitgraven van grachten,

onderhoud van wegen en dijken en het anderszins *assisteren van baillu en burgemeester vanden courpse.*[7] Tussen de bestaande arbeidersgilden bestonden ongetwijfeld aantoonbare verschillen in werkzaamheden, maar waar de grenzen precies lagen is weinig duidelijk.
Het is aannemelijk dat enkele arbeidersgilden hun oorsprong vonden in het werk aan de verschillende laad- en losplaatsen in de haven van Sluis aan het Zwin. Dit verklaart waarom de arbeiders van het Onze Vrouwegilde ook wel de pijners (arbeiders) van Onze Vrouwesteeger genoemd werden (steiger is trap, kade).[8] Het is niet ondenkbaar dat een dergelijke relatie er ook was tussen het Sint-Jansgilde en de Sint-Jansdam. Beide vrachtplaatsen lagen aan het Zwin, vlak voor Sluis, waar vissers- en handelsschepen aanmeerden. En misschien meerden ze hier niet aan op een willekeurige plaats, maar werden sommige goederen uit, c.q. ingeklaard bij deze en andere bij gene voorgeschreven kade. Vis bijvoorbeeld waarschijnlijk dicht bij de Vismarkt en koren bij de Korenmarkt. Misschien duidt de tweede gildenaam - de eerste is van de patroonheilige - dus op de (oorspronkelijke) taak.
Tegen deze veronderstelling (gildenaam bepaald door de plaats waar het gilde in oorsprong werkte) pleit echter het feit dat de keuze van de patroonheilige in de Middeleeuwen doorgaans niet gebaseerd was op een plaats, maar op een met de heilige geassocieerde activiteit. In ieder geval moet het aantal producten dat het gilde op *zijn* vrachtplaats ontving al snel uitgebreid zijn en kregen de arbeiders op den duur ook andere werkzaamheden toebedeeld. Dat laatste wordt ook bevestigd in een aantal documenten over het Sint-Kathelijnegilde.

1.4. HET SINT-KATHELIJNEGILDE: WERKZAAMHEDEN EN BESTUUR

Hoe het Sint-Kathelijnegilde was georganiseerd en welke arbeid de gildenaren verrichtten komen we, zij het gebrekkig, te weten uit verschillende documenten uit de 15de en 16de eeuw.
Het oudste document met betrekking tot het Kathelijnegilde dateert, zoals gezegd, van 1464. Het gildebestuur klaagt hierin ten overstaan van de Sluise magistraat het Onze Vrouwegilde aan wegens oneerlijke concurrentie. En wel, omdat leden van dit gilde "*dagelijks useerden en deden meer dan zij behoorden te doen in 't dragen van den zoute, grane en andere ware die (...) men dagelijks uit der watere van den Zwene hier aan land en binnen de stede opdoet of van het land te watervaart*", met andere woorden losten en laadden. Het Kathelijnegilde beweerde "*gecostumeerd* [te zijn] (...) *zulk goed, als voorzeide is, van ouden tijden te dragen*", en niet de leden van het korendragersgilde. De laatsten wezen de aanklacht uiteraard af, omdat de draagrechten van deze goederen 'van ouden en langen tijden' integendeel hun toekwamen. In het bijzonder *alle maniere van graan, "komende in zakken hetwelk men hier binnen de stad ter markt brengt, smedekolen, grofzout"* en andere typen zout (geraffineerd en ongeraffineerd). Na het uitwisselen door beide partijen van allerlei argumenten en schriftelijke en mondelinge getuigenissen stelde het stadsbestuur uiteindelijk de grenzen van de draagrechten vast: de korendragers mochten alles blijven dragen dat zij tot het tijdstip van de aanklacht hadden

gedaan, "*uitgezonderd hetgeen dat voren gespecifieerd en verklaard staat*". Spijtig genoeg is die specificatie nu juist niet bewaard gebleven.
Het Sint-Kathelijnegilde verenigde niet alleen de zakkendragers, maar ook de kordewagen. Dit beroep werd als *cordewaghencrudere* eerder vermeld in de stadsrekening van 1404-1405. De cordewagencruders waren kruiers, die gebruik maakten van een duw- of schuifkar. En dat past heel goed bij de patroonheilige Cathelijne of Catherina, zoals ze vaker genoemd wordt. Zij beschermde de beroepen die gebruik maakten van draaiende en rollende gereedschappen. Op een zilveren wapenschildje op de drinkhoorn staat zij dan ook afgebeeld met een rad. Kruien gebeurde overigens ook wel zonder wiel, namelijk met een slede.[9]
Het transporteren van de zakken en de verrekening daarvan zal in Sluis niet veel anders zijn gegaan dan elders. Bijvoorbeeld bij het lossen van een schip: Wanneer een schip aanmeerde diende de schipper-koopman voor het lossen van zijn waar een beroep te doen op een of meerdere van de arbeidersgilden. Op welk gilde was afhankelijk van de aard van de vracht. De waar werd in zakken gedaan met een expliciete vastgestelde inhoud. Uit Utrecht is bekend dat het gilde ter vermijding van eventuele misverstanden hierover op drie openbare plaatsen "*yseren maten uuthangen zel (...) daer alle sacdragers hoer torfsacken na maken zellen*" (torf is een Utrechtse inhoudsmaat). "*Ende wie zijn zacken hierna niet en maicte noch en hadde, die soude verboeren, telker reyse hy bevonden worde*".[10]
De inhoudsmaat was namelijk bepalend voor het aantal zakken en het aantal zakken weer bepalend voor de zogenaamde tax; dat wil zeggen het bedrag dat de koopman per zak moest betalen. De inhoudsmaat van de zakken werd dan ook door een lid van het gilde nauwkeurig gecontroleerd. Even nauwkeurig registreerde hij het aantal zakken. Of de tax naar het gilde ging (bijvoorbeeld ten behoeve van financiële bijstand voor de gildebroeders en hun families) of rechtstreeks naar de arbeiders is niet duidelijk.
Naast de tax diende de koopman ook nog arbeidsloon betalen; dit ging wel direct naar de arbeiders.
De laatsten konden met de verplichte gebruikmaking van hun diensten de koopman natuurlijk onder druk zetten, bijvoorbeeld door te weigeren het werk uit te voeren of door langzaam aan te doen. Hieruit blijkt direct één van de nadelen van het gildesysteem: economische onvrijheid en in het ergste geval zelfs kneveling van economische partners door gebrek aan concurrentie. Het Sluise stadsbestuur trachtte deze onvrijheid te nuanceren door de arbeidersgilden op het hart te drukken dat zij "*altijd gelast en gehouden zijn den koopman te gerieven, te genoegen en ten dienen t' allen tijde als hij begeerdende is, zonder dies te zijn in eenige gebreken*". Om ook een ander mogelijk drukmiddel te neutraliseren verplichtte zij voorts tot een tax- en loonstop: "*tax en loon* [mochten niet lager of hoger zijn], *als in 't jaar 50 laatsl.*[eden] *bij onze voorzaten in wette daarop gemaakt en geordonneerd was*". Niet-Sluise kooplui met klachten konden zich overigens in geval van conflicten altijd tot de stadsregering wenden. De gildebroeders waren burgers van Sluis en beschikten reeds over een dergelijk recht.[11]

Belfort van Sluis, gewassen tekening, 1739. Rechts de Grote borneputte (1422-1423) (Gemeentearchief Sluis)

Het document uit 1464 geeft ook enig inzicht in de bestuurssamenstelling van het gilde. Deze blijkt weinig af te wijken van andere in Sluis werkzame ambachtsgilden. De belangrijkste functie was die van deken. Daarnaast waren er vier vinders.[12] Eén van hun taken bestond er ondermeer uit door regelmatige controle ervoor te zorgen dat het gilde werk van goede kwaliteit leverde. Met dat werk waren de eigenlijke arbeiders belast. Of zij verdeeld waren in de categorieën leerlingen, knechten en meesters zoals bij de ambachtsgilden is niet bekend. Waarschijnlijk niet, aangezien arbeidersgilden doorgaans minder gereglementeerd waren dan ambachtsgilden. Een gildereglement, ambachtskeure of gildebrief genaamd, is van het Sint-Kathalijnegilde niet bewaard gebleven. Het zal onder andere voorgeschreven hebben dat slechts meesters (dat wil zeggen gildebroeders) stemrecht hadden bij de jaarlijkse verkiezing van het bestuur. Het totaal aan arbeiders zal in de loop van de tijd wel geschommeld hebben. In 1527 horen we bijvoorbeeld van tien arbeiders van het Sint-Kathelijnegilde, die ingezet werden bij zoutkeetwerk. Maar aangezien de activiteiten van het gilde zich niet hiertoe beperkt zullen hebben, kan het niet anders of het arbeiderstotaal moet beduidend hoger geweest zijn.

Het zoutkeetwerk wordt genoemd in twee stukken uit de eerste helft van de 16de eeuw. Hiermee werden werkzaamheden bedoeld in het kader van de zoutwinning, die plaatsvond bij de zoutketen. Deze lagen aan de Smeestraat en Brugstraat nabij de Sluise Westpoort. Contracten, aanvankelijk voor korte duur, later langlopend, regelden het *vroom en suffisant* (gehoorzaam en capabel) uitvoeren van werkzaamheden door tien arbeiders. Het werk werd verricht onder leiding van de zogenaamde *keetmeesters van 't gemeene gezelschap van de Nering van de Zoutzieders*. Tenminste één keer, in 1527, moest door het schepencollege een ad-hocfunctionaris aangesteld worden, omdat de reguliere deken afwezig was. Deze *deken bachten der Keete van Sint-Kathelijne* had tot taak het "*paisseren* [van] *zekere geschillen en differenten, rijzende tusschen eenige van de gildebroeders bachten de voorz*[egde] *keeten*". De vroomheid liet dus wel eens te wensen over.[13]

Aan het zoutkeetwerk moet voor 1605 een einde gekomen zijn, aangezien een stadspublicatie uit dat jaar melding maakt van een plaats "*daar voormaals de zoutkeeten gestaan hebben*".[14]

De gildebroeders van Sint-Kathalijne werden ook arbeiders van de Vismarkt genoemd. Het is niet zeker of hun taak hier beperkt was tot het schoonmaken van de markt, een activiteit genoemd in een vonnis uit 1569, of dat zij er (in opdracht van kopers en verkopers) ook vis versjouwden. Het laatste werd immers (ook) gedaan door het Sint-Michielsof visdragersgilde. Het belang van visverkoop en -doorvoer mag niet worden onderschat. Een aanzienlijk gedeelte van het alledaagse voedselpakket bestond immers uit vis en de economische rol van vis was navenant groot. In het begin van de 16de eeuw verkreeg Sluis samen met Duinkerken, Nieuwpoort en Oostende zelfs het stapelrecht voor kaakharing. Een belangrijk deel van de Vlaamse haring werd dus versjouwd door één van deze gilden (of beide).[15]

Tot de werkzaamheden van de arbeiders van het gilde behoorde, blijkens het zojuist genoemde vonnis, ook het schoonhouden van de *kaai van den Vliet* alsmede het "*onderzoeken, op hunlieder eed, wie eenige vuiligheid of mest brengen zoude aan den stadsmuur bij den Visschersteiger*". In ruil daarvoor stond het stadsbestuur aan het gilde het recht van het zogenaamde 'ganggelde', af. Hiermee werd een tol aangeduid voor twee categorieën van kleine vaartuigen. Of in de woorden van het vonnis: het gilde was toegestaan "*te mogen ontvangen van elke pleye en Gendse seye, lossende en ladende binnen den Vliet (...) een penn.[ing] gr.[oot] en van elke boot 12 mijten*". Ook van andere gilden is bekend dat zij vergelijkbare rechten bezaten, ofschoon we naar de inhoud ervan vaak moeten gissen.[16] Het bezit van tollen leverde uiteraard de nodige middelen op, maar hoe groot het precieze profijt was is opnieuw onbekend.

1.5. BEZITTINGEN

Uit een paar documenten komen we naast het ganggelderecht ook iets te weten over andere bezittingen van het gilde. Een brief van 6 december 1478 maakt bijvoorbeeld melding van een altaar in de Onze Vrouwekerk.[17] Ook dit was conform de gildepraktijk. De gilden waren immers meer dan alleen economische belangenorganisaties, zij vervulden ook een belangrijke religieuze rol: het verrichten van diensten voor kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, deelname aan processies, het levend houden van de verering van de patroonheilige en dergelijke. In de brief van 1478 schonk Jacob Lisse een som geld om het gilde voor hem en zijn vrouw Baerle (Barbara) "*eeuwelijk en erfelijk te doen vieren den dienst van de Octave van Sint Kathelijne en ter haren outare* [in de Onze Vrouwekerk] *gefondeerd*". De Octave was de achtste dag van de kerkelijke viering van een feestdag en de dag waarop deze officieel werd afgesloten. In dit geval 8 dagen na 25 november, de feestdag van Sint-Catharina, 3 december dus. Was Lisse, toen hij zijn brief schreef, nog onder de indruk van de zojuist afgelopen kerkelijke plechtigheden voor de heilige? Hij schrijft in ieder geval voor dat de viering moest bestaan uit "*eene zingende mis met diaken en subdiaken, met geluid van de orgelen en met het geluid van de klokken, van boven luidende, in zulken maniere als ter jongste Octave van Sint Kathelijnedag de (...) mis en dienst met zang en geluid gedaan was*". Negen jaar later, in 1487, vermaakte dezelfde Jacob Lisse het gilde bij testament tien gemeten land. Het gilde diende voor het Sint-Kathelijnealtaar in de kerk een mis te laten lezen uit dank "*ter ere van God; van Maria, zijne gebenedijde Moeder, en van alle Gods heiligen*", voor de ziel van de schenker, zijn vrouw en alle gelovige zielen en wel elke zondag door een *suffianten*, een voldoende bekwame en hooggeplaatste priester. Na de mis behoorden de aanwezigen vervolgens naar het graf van Lisse te gaan, het te besprenkelen met wijwater en psalm 130, de *profundis*, te lezen. Tot slot moesten ze op Sint-Kathelijnedag in de kerk 24 broden op de dis van de Heilige Geest[18] zetten - de samenstelling en de waarde van de broden worden nauwkeurig omschreven - en deze uit te delen aan de armen. En dit omdat "*t hun het best aan besteed zal dunken te wezen*" en zij hun goede gever zouden gedenken. En misschien ook

wel als een vermaning aan het begunstigde gilde. Dit hield op dezelfde dag, 25 november, namelijk voor het bestuur en de gildebroeders een gemeenschappelijke maaltijd.
Een ander document, een overeenkomst van 5 december 1526, noemt in de Onze Vrouwekerk ook nog een beeld van *Mevrouw Sint-Kathelijne.* Waarschijnlijk maakte het deel uit van het zojuist genoemde altaar en was het dus bezit van het gilde. In het stuk wordt afgesproken of bevestigd dat het beeld op haar feestdag voortaan door Zuster Lijsbette van der Aleye van het convent van Moeder en Zusters opgeschikt en versierd zal worden. Welk convent dit is wordt niet genoemd. Het Convent van Sint-Cateline ter Magdalenen, een zusterhuis, niet ver van de Oostpoort? Deze religieuzen komen als eersten in aanmerking, omdat zij immers dezelfde heilige vereerden. Tussen gilde, zusters en het beeld en altaar in de kerk moeten in ieder geval nauwe connecties bestaan hebben.

Johannes Jansonnius, Man met de gedecoreerde drinkhoorn.
Uit : Joh. A. Sande, Ad Titulum Digest, 1647.

Maar waarschijnlijk ligt de zaak wat ingewikkelder, zoals wel vaker gebeurt als men wat gedetailleerder kijkt. We weten namelijk niet of het Sint-Catharinaconvent in 1526 nog bestond. Er wordt bovendien gesproken van het godshuis in de Kapellestraat, ook wel het Mariagasthuis of stadsgasthuis genoemd. Dit werd beheerd door de grauwzusters. De acte zegt voorts dat de zusters jegens het gilde in gebreke zijn gebleven met betalingen. De achterliggende situatie van de nogal cryptische gestelde overeenkomst komt waarschijnlijk hierop neer, dat het gilde (waarschijnlijk samen met andere eigenaars) bepaalde rechten had op het gasthuis en dat de zusters het huis tegen een niet nader omschreven vergoeding of diensten mochten gebruikten. Enkele jaren voor 1526 voldeden zij echter niet meer aan hun verplichtingen: betalingen stopten en bepaalde diensten werden verzaakt. Zo was er sprake van "*gebrek van de versiering* [van het beeld en/of altaar](...) *van de zijde van de Moeder en Zusters*". Het begrijpelijke ongenoegen van het gilde werd teniet gedaan in de overeenkomst van genoemd jaar. Het gilde stelde zich daarbij coulant op, rekening houdend met de vermoedelijke oorzaak van de verwaarlozing, namelijk armlastigheid van de zusters. De verplichte betaling werd omgezet in een vrijwillige donatie. Het versieren van het beeld verloor echter zijn vrijblijvendheid en werd nu voorgeschreven: "*ter feeste, dage en solennasie* [plechtige viering] *van de voorn.*[oemde] *mevrouw Sint-Cathelijne*". Overigens moet het gilde weinige decennia na de overeenkomst zich genoodzaakt gezien hebben het beeld en andere bezittingen in kapel van de Onze Vrouwekerk te verhuizen. In 1577 stortte de kerk namelijk als gevolg van haar bouwvallige staat in.[19]

Behalve het bovengenoemde beeld, altaar en de getijden zijn nog andere bezittingen van het gilde bekend, te weten landen. De schenking van Jacob Lisse - spijtig genoeg zonder opgave van de exacte locatie - is zoëven reeds genoemd. Ander gildeland lag ten zuiden van Coxyde (tussen Sluis en Oostburg, iets ten noordoosten van het huidige Draaibrug) en was 5 gemeten en 240 roeden groot (c. 2 ha.). In 1579 werd het, evenals vele andere landen van Sluise gilden, verkocht. De opbrengst werd gebruikt om wapens mee te kopen. Daarmee hoopte Sluis, dat het jaar daarvoor aan de kant van de Oranjegezinde opstandelingen gekomen was, zich te kunnen verdedigen tegen Spaanse militaire acties. Er zat haast bij en einde juli 1579 besloten het college van burgemeesters en schepenen en het bestuur van het Kathelijnegilde tot de verkoop van grote stukken land. Een maand later was de verkoop van de betreffende gronden nabij Coxyde rond.[20] Het geld uit deze zogeheten opvraging werd niet besteed aan de versterking van de verdedigingswerken rond Sluis. Dit was namelijk bekostigd met kapitaal uit katholieke goederen en de verkoop van zilverwerk van Sluise kerken en godshuizen en van klokken uit naburige dorpen. Het werd benut voor de aanschaf van 'groot of klein geschut en andere ammunitie.'[21] Het geschut werd voorzien van het wapen van het gilde (het uiterlijk ervan is niet bekend). Overigens had de militaire versterking en bewapening slechts voor korte duur succes. Ook het doorsteken van de dijken in 1583, waarbij onder andere het pas verkochte gildeland bij Coxyde onder water kwam te staan, mocht niet

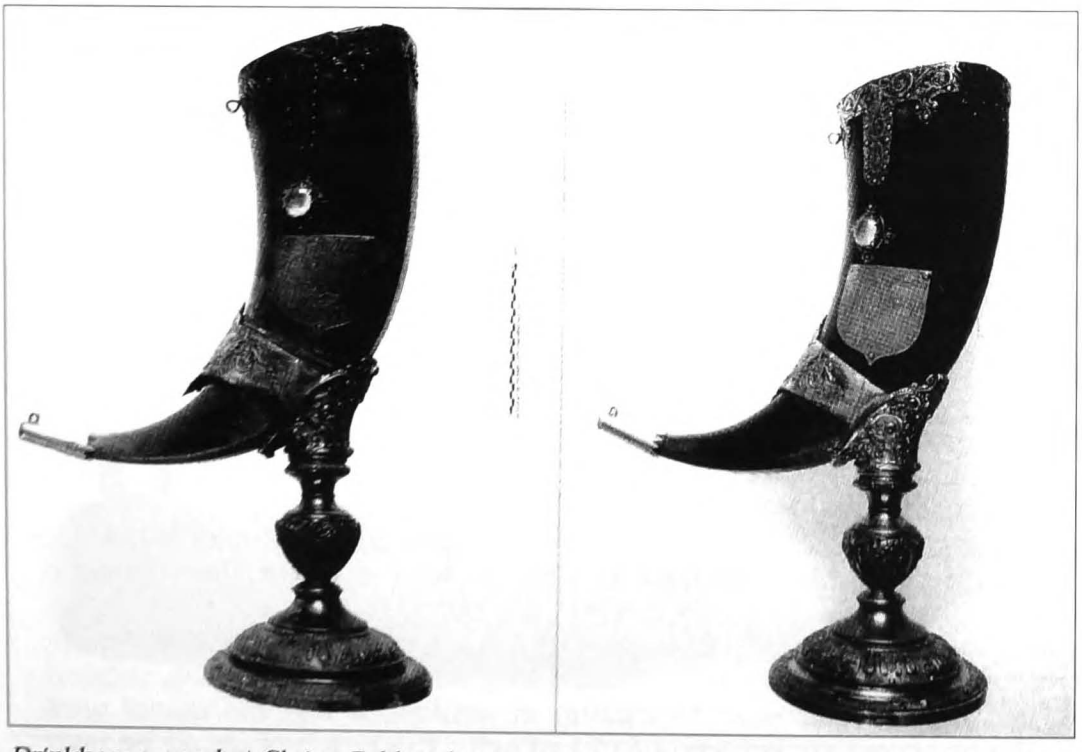
baten. Vier jaar later werd Sluis ingenomen door landvoogd Alexander Farnese. En twee decennia later, in 1604, veroverde Maurits van Nassau de stad. In het jaar daarop, 1605, vinden we het Sint-Adriaansgilde van de arbeiders van de Sint-Jansdam en het Cathelijnegilde gefuseerd tot het gilde van Cathelijne en Adriaan. De voorvoegsels Sint zijn toen, vermoedelijk vanwege hun te katholieke connotatie, weggelaten.[22] De lijsten van stedelijke functionarissen, *de smalle wetten* (elk jaar in september vernieuwd) gaan nog verder. Deze noemen niet meer de patroonheilige, maar enkel het beroep dat het gilde vertegenwoordigde.
Wat er in de 17de en 18de eeuw met het Zakkendragersgilde gebeurde is weinig duidelijk. In 1631 komen zijn bestuurders op de oudst bewaarde lijst van stedelijke functionarissen nog voor. Daarna lezen we niet meer over zakkendragers, maar sec over arbeiders.[23] Van Dale, die nog kon beschikken over de belangrijkste archiefbronnen, is van mening dat in dit gilde alle arbeidersgilden zijn opgegaan. Nadat de handel en scheepvaart in Sluis in verval waren geraakt, schrijft hij, smolten de verschillende arbeidersgilden tot één gilde samen, dat voor de los-, laad- en andere sjouwwerkzaamheden verantwoordelijk was. Wanneer dit gebeurd is vermeldt hij helaas niet. De administratie van de gilden biedt helaas geen aanknopingspunt, omdat veel daarvan tijdens een Frans bombardement op Sluis in 1794 verloren ging.[24] En wat nog resteerde werd nagenoeg geheel vernietigd tijdens Canadese artilleriebeschietingen, 150 jaar later. Ten aanzien van de fusie van arbeidersgilden was er overigens één uitzondering, het Sint-Jansgilde van de bierdragers. Beide gilden, arbeiders en bierdragers, bleven met zekerheid afzonderlijk bestaan tot de Franse tijd. Af en toe verbond men aan het Arbeidersgilde nog de oude naam. Er is immers de vermelding *ste catline* op de drinkhoorn uit 1713, waarover we hieronder nog uitgebreid komen te spreken. Bovendien is er een erg late tekst, een lijst van goederen, gedateerd 17 floréal, an 4 van de Franse Republiek (6 mei 1796). Deze geeft een opsomming van een aantal Sluise gilden, onder meer van de *ouvriers où St.Catherina*. De arbeiders bezaten in de Bewester Eedepolder 2 gemeten en 2 roeden grond, waarde f. 2,- pacht. Dit is tevens de laatste bezitsvermelding van het gilde.[25]

2. DE DRINKHOORN

2.1. BESCHRIJVING

De drinkhoorn van het Sint-Kathelijnegilde, inclusief houder, is vervaardigd in vijf materiaalsoorten: hoorn, kwarts, zilver, tin en koper en bestaat uit verschillende onderdelen. De hoorn zelf is 35,6 cm. hoog met een 11,5 cm lange en 7,9 cm. brede mond. De mond is beslagen met in lijngravering gedecoreerd zilver, bestaande uit een beslagrand met een opgesoldeerd oog en acht lelieachtige en twee stripvormige aanhangsels. De hoornpunt is versierd met een getande, zilveren huls, waar het jaartal 1587 is ingegraveerd en een tweede oog is opgesoldeerd.
Naast de punt is in de hoorn opnieuw een jaartal gekrast. De identificatie van het tweede getal is lastig. Het kan gaan om een 4 of een 5. Het feit

dat de schrijfwijze afwijkt van de 5 op het tuitstuk zou een argument voor de eerste optie kunnen zijn. Aan de andere kant dient rekening gehouden te worden met het stroeve materiaal waarin gekrast moest worden en de hoekige schrijfwijze die dit met zich meebrengt. Voorlopig houden we het op 1587, conform de meeste andere beschrijvers van de hoorn. Wanneer echter aangetoond wordt dat het jaartal toch als 1487 te onderscheiden is, dan is de Sluise drinkhoorn één van de oudste drinkhoorns van Nederland en tegelijk de enige uit de 15de eeuw.[26]
Het beslag op de hoorn bestaat verder uit twee versierde schildjes, een zilveren hartvormig bewerkt plaatje en een cabochon geslepen kwartssteen in een zilveren vatting.
De in totaal 28,5 cm. hoge zetkast bestaat uit een verzilverde tinnen en koperen standvoet met een nodus en een apart gesoldeerde houder van verzilverde koperlegering. De zetkast is uitbundig versierd met zogeheten knormotieven, lambrequins, palmetten en compartimenten van rolwerk en festoenen. De geprofileerde voet is 17,1 tot 23,7 cm. hoog en aan de basis 14,9 cm. in diameter. De gecontourneerde houder is gemiddeld 7,3 cm. lang en 4,7 cm. hoog.[27]

Drinkhoorn van het Sluise Zakkendragersgilde, voor en na de restauratie (zie bijlage I.1.A.12, p. 154).
Foto : Restauratie-atelier J. Kempkens & Co, Haelen.
(Oudheidkundige verzameling, Sluis)

2.2. ZILVER IN SLUIS

Door wie werd de hoorn vervaardigd, voor wie, waarom en wanneer? Veel is daarover niet geweten. Dit verhoogt het belang van historische omgevingsfactoren.
Het jaar waarin de Spaanse landvoogd Sluis heroverde, 1587, is hetzelfde jaar dat vermeld staat op de drinkhoorn. Of er enige relatie is tussen de Spaanse herovering en de versiering van de hoorn - we kunnen er slechts naar gissen.
De aanwezigheid in 1587 van een (gedeeltelijk) zilveren voorwerp is geen primeur voor Sluis. Integendeel: reeds ver voor de 16de eeuw komen we zilver in de Zwinstad tegen. Het is zelfs zeker dat er in de 14de-16de eeuw edelsmeden werkzaam waren. Hiervan getuigen vermeldingen van namen als *Wouter de Zilversmid* (1332) en *Zegher den Gratel, den selversmet* (1392).[28] In 1441 blijkt uit een vonnis van Filips van Bourgondië dat er in Sluis ook *orfreures*, goudsmeden woonden.[29] En in een schepenacte van 1545 komt een gilde voor van goudsmeden met een bestuur van een deken en twee vinders.[30]
Relatief veel zilverwerk vinden we in gildeschatten. Zo is er een imponerende lijst van "*Juweelen, toebehoorende 't Gilde van Sint Christoffel binnen deser stede*", die onder andere zilveren kelken, monstransen, kronen, ringen, ampullen en *teekens* (insignes?) vermeldt.[31]
De gildeschat van O.-L.-V.-ter Sneeuw uit 1526 is minstens zo indrukwekkend. Het gilde bezat onder andere een "*groote schoone ryckelichen inghele (...) zelvere verghult*", zilveren ampullen, kronen, schildjes, lampen, "*vier zelveren leliepotkins, omme de kersdraghers ten ommeganghe*", twee zilveren pater nosters "*met diversche zelvere ende cassedome teekekins met hooft St Jan Baptiste, zelveren boexkin ende St. Jacops teekenen*

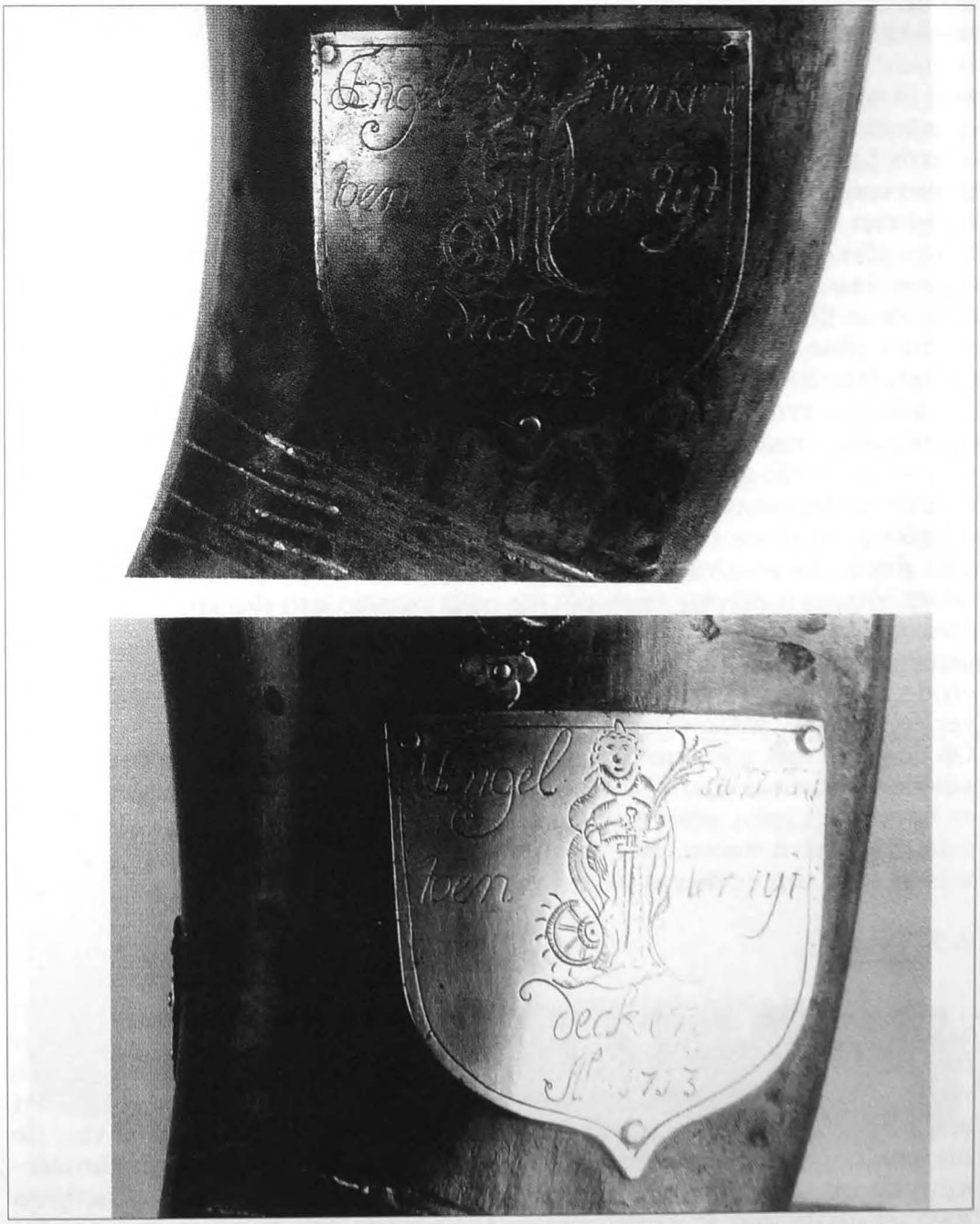

Tuitstuk van de Sluise gildedrinkhoorn met het jaartal 1587.
Foto : Restauratie-atelier J. Kempkens & Co, Haelen
(Oudheidkundige verzameling, Sluis)

daeran [h]*anghende*" en "*een pater noster van witte sleckuusekins* [slakkenhuisjes] *met zelvere verghulde teekenen met een beeldekin van Ste Katheline daeran hanghende*".[32]
Van het St.-Nicolaasgilde van de kleerverkopers is nog bekend dat het in 1549 onder andere "*een selveren crootse*" (kruis) had.[33]
Het kan zijn dat al dit zilverwerk door het Sluise edelsmedengilde werd vervaardigd. Of deels vervaardigd, want er werd met zekerheid ook zilver van elders aangekocht. Bijvoorbeeld toen Jan zonder Vrees de stad bezocht en de magistraat "*tweeen knapen* [ontving] *die 't zilver bragten van Brugge ter Sluis 't welck de stad presenteerde mijnen geduchten heere te zijnen inkomene (...) den eersten dag van Mei 1405*".[34]
Veertig jaar later staat in de stadsrekening van 1446-1447 onder de uitgaven een betaling aan Victoor Vindegoet, zilversmid te Brugge, dit in verband met een loterij die op 25 oktober 1446 in Sluis gehouden was.[35]
En in 1547 vond het stadsbestuur in het huis van *lombard* of geldhandelaar Jan Suucke zilveren ampullen, een zilveren platteel en een zilveren *Sinte Quintijn*. Dit behoorde namelijk tot de schat van het *Sint Quintijngilde ter Magdalene* buiten Brugge. Blijkbaar was er ook niet-Sluis' gildezilver in de Zwinstad.
De laatste vermelding van een (mogelijk) in Sluis werkzame zilversmid dateert van enige jaren voor het jaartal op de hoorn, namelijk 1579. Zoals hierboven reeds genoemd financierde Sluis in dat jaar de modernisering van zijn defensie uit onder andere de verkoop van zilverwerk van kerken en gilden. In de stadsrekening van dat jaar staat: "*ontfaen, by der handt van dheer Jacob Drabbe over Jacob Coene, zelversmet (...) zelvers van onser Vrouwen kercke, verkocht by ordonnancie van der Wet (...), zelvers van de St. Jacobskercke, Ende (...) zelvers van het gasthuus*".[36] Het is in principe mogelijk dat dezelfde Jacob Coene het zilverbeslag aan de punt en de mond van de drinkhoorn gemaakt heeft. Zekerheid bestaat hierover echter niet, want een merkteken of monogram ontbreekt.
Op een lijst met gildefunctionarissen uit 1631 komt het gilde van zilversmeden niet meer voor.[37] Ook de goudsmeden zijn verdwenen. Aangezien er bovendien geen aanwijzingen zijn dat beide beroepen vrij van gildedwang verklaard waren, moeten zij voor dit jaar verdwenen zijn. Blijkbaar was er voor een edelsmid in een veramd Sluis niet meer voldoende werk.

2.3. VRAGEN

Staat op zowel de hoorn als het puntbeslag: 1587, op de zilveren schildjes komt een ander jaartal twee keer voor: 1713. De schildjes geven bovendien twee teksten te lezen. Het eerste deelt mee: "*Joos van den nesten heeft desen hoorn, vereert aen t gilde, van ste. catline A° 1713*". Het andere is in hetzelfde jaar aangebracht en vermeldt de naam van de hoogste gezagsdrager van het gilde, degene dus die als eerste in aanmerking kwam om een schenking in ontvangst te nemen: "*Engel Sierkens toen ter tijt decken A° 1713*". Pas in 1713 kreeg het voorwerp dus de status van gildedrinkhoorn. De schenker behoorde tot een schippersgeslacht, waarvan een aantal leden deken en vinders van het schippers- en schuitliedengilde geweest is. Joos zelf was in 1701 en 1702 vinder van dit

gilde. Engel Sierkens was in de eerste decennia van de 18de eeuw meerdere keren bestuurslid van het Sint-Kathelijnegilde, zowel in de functie van vinder als van deken.[38] Stonden beide heren in enige werk-, familie- of vriendschapsrelatie tot elkaar? Wat was de reden van de schenking en

Zilveren schildje op de Sluise gildedrinkhoorn : Sint-Kathelijne met wiel, zwaard en palmtak, voor en na de restauratie.
Foto : Restauratie-atelier J. Kempkens & Co, Haelen
(Oudheidkundige verzameling, Sluis)

waarom juist aan het Kathelijnegilde? En waarom precies in 1713? Is er bijvoorbeeld een verband met het einde van de Spaanse Successieoorlog in dat jaar en de mogelijke hervatting van commerciële activiteiten, die ook voor het gilde gunstig was? Het is alles niet bekend.
De zilveren schildjes zijn in ieder geval zonder twijfel door een zilversmid in een plaats buiten Sluis gemaakt, vermoedelijk ergens in de regio. Welke is opnieuw onduidelijk. Brugge, Vlissingen, Middelburg? Waarschijnlijk zijn de schildjes in hetzelfde atelier vervaardigd. Hun gelijke grootte en de gelijke vorm van belettering zijn hiervoor een sterke aanwijzing. Merkwaardig is daarentegen de ongelijke kwaliteit van de afbeeldingen op de schildjes. De bekroning van het schildje met de naam Joos van den Nesten is zonder meer fraai uitgevoerd. Het schild loopt hier uit in een boom. Graveerlijnen accentueren, compleet met schaduwarceringen, de vorm van de stam en geven op sierlijke wijze het gebladerte in de kroon weer. Op de bladerkroon rust een nest, ongetwijfeld verwijzend naar de naam Van den Nesten, met daarin een ietwat grove, maar niet onbevallig gegraveerde vogel. Het andere schildje, met de naam Engel Sierkens, heeft als afbeelding een vrouwelijke gestalte. Zij is gehuld in lang gewaad, houdt in haar rechterhand een zwaard voor haar buik en heeft in haar linkerhand een palmtak. Achter Sint-Kathelijne, want zij is het, is links een rad zichtbaar. De figuur is hier goeddeels amateuristisch uitgevoerd. De lijngravering is onzeker, de anatomie onjuist en de vorm van handen en gezicht zelfs onbedoeld komisch. En waar de schaduwarceringen op het eerste schildje zinvol ten dienste staan van een optische suggestie, zijn ze hier obligaat uitgevoerd, zonder feitelijk begrip van hun perspectivisch nut. Het lijkt er kortom op dat de tekst van de beide schildjes door een en dezelfde persoon is aangebracht, maar de beide voorstellingen door twee verschillende. Werd de tekst en de boom-vogelafbeelding verzorgd door een meester-zilversmid en de Cathelijnefiguur door zijn leerling? Hield deze (gedeeltelijk) inferieure uitvoering misschien verband met de bestedingsmogelijkheden van de opdrachtgevers? En wie was of wie waren die opdrachtgevers eigenlijk? Het gilde, één van de heren of beiden? Kan het, in het laatste geval, zo zijn dat de heren ieder voor *hun* schildje betaalden en Engel Sierkens gewoon wat minder te besteden (of er voor over) had. Helaas, ook deze vragen kunnen niet, dan speculatief, beantwoord worden.
Waar de drinkhoorn bewaard werd is ook al niet bekend. Bij de deken thuis?[39] Op een gemeenschappelijke plaats? En wat gebeurde er bij de opheffing van het gilde, toen de gildegoederen vervreemd werden? In 1796 verordonneerde het Franse gezag namelijk dat de gildebesturen hun administratie over dienden te dragen aan de pas gevormde gemeente en dat zij hun bezittingen diende te verkopen. De opbrengsten moesten worden toegevoegd aan de gemeentekas. Met de gildehoorn is dat toen niet gebeurd - misschien een verborgen vorm van protest tegen de Fransen die twee jaar daarvoor Sluis in puin hadden geschoten. Overigens is de onverkochte drinkhoorn niet het enige bewijs dat het Franse besluit getraineerd werd. Elders gebeurde dit ook op, groter schaal zelfs.[40]

In 1820 en 1827 in een ander politiek bestel bekrachtigde Willem I het Franse ontbindingsbesluit: de laatste gildebestuurders of hun rechtsopvolgers dienden de nog resterende gildegoederen en bescheiden aan het gemeentebestuur administratief op te geven en over te dragen.[41] Ook bij die gelegenheden is de hoorn niet aangemeld en ingeleverd. Misschien was deze vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid ingegeven door de slechte ervaringen van de gilden met de overheid die in de 16de, (misschien) 17de en 18de eeuw haar budgettaire tekorten af en toe aanvulde met geld uit de verkoop van gildegoederen, vooral in tijden van financiële krapte en militaire bedreigingen. In Sluis zijn er tenminste twee van dergelijke opvragingen geweest, in 1587 en, de meest rigoureuze, in 1795. Mogelijk zijn er meer geweest. Het lijdzame verzet hiertegen kwam niet alleen van de burgers. Ook gemeentebestuurders en districtscommissarissen die de landelijke overheid in 1826 over de gildegoederen dienden te informeren (vooral van schuttersgilden) stelden zich vanwege de slechte opvragingservaringen terughoudend op. Vaak waren zij zelf immers gildebroeders. De verplichte opgave van goederen en bezittingen door lagere overheden werd om die reden zelfs geobstrueerd. Op een daartoe strekkende vraag van de Gouverneur van Zeeland van 29 november 1824 gaf de District Commissaris van Sluis slechts een summier antwoord, terwijl Burgemeester en Wethouders van Sluis zelfs meedeelden dat er in het geheel geen bezittingen en goederen meer waren. Waar of niet waar, de drinkhoorn werd niet ingeleverd.[42] Dat wil zeggen, wederom niet ingeleverd; vermoedelijk uit een combinatie van recalcitrantie en omdat de bestuurders het inzake de gildegoederen verder wel geloofden. De drinkhoorn verdween uiteindelijk naar de zolder van één van de gildebroeders. Was dit de deken, een vinder of een arbeider? De zoveelste vraag zonder antwoord.

2.4. BEZITS- EN DECORATIEGESCHIEDENIS

Ondanks alle bovengenoemde onbeantwoorde vragen en andere onzekerheden zijn er voldoende gegevens om, onder het nodige voorbehoud, in hoofdlijnen de bezits- en decoratiegeschiedenis van de hoorn te reconstrueren. Die gegevens komen van de drinkhoorn zelf en van archivalische en literaire bronnen, vooral van Van Dale.
Aanvankelijk was de hoorn particulier bezit, vermoedelijk een familiestuk. In 1587 werd aan de punt een zilveren huls met oog aangebracht en aan de mond een zilveren beslagrand. Aangezien zich namelijk ook daar een oog bevindt moet het mondbeslag uit hetzelfde jaar als het puntbeslag dateren, 1587 dus. Aan beide ogen werd, zoals bij meerdere drinkhoorns voorkwam, een ketting bevestigd (eveneens van zilver?), zodat de hoorn opgehangen kon worden. Eveneens in 1587 werden de jaartallen op de rand en in de hoorn gegraveerd. Of de hoorn toen al eigendom was van de familie Van den Nesten is niet meer na te gaan. In 1713 behoorde hij in ieder geval tot de bezittingen van Joos van de Nesten. Hij schonk hem aan het Sint-Kathelijnegilde, toen Engel Sierken deken was. De schenking ging gepaard met het aanbrengen van de beide zilveren schildjes. In welke werkplaats is niet bekend. Wanneer de vatting

met geslepen kwartssteen en het zilverhartje bevestigd zijn (voor of na de schenking?) is ook niet meer te achterhalen.
Zeker is wel dat veel later, bij de ontbinding van het gilde, de hoorn niet verkocht of aan de gemeente overdragen werd, dit in tegenstelling tot de andere goederen van het gilde. Toen Willem I in 1820 en 1827 besloot tot ontbinding van nog bestaande gilderelicten, dienden de laatste gildebestuurders of hun rechtsopvolgers de nog bestaande gildebescheiden aan het gemeentebestuur over te dragen. Ook bij die gelegenheden is de drinkhoorn niet ingeleverd. In plaats daarvan verdween hij naar de woonkamer of zolder van één van de voormalige gildebroeders. En ofschoon hij daarmee onrechtmatig handelde, begrijpelijk was het wel. In 1855 gaf deze (misschien laatste nog levende) Kathelijne-arbeider het voorwerp ten geschenke aan Johan Hendrik van Dale *uit achting en vriendschap*. Van Dale publiceerde over de drinkhoorn in 1870 en gaf het in hetzelfde jaar in bruikleen aan de organisatie van een grote overzichtsexpositie van Zeeuwse historische voorwerpen te Middelburg. Vermoedelijk niet lang daarna werd er een standvoet met houder voor vervaardigd, waarschijnlijk omdat de draagketting verdwenen was. Van Dale vermeldt een dergelijke ketting namelijk niet en evenmin maakt hij gewag van een standvoet-zetkast. Tenslotte werd hij openbaar tentoongesteld in de Oudheidkamer van Sluis, gelegen vlak naast het Belfort. Dit gebeurde in ieder geval voor 1890, aangezien de hoorn genoemd wordt in een in dat jaar gedrukte inventaris van de Oudheidkamer.[43] Er moeten sindsdien of reeds ervoor pogingen tot restauratie gedaan zijn, maar deze blijken meer schade dan goeds veroorzaakt te hebben.
In 1922 was de hoorn nog bezit van de familie Van Dale, meer bepaald van dr. Van Dale uit Ermeloo-Veldwijk – blijkbaar had de gemeente Sluis de hoorn in bruikleen.[44] De beschietingen van Sluis tijdens de bevrijding in oktober 1944 hadden kunnen leiden tot vernietiging van het voorwerp, maar op miraculeuze wijze doorstond het ongeschonden het oorlogsgeweld. Daarna werd hij als onderdeel van de Sluise Oudheidkundige Verzameling geplaatst op de bovenverdieping van de Hoofdwacht aan de Markt te Sluis, dat na de oorlog dienst deed als museum. Daarna verhuisde het naar een vitrine geplaatst op een etage van het in 1960 herstelde Belfort. Enige keren werd de drinkhoorn voor tentoonstellingen tijdelijk aan derden uitgeleend (onder andere het Cultureel Centrum De Scharpoord te Knokke in 1992, het Visserijmuseum Breskens in 1993 en het Gemeentelijk Archeologisch Museum te Aardenburg in 1994). In 1995 kreeg hij, samen met verscheidene andere kunstvoorwerpen en archeologica een plaats in de historische raadzaal van het Belfort.

2.5. HOORNS ALS GEBRUIKS- EN PRONKVOORWERP

De Sluise drinkhoorn is geen op zichzelf staand voorwerp. Integendeel, hij maakt deel uit van een uitgebreide verzameling van gedecoreerde gebruikshoorns, hoorns die over de gehele wereld voor verschillende doeleinden werden benut. In Noord-, West- en Midden-Europa werden vooral hoorns van oerossen, wisenten, koeien en rammen hiervoor geschikt geacht.

In bijzondere gevallen, vooral wanneer de eigenaar een voorname persoon of instantie was of wanneer het gebruik beperkt was tot bijzondere gebeurtenissen of evenementen, werden de hoorns kostbaar verfraaid. De pronkfunctie werd dan even belangrijk, zo niet belangrijker dan de eigenlijke gebruikstaak. Zo ontstonden mooie en vaak uitbundig versierde kunstvoorwerpen. Deze hoorns hadden behalve een esthetische ook een grote (financieel-)intrinsieke waarde - een andere reden waarom men ze graag in bezit had.[45]
Sommige hoorns werden gebruikt voor het bewaren van poedermateriaal als kruit, kruiden of medicijnen en van natte stoffen als olie en inkt. Signaal- en jachthoorns waren andere typen gebruikshoorns. Zij werden gebruikt bij oorlogen, jachtpartijen, maaltijden, concerten, de bekendmaking van magistraatsbesluiten en dergelijke. Een bijzonder type signaalhoorn was de pelgrimshoorn, die bedevaartgangers ten gehore brachten voor religieuze en magisch-relgieuze doeleinden, bijvoorbeeld om onweer af te weren of bij een maansverduistering.[46] Bepaalde kostbare hoorns, vooral jacht- en drinkhoorns, hadden ook een christelijk-religieuze dimensie als ze gebruikt werden als bewaarplaats van heilige relieken. Een behoorlijk aantal van deze reliekhouders is in kerken bewaard gebleven.
Nog een andere gebruiksvorm was de hoorn om uit te drinken, waarop we om begrijpelijke redenen wat uitgebreider ingaan. We bekijken eerst het voorkomen en het gebruik van de drinkhoorn in historisch verband in het algemeen om daarna via de Nederlandse drinkhoorns terug te keren tot de gildedrinkhoorn uit Sluis.

2.6. DRINKHOORNS - EEN HISTORISCH OVERZICHT

De drinkhoorn uit Sluis is, zoals gezegd, geen geïsoleerd verschijnsel, maar kadert in een lange en belangwekkende traditie.

2.6.1. Midden-Oosten

Die traditie gaat ver terug. Hoe ver is evenwel onduidelijk, maar in ieder geval tot het begin van het tweede millennium voor Christus. Een bruikbaar startpunt zijn vroeg-minoïsche rytha van Kreta, cultische plengvazen van steen, aardewerk of metaal, gewoonlijk uitlopend in de kop van een dier. Vooral stieren waren als decoratiemotief populair, omdat zij geassocieerd werden met kracht en vruchtbaarheid. Vergelijkbare exemplaren, duidelijk beïnvloed door de vorige, waren in gebruik in Mykene rond het midden van het tweede millennium v. Chr. In de eerste eeuwen van het eerste millennium ging de grootste invloed uit van Noord-Mesopotamië, vooral van metalen plengvaten versierd met dierenkoppen. Deze bereikten via West-Syrische en Anatolische tussenpartners Griekenland, waar ze technisch, morfologisch en gebruiksmatig verder ontwikkeld werden. Ofschoon hun cultische nut allerminst verdween, werden versierde drinkhoorns nu ook in een meer profane sfeer gebruikt, bijvoorbeeld tijdens zogenaamde symposia, gedistingeerde drinkgelagen. Griekse doorwerking deed zich gelden in Perzië (later

Parthië) en Zuid-Rusland tussen c. 500 v. Chr. en 500 n. Chr. Uit beide gebieden, die ook weer elkaar beïnvloedden, zijn vele prachtig versierde drinkhoorns bewaard gebleven, zowel echte als imitaties. Met de laatste worden op echte gebaseerde hoorns bedoeld, uitgevoerd in een anorganisch materiaal, vooral metaal en later ook glas.[47]

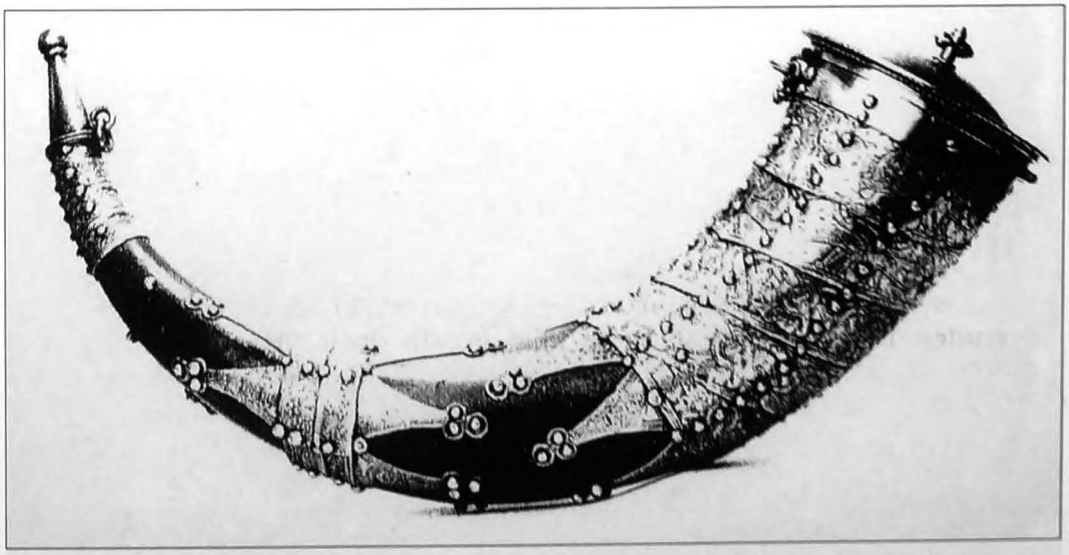
2.6.2. prehistorisch en Romeins Europa

In dezelfde periode komen we ook (Keltische) gedecoreerde drinkhoorns tegen in Noord-, West- en Midden-Europa, het gebied waar we ons verder toe zullen beperken. Sommigen interpreteren het gebruik van deze drinkhoorns als een ontlening uit het oosten en een onderdeel van

Romeins fresco met man, vrouw en glazen drinkhoorn, Pompeii, eerste eeuw.

de oriëntaalse stroming in de Keltische kunst. De invloed zou kunnen zijn uitgegaan van of liever doorgegeven door westelijke Griekse kolonies, Etrurische centra, Thracië of het gebied tussen Oost-Europa en Zuid-Rusland. Anderen pleiten voor een overwegend inheemse oorsprong.[48] Tot de oudste en fraaiste behoren de negen drinkhoorns die als grafvondst opgegraven werden te Hochdorf (tweede helft zesde eeuw v. Chr.). Aangezien tot deze oudste ook imitatiedrinkhoorns behoorden, moet het gebruik van echte hoorns in deze delen van Europa reeds verder teruggaan. Imitaties, gouden en zilveren hoorns, werden onder andere gevonden te Schwarzenbach (tweede helft vijfde eeuw v. Chr.) en Kleinasperge (vierde eeuw v. Chr.).[49]
Opvallend is dat reeds van deze vroege drinkhoorns het decoratiebeslag vooral in zilver werd uitgevoerd. Dit is zo gebleven tot in de nieuwe tijd. Waarom als beslag van de hoorn vooral zilver zo populair was is niet duidelijk. Misschien vanwege zijn magisch(-religieuz)e betekenis? In het volksgeloof werd dit edelmetaal immers vanwege gelijkheid in kleur en schijnsel in verband gebracht met de maan, de nacht en vruchtbaarheid. Mogelijk werd - althans in oorsprong - door de combinatie van hoorn en zilverbeslag een verbinding beoogd tussen de mannelijke vruchtbaarheid van het dier en de vrouwelijke van de maan.[50]
Ofschoon uit archeologisch onderzoek dus blijkt dat ze tenminste voorkomen sinds het midden van het eerste millennium v. Chr., dateert de eerste schriftelijke vermelding over drinkhoorns in Noord-, Midden- en West-Europa pas van even voor het begin van de jaartelling.[51] De mededeling wordt gedaan door Caesar die zijn Romeinse landgenoten inlicht over de bewoners van Germanië. Eerst spreekt hij over de Germaanse

Scandinavische drinkhoorn, tiende eeuw (zie bijlage I.1.A.1, p. 151).
(Schatkamer Onze Lieve Vrouwekapittel, Maastricht)

wouden en de daarin voorkomende oerossen, die befaamd waren vanwege hun grote hoorns. Direct schakelt hij over op de uitbundige eet- en drinkgelagen van de Germanen en de daarmee gepaard gaande culinaire gewoonten. Hij verbindt beide onderwerpen aldus: "*Men verzamelt ze zorgvuldig, beslaat de rand met zilver en gebruikt ze als drinkbekers bij weelderige festijnen*".[52] In dit kleine zinnetje wordt perfect samengevat welke elementen deze groep voorwerpen in het afgelopen halve millennium (of langer) gezamenlijk hadden gekenmerkt en de komende twee millennia zouden kenmerken: het decoreren met zilver, hun functie als drinkbeker en hun gebruik tijdens feestmaaltijden.
Hoorns hadden in Caesars tijd (en reeds ruim daarvoor) niet alleen een utilitaire functie, maar ook een magische betekenis, zowel in de eigen, mediterrane wereld als erbuiten.[53] Vooral hoorns van indrukwekkende runderen als de oeros werden vanwege de herkomst geassocieerd met primaire eigenschappen als kracht[54] en vruchtbaarheid en in het verlengde daarvan voorspoed. De kracht van bijvoorbeeld een oeros of wisent werd gedacht ook na diens dood in de hoorn aanwezig te blijven. Men plaatste ze daarom op de helm, nam zo de dierlijke kracht mee in het gevecht en imponeerde er de vijand mee. Na de oorlog of na de jacht werden ze als trofee op gebouwen gehangen. Een vergelijkbare opvatting school in het drinken uit de hoorn: via de hoorn vulde men zich met de nog steeds vitale kracht van het dier. Het effect werd uiteraard nog vergroot door de sterke drank, vooral als deze in grote hoeveelheden genuttigd werd.[55] De geactiveerde fysieke kracht had ook een verhoging van de vruchtbaarheid tot gevolg.
De combinatie van kracht en vruchtbaarheid leidde als vanzelf naar de associatie met voorspoed. In religieus verband weerspiegelden zich al deze betekenissen het duidelijkste bij het gebruik van drinkhoorns tijdens offerplechtigheden. Maar ook bij feestmaaltijden in een meer wereldlijke sfeer waren ze niet afwezig.[56] Hierop komen we zo aanstonds terug.
De relatie hoorn en levenskracht verklaart ook waarom drinkhoorns meegegeven werden in het graf. Vanuit het onderaardse werd het leven immers vernieuwd, meende men.[57] Ook dit aspect kent, zoals nog blijken zal, een lange doorwerking.
Caesars mededeling is niet de enige getuigenis van drinkhoorns uit de Romeinse tijd. Zijn observaties worden bevestigd door Plinius (eerste eeuw), Athenaios (tweede-derde eeuw) en Solinus (derde eeuw).[58] En ofschoon ze ten tijde van de laatste drie schrijvers met name bij de Germanen in gebruik waren,[59] werden drinkhoorns vanaf de derde en vooral vierde eeuw ook door de Romeinen gebruikt of liever geïmiteerd, overwegend in glas.[60] Romeinse glazen drinkhoorns, vooral uit het Rijnland, werden ook weer doorverkocht naar Germaanse gebieden en waren daar bijzonder populair.[61] Het is evenwel niet bekend hoe lang de glazen drinkhoorns zich gehandhaafd hebben. Drinkhoorns in glas en metaal werden in ieder geval als bijgift meegegeven in vijfde- en zesde-eeuwse graven in Frankrijk en het Rijnland. Ongetwijfeld spelen in deze exemplaren Germaans-Merovingische invloeden en voorkeuren een rol.[62]

Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor de Langobarden onder wier bewind (vijfde-zesde eeuw) gekleurde glazen drinkhoorns veel werden vervaardigd.[63]

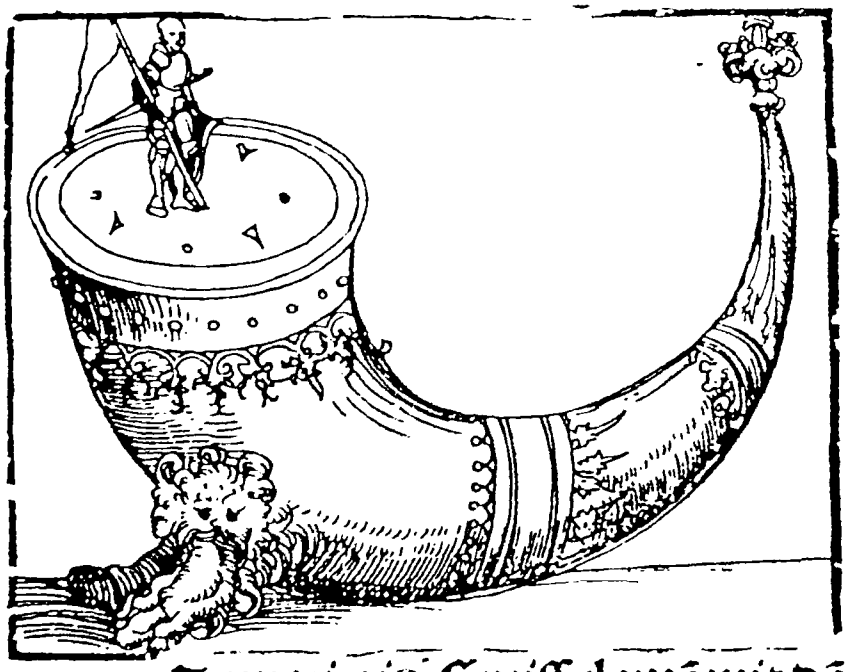
2.6.3. Middeleeuwen

Vanaf deze tijd, de vroege Middeleeuwen, spreekt de clerus zich bij voortduring uit tegen grootschalige feestmaaltijden en drinkgelagen, omdat ze geassocieerd werden met heidense gewoonten en denkbeelden. Impliciet betrof dit ook het gebruik van de drinkhoorn. In sommige geschriften zijn er zelfs expliciete waarschuwingen, bijvoorbeeld in de acta van het Conclium Calchutense in 787, waar verboden werd offerkelken en -schalen uit runderhoorns te maken.[64] Een andere bestrijdingsmethode was het kerstenen van het voorwerp door de in oorsprong heidense drinkhoorns toe te voegen aan schatkamers van kerken. Zo

Feestmaal in 1066. De vijfde man van links houdt een drinkhoorn vast.
Fragment Tapijt van Bayeux, einde elfde eeuw.
(Kathedraal van Bayeux)

werden in de Onze Lieve Vrouwekerk te Maastricht en de Sankt-Severinkirche te Keulen achtste- tot tiende-eeuwse drinkhoorns opgenomen in de kerkschat.[65] Nog een stap verder was, zoals we reeds gezien hebben, het (latere) gebruik van drinkhoorns (en jachthoorns) als reliekhouders.[66] Hoorns werden door deze nieuwe religieuze zingeving (gedeeltelijk) geassimileerd in het christendom.
Aan de andere kant blijkt uit dit alles duidelijk dat de oude opvattingen over de drinkhoorn nog volop levend waren. Niet alleen geloofde men nog in zijn kracht, vruchtbaarheid en voorspoedbrengende werking, ook

Zum vi.e in Greiff clawē mit dē
Bildt ſant Leupoldi.
Vom gepain ſant Leu oldi ij.packd Von einer
Rip ſant Leupoldi j.p. Vō haupt S Leupoldi j p.
Von ſant Hilariano j.pāc. Von ſant Lullo j.pāc
Von ſant Jodoco ij pt. Vō ſant Sturmione j.pā
Von dem gepain ſanct Lazari rij.packd
Von einer zehen ſant Lazari j packd
Ein gancz glidt ſant Lazari Vō einer Rip Lazari j.p
Vō gepain S.Egidi x.pāc Vō haupt Egidi j pā.
Von ſant Carolo dē Konigk j pā. Von der fannen
ſant Kayſer Hainrichs ij pāc. Vom gepeī ſant Kay
ſer Hainrichs x pāc Vom haupt ſant Keyſer Hain
richs j packd Sūma liij.packd

Drinkhoorn als reliekhouder.
Afbeelding uit het *Wittenberger Heiltumsbuch*, 1509.

maakte men er gebruik van om onheil en kwaad tegen te houden. De via de hoorn nog altijd werkzame vermogens van het dier werden op deze wijze benut als opwekkings- en afweermiddel. In kerken werd hun kracht gecombineerd met die van sacramenten en relieken; aan hoven hoopten vorsten er onder andere vergiftiging mee te voorkomen.[67] Levend bleven ook de legenden over drinkhoons en de associatie met elfen, kobolden en het onderaardse. Ook deze verhalen gaan ver terug in de tijd. Het onderaardse werd daarbij op tweeërlei wijze opgevat. In de eerste plaats letterlijk: het onderaardse in de zin van de wereld onder de grond, waar mensen begraven waren en waarvan de voornaamsten een drinkhoorn als bijgift meekregen in het graf. Tot de verbeelding spreekt in dit verband het wapen van de familie Roordema, waarvan nog in de 17de eeuw werd verteld: "*Dit is Roordema blancke hoorn, die d'onderaerdsche hem ghelevert hebben*", dat wil zeggen de onderaardse wezens.[68]
Daarnaast werd het onderaardse figuurlijk uitgelegd. Onderaardse drinkhoorns werden in Noordse saga's en legenden[69] en (neo)Keltische mythen[70] genoemd in relatie met de onderwereld, het hiernamaals. Dit verklaart waarom drinkhoorns gedecoreerd werden met met de onderwereld geassocieerde, mythische dieren als slangen en draken.[71] Een andere associatie was die met een vogelsnavel. Daarom werd de drager of standvoet van bepaalde drinkhoorns uitgevoerd als vogelklauw. We moeten hierbij vooral denken aan de griffioen, waarvan verondersteld werd dat zij in het hoge noorden geboren werd. In middeleeuwse bestiaria en aviaria (vogelboeken) werd van dit reusachtige fabeldier (half adelaar, half leeuw) gezegd: "*Haere clawen sijn so groet, Datmer uut drinct ter noet, Als oft uut eenen hoerne ware*".[72] Sommige drinkhoorns zijn dan ook versierd met de kop van een griffioen. Ook dit van oorsprong heidense aspect werd gekerstend: In één van de wonderverhalen van Sint-Cornelius geneest de heilige een griffioen van een ziekte. Uit dank schenkt deze hem één van zijn klauwen. Aan de basis van dit mirakel en deze wijze van kerstening lag vermoedelijk de Franse volksetymologie van de naam Cornelis: corne = hoorn.[73]
Ondanks het voortleven van deze oude opvattingen nam onder invloed van het christendom het aantal drinkhoorns af, althans in West-Europa. In Noord-Europa schijnt hun gebruik echter niet onderbroken te zijn geweest. De drinkhoorns in Engeland, de Nederlanden en Duitsland uit de eeuwen rond het jaar 1000 zijn dan ook alle gerelateerd aan dat gebied. De reeds genoemde drinkhoorns van Maastricht en Keulen zijn bijvoorbeeld van Vikingmakelij, terwijl drinkhoorns op het Tapijt van Bayeux gebruikt worden door zowel Harald Godwinson als Willem de Veroveraar, beiden van Noorse, respectievelijk Normandische afkomst.[74] Op een afbeelding uit De Evangeliën van Otto III is de drinkhoorn zelfs het symbool van (Noord-)Germanië en de niet- of half-christelijke (Noord)Germanen.[75]
Vanaf de 13de eeuw verschijnen drinkhoorns opnieuw in Midden- en Noord-West-Europa. Mogelijk heeft dit te maken met het tanende gezag van de kerk, die het gebruik van de drinkhoorn altijd bestreden had. Terzelfdertijd was er sprake van een opbloei van burgerlijk leven in de

steden. Dit ging gepaard met een hernieuwde belangstelling voor wereldlijke en regionale tradities. Oudere, zelfs voorchristelijke gewoonten en opvattingen, die latent of minder latent, maar in ieder geval onderdrukt in de volkscultuur aanwezig waren geweest, kregen hierdoor een voornamere status en de kans te promoveren naar de *hogere, officiële* cultuur. Iets dergelijks moet ook met de drinkhoorns gebeurd zijn.[76] Mogelijk vond dit het eerst plaats in Denemarken, waar de (volks)tradities in dit opzicht levendiger waren (gebleven) dan elders in West-Europa. Een groot aantal drinkhoorns uit Denemarken dateert uit de 12de-15de eeuw. Verschillende Duitse, Engelse en Nederlandse hoorns zijn weliswaar 14de- en 15de-eeuws, maar ze werden daar pas op grote schaal populair na c. 1500. Misschien verspreidde het gebruik van *pseudo-Teutoonse* drinkhoorns zich vanuit Denemarken het eerst naar die gebieden waar reeds een latente belangstelling bestond en aansloot op een oudere en meer expliciete gebruikstraditie. Het is waarschijnlijk niet toevallig dat de oudste Nederlandse drinkhoorn (1369 en 1397) - die van Maastricht terzijde gelaten - gemaakt werden voor twee Noord-Nederlandse Hanzesteden, Kampen en Stavoren. Bij latere exemplaren is het opvallend dat ze vooral in havensteden voorkomen en onder de eigenaars schippersgilden goed vertegenwoordigd zijn. Opmerkelijk is ook het relatief grote aantal drinkhoorns in Friesland, het gewest met de traditioneel nauwste banden met Zuid-Scandinavië. Als er voor wat betreft de (eerste) Nederlandse drinkhoorns al niet sprake was van directe ontlening, dan moet dit gebied naar alle waarschijnlijkheid in ieder geval een belangrijke inspiratiebron geweest zijn.
Van iets later tijd zijn overigens ook Zuid-Europese glazen drinkhoorns bekend. Vermoedelijk gaan deze terug op islamitische drinkhoorns. Glazen islamitische drinkhoorns komen reeds voor in de 12de eeuw.[77] Deze vormen werden in het begin van de 15de eeuw overgenomen in Italië en aldaar aan de westerse smaak aangepast. Niet alleen werden deze cristallo-drinkhoorns naar Noord-West-Europa uitgevoerd, vanaf de eerste helft van de 16de eeuw imiteerden Nederlandse glasfabrikanten zelf ook hoorns *à la façon de Venise*. Tenminste negen van dergelijke glazen drinkhoorns uit de 16de en 17de eeuw zijn in Nederland bewaard gebleven.[78]

2.6.4. Nieuwe Tijd

Vooral in de 16de en 17de eeuw werden veel nieuwe drinkhoorns vervaardigd, grotendeels voor gilden en de adel. Behalve met de zoëven genoemde kerkelijke gezagsafname en secularisering en verburgerlijking van maatschappij en cultuur had dit wellicht te maken met twee andere factoren. De belangstelling voor de regionale tradities ging gepaard met een toenemende historische belangstelling, niet alleen voor de klassieke, maar ook voor de Germaanse oudheid. Mogelijk hebben ook het drankgebruik en de steeds uitgebreider drinkfeesten een rol gespeeld.[79] Eén van de teksten over het gebruik van (i.c. Friese) drinkhoorns spreekt bijvoorbeeld van "*met steerten als gewronghen wortelen die zij daghen langh*

ut droncken".[80] Het is daarom ook niet verwonderlijk dat zij 'een geliefd uithangteeken aan herbergen [werden,] waarbij natuurlijk op 't onderscheid tusschen Drinkhoorn en Jachthoorn niet altijd zoo nauw gelet werd'. Vele herbergen droegen om die reden een naam met een hoornpartikel.[81]
Gedurende de 17de eeuw werden verscheidene drinkhoorns afgebeeld op schilderijen, gravures en tekeningen. Op het einde van dezelfde eeuw nam het aantal drinkhoorns in Nederland duidelijk in aantal af. De reden hiervoor is onduidelijk. Van invloed zullen de opkomende Verlichting, het rationalisme en historisch scepticisme zijn geweest, die leidden tot een wat nuchterder houding ten aanzien van het verleden.[82] Ook de achteruitgang van de gilden heeft wellicht meegespeeld. En bovendien kan het zijn dat men het drinken uit drinkhoorns minder hygiënisch vond, zeker van de steeds populairder *brandende wateren.*
Nieuwe drinkhoorns verschenen weer in Romantiek met zijn hang naar het verleden en volkse tradities. Vele van deze 19de-eeuwse drinkhoorns uit Noord-, West- en Midden-Europa en Noord-Amerika zijn bewaard gebleven.[83] In tegenstelling tot de drinkhoorns van voor het midden van de 18de eeuw bevindt zich een groot gedeelte hiervan in particulier bezit. In de loop van de 19de eeuw vinden we ook de eerste serieuze historische publicaties over de drinkhoorn. Een fraai samenvattend werk publiceerde de Deense wetenschapper J. Olrik in 1909, vooral over de Scandinavische drinkhoorns. Vermeldenswaardig is ook het werk van V.I. Evison over laatantieke en vroegmiddeleeuwse Germaanse glazen drinkhoorns (1955 en 1975). Wat betreft Nederland: hoewel Alkemade reeds in 1732 een opmerkelijke bijdrage leverde aan de kennis van drinkhoorns[84] is de literatuur te onzent schaars: een paar artikelen in de 19de eeuw in de tijdschriften *De Vrije Fries* en *Oude Tijd* en in de 20ste eeuw in Oud-Holland en *Mededelingen van de KNAW*. Op de eerste plaats daaronder komt een artikel van Kalma, gepubliceerd in het *Friesisches Jahrbuch 1955*, vooral voor de Friese drinkhoorns.
Een nieuwe hausse, nu van replicadrinkhoorns, deed zich voor vanaf het eind van de jaren zestig onder invloed van re-enactmentrages, keltomanie en de (pseudo-)historische tak van de new age-beweging. Deze belangstelling werkt nog altijd door. Illustratief is het aantal internetsites over drinkhoorns: een kleine zoekactie levert alleen al voor de vermelding *drinking horn* meer dan 3000 sites op. Opvallend is hieronder het grote aantal aanbiedingen van zowel 19de-eeuwse authentieke drinkhoorns als replica's van oudere exemplaren, de één nog fraaier (nagemaakt) dan de ander.[85]

2.7. DRINKHOORNS EN GILDEMAALTIJDEN

De Nederlandse drinkhoorns behoorden vooral tot kerkschatten, waren particulier eigendom of in bezit van gilden. Voor de laatsten waren drinkhoorns een symbool van hun exclusiviteit en van hun geslotenheid uit lotsverbondenheid. Alleen de gildebroeders mochten uit de hoorns drinken, misschien op vastgestelde tijdstippen en op een welbepaalde

Bartholomeus van der Helst, Maaltijd van de schutters van de Sint-Jorisdoelen van Amsterdam, 1648 (zie bijlage II.A.5, p. 167).
Gravure van Johan Wilhelm Kaiser, 1855.

(Rijksmuseum, Amsterdam)

ceremoniële wijze. Het gebruik van de drinkhoorn kan dus beschouwd worden als een vorm van geritualiseerd gedrag. Overeenkomstig de traditie kon een gilde met de hoorn trots de eigen festiviteiten luister bijzetten, zoals het vernieuwen van de ambachtskeure of de verkiezing van nieuwe bestuursleden. Maar vooral bij openbare plechtigheden, waarbij het gilde zich naar buiten presenteerde of waaraan de gezamenlijke gilden deelnamen, versterkten de schatten van het eigen gildeprestige (zowel uit zelfbevestiging als competitiedrang). Bijvoorbeeld bij ommegangen of bij het bezoek van een belangrijke personage aan de stad.
Eén van die festiviteiten vond in Sluis plaats op de feestdag van het gilde, op Sint-Kathelijne- of Catharinadag: 25 november. De leden van het gilde woonden dan een dienst bij in de Onze Vrouwekerk om er hun beschermheilige ter eren. Er zal ook bijzondere aandacht uitgegaan zijn naar het altaar en het beeld van Sint-Kathelijne. Wellicht was er ook een processie. Onder invloed van de Reformatie, de *alteratie* (1578) en Staatse verovering (1604) moeten deze religieuze gebruiken sterk zijn afgenomen. Van andere plaatsen is bekend dat ze zelfs werden verboden en de gildedag op een andere datum werd vastgesteld.[86] Wat echter bleef was de feestelijke viering van de onderlinge gildesaamhorigheid. Conform de gang van zaken bij andere gilden, werd op de jaarlijkse keurdag een nieuw bestuur gekozen, rekening en verantwoording afgelegd en de ambachtskeure-gildebrief voorgelezen om de leden op hun rechten en plichten te wijzen. Het plezierigste gedeelte van de dag was ongetwijfeld de gildemaaltijd. Hoe het er tijdens zo'n maaltijd aan toe ging en aan welke regels deze was gebonden, is voor Sluis niet bekend. Gildemaaltijden worden wel geregeld genoemd in keuren in andere steden. Ze blijken niet zelden omringd door een complex aan regels - opnieuw uitingen of echo's van geritualiseerd exclusivisme.[87]

Ter oriëntatie enkele van deze teksten, met een nadruk op drankgebruik; misschien ging het er bij de broeders van het Sluise Zakkendragersgilde op enigszins vergelijkbare wijze aan toe.
Een relatief jonge tekst (18de eeuw) handelt over de jaarlijkse keur- of teerdag van het Nijmeegse Linnen-, Pelle- en Tiekeweversgilde. Tijdens deze plechtigheid werden drie zittende bestuurders gepromoveerd tot zogenaamde *oudmeesters* en drie nieuwe bestuurders gekozen tot 'meesters in der tyt'. De laatsten waren verplicht het bestuur te tracteren op een zogenaamde *classon* of koude maaltijd. Ieders vrouw diende ook de echtgenotes van de overige bestuursleden "*een copie thee met zijn toebehoren*" te schenken. De jongstgekozene van het bestuur, de *jonkmeester*, een pas tot het gilde toegetreden wever, moest daarnaast op de eerste maandag na zijn verkiezing het gehele gilde "*tien vanen bier of mol*" aanbieden (een vaan is een eenheid bier, mol is wit bier). Zijn vrouw had tot taak binnen twee tot drie weken een theepartij te organiseren. En alsof dat alles nog niet genoeg was moest de jonkmeester zes tot acht weken na zijn verkiezing het gilde een behoorlijke maaltijd aanbieden, zodanig dat men "*s'avons met den overschot wederom* [een etensmaal kon] *aanrigten*". Bij de Nijmeegse bakkers werd ook in hetzelfde tijdvak een *natte keur* gehouden, een keurdag waarop voornamelijk gedronken werd. De

dag ervoor werd het bestuur uitgenodigd om het bier te proeven. Wat er na de keurdag aan bier, tabak en pijpen overschoot, was voor de gildebode (meestal de jongste bestuurder of meester). Van de Nijmeegse gilden is bovendien bekend dat ieder lid in principe een eigen *ampts-kan* moest hebben "*daermen de wijn in doet wanneer de meesters gekooren [gekeurd] worden op de koerdach*".[88]
Van aanmerkelijk ouder datum (1470) is een tekst uit Hardewijk. Hier mochten de gilden niet "*meer dan eens siaers tosamen drincken ende niet langer to drincken dan enen dach, uutgenomen sunte Joris* [schutters]*gilde, ende die moegen drincken dre dage, nemelic smanendages, sdinxsdages ende swonsdages to vastavont. Ende weert sake*", "*dat enich gilde langer droncke dan vuerscreven is*", dan werd het "*gilde van den biere*" dat voor de levering van drank verantwoordelijk was, beboet.[89]
Ook in de meeste andere plaatsen mochten de schutters driedaagse feesten houden.

De keur op de Haarlemse Drapeniersnering (1497) verplichtte dat "*zij int gilde sullen commen eten*" tegen betaling van een ieders zitplaats aan de maaltijd. Want een gildebroeder of -zuster die "*nyet en quame oft een ander op zijn stoel en sende, die en sal nyet min betalen dan of hij daer geweest hadde gelijck een ander*". Verder "*zoe sullen die wairdyns alle jaire kyesen, wanneer men dat ghilde eten sal, vier vinders, die tvoirscreven outaer ende ghilde een jair lanck regieren sullen mit wairdeyns*".[90]
Wairdeyns zijn zittende bestuurders. Ook deze bepaling komt in keuren nogal eens voor.
Een ordonnantie van het Zakkendragersgilde uit Utrecht (1521) wijdt een aantal artikelen aan het drinken tijdens *vergaderinghe ofte morgenspraeke*, vermoedelijk in reactie op eerdere misstanden. Alleen de gildebroeders werden (ieder *met syne huysfrouwe*) toegelaten. Tijdens "*het met malkander teeren ofte drincken*" dienden zij zich "*manierlicken* [te] *gedragen ende geen kannen, dranck of spyse aentasten voert begin der maeltijdt, dan by orlove van den dekens ofte andere daertoe geschickt, op peyne van een halff pondt was*". "*Qaede woerden (...), oneerlijcke toesprake ofte mondelijcke twist*" waren verboden, evenals dreigementen en slaan. Ook "*niemandt en sal den anderen de canne weygeren*". En "*indien iemant eenige kannen braecken, sal* [hij] *verbueren een halff pont was*". Excessief drinken werd bestraft met een hoge boete: "*indien iemant, ten tyde het gilde teert, spise ofte drank misbruyckte of storten, sal verbueren drie pondt was*".[91]
Vanwege ongeregeldheden bij gildefeesten legde de stadsoverheid van Naarden (1611) iets vergelijkbaars op: "*Iemand meer biers stortende als met een voet t'eenemaal bedekt kan worden, ofte ook een kanne, pot, of backe brekende, die verbeurde vier stuyvers, soo dick en menigmael hy 't selve is doende, boven ristitutie van de schade*".[92]
Volgens het reglement van het Sint Aagten Schutters- of Groot Gaasbeker Gilde van Soest (1560) moesten de "*gemeen ghilds bruderen de [schutters]kontnk Eerliken brengen in de herberge, daarmen teren* [zal en] (...) *mit malkanderen Ootmoedeliken Eerliken eeten, en drinken, als dat betamelijken is*".[93]

Het Konstgenootschap of de Confrerie van Pictura te Den Haag was gewoon "*eens jaars by den anderen te komen, op een zeer kostelyken maaltyd; maer dewyl de inkomsten nu [in een niet bekend jaar, vermoedelijk ergens in de eerste decennia van de 17de eeuw] zoo groot niet zyn, (...) Zoo word deze maeltyd, en generale byeenkomst juist niet alle jaer, maer om de 2, 3 of langer jaeren, na dat de geldkas, gehouden, als wanneer de broeders, Leden van dit konstgenootschap, door circulaire brieven daertoe genoodigd, en op 't pragtigste twee dagen na den anderen onthaald worden*".[94]

Uit Dordrecht kennen we uit de 16de eeuw eveneens enige bijzonderheden over het gildeteren. Bij het gilde van Scheepstimmerlieden moesten de nieuwe leden een maaltijd aanbieden. Het Dordtse Sint-Lucasgilde hield blijkens het keurboek de avond voor de gilde- of teerdag een bijeenkomst waar men "*kase off boter ende koec*" at en *guet bier* dronk en de bepaling gold dat "*wie meer hebben will, die macht doen halen ende selve betalen*". [95]

In Zierikzee spreekt de "*Keur, houdende bepalingen op de feestviering bij het papegaaischieten*" (zonder dagtekening, 15de-16de eeuw) van twee maaltijden, op de eerste dag na het schieten en "*ter octave soe zal men wederomme vergaderen tot des conirxcx hove des avonts voor den eten*".[96]

Dichter bij Sluis bepaalde de gildebrief "*van de gulde van mynen heer sinte Willeboirt binnen der kercke van Huulst*" (1505) dat "*alle ghuldebroeders ende guldezusters ghehouden zullen zijn in den cost van der maeltijt sinte-Willeboortsdaghe* [bij te dragen], *weeder zy commen ofte niet en commen, ende dat oec up de peyne ende boete*".[97] Ook deze sanctie wordt in vele keuren van schuttersgilden aangetroffen.

Maaltijden van het St.-Sebastiaansgilde van Cadzand mochten ook bijgewoond worden door niet-gildebroeders. De statuten (1619) laten weten dat het "*niemand (...), hij zij gildebroeder ofte niet,* [was toegestaan] *geduerende de convive ofte maeltijt, elcanderen eenige gesette maete van bier ofte wijn toe te brijngen*". We hebben hier overigens niet te maken met een gilde dat alcohol afgezworen had, maar het drinken van *de gesette maete* was voorbehouden aan diegenen die gekomen waren "*om te schieten om den [prijs]wijn*".[98]

Een laatste voorbeeld: Gildemaaltijden waren niet beperkt tot de gildedag. Dat blijkt onder meer uit de "*Rhegele te stellene up de maeltijden ende andere diverssche oncosten vanden ambochte*" van de Brugse timmerlieden (1530). Net als elders was het hier vooral het gildebestuur dat vele keren per jaar aanschoof om te *vertheeren* wat het kreeg *opgedist*: "*op Onser Vrouwendach, Heleghen Bloetdach, Heleghen Sacramentsdach, de Ommegaen met den gouverneur, (elcke) Processie generael, processen, Intreijen*" enzovoorts. Het behoeft geen betoog dat het bestuur het gilde daarmee op grote kosten joeg. En tussendoor waren er nog verschillende gelegenheden wanneer aan gasten "*kannen wijns (...) gheschonken ende ghepresenteert*" werden. Het meeste werd echter "*vertheert ter maeltijt vanden ghildendach*". In 1693 was de financiële toestand van het gilde zodanig dat men de *tering naar de nering* moest zetten. Er werd toen besloten tot twee maatregelen. Ten eerste een bezuiniging: "*dat men als*

nu voortan niet meer op den ghildendach van St. Joseph, [even]*als ten daghe van rekeninghe, gheen tafels meer decken en sal*". De tweede maatregel zorgde juist voor meer inkomsten, namelijk om "*de presenten wel eenich beschijncken, naer de middelen die den selven ambochte sal vermoghen*". De verplichting voor toetredende en uittredende bestuursleden om het gilde een zilveren voorwerp te schenken (de genoemde *presenten*) werd nu omgezet in "*ghelde, midts dat daer gheen selver werck meer van noode en is*". In plaats van de gildeschat spekte men dus de gildekas. Het is mogelijk dat bij andere gilden tot de presenten van de *ingangers* of *inkomelingen* ook drinkhoorns behoorden.[99]

Naast de bovengenoemde teksten moeten we voor een samenvattende schets omtrent gildemaaltijden vooral een beroep doen op keurboeken en -rekeningen. In de periode voor de 15de eeuw zullen de maal-

Drinkhoorn van het Sint-Anna- of Rijnschippersgilde van Kampen, 1369
(Stedelijk Museum, Kampen)

tijden waarschijnlijk kleinschalig ontstaan en aanvankelijk op niet of minder gereglementeerde wijze gehouden zijn. Of en wanneer het gilde een maaltijd hield kon, indien dit niet in een gildebrief was opgenomen, worden bepaald door de gildevergadering.[100] In de 15de eeuw verschijnt ter zake een toenemend aantal regels, die opgenomen werden in de gildeboeken. De frequentie en de manier evenwel waarop men de maaltijden hield is per gilde verschillend. Dit had ongetwijfeld te maken met de aard van vereniging (ambacht, nering, confrerie en dergelijke) en, in samenhang daarmee, de rijkdom van het gilde. Sommige gilden vierden de keur- of teerdag met een uitgebreid banket, andere beperkten zich tot een biergelag. De financiering was in grote trekken hetzelfde. De kosten werden opgebracht door de gildebroeders, soms ondersteund door de algemene gildekas. Ook kwam het voor dat het gilde van het stadsbestuur voor de gelegenheid gedeeltelijk vrijstelling van accijns genoot. In bepaalde gevallen gebood de magistraat (zichzelf of derden) zelfs drank of geld voor drank ter beschikking te stellen. Iets dergelijks is bijvoorbeeld bekend van schuttersfeesten. Waarschijnlijk vond dit zijn oorzaak in het meer publieke karakter van de schuttersfeesten, die de stad soms meerdere dagen op zijn kop zetten. De overige gildefeesten waren van overwegend besloten aard. Een reglement van de Confrerie van de Hant of Cloveniersbussche van Den Haag bijvoorbeeld bepaalde dat "*soo wanneer syl.*[ieden] *de Papegaey schieten, haer wyn en bier, dat sy op ten Raedhuyse, ofte elders behouwen, daer syl. Haer feest houden, mogen inleggen, en de selve drinken, sonder excys [accijns] daer af te geven, alsoe lange als de selve feeste gedueren sal*".[101] Een vergelijkbaar Zeeuws voorbeeld vinden we onder andere in Reimerswaal, waarvan het stadsbestuur voor de schuttersfeesten van "*de gesworen voetboge schutteren tot des gemeen geselschaps behoef,* [beschikbaar stelde:] *thien gelten Rinschen wijns ende desgelijcx, als sij opwaerts schieten, thien schellingen groeten Vlaems gelts ende daer thoe den accijs van drije vaten biers ende* [zij] *sullen oock insgelijcx hebben van elcken mole, als sij opwaerts schieten, een achtendeel tarwen ofte meel ende van elcken biervoerder, dije hier gemeenlick bier voert, een tonne biers*".[102]
Als tegenprestatie verwachtten bepaalde stadsbestuurders en -dienaars dat zij tenminste bij de gelagen en maaltijden uitgenodigd werden. Zij zaten, als de middelen dit toelieten, aan als bijzondere gasten, samen met bijvoorbeeld de pastoor, de koster, dominee, diaken of pachters. Voor het gildebestuur zal wel een aparte tafel aangericht zijn. De kosten konden overigens niet alleen bestaan uit voedsel en drank, maar ook uit bijvoorbeeld zaalhuur, tafelversiering, huren van borden, glazen, servetten en dergelijke en zelfs amusement, bijvoorbeeld acrobaten, speellieden en dansers.[103] Zoals hierboven reeds genoemd, is van het Sluise Kathelijnegilde bekend dat zij op het einde van de 15de eeuw op de gildedag ook nog een maaltijd voor de armen lieten aanrichten.

2.8 SAMEN DRINKEN, PRONKEN EN HERDENKEN

Het was tijdens de gildemaaltijd dat de belangrijkste functies van de drinkhoorn, drinken en pronken, het beste tot uitdrukking kwamen.

In de Nederlanden (die befaamd waren om hun talrijke en uitbundige feestmalen[104]) hadden de meeste gilden speciaal voor hun maaltijden en gelagen altijd wel de beschikking over enig tafel- en drinkgerei: bestek, één of meerdere schenkkannen, pronkbekers en af en toe dus ook een hoorn. Maar wanneer, hoe en waarom werden ze tijdens de maaltijden gebruikt? Werd de hoorn *gewoon* gebruikt of was haar gebruik beperkt tot speciale dronken, bijvoorbeeld om een nieuwe gildebroeder of een nieuw bestuurslid toe te drinken? De tekst op een drinkhoorn uit Dordrecht doet iets dergelijks vermoeden: "*Dees horens sin gemaeck bi overman en dekens voor den incomelingk*". Hier wordt verwezen naar drie hoorns uit 1688 die het bestuur van het Vleesschouwersgilde liet vervaardigen. Een eerste dronk uit de hoorn werd beschouwd als "*voor eerst een goet begin*". Dat de hoorn overigens uitsluitend door inkomelingen gebruikt werd lijkt minder waarschijnlijk. "*Wilt dit verstaen*", luidt de spreuk verder, "*om niet heel ver te halen di hem niet vit en drink moet 12 stvivers betale*".[105] Een dergelijke inwijdingsdrank sloot overigens naadloos aan bij andere *rites de passage* die werden gevierd met een teug, gelag of maaltijd.[106]

De Dordtse hoorn is vanwege zijn *gebruiksaanwijzing* uniek. Of de andere hoorns ook door inkomelingen gebruikt werden is onzeker. Sommige teksten geven echter wel aan met welk gemoed zij uit de drinkhoorn dienden te drinken. De Kamper hoorn uit 1576 werd "*aangeheeven om vrolick te leven*". Uit Dordrecht (1608) vermeldt de tekst: "*dat wt den Horen met vrede en maticheit soude worden gedroncken*". In Nijmegen (1645 en 1646) wordt in het Latijn en het Nederlands juist opgeroepen tot "*Wel doen en vrolick sijn*" en (ook een soort inwijding) educatief verantwoord drinken: "*Die my veel drinckt salt ook wel leeren*".[107]

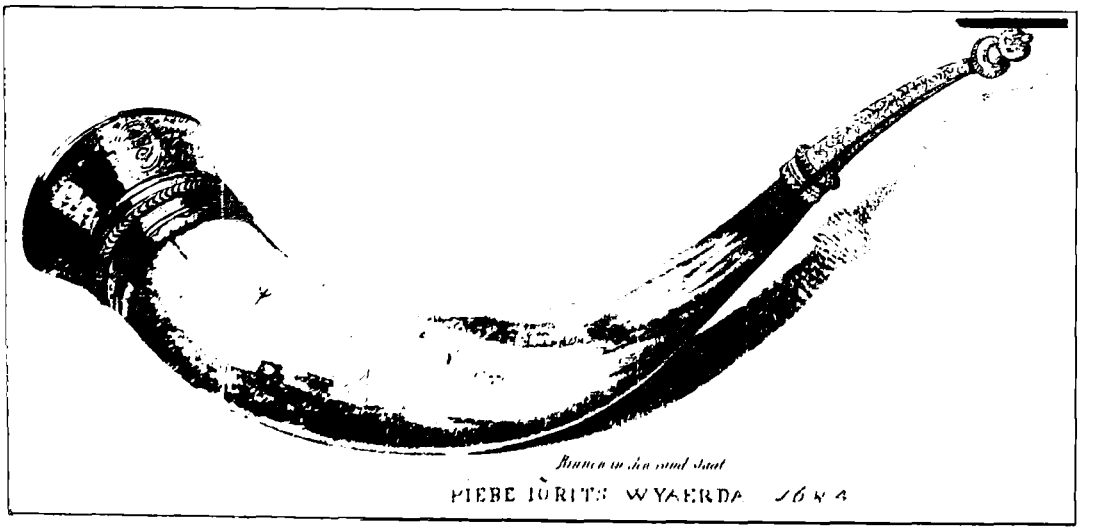
Over waarom drinkhoorns gebruikt werden valt meer te zeggen. In zijn algemeenheid diende het samen eten en drinken natuurlijk een maatschappelijk doel. Vele corporaties, verenigingen en genootschappen versterkten er de onderlinge band door. In een informele of minder informele sfeer werd er allerlei informatie uitgewisseld, afspraken gemaakt, conflicten opgelost, de hiërarchie bevestigd (bijvoorbeeld door de tafelschikking) enzovoorts. Een gildemaaltijd of -gelag was ongetwijfeld in de eerste plaats bedoeld om het gemeenschapsgevoel van de aangeslotenen te bekrachtigen en intensiveren. Hier zaten immers mensen aan tafel die zich verbonden wisten in hetzelfde beroep, min of meer dezelfde zorgen hadden en die allen streefden naar een redelijke bestaanszekerheid.[108] Maar bijna net zo belangrijk was, dat er gegeten en gedronken werd. En meer dan dat: dat er samen gegeten en gedronken werd, er samen gevierd werd en samen op feestelijke wijze gebeurtenissen uit het verleden werden herdacht. Die historische gebeurtenissen konden bij de onderhavige drinkhoorn te maken hebben met de geschiedenis van de patrones Sint-Kathelijne, het gilde of van de stad Sluis zelf. Het eerste onderwerp hield verband met de religieuze rol van de gilden in de middeleeuwse stad. In menige stad in de Noordelijke Nederlanden, ook in Sluis, verdween deze rol na de Reformatie. In de plaats daarvan kwam er een grotere nadruk op wereldlijke tradities en het locale verleden. En vaak werden, plaatse-

lijke historici voorop, vergelijkingen getrokken tussen recente gebeurtenissen en die uit een ver, heroïsch verleden.
In Friesland deed bijvoorbeeld het verhaal de ronde dat Adel, de tweede vorst van de Friezen, het houden van gastmalen had ingevoerd. Tijdens deze maaltijden lag het voedsel op een grote schotel, de zogeheten platteel, die afgedekt was met een deksel. De maaltijd ving aan met een teug uit een drinkhoorn als heildronk op de verslagen kameraden en als een oproep tot wraak over hun dood. Pas daarna mocht het deksel weggenomen worden en kon het uitbundige banket beginnen. Na de maaltijd werd opnieuw uit de hoorn gedronken ten teken dat men op roof en buit diende te gaan. Vandaar de uitdrukkingen "*It hor(n)spil yn de petielle*" en "*Oan'e fryske petielle is de folle byt*".[109]
In een ander geliefd verhaal maakte men een vergelijking tussen de Opstand tegen Spanje en de Bataafse Opstand in de Romeinse tijd. Men vertelde elkaar de geschiedenis van de leider, Julius Civilis, die bij aanvang van de opstand zijn stamgenoten had beëdigd door een beker of hoorn rond te laten gaan, tot de rand toe gevuld met wijn (vol sommige autoriteiten bloed).[110] Op dezelfde wijze bezegelden anderhalf millennium later de deelnemers aan de gildemaaltijd hun verbondenheid. Uiteraard moet dit verhaal vooral bij schuttersgilden populair geweest zijn. Amsterdamse en Haarlemse schutters lieten zich op schuttersstukken verschillende keren met hun kostbaar versierde drinkhoorns vereeuwigen. Meestal staan ze vlakbij de hoogste gildefunctionarissen. De hoge status van de functionaris wordt nog duidelijker wanneer hij de hoorn vasthoudt. Van het bedienen en het hanteren van gildegerei of -bestek is bekend dat het in bepaalde gevallen zelfs kon uitgroeien tot een voorrecht. Het aansnijden van vlees gold bijvoorbeeld als zo'n bijzonder recht (er verschenen zelfs aparte handleidingen over). Van tenminste één drinkhoorn is iets dergelijks bekend: de provoost van de Haarlemse Adriaensschutters bezat in 1624 het privilege van de drinkhoorn.[111] Details zijn verder onbekend.
Of zo'n voorrecht ook bestond bij het Sluise Kathelijnegilde weten we niet. Maar het voorkomen van een rijk gedecoreerde drinkhoorn in Sluis sloot in ieder geval wel aan op de toenmalige gildepraktijk, -denkbeelden en -mentaliteit.

2.9 NEDERLANDSE DRINKHOORNS

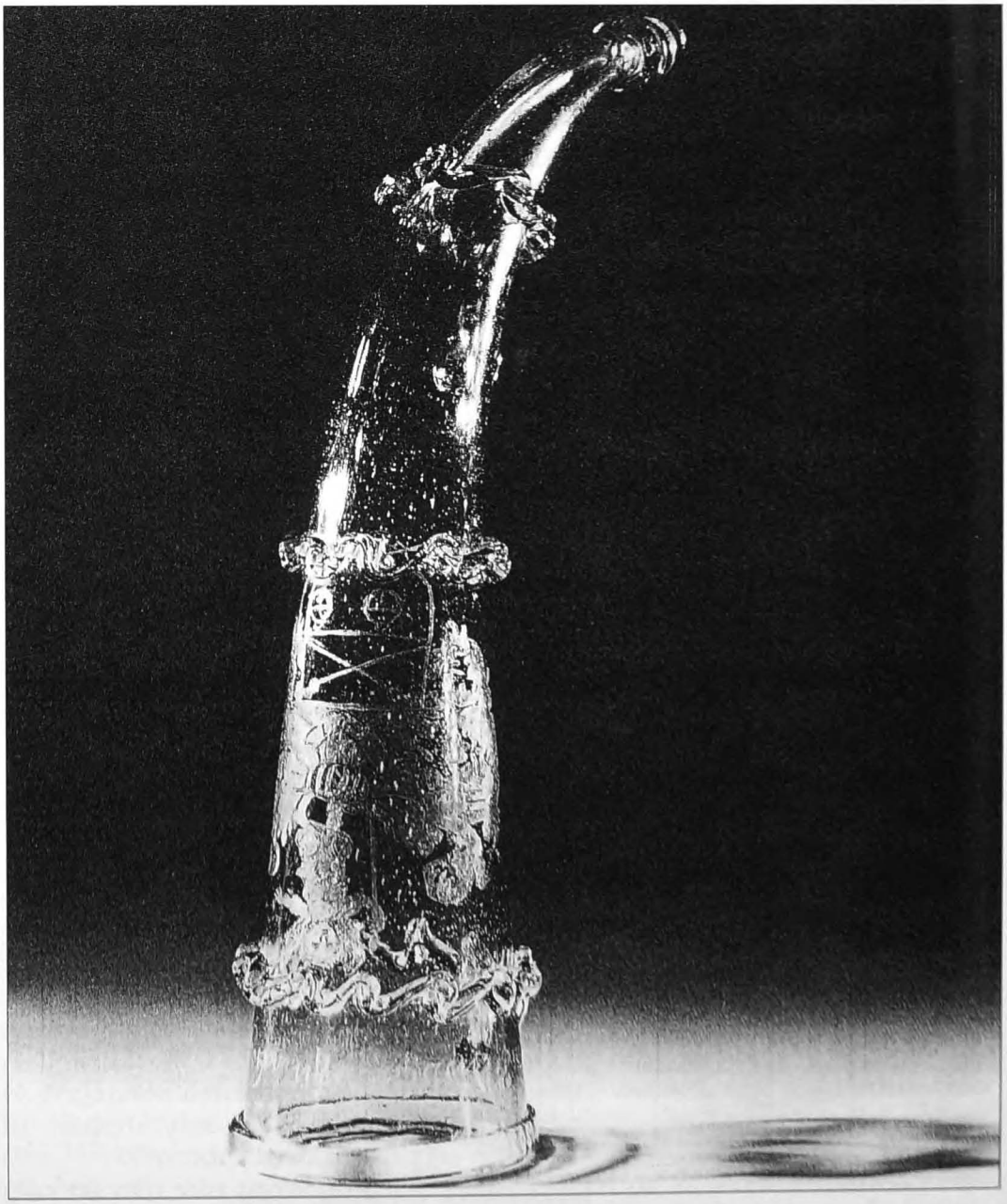
Bij gebrek aan vergelijkingsgegevens kunnen we niet zeggen of het aantal Nederlands drinkhoorns in verhouding tot bijvoorbeeld de Duitse, Belgische of Engelse groot of klein is. Wij hebben in totaal 46 Nederlandse drinkhoorns kunnen traceren, dat wil zeggen drinkhoorns in Nederlandse en Nederlandse drinkhoorns in buitenlandse collecties.[112] Vierendertig daarvan zijn echt. Van de overige zijn er negen van glas en een van terracotta. De twee resterende zilveren imitatiesdrinkhoorns gelijken in vorm, grootte, eigenaar en bezit erg op de echte. Waarschijnlijk 15 drinkhoorns kennen we slechts uit vermeldingen in archiefbronnen of de literatuur. Van deze vermoedelijk verloren gegane

hoorns zijn niet meer dan enkele basale gegevens bekend. Slechts van twee, een drinkhoorn uit Alkmaar en de drinkhoorn van Piet Hein, hebben we ook een afbeelding.
Enige cijfers en kenmerken: Negentien drinkhoorns behoorden aan ambachts- en schuttersgilden en één aan een kerkelijk gilde (dat wil zeggen een religieuze broederschap). Als we de laatste meetellen komen tenminste vijf drinkhoorns uit kerkelijke kring (voornamelijk kloosters en kerken). Minstens negen waren particulier bezit. De resterende 27 zijn van gemengde of onbekende origine. De drinkhoorns dateren bijna alle uit de 14de-18de eeuw. Een ouder exemplaar uit Maastricht, een nog oudere Romeinse glazen drinkhoorn en een mogelijk beslagstuk van een vroegmiddeleeuwse drinkhoorn uit Hogebeintum zijn van een andere orde.
De gewestelijk spreiding is erg wisselend. Er moet daarbij een onderscheid gemaakt worden a. tussen verblijfplaats en herkomst en b. tussen glazen en terracotta hoorns enerzijds en overige anderzijds. De verloren gegane laten we vanwege een gebrek aan essentiële gegevens in deze korte toelichting verder buiten beschouwing. Het Romeinse terracotta rhytonfragment komt uit Vechten en wordt bewaard in Leiden. Glazen imitatiehoorns bevinden zich slechts op drie plaatsen: een Romeinse in Nijmegen en zeven 16de-17de-eeuwse hoorns in Amsterdam en Delft. De meeste niet-glazen exemplaren zijn te vinden in Friesland, namelijk twaalf. Oorspronkelijk waren het er tenminste vier meer, deze zijn in de loop van de tijd overgebracht naar Amsterdam, Londen en een onbekende privébewaarplaats. Uit Overijssel zijn tenminste vier hoorns bekend, waarvan er zich momenteel één in Friesland bevindt. Gelderse musea kunnen vier exemplaren tentoonstellen. Noord- en Zuid-Holland tellen

Drinkhoorn van de kerk van Roordahuizem, 1561/1684 (zie bijlage I.2.A.6, p. 164).
Tekening, negentiende eeuw

zeven, respectievelijk vier drinkhoorns, waarvan in beide provincies vier oorspronkelijk. Tenminste drie hoorns zijn in de loop van de tijd verdwenen. Eén drinkhoorn, waarschijnlijk afkomstig uit Dordrecht, is te bezichtigen in Brussel. Limburg bezit één drinkhoorn, een import uit Scandinavië. Brabant heeft eveneens een drinkhoorn. De Zeeuwse drinkhoorn is onderwerp van deze bijdrage. Groningen, Drente en Utrecht

Glazen drinkhoorn van het geslacht Seullijn-Van Collen, eerste helft zeventiende eeuw (zie bijlage I.1.B.9, p. 162).

(Rijksmuseum, Amsterdam)

hebben geen drinkhoorns. In de laatste provincie moeten er vroeger minstens twee deel hebben uitgemaakt van kerkschatten.
Ook binnen elk gewest zijn er aanzienlijke verschillen. Een groot aantal is afkomstig uit en wordt tentoongesteld in slechts enkele steden. In musea te Amsterdam en Leeuwarden zijn thans elk zes hoorns te zien, te Sneek en Dordrecht zijn er vier en te Nijmegen drie. De oorspronkelijke situatie was anders. De meeste waren van gilden te Dordrecht; de stad spande de kroon met vier (mogelijk vijf) exemplaren. Nijmegen en Amsterdam volgden met elk drie en de Friese steden Bolsward, Franeker, Sneek en Stavoren konden elk bogen op twee hoorns. Of deze (relatieve) populariteit, naast de beschikbare middelen, te maken heeft gehad met een bepaalde, plaatselijk traditie is een interessante vraag, die nog niet is onderzocht. Wat zegt bijvoorbeeld het grote aantal drinkhoorns in bezit van schuttersgilden en schippersgilden (respectievelijk acht en zes)? Is er een relatie tussen status, rijkdom van het gilde en het voorkomen van een drinkhoorn in de gildeschat? Speelde de aanwezigheid van zilversmeden een rol? Vragen waarop we in dit kader helaas niet verder kunnen ingaan.
In tegenstelling tot veel ander kostbaar tafelgerei, zoals bokalen, bekers en schalen, valt direct het specifieke karakter van elke drinkhoorn op. Iedere drinkhoorn heeft zijn eigen uiterlijke kenmerken en moet met andere woorden min of meer op maat gemaakt zijn, afhankelijk van de mogelijkheden en bijzondere wensen van de opdrachtgever. De drinkhoorns hangen aan één of meerdere kettingen,[113] rusten in een zetkast of worden ondersteund door klauw- of ossenpoten. Bij sommige ontbreekt zowel een ketting als een zetkast, c.q. steunvoet(en). Alle drinkhoorns zijn in meer of mindere mate voorzien van een of meer monturen, enerzijds ter verfraaiing, anderzijds ter versteviging (van bepaalde onderdelen) van de hoorn. Het montuur bevindt zich aan de mond en, wanneer sprake is van meerdere monturen, aan de punt en in het middenstuk. In het geval van een zetkast rust deze meestal op de middenband. Dat geldt in een aantal gevallen ook voor steunpoten. Het tuitstuk kan bestaan uit een eenvoudig bewerkte punt, maar loopt ook vaak uit in een gedecoreerde zilveren dop of bel. In bijna alle gevallen zijn de monturen versierd met graveerwerk, variërend van eenvoudige lijngraveringen tot uitgebreide en meesterlijk uitgevoerde afbeeldingen.
Het bijzondere van de drinkhoorns komt niet alleen tot uitdrukking in de monturen, maar ook in de beteksting. Soms bestaat de tekst uit een enkele zin, maar in veel gevallen is er sprake van uitgebreide tot zeer uitgebreide teksten. Bijna altijd worden de namen van de eigenaars genoemd. Een gilde kon er zijn dank mee uitdrukken, bijvoorbeeld aan de patroonheilige van het gilde of de geldschieter. Overigens doen zich ook wat dit aspect betreft gewestelijke en locale verschillen voor. Op de Nijmeegse drinkhoorns wordt bijvoorbeeld opvallend opgeroepen tot een plezierig met elkaar drinken, terwijl de Dordtse hoorns vrijwel uitsluitend de namen vermelden van de gildebestuurders. Alleen op de drinkhoorn van Heusden zijn twee namen in de hoorn gegrift. Op alle andere staat de tekst nooit op de hoorn zelf, maar altijd op het zilverbeslag. De tekst-

plaatsen zijn bijna altijd het beslag aan de mond en vaak ook de schildjes elders op de hoorn. In twee gevallen staan namen ook op het beslag aan de binnenkant van de mond. Op een groot aantal staat ook de naam van de zilversmid en/of het zilvermerk, plaatsmerk en jaarmerk. Uit de vermelde jaartallen, merken en teksten blijkt dat aan vele drinkhoorns, vooral van gilden, gedurende een reeks van jaren gewerkt is. Vaak is dat een toevoeging: beslag, schildjes, een zetkast of standvoet. In drie gevallen maakt de tekst ook gewag van reparaties - bewijzen temeer hoezeer de gilden aan hun hoorns hechtten.[114] Voor het overige heeft de tekst impliciet ook de functie van een waarschuwing, een soort verbod aan onbevoegden om de drinkhoorn te gebruiken. Voor de gebruikers hield de tekst juist min of meer een gebod in om zich in hun exclusieve recht te verheugen.
Wat betreft het uiterlijk valt voorts op dat alle Nijmeegse exemplaren zijn omhangen met aparte (schutter)schildjes. In Dordrecht zijn vier hoorns vervaardigd in één jaar voor slechts één gilde, dat van de

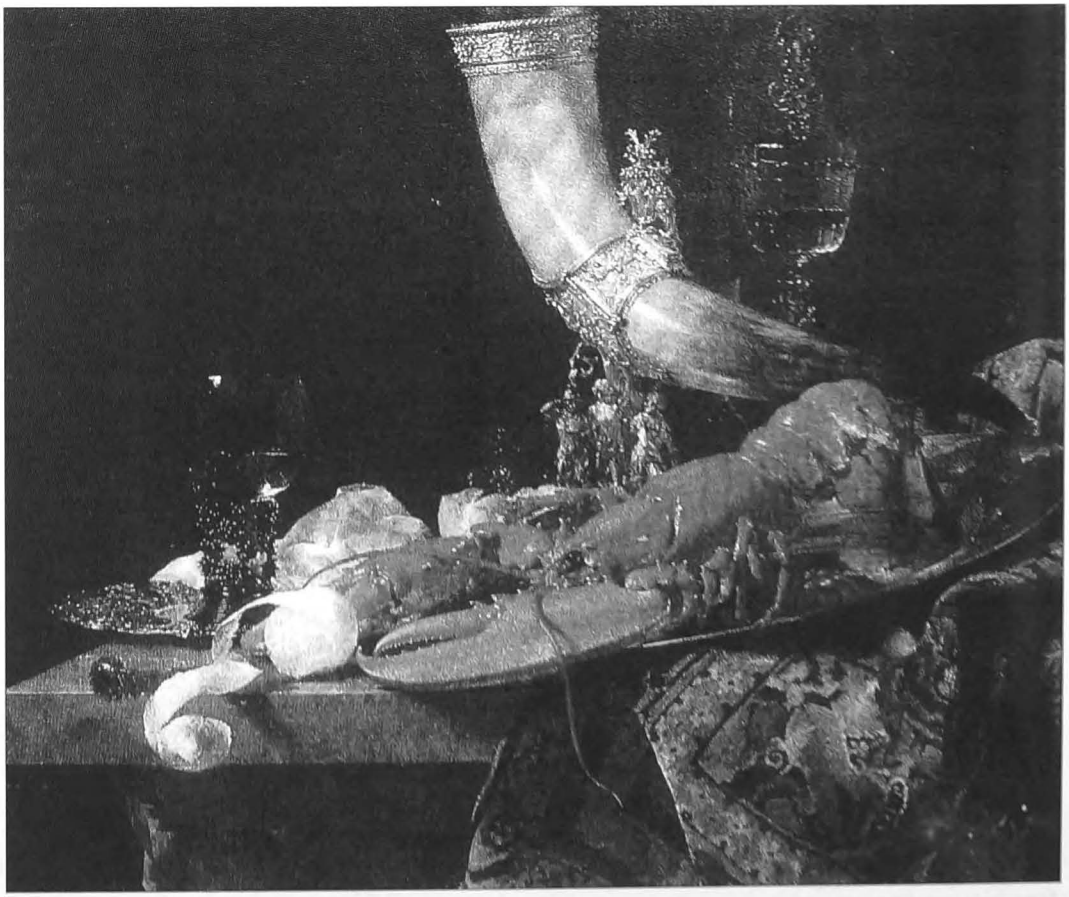
Drinkhoorn van de schaatser Benedictus Kingma, 1881 (zie bijlage I.1.A.33, p. 160).
(Scheepvaartmuseum, Sneek)

Vleeshouwers.[115] De glazen imitaties buiten beschouwing gelaten zijn de Amsterdamse drinkhoorns alleen van schuttersgilden; zij rusten bovendien alle in bijzonder fraaie zetkasten. Ze hebben ook geen beteksting (behoudens in één geval een AD) en dateren uit een beperkte periode, de jaren c. 1540-1560. In Overijssel rusten enkele drinkhoorns op zilveren vogelpoten en -klauwen. Over de mythologische achtergrond hiervan kwamen we hierboven reeds te spreken. In Friesland hebben de hoorns vaak ook excentrisch gedraaide punten met fraai bewerkte tuitstukken. De drinkhoorns worden, concluderend, dus niet alleen gekenmerkt door individueel-unieke karakteristieken, maar ook door gewestelijk-, c.q. stedelijk-artistieke voorkeuren. Naar de achtergrond daarvan kunnen we vooralsnog slechts gissen.
De oudste (complete) drinkhoorns zijn de twee Romeinse glazen imitatiedrinkhoorns, beide archeologische vondsten uit Nijmegen. Ouder nog is een terracotta hoornfragment uit Vechten, eveneens een boemvondst. Een bijzonderheid vanwege de herkomst en vroege datum is eveneens het Limburgse exemplaar. De oudste twee daaropvolgende zijn bijna een half millennium jonger. Ze dateren uit 1369 (volgens sommigen 1396) en 1397. Uit de 15de eeuw zijn geen drinkhoorns bekend. De eerstvolgende werden vervaardigd in 1529 en 1547 (het laatste exemplaar is één van de allerfraaiste). Daarna tekenen zich vier pieken af: 1561-1575 met acht exemplaren, 1608-1619 met zes, 1641-1657: zes en 1681-1688 met opnieuw zes drinkhoorns. Opvallend is dat in de derde periode (met een verlengde van een paar jaar) ook acht van de hierna nog te bespreken negen schilderijen ontstonden en tenminste de helft van de gravures.
Tegen de achtergrond van de bovengeschetste cultuurhistorische ontwikkeling is een verklaring van deze pieken op politiek-militaire gronden verleidelijk. De eerste piek valt immers samen met het uitbreken van de Opstand en de tweede met het Bestand. De derde periode staat in het teken van het einde van de Opstand en met de Eerste Engelse Oorlog. En de vierde tenslotte werd gedomineerd door de politieke conflicten met Frankrijk. Maar in de beteksting van slechts één van de drinkhoorns wordt een directe relatie tussen de politiek en de vervaardiging gelegd, namelijk die van Genemuiden. Bovendien komen de laatste twee pieken voor rekening van slechts drie gilden. Algemeen-geldende verklaringen zijn alleen al om die reden onhoudbaar. Waarschijnlijk is er slechts sprake van toeval en moet de verklaring voor de populariteit in de genoemde tijdvakken elders gezocht worden.

2.10 AFBEELDINGEN VAN NEDERLANDSE DRINKHOORNS

Drinkhoorns werden in de 17de en 18de eeuw ook verschillende keren afgebeeld - bestaande opvallend meer dan fictieve. Van de bestaande zijn een gravure, zes tekeningen en tien schilderijen bekend. De typische eigenschappen van elke drinkhoorn maken het mogelijk vast te stellen om welke drinkhoorn het daarbij gaat.
De schilderijen (zeven schuttersstukken, c.q. portretten, een stilleven en twee andere genrestukken) zijn het belangwekkendst. Hierboven werd

reeds geconstateerd dat ze vrijwel allemaal binnen een tijdsbestek van een paar decennia (1642-1667) vervaardigd werden. Dirck Barendsz, Govert Flinck, Bartholomeus van der Helst en Rembrandt van Rijn schilderden Amsterdamse drinkhoorns met leden van drie schutterijen.[116] Gabriel Metsu nam de drinkhoorn van het Sint-Sebastiaansgilde uit Amsterdam op in zijn schilderijen van oestereetsters en een luitspeelster, ongetwijfeld als vanitassymbool. Het prominentst, zowel qua schikking als om zijn kleurenpracht, werd een drinkhoorn geschilderd op een stilleven van Willem Kalff. Ook hier figureerde de drinkhoorn van het Amsterdamse Sint-Sebastiaansgilde en waarschijnlijk opnieuw als symbool voor de ijdelheid van de wereld.
Alkemade en Van der Schelling namen een gravure van een drinkhoorn uit Alkmaar op in hun werk over Nederlandse tafelgewoonten. De gravure met beknopte beschrijving is mede daarom van belang, omdat dit fraaie voorwerp inmiddels vermoedelijk verloren is gegaan. Een andere

Wilhelm Kalff (1619-1693), Drinkhoorn met kreeft en glazen, 1653 (zie bijlage II.A.6, p. 167).

(National Gallery, Londen)

tekening is van A. Delfos van de drinkhoorn van Piet Hein. Intrigerend en enig in hun soort zijn eveneens twee tekeningen van Salomon de Bray met het ontwerp van de voor- en achterzijde van de Haarlemse drinkhoorn.
Ook fictieve drinkhoorns zijn afgebeeld en wel op een schilderij, een tekening en zes gravures. De gravures tonen vooral drinkhoorns in een historische setting, terwijl het schilderij en de tekening drinkhoorns afbeelden in een niet-openbare context.[117]

2.11 BIJZONDERE EIGENSCHAPPEN VAN DE SLUISE DRINKHOORN

In meerdere opzichten gelijkt de Sluise hoorn op andere *echte* Nederlandse drinkhoorns, er zijn echter ook enkele opvallende verschillen.
Wat betreft het uiterlijk vertoont de drinkhoorn een aantal gebruikelijke kenmerken: de grootte is gemiddeld, er is de normale combinatie van hoorn met zilver en de schildjes zijn voorzien van tekst, aanduidende de naam van het gilde en de voor de hoorn verantwoordelijke personen.
Op een paar punten springt de hoorn er echter uit. Een jaartal is gegrift in de hoorn. Er is geen tekst aan de mond. Het voorwerp is ook minder uitbundig versierd dan vele andere exemplaren. Het werd oorspronkelijk niet geplaatst in een zetkast, maar aan een ketting opgehangen. Deze veranderde wijze van zetting is slechts geweten van een beperkt aantal drinkhoorns. Het feit dat de hoorn rust in een zetkast met houder en standvoet is op zich niet ongewoon, wel dat deze van inferieur materiaal (verzilverd koper en tin) en erg laat (vermoedelijk laatste kwart 19de eeuw) werd vervaardigd. De manier waarop hij versierd werd komt overigens wel weer overeen met de beide andere 19de-eeuwse zetkasten.[118]
Andere belangrijke verschillen zijn zowel de omvang als de kwaliteit van het sierwerk, die achter blijven bij veel andere. Dat is niet alleen te zien aan de afbeelding van Kathelijne waarop we hierboven reeds ingingen, maar ook aan de graveringen en de nogal willekeurige plaatsing van het zilverhartje, de vatting en de lelieachtige en stripvormige aanhangsels aan de mond. De Sluise hoorn kan wat dat betreft de vergelijking met bijvoorbeeld haar Amsterdamse, Haarlemse, Nijmeegse en Dordtse tegenhangers niet doorstaan. Een zilvermerk ontbreekt, eveneens in tegenstelling tot de meeste andere.
Over het gebruik en chronologie van de drinkhoorn zijn we, zoals vermeld, slecht geïnformeerd. De hoorn behoorde conform de meeste andere Nederlandse hoorns tot een gilde, al was het Zakkendragersgilde eigenlijk een arbeidersgezelschap en dus minder gereguleerd dan een ambacht.[119] Maar dat de drinkhoorn eerst een andere eigenaar had, is verder alleen van een exemplaar uit Achlum geweten.[120] De vroegst vermelde datum, 1587, valt in een periode, waarin meer drinkhoorns ontstonden. Maar als gildedrinkhoorn pur sang - pas sinds 1713 - is het de jongste van Nederland. De periode gedurende dewelke het beslag werd aangebracht is ook ongewoon lang, tenminste 126 jaar (1587-1713). En mogelijk zelfs nog langer als de vatting en het hartje later dan de schild-

jes zijn gezet. Alleen de hoorns van Kampen (1369-17de eeuw) en Genemuiden (1681-1810) hebben een langere decoratiegeschiedenis. Als we de zetkast meerekenen verslaat de Kathalijnedrinkhoorn overigens ook de laatste.

3. DE RESTAURATIE

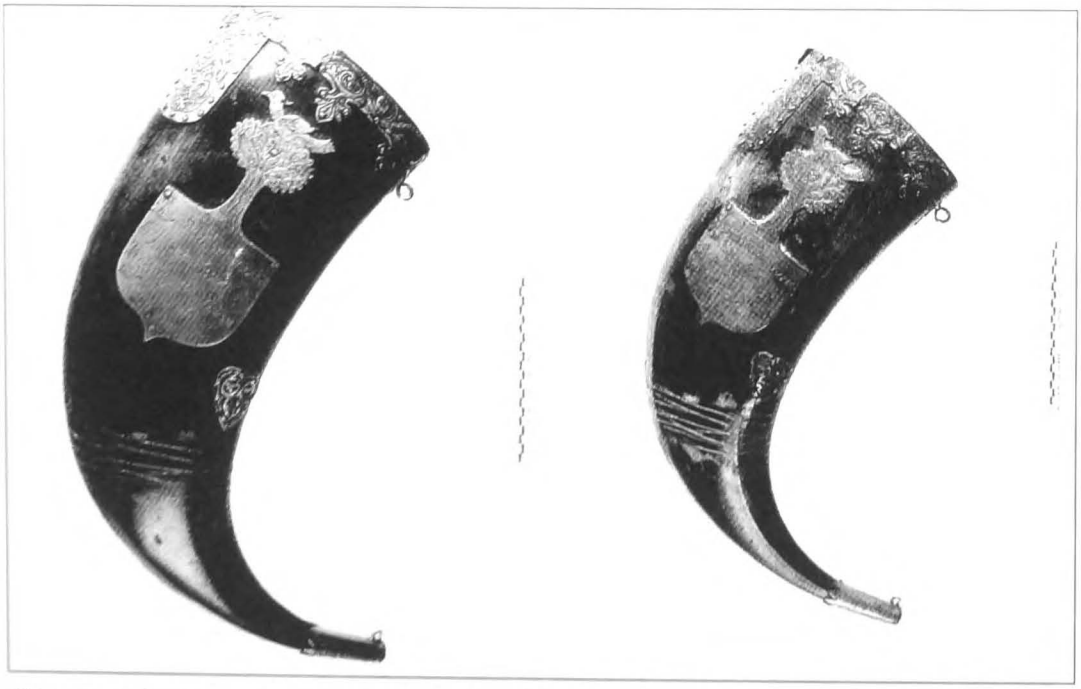
3.1. HET VOORONDERZOEK

Tot voor enige jaren was de conditie waarin de Sluise drinkhoorn zich bevond, om het voorzichtig te zeggen, weinig florissant. Een materiaaltechnisch vooronderzoek resulteerde in een verontrustende lijst mankementen. Het bevestigde in feite de reeds bestaande overtuiging dat behandeling dringend gewenst zo niet noodzakelijk was. Het vooronderzoek (november 1999) en de behandeling (februari-augustus 2000) zelf werden uitgevoerd door de restauratoren J. Kempkens, T. Lupak en E. Wijnands van Restauratiewerkplaats Jo Kempkens & Co. uit Haelen. De eigenaar van de hoorn, de (toenmalige) gemeente Sluis-Aardenburg (thans gemeente Sluis), koos voor dit bedrijf vanwege zijn ervaring met de restauratie van museale oudheidkundige voorwerpen en expertise bij de behandeling van voorwerpen in diverse metaalsoorten. Bovendien zou het werk gepaard gaan met een materiaaltechnische rapportage die denkelijk nieuwe gegevens over de vervaardiging van het voorwerp aan het licht zou brengen. Deze verwachting is inderdaad uitgekomen. Geheel onbekend was bijvoorbeeld dat het voorwerp reeds eerder behandeld en gerestaureerd is geweest. Zo bleek een scheur in het beslag aan de mond van de hoorn vroeger (wanneer is niet bekend) met zilverdraad gerepareerd te zijn. En dat scheuren die door het bewegen van de hoorn in de houder ontstaan waren op enig moment (tijdstip opnieuw onbekend) met solderen gerestaureerd waren. Dit laatste heeft echter tot gevolg gehad dat het oppervlak van de houder met soldeervet aangetast werd. Ook het aanbrengen van schroeven in de houder tegen het bewegen van de hoorn heeft geleid tot schade, gaten en krassen. Bovenal zijn de geconstateerde mankementen echter veroorzaakt door klimaatsinvloeden, dat wil zeggen schadelijke temperatuur-, licht- en luchtsituaties.

3.2. DE RESTAURATIE

Over de restauratie zelf moeten we vanwege het erg specialistische karakter, kort zijn. Grofweg bestond deze uit drie handelingen: reiniging, conservering en reconstructie. Alle drie gingen gepaard met een permanente studie naar welke behandelingsarbeid vereist en welke -methode mogelijk was. Per materiaalsoort en per onderdeel was deze anders. Bovendien werden het voorwerp en de betreffende onderdelen voor en na de behandeling gefotografeerd en beschreven. Aldus ontstond een gedetailleerd restauratieverslag, dat bij eventuele ingrepen in de toekomst geraadpleegd kan worden.

Het meest zichtbare effect van de genoemde handelingen gaf de reiniging. Door de reiniging werd getracht de hoorn, kwarts, zilver, koper en tin zo ver mogelijk terug te brengen tot de oorspronkelijke kleur en oppervlaktestructuur. Allerlei typen aanslag waarvan het voorwerp in de loop van de tijd te lijden had gehad werden verwijderd. Door uitdroging bijvoorbeeld was een vlekkerig hoornoppervlak ontstaan. Vuil en achtergebleven zilverpoetsmiddel hadden zich opgehoopt in de graveerlijnen tussen en aan de randen van het zilverbeslag. Het zilver zelf vertoonde vuilplekken en zelfs hadden zich op den duur inetsingen van vingerafdrukken gevormd. Ook het oppervlak van de houder en de standvoet was door vuil aangetast, op bepaalde plaatsen zelfs erg sterk. Al deze aanslag was met zorgvuldig schoonmaken al flink geholpen.
De reiniging had en heeft van zichzelf natuurlijk reeds een conserverende werking. Het eigenlijke, directe conserveren heeft tot doel het gevaar van verdere beschadigingen zo klein mogelijk te houden. In dit geval was het van primair belang de kwaliteitsconditie van de hoorn te stabiliseren. Deze behandeling bestond onder meer uit het impregneren van hoorn, beslag en standvoet met paraloid en behandeling met microwas. Het zilverbeslag werd waar het loszat weer vastgezet, breuken werden verlijmd en vervormingen gecorrigeerd. De band van de houder waarin de hoorn geplaatst wordt, werd verstevigd met een dun laagje glasvezelvlies met

Zilveren schildje met vogel van de Sluise gildedrinkhoorn voor en na de restauratie.
Foto : Restauratie-atelier J. Kempkens & Co, Haelen.
(Oudheidkundige verzameling, Sluis)

polyesterhars. Tinpest, voorkomend op de standvoet, werd tot staan gebracht en de door oxyde ontstane bulten en andere aantastingen werden zoveel mogelijk verwijderd.
Het reconstrueren is, anders dan de beide andere handelingen, een deontologisch omstreden ingreep. Het is niet alleen historisch belast (de vermelde vroegere restauratie van het zilverbeslag met zilverdraad is bijvoorbeeld niet voorwerp-eigen en daarom af te wijzen), maar ook ligt het gevaar van vervalsing op de loer. Reconstructie is immers niets meer, maar ook niets minder, dan interpretatie en, gebaseerd op actuele en daardoor subjectieve en per definitie onvolkomen denkbeelden. Reconstructie op grond van onvoldoende gegevens brengt dan ook de (materiaal)historische integriteit van een voorwerp in gevaar. Het wegnemen van bestaande of het aanvullen van verloren gegane delen kon daarom slechts zuiver uitgevoerd worden dankzij onderzoek van en inzicht in de originele vorm, structuur en kleur. Zonder dit onderzoek en inzicht zou reconstructie zelfs achterwege moeten zijn gebleven. En in geval van twijfel werden deze zogenaamd reversibel uitgevoerd, met andere woorden: wanneer in de toekomst mocht blijken dat (een onderdeel van) de thans uitgevoerde reconstructie op een verkeerde opvatting berust, dan kan deze gemakkelijk en zonder additionele schade teniet worden gedaan. Overigens werden de reconstructies behalve reversibel ook in een enigszins afwijkende vorm aangebracht. Ten behoeve van toekomstig onderzoek wordt zo namelijk zichtbaar gehouden wat authentiek is en wat niet. Bovendien was het niet de bedoeling er een nieuw (ogend) voorwerp van te maken. Bepaalde gebruikssporen werden daarom gehandhaafd.
De reconstructie van het ontbrekende deel van de zilverrand was mogelijk, omdat de rest van het beslag voldoende informatie over de wijze van versiering bevatte. De rand kon nu vervolledigd worden met een overeenkomstig gemodelleerd plaatje (geen echt zilver overigens). Hetzelfde gold voor twee ontbrekende tanden van het zilveren puntbeslag en twee klinknageltjes van verzilverd messing in het hartje en één van het schildje. Bovendien werden verdwenen fragmenten van het oppervlak van de standvoet en gaten in de hoorn opgevuld.[121]
De gehele restauratie heeft al met al meer dan een half jaar geduurd. Het loonde de moeite, want na al deze handelingen ziet de hoorn er weer prachtig uit.

BESLUIT

Na zeven maanden van restauratie-arbeid was op 30 augustus 2000 de drinkhoorn weer terug in Sluis. In het Belfort nam de toenmalige wethouder van cultuur van Sluis-Aardenburg, de heer J. Boogaard hem uit handen van de restauratoren T. Lupak en J. Kempkes weer in ontvangst. Zijn gevoel moet daarbij enigszins zijn overeen gekomen met dat van Engel Sierkens en Johan van Dale, die de drinkhoorn respectievelijk 287 en 145 jaar daarvoor in Sluis overhandigd hadden gekregen.[122]

Beduidend minder bombastisch dan Staring destijds bedankte de wethouder ten overstaan van de pers behalve de restauratoren ook de Stichting Steunfonds van Zeeuwse Musea, die de gemeente Sluis-Aardenburg voor het project een financiële bijdrage verleende. De afsluiting van de succesvolle restauratie werd op passende wijze beklonken. Met een heildronk op de restaurators, de geldschieters en het voormalige Sint-Kathelijnegilde. Maar natuurlijk vooral op de drinkhoorn.

NOTEN

1. A. STARING, *Gedichten* (bezorgd door N. Beets), I-II, Haarlem, 1862, p. 14. Een generatie later schreef een kunstbroeder van Staring, de Amerikaan Henry Wadsworth Longfellow, het gedicht *King Witlaf's Drinking-horn* - heel wat gemakkelijker te begrijpen en met minstens zo veel humor. Zie H. LONGFELLOW, *The poetical works*, Oxford, 1921, p. 188-189.
2. Gegevens over het gilde komen dan ook vooral uit de literatuur, met als belangrijkste bron J.H. VAN DALE, *Het Sluische Sint-Kathelijnegilde en zijn merkwaardige* drinkhoorn, in Oude Tijd, 1870 (overdruk).
3. De naam gilde duidde tot het einde van de 18de eeuw slechts één vorm van beroepsvereniging aan. Het willekeurig door elkaar gebruiken van benamingen als ambachten, neringen, arbeidersgezelschappen en broederschappen, is onjuist, omdat met deze begrippen (in beginsel) wezenlijk van elkaar verschillende organisatievormen werden bedoeld, elk met een aparte functie en betekenis. Beter dan de term gilde zou het dan ook zijn het verzamelbegrip corporaties te gebruiken. Maar aangezien de benamingen reeds in de Middeleeuwen door elkaar gebruikt werden, de Zakkendragers (in feite een arbeidersgezelschap) zichzelf als gilde aanduidden en de term gilde in ruime zin nu geheel ingeburgerd is, gebruik ik verder de gangbare naam. In kort bestek over deze problematiek A. SCHOUTTEET, *Ambachten te Brugge onder het ancien* régime, in W.P. DEZUTTER, M. GOETINCK, *Op en om de bouwwerf, Tentoonstellingscatalogus Stedelijke Musea Brugge* 1975, Brugge, 1975, p. 15-18 en V. VERMEERSCH, *Gilden en ambachten*, Brugge, 1988, p. 5-9.
4. Gemeentearchief Sluis-Aardenburg (GASA), *Archief Stad Aardenburg* (ASA), inv.nr. 3.
5. GASA, *Oud Archief Sluis* (OAS), inv.nr. 72.
6. J.H. VAN DALE, *Het Sluische Sint-Kathelijnegilde ...*, p. 9; Zeeuws Archief, Middelburg (ZA), *Rechterlijke, notariële en weeskamerarchieven van Zeeuws-Vlaanderen*, (RAZV), 1741, schepenakte Sluis 5 maart 1605. Een zelfde situatie in vergelijkbare sociaal-economische omstandigheden deed zich bijvoorbeeld voor in Aardenburg, waar het bierdragersgilde en arbeidersgilde fuseerden tot bier- en zakkendragersgilde, GASA, *ASA*, inv.nr. 128, 27 februari 1741.
7. ZA, *RAZV*, inv.nr. 1727, schepenakte Sluis 23 augustus 1572.
8. J.H. VAN DALE, *Het Sluische Sint-Kathelijnegilde ...*, p. 1 nootnr. 1. J.H. VAN DALE, *Naamlijst van de poorten, torens, steegers, markten, straten enz. der stad Sluis in het midden der 15e eeuw*, Middelburg, 1875, p. 36.
9. J.H. VAN DALE, *De Engelschen voor Sluis*, in H.Q. JANSSEN, J.H. VAN DALE, *Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis inzonderheid Zeeuwsch-Vlaanderen*, 6de deel, Middelburg, 1863, p. 192; J.H. VAN DALE, *Het Sluische Sint-Kathelijnegilde ...*, p. 2 nootnr. 2.

10. J.C. OVERVOORDE, J. JOOSTING, *De gilden van Utrecht*, II, 's Gravenhage, p. 470 (17 mei 1504). Een latere parallel bijvoorbeeld in *Publicatie tot Renovatie en Ampliatie* 'van het verbodt dat niemand eenig Graan en ongemerkte Zakken ter Molen mag brengen of doen brengen' (23 juni 1763).
11. Stakingen en plotselinge looneisen bij het in- en uitklaren van schepen zijn bijvoorbeeld bekend uit Amsterdam van gilden als de korendragers en droogscheerders. A. VAN DEURSSEN, *Mensen van klein vermogen. Het 'kopergeld' van de Gouden Eeuw*, Amsterdam, p. 22.
12. Vgl. ook GASA, *OAS*, inv.nr. 10. Lijst van stedelijke functionarissen 1631-1795, 1662. J.H. VAN DALE, *Het Sluische Sint-Kathelijnegilde ...*, p. 5, akte 5 december 1526
13. J.H. VAN DALE, *Het Sluische Sint-Kathelijnegilde ...*, p. 6.
14. J.H. VAN DALE, *Publicatie, afgekondigd in pesttijd, te Sluis, ten jare 1605*, in H.Q. JANSSEN, J.H. VAN DALE, *Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis inzonderheid Zeeuwsch-Vlaanderen*, 4de deel, Middelburg, 1859, p. 383.
15. A.R. BAUWENS, *Sprokkelingen uit het archief van* [Brugge], in Mededelingenblad van de Heemkundige kring West-Zeeuws-Vlaanderen, jg. 31 (1998), nr. 4, p. 17. Sluis nam, samen met enkele andere Vlaamse kuststeden, het stapelrecht over van Biervliet (tot 1413) en Damme (1413 - begin 16de eeuw). R. DEGRYSE, *Vlaanderens haringbedrijf in de Middeleeuwen*, Antwerpen, p. 102; R. UNGER, *The Netherlands herring fishery in het late middle ages. The false legend of Willem Beukelsz*, in Viator 9, 1978, p. 346-347.
16. J.H. VAN DALE, *Het Sluische Sint-Kathelijnegilde ...*, p. 6. Een ander arbeidersgilde, het Sint-Adriaansgilde, bezat bijvoorbeeld "*het recht van clinkerscepe metten beckene*" [d.w.z. bediening van de stadsomroeper] in ruil voor brandbluswerkzaamheden. G.C.A. JUTEN, *Slusana Sacra*, in Annales de la Société d'Emulation, deel LIV, 1905, p. 220-221 en bijlage VI, pp. 239-240 (21 februari 1493). Hetzelfde gilde had gebruiksrecht van de Sint-Janskreek voor het lossen en laden van bier. J.H. VAN DALE, *Een blik op de vorming der stad Sluis en op den aanleg harer vestingwerken van 1352 tot 1587*, Middelburg, 1871, p. 128-129.
17. Ook de gilden van Onze Vrouwe (arbeiders), Sint-Elooi (smeden), Sint-Christoffel (kooplui en haringverkopers), Sint-Baerle (onvrije vleeshouwers), Sint-Adriaan (timmerlieden), Sint-Lieven (tijkwevers en cruusmakers) en het Noodgodsgilde (veerlieden van de Zoute Vaart) hadden een altaar in de kerk. Andere gilden hadden een altaar in de Sint-Janskerk. Uitzonderlijk was (daarnaast) het bezit van een buiten de kerk gelegen gildekapel. J.H. VAN DALE, *Het Sluische Sint-Kathelijnegilde ...*, p. 3 nootnr. 1, 11. J.H. VAN DALE, *Naamlijst...*, p. 22, 24.
18. Met de Heilige Geest werd de Dis of diaconie bedoeld, de van de kerk uitgaande zorg voor de armen en hulpbehoevenden. Vgl. J.H. VAN DALE, *Naamlijst ...*, p. 27. Sluis kende drie tafels van de Heilige Geest, twee van de Onze Vrouwe- en de Sint-Janskerk en één gemeenschappelijke. Vgl. nog J.A. BACKERRA, *Ontstaan en ontwikkeling van de stad Sluis tot de komst van de Bourgondiërs*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UG, 1959, p. 49-51. De oudste rekening 'van den H. Geest (de armen) van Sluis uit 1404 kon in 1870 nog op een tentoonstelling te Middelburg tentoongesteld worden. *Catalogus Zeeuwsche Oud- en Merkwaardigheden*, p. 33 nr. 380.
19. J.H. VAN DALE, *Naamlijst ...*, p. 19.
20. ZA, *RAZV*, 1730. Transporten Sluis 1579, 20 juli 1579. J.H. VAN DALE, *Een blik op de vorming ...*, p. 139.
21. Een indrukwekkende lijst van verkochte goederen in J.H. VAN DALE, *Een blik op de vorming ...*, p. 87-88, 138-143.
22. ZA, *RAZV*, 1741, schepenakte 5 maart 1605.

23. GASA, *OAS*, inv.nr. 10, 2 september 1792.
24. In antwoord op een verzoek van het Scheldedepartement om inzage te geven in hun financiële staat antwoordden verschillende gilden (grootschippers, schuitlieden, kruideniers, metselaars, kuipers, timmerlui en schrijnwerkers, tabakverkopers, broodbakkers en het gilde van den vleesche en gilde van den vissche) dat dit niet mogelijk was, omdat de betreffende boeken en documenten bij het bombardement van 1794 waren vernietigd. Alleen het vettewariers en merssenierssgilde en het kruideniersgilde gaven een uitgebreide, en het paruikmakersgilde een beknopte financiële verantwoording. Van het arbeidersgilde kreeg het Departement geen antwoord, of het antwoord is wel gegeven, maar niet bewaard gebleven. Interessant is nog te vermelden dat de deken van het Sluise gilde van den vleesche op 22 april 1796 verklaart dat "*hij voor het bombardement van 1794 deser Stadt alle boeken En papieren desen gilde concerneerende heeft gebragt in de munijtekelder onder het stadhuis*". Aangezien de kelder onder water kwam te staan, zijn alle 'soeckend geraekt'. OAS inv.nr. 72. In een brief van burgemeester en wethouders van Sluis, gedateerd 23 december 1823 inzake gildegoederen wordt nog gemeld dat bezittingen van "*de zogenaamde Gilden der Handboog Schutters*" bestonden "*uit een huis en eenig meubel, met annex terrein. Bij het jongste beleg (1794) is het eerste zodanig beschadigd, dat niet langer daarna, weinig of niets van derzelve is overgebleven, zijnde het meubel ten dien tijde gespolieerd*". Citaat uit: E. ENGELS, *De schuttersgilden van Zeeland in 1825. Hun goederen en eigendommen*, Eindhoven, 1974, p. 9, 5-6 en 14.
25. J.H. VAN DALE, *Het Sluische Sint-Kathelijnegilde ...*, p. 9; GASA, *OAS*, inv.nr. 72.
26. J.H. VAN DALE, *Het Sluische Sint-Kathelijnegilde ...*, p. 9 geeft 1587, evenals *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst* Utrecht 1922, VI, p. 231, *Catalogus Zeeuwsche Oud- en Merkwaardigheden*, p. 33 nr. 380 en *Zilver in gemeentelijk bezit*, p. 46. [J. KEMPKENS & Co]. *Restauratieverslag van de drinkhoorn en ciborie* (uit Sluis), Haelen, 2000 heeft op I, p. 1 1487 en op I, p. 6 1587. Vermeldenswaard is nog een drietalige toelichting in typoschrift over de hoorn, groot één blad: GASA, *Archief Gemeente Aardenburg (AGA)*, inv.nr. 482 dossiernr. 1.852.13. Het begint aldus: "[De ho]*orn draagt als jaartal 1587. Volgens Dr. Scheurleer moet ze ouder zijn, daar de sierlijk bewerkte zilveren plaatjes aan de [mond go]thische motieven vertonen*". Het gaat hier hoogstwaarschijnlijk om dr. Lunsingh Scheurleer, Rijksinspecteur van Roerende Monumenten. Hij bezocht het Belfort van Sluis in verband met de aankoop van de gemeente Sluis van twaalf gouden dukaten in 1953 en de (her)inrichting van het (Belfort)museum. Zie A. WILLEBOORDSE, *De zaak van de Sluise goudschat*, in Zeeuws Tijdschrift, jg. 50 (2000), p. 21. De deels gescheurde toelichting dateert vermoedelijk van niet lang na zijn bezoek. Anders dan in de toelichting vermeld, is het mondbeslag niet gotisch, maar renaissancistisch.
27. *Zilver in gemeentelijk bezit*, p. 46-47. Cabochon: halfrond geslepen; nodus: verdikking, knoop; knormotief: knobbelvormige decoratie; lambrequin: horizontaal hangende en fladderende versiering; palmette: ornament, min of meer in de vorm van een schilderspalet die in een punt eindigt; rolwerk: versiering in de vorm van een opgerold blad; festoen: decoratie in de vorm van een blad; gecontourneerd: haaks staand.
28. J. DE BREE, *Zeeuws Zilver: voornamelijk met betrekking tot Middelburg*, Schiedam, 1978,p. 18.
29. L. GILLIODTS VAN SEVEREN, *Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées*, Brussel 1890-1893, deel V, p. 235.
30. ZA, *RAZV*, 1708, schepenakte 16 september 1545. Het is de laatste vermelding van Sluise goudsmeden.

31. Zie noot 26. J.H. VAN DALE, *Juweelen van 't gilde van Sint Christoffel, September 1525*, in H.Q. JANSSEN, J.H. VAN DALE, *Bijdragen tot de Oudheidkunde...*, deel 5, Middelburg, 1860, p. 380-381.
32. G. JUTEN, *a.w.*, p. 234-235.
33. Ibidem, p. 220.
34. J.H. VAN DALE, *De Engelschen voor Sluis ...*, p. 183.
35. J.H. VAN DALE, *Bouwstoffen voor de geschiedenis der loterijen in Vlaanderen*, in H.Q. JANSSEN, J.H. VAN DALE, *Bijdragen tot de Oudheidkunde ...*, deel 4, Middelburg, 1859, p. 99.
36. J. DE BREE, *a.w.*, p. 18-19. J.H. VAN DALE, *Een blik op de vorming ...*, p. 137.
37. GASA, *OAS*, inv.nr. 10.
38. GASA, *OAS*, inv.nr. 10. Een Josua vande Neste wordt nog als beurtschipper genoemd op 6 mei 1741. J.H. VAN DALE, *Een blik op de vorming ...*, p. 9 noemt de familie Van de Neste een schippersgeslacht.
39. In het "*Resolutie boeck van den vryen souverynen keyzerlycken Gilde van den edelen ridder en martelaar St. Sebastiaen, onderhoudende binnen de prochie van Zelzaete*", gedateerd (vanaf) 23 juni 1738 wordt dit expliciet verboden: "*Geen broeder zal eenig goed van 't gilde in huis mogen hebben*". F. CALAND, *Iets over de vrije keizerlijke gilde van den edelen ridder en martelaar Sint Sebastiaans* in : H.Q. JANSSEN, J.H. VAN DALE, *Bijdragen tot de Oudheidkunde...*, deel 5, Middelburg, 1860, p. 222. In een brief van 2 floréal an 4 (21 april 1796) verklaart de oud-deken van het Sluise timmermans- en schrijnwerkersgilde dat "*alle de Papieren en documenten dezelve gilde*" zich bevonden "*in het huys van den nu overleeden (...) deken*". Op 23 april 1796 deelt de deken van het lakenkopers en kousmakersgilde hetzelfde voor zijn gilde mee. GASA, *OAS*, inv.nr. 72. In hoeverre dit alleen voor de administratie en ook voor (voorwerpen uit) de gildeschat gold is niet bekend. Evenmin is bekend of dergelijke regels ook bij het Kathelijnegilde gangbaar waren. De schenkkannen van het Nijmeegse schoenmakers- en weversgilde werden in 1709 bewaard door de gildebode. B. DUBBE, *De Koperen en Tinnen 'Ampts-Kannen' van de Nijmeegse Gilden*, in Antiek, 9 (1975), p. 564.
40. W. UNGER, *Archief der gemeente Middelburg: de archieven der gilden en beurzen*, Middelburg, 1930, p.3-4, 7.
41. *Koninklijke Besluiten* 1820 n° 74 (20 juli 1820) en 1827 n° 25 (18 mei 1827).
42. E. ENGELS, *a.w.*, p. 4-6.
43. J.A. DORRENBOOM, *Naamlijst van de voorwerpen in de Oudheidskamer te Sluis*, Middelburg, [1887], p. 50.
44. *Voorlopige lijst...*, p. 231. De echtgenote van Van Dale, Jacoba Moens, overleed in 1891 te Ermelo.
45. Van elke te noemen gebruiksvorm enige voorbeelden, de eerste drie onversierd, de overige rijk met zilver gedecoreerd:
Inkthoorns: van Nederlandse exemplaren heb ik slechts een tekst kunnen vinden: "*Nu willic mijn dichten vernuwen ende steken die penne in den horen*" in *Die nüe doctrinael* (1351) van Jan de Weert van Yperen (+ c. 1362), 72. E. VERWIJS, J. VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek, III*, 's-Gravenhage 1894, - III - en 1894, k. 599. In Duitsland bijvoorbeeld een inkthoorn uit het Rijngebied, negende-elfde eeuw, Schnütgen Museum, Keulen. R. TOMAN (samensteller), *Romaanse kunst*, Keulen, z.j., p. 376. In Frankrijk een afbeelding in het Ebo-evangelarium, voor 835, Bibliothèque Municipale, Reims. Ibidem, p. 422.
Oliehoorns: Ook hiervan ken ik geen Nederlandse voorbeelden. Op voorstellingen van de richter en profeet Samuel wordt hij met een oliehoorn als attribuut afgebeeld, bijvoorbeeld op een schilderij van Claude Vignon (1593-1670), Museé des Beaux Arts, Rouen. G. DUCHET-SUCHAUX, M. PASTOUREAU, *The Bible and the Saints*, Paris/New York, p. 304.

Pelgrimshoorns: pelgrimshoorn in het Noord-Brabants Museum, 's-Hertogenbosch, 14de eeuw, A.M. KOLDEWEY, P.M.L. VLIJMEN, *Schatkamers uit het Zuiden. Tentoonstellingscatalogus Rijksmuseum Het Catherijne convent Utrecht*, Utrecht, 1985; pelgrimshoorn in Museum De Tempel, Sittard, 14de eeuw, ibidem, p. 177; pelgrimshoorn in Oudheidkamer Horst, 14de eeuw, ibidem, p. 177; pelgrimshoorn in collectie-H. Hendrikse, Sluis, 15de eeuw, A. TAMBOER (red. V. Van Vilsteren), *Opgedolven klanken. Archeologische muziekinstrumenten van alle tijden*, Zwolle/Assen, 1999, p. 30; pelgrimshoorn in Museum Boymans van Beuningen, Rotterdam, 13de eeuw, ibidem, p. 30.
Reliekhoorns: bijlage I.1.A.1., een van oorsprong profane drinkhoorn, tiende eeuw.; jacht- of signaalhoorn (een zogenaamde olifant) in de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek, Maastricht, 14de-15de eeuw, M.L DE KREEK, *De kerkschat van het Onze-Lieve-Vrouwekapittel te Maastricht*, Utrecht/Maastricht, 1994, p. 158-162 nr. 51; houten hoorn in de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek, Maastricht, 15de eeuw, Ibidem, p. 162-163 nr. 52; jachthoorn in de schatkamer van de Sint-Servaaskerk, Maastricht, eind 13de eeuw, A.M. KOLDEWEY, P.M.L. VLIJMEN, *a.w.*, p. 114-116 nr. 25. Voor twee bijzondere drinkhoorns als reliekhoorn, beide waarschijnlijk van Antwerps fabricaat, A.M. CLAESSENS-PER (eindred.), *Zilver uit de Gouden eeuw van Antwerpen*, Antwerpen, 1988, p. 5, 83: een reliekhoorn in de Sint- Carolus Borromeuskerk, Antwerpen, c. 1525 (voorheen van het Antwerpse Sint-Hubertusgilde) en een reliekhoorn in de Onze-Lieve-Vrouwekerk, Ninove, 1586. Ook: P. BAUDOIN, P. COLMAN, P. GOETHALS, *Edelsmeedkunst in België. Profaan zilver XVIde-XVIIde-XVIIIde eeuw*, Tielt, 1988, p. 37.
Jachthoorns: jachthoorn, c. 1600, Fries Museum, *Fries zilver*, p. 383, nr. 752; jachthoorn op Cornelis Brize's schilderij, Jachtgerei op een houten schot, 1658 (particuliere verzameling), afgebeeld in A. CHONG, W. KLOEK, *Het Nederlandse Stilleven 1550-1720*, Amsterdam/Cleveland/Zwolle, p. 25.
Kruithoorns: kruithoorn hangend aan drie kettingen uit Leiden, eerste helft 17de eeuw in een privécollectie in J.W. FREDERIKS, *Dutch silver*, The Hague, I, p. 184, 279 nr. 559; kruithoorn, c. 1630, Fries Museum, Leeuwarden, *Fries zilver*, Arnhem, 1985, p. 12-13, nr. 14.
'Snuff mull': 'snuff mull' van ramshoorn, 14de eeuw, privécollectie Engeland, P. WALDRON, *The Price Guide to Antique Silver*, Woodbridge, 1985, p. 37; 'snuff mull' (houder van snuiftabak) van ramshoorn, late 18de eeuw, privécollectie Engeland, ibidem, p. 36. Dank aan de heer J. Goedbloed die mij hierop wees.
Drinkhoorns: Vgl. bijlagen. Van een specifiek type drinkhoorn, speciaal voor zuigelingen, heb ik slechts een tekst kunnen traceren. Cf. bijlage VI.B.2.
Scheepshoorns, bakkershoorns en posthoorns die pas later in de geschiedenis opduiken, laten we verder buiten beschouwing.

46. A. TAMBOER, *a.w.*, p. 30; J.J. KALMA, *Trinkhörner und Trinkgewohnheiten*, in Friesisches Jarhrbuch, 1955, p. 162.
47. Een detailstudie over drinkhoorns in westelijk en Centraal-Eurazië heb ik niet kunnen vinden. Een globale schets geven J.B. BAUER, H. BRAKMAN, D. KOROL, G. SCHWARZ, [lemma] Horn (I), in F.J. DÖLGER, e.a., *Reallexikon für Antike und Christentum, Sechzehnter Band*, Stuttgart, 1994, ks. 527, 529-530, 563-566. Zij gebruiken de termen rytha en drinkhoorns door elkaar. Waarschijnlijk dient er een onderscheid tussen beide gemaakt te worden, waarbij het cultische element in de eerste primeert, terwijl met de tweede (ook) profaan vaatwerk aangeduid kan worden. Voorbeelden (zonder verdere omschrijving en collectievermelding): Minoïsch in M.A. EDEY, *Ondergang van de Egeïsche wereld*, z.p., 1975, p. 32-33, 37, D. STRONG, *De Klassieke Wereld*, Amerongen, 1975, p. 14, 24. Myceens: M.A. EDEY, *a.w.*, p. 146. (Invloeden mogelijk ook van of naar (proto-)Hettitisch: G. GARBINI, *De Oude Wereld*, Amerongen, 1975, p. 70, O.R. GURNEY, *The*

Hittites, Harmondsworth, *1954*, p. 196, pl. 23b) Assyrisch, Fenicisch en Frygisch: J. BOARDMAN, *Kooplieden, soldaten, geleerden. De Grieken veroveren de wereld*, Utrecht/Antwerpen, z.j.,p. 79, 100, afb. 2c. Grieks: J.B BAUER e.a., *a.w.*, ks. 529-530. Greco-Scytisch (Zuid-Rusland, steppenkunst): B. CUNLIFFE (ed.), *The Oxford Illustrated Prehitory of Europe*, Oxford/New York, 1994, p. 420. Achemenidisch (Perzië): G. GARBINI, *a.w.*, p. 95, 108, afb. 60. Parthisch: A. BELENICKIJ, *Zentralasien*, München, 1978, p. 28-29, 64, M. VICKERS, G. HERRMANN, *De Romeinse en Perzische wereldrijken*, Amsterdam/Brussel, 1978, p. 169, 172-174.

48. R. MEGAW, V. MEGAW, *Celtic Art. From its beginnings to the Book of Kells*, London, 2001, p. 55, 65-66 (fragment van een drinkhoorn te Weiskirchen), 90 (Reinheim). Het oriëntaliseringsvraagstuk in de Keltische kunst is overigens nog niet uitbediscussieerd.
49. Hochdorf, Würtembergisches Landesmuseum, Stuttgart, B. CUNLIFFE, *The ancient Celts*, Oxford, 1997, p. 59; S. JAMES, *Ontdek de wereld van de Kelten*, Haarlem, 1994, p. 27; R. MEGAW, V. MEGAW, *a.w.*, p. 41. Schwarzenbach, B. CUNLIFFE, *a.w.*, p. 124. Kleinasperge, B. CUNLIFFE, *The Oxford ...*, p. 116; D. NORTHON-TAYLOR, *De Kelten*, z.p., p. 57. Twee drinkhoorns uit de Romeinse IJzertijd (tweede eeuw) met zilverbeslag bijvoorbeeld uit Dollerup, Denemarken, Nationalmuseet, Kopenhagen, P. GLOB, Danefae Til Hendes Mjestaet Dronning Margarethe II, Köbenhavn 1980, nr. 22. Interessant is nog C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING, *Nederlandsche Displegtigheden*, I-III, Rotterdam, 1732-1735, II, p. 412, die reeds in 1732 een ontwikkeling voorstelt van het gebruik van onversierde *gemeene Stierhoornen* via de invoer van *hoornen van Ur-ossen*, vervolgens het nabootsen van hoorns van goud, zilver en andere materiaalstoffen naar uiteindelijk het versieren van "*hoornen met loof- en beeldwerk, en goud, en zilver*".
50. C.A. HAMPEL, *The Encyclopedia of the Chemical Elements*, New York/Amsterdam/London, 1968, p. 648, die voorts meedeelt dat het gebruik van zilver aanvankelijk was voorbehouden voor betalingen, religieuze riten en tafelgerei voor de adel.
51. Voor Paflagonië en Thracië reeds door XENOFON, *Anabasis. De tocht van de tienduizend*, (vertaling G. Kooischijn/N. Matsier) Baarn, 1988, (c. 430-350 v. Chr.), VI.1.4 (p. 148), VII.2.23 (p. 176) en VII.3.21(p. 180).
52. G.J. CAESAR, *De Gallische Oorlog* (vert. J.J.A. Humblé), Antwerpen, 1978, VI.28.5-6 (p. 180).
53. In het Middellandse Zeegebied is het bekendste voorbeeld van de hoorn als symbool van vruchtbaarheid ongetwijfeld de cornucopia, de hoorn des overvloeds.
54. Een oudtestamentische parallel, vooral wat betreft het aspect kracht, in Jozua 6:4, al gaat het daar om signaalhoorns. De hoorn als symbool van kracht ook in de beide volgende christelijke teksten: "*Sijn volcs hoorne hevet Hi verhoget*" en "*Hi hevet ons opgericht den hoorn ter salicheit*". Nederlands Getijdenboek, 15de eeuw (12c en 14c), ms. in de Provinciale Bibliotheek, Leeuwarden, geciteerd in: E. VERWIJS, J. VERDAM, *a.w.*, k. 599.
55. M. GREEN, *Celtic godess. Warriors, Virgins and Mothers*, London, 1995, p. 40. Op de drinkhoorn van Gallerup (zie nootnr. 62 en 110) is een paardenoffer afgebeeld en een priester met een drinkhoorn. Volgens M. TODD, *De Germanen van 100 v. Chr. Tot 300 n. Chr.*, Bussum, 1976, p. 206 bevat de drinkhoorn wellicht bloed van het geofferde dier. Over drinkhoorns bij de Welsh, C. GUEST, *The Mabinogion*, z.p., 1838-1846, herdruk London, 2000, p. 313 (aantekening p. 153).
56. Ook een andere functie van de hoorn, het door erop te blazen voortbrengen van een diep trillend geluid, had een magische werking. Men dacht er bijvoorbeeld

kwade krachten, demonen en onheil in het algemeen mee te kunnen verdrijven. Zie bijvoorbeeld P. LORIE, *Volksgeloof. Boek van magische kennis*, Rijswijk, 1993, p. 132-133; D. ATTENBOROUGH, *The first Eden. The Mediterranean world and man*, Boston/Toronto, 1987, p. 140-141; H. VAN LENNEP, *De midwinterhoorn: een oud Nederlands instrument*, in J.E. BOGAERS e.a., *Honderd eeuwen Nederland*, 's-Gravenhage, 1959, p. 296. Nootnr. 45.

57. P.F. BOTHEROYD, *Lexikon der keltische mythologie*, München, 1996, p. 165-166.
58. PLINIUS THE ELDER, *Natural history*, (vert. H. Rackham), I-X, London/Cambridge, 1961-1971, X, 45 (p. 511); ANTHENAEUS, *The deipnosophists*, London, (vert. C.B. Gulick) XI.476 (V, p. 103-109); hij haalt hier vele antieke schrijvers aan. C.I. SOLINUS, *Collectanea rerum memorabilium*, Berlin, 1894, herdruk 1979, XX.5 (p. 96).
59. Bijvoorbeeld W. MENGHIN, *Kelten, Römer und Germanen. Archäologie und Geschichte*, München, 1980, p. 164, tuitstuk in de vorm van een stierenkop, late keizertijd, Niedersachsisches Landesmuseum, Hannover.
60. Bijvoorbeeld een glazen drinkhoorn met een tuit in de vorm van een faunuskop, eerste eeuw n. Chr. in het Museo Civico, Adria, afgebeeld in H. NEUMAN, *An illustrated Dictionary of glass*, London, 1977, p. 99. Bij een bepaald type glazen drinkhoorns werd de punt afgesloten met een metalen tuit. Om te drinken hield men de hoorn hoog boven het gezicht, verwijderde de tuit en liet de wijn in de mond vloeien. Twee voorbeelden: Een glazen drinkhoorn, c. 50-100, Brits Museum, Londen, afgebeeld in H. TAIT, *Five thousand years of glass*, London, 1991, p. 75 nr. 94 (door C. ISINGS, *Roman glass from dated finds*, Groningen/Djakarta, 1957, p. 91 nr. 73b omschreven als een rhyton). Afbeelding op een Romeins fresco, Museo Nazionali, Napels, afgebeeld in M.J. KLEIN, *Römische Glaskunst und Wandmalerei*, Mainz, 1999, voorzijde. Voor Nederland zie bijlage I.B.3 (een gewone glazen drinkhoorn). De identificatie op een Grieks (graf?)reliëf in E. LEMS, L. FABER-OOSTENBROEK, *Wijn! Wijn! Wijn! Een wereld van wijn in de Grieks-Romeinse Oudheid*, Utrecht/Antwerpen, 1995, p. 86 is minder zeker. Het kan hier ook om een rhyton gaan. Vgl. ook nog een met juwelen bezette drinkhoorn met ketting als symbool van de rijkdom van de (Romeinse) stad Trier op een afbeelding van de zogenaamde Kalender van 354, *Catalogus Gallien in der Spätantike*, Mainz am Rhein, 1980, p. 33 nr. 10 en schutblad. Gezien het beslag, de vorm, de decoratie met juwelen en de ketting gaat het daarbij waarschijnlijk niet om een glazen drinkhoorn. Voorbeelden van Romeinse bronzen rhyta-drinkhoorns: twee bronzen beeldjes te Augst (Zwitserland) met tuitstukken in de vorm van een dolfijn en een bok, resp. (vroeg-)eerste en eerste helft tweede eeuw, Museum Augst en privécollectie Aarburg. A. KAUFMANN-HEINIMANN, *Die römischen Bronzen der Schweiz I. Augst und das Gebiet der Colonia Agusta Raurica*, Mainz am Rhein, 1977, p. 56-57 Nr. 52-53, Tafeln 54-55, Nr. 52-53. Twee bronzen lares uit Detzem en de Moezel nabij Trier met tuitstuken in de vorm van een geit en stier (de laatste beschreven als *Füllhorn*, maar het zoömorfe tuitstuk is onmiskenbaar préhelleens), resp. derde en tweede eeuw. Uit Trier ook een afzonderlijke bronzen rhyton (attribuut bij een verder verloren gegaan beeldje). Laatste drie in het Rheinisches Landesmuseum, Trier. H. MENGEL, *Die römischen Bronzen aus Deutschland*, II, Trier/Mayence, 1966, p. 25-26 Nr. 53-54, 95 Nr. 231, Tafeln 24-25 Nr. 53-54, 71 Nr. 231.
61. C. ISINGS, *Antiek glas*, Amsterdam, 1966, p. 35-36. Idem, *Roman glass...*, p. 141-142. Opnieuw twee van de fraaiste voorbeelden: Een derde-eeuwse glazen drinkhoorn uit Östra Varv, Zweden. Ibidem, p. 142. Voorts een laat-Romeins drinkhoorn van (uitzonderlijk) rood glas uit Himlingø, Denemarken, Nationalmuseet, Kopenhagen, P. GLOB, *a.w.*, Danefac Til Hends Majestaer

Dronning, nr. 79. Over Germaanse glazen drinkhoorns in het algemeen, cf. V. EVISON, *Germanic drinking horns*, in Journal of Glass Studies, 17 (1975), passim.

62. Enkele van de meest aansprekende voorbeelden, overwegend grafvondsten uit Frankrijk, het Rijnland en Denemarken. Uit Frankrijk een glazen drinkhoorn uit Charleville-Mézières. M. BEAUSSART (e.a.), *Childéric-Clovis. Rois des Francs 482-1983. De tournai à paris. Naissance d'une nation*, Tournai, 1983, p. 85 nr. 110h (collectie onbekend) en een Frankische glazen drinkhoorn, c. vijfde eeuw, Brits Museum, Londen, H. TAIT, *a.w.*, 106 nr. 131 en. Uit het Rijnland bijvoorbeeld een metalen Merovingische drinkhoorn, zesde eeuw, British Museum, Londen en twee glazen drinkhoorns, beide eerste helft vierde eeuw uit Krefeld-Gellep en Trier, resp. Landschaftsmuseum des Niederrheins, Krefeld-Linn en Rheinisches Landesmuseum, Trier, *Catalogus Gallien in der Spätantike*, p. 128 nr. 177i en pp. 134-135 nr. 189d. Uit Denemarken: een gouden drinkhoorn, c. 400-450 uit Gallehus, Nationalmuseet, Kopenhagen (origineel verloren gegaan), D.M. WILSON (ed.), *The Nortern world. The History and Heritage of Northern Europe, AD 400-1100*, London, 1980, p. 51, 130 en R. DEY, *Denemarken. Kunst, kultuur en landschap*, De Bilt, 1980, p. 83. Zie ook noot 55 en 110. Eveneens reeds uitgebreid beschreven door C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING *a.w.*, II, pp. 421-426. Uit Engeland onder andere de zogeheten drinkhoorns van Taplow en Sutton Hoo; beide uit de zevende eeuw in het British Museum, Londen. D.M. WILSON, *a.w.*, p. 75, 130. M. CARVER, *Sutton Hoo. Burial ground of kings?*, Philadelphia, 1998, p. 30, 132. Mitchell, Robinson, Webster, afb. 5. Drinkhoorns uit de vroege Middeleeuwen komen eveneens voor op afbeeldingen, bijvoorbeeld een beeldsteen, negende eeuw uit Tjängvide, Gotland met een Walküre met drinkhoorn. W.W. FITZHUGH, E.I. WARD, *Vikings. The North Atlantic Saga*, Washington/London, 2000, p. 56 (volgens J. DE VRIES, *Altgermanische Religionsgeschichte*, Leipzig/Berlin, 1970, II, p. 63 op betere gronden geen Walküre, maar Odin). Voorts een priester of heerser met drinkhoorn op een tiende-eeuwse beeldsteen uit Altenkirchen. D.M. WILSON, *a.w.*, p. 190.
63. C. ISINGS, *Antiek glas*, p. 42. Vergelijk bijvoorbeeld een drinkhoorn van donkerblauw glas uit een graf te Castel Trosino (Ascoli Piceno), afbeelding in G. HOMES, *The Oxford Illustrated History of Medieval Europe*, Oxford/New York, 1988, p. 11.
64. CH. DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis* (ed. L. favre), I-X, Noirt, 1882-1888, II, p. 570. Zie aldaar, J.J. KALMA, *a.w.*, p. 157 en J. SCHUYF, *Heidens Nederland. Heidens Nederland. Zichtbare overblijfselen van een niet-christelijk verleden*, Utrecht, 1995, p. 30 over *de Induculus superstitionum et paganorum* (c. 743, vastgelegd negende eeuw), art. 22.
65. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 159 noemt nog een drinkhoorn in de dom te Hildesheim uit dezelfde periode. Deze heb ik niet kunnen vinden.
66. Bijlage I.1.A.1. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 168. Voor reliekhoorns zie nootnr. 45.
67. L. VAN DEN BERGH-HOOGTERP, *Der schutters schat. Het zilverbezit van de schutterijen in de Noordelijke Nederlanden*, in M. CARASSO-KOK, J. LEVY-VAN HALM, *Schutters in Holland, kracht en zenuwen van de stad*, Zwolle, 1988, p. 146. Volgens H. WITTICH, *Middelen tegen slangengift*, in De Navorscher, 15 (1865), p. 285 gebruikten de Perzische, Arabische en Chinese vorsten een gemonteerde drinkhoorn uit vrees voor vergiftiging. Hij geeft niet aan waar hij deze stelling op baseert.
68. Het was aangebracht in de kerk van Sint-Nicolaasga, SCHOTANUS, *Beschrijvinge ende chronijck van de heerlyckheydt van Frieslandt tusschen 't Vlie end de Lauwers*, z.j. [1664], p. 221; J.J. KALMA, *a.w.*, p. 160-161.
69. Noordse saga's en legenden: bijvoorbeeld SNORRI STURLUSON, *Edda: prologue*

and Gylfaginning, ed. Oxford, 1982, I. 15, 36, 46, p. 17, 30, 40-41; SNORRI STURLUSON, *Over de avondse verhalen uit Edda en Heimlinger,* Amsterdam, 1983, p. 34, 55, 70-71). *Edda,* Völuspa, 20, resp. 27 (vertaling J. de Vries, Amsterdam, 1944) p. 27 vertaalt 'Heimdals hoorn', zie aldaar noot bij 20; vertaling M. Otten, Amsterdam/Leuven, 2000, p. 6 heeft een correcter vertaling met 'Heimdals Oor': hij sluit hierin aan bij P. VERMEYDEN, A. QUAK, *Van Aegir tot Ymir. Personages en thema's uit de Germaanse en Noordse mythologie,* Nijmegen, 2000, p. 85-86: 'Hij heeft een hoorn die Gjallarhoorn heet en men hoort zijn geschal in alle werelden'). SNORRI STURLUSON, *Over de noordse goden* 27, (p. 47). *Edda,* Godrunarkvida, II (önnor), 22, (vert. J. De Vries 1944), p. 250; (vert. M. Otten 2000), p. 226. Idem, Sigrdrífumál, bijlage 2, (vert. J. de Vries 1944), p. 199, resp. 7, (vert. M. Otten 2000), p. 177 ('drinkhoorn'). *Egil's Saga,* (vertaling P. Edwards), Harmondsworth, 1976, 71 (p. 187). P. VERMEYDEN, A. QUAK, *a.w.,* p. 200 (de strijd van de reus Utgardaloki en Thor en de list met de drinkhoorn). Vgl. ook P. VERMEYDEN, *Het oude geloof in de sagaliteratuur,* in A. DOKTERS e.a. (red.), *Noordse Mythen, in Groniek. Historisch Tijdschrift,* 31(1998), p. 414.

70. Bekend uit bijvoorbeeld de oud-Welshe literatuur. CH. GUEST, *a.w.,* p. 95 (hoorn van Glwgawd, aantekening op p. 273), 313 (een met zilver beslagen hoorn, genaamd Hirlas van Owain Kyveilog, aantekening p. 153). Ook S. HEINZ, *Keltische symbolen,* Hoevelaken, 2000, p. 177 (hoorn van Glwgawd) en 176-177 (misbruik van een drinkhoorn).
71. H.R. ELLIS DAVIDSON, *Goden en mythen van Noord-Europa,* Utrecht/Antwerpen, 1967, p. 172-176.
72. J. VAN MAERLANT, *Naturen Bloeme* (ed. E. Verwijs), Groningen, 1878 (herd. 3 p. 1980) III. 1737 (III, p. 230). Bijlage VI.B.2. Enkele voorbeelden van drinkhoorns rustend op vogelklauw(en): In Nederland: bijlage I.1.A.2, (20,) 27, 33 en 31. Uit de tekst van bijlage VI.A.8 blijkt dat de Oudmunsterkerk van Utrecht in 1569 'een griffioensclaw beslagen met zilver' bezat. Brom 1901, p. 382. In Duitsland: houtsnedes in het Bamberger Heiltumsbuch (1493) en het Wittenberger Heiltumsbuch, afgebeeld in resp. L. HANSMANN, L. KRISS-RETTENBECK, *Amulett und Talisman. Erscheinugsform und Geschichte,* München, 1977, (1509), p. 147 en J. VAN CAUTEREN, *Relieken en reliekhouders,* in A.M. KOLDEWEIJ, P.M.L. VLIJMEN, *Schatkamers uit het Zuiden,* p. 19. In Engeland: Puseyhoorn, c. 1400, Victoria and Albertmuseum, Londen, afgebeeld in P. GLANVILLE, *Silver Victoria and Albert Museum,* London, 1996, p. 15. Uit IJsland: drinkhoorn, 14de eeuw (beslag c. 1570), Kunstindustrumuseet, Oslo, afgebeeld in J.J. KALMA, *a.w.,* p. 170. In Denemarken: drinkhoorn van de Wittingmannen uit Dithmarschen, 16de eeuw, Nationalmuseet, Kopenhagen, afgebeeld in H. STIERLING, *Der Silberschmuck der Nordseeküste,* I, Neumünster, 1935 (reprint 1978), p. 168. Een griffioen als tuitstuk op dezelfde drinkhoorn en als standvoet aan een drinkhoorn, 14de eeuw, Kunsthistorisches Museum, Wenen, afgebeeld in J.J. Kalma, *a.w.,* p. 169 en M. LEITHE JASPER, R. DISTELBERGER, *Kunsthistorisches Museum. Schatzkammer und Sammlung für Plastik und Gewerbe,* London, 1982, p. 64 (dateert eerste helft 15de eeuw). Andere mythische dieren: draak op de drager van bijlage I.1.A.6 en I.1.B.4. Voorts op een drinkhoorn van keizer Sigismund, c. 1400 (verblijfplaats mij onbekend), afgebeeld in G. HOLMES, *a.w.,* p. 302. Een eenhoorn op het deksel van de zojuist genoemde IJslandse drinkhoorn. Uitzonderlijk is een bijbelse voorstelling op de Straubingse drinkhoorn uit 1591 in de vorm van een walvis die Jonas verslindt, Staatliche Museen Preussischer Kunstbesitz, Kunstgewerbemuseum, Berlijn, afgebeeld in S. ULRICH, *Schätze deutscher Kunst,* München, 1972, p. 294 en L. HANSMANN e.a., *a.w.,* p. 147. Een andere mythisch-symbolische voorstelling, een levensboom op de drager van bijlage I.1.A.7.

73. L. VAN DEN BERGH-HOOGTERP, *a.w.*, p. 146. H.L. KELLER, *Reclams Lexikon der Heilige und biblischen Gestalten, Legenden und Darstellungen in der biblischen Kunst*, Stuttgart, 1984, p. 365, m.n. het citaat uit het Heiltumsfahrtbüchlein, 1790, over de laat-15de-eeuwse hoornreliek van Kornelimünster, "*eigentlich eine Klaue des Vogels, genannt Greif*", dat door de "*Hl. Kornelius zu einem ordentlichen Trinkgeschirr gebraucht [werd], woher dann auch kommt, dass dieser Hl. Papst noch in unsern Zeiten mit der Klauen eines Vogel Greif, so gleichsam die Gestalt eines Hornes hat, abgebildet wird*". Vgl. bijlagen nootnr. 13.
74. Maastricht, bijlage I.1.A.1. Keulen, J.J. KALMA, *a.w.*, p. 168. Tapijt in de kathedraal van Bayeux, c. 1070-1080: twee scenes: a. feestmaal van Harold en zijn mannen (twee drinkhoorns, waarvan één met mondbeslag), b. feestmaal van Willem de veroveraar en zijn vrienden (de hoorndrinker wordt ook wel geïnterpreteerd als een man die op een hoorn blaast ten teken dat de maaltijd klaar is). N. DENNY, J. FILMER-SANKEY, *The Bayeux Tapestry*, London, 1985 [pp. 9, 47]. Een andere middeleeuwse afbeelding, waarschijnlijk van de *Elmekunde-meester*, c. 1480-1500: een man met drinkhoorn op een fresco in de kerk van Kjerby op Mön, Denemarken. J. OLRIK, *Drikkehorn og Sølvtøj fra Middelalder og Renaissance*, København, 1909, afb. 2. R. DEY, *a.w.*, p. 107-109.
75. Origineel in de Bayerische Staatsbibliothek, München, afgebeeld in G. HOLMES, *a.w.*, kleurpl., p. 144.
76. De kerkelijke gezagsafname verklaart wellicht ook het voorkomen van laatmiddeleeuwse drinkhoorns in kerkelijke sfeer uit Staveren, Heusden, Boxum, Utrecht en Harlingen (bijlage I.1.A.3, 13, 18, I.2.A.1, 6 en 9, VI.1 en 8). Voor 15de-16de-eeuws *kerkelijke drinkhoorns* (reliekhoorns) zie nootnr. 45 (Antwerpen en Ninove) en 72 (Bamberger en Wittenberger Heiltumsbuch).
77. Bijvoorbeeld een drinkhoorn uit de 12de-13de eeuw, verblijfplaats onbekend (vermoedelijk privécollectie). D. BATTIE, S. COTTLE, *Sotheby's Concise Encyclopedia of Glass*, London, 1991, p. 38. Ook de islamitische drinkhoorns gaan direct terug op Romeins (-Syrische) voorbeelden, maar zullen morfologisch ook beïnvloed zijn door rytha uit Perzië en Centraal-Azië.
78. H.E. VAN GELDER, *Glas en ceramiek*. De kunsten van het vuur, Utrecht, 1955, p. 16-22. Over Venetiaans cristallo en glas geblazen à la façon de Venise in kort bestek, zie H.E. HENKES *Glas zonder glans/Glass without gloss*, Rotterdam, 1994, p. 14. Glazen drinkhoorns zijn in dit standaardwerk opvallend afwezig. Bijlage I.B. 2-3, 5-9, 11-12.
79. P. ZUMTHOR, *Het dagelijks leven in de Gouden Eeuw*, 1-11, Utrecht/Antwerpen, 1962, II, pp. 14-18.
80. VAN VAERNEWIJCK, *Historie van Belgis, Ghendt, 1574*, (zie bijlage VI.A.9) geciteerd in J.J. KALMA, *a.w.*, p. 163. Volgens de catalogus van een in 1909 in het Fries Museum te Leeuwarden gehouden tentoonstelling gold dit in de 16de eeuw ook voor kerkvoogdijen die van drinkhoorns "*gebruik maakten bij biergelagen op den jaarlijkschen rekendag*". Citaat in H. STIERLING, *a.w.*, p. 167. Over het uitbundige drankgebruik in de 17de eeuw bijvoorbeeld A. VAN DEURSEN, *a.w.*, p. 122-125, 220.
81. J. VAN LENNEP, J. TER GOUW, *De Uithangteekens in verband met Geschiedenis en Volksleven beschouwd*, Amsterdam 1867-1868 (herdruk Den Haag, 1977), p. 256-258. Hij noemt onder andere twee herbergen te Amsterdam en maar liefst zes te Antwerpen. Het bekendste voorbeeld in de Nederlandse literatuur is wellicht van G.A. BREDERO, *Spaanschen Brabander*, Noordwijk, 1974, vs. 1966 (p. 300): "*Waar sel ic de Schout best vinden? tot Anna Claes inde Hooren?*".
82. Algemeen: A. VAN DER WOUD, *De Bataafse hut. Denken over het oudste Nederland (1750-1850)*, Amsterdam/Antwerpen, p. 20-26.

83. Bijlage I.1A.33 en 34. W.W. FITSHUGH, E.I. WARD, *a.w.*, p. 357-358.
84. Bijlage VI.A.15, vooral deel II. p. 401-454.
85. Dank aan de heer J. Goedbloed die mij hierop wees.
86. De Nijmeegse magistraat bepaalde iets dergelijks voor het weversgilde van Sint-Severijn (1609) en het brouwersgilde (1629 en 1645 - wegens verzet van het gilde niet uitgevoerd). B. DUBBE, *a.w.*,p. 571-572. Er zijn ook plaatsen waar de traditie gehandhaafd bleef, vgl. bijvoorbeeld de tekst op de drinkhoorn uit Kampen uit 1641, bijlage I.1.A.20. Ook E. HEUPERS, *De gilden van Soest*, Soest, [1961], p. 38-40 over Soest, waar katholieken en protestanten "*eendrachtelyc mit malcanderen [bleven] feestvieren*".
87. Er waren echter ook gilden (vooral van schutters) wier teerdagen het karakter aannamen van volksfeesten, "*tot continuatie van goeden buurschap ende vermeerdering van vrientschap*". Een goed voorbeeld is het driedaagse feest van het Sint Aagten of Groot Gaasbeker Schuttersgilde, dat in 1732 blijkens de jaarrekening bijgewoond werd door 449 personen. Hier is nauwelijks sprake meer van exclusivisme. E. HEUPERS, *a.w.*, p. 48-49. Over gilde-exclusivisme, m.n. over gilden als een specifiek type van groepsvorming, de zogenaamde mannenbonden, hun Germaanse oorsprong en de rol van gezamenlijk eten, cf. J. DE VRIES, *a.w.*, I, p. 489v. Zie nog E. HEUPERS, *a.w.*, p. 9. Algemene nuancering, zij het wat feministisch gekleurd, door S. VON SCHNURBEIN, *Geheime kultische Männerbünde bei dem Germanen. Eine Theorie im Spannungsfeld zwischen Wissenschaft und Ideologie*, in G. VÖLGER, K. VON WELCK (red.), *Männerbande Männerbünde*, II, Köln, 1990, p. 97-101. Vgl. nog McEVILLEY, *De drinkbeker als ritueel en poëtisch archetype*, in J. BRAND, C. DE MUIJNCK, B. VAN DER SANDE, *Het drinkglas*, Zwolle 1997, passim, al gaat het daar voornamelijk om de rituele rol van drinkbekers in de oudheid.
88. B. DUBBE, *a.w.*, p. 563-571. Een groot aantal van de kannen wordt bewaard in Museum Het Valkhof te Nijmegen.
89. Keurboek 1 (1470) artikel 197, J.L. BERNS, *Rechtsbronnen der stad Harderwijk*, 's-Gravenhage, 1886, p. 31.
90. J.F. NIERMEYER, *Honderd Noord-Nederlandse oorkonden en akten uit de jaren 1254-1501*, Groningen, 1970, p. 127-128, artikel 5 en 8 (1497).
91. J.C. OVERVOORDE, J. JOOSTING, *a.w.*, p. 475-476 (27 februari 1521). Waarschuwingen tegen vloeken, zweren en verbale bedreigingen komen in gildekeuren veelvuldig voor. Vooral in keuren van schuttersgilden doen ze in hun welsprekende gedetailleerdheid bijkans absurd aan. Blijkbaar vormden de feesten een serieus gevaar voor de openbare orde.
92. A.C.J. DE VRANKRIJKER, *Mensen, leven en werken in de Gouden Eeuw*, 's-Gravenhage, 1981, p. 72.
93. Fundatiebrief, E. HEUPERS, *a.w.*, p. 15 (1560).
94. Geciteerd in: C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING, *a.w.*, I, p. 476.
95. Keurboek van scheepstimmerlieden (1507). J.C. OVERVOORDE, *Rekeningen van de gilden van Dordrecht (1438-1600)*, 's-Gravenhage, 1894, p. xix nootnr. 2. Oude keur (zonder jaar), artikel 10. Ibidem, p. xxviii.
96. W. BEZEMER, A.S. DE BLECOURT, *Rechtsbronnen van Zierikzee*, 's Gravenhage, 1908, p. 357. Zij nemen de keur op in het hoofdstuk 'Verspreide keuren', waarvan de oudste van 1416 dateert en de jongste van 1619.
97. Gildebrief 29 mei 1505, artikel 13. G.C.A. JUTEN, *Keuren en handvesten der stad Hulst*, 's Gravenhage, 1908, p.137.
98. Statuten (18 juni 1619), pp. 251, 248: artikel XXXVI en XVIII.
99. A. VAN DE VELDE, *De ambachten van de timmerlieden en de schrijnwerkers te Brugge*, Gent, 1909, p. 36-41. In 1542 waren de uitgaven voor bepaalde eet- en drinkgelagen zodanig dat de raad van oud-bestuurders, die de financiën van het zittende bestuur diende te controleren, deze weigerde goed te keuren. Op het

einde van de 18de eeuw werden de geschenken aan het gilde weer in zilver aangeboden.

100. E. HEUPERS, *a.w.*, p. 42 noemt het teren zelfs als belangrijkste doel van het Sint Aagten of Groot Gaasbeker Schuttersgilde van Soest, na het schieten met bussen en bogen.
101. Octrooi 1561, artikel VII, geciteerd in: C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING, *a.w.*, I, p. 476.
102. Ambachtsbrief van het voetboogschuttersgilde (1499), art. 30. R. HUYBRECHTS, *Rechtsbronnen der stad Reimerswaal. Bronnen van het oud vaderlandsch recht*, in Verslagen en mededelingen nieuwe reeks van de Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud vaderlandsch recht, 1978, deel 1, p. 60. Een nagenoeg zelfde voorschrift in de ambachtsbrief van de handboogschutters (1499), art. 29. Ibidem, p. 73-74. Idem in de ambachtsbrief van het kloveniersgilde (1508), art. 16. Ibidem, p. 81.
103. J.C. OVERVOORDE, *a.w.*, xxvii-xxix - p.
104. Zie nootnr. 79. S. SCHAMA, *Overvloed en onbehagen. De Nederlandse cultuur in de Gouden Eeuw*, Utrecht, 1980, p. 186-190.
105. Bijlage I.1.A.30. Het gilde zelf hoefde de (runder)hoorns in ieder geval niet van ver te halen, de leden gingen er als restproduct immers dagelijks mee om.
106. Vele voorbeelden bij C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING, *a.w.*, I, pp. 152-562.
107. Bijlage I.1.A.11, 15, 21 en 22.
108. Vgl. H. PLEIJ, *Dromen van Cocagne. Middeleeuwse fantasieën over het volmaakte leven*, Amsterdam, 1997, p. 156-163, al gaat het daar met name om exorbitante (vr)eetpartijen.
109. W. DYKSTRA, *Uit Frieslands volksleven van vroeger en later: volksoverleveringen, volksgebruiken, volksvertellingen, volksbegrippen*, Leeuwarden, 1896, I, p. 5-6, steunt op onder meer Kempius en Hamconius, bijlage VI.A.10 en 11. Ook C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING, *a.w.*, I, pp. 127-133, 466-471 en II, p. 411 is gebaseerd op Hamconius. Hier wordt voorts nog als bron genoemd *De origine Frisiorum* (= *De Frisiorum antiquitate et origine*, Col. Agrip. [Keulen] 1590, Franeq. [Franeker] 1698) van de Friese historieschrijver Suffridus Petri (1527-1597).
110. S. SCHAMA, *a.w.*, p. 190. 16de- tot 18de-eeuwse Nederlandse afbeeldingen van *Teutoonse* drinkhoorns zijn evenwel schaars. Zie bijlage IV.B.2-6. Een later voorbeeld door E.J.E. van den Berg, J.F.M. Mourot, een ets getiteld *Samenzwering van Civilis* (c. 1840, Atlas van Stolk, Rotterdam) met een drinkhoorn liggend op een tafel. H. TEITLER, *De opstand der Batavieren*, Hilversum, 1998, p. 66. Wat betreft het drinken van bloed uit een drinkhoorn ter bezegeling van een verbond bestaat een interessante afbeelding van een goudapliqué uit de Krim, vierde eeuw. v. Chr. Het stelt twee Scythen voor die uit een hoorn drinken. Verondersteld wordt dat zij wijn drinken vermengd met bloed om een pact te bezegelen. B. CUNLIFFE (ed.), *The Oxford Illustrated...*, p. 420. Een verwante afbeelding op één van de gouden hoorns van Gallehus, zie nootnr. 55.
111. S. SCHAMA, *a.w.*, p. 186-190. J. JOBSE-VAN PUTTEN, *Eenvoudig maar voedzaam. Cultuurgeschiedenis van de dagelijkse maaltijd in Nederland*, Amsterdam, 1996, p. 170-176, vooral p. 172. Ook dit voorrecht sluit wellicht aan op oudere tradities. Van Germaanse feestmalen is bekend dat de aanvoerder of koning degene was die het vlees aansneed. Hij toonde hiermee in staat te zijn zijn goed en eerlijk te kunnen verdelen. Op zijn beurt toonde de eter zijn trouw aan de koning. Vgl. Gregorius en Columbanus voor voorbeelden bij de Franken, Sueven en Alamannen, J.J. KALMA, *a.w.*, p. 157. Over rechten en plichten bij het drinken, vooral ten tijde van de Republiek zie C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING, *a.w.*, II, pp. 296-398. Vgl. in dit kader ook *Maaltijd van officieren van de Sint-*

Jorisschutterij van Haarlem uit 1616 van Frans Hals (1581/1585-1666), waarop kapitein Vechter Jansz. (van) Teffelen het vlees aansnijdt. Eenzelfde handeling op het Haarlemse schutterstuk *Een korporaalschap en officieren van het oude vendel der kloveniers* (1612-1615) van Frans Pietersz. de Grebber (1572/73-1649). M. CARASSO-KOK, *Catalogus*, in M. CARASSO-KOK, J. LEVY-VAN HALM, *Schutters in Holland, kracht en zenuwen van de stad*, Zwolle, 1988, p. 202-204 nr. 22, 366-367 nr. 186.

112. Zie bijlagen. Een algemeen overzichtswerk van Nederlandse drinkhoorns wordt in geen van de aldaar vermelde literatuur gegeven en bestaat dus waarschijnlijk niet. Alleen Kalma geeft, zoals eerder vermeld, een gedegen schets van de algemeen-historische en volkskundige achtergrond van vooral de Friese drinkhoorns. Hij pleitte reeds in 1955 voor een integrale studie. Een voorwerp met dergelijke interessante invalshoeken (cultuur- en kunsthistorisch, ambachtstechnisch, etc.) biedt daar alle kansen toe.
113. Volgens J.J. KALMA, *a.w.*, p. 164 konden ze zo niet alleen aan de wand, maar ook om de hals gedragen worden.
114. Bijlage I.1.A.5 (reparatie in 1635), I.2.A.6 (1617) en I.1.A.27 (1810).
115. Blijkens de *Beschrijvinge Der Stadt Dordrecht* van Matthijs van Balen (1611-1677) was het Vleeschouwersgilde een bijzonder belangrijk gilde. In diens lijst van 32 gilden, gedateerd 1641, kwam het op de eerste plaats. Het behoorde tot de 12 zogenaamde tresorieën of sleutelgilden van de stad. Hiertoe behoorde twee andere voedselgilden, waarvan ook het Viscoepersgilde een drinkhoorn had. Of hier een verklaring voor het bezit van een drinkhoorn ligt moet nog worden onderzocht. J. LANDWEHR, *De Nederlander uit en thuis. Spiegel van het dagelijks leven uit bijzondere zeventiende-eeuwse boeken*, Alphen aan den Rijn, 1981, p. 144. J.C. VAN OVERVOORDE, *a.w.*, p. vii-x.
116. In tegenstelling tot alle overige is de drinkhoorn op Rembrandts 'Nachtwacht' (bijlage II.A.3) veel minder prominent afgebeeld. Hij wordt gedragen door het fel verlichte meisje tussen Cock en de musketier in het rood (Harman Wormskerck?). Zij houdt de hoorn naast haar hoofd met de smalle kant van het voorwerp naar voren. Overigens is de identificatie van het voorwerp niet onomstreden. D. WIJNBEEK, *De Nachtwacht, de historie van een meesterwerk*, p. 203 noemt als mogelijk alternatief een helm, maar kiest op p. 214, in navolging van F. SCHMIDT DEGENER, *Het genetisch probleem van de Nachtwacht. III. De uitvloeisels van het onderwerp*, in Onze kunst. Geïllustreerd maandschrift voor beeldende en decoratieve kunst, jg. XXX (1916), p. 43-44 toch voor een hoorn. Recentere drinkhoorn-identificaties zijn o.a. van W. HIJMANS, KUYPER, A. VELS HEIJN, *Rembrandts Nachtwacht. Het vendel van Frans Banning Cocq, de geschiedenis van het schilderij*, Leiden, 1976, p. 58-59 en *Wetenswaardigheden*, p. 17. Controversiëler is de identificatie van het meisje zelf. Ofschoon de haan die zij aan haar riem draagt slaat op zowel de kapitein (Cocq) als de Kloveniers (clauwiers) is er ook de iconografische connotatie van een marketenster. Het zou dus kunnen dat de altijd graag verwarring zaaiende Rembrandt hier een vrouw van lichte zeden afbeeldt (of als een van haar betekenissen aanbiedt) met het kostbaarste voorwerp van het gilde. Het kan echter ook gaan om een zogenaamde *mooie meit*. Ook op het schilderij van Van der Helst uit 1655 (bijlage II.A.7) komt een dergelijke *meit* voor. Hierover bijvoorbeeld W. HIJMANS, KUYPER, A. VELS HEIJN, *a.w.*, p. 58-59 en F. SCHMIDT DEGENER, *a.w.*, p. 45. Enkele overeenkomsten met het meisje van Rembrandt: ook zij houdt een schuttersdrinkhoorn vast, is op het tweede plan geplaatst en houdt de hoorn naast haar hoofd, deels voor zich. De *Nachtwacht* werd overigens besteld voor de bovenzaal van het nieuwe doelengebouw van de schutterij, waartoe in dezelfde periode ook het schilderij van Flinck, een voormalig leerling van Rembrandt, werd geschilderd. De drink-

hoorn kreeg op diens schilderij een heel wat opvallender plaats (bijlage II.A.2 en 3).

117. Zie bijlage II-IV.
118. Bijlage I.1.A.32 en 33. Of de 19de-eeuwse standvoeten van de drinkhoorns van Sluis, Sneek en Franeker gebaseerd waren op de 18de-eeuwse Alkmaarse (IV.A.1) is daarom moeilijk of niet meer na te gaan. Overigens kunnen ook standvoeten van bokalen en bekers als voorbeeld hebben gediend.
119. Zie nootnr. 3.
120. Bijlage I.1.A.7. *De drinkhoorn was oorspronkelijk van het klooster van Achlum.* Deze schonk hem volgens J. SCHELTEMA, Geschied- en Letterkundige Mengelwerken, I-III, z.p., z.j., III, p. 55-56 aan dorpsgraaf Juw van Terwinga. W. DYKSTRA, *a.w.*, I, p. 270.
121. Restauratiewerkplaats [J. KEMPKES & CO], *Restauratie[verslag]*, I, p. 1-34. Vriendelijke mededelingen van dhr. J. Kempkens die een voordracht over dit onderwerp hield bij gelegenheid van een donateursbijeenkomst van de Stichting Steunfonds van Zeeuwse Musea op 28 maart 2001 in het Belfort te Sluis.
122. Tot dezelfde opdracht behoorde de restauratie van een 18de-eeuwse ciborie, een rooms-katholieke hostiekelk. Ofschoon veel minder uniek dan de drinkhoorn, is dit voorwerp voor Sluis niettemin belangwekkend. Het is namelijk het enige bewaard gebleven religieuze gebruiksvoorwerp van de voormalige Oudheidkamer. En bovendien daterend uit een tijd toen het katholicisme in Sluis en elders in de Republiek veelal met misprijzen bekeken werd. Vriendelijk dank vooral ook aan de toenmalige museumconsulent van Zeeland W.H.P. Scholten en de Stichting Steunonds van Zeeuwse Musea voor het enthousiast bemiddelen, resp. verstrekken van een financiële bijdrage voor de restauratie van de drinkhoorn en de ciborie.

Ik bedank de volgende personen voor het welwillend ter beschikbaar stellen van gegevens: J. Goedbloed, Gemeentelijk Archeologisch Museum (Aardenburg), N. Spruijt, Rijksmuseum (Amsterdam), J. van de Kamp, Museum 't Coopmanshûs (Franeker), C.L.H. Scholten, Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (Den Haag), K. Schampers, Frans Halsmuseum/De Hallen (Haarlem) H.P. ter Apert, Gemeentemuseum Het Hannemahuis (Harlingen), L. Swinkels, Museum Het Valkhof (Nijmegen), J.L. Meulemeester, Stedelijk Archeologisch Museum, (Oudenburg) en S. ten Hoeve, Fries Scheepvaartsmuseum (Sneek).

BIJLAGEN[1]

NEDERLANDSE DRINKHOORNS ALS COLLECTIEVOORWERP, OP SCHILDERIJEN, TEKENINGEN EN GRAVURES EN IN TEKSTEN (VOORLOPIGE INVENTARIS)[2]

I. Drinkhoorns als voorwerp

a. naam vroegere eigenaar(s); geen vermelding indien onbekend
b. plaats van vestiging van de (oorspronkelijke) eigenaar; geen vermelding indien onbekend
   (v) vindplaats, inventarisnummer of vondstnummer en vondstdatum in geval van een archeologisch voorwerp[3]
c. korte beschrijving van de hoorn en decoratiewerk (typenummer in geval van een archeologisch voorwerp)

d tekst(en) en plaats van de tekst op de hoorn; geen vermelding indien de tekst ontbreekt of onbekend is;
monografieën, monogrammen en meestertekens niet genoemd
e. datering, vermelde jaartallen; jaarmerken niet genoemd, behalve wanneer ze afwijken van d.
f. vervaardiger, plaats van vervaardiging; geen vermelding indien onbekend
g. afmetingen
h. verblijfplaats
i. literatuur (een keuze, de belangrijkste werken bevatten een bibliografie) of archiefvermelding (in geval van verscheidene verloren gegane drinkhoorns)

I. Bewaard gebleven drinkhoorns[4]

A. Echte drinkhoorns[5]

1. c. runderhoorn met zilver- en zilver-loodbeslag (afb. p. 112)
e. tiende eeuw
f. Scandinavië (Denemarken of Zuid-Zweden?)
g. lengte 45-60,2 cm.
h. Schatkamer Onze-Lieve-Vrouwekapittel, Maastricht
i. A.M. KOLDEWIJ, VLIJMEN, *a.w.*, p. 81-82 nr. 6. M.L. DE KREEK, *a.w.*, p. 158-162 nr. 5.1. A. ROES, *A drinking horn of the Viking Period, Mededelingen der Koninklijke Academie der* Wetenschappen, afdeling letterkunde, nieuwe reeks, deel 3, no., 1940, p. 79-101

2. a Sint-Anna- of Rijnschippersgilde
b. Kampen
c. elandshoorn met zilver, rustend op twee klauwpoten (afb. p. 123)
d. tekst op mondbeslag: WETET GUEDE MANNE DIT HORNE HOERT DE RINSCHIPPERS VAN SANT ANNA
e. 1369; 16de en 17de eeuw
g. lengte 29 cm.; hoogte 24 cm.
h. Stedelijk Museum, Kampen
i. L. VAN DEN BERGH-HOOGTERP, *a.w.*, p. 142. *Catalogus Vier eeuwen Nederlands Zilver*, 's-Gravenhage, 1952, p. 192-193 nr. 568. E. VAN DER WERDT, *Kamper Zilver* in R. VAN DIJK, N. HERWEIJER (red.), *Glans langs de IJssel. Zilver uit Zutphen, Deventer, Zwolle en Kampen*, Zwolle [1999], p. 194. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 167. M. VAN ROOIJEN, *Steden des tijds. Historische stadstypen in de Nederlanden*, Utrecht, 1990, p. 120. F.D. ZEILER, *Sporen van de Hanze. Glorie van een gouden eeuw*, Zwolle, z.j., p. 11

3. a. Sint-Antonisgilde
b. Stavoren, klooster van Sint-Odolphus (?)
c. hoorn met zilver
d. tekst op mondbeslag : Desen◦hoern◦hebben◦doenmaken◦de◦broders-vã◦sinte◦Antonis◦Ghilde◦MCCCXCVII tekst op beslag midden: Sante(Antoni(u)s
e. 1397
g. lengte 79,5 cm.; diameter mond 15 cm.
h. Fries Museum, Leeuwarden
i. *Fries zilver. Catalogus Fries Museum Leeuwarden*, Arnhem 19852, p. 2-

3, nr. 1. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 167. A.F. MANNING, (hoofdred.), *Erfgoed van Nederland*, Amsterdam 1979, p. 63. *De Vrije Fries*, V, p. 360, afb. IIC (geeft als tekst midden: Laute of Laude Antonii/Antonius of Antonium)

4. a. Schippersgilde
   b. Sneek
   c. buffelhoorn met zilver
   d. tekst op mondbeslag 1: POTUM CERVORU(M) VENED CERANGLOR
   tekst op mondbeslag 2: DIE SCHIPPERSGILDE MCCCCCXXIX
   tekst op mondbeslag 3 : AN/NO/D(OMI)NI/INT/IAER/ONS/HER /EN/M/CCCCC/XXIX/DOE/LIET/TEN
   tekst op puntbeslag: DESEN+HOORN+HOORT+TOE+TSCHIPPERS+ GILDT+ANNO+1596+VAN+SNEECK
   e. 1529;1596
   g. lengte 63 cm.; diameter mond 13,5 cm.
   h. Fries Scheepvaartsmuseum, Sneek
   i. *Jaarverslagen 1980 Fries Scheepvaart Museum en Oudheidkamer*, Sneek 1981, p. 15

5. a. Gilde Saint-Jacque/Grootschippersgilde
   b. Stavoren
   c. buffelhoorn met zilver
   d. tekst op mondbeslag 1: DIE*GROOT*SCHIPPERS*HOORN
   tekst op mondbeslag 2: IS*WEDEROM*REPARERT*ANNO*1635*DEVR *DEN*MAGISTAET*DER*HANSE STADT*STAVOREN*OMNIA*TEMPUS *HABET
   tekst aan de onderrand: L'AN 1538 suis je par LES FRERES du GILDE ST.JACQUE fondes ET L'An '95
   PAR*LES*MAGISTRAETS*DE*STAVRIAE RENOVELLES
   tekst op middenband: ANNO*1643*HEBBEN*DE*GROOT-SCHIPPERS *DER*STADT*STAWOREN*DESEN*BANDT*DOEN MAKEN
   tekst op puntbeslag: Dese Varandering aan de Gilde-Hoorn is gedaan door mij Symon-Symonsz Posthumus In 't Jaer 1730. Hem in Eygendom door meest Bieden geworden
   e. 1533; 1635; 1643; 1730
   f. vermoedelijk Fries
   g. lengte 65 cm.
   h. Rijksmuseum, Amsterdam
   i. A.M. KOLDEWIJ, P.M.L. VLIJMEN, *a.w.*, p. 11 nr. 27

6. a. Schuttersgilde van de Kloveniersdoelen
   b. Amsterdam
   c. buffelhoorn met zilver en zetkast met boom, draak en twee leeuwen (zie bijlagen II.A.3-4, VI.A.7 (?))
   e. 1547
   f. (toegeschreven aan:) Arent Cornelisz Coster (Amsterdam, vermeld 1521-1563)
   g. lengte 61 cm., hoogte 37, 5 cm.
   h. Rijksmuseum, Amsterdam (bruikleen van het Amsterdams Historisch Museum)
   i. L. VAN DEN BERGH-HOOGTERP, *a.w.*, p.146 nr. 120 (noemt 1522). A.M. KOLDEWIJ, P.M.L. VLIJMEN, *a.w.*, p. 15 nr. 35. K. CITROEN., *Dutch Goldsmiths' and Silversmiths' marks and names prior to 1812*,

Leiden 1993, p. 15, 64. K.A. CITROEN, F. VAN ERPERS ROYAARD, J. VERBEEK, *Meesterwerken in zilver. Amsterdams zilver 1520-1820. Catalogus tentoonstelling Museum Willet-Holthuyzen 1984-1985*, Lochem 1984, p. 33. TH.M. DUYVENE DE WIT-KLINKHAMER, M.H. GANS, *Geschiedenis van het Nederlands zilver*, Amsterdam 19652, afb. 2. J.R. DE LORM, *Amsterdams goud en zilver*, Amsterdam z.j., p. 18-19 nr. 1

7. a. Sint-Sebastiaans- of Handbooggilde
   b. Amsterdam
   c. buffelhoorn met zilver, rustend in een zetkast met boom, Sint-Sebastiaan en twee schutters (zie bijlagen II.A.1, 6-9, III.A.1, 5-6)
   d. tekst op de band van de houder, midden: ANNO DOMINI 1565 factu[m] es[t]
   e. overwegend eerste helft van de 16de eeuw; 1565; jaarmerk 1566
   g. lengte 64 cm.; hoogte 46 cm.
   h. Amsterdams Historisch Museum, Amsterdam
   i. L. VAN DEN BERGH-HOOGTERP, *a.w.*, p. 147. *Catalogus Rijksmuseum*, p. 16-17 nr. 40. J.W. FREDERIKS, *Dutch silver*, I-IV, The Hague 1952-1961, IV, p. 2, afb. 2 nr. 2. S. SEGAL, *A prosperous Past. The sumptuous still-life in the Netherlands 1600-1700*, The Hague 1988, p. 188-192

8. a. schuttersgilde (?)
   c. hoorn met zilver
   d. tekst in beslag aan de mond, in handschrift: Uit Craght en gedacht van de wacht AB 1684
   e. 16de eeuw; 1684 (bijnaam: "die rygse juffer": de jonge vrouw van Riga)
   g. lengte 66,5 cm.; diameter mond 6,1-6,3 cm.
   h. Fries Museum, Leeuwarden
   i. *Fries zilver*, p. 12-13 nr. 13. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 164, 171

9. b. Leeuwarden (?)
   c. hoorn met zilver, aan een ketting
   d. tekst op mondbeslag: +RINTS◦WOPKE◦TAL◦VMS◦DOCHTER◦SIVRDS◦ TETLVM◦NAGELATEN◦WEDWE, 1571
   e. 1571
   f. Pieter Jacopsz (Leeuwarden, voor 1584-laatste vermelding 1586)
   g. lengte 75 cm.; diameter mond 10,5 cm. (Frederiks geeft: lengte 51 cm.; hoogte 37 cm.)
   h. Fries Museum, Leeuwarden
   i. *Fries zilver*, p. 6-7 nr. 7. J.W. FREDERIKS, *a.w.*, III, p. 119, afb. 283 nr. 351. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 165, 170. E. VOET jr. (herzien door A. Wassenbergh en E.J. Penning m.m.v. C. Boschman), *Merken van Friese goud- en zilversmeden*, 's-Gravenhage 19742, p. 152 nr. 355

10. a. Groot-Schippersgilde
    b. Sneek
    c. buffelhoorn met zilver
    d. tekst op tuitbeslag: DESEN+HOORN+HOORT+TOE+AAN+TSCHIP-PERS+GILDT+ANNO(1596) [V]AN SNEEK
    e. (1575-1600) 1596
    f. Frans Jansen
    g. lengte 47 cm.; diameter mond 10 cm.

h. Fries Scheepvaartmuseum, Sneek
i. *Catalogus Vier eeuwen Nederlands zilver*, p. 191-192 nr. 566. *Jaarverslagen 1980 Fries Scheepvaartsmuseum*, p. 15-16

11.a. Sint-Lucasgilde
b. Kampen
c. hoorn met zilver, aan drie kettingen
d. tekst aan de mond: DITS 'T GILDEHOREN TIS AANGEHEEVEN OM VROLICK TE LEEVEN 1576 VAN LUCAS CORNELIS. AO 1585 WEDER OPT MY MIT ELCK NEEM HIERBY VERBETERT DUS COEN
tekst op plaat 1: CORNELIS LUCASZOON, 1611 D[ECANUS], S[ANCT], L[UCAS], WILT DAT DE BESTE MEDE DOEN/PETER KEMPEN ANNO 1621, ARENT JOOSTEN DICMAN AMOR VINCET OMNIA ANNO 1609. EVERT RIJNVISCH, ANNO 1621. HENDRICK JANSSEN MOLTTERT, ANNO 1655 DEN 21 MARTIUS
tekst op plaat 2: HENRICUS CUERBECK [15]86, HENRICK BORGERSEN [15]86, BARTHOLT KISTEMAKER [15]86, WOLTERUSCRACHTSZ [15]86
e. laatste kwart 16de eeuw; 1576; 1585; 1609; 1611; 1621; 1655
f. Jelis Jacobsz Valkenaar (= Gilles Valckenier, c. 1546/7-1625)
g. lengte 46 cm.; hoogte 12,8 cm.
h. Stedelijk Museum, Kampen
i. *Catalogus Vier eeuwen Nederlands zilver*, p. 192 nr. 567. E. VAN DER WERDT, *a.w.*, p. 204-205. J.W. FREDERIKS, *a.w.*, III, p. 60, afb. 147 nr. 181

12.a. Sint-Kathelijne- of Zakkendragersgilde
b. Sluis
c. hoorn met zilver, kwartssteen, in een verzilverde zetkast
d. tekst op schildje midden 1: Joos van den nesten heeft desen hoorn, vereert aen t gilde, van ste catline A° 1713
tekst op schildje midden 2: Engel Sierkens toen ter tijt decken A° 1713
e. (1487?) 1587; 1713; zetkast tweede helft 19de eeuw
g. hoogte hoorn 35,6 cm; hoogte zetkast 28,5 cm.
h. Oudheidkundige Verzameling Belfort, Sluis
i. *Catalogus Zeeuwsche Oud- en Merkwaardigheden*, p. 33 nr. 380. J.W. VAN DALE, *Het Sluische Sint-Kathelijnegilde* ..., p. 8-10.
J.A. DORRENBOOM, *a.w.*, p. 50. [J. KEMPKES & CO,] *Restauratie[verslag]*, I. *Voorloopige lijst*, VI, p.231. *Zilver in gemeentelijk bezit*, p. 46-47

13.a. Sint-Jorisgilde
b. Heusden
c. hoorn met zilver, aan een ketting
d. tekst op mondbeslag: FRANSOIS*VAN*CUICK/VENDERIC VAN* DE/HEERE*OUDE SVCH
tekst boven middenband (op de hoorn): HAMEL
tekst onder de middenband (op de hoorn): PVOOST
tekst op tuitstuk: Dirk Goossens van der Horne
e. eind 16de-begin 17de eeuw
g. lengte 71 cm.; diameter mond 7 cm.
h. Gemeentehuis Heusden
i. M. CARASSO-KOK, *a.w.*, p. 280 nr. 95

14.b. (Noord-Nederland)
c. runderhoorn met zilver, gevat in ring met twee ossenpoten

d. tekst aan de mond: ANTOEN*VANDEN*INDEN*DIERICK*VANDEN* INDEN*HANS*VANDEN*INDEN
e. begin 17de eeuw
f. (Noord-Nederlands)
g. lengte 23 cm.; hoogte 16 cm.
h. Rijksmuseum, Amsterdam
i. *Catalogus Rijksmuseum*, p. 28 nr. 68

15.a. Viscoepersgilde
b. Dordrecht (?)
c. hoorn met zilver, rustend op twee hanenpoten
d. tekst op mondbeslag: Desen hoorn heeft geschoncken Adriaen Yansz Alclebas den overluiden waren Francois Clements Rastev en Jan Jaspersz Coninck en de Deeckens Wouter Jansz van Duynen Huyck Cornelisz Novt Willem Pietersz van Bengelroe ende Lijsbrecht Maes van Weelt anno 1608. Tot het cieraet hebben geschoncken Roloff Jansz Crommeldyck Herman Jansz Coninck Nys Danielsz Cornelis Pietersz let Adriaen Cornelis Timmermans
tekst midden: Als men 1612 heeft geschreven hebben Dese dry personen desen rand uyt Lieffden gegeven Adriaen de Kater Willem Bosschaert en Wouter Cornelessen
tekst op puntbeslag: Symon Cornelessen van Gesel oudtraet inde wet Deser stede heeft dese knoep den Viscoepers gilde geschonken op dat wt den Horen met vrede ende maticheit soude worden gedroncken
e. 1608; 1610
f. David Reyniers (Dordrecht, c. 1550-1616)
g. lengte 52 cm.; breedte 25 cm.
h. Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel
i. K. CITROEN, *a.w.*, p. 36. B. TER MOLEN-DEN OUTER, *Dordrechts goud en zilver. Catalogus tentoonstelling Museum Mr. S. van* der Gijn Dordrecht 1975 [Dordrecht 1975], p. 19, 99 nr. 9

16.b. Fries (?)
c. runderhoorn met zilver
d. tekst op puntbeslag: SYBRANDT VAN OSINGA AD VAN AGGEMA 1610
e. 1609; 1610
f. Jan Stoffels (Bolsward, meester 1577/1582-laatste vermelding 1611)
g. lengte 60 cm.
h. Rijksmuseum, Amsterdam
i. *Catalogus Rijksmuseum*, p. 30 nr. 74. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 165

17.b. Franeker
c. drinkhoorn
e. c. 1615
h. Victoria and Albert Museum, Londen
i. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 165

18.a. Kerkvoogdij van Boxum
b. Boxum
c. hoorn met zilver, aan een ketting
d. tekst op mondbeslag: ◦DIT◦HOORN◦KOMT◦DIE◦◦KERCKE◦VAN◦ BVXVM◦TOE◦
tekst in de mond: Ritske Doeke Smeding, Jentje Jobs Faber en Douwe Petrus Kalma

e. 1615-1635
f. Timon Joostes (1625 -?) (K. CITROEN, *a.w.*, p. 105: Leeuwarden, E. VOET jr., *a.w.*, p. 320: Berlikum)
g. lengte 66,5 cm.; diameter mond 12,5-13,5 cm.
h. Fries Museum, Leeuwarden
i. *Catalogus Fries zilver*, p. 16-17, nr. 18. K. CITROEN, *a.w.* p. 105. E. VOET jr., *a.w.*, p. 320 nr. 751

19.a. Snijdersgilde
b. Zaltbommel
c. koehoorn met zilver
e. 1619
g. lengte 65,5 cm.
h. Maarten van Rossummuseum, Zaltbommel
b. *Catalogus Gelders zilver. Tentoonstelling Gemeentemuseum Arnhem 1955*, Arnhem 1955, p. 80, nr. 209. J.W. FREDERIKS, *a.w.*, III, afb. 117 nr. 148

20.a. Sint-Paulusgilde -of Korfmakersgilde
b. Kampen
c. hoorn met zilver, rustend op twee klauwpoten
d. tekst op mondbeslag: Tot lof sint Poulos gilt ter eeren van sijn leden bin ick tot haeren dijnst gemaeckt en oock gesneden int jaer 1641 den 25 januarius
tekst op plaat 1.: Sinte Pauwels bekijringhe goet Godt die can het helpen metter spoet./Arent Arentsen Brandt/Heeft dit
aeten maecken sier triumphant/Hij was lijberael en daertoe milde/Hij heeft dit geschonken aen onse gilde/En onze Patroon daer op doen snijden/Die nae Damasko sou toe rijden/Gelijck ghij uw siet in dese gesneden prent/Hij was van Godt verkooren en daertoe seer bemindt/Anno 1658
tekst op plaat 2.: Paulus Apostolus onse Patroen/Heft veel menschen bekeert door sijn sermoen/Een goeden strijt hebbe ick gestreden/Ter liefdden om Godes name geleden/gelove dat hebbe ick bewaert/Mijn leven daer niet voer gespaert/Waer voer mij is van Got gegeven/De kroene die onsterflick sal wesen 1660 1/25
tekst op puntbeslag: Berent Hermensen Cuiper Aeltien Gerriets sijn huisvrou. 1642
e. 1641; 1642; 1658; 1660
f. Berent Hermens Cuiper
g. lengte 54 cm.; hoogte 33 cm.
h. Stedelijk Museum, Kampen
i. *Catalogus Vier eeuwen*, p. 130 nr. 360. E. VAN DER WERDT, *a.w.*, p. 200-201

21.a. Schuttersgilde
b. Nijmegen
c. brazielhoorn met zilver, aan twee kettingen waaraan zeven schildjes
d. tekst op mondbeslag: COLLeg.IACVLATOR.VRB.NOVIOMAG.DON.IAC .GORIS.SCABIN.AN.1645
tekst midden: BENE AGERE ET CAETARI
tekst op puntbeslag: WEL.DOEN.EN.VROLICK SIJN·
e. 1645; schildjes 1636-1668
g. lengte 70 cm.

h. Museum Het Valkhof, Nijmegen
i. M. CARASSO-KOK, *a.w.*, p. 281 nr. 96. G. LEMMENS, J. BOGAERS, *Nijmeegs zilver*, Nijmegen 1983, p. 68 nr. 22

22.a. Schippersgilde
b. Nijmegen
c. brazielhoorn met zilver, aan een ketting, met 12 banden waaraan 91 schildjes met gildebestuurders van 1646-1810
d. tekst op mondbeslag: Met natte seijlen Ist goet laveren. Die my veel drinckt salt ook wel leren. Dus waer wij seijlen oft laveren, ons geluck staet In de Hant de Hant des Heeren. Want die op den Heere Siet, Hij Sien Hant en Hulpe biedt. Wel vaeren is kunst Anno 1646
e. 1646
f. Frederyc van Duren (Nijmegen, 1618-c.1658; K. CITROEN, *a.w.*, p. 134: 1638-1658)
g. lengte 75 cm.
h. Museum Het Valkhof, Nijmegen
i. K. CITROEN, *a.w.*, p. 134. G. LEMMENS, J. BOGAERS, *a.w.*, p. 67-68 nr. 21, H.D.J. SCHEVICHAVEN, *Het Nijmeegsche Schippersgilden zijn antepedium*, in Oud-Holland , XXX, p. 9-17

23.b. Bolsward
c. drinkhoorn met zilver
e. 1648
f. Adrianus Fransen Riemersma (werkzaam Bolsward, 1620-1654)
g. hoogte 18 cm.; lengte 24 cm.
h. Gemeente Bolsward
i. J.W. FREDERIKS, *a.w.*, III, p. 67, afb. 166 nr. 202

24.a. Schuttersgilde
b. Nijmegen
c. hoorn met zilver, aan een ketting waaraan acht schildjes met de namen van schutterskoningen vanaf 1654
e. 1654
f. Jan Hermensz Gramey (Nijmegen, 1627-1667)
g. lengte 68 cm.
h. Museum Het Valkhof, Nijmegen
i. *Catalogus Gelders zilver*, p. 19, nr. 19. K. CITROEN, *a.w.*, p. 52, 66

25.a. (Bolsward?)
c. hoorn met zilver
e. 1657
f. Epkes Hoites (Bolsward, voor c. 1600-laatste vermelding: 1661)
g. lengte 38 cm.
h. Fries Museum, Leeuwarden
i. *Catalogus Fries zilver*, p. 50-51, nr. 61. E. VOET jr., *a.w.*, p. 19 nr. 26 (J.J. KALMA, *a.w.*, p. 164?)

26.a. Geslacht Fogelsangh
b. Veenklooster
c. hoorn met zilver
d. tekst op mondbeslag: D Dirck van Fogelsangh 1658
tekst midden: Die Tue Abten van Veen Clooster
e. 1657; 1658

f. Ocke Jansen (Franeker, 1633-1675)
g. lengte 50 cm.
h. Fries Museum, Leeuwarden/ Fogelsangh State, Veenklooster
i. *Catalogus Fries zilver*, p. 50-51, nr. 60. K. VOET, *a.w.*, p. 89. H. KINGMANS, J. DIEPRAAM, *Frysk ferskaat. Friese verscheidenheid in drie Friese musea: Franeker, Harlingen en Hindelopen*, 's-Gravenhage, 1986, p. 50-52 (J.J. KALMA, *a.w.*, p. 164?)

27.b. Genemuiden
c. hoorn met zilver, rustend op twee klauwpoten en een houten voetstuk
d. tekst aan de mond: Voor Vranckrijx wapenkreet/En Engels groot gedonder/Ceur Ceulens maghet gereet/En munsters groot van wonder Nin ick 1670 En Twee/Nae Hasselt toegesonden/Om daer te sijn in vree/Nochtans geheel geschonden Doch voor mijn dienst en daet/ja Ruim tweehondert jaren/Heeft deese Magistraet/mij weder doen vermaren Doen setten tot Een Pronck/Op keuren te Gebruicken/En Henssen met een dronck/Maer alles sonder sluicken
tekst op beslag midden 1: Maar in 1810 Zestig en Acht werd ik den fellen brand, in den nacht,/Tusschen den 11den en den 12den Maart,/Met mijn Zetel, het Raadhuis, niet gespaard./'k Verdween geheel, except mijn halskraag en beenen/ Wie dacht toen m'ooit wêer hulp te verleenen?/Toch sta 'k hier met een nieuw ligchaam te prijk,/En ben schier aan d'ouden drinkhoorn gelijk./Vraagt gij: door de zorg van welken luide?/- 'Door die van den Raad van Genemuiden.'
tekst op beslag midden 2: Aldus vernieuwdonder het bestuur van H.J. Hulst, Burgemeester. J. van Dalfsen Jvz, R.S. Heutink, Wethouders. A.J. Visscher, W.H. Groothuis, Koop Bakker, J.W. Donkers, Wouter van Dalfsen, Raadsleden.
e. 1681; 1810
f. Joan Kuijnder (Zwolle, werkzaam 1677-1719; K. CITROEN, *a.w.*, p. 38: 1675-1719)
g. lengte 73 cm.; diameter mond 11 cm.
h. Stedelijke Oudheidkamer, Genemuiden
i. K. CITROEN, *a.w.*, p. 68. B. DUBBE, Zwols zilver in: R. VAN DIJK, N. HERWEIJER, (red.), *Glans langs de IJssel. Zilver uit Zutphen, Deventer, Zwolle en Kampen*, Zwolle [1999], p. 148-149

28.a. Vleeshouwersgilde
b. Dordrecht
c. buffelhoorn met zilver, rustend op twee koeienpoten
tekst op mondbeslag: CORNELIS; MES; IOHANNIS VAN SANTEN; FRANS VAN STRATEN; WILLEM VAN DER KLOET; IAN VAN SON; CORNELIS EUERDICK; CORNELIS KOOMANS IAN MES ANNO 1688 KRIN VAN DER HIST SANDER TROOIE IAN FOPPE LIVEN HOFFERT WILLEM KLAESEN VAN RIN IAN BLANCKERT MELSERT WALRAVEN. LIEVE TOOMISSE WILLEM VAN DER LIP FRANS HOOGSTRATE FRANS KATRON GOOVERT GRAVEN DYCk FREDERIK VAN SON. STOFFEL VAN KOEVERDEN DAVIT VAN DER KLOET IAKOOBUS DE LEEV ARY VAN DE GESE AERT VAN STRATEN HENDRICK VAN RIJN IAN DE LEEUW.
e. 1688
g. lengte 39,5 cm.; diameter mond 9,3 cm.
h. Museum Mr. Simon van der Gijn, Dordrecht

i. B. TER MOLEN-DEN OUTER, *a.w.*, p. 28-29, 108 nr. 52

29.a. Vleeshouwersgilde
b. Dordrecht
c. buffelhoorn met zilver
d. tekst op mondbeslag: IENEFAES VAN DER KLOET : PITER BLANCKAERT : IAN FACSEN : ANTONY VAN DER POETERREN. EUVERMAN/OBBE OBBES FAASENS/BOEKHOUDER/NICOLAAS DE VISSER/ALS DEKENEN/GOVERT SCHEY/ARIE VAN DEN BOS/DINGEMAN VAN/DER HENGST A° 1790
e. 1688
g. lengte 47 cm.; diameter mond 9,3 cm.
h. Museum Mr. Simon van der Gijn, Dordrecht
i. B. TER MOLEN-DEN OUTER, *a.w.*, p. 29 nr. 53

30.a. Vleeshouwersgilde
b. Dordrecht
c. buffelhoorn met zilver, rustend op een standaard
d. tekst op mondbeslag: OVERLVI EN DEKENS VAN VLEESHOVERS, GILT OVERMAN CORNELIS VAN DER MAST BOCHOUWER EVERT BLANCKERT DEKEN LENDERT DE VOOGHT DEKEN HENDERICK TROOIE DEKEN MELIS CORNELISSE ANNO 1688 OVT OVERMAN FREDERICK BLANCKERT CORNELIS VAN DER LIP THOMAS ARENTSE GELEIN IANSE IOHANNIS HOOGHSTRAETEN KAREL BLANCKERT STEVEN STEEN. HERMEN VAN DER DER KLOET KORSTIAEN VAN WAGENINGE WILLEM VAN OORT SEGERT BLANCKERT LENDERT VAN KOEVERDE. DEES HORENS SIN GEMAECK BI OVERMAN EN DEKENS VOOR DEN INCOMELINGK VOOR EERST EEN GOET BEGIN EN DAT WILT DIT VERSTAEN OM NIET HEEL VER TE HALE DI HEM NIET VIT EN DRINK MOET 12 STVIVERS BETALE.
e. 1688
g. lengte 88 cm.; diameter mond 11,4 cm.
h. Museum Mr. Simon van der Gijn, Dordrecht
i. B. TER MOLEN-DEN OUTER, *a.w.*, Ter Molen-den Outer, *a.w.*, p. 29, 108 nr. 54

31.a. Vleeshouwersgilde
b. Dordrecht
c. buffelhoorn met zilver
d. tekst op mondbeslag: ANNO 1688/ARY VAN DEN BOSCH A 1786/SERVAAS GREGOOR/A 1772
e. 1688; 1786; 1772
g. lengte 77 cm.; diameter mond 12,3 cm.
h. Museum Mr. Simon van der Gijn, Dordrecht
i. B. TER MOLEN-DEN OUTER, *a.w.*, p. 29 nr. 55

32.b. Kollum
c. hoorn met zilver
d. tekst op mondbeslag: ?
tekst op tuitstuk: ?
e. 17de eeuw
f. Gieke Andeles (Kollum, <1687-<1715)
g. breedte c. 41 cm.
h. Privécollectie

i. Z. KOLKS, *Veilingcatalogus oud zilver* (IV), in Kunst & Antiekrevue 18, 9, 2002, p. 14-15. K. VOET, *a.w.*, p. 14 nr. 311 (drinkhoorn niet vermeld)

33.a. Benedictus Kingma
b. Grouw
c. Hongaarse ossenhoorn met (verguld) zilver, zilveren deksel met ijsrenner, rustend op gevleugelde vogelklauwen en standpoot (afb. p. 130)
d. tekst op mondbeslag: Det internationale skojte kaprendi Kristiania den 26 Februar 1885 Komiteens Pris, iste Praemie
B. Kingma Grouw Friesland
e. 1885
f. Lie (Noorwegen)
g. lengte 41,5 cm.; diameter mond 12,5 cm.
h. Scheepvaartmuseum, Sneek
i. R. COUWENHOVEN, *IJs & Weder. Over ijspret en ijsdrama's*, 's Gravenhage 1993, p. 46-47. S. TEN HOEVE, *De schaatstrofee van Benedictus Kingma*, in *Jaarverslag 1988 Fries Scheepvaart Museum en Oudheidkamer*, Sneek 1989, p. 77. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 165

34.a. Jan Dirks
b. Franeker
c. hoorn met verzilverde monturen op standvoet met deksel
d. tekst op band: Souvenir/v. h. kader der/d.d. schutterij/Franeker/aan den commandant/Jan Dirks/1860 - 31 Oct. 1895.
e. 1891
g. hoogte 52 cm.
h. 't Coopmanshûs, Franeker
i. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 165. H. KINGMANS, J. DIEPRAAM, *a.w.*, afb. 13

Addendum 1:

In het Fries Museum te Leeuwarden bevindt zich een spits toelopend bronzen voorwerp met daarin het restant van een hoornpunt. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 155 interpreteert het als een fragment van een tuitstuk van een beslagen drinkhoorn. De lengte van het voorwerp is 8,5 cm.; het is afkomstig van de terp van Hogebeintum. De meeste voorwerpen werden daar opgegraven in het eerste decennium van de 20ste eeuw en dateren uit de zesde-zevende eeuw. Als Kalma gelijk heeft, is dit een restant van de oudste 'echte' drinkhoorn in Nederland.

B. Imitatiedrinkhoorns

1. b. (v) Vechten, 1867/1869
c. Priapusrhyton van wit/rood terracotta (fragment)
e. einde eerste eeuw-eerste helft tweede eeuw
f. waarschijnlijk Frankfurt am Main
g. hoogte 7,5 cm.; breedte 4,5 cm.; diepte 4,5 cm.
h. Rijksmuseum voor Oudheden, Leiden
i. G.M.E.C. VAN BOEKEL, *Roman Terracotta Figurines and Masks from the Netherlands. Introduction and Catalogue* II-III in: Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 35, 1985, p. 778-780 nr. 262

2 b. (v) Nijmegen-West, grafvondst, Ulp.1982.438.nk, 1982[6]
c. rhyton van lichtblauw glas (C. ISINGS, *Roman glass* ...,nr. 73b)
e. eerste kwart tweede eeuw
g. lengte 21 cm.
h. Museum het Valkhof, Nijmegen

3. b. (v) Hunerberg, Nijmegen-Oost, vrmdl. grafvondst, BC.I.49, < 1883[7]
c. drinkhoorn van lichtgroen glas met twee draagogen (C. ISINGS, *Roman glass* ..., nr. 113)
e. vierde eeuw (?)
g. lengte 33 cm.
h. Museum Het Valkhof, Nijmegen
i. *Mededelingenblad Allard Pierson Museum* nr. 80/2001, p. 24 nr. 97

4. a. Sint-Joris- of Voetbooggilde
b. Amsterdam
c. zilveren drinkbeker in de vorm van een drinkhoorn in een zetkast met draak en Sint-Joris te paard (zie bijlagen II.A.2, 5, 10, III.A.4)
e. 1566
f. Frederik Jans (Amsterdam, vermeld 1563 - +1595)
g. lengte 64 cm.; hoogte 41-47,5 cm.
h. Rijksmuseum, Amsterdam
i. L. VAN VAN BERGH-HOOGTERP, *a.w.*, p. 141. M. CARASSO-KOK, *a.w.*, p. 276 nr. 90. *Catalogus Rijksmuseum*, p. 16 nr. 39. K. CITROEN, *a.w.*, p. 119. K. CITROEN, F. ERPERS VAN ROYAARS, J. VERBEEK, *a.w.*, p. 33. TH.M. DUYVENE DE WIT-KLINKHAMER, M.H. GANS, *a.w.*, afb. 3. J.W. FREDERIKS, *a.w.*, IV, p. 1, afb. 1 nr. 1

5. a. Geslacht Cant-Van der Meer (Renier Cant (1537-1595), Frank van der Meer (c. 1652), burgemeesters van Amsterdam)
b. Amsterdam
c. drinkhoorn van helder, grijsachtig glas, verguld
d. tekst onder mond: Voce, mero, flammis, deludit, recreat, implet, Aures, cor, venas, musica, Bacchus, Amor
tekst tussen tweede en derde richel: Alles van Godt. Renier Cant. VIIIn Feb. 1590.
tekst tussen vierde en vijfde richel: Soo Waekt nV Weer, Waer Groot-Vaer sat, Franck VandDer Meer, Voor GIIsberts stat
e. 1590; 1652 (chronogram: MDCVVVVVVVVVII)
f. (Noord-Nederlands)
g. lengte 35,4 cm; diameter mond 7,2 cm.
h. Rijksmuseum, Amsterdam
i. H.E. VAN GELDER, *a.w.*, p. 40, afb. XV nr. 2 (identificeert jachthoorn). F. HUDIG, *Cristalleyne Drinkhoorns*, in Oud-Holland, jrg. XLIII (1926), p. 274-276. P.C. RITSEMA VAN ECK, H.M. ZIJLSTRA-ZWEENS, *Glass in the Rijksmuseum*, I-II, Zwolle, 1991, I, p. 21 nr. 3

6. c. drinkhoorn van grijsachtig glas
e. laat 16de- 17de eeuw
f. (Noord-Nederlands)
g. lengte 22,5 cm.
h. Rijksmuseum, Amsterdam
i. F. HUDIG, *a.w.*, p. 273. P.C. RITSEMA VAN ECK, H.M. ZIJLSTRA-ZWEENS, I, *a.w.*, p. 206 nr. 330

7. c. drinkhoorn van grijsachtig glas
   e. laat 16de-17de eeuw
   f. (Noord-Nederlands)
   g. lengte 46 cm.
   h. Rijksmuseum, Amsterdam
   i. F. HUDIG, *a.w.*, p. 273. P.C. RITSEMA VAN ECK, H.M. ZIJLSTRA-ZWEENS, *a.w.*, I, p. 206 nr. 331

8. c. hoorn van grijsachtig glas
   e. laat 16de-17de eeuw
   f. (Noord-Nederlands)
   g. lengte 35 cm.
   h. Rijksmuseum, Amsterdam
   i. P.C. RITSEMA VAN ECK, H.M. ZIJLSTRA-ZWEENS, *a.w.*, I, p. 206 nr. 332

9. a. Geslacht Seullijn-van Collen
   b. Aken-Amsterdam
   c. hoorn van helder, kleurloos glas (zie bijlage VI.14, afb. p. 128)
   d. tekst aan de mond: Drinct Uwen wijn met gouder Harte
   e. eerste helft 17de eeuw
   f. (Nederlands)
   g. lengte 26 cm.; diameter mond 5,6 cm.
   h. Rijksmuseum, Amsterdam
   i. F. HUDIG, *a.w.*, p. 275-276. P.C. RITSEMA VAN ECK, H.M. ZIJLSTRA-ZWEENS, *a.w.*, II, p. 88 nr. 70

10. a. Sint-Hubertusgilde
    b. Haarlem
    c. zilveren drinkbeker met een middenstuk van bergkristal in de vorm van een jachthoorn aan drie zilveren kettingen (zie bijlage III. A.2-3)
    d. tekst op mondbeslag: Jan van Schoterbosch, Eerste President van St.Hvyberts Gildt. A° 1613·Gegeven A° 1630
    e. 1613; 1630
    f. Arent Lambetsz Verstege (1590/1 - laatste vermelding 1652; Citroen: 1613-1652)
    g. lengte 25,6 cm.
    h. Collectie Het Loffelijk Gilde van St. Hubert, Haarlem
    i. *Catalogus Haarlems zilver uit de 17de en 18 de eeuw. Tentoonstelling Frans Halsmuseum Haarlem 1975*, Hoorn [1975], p. 38 nr. 100. K. CITROEN, *a.w.*, p. 21. J.W. FREDERIKS, *a.w.*, IV, p. 30-34, afb. 77 nr. 65

11. c. hoorn van wit glas
    d. tekst tussen bovenste en middenring: Maurits Prins van orangien
    e. 17de eeuw. 1630 (H.E. VAN Gelder, A.W.,: 1616)
    f. (Nederlands)
    g. lengte 33 cm.
    h. Stedelijk Museum Het Prinsenhof, Delft
    i. *Catalogus Breekbaar licht. Oud glas en nieuw glas. Tentoonstelling Museum Het Prinsenhof Delft 1957* [Delft 1957], nr. 56. H.E. VAN GELDER, *a.w.*, p. 40, afb. XV nr. 3

12.c. hoorn van lichtgroen glas
e. tweede helft 17de eeuw
f. (Nederlands)
g. lengte 17,5 cm.
h. Rijksmuseum Het Huis van Meerten, Delft
i. *Catalogus Breekbaar licht*, nr. 57

Addendum 2:
E. LEMS, L. FABER-OOSTENBROEK, *a.w.*, p. 36 beeldt een Romeinse drinkhoorn van melkwit glas af, die zich volgens de illustratieverantwoording in het Provinciaal Museum Kam (thans Museum Het Valkhof) te Nijmegen zou bevinden. Volgens conservator L. Swinkels is dat niet het geval.
C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING, *a.w.*, II, p. 415 maakt melding van een drinkschaaltje, gesneden uit de hoorn van een neushoorn, dat *'langen tyd te zien geweest [is], in het vermaarde Kabinet van wylen den Burgemeester Nikolaas Witze, te Amsterdam.'* Het betreffende voorwerp is mij verder niet bekend; het is dus niet duidelijk in hoeverre het als drinkhoorn te kwalificeren is of (in het geval het verloren gegaan gegaan is) was. C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING, *a.w.*, II, p. 452 gewaagt voorts van *'een zekeren glazen drinkhoorn, die, gelijk de overlevering wil, geblazen en nagemaakt is naar een glaze Drinkhoorn, over veele jaaren, gevist uit den vijver van het Hof in 's Gravenhage, welke oorspronkelijk, gelijk ook deze nagemaakte, oudtijds genaamd is, Graaf Willem II, Roomschen Koning, die de Groote Zaal van het Hof in 's Gravenhage gesticht heeft, omtrent het jaer 1350.'* F. HUDIG, *a.w.*, p. 272 verwijst het aldaar geciteerde verhaal naar het rijk der fabelen, aangezien er tussen 1000 en 1500 geen glazen producten in West-Europa vervaardigd zouden zijn. Een glazen drinkhoorn zou rond 1350 inderdaad een opvallende en misschien zelfs nauwelijks voorstelbare verschijning zijn geweest, al is Hudigs laatste stelling onjuist. Grootschalige commerciële glasproductie kwam namelijk reeds op gang vanaf c. 1400.

2. Verloren gegane drinkhoorns (of onzekerheid over huidige bestaan)

A. Echte drinkhoorns

1. a Kapittel van Sint-Jan
b. Utrecht
c. drinkhoorn (zie bijlage VI.A.1)
e. vermelding 1466
i. Rijksarchief, Utrecht, *Archief van het kapittel van Sint-Jan (AKSJ)*, 1174. L. VAN DEN BERGH-HOOGTERP, *a.w.*, p. 146. G. BROM, *Middeleeuwsche kerksieraden*, Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht 26, 1900, p. 272a.

2. a. Schelta Liauckema
b. Sexbierum
c. hoorn met zilver *('greta besta selveren hoern')* (zie bijlage VI.A.2)
e. vermelding 1479
i. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 160. P. SIPMA, *Oudfriesche Oorkonden*, I-III, 's Gravenhage, 1927-1942, I, p. 202

3. a. Schelta Liauckema
b. Sexbierum

c. hoorn met zilver *('lytia besta selveren hoern')* (zie bijlage VI.A.2)
e. vermelding 1479
i. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 160. P. Sipma, *a.w.*, I, p. 202

4. a. (Sint-Sebastiaan-of) Handbooggilde
b. Amsterdam
c. hoorn (....) (zie bijlage VI.A.5)
e. vermelding 1540-1546 (mogelijk is bedoeld de hoorn van bijlage I.1.A.7)
i. L. VAN DEN BERGH-HOOGTERP, *a.w.*, p. 161-162

5. a. Sint-Jacobs- of Groot veerschippersgilde
b. Harlingen
c. hoorn met zilver
d. tekst op mondbeslag: VOR:HULDICHT:PLIS::DE:KEISERS:SONE: VAER:DOERD'SCIPPS:VA:HARLIGE HOPE:DAT:SAL:CRIGE:DES:KEISERS:CRONE:1550
e. 1550; 1627
g. lengte 61 cm.
i. *De Vrije Fries*, V, pp. 351-359

6. a. Kerk van Roordahuizum
b. Harlingen
c. hoorn
d. tekst op mondbeslag: HEER*DIRCK*PASTOOR*HEER*KEMPO*VICARI*ABBABOITSMA*SIURDT*TIEPMA*IORRIT*TIERCKSMA IANCKE*IANCKE*IACOBS EPEBROERSZOEN*FOUDEN*HEBBEN DESEN*HOERN*VAN NYS*LATEN*REPARREREN*THOEBEHORENDE*DEN*PATROEN*VAN*RORDAHUSUSM ANNo 1561 ANNOx 1595x HEBBExICKxSIPKExABBEMA,,DEESENxHOORHxWEDEROMxVAN NYEVS,,LATEN REPAREREN,,ANNO 1617 HEFT IMEN DOVVES VON[ENDE]OP DIE GROTE TVICKSEL HEEFT DESE HOoRN LATEN REPEREEREN-TOT KERKE-HÆR-EREN
tekst in de mond: PIEBE IORITS WYAERDA 1684
e. 1561; 1595; 1617; 1684
i. W.W. BUMA, *De oude Friesche drinkhoorn van den patroon van Roordahuizum*, IN De Vrije Fries, 1862, p. 65-77

7. a. dorpsgraaf Juw van Terwinga (oorspronkelijk klooster van Achlum)
b. Terwinga (Achlum)
c. hoorn
e. 1563
i. W. BUMA, *a.w.*, p. 67. W. DYKSTRA, *a.w.*, I, p. 270. J. SCHELTEMA, *a.w.*, III, p. 55-56

8. c. Rengarde Hanshorn
e. 1567
i. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 164

9. a. Kapittel van Oudmunster
b. Utrecht
c. hoorn met zilver *('een grifffoensclaw beslagen met zilver')* (zie bijlage VI.A.8)
e. 1569

i. Rijksarchief, Utrecht, *Archief van het Kapittel van Oudmunster (AKOM)*, 404. L. VAN DEN BERGH-HOOGTERP, *a.w.*, p. 162. G. BROM, *Kerksieraden van Oudmunster, in* Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht 27, 1901, p. 382

10.a. Adriaenschutters
b. Haarlem
c. hoorn
e. vermelding 1624
i. S. SCHAMA, *a.w.*, p. 188

11.a. Piet Hein[8]
c. hoorn (bijlage IV.A.2)
e. 1626, laatste vermelding 1862
i. J. VAN LENNEP, *Drinkhoorn van Piet Hein*, in De Navorscher, 12, 1862, p. 170. C.K.v., *Drinkhoorn van Piet Hein*, in De Navorscher, 12, 1862, p. 42. V.D.N., *Drinkhoorn van Piet Hein*, in De Navorscher, 12, 1862, p. 139. J.L.A.I., *De drinkhoorn van Piet Hein*, in De Navorscher, 12, 1862, p. 159

12.b. Alkmaar
c. hoorn met zilver, rustend op een standvoet (zie bijlage IV.A.1)
e. vermelding 1732
i. C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING, *a.w.*, II, p. 453-454. G.D.J. SCHOTEL, *Gedrukte werken en handschriften van Cornelis van Alkemade en Pieter van der Schelling*, Breda 1833, p. 133

13.c. hoorn
i. W. BUMA, *a.w.*, p. 68

14.b. Geertuidsleen
c. hoorn
i. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 164

B. Imitatiedrinkhoorns

1. b. Deventer
c. glazen hoorn ('een glase jeger hoerns') (zie bijlage VI.A.6)
e. vermelding 1563
i. Gemeentearchief, Deventer, *Rechterlijk Archief*, 60-62. D. DUBBE, *Hessische glasexport naar Nederland*, in Bulletin van de Koninklijke Nederlandsche Oudheidkundige Bond, Zesde serie, jrg. 15, 1962, afl. 4, k. 304. P.C. RITSEMA VAN ECK, H.M. ZIJLSTRA-ZWEENS, *a.w.*, I, p. 206

2. a. Huis van Oranje
b. Huis Loo, Het Oude Loo en Meerveld
c. glazen hoorn ('een drinkglas zijnde een Huybertushoorn') (zie bijlage VI.A.16)
e. vermelding 1763
i. Koninklijk Huisarchief, 's -Gravenhage, A18 nr. 35. S.W.A. DROSSAERS, TH.H. LUNSINGH SCHEURLEER, *Inventarissen van de inboedels in de verblijven van de Oranjes en daarmede gelijk te stellen stuk-*

ken 1567-1795, I-III, 's-Gravenhage 1974-1976, II, p. 620 nootnr. bij nr. 426. P.C. RITSEMA VAN ECK, H.M. ZIJLSTRA-ZWEENS, *a.w.*, II, p. 206

II.-IV. Drinkhoorns op afbeeldingen[9]

a. schilder (II.), tekenaar (III.), graveur (IV.)
b. titel
c. datering
d. omschrijving drinkhoorn
e. tekst
f. verblijfplaats
g. literatuur (keuze, de belangrijkste werken bevatten een bibliografie)

II. Schilderijen

A. Bestaande drinkhoorns

1. a. Dirck Barendsz (1534-1592)
   b. [*Officieren en manschappen van de compagnie van kapitein Egbert Vink in 1586* (Amsterdam)]
   c. 1586
   d. drinkhoorn van het Sint-Sebastiaansgilde, Amsterdam (zie bijlage I.1.A.7)
   f. verloren gegaan (zie bijlage III.A.1)
   g. Oud-Holland, 1903, p. 64. S. SEGAl, *a.w.*, p. 220 nootnr. 29. CHR. TÜMPEL, *De Amsterdamse schuttersstukken in*: M. CARASSO-KOK, J. LEVY-VAN HALM. *Schutters in Holland, kracht en zenuwen van de stad*, Zwolle 1988, p. 88

2. a. Bartholomeus van der Helst (1613-1670)
   b. *De overlieden van het Sint-Joris- of Voetboog gilde (Corporaelschap van Captein Roelof Bicker)*
   c. 1639
   d. drinkhoorn van het Sint-Jorisgilde, Amsterdam (zie bijlage I.1.B.4)
   e. 'Belloone walgt van bloedt, ja Mars vervloeckt het daveren/Van 't zwangere metaal, en 't zwaardt bemint de Scheê:/Dies biedt de dapp're Wits aan d'eedele Van Waveren/Op 't eeuwige verbondt, den hooren van de Vreê' (bijlage V.10)
   f. Rijksmuseum, Amsterdam
   g. J.W. FREDERIKS, *a.w.*, IV, p. 1. J.J. DE GELDER, *Bartholomeus van der Helst*, Rotterdam 1921, p. 41-63. P. KNEVEL, *De kracht en zenuwen van de Republiek. De schutterijen in Holland 1580-1650* in M. CARASSO-KOK, J. LEVY-VAN HALM, *Schutters in Holland, kracht en zenuwen van de stad*, Zwolle 1988, p. 42

3. a. Rembrandt van Rijn (1606-1669)
   b. *Het korporaalschap van Frans Banning Cock ('De Nachtwacht')*[10]
   c. 1640-1642
   d. drinkhoorn (?) van het schuttersgilde van de Kloveniersdoelen, Amsterdam (zie bijlage I.1.A.6)
   e. 'Frans Banning Cocq, heer Purmerlant en Ilpendam, Capiteijn, Willem van Vlaerdingen, heer van Vlaerdingen, Luijtenant, Jan Visscher Cornelisen Vaendrich, Rombout Kemp Sergeant, Reijnier Engelen

Sergeant, Barent Harmansen, Jan Adriaensen Keyser, Jan Clasen Leydeckers, Jan Ockersen, Jan Pietersen, Jan Pietersen bronckhorst, Harman Iacobsen wormskerck, Jacob Dircksen de Roy, Jan vander heede, Walich Schellingwou, Jan brugman, Claes van Cruysbergen, Paulus Schoonhoven'

f. Rijksmuseum, Amsterdam
g. W. HIJMANS, L. KUYPER, A. VELS HEIJN, *a.w.*, p. 50-51, 58-59. F. SCHMIDT DEGENER, *a.w.*, p. 43-44. *Wetenswaardigheden*, p. 17. D. WIJNBEEK, *a.w.*, p. 203, 214

4. a. Govert Flinck (1615-1660)
b. *De Overlieden van de Kloveniersdoelen*
c. 1642
d. drinkhoorn van het schuttersgilde van de Kloveniersdoelen, Amsterdam (zie bijlage I.1.A.6)
f. Rijksmuseum, Amsterdam (bruikleen van het Amsterdams Historisch Museum)
g. A. JENSEN-ADAMS, *Civic-guard portraits. Private interests and the public sphere* in R. FALKENBURG, J. DE JONG, H. ROODENBURG, F. SCHOLTEN (red.), *Beeld en zelfbeeld in de Nederlandse kunst 1550-1750 (= Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 1995)*, Zwolle 1995, p. 189. J.R. DE LORM, *a.w*, p. 19. J.W. MOLTKE, *Govaert Flinck, 1615-1660*, Amsterdam 1965, p. 166 nr. 475. CHR. TÜMPEL, *a.w.*, p. 97

5. a. Bartholomeus van der Helst (1613-1670)
b. *Maaltijd van de schutters van de Sint-Jorisdoelen (Corporaelschap van Captein Cornelis Jansz Witsen)* (afb. p. 119)
c. 1648
d. drinkhoorn van het Sint-Jorisgilde, Amsterdam (zie bijlage I.1.B.4)
f. Rijksmuseum, Amsterdam
g. M. CARASSO-KOK, J. LEVY-VAN HALM, *a.w.*, p. 372-373 nr. 189. J.W. FREDERIKS, *a.w.*, IV, p. 1. J.J. DE GELDER, *a.w.*, p. 64-81. P.N. KNEVEL, *a.w.*, p. 38-39. S. SCHAMA, *a.w.*, p. 235

6. a. Willem Kalff (1619-1693)
b. *Drinkhoorn met kreeft en glazen* (afb. p. 132)
c. 1653
d. drinkhoorn van het Sint-Sebastiaansgilde, Amsterdam (zie bijlage I.1.A.7)
f. National Gallery, Londen
g. S. SCHAMA, *a.w.*, p. 156 (dateert foutief 1635). S. SEGAL, *a.w.*, p. 179, 188-192

7. a. Bartholomeus van der Helst (1613-1670)
b. *De overlieden van de Sint-Sebastiaansdoelen*
c. 1655
d. drinkhoorn van het Sint-Sebastiaansgilde, Amsterdam (zie bijlage I.1.A.7)
f. Rijksmuseum, Amsterdam
g. J.W. FREDERIKS, *a.w.*, IV, p. 2. D. SCHMIDT DEGENER, *a.w.*, p. 45. S. SEGAL, *a.w.*, p. 220 nootnr. 29

8. a. Gabriel Metsu (1629-1667)
b. *De Luitspeelster*

c. c. 1660
d. drinkhoorn van het Sint-Sebastiaansgilde, Amsterdam (zie bijlage I.1.A.7)
f. Gemäldegalerie, Kassel
g. F.W. ROBINSON, *Gabriel Metsu (1629-1667), a study of his place in Dutch genre painting of the Golden Age*, New York, 1974, p. 186 nr. 141. S. SEGAL, *a.w.*, p. 192, 220 nootnr. 29

9 a. Gabriel Metsu (1629-1667)
b. *De Oestereetsters*
c. tussen 1661 en 1667
d. drinkhoorn van het Sint-Sebastiaansgilde, Amsterdam (zie bijlage I.1.A.7)
f. Hermitage, Sint-Petersburg
g. J.W. FREDERIKS, *a.w.*, IV, p. 2. F.W. ROBINSON, *a.w.*, p. 57, 183 nr. 137, 214 nr. 200. S. SEGAL, *a.w.*, p. 192, 220 nootnr. 29

10.a. Bartholomeus van der Helst (1613-1670)
b. *Vier overlieden van het Voetbooggilde*
c. 1666
d. drinkhoorn van het Sint-Jorisgilde, Amsterdam (zie bijlage I.1.B.4)
f. Amsterdams Historisch Museum, Amsterdam (bruikleen Rijksmuseum, Amsterdam)
g. M. CARASSO-KOK, J. LEVY-VAN HALM, *a.w.*, p. 274-275 nr. 89

B. Fictieve drinkhoorns

1 b. *Dio fryesche taefel*
c. c. 1600
d. man met drinkhoorn in de rechterhand
f. Fries Museum, Leeuwarden
g. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 160-161. H. STIERLING, *Der Silberschmuck der Nordseeküste*, I-II, Neumünster 1935, herdruk 1978, I, p. 9-10, 167

III. Tekeningen

A Bestaande drinkhoorns

1. a. Jacob Colijn (1614-1686) naar Dirck Barendsz (1534-1592)
b. [*Officieren en manschappen van de compagnie van kapitein Egbert Vink in 1586* (Amsterdam)] naar een verloren gegaan schilderij (zie bijlage II.A.1)
c. tussen 1586 en 1592
d. drinkhoorn van het Sint-Sebastiaansgilde, Amsterdam (zie bijlage I.1.A.7)
f. British Museum, Londen
g. *Catalogus Rijksmuseum*, p. 17 nr. 40. J.W. FREDERIKS, *a.w.*, IV, p. 2. A. JENSEN-ADAMS, *a.w.*, p. 184. T. TÜMPEL, *a.w.*, p. 88

2. a. Salomon de Braij (1597-1664)
b. [ontwerp voor de voorzijde van een jachthoorn voor het Sint-Hubertusgilde, Haarlem]

c. 1630
d. drinkhoorn van het Sint-Hubertusgilde, Haarlem (zie bijlage I.1.B.10)
f. Archief Kennemerland, Haarlem
g. *Catalogus Haarlems zilver*, p. 38 nr. 100

3. a. Salomon de Braij (1597-1664)
b. [ontwerp voor de achterzijde van een jachthoorn voor het Sint-Hubertusgilde, Haarlem]
c. 1630
d. drinkhoorn van het Sint-Hubertusgilde, Haarlem (zie bijlage I.1.B.10)
f. Archief Kennemerland, Haarlem
g. *Catalogus Haarlems zilver*, p. 38 nr. 100

4. a. Bartholomeus van der Helst (1613-1670)
b. *De overlieden van de van het Sint-Joris- of Voetbooggilde (Corporaelschap van Captein Roelof Bicker)*
c. c. 1643
d. drinkhoorn van het Sint-Jorisgilde, Amsterdam (zie bijlage I.1.B.4)
f. ?
g. J.J. DE GELDER, *a.w.*, p. 46-49, 111, nr. 4

5. a. Willem Kalff (1619-1693) (?)
b. [*Drinkhoorn en jeneverkruik*]
c. c. 1653-1658
d. drinkhoorn van het Sint-Sebastiaansgilde, Amsterdam (zie bijlage I.1.A.7)
f. Fondation Custodia (collectie F. Lugt), Parijs
g. S. SEGAL, *a.w.*, p. 192-193, 220-221 nootnr. 30

6. a. Willem Kalff (1619-1693) (?)
b. [*Drinkhoorn*]
c. c. 1662
d. drinkhoorn van het Sint-Sebastiaansgilde, Amsterdam (zie bijlage I.1.A.7)
f. Kupferstichkabinett, Berlijn-Dahlem
g. S. SEGAL, *a.w.*, p. 193, 221 nr. 33

B. Fictieve drinkhoorns

a. Johannes Jansonnius (de Vries) (=Jan Jans de Fries)
b. [*Man met gedecoreerde drinkhoorn*] (afb. p. 100)
c. 1647 (boekversiering op Joh. A. Sande, *Ad Titulum Digest*, Leeuwarden 1647)
f. Provinciale Bibliotheek, Leeuwarden
g. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 172

IV. Gravures

A. Bestaande drinkhoorns (thans verloren gegaan)

1. b. [*Alkmaarse drinkhoorn*]
c. c. 1732

d. drinkhoorn van Alkmaar (zie bijlage I.2.A.12)
g. C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING, *a.w.*, II, p. 453-454. G.D.J. SCHOTEL, *a.w.*, p. 133

2. a. A. Delfos[11]
b. [*drinkhoorn van Piet Hein*]
e. drinkhoorn van Piet Hein (zie bijlage I.2.A.11)
g. C.K.v., *a.w.*, p. 4. J.L.A.I., *a.w.*, p. 159

B. Fictieve drinkhoorns

1. a. Cornelis Cort (1533-1578) naar Maerten van Heemskerk (1498-1574)
b. *De rijke man en arme Lazarus*
c. drinkhoorn op standvoet
g. S. SEGAL, *a.w.*, p. 66

2. b. [*Germaanse krijger*]
c. 1616 (in Ph. Cluverius, *De Germaniae Antiqua*, Lugdunum [Leiden] 1616)
d. drinkhoorn (?) aan draagriem om de borst
g. H. VAN DE WAAL, *Drie eeuwen vaderlandsche geschied-uitbeelding: 1500-1800: een iconologische studie*, I-II, 's-Gravenhage, 1952, II, p. 96 nr. 206, nootnr. 2, p. 33 nr. 1

3. b. [*Adel, tweede vorst der Friezen*]
c. 1620 (in Martinus Hamconius (= Maarten Hakma, c. 1550-c. 1620), *Frisia, seu de viris rebusque Frisia illustribus*, Franeq. [Franeker] 16202)
d. Drinkhoorn in de hand
g. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 163-164

4. a. S. Frisius
b. [*Teutoonse eetgewoonten*]
c. 1616 (in Ph. Cluverius, *De Germaniae Antiqua*, Lugdunum [Leiden] 1616)
d. drinkhoorn
g. H. VAN DE WAAL, *The iconographic background to Rembrandts' Civilis* in H. VAN DE WAAL, *Steps towards Rembrandt collected articles 1937-1972*, Amsterdam 1974, p. 43

5. a. A. Schut (voor 1700)
b. *Kerkplegtigheden der Germaanen*
c. voor 1700
d. drinkhoorn als offergerei
g. H. VAN DE WAAL, *Drie eeuwen* ..., II, p. 96 nr. 206, nootnr. 2, p. 70 nr. 2

6. b. *Gastvryheid der oude Germaanen*
c. c. 1714 (in: *Antiquitates Germanicae of Hoogduitsche Oudheden*, Amsterdam, 1714 en 1728)
d. drinkhoorn
g. H. VAN DE WAAL, *Drie eeuwen* ..., II, p. 96 nr. 206, nootnr. 2, p. 71 nr. 4

V. *Drinkhoorns op insignes*[12]

a. voorstelling en bedevaartplaats
b. vindplaats, inventarisnummer (indien onvernoemd afwezig)
c. korte beschrijving en materiaal)
d. opschrift
e. materiaal
f. datering
g. afmetingen
h. verblijfplaats collectie
i. literatuur

1. a. Cornelius, Kornelimunster
   b. Dordrecht
   h. Collectie Van Beuningen, Cothen
   i. H.J.E. VAN BEUNINGEN, A.M. KOLDEWIJ, *Heilig en profaan. 1000 laat-middeleeuwse insignes*, Cothen 1993, p. 20 nr. 416

2. a. Cornelius, Kornelimunster
   b. Zwolle
   c. hoorn aan een draagband naast het hoofd van Cornelius
   e. lood-tin
   f. 1400-1450
   g. hoogte 9,4 cm; breedte 7 cm.
   h. Collectie Archeologische Dienst, Zwolle
   i. H.J.E. VAN BEUNINGEN, A.M. KOLDEWIJ, A.M. KICKEN, *Heilig en profaan 2. 1200 laatmiddeleeuwse insignes uit openbare en particuliere collecties*, Cothen, 2001, p. 254 nr. 1080

3. a. Cornelius, Kornelimunster
   b. Nieuwlande, 327
   c. hoorn rechts naast de rechterschouder van Cornelius
   d. S.COR
   e. lood-tin
   f. 1450-1500
   g. hoogte 2,8 cm; breedte 2,2 cm.
   h. Collectie Van Beuningen, Cothen
   i. H.J.E. VAN BEUNINGEN, A.M. KOLDEWIJ, A.M. KICKEN, *a.w.*, p. 254 nr. 1081

4. a. Cornelius, Kornelimunster
   b. Valkenisse
   c. hoorn links naast het hoofd van Cornelius
   e. lood-tin
   f. 1450-1500
   g. hoogte 4,5 cm; breedte 3,1 cm.
   h. Collectie Van Beuningen, Cothen
   i. H.J.E. VAN BEUNINGEN, A.M. KOLDEWIJ, A.M. KICKEN, *a.w.*, p. 254 nr. 1083

5. a. Cornelius, Kornelimunster
   b. 's -Gravenhage
   c. hoorn rechts naast de rechterschouder van Cornelius
   e. lood-tin

f. 1475-1525
g. hoogte 4,4 cm; breedte 2,8 cm.
h. Collectie Van Gemerden, 's-Gravenhage
i. H.J.E. VAN BEUNINGEN, A.M. KOLDEWIJ, A.M. KICKEN, *a.w.*, p. 254 nr. 1082

VI. Teksten[13]

a. auteur
b. tekst, plaats en datering
c. verblijfplaats (in geval van archiefbronnen)
d. literatuur

A. Bestaande drinkhoorns

1. b. Sacristie-inventaris, 31 juli 1466 (zie bijlage I.2.A.1)
   c. Rijksarchief, Utrecht. *AKSJ*, 1174
   d. L. VAN DEN BERG-HOOGTERP, *a.w.*, p. 146. G. BROM, *Middeleeuwse kerksieraden ...*, p. 272

2. a. Schelta Liauckema (overleden c. 1503)
   b. *Testament*, Sexbierum (13 april 1479) (zie bijlage I.2.A.2-3)
   d. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 160. P. SIPMA, *a.w.*, I., p. 202

3. a. Petrus Thaborita (= Peter Jacobsz van Thabor, c. 1460-1530)
   b. *Kronijk van Vriesland* 781-1527, jaar 1521
   d. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 163

4 a. Worperis Thaboita (= Worp van Thabor, overleden 1538)
   b. *Chronicorum Frisiae*, I. 5
   d. C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING, *a.w.* II, p. 409-411. W.W. BUMA, *a.w.*, p. 66-67. F. HUDIG, *a.w.*, p. 272

5. b. *Inventarium van alle die hantbuichs scutterijen goeden (Hamboech scutterien boeck)* (zie bijlage I.2.A.14)
   c. Gemeentelijke Archiefdienst, Amsterdam, *Handschriftenverzameling*, 5059 (tussen 1540 en 1546)
   d. L. VAN DER BERGH-HOOGTERP, *a.w.*, p. 161-162

6. a. Thonis van Glashorst
   b. *Inventaris*, 1563 (zie bijlage I.2.B.1)
   c. Gemeentearchief, Deventer. *Rechterlijke Archief*, 60-62
   d. B. DUBBE, *Hessische glasexport ...*, p. 304. P.C. RITSEMA VAN ECK, H.M. ZIJLSTRA-ZWEENS, *a.w.*, I, p. 206

7. b. *De Inventaris van de Brieven, 't Silverwerck en de Juweelen d' Oude Schutterie toebehoorende anno 1569* (bijlage I.1.A.6(?))
   c. Gemeentelijk archiefdienst, Amsterdam, *Particuliere Archieven*, 193 (Kloveniersgilde)
   d. L VAN DEN BERG-HOOGTERP, *a.w.*, p. 162

8. a. *Sacristie-inventaris*, 19 januari 1569 (zie bijlage I.2.A.9)
   c. Rijksarchief, Utrecht. *AKOM*, 404

d. L. VAN DEN BERGH-HOOGTERP, *a.w.*, p. 382. G. BROM, *Kerksieraden ...*, p. 382

9. a. Marcus van Vaernewijck (1518-1569)
b. *Historie van Belgis*, Ghendt 1574, fol. 79
d. W.W. BUMA, *a.w.*, p. 67. *Friesche Volksalmanak* 1859, p. 150. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 163

10.a. Cornelius Kempius (= Cornelis Kempe overleden 1587)
b. *De origine, situ, qualitate et quantitate Frisiae*, Köln 1588, p. 78-79, 81
d. C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING, *a.w.*, II, p. 414 (noemt Petrus Kempius). W.W. BUMA, *a.w.*, p. 67. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 163

11.a. Martinus Hamconius (= Maarten Hakma, c. 1550-c. 1620)
b. *Frisia, seu de viris rebusque Frisia illustribus*, Franeker 16202, p. 8
d. C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING, *a.w.*, I, pp. 131-132. W.W. BUMA, *a.w.*, p. 66. J.J. KALMA, *a.w*, p. 163-164. UPERBOLEIS, *Regels uit hamconius*, De Navorscher, 6, 1856, p. 235. J.D.L. *Regels uit Hamconius*, in De Navorscher, 7, 1857, p. 29

12.a. Jan Vos (1620-1667)
b. [*Belloone walgt*]
c. tekst op Bartholomeus van der Helst, *De overlieden van de van het Sint-Joris- of Voetbooggilde (Corporaelschap van Captein Roelof Bicker)* (bijlage II.A.2)
d. L. VAN DEN BERGH-HOOGTERP, *a.w.*, p. 157. M. CARASSO-KOK, J. LEVY-VAN HALM, *a.w.*, p. 372 nr. 189. P. KNEVEL, *a.w.*, p. 38

13.a. Simon Abbes Gabbema (1628-1688)
b. *Friesche Lust-gaarde ofte Boom-Heester-Bloem- en Kruyd-Waarande*, Leeuwarden, 1686, p. 13, 140
d. C. VAN ALKEMADE, P. VAN SCHELLING, *a.w.*, II, p. 413. J.J. KALMA, *a.w.*, p. 164

14.a. NN (zwager van Abraham van Collen)
b. Brief 4 februari 1702 (zie bijlage I.1.B.9)
c. Rijksmuseum, Amsterdam
d. F. HUDIG, *a.w.*, p. 275-276. P.C. RITSEMA-VAN ECK, H.M. ZIJLSTA-ZWEENS, *a.w.*, II, p. 88

15.a. Cornelis van Alkemade (1654-1737), Pieter van Schelling (1692-1751),
b. *Nederlandsche Dispiegtigheden*, I-III, Rotterdam 1732-1735, I, p. 87-88, 131-132, II, p. 153-154, 404-405, 408-415, 421-454
d. J.H. VAN DALE, *Het Sluische Sint-Kathelijnegilde ...*, p. 8-9, nootnr. 1. F. HUDIG, *a.w.*, p. 272. S. SCHAMA, *a.w.*, p. 190 en p. 631 nootnr. 111. G.D.J. SCHOTEL, *a.w.*, p. 127-133.

16.b. *Inventaris van de Inboedel van Het Huis Loo, Het Oude Loo en Meerveld*, 1763 (bijlage I.2.B.2)
c Koninklijk Huisarchief, 's-Gravenhage, A18 nr. 35
d. S.W.A. DROSSAERS, TH.H. LUNSINGH SCHEURLEER, *a.w.*, II, p. 620 nootnr. bij nr. 426. P.C. RITSEMA VAN ECK, H.M. ZIJLSTRA-ZWEENS, *a.w.*, I, p. 206

B. Fictieve drinkhoorns

1. a. J. van Maerlant (c. 1235-c.1291)
   b. *Naturen Bloeme* (c. 1270), III. vs. 1737
   d. J. VAN MAERLANT, *a.w.*, (III) p. 230. E. VERWIJS, E. VERDAM, *a.w.*, k. 598-599

2. a. J. van Heelu (tweede helft 13de eeuw)
   b. *Rymkronyck*, vs. 653
   d. E. VERWIJS, E. VERDAM, *a.w.*, k. 599

Addendum 3:
Niet opgenomen zijn drinkhoorns als heraldisch embleem.[14]

NOTEN

1. Ofschoon de bijlagen niet volledig aansluiten op de hoofdtekst, worden ze hier opgenomen, omdat een inventaris van Nederlandse drinkhoorns in de literatuur ontbreekt. De inventaris heeft een voorlopig karakter
2. Dat wil zeggen zich bevindend in of afkomstig uit Nederland. In het overzicht zijn alleen voorwerpen en afbeeldingen of teksten van voorwerpen opgenomen die uitsluitend of, in het geval van II.A.3, overwegend als drinkhoorn worden geïdentificeerd. Hoorns die in de literatuur afwisselend worden omschreven als drinkhoorn en signaalhoorn zijn daarom onvermeld gelaten.
3. Niet opgenomen zijn zich in Nederland bevindende, maar niet uit Nederland afkomstige archeologische voorwerpen.
4. In volgorde van chronologie.
5. Zoals in de hoofdtekst reeds aangegeven, wordt in de bijlagen een onderscheid gemaakt tussen echte en imitatiedrinkhoorns. De eerste zijn, op het beslag en de zetkast of houder na, van organische materiaal, dat wil zeggen hoorn, de laatste van glas of metaal (brons of zilver).
6. Vriendelijke mededeling van de heer L. Swinkels, conservator Museum Het Valkhof, Nijmegen.
7. Vriendelijke mededeling van de heer L. Swinkels, conservator Museum Het Valkhof, Nijmegen.
8. In het bezit van Alberts Dibbets (+1805), in 1823 door dhr. Bijleveld verkocht aan koning Willem I. In 1862 mogelijk in het bezit van baron Verschuer, verblijvend op de Hartkamp te Haarlem.
9. In volgorde van chronologie tot het begin van de Franse tijd.
10. Reproducties uit de 17de en 18de eeuw, bijvoorbeeld een aquarel uit het album van Frans Banning Cocq (voor 1655), de olieverf van Gerrit Ludens en de gravures van L.A. Claessens zijn onvermeld gelaten, aangezien zij de drinkhoorn niet als zodanig hebben herkend. De aquarel, het schilderij en het album bevinden zich in het Rijksmuseum te Amsterdam. J. FOUCART, P. LECALDANO, A. VEINSTEIN, *Tout l'oeuvre peint de Rembrandt*, Paris, 1971, p. 110.
11. Gravure vermeld in de Catalogus der Bibliotheek van Willem Bilderdijk.
12. Zoals in nootnr. 2 werd beschreven, zijn hoorns die in de literatuur afwisselend omschreven worden als drinkhoorn en signaalhoorn in de bijlagen onvermeld gelaten. Dit geldt met name voor de hoorn als attribuut van H. Cornelius. P.J. MAGRY, P.J. CASPERS, Magry, Caspers (*Bedevaartplaatsen in Nederland*, I-III, Amsterdam/Hilversum 19997, passim bij alle bedevaartplaatsen gewijd aan

Cornelius (m.n. cultusobjecten). R.M. VAN HEERINGEN, A.M. KOLDEWIJ, A.A.G. GAALMAN, *Heiligen uit de modder. In Zeeland gevonden pelgrimstekens*, Utrecht/Zutphen, 1988, p. 51-53 (insignes) en H.J.E. VAN BEUNINGEN, A.M. KOLDEWIJ, *a.w.*, p. 149-152 (idem) gebruiken bij de beschrijving van het betreffende attribuut van Cornelius bijvoorbeeld consequent de neutrale term 'hoorn'. Desondanks moet één object, een insigne uit het Duitse Aken, Kornelimunster, mogelijk een specifiekere betekenis worden toegekend. De hoornreliek aldaar was volgens het Heiltumsfahrtbüchlein van 1790 een *'Klaue eines Vogel Greif'*, gebruikt als *'ordentichen Trinkgeschirr'* in *'die Gestalt eines Hornes'* (zie hoofdtekst nootnr. 73). Tegen deze achtergrond en op grond van deze traditie lijkt de door Cornelius vastgehouden hoorn op het insigne geïnterpreteerd te mogen worden, niet als een 'neutrale', ongedefinieerde hoorn, maar als een drinkhoorn.

13. In volgorde van chronologie tot het begin van de Franse tijd. Het betreft slechts een opsomming van teksten die tijdens het zoeken naar materiaal gevonden werden, zonder twijfel onvolledig.
14. Pro memorie: Gemeentewapen Wanroij met twee drinkhoorns. G. HARMANS, *Gemeentewapens in Nederland*, 's-Gravenhage, 1989, p. 154-155. Familiewapen van Brederode (Holland), helmteken met twee drinkhoorns. Q.X,z,p., *Wapen van Brederode (Holland)*, in De Navorscher, 6, 1856, p. 318. Familiewapen Vrolijk met drinkhoorn. K.N., *Het Geslacht Volck, Vrolik, Vrölick of Frolijk*, in De Navorscher, 86, 1937, p. 125.

Het historisch kadaster van Eeklo

Deel 2: De Vrouwestraat, de navelstreng met Balgerhoeke!

Erik DE SMET

INLEIDING

In het vorige jaarboek peilden we naar de bewoningsgeschiedenis van noordelijk Eeklo. Een uitsluitend landelijke regio, waar we naast de boerderijen slechts op het einde van de 18de eeuw enkele arbeiderswoningen aantroffen: huisjes van landarbeiders die de totale band met hun werkgever hadden verbroken en de vaak onmenselijke huisvesting op *het hof* achter zich hadden gelaten. Om na het werk op enig vertier te kunnen terugvallen, was op elke wijk wel een taverne terug te vinden.
Voor deze bijdrage hadden we ons oog op het huidige Balgerhoeke laten vallen. De bewoning situeerde zich langs de *Voorstraete* of *Balgherhouckstraete* (nu Pastoor Bontestraat), in de late 18de eeuw langs de *Suytstraete*, nu Balgerhoeke en het *Vrauwestraetien*.
Net voor het indienen van de kopij moesten we echter om technische redenen gas terugnemen: de bijdrage dreigde te omvangrijk te worden! Uiteindelijk hebben we de agrarisch niet onbelangrijke Vrouwestraat uit het pakket gelicht. Enerzijds omdat zij in het oude Eeklo de navelstreng was tussen het centrum en de afgelegen leefgemeenschap rond de voormalige *Balgherhouckstraete*, anderzijds omdat de omvang van de gegevens erover het best aan de toegemeten ruimte beantwoordde.

1. HISTORISCH KADER

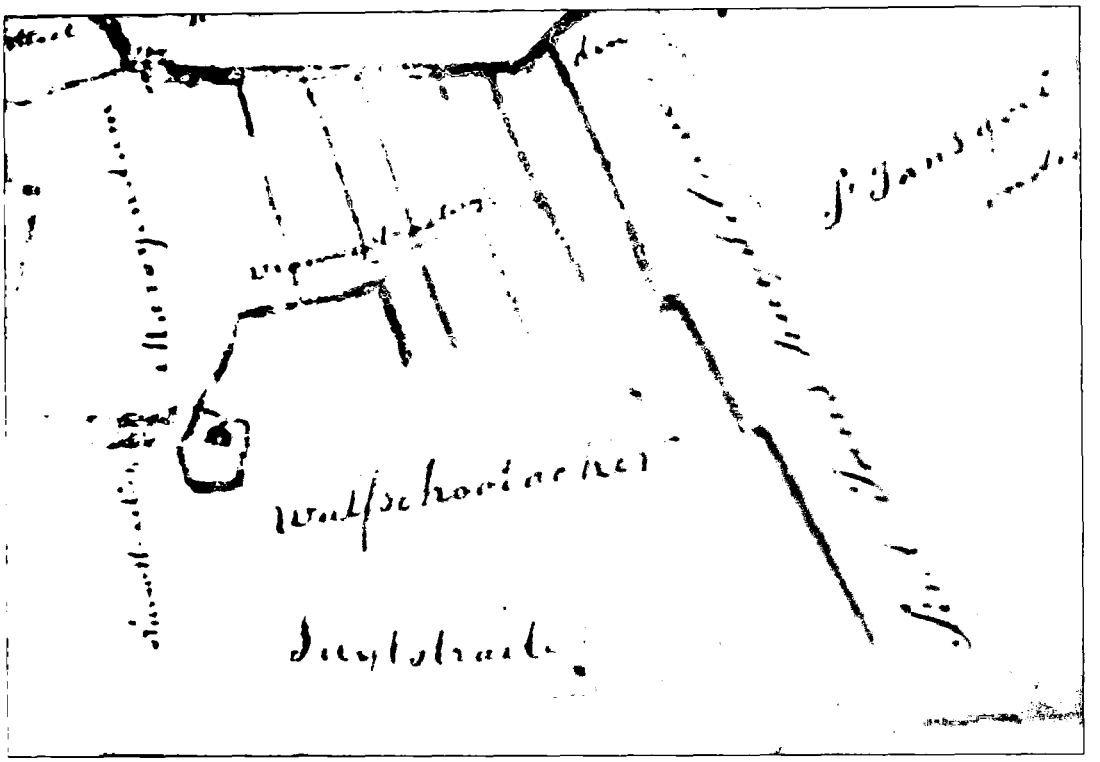
1.1 Cultuurlandschap

Wanneer we er een historische kaart van Eeklo op naslaan, wordt het duidelijk dat de Vrouwestraat, ofschoon ze ten zuiden van de Eeklose watergang ligt, niet los te koppelen is van het noordelijker gelegen veengebied dat we in vorige bijdrage behandelden. Vermoedelijk is haar ont-

staan nauw verbonden met het daring delven. De straat loopt van west naar oost evenwijdig met de watergang tussen Maroyendam tot net voor de St.-Jansdreef. Het is evident dat het veendelven ook ten zuiden van de watergang plaats vond. De percelering, strak blokvormig op de watergang gericht, met daartussen een grachtennetwerk dat erop aansloot, wijst trouwens in die richting.
In het landschappatroon, binnen het 55ste beloop (dat zich rond de Vrouwestraat uitstrekte), lijken de oudste vormen ervan in 1638 nog enkel bij de kerkelijke instellingen aanwezig. De 2,7% bos en 1,8% heide waren echter bijna te verwaarlozen. In het noorden, tegen de Eeklose watergang, lagen nog enkele kleinere meersen, maar ook die namen slechts 3,5% van de totale oppervlakte in. Liefst 82,1% van de grond was akkerland, en dit is nog onderschat, aangezien tot het erf van de 17 hofsteden (9,9% van het grondgebied) ongetwijfeld ook perceeltjes akkerland behoorden.
Opvallend is ook dat de straat zich situeert langs de verbindingslijn met de grote ontginningscentra: die van de Sint-Andriesabdij, het Sint-Janshuis (beide uit Brugge), het Rijke Gasthuis van Gent en het Aalschootgoed, dat aan de abdij van Oosteeklo toebehoorde. Het is duidelijk dat de Vrouwestraat haar oorsprong vond kort na de ontginning als toegangsweg voor de landwerkers die de gronden in cultuur brachten.
Anderzijds blijft het een raadsel waarom er geen aansluiting met de Sint-Jansdreef tot stand kwam. De weg loop dood tegen de eigendommen van het Sint-Janshospitaal. De bewoners, die kerkelijk onder de Eeklose parochie ressorteerden, beschikten weliswaar over een kerkwegel naar het centrum, maar wagenverkeer behoorde zeker niet tot de orde. Het is niet uitgesloten dat een verstoorde relatie tussen de twee Brugse instellingen ervan aan de basis lag. Een obstakel waarvoor aanvankelijk geen oplossing te vinden was en dat door verlies aan belang een lage prioriteit kreeg. Komt daarbij dat de Vrouwestraat volgens de Ferrariskaart van 1777 op de oostzijde, via een dreef in privé-bezit (naast 55070) evenwijdig aan de St.-Jansdreef, toch een verbinding had met de Zuidstraat. Of deze dreef ooit als doorgang is gebruikt, is niet zeker. In de straatschouwingen is daar geen enkele aanwijzing voor. Gelijkaardige privé-wegen kregen wel aandacht tijdens de schouwing, zij het dat de stad er geen rechten op kon laten gelden.

1.2. WEGEN EN WATERLOPEN

Zoals al eerder aangehaald stonden de noordelijke percelen van de Vrouwestraat door middel van een grachtennetwerk in verbinding met de *Grote of Eeklose watergang*, die dateert uit de 13de eeuw en naast de afvoer van het overtollige water ook instond voor het transport van de gedolven daring.
Bijna jaarlijks werden aangelanden bij de straatschouwing aangemaand om hun grachten, *mennegatten* en de watergang te ruimen of te herstellen. In 1661 was de Wet vast besloten om eens met een propere lei te beginnen en heel de Vrouwestraat, *"beginnende van dhofstede ghenaempt ste Jansgoet tot dhofstede die wort ghebruyckt by marten verley-*

Het afwateringspatroon rond de Vrouwestraat in 1705. Detail uit de figuratieve kaart van Joannes Willems (SAE, 1745, van 24 april 1705).

en" kreeg de opdracht *"om elcken onbehoorlycken brughstock by hun gheleyt"* te vernieuwen. De nieuwe voetgangersbrugjes moesten een breedte hebben van 1 voet (28,5 cm) en een dikte van 3 duim (7 cm). Van de elf aangesprokenen bleef enkel Marten Verleyen in gebreke. Met de boete van 2 pond groot werd het brugje voor zijn hofstede in opdracht van de stad gemaakt. De aangelanden van de watergang kregen in 1766 opdracht om *"te weiren alle beletselen den cours van het waeter"* stremmende en *"hunne gewatten te verdiepen ende verweyden op de weyde ende diepte vanden waeterganck"*.

Het wegennet binnen het 55ste beloop had weinig om het lijf. Weliswaar werd het begrensd door de Maroyendam, de *Krekelmuyte*, de zuidstraat en de St.-Jansdreef, maar op uitzondering van de westzijde van laatstgenoemde, waar zich de hofstede van het Sint-Janshospitaal (55048) bevond, was er geen bewoning te vinden. Enkel in de Vrouwestraat, die een *binne wegh* was, stonden boerderijen; daartussen lag een kerkwegel, eveneens onderworpen aan de stedelijke straatschouwingen, met enkel een voetgangersfunctie. Alle kenden de klassieke gebreken eigen aan een 17de-18de eeuwse landelijke weg. Een bescheiden greep uit de vele kohieren van straatschouwingen illustreert de ook hier meest voorkomende ingrepen: het vullen van putten met grof hout en zavel *"eegael met de oppervlakten ende tonnewys"*, het weren van

nieuw aangeplante bomen langs de weg en het vullen van de daarvoor gemaakte putten
Typisch voor de Vrouwestraat blijkt het eigendomsrecht van de straat te zijn. In tegenstelling tot de gemiddelde binnenweg, waarbij de perceelgrens in het midden van de weg liep, behoorde de straat hier volledig aan de grondeigenaars van de noordzijde, wat erop kan wijzen dat de noordzijde de vroegste ontginning heeft gekend.

2. HISTORISCH KADASTER ROND DE VROUWESTRAAT

Het basisdocument voor dit deel van de kavelgeschiedenis blijft het landboek van 1638, dat in het stadsarchief wordt bewaard en door landmeter Cornelis Boudins werd opgesteld. Volgens de toenmalige metingen had de stad een oppervlakte van 6180 gemet 11 roede (2753 ha 20 a 63 ca) en was opgedeeld in 64 belopen. Deze bijdrage heeft enkel betrekking op het 55ste beloop, een uitsluitend agrarisch gebied met een oppervlakte van 377 gemet 215 roede (168 ha 27 a 28 ca), zijnde circa 6 % van het totale Eeklose grondgebied. De daarin aangetroffen 17 woonsites vormen de basis voor het onderzoek.
In de loop van de 17de en 18de eeuw bleven de grenzen van het beloop ongewijzigd. Naar gelang van de bron noteerden we afwijkende oppervlaktes, eerder geringe verschillen, die eerder dienen toegeschreven aan meetfouten dan aan wijzigingen van de kavelgrenzen.
In 1707 werd 379 gemet 14 roede en in 1796 378 gemet 14 roede opgegeven.
Beloop 55 lag aan de zuidzijde van de Grote of Eeklose watergang en de noordzijde van de Brugse steenweg (Zuidstraat), tussen Maroyendam aan de westzijde en de Sint-Jansdreef aan de oostzijde. In 1638 telde het 125 percelen, waaronder 17 bewoonde hofsteden. Met uitzondering van de westzijde van het Goed ten Moere, dat langs de Sint-Jansdreef lag, waren alle hofsteden in de Vrouwestraat te vinden, overwegend aan de noordzijde. Langs de noordzijde van de toenmalige Zuidstraat was nog geen bewoning.
Tussen 1622 en 1638 noteerden we een zeer sterkte stijging van het aantal hofsteden. In minder dan twee decennia ging het van 9 naar 17. Deze verdubbeling is een bewijs dat de stad zich op korte tijd herstelde van de naweeën van de late 16de eeuw. Kleine signalen wijzen er op dat het herstelproces voor de kleine man trager en moeizamer verliep dan bij de oude gevestigde families. Noteerden we in 1622 negentien belastingbetalers op negen hofsteden, in de loop van de 17de eeuw zien we dit cijfer procentueel gestaag afnemen. In het derde kwart van de 18de eeuw (1768) kregen we zelfs een schaareffect waarbij het aantal hofsteden groter werd dan het aantal belastingbetalers. Enkele families stonden genoteerd als gebruikers van meer dan één hofstede. Dit verschijnsel werd mede in de hand gewerkt door een verbeterde conjunctuur. Bij de landarbeiders die aanvankelijk op het hof leefden groeide de drang naar meer zelfstandigheid. Een evolutie waar de burgerij gretig op inspeelde en kleine huisjes optrok. Hier werd de basis gelegd van de woonkern van het huidige Balgerhoeke.

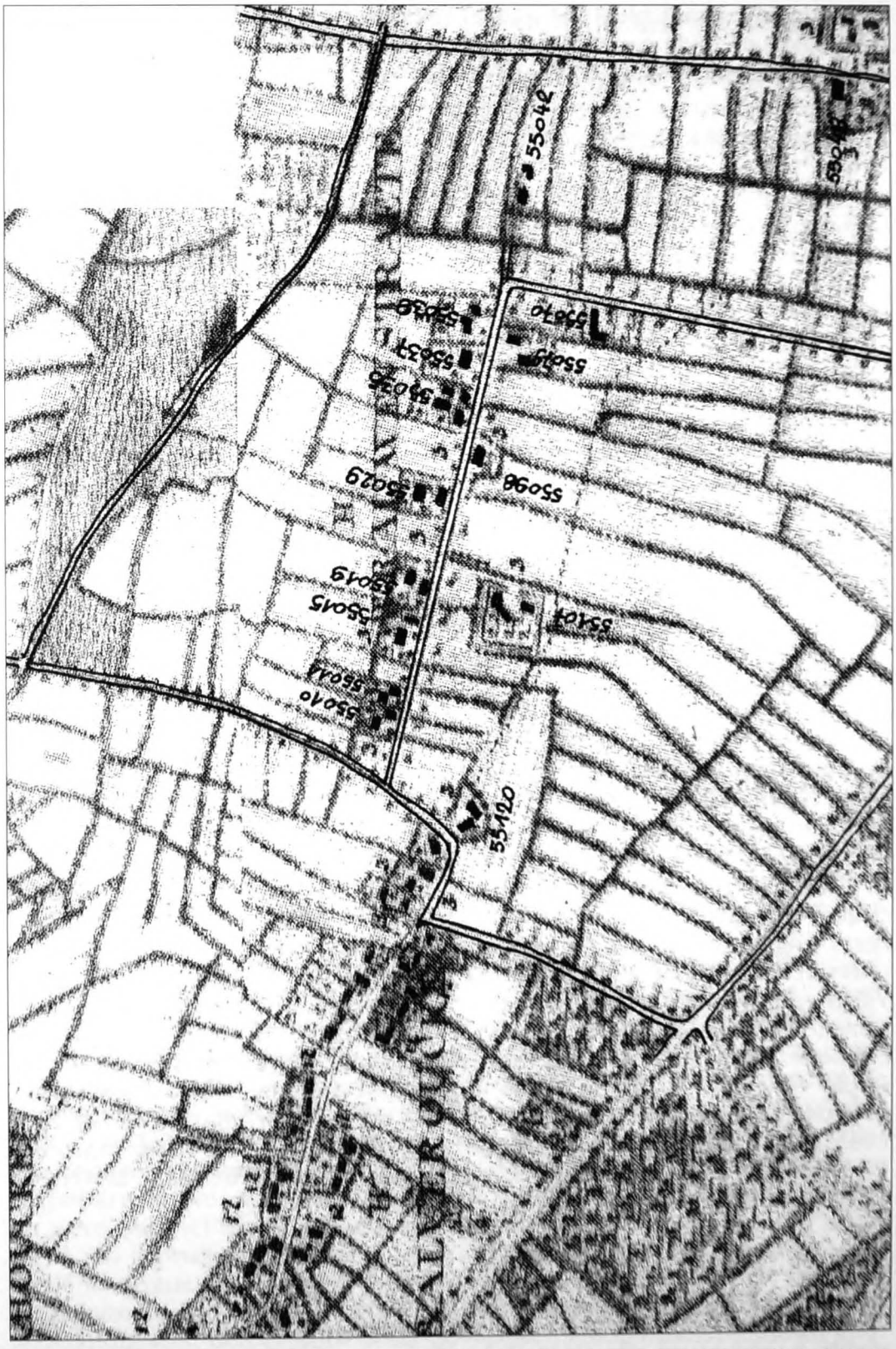
In de Vrouwestraat bleef het aantal hofsteden na 1638 en zo ook de verdere 17de en 18de eeuw bijna ongewijzigd. Uit een tienjaarlijks controle bleek dat er steeds tussen de 16 en 18 hofsteden waren.

3. GRONDEIGENAARS IN 1638-1796

In 1638 telde het 55ste beloop 24 verschillende eigenaars. Een vijftal behoorde tot de kleine adel: Van Urssen, De Cortewyle, Staelens, Van Nieumunster en Toebast. Samen bezaten ze 17,6% van het beloop. In 1796 waren er 33 eigenaars, waarvan nog steeds een vijftal met de titel *joncker* of *jonckvrauwe*. De familie Kervyn met drie telgen, jonker de Jonghe en Hercke maakten als eigenaars het *Ancien Régime* vol.
Twee kerkelijke instellingen uit Brugge, de abdij van Sint-Andries met 18,1% en het Sint-Janshospitaal met 27,4%, namen met 45,5% en de twee grootste hofsteden een behoorlijke hap voor zich. Een verhouding die in 1796 nog ongewijzigd was.
De overige 54,5% was verdeeld over 17 particulieren. Tien onder hen waren ook *gebruiker*, van akkerland of van een hofstede.
Wanneer we een opdeling naar oppervlakte maken, zien we dat tot de *grote eigenaars* (20-60 ha) naast de twee kerkelijke instellingen, slechts één particulier behoorde: jonker Silvester van Nieumunster. Tot de *middelgrote eigenaars* (10-20 ha) behoorden Heyndrick Goedertier, een niet-Eeklonaar, en Pieter Dherckere. Onder de noemer *eigenaars* (5-10 ha) ressorteerden de erfgenamen van Segher Neyt en Vincent de Rycke. Het gros was onder te brengen bij de *kleinere eigenaars* (1-5 ha): Anthone de Smet, Franchois Prysbier, Jan de Roo, Jan Joos, Jan Lambrecht, de weduwen van Joos Sierens en Pieter Vercruysse, Lieven Willems, Pauwels de Maesschalck en Pieter de Pau. Slechts drie personen, Adriaen de Pau, Jan van Hyfte en Lambrecht de Swaef bezaten binnen dit beloop minder dan 1 ha en werden *kleine eigenaars* genoemd.
In 1796 was diezelfde oppervlakte verdeeld over 27 eigenaars. De particuliere grootgrondbezitters waren verdwenen, enkel Bernard Schollaert bezat nog ruim 15 ha. Dertien personen behoorden tot de *kleinere eigenaars*: Lievin Blomme, Jan Baptist de Neve, Jan de Roo, Jan Frans de Vliegher fs Pieter, Jean François Diericx, Jacobus Hermie, Petrus Jan Hermie, Susanne Hoste, Petrus Peers, Guille Spittael, Jan vande Bruaene, de erfgenamen van Jan van Damme en de weduwe van Jooris Caplé en evenveel tot de *kleine eigenaars*: Jan de Baets, Jacobus de Bruycker, Charles de Graeve, Jan Frans de Vliegher, Marie Diericx, Jan Everaert, Judocus Francies Gillis, Petrus Goethals, Petrus Martens, Cornelis van Doosselaere en de weduwen van Jan Piessens, Lieven de Regghe en Petrus Geernaert.

4. GEBRUIKERS IN 1638

Daar het register van het Frans kadaster slechts de eigenaars vermeldt, beperken we ons tot de gebruikers van 1638. In dit jaar waren er 27, waaronder 10 eigenaren en 17 pachters.

Het 55ste beloop op de Ferrariskaart (1771-1778), met verwijzing naar de bebouwde percelen. Uit Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden.

Wanneer we voor de gebruikers de opdeling naar oppervlakte hanteren, zoals bij de eigenaars, dan noteren we als de *grote gebruikers* (20-60 ha) Jan Vermaes, Joos Hoste, Joos Standaert.
Tot de *middelgrote gebruikers* (10-20 ha) behoorde enkel Lieven Willems.
Onder de noemer *gebruikers* (5-10 ha) ressorteerden Jan de Roo, Jan Rougiers (Rouges), Jan van Schoonackere en Pieter Dierckens.
De groep *kleinere gebruikers* (1-5 ha) werd gevormd door Francies Prysbier, Gheleyn de Rouck, Jan Buyck, Michiel Auwenrogghe, de weduwe Paesschier de Rycke, Pauwels Maesschalck, Pieter de Pau en Pieter Vercruysse.
Kleine gebruikers waren Adriaen de Pau, Balthazar de Bruycker, Geeraert Verburcht, Jan Lambrecht, Jooris Servaes, Marten Rougiers, Pieter Dherckere, Pieter Roete en Vincent van Sinaey.
De opvolging van de bewoonde kavels tussen 1638 en 1796 maakt het onderwerp uit van deze bijdrage.

5. BEWONING

Voor het opbouwen van de bewoningskaarten vormden ook hier de landboeken, de staten van goed, de verkavelingen, verkopingen en de belastingkohieren de basisdocumenten. Daarnaast waren de parochieregisters en de straatschouwingen rijke bronnen, die ons toelieten het profiel van het landschap en de bewoners te schetsen en hier occasioneel een meer persoonlijke toets aan te geven.
Tijdens de eerste helft van de 17de eeuw bewoonden 36,8% van de eigenaars hun eigen hofstede.
De overige waren de twee kerkelijke instellingen, rijke niet-Eeklonaars en enkele gegoede landbouwers die over meer dan één hofstede beschikten.
Dit percentage komt aardig in de buurt van de bewoning van de hofsteden boven de watergang, waarvan 39,7% werd uitgebaat door de eigenaar.
De twee Brugse geestelijke instellingen waren met hun ontginningscentra binnen dit beloop alom aanwezig. Het Sint-Janshospitaal bezat 46 ha 34 a 69 ca en de abdij van Sint-Andries 30 ha 55 a 24 ca, samen goed voor 45,6% van het totale beloop.
Bij het begin van de 18de eeuw boerde nog maar 26,3% van de eigenaars op zijn eigen hof. Door erfenis en huwelijk waren verschillende hofsteden samengevoegd of in handen gekomen van niet-landbouwers die ze verpachten. Door de bouw van enkele huizen, waarbij de eigenaar bijna telkens zijn nieuwe woonst betrok, steeg dit cijfer in 1796 weer naar 33%.

6. TOELICHTING

Voor een grondige toelichting bij onze werkwijze verwijzen we naar de vorige bijdrage in *Appeltjes van het Meetjesland nr. 53 (2002)*. Voor wie niet over dit jaarboek beschikt, volgt hier een beknopte versie.

Elk perceel kreeg een nummer dat gelinkt is aan het landboek van 1638, het basisdocument voor deze studie.

De summiere gegevens van vóór 1638 werden pas opgenomen als er absolute zekerheid rond het toewijzen bestaat.
Elk nummer bestaat uit het *beloopnummer*, van één tot vierenzestig, gevolgd door het artikelnummer binnen het beloop.
Het is dus niet het huis of de hofstede die aan het nummer is gekoppeld, maar wel het perceel. Vandaar ook dat in de bijdrage hiaten in de nummering voorkomen. De tussenliggende, ontbrekende nummers, slaan op onbebouwde percelen.
Ook wanneer de landboeken van 1676 en 1707 (met aanvullingen) werden verwerkt, bleef het oorspronkelijke nummer behouden. Kavelwijzigingen door herverdeling bleven onder het unieke nummer, maar kregen, wanneer dit nodig bleek, een letter als aanvulling. Dergelijke opdelingen, die hier slechts sporadisch voorkwamen, zijn bij de bronvermeldingen opgenomen.

7. BEWONING BELOOP 55

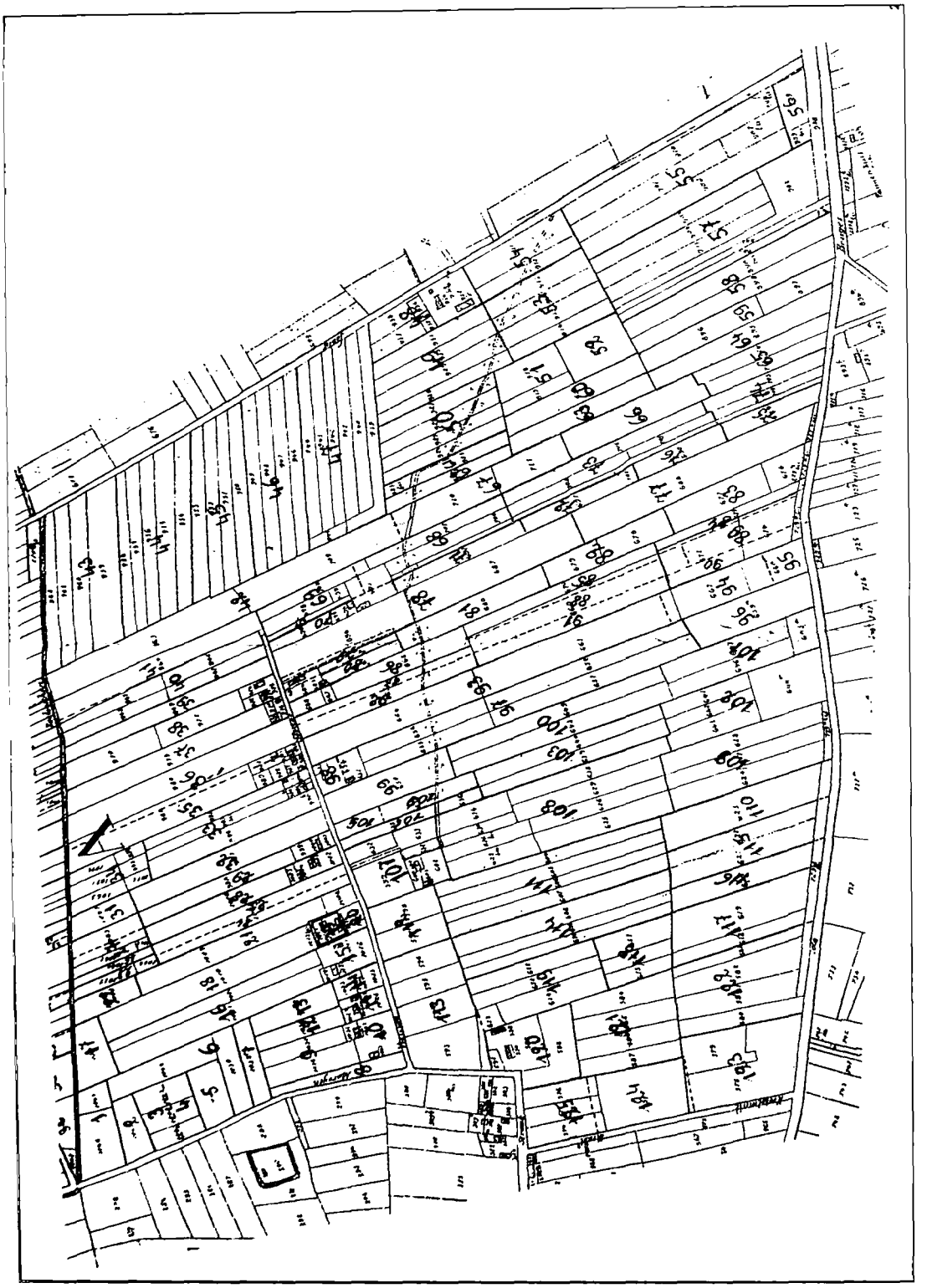
Ande suutside vanden grooten waterganck, ande oostside vande maroyen dam straete ende ande noortside vant vrauwestraetken, oostwaerts streckende tot an St Janshuus dreve keerende vande zelve dreve wederom tusschen de zuutstrate ende tvrauwestratken westwaert tot anden nieuwen wech vanden noortwesthouck inne (1638 - SAE383 fol.411v). (1640 - SAE385 fol.411v).

55010

Situering	*tvrauwestraetien*
Aard	1638-1796: hofstede & land
Oppervlakte	1638-1796: 359 r (5331 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

1638:	Neyt Segher wed. (E)
+1640:	Buyck Jan fs Pauwels x Neyt Catthelyne fa Segher (E/G)
-1670:	Buyck Jan fs Pauwels kinderen (E/G)
1670:	Buyck Pauwels fs Jan (E/G) & Buyck Jooris fs Jan wed. (E/G)
1677:	De Suttere Jan x Buyck Joanna fa Jooris (E)
1692:	Buyck Jan fs Pauwels (E/G)
1695:	Lievens Guilliaeme (E/G)
1712:	Dhaenes Jan fs Pieter x Maessaert Lievyne wed.Buyck Cornelis fs Pauwels (E/G)
1772-1796:	Peers (Peirs) Pieter (E)
1627-1635:	Neyt Jooris (G)
1635/36-1676:	Buyck (Buuck) Jan (G/E)

Beloop 55, projectie van de percelen anno 1638 op de kaart van P.C. Popp. Uit F. Pille, Het Eeklose landboek (1638), dl II, belopen 36-64, uitgave Eeklose Bibliotheek, reeks werkinstrumenten, nr. 5, 2001.

1671-1676:	Buyck (Buuck) Jooris (G/E)
1677-1681:	Lambrecht Jan x wed. Jooris Buyck (G/E)
1682-1692:	Buyck Pauwel fs Jan(G/E)
1690-1696:	Buyck Jan fs Pauwels (G/E)
1692:	Buyck Pauwel wed. (G/E)
1693-1725:	Lievens Guilliaeme (G/E)
1713:	*Dhaenes Jan fs Pieter (G-l)*
1723,1770:	*De Vliegher Jaecques fs Jaecques (G-l)*

Historiek

Van 1627 tot 1635 troffen we Jooris Neyt aan als bewoner van de hofstede. In het eerstgenoemde jaar was vader Segher - eigenaar - pas overleden. De 2 ha 55a 12ca die hij gebruikte lag in twee percelen. Op het perceel tegen de straat, toen nog het *sontsweghelken* genoemd, lag het *hofstedeken*. Wat de bebouwing betreft hoeven we ons niet veel voor te stellen. Het *huyseken* was 9 pond groot waard, slechts 1/28 van de waarde van de gebouwen op het hof waarop zijn moeder verbleef. Jooris werd afgelost door schoonbroer Jan Buyck, getrouwd met Cathelyne Neyt fa Segher. Dat hij zijn eerste stappen in de boerenstiel zette, bleek uit de gestage groei van zijn veestapel. In februari 1638 had Buyck geen vee. In juli beschikte hij over twee koeien en werd hij belast op het gebruik van 6 ha 47 a 77 ca grond. Let wel, het gaat hier om een equivalent van *vol land*. In werkelijkheid bewerkte hij een heel wat grotere oppervlakte, maar de waardeparameter ervan bepaalde de belastbare oppervlakte.
Van zijn schoonmoeder, de weduwe van Segher Neyt, pachtte Jan de twee percelen (55008 en 55009) achter de hofstede. Deze 2 ha 27 a 35 ca vormden één blok. Het gezin Buyck-Neyt wist van aanpakken en beschikte daarbij over de nodige fondsen. Omstreeks 1650 startte het grootse bouwwerken. In 1655, bij het overlijden van echtgenote Cathelyne, kon worden teruggeblikt *"op eene gheheelen nieuwen steene huyse, schuere ende stallynghe... gheleghen metten zuyteynde opt vrouwestraetken, west de straete loopende naer de moerstraete"*. In 1670 werd nog eens expliciet gesteld dat Jan Buyck fs Pauwels en Cathelyne Neyt de nieuwbouw *"hebben doen maecken"*. Jan zette met zijn vier nog inwonende kinderen, Cathelyne, Segher, Lieven en Jooris, de uitbating voort.
Na het overlijden van Jan Buyck verwierven de gebroeders Pauwels en Jooris Buyck het gemeenschappelijk bezit. Jooris nam de hofstede in gebruik. De schuur werd *staende ende weerdicht* geschat op 32 p.gr., *ter aerde ligghende* op 24 p. 10 s. gr.
Na het overlijden van Jooris Buyck op 16 oktober 1676 vond op 17 maart 1677 een verkaveling en uitgroting plaats tussen Pauwels en Janneken Blondeel, de weduwe van Jooris en haar drie wezen. Jooris, die vanaf 1671 op de hofstede woonde, liet zijn erfgenamen de oostzijde na. Samen met de twee bijbehorende stukken land ging het om een oppervlakte van 884 roede, *"gheleghen metten suyteynde aen het vrauwestraetken ende met de westsyde aende maroyen damme straete"*. Op dit deel stonden het woonhuis en de boomgaard. Broer Pauwel kreeg de westzijde, 968 roede groot, waarop de schuur en enkele fruitbomen stonden. Janneken

Blondeel hertrouwde met Jan Lambrecht fs Pieter en bleef er wonen tot 1681. Onder impuls van de voogden Pauwels Buyck en Pieter Blondeel vond een herverkaveling plaats tussen de weduwe en de nog minderjarige kinderen. Op 28 oktober 1680 verwierven de kinderen *de behuysde hofstede* in de Vrouwestraat. Jan Lambrecht en Joanna Blondeel kregen onder andere een hofstede in de Balgerhoekstraat. Op 5 januari 1686, na het overlijden van Petronella de Pau fa Elias, echtgenote van Pauwels Buyck, viel ook de westzijde ten prooi aan een verkaveling. Vader Pauwels behield de eigendommen in de Vrouwestraat. De bezittingen in de Broeken gingen naar de kinderen Joannes en Tanneken. Deze laatste was gehuwd met Christoffel van Overtvelt.
Pauwels Buyck hertrouwde met Petronella vanden Berghe. Na zijn overlijden op 17 januari 1692 vond reeds op 17 april de verdeling van de goederen plaats. Joannes en Joanna, kinderen uit het eerste huwelijk, en Anna Marie, Cornelis en Lievin, kinderen uit het tweede, verwierven hofsteden en land op Raverschoot, de Blakstraat en Balgerhoekstraat. Petronella vanden Berghe kreeg hofsteden toegewezen in de Balgerhoekstraat en de hier behandelde hofstede met schuur en boomgaard. Petronella ging nog een huwelijk aan met Guillieame Lievens.
De oostzijde van de hofstede was inmiddels in bezit gekomen van Jan de Suttere, getrouwd met Joanna Buyck fa Jooris.
Aan de hand van de verkavelingen was het mogelijk een rudimentaire schets van de boerderij in 1677 te maken. Virtueel werd de hofstede in twee stukken opgedeeld, in de praktijk bleef het één uitbating. Het woonhuis, dat op 151 p. gr. was geprijsd, stond zoals gebruikelijk een eindje van de straat af en was te situeren op de oostzijde. Vóór het huis bevond zich een omvangrijke boomgaard met een waarde van 70 p. gr. Aan de noordzijde van het huis lagen twee stukken land. Dit oostelijk deel met een totale oppervlakte van 884 roede was op 132 p. 12 s. gr. geprijsd.
De westzijde, die een gelijke waarde vertegenwoordigde, mat 968 roede en bevatte de schuur (waarde 61 p. gr.) en nog enkele fruitbomen ter waarde van 16 pond groot.
In 1693 kwam Guilleaeme Lievens de hofstede bewonen. Hij zou er tot 1725 blijven. Reeds op 21 januari 1695 had Guille het deel met huis van Jan de Suttere kunnen kopen. Twee jaar later, op 27 juni 1697, verwierf hij ook het resterende deel, waarop de schuur opgetrokken was, van de wezen van Pauwel Buyck. Op een niet alledaagse wijze verwierf Jan Dhaene(n)s fs Pieter een deel van de hofstede. Het gebeurde met *een verkoping bij decreet*, een gedwongen verkoop dus! Lievens had een verachterde belastingschuld van 60 pond gr. opgebouwd. Omdat hij zijn schuld niet kon of wou inlossen, werd zijn bezit aangeslagen en te koop gesteld. Jan Daenens kocht de hofstede voor 200 p. gr. op 14 december 1712. Wie dacht dat hiermee de link met de Buycks verbroken was, kwam bedrogen uit! Jan was namelijk gehuwd met Lievyne Massaert, weduwe van Cornelis Buyck fs Pauwels. Daenens kwam nooit op de hofstede wonen, hij pachtte van Marten Verleye voor 9 p. gr. een woning. Na 1725 troffen we er geen bewoning meer aan. Omstreeks 1723 noteerden we Jaecques de Vliegher fs Jaecques als gebruiker. Verblijf hield hij er niet: het gezin woonde iets meer oostwaarts in de Vrouwestraat (55038). In de commu-

nicantenlijst van 1770 wordt Jaecques de Vlieger niettemin als eerste bewoner van de Vrouwestraat vermeld, wat er kon op wijzen dat hij hier met zijn zeskoppig gezin verbleef, knechten en/of meiden incluis. Niets is minder waar... Op dit ogenblik waren de eerste *hofsteden* in de straat niet bewoond. Trouwens, een verwijzing naar een *hofstede* slaat op het perceel grond en niet noodzakelijk op het woongedeelte.
In het Frans kadaster van 1796 wordt het perceel nog steeds aangeduid als *hofstede*, ofschoon we zeker zijn dat er geen bewoning meer was.

Chronologie

1638: "*De zelve* (weduwe Segher Neyt) *met een hofstede ... streckende metten suuthende an tvrauwe stratken*" 1 g 59 r (SAE383/413/2), (SAE385/413/2).

1676: "*Beede de zelve* (Pauwels en Jooris Buyck fs Jan) *met een hofstede aende tsuythende daeran, streckende met tsuythende ant vrauwestraetken ende aende westseide haer selfs lant*" 1 g 59 r (SAE1748/153/4).

1707: "*den seve* (Guilliaeme Lievens) *met dhofstede daer hy woont ... streckende met den suyteynde aende tvrauwestraetien ende west syn selfs voorschreven landt*" 1 g 59 r (SAE387/437v/1).

Kavel 55010, detail van het huidige gebouwencomplex met de schuur als een oud restant.

Noten

Lb1638 :	163855010	SAE383/413/2
Lb1640 :	164055010	SAE385/413/2
Lb+1650 :	+165014010	SAE1747/113/3
Lb1676 :	167614009	SAE1748/153/4
Lb1707 :	170755009	SAE387/437v/1
F1796 :	17960789-90	SAE-M1086a

SAE 1011, Staat van goed van Zegher Neyt, van 5 aug. 1627, fol. 47.
SAE 1012, Staat van goed van Cathelyne Neyt, van 6 okt. 1655, fol. 269.
SAE 1015, Staat van goed van Petronelle de Pau fa Elias, van 29 jan.1670, fol. 150.
SAE 1017, Staat van goed van Jooris Buyck, van 24 juni 1679, fol. 92v.
SAE 1020, Staat van goed van Pauwels Buyck fs Jan, van 17 april 1692, fol. 222v.
SAE 1020, Staat van goed van Petronella vanden Berghe fa Jan, van 23 juni 1694, fol. 343v.
SAE 1023, Staat van goed van Cornelis Buyck fs Pauwels, van 17 jan. 1711, fol. 40.
SAE 1251, Verkavelingen en uitgrotingen, fol. 169, 172v, 224v.
SAE 1252, Verkavelingen en uitgrotingen, fol. 32v, 76, 84, 117v, 119v.
SAE 1253, Verkavelingen en uitgrotingen, fol. 64v.
SAE 1255, Verkavelingen en uitgrotingen, fol. 114v, 118v.
SAE 145, Telling 1770, 1795.
SAE 1513, Verkopingen bij decreet, van 14 dec. 1712, fol. 54-59.
SAE 831, Wettelijke passeringen, van 21 jan. 1695, fol. 28.
SAE 831, Wettelijke passeringen, van 27 juni 1697, fol. 208.

55011

Situering *tvrauwestraetien*

Aard 1638-1796: hofstede & land

Oppervlakte 1638-1796: 234 r (3475 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

vóór 1632:	Neyt Jooris x Goederthier Elisabeth (E)
1632-1676:	De Roo Jan *daude* (E)
1680:	De Roo Jan *de jonghe* (E)
1680:	Verbrugghe Jan x De Roo Cornelia fs Jan (E)
1707:	Van Bocxstaele Jan (E)
1760:	Caplé *(Caplie)* Jan (E/G)
1771:	Caplé (Cappele) Jooris (E/G)
1782:	Caplé Jooris wed. *met haere vier kinderen* (E)
1813:	Gimbercie Jan Frans (E)
1627-1636:	Verburcht Geeraert (G)

1628-1631:	Verburcht Philips (G)
1633/34-1640:	Verburcht *erfgenamen*, o.a. Philips, Cornelis, Pieter (G)
1641-1663:	Verburcht Francois (G)
1641-1646:	Verburcht Pieter (G)
1646-1663:	De Bruyne Aernaut (G)
1664-1711:	Tack Rougier (G)
1690-1712:	De Ruyter Gillis (G)
1684-1695:	Stofferis Pieter wed. (G)
1689-1690:	De Roo Pieter (G-inw)
1700-1708:	Roeges (Roegiers) Christoffel (G)
1704-1712:	Goethals Jan fs Jooris (G)
1739-1750:	Goethals Jan fs Jooris (G)
1752-1768:	Capplie Jan (G/E)
1769-1796:	Capplie Jooris fs Jan (G/E)
1697:	*De Ruyter Gillis (G-l)*
1717-1720:	*Geernaert Frans wed. (G-l)*
1718-1725:	*Geernaert Frans fs Frans (G-l)*
1725:	*Enghels Jan (G-l)*

Historiek

Geeraert Verburcht nam in 1627/28 de hofstede in pacht van Jooris. Hij bleef er tot 1636. In die periode genoot hij meermaals vrijstelling van belasting, o.a. in 1628, 1631-32 en 1634-35. Was het uit financieel onvermogen of voerde hij, zoals het meermaals gebeurde, in opdracht van de stad werken uit waarna hij via belastingvrijstelling werd vergoed? We opteren voor de eerste optie daar zijn kinderen vanaf 1633-34 als hoofdpachters naar voor werden geschoven. In februari 1638 was sprake van de *erfghenaemen verburcht*. In oktober van *Philips verburcht met d'onghehuwden*, vermoedelijk Cornelis en Pieter Verburcht. De kinderen van Geeraert kwamen als landbouwers duidelijk niet van de grond. Ze huurden het noordelijk perceeltje van 109 roede van Jan de Roo *daude*, die op 21 januari 1632 vijf loten (waaronder deze hofstede) had gekocht van Jooris Neyt en Elisabeth Goederthier, maar verder beschikten ze over geen belastbare grond en veestapel.
De Verburchts kenden weinig geluk op dit pachtgoed. François werd in 1640-41 pachter, maar overleed helaas reeds vooraleer hij goed en wel van start was gegaan. De weduwe, Maeyken Dhooghe, liet een staat van goed opstellen waaruit bleek dat er niets te verdelen was. Wel beloofde ze op 10 juli 1641 voor de schepenbank haar twee wezen (Cornelisken en Pierken) een goede opvoeding te geven.
In 1646 kwam Aernaut de Bruyne op de hofstede; hij zou er bijna twintig jaar labeuren. Zowat het enige positieve dat we van deze pachter kunnen zeggen, is dat hij in zijn huwelijk met Cathelyne Mayoor voor een schare kinderen zorgde. Toen hij begin 1663 overleed waren de kinderen Janneken, Marie, Petronelle, Cathelyne, Adriaen en Joosyne nog in leven. Eigendom had het gezin niet verworven en de staat van goed werd met schulden afgesloten.

De eigenaars De Roo-Neyt overleden kort na elkaar. Op 10 januari 1680 werd de staat van goed op de schepenbank neergelegd. Tot de vele bezittingen behoorde ook *"een behuysde hofstede ende boomen"* van 234 roede, die op de kinderen-erfgenamen overging. Gelijktijdig vond de verkaveling plaats tussen de drie erfgenamen: Jan de Roo de jonge, gehuwd met Lauwerynken Pynckel en Jan Verbrugghe echtgenoot van Cornelia de Roo, deelden in de bezittingen die zich in de Vrouwenstraat bevonden. Jan *de jonghe* erfde de oostzijde van de hofstede. Hierop stond een woonhuis dat 25 p. gr. waard was. De grond was op 32 p. 10 s. gr. per gemet geschat. Verbrugghe kreeg een deeltje van 34 roede op de westzijde toegewezen. Hierop bevond zich de woning die Rogier Tack fs Michiel pachtte. Hij betaalde aan Jan de Roo *daude* hiervoor een jaarlijkse huur van 9 p. gr. Was de oppervlakte kleiner, het *woonhuys* was des te groter: het werd geschat op 41 p. 15 s. gr.
Pieter De Roo, eigenaar van oostelijk gelegen goederen, was tussen 1689 en 1690 kortstondig inwonende. Vanaf 1690 troffen we hem aan op 55015.
Joos Janssens, die gehuwd was met de weduwe van Francies Verburcht, stond in 1663 als *inwonende* vermeld.
Met de komst van Rougier Tack in 1664 werd de periode van de Verburchts afgesloten. Rougier woonde hier zeker tot 1681. In 1681 nam hij in de meer westelijk gelegen hofstede (55015), die toen in bezit was van Pauwels Buyck, voor 3/4 in pacht. Of hij er echt ging wonen, is niet duidelijk. Zeker is dat Tack in 1691 in de Voorstraat een hofstede bewoonde van diezelfde Buyck: *"Item een behuysde hofstede, groot twee ghemeten tweehondert vyfentwintich roede ... alsnu bewoont by rogier tack ... abouterende met de oostseyde de maroyendamstraete, suyt de voorstraete."*
Rougier was eerst getrouwd met Tanneken Flie, vervolgens met Adriesyne de Vydt. Bij het overlijden van Tanneken in 1671 was hij achterop met de huur over de jaren 1668 tot 1670. Toen ook zijn tweede echtgenote in 1673 stierf, bezat het gezin twee koeien en een varken. Aan eigenaar Jan de Roo diende hij nu terug 30 p. gr. te betalen over drie jaar pacht (1670-1672) van de hofstede. Een goede huurder was Rogier zeker niet! Niettegenstaande een negatief slot van de staat kon het gezin zich toch een *dienstmaerte* permitteren!
Tussen 1712 en 1739 vonden we geen bewoners terug, wel pachters van land. Merkwaardig zijn de notities in de belastingkohieren. Van 1704 tot 1712 woonde Jan Goethals fs Jooris op de boerderij. Van 1713 tot 1739 werden geen belastingen betaald, maar vervolgens dook Jan er tot 1750 weer op. Hoewel de tussenliggende periode voorlopig nog een grijze zone is voor ons, zou het evident zijn dat Jan Goethals de hele periode vol maakte, maar mogelijks geen belasting betaalde!
Trouwens, in de telling van 1748 komt Jan Goethals als arbeider voor. Hij bewerkte circa 6,5 gemet land, was gehuwd met Jacoba Claeyssens en had twee kinderen: Jan (7 jaar) en Anne Marie (4,5 jaar). Gezien de nog jonge kinderen die het gezin in 1748 telde, is het niet uitgesloten dat we hier met twee verschillende naamdragers te maken hebben. Een genealogisch onderzoek zou hier uitsluitsel kunnen brengen.

Medio 1700 kwam eigenaar Jan Caplé (Capplie) zijn hofstede bewonen. Toen Jooris in 1783 overleed, liet hij aan echtgenote Anne Françoise de Vliegher en kinderen *"een behuyst ende beschuert hofstedeken met de landen"* na.
Vanaf 1769 troffen we er zoon Jooris aan. Diens gezin bestond toen uit twee volwassenen, twee kinderen tussen 7 en 12 jaar en twee kinderen onder de zeven.
In 1795 woonde de weduwe van Jooris, Anne Marie de Vlieger, er nog steeds. Ze voorzag in haar levensonderhoud en dat van haar vier kinderen als *koehoudster* . Jan Frans Verstraete was inwonende.

Chronologie

1638 : *"Jan de Roo met een hofstede ande oostside daeran..."* (55010) 234r (SAE383/413/3), (SAE385/413/3).

1676: *"Jan de Roo daude met een hofstede..."* 234 r (SAE1748/153v/1).

1707: "*S*r*Jan bocxstaele met een hofstede..."* 234 r (SAE387/437v/2).

Noten

Lb1638 :	163855011	SAE383/413/3
Lb1640 :	164043011	SAE385/413/3
Lb+1650 :	+165014011	SAE1747/113v/1
Lb1676 :	167614010	SAE1748/153v/1
Lb1707 :	170755010	SAE387/437v/2
F1796 :	179607091-92	SAE-M1086a

SAE 1011, Staat van goed van François Verburcht, van 10 juli 1641, fol. 241.
SAE 1013, Staat van goed van Aernaut de Bruyne, van 27 april 1663, fol. 261.
SAE 1015, Staat van goed van Tanneken Flie, van 12 sept. 1671, fol. 393.
SAE 1016, Staat van goed van Adriesyne de Vydt, van 19 juli 1673, fol. 10.
SAE 1017, Staat van goed van Jan de Roo daude en Jooryntje Neyt, van 10 jan. 1680, fol. 232.
SAE 1020, Staat van goed van Pauwels Buyck fs Jan, van 17 april 1692, fol. 222v.
SAE 1023, Staat van goed van Rougier Tack, van 16 sept. 1711, fol. 75.
SAE 1038, Staat van goed van Jooris Caplé, van 17 maart 1784, fol. 122v.
SAE 1251, Verkavelingen en uitgrotingen, van 10 jan.1680, fol. 217.
SAE 1252, Verkavelingen en uitgrotingen, fol. 118.
SAE 145, Telling 1748, 1770, 1795.
SAE 822, Wettelijke passeringen, van 21 januari 1632, fol. 263.

55014

Situering *tvrauwestraetien*

Aard 1638-1707: land
1777-1796: *huys* & land

Oppervlakte 1638-1796: 170 r (2525 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

1638:	*Neyt Segher wed. (E-l)*
+1650:	*Dierckens Vincent (E-l)*
1676:	*Dierckens Pieter fs Vincent (E-l)*
1690:	*De Roo Pieter fs Jan (E-l)*
1734:	*Dobbelaere Lieven wed. (E-l)*
1774:	Vande Bruwaene Jan (E/G)
1802:	Lippens Petrus fs Pieter (E)
1820:	Lagaet Benedictus fs Pieter (E)
1638:	De Roo Jan &Dierkens Vincent (G-l)
1642-1651:	Dierkens Vincent (G-l)
1652:	Dierkens Vincent wed. (G-l)
1652-1659:	Beirens Jan (G-l)
1660-1669:	De Roo Segher (G-l)
1670-1679:	Vanden Berghe Pieter (G-l)
1680:	Willems Francies (G-l)
1690 -+1693:	*De Roo Pieter (G-l)*
1714:	*Joos Guilliaeme (G-l)*
1729:	*Willems Jan fs Frans (G-l)*
1735:	*Dobbelaere Lieven wed. (G-l)*
1767:	*Ramont Joannes (G-l)*
1777-1796:	Vande Bruwaene (Bruaene) Jan (G/E)

Historiek

Deze kavel kreeg pas omstreeks 1777 bewoning. Voordien werden de gronden samen verpacht met de westelijk aangrenzende kavel 55015. De twee stukken kenden trouwens heel het Ancien Régime door dezelfde eigenaars. De in 1795 reeds 61-jarige eigenaar Jan vande Bruwaene, die volgens de telling sedert 1776 te Eeklo verbleef, vestigde zich eerst op de naastgelegen kavel 55015. Samen met zijn piepjonge echtgenote Joanne Marie Overmeire (slechts 24 jaar) en zijn vijf kinderen uit een vorig huwelijk nam hij kort daarop zijn intrek in zijn nieuw gebouwde woning. Pieter Livin Galand en Pieter Cobert waren inwonende. Daar Jan vande Bruwaene ook de ernaast liggende hofstede in gebruik hield, is het best mogelijk dat het dienstpersoneel op de hoeve verbleef.

Chronologie

1638: *"Vidua Zegher Neyt ... een sticxken..."* 170 r (SAE383/414/3), (SAE385/414/3).

+1650: *"Vincent dierckens causa uxores met een sticken lant..."* 170 r (SAE1747/113v/3)._

1676: *"Dheer pr Dierckens fg vyncent met een stuxken lant..."* 170 r (SAE1748/153v/3)._

1707: *"Pr de roo met een stucxken ... met den suyteynde aen tvrauwestraetien..."* 170 r. (SAE387/438/1).

Noten

Lb1638 :	163855014	SAE383/413v/3
Lb1640 :	164055014	SAE385/413v/3
Lb+1650 :	+165014014	SAE1748/113v/3
Lb1676 :	167614012	SAE1748/153v/3
Lb1707 :	170755012	SAE387/438/1
F1796 :	179607094-95	SAE-M1086a

SAE 145, Telling 1795.

55015

Situering *tvrauwestraetien*

Aard 1638-1796: hofstede

Oppervlakte 1638-1796: 347 r (5153 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

Vóór 1623:	Blondeel Joos erfg. (E)
1623:	Neyt Segher (E)
1627:	Neyt Segher wed. (E)
16xx:	De Roo Jan (E 3/4) & Dierckens Vincent (E 1/4) *causa uxoris wed. Neyt*
1676:	De Roo Jan (E 3/4) & Dierckens Pieter (E 1/4)
1680:	De Roo Jan kinderen (E 261r)
1689:	De Roo Pieter (E 261r)
1690:	De Roo Pieter (E 87r)
1734:	Dobbelaere Lieven wed. (E)
1796:	Vande Bruwaene Jan (E-l) Lippens Petrus (E-hofstede)
1802:	Lippens Petrus (E)
1820:	Benedictus, Sophie & Rosalie Lagaet (E)
1827:	De Hert Charles *te Gent, by koope*. (E)

1623-1627: Neyt Segher (G/E)
1627-1640: Neyt Segher wed. (G/E)

1628-1640: De Roo Jan (G)
1642-1651: Dierkens Vincent (G)
1652: Dierkens Vincent wed. (G)
1652-1659: Beirens (Berens) Jan (G)
1660-1669: De Roo Segher (G)
1670-1679: Vanden Berghe Pieter (G)
1680: Vanden Berghe Pieter (G 3/4 = 261r) & Willems Francies (G 1/4 = 87r)
1681-1710: Tack Rogier (G 261r)
1690-1709: De Roo Pieter (G/E)
1710-1713: De Roo Pieter wed.(G/E)
1693-1705: De Roo Pieter fs Jan (G/E)
1767-1776: Ramont Joannes (G)
1777-1796: Vande Bruwaene Jan (E/G)

1696-+1717: Dobbelaere Lieven kind. (G-l)
1713-1728: Joos Guilliaeme (G-l)
1729: Willems Jan fs Frans (G-l)
1735 (1722)-1767:Dobbelaere Lieven wed. (G-l)

Historiek

Vermoedelijk in 1623 kocht Segher Neyt de hofstede van Joos Blondeel; hij kwam er meteen met zijn gezin in wonen. Lang boerde hij er evenwel niet, want op eerste paasdag 1627 overleed hij. De weduwe zou er nog tot 1640 blijven. Na het overlijden van Segher werd een staat van goed opgesteld die ons toelaat een beeld van dit kapitaalkrachtig gezin op te hangen.
Voor alle duidelijkheid: bijna de hele noordwestzijde van de Vrouwestraat was bezit van de Neyts. Zijn hofstede, de latere kavels 55014 en 55015 samen, werden toen omschreven als *"en behuysde hofstede, groot acht ghemeten ende lxxix roeden landt, namelick op oosthende van balgherhoucke ende is de hofstede daer den overleden* (Segher Neyt) *is uuyt verstorven, daeris naest ghelandt ande oostsyde Pieter dherckere, ande westsyde de naervolghende partye* (55010) *ende andere, ten noorthende den waterghanck commende metten zuythende sontweghelken gheheel mede ghaende ... by coope vande hoyrs van joos blondeel"*. Het huis, de schuur en het bakhuis werden geprijsd op 250 p. gr. De veestapel van Segher was, althans voor die tijd, gigantisch! Ter illustratie geven we deze weer met de gebruikelijke terminologie, omvangrijk en kleurrijk: *"een baeyde ruympeert (25 p. gr.), een swart ruympeert, een witte grysde coe (6 p.), een swarte grysde coe (5 p. 10 s.), een witte grysde coe (5p. 6s. 8 gr.),een swarte blande coe (5 p.), eenen zwarten sterden osse (4p. 13s. 4gr.), een swarte sterde coe (5 p. 3 s. 4 g.), een schilde zwarte coe met een sterre (4 p. 10 s.), een witte grysde coe (4 p.), een roo calf dragende veerse (4 p. 3 s. 4 gr.), roo verne coe (4 p.), een root veerseken van 2 jaar(36 s. 8 gr.), een zwart*

osken van 2 jaar (32 s.), een blande veerseken van 1 jaar (27 s.), een roo schilde verseken 1 jaar (27 s.), een zwart veerseken 1 jaar (25 s.), een berch swyn (37 s. 4 gr.), een zeughe (26 s. 8 gr.), dry loperkens (21 s.), vier calvers (25 s.)".
Nog eenmaal, in 1651, werd de weduwe als (mede-)pachter in de belastinglijsten opgenomen.
Dit was geen dwaling van de *pointer*, want in de staat van goed van dochter Tanneken Neyt, opgesteld in 1651, wordt aangegeven dat de moeder op de hofstede verbleef.
Jan de Roo *daude* woonde reeds vanaf 1628 op de hofstede; hij zou trouwens voor 3/4 eigenaar ervan worden. Dit deel, gekocht van Jooris Neyt, was te situeren op de westzijde. Jan bleef er tot 1640. Tevens was hij eigenaar van een hofstede aan de westzijde (55011).
Jan beschikte in 1638 over 2 paarden en 6 koeien. In oktober 1638 werd hij belast op een landgebruik van 37 gemet. De weduwe Neyt bleef samen met Jan op het goed. In 1638 beschikte ze nog over een paard. Beiden verlieten in 1640 de hofstede en werden afgelost door Vincent Dierkens, die het resterende 1/4 bezat uit hoofde van zijn echtgenote Tanneken Neyt. In 1651 kon Vincent zich eigenaar noemen van de helft van de westzijde, van de schuur, de bakoven en een stukje land op de noordzijde achter de hofstede. Zijn recht in de hofstede bedroeg 4 gemet 44 roede (1ha 84a 73ca). Bij het overlijden van de echtelieden in 1679 waren de eigendomstitels nog ongewijzigd.
Jan bezat 3/4 *"inden huyse ende boomen daerop staende"*. Pieter Dierckens 1/4 *"met de schuere ende boomen"*.
In de eerste helft van de 18de eeuw zijn de pachters ook die van kavel 55017. Het is niet uitgesloten dat er tussen 1705 en 1767 geen bewoning was, of althans officieel niet.
In 1770 bestond het gezin van pachter Joannes Ramon uit vijf personen, 4 *communicanten* (+ 12-jarigen) en één kind jonger dan zeven.
Jan vande Bruaene of Bruwaene, die ook gebruiker van 55014 was, kwam waarschijnlijk in 1796 in zijn nieuw huis wonen.

Chronologie

1638: *"De zelve* (vidua Zegher Neyt) *met een hofstede ... streckende metten suuthende an tvrauwe stratken"* 1 g 47 r (SAE383/414/1), (SAE385/414/1).

+1650: *"Jan de roo 3/4* (aanvulling: *vande oostsyde inne*) *ende vincent dierckens t'resterende 1/4* (aanvulling: *vande westkant*) *causa uxores met een hofstede aende oostzyde daeraen"* 1 g 47 r (SAE1747/114/1).

1676: *"Dheer pr Dierckens met een vierde vande westseide inne, Jan de Roo daude met de dry vierde deel vande oostseide inne, met een hofstede ande oostseide daeran, streckende met den suythende alsvooren"* 1 g 47r (SAE1748/154/1).

1707: *"De selven* (Pr de Roo) *met dhofstede daer hy woont"* 347 r (SAE387/438v/1).

Noten

Lb1638 :	163855015	SAE383/414/1
Lb1640 :	164055015	SAE385/414/1
Lb+1650 :	+165014015	SAE1747/114/1
Lb1676 :	167614013	SAE1748/154/1
Lb1707 :	170755013	SAE387/438/2
F1796 :	179607096-97	SAE-M1086a

SAE 145, Telling 1770.
SAE 1011, Staat van goed van Segher Neyt, van 5 aug. 1627, fol. 47.
SAE 1011, Staat van goed van François Verburcht, van 10 juli 1641, fol. 241.
SAE 1017, Staat van goed van Jan de Roo daude, van 10 jan. 1680, fol. 232

55019

Situering *tvrauwestraetien*

Aard 1638-1796: (omwalde) hofstede & land

Oppervlakte 1638-1796: 212 r (3148 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

vóór 1627:	Blondeel Jan erf. (E)
1627:	Dherckere Pieter (E)
1660:	Dherckere Pieter *de jonghe* (E) *by deele*
1676:	Dherckere Anna fa Pieter (E) *by deele*
1707:	Dhercker(e) (*D'hercker*) Marie Anna (E)
17xx:	Odemaere George Philippe (E)
1781:	Kervyn Charles Jacques *causa uxoris* (E)
1813:	Hopsommer Auguste (E)
1627-1640:	De Rouck Gheleyn (G)
1640-1641:	De Rouck Gheleyn wed. (G)
1641-1659:	Auwerogghe Michiel (G)
1659-1665:	Auwerogghe Michiel, wed. (G)
1665-1670:	Auwerogghe Adriaen (G)
1670-1678:	Gheernaert Pieter (G)
1678-1681:	Gheernaert Pieter, wed. (G)
1681-1692:	Gheernaert Frans (G)
1695:	Dobbelaere Lieven (G)
1696-1720:	Dobbelaere Lieven kinderen (G)
1721-1767:	Dobbelaere Lieven wed. (G)
1727-1745:	Dobbelaere Joos (G)
1768-1795:	Pyffroen Adriaen (G)
1789-1796:	Notteboom Jan Frans (G)
1691:	*Jan Buyck fs Frans (G-l)*

Historiek

Op 8 april 1627 verkochten de erfgenamen van Jan Blondeel, o.a. Johan de la Burch (gehuwd met Jans dochter) en Jan Priem (getrouwd met Cathelyne Blauvoet, voordien weduwe van Jan Blondeel), twee vervallen hofsteden *"ant tsontswegelken ghenaemt het vrauwenstraetken"* aan Pieter Dherckere en Appolonia Danckaert. De verkoop had betrekking op de omwalde hofstede (55019) en op 55105, op de zuidzijde van de straat.
Eveneens omstreeks 1627 nam Gheleyn de Rouck de omwalde hofstede en 2 stukken land met een totale oppervlakte van 1213 roede in pacht. Hij zou er tot 1640 blijven. Gheleyn was duidelijk een landbouwer met aanzien: hij bezat in 1638 twee paarden, drie koeien en bewerkte 19 gemet 150 roede land.
In 1641 verscheen Michiel Auwerogghe op de hofstede. De familie (na Michiel de weduwe en daarna Adriaen) zou er tot 1670 blijven boeren. In 1666 liet de weduwe de pacht over aan Adriaen en trok ze in bij zoon Jaecques, die aan de overzijde van straat labeurde (55105). Later zou Adriaen Auwerogghe (1693-1703) dezelfde overstap maken.
Bij het overlijden van Michiel liet de weduwe, Maeyken Hemelsoete (Immesoete) op 22 december 1660 een staat van goed opmaken. De familie Auwenrogghe telde op dit ogenblik nog zes in leven zijnde kinderen: Jaecques, Adriaen, Laurens, Henderick, Martyne en Tanneken. Naast de boomgaard lag een perceel land bezaaid met wortelen en kolen, die 5 p. 10 s. gr. waard waren. De overledenen had op eigen kosten *"een stalleken van sachten haute ende steen"* laten optrekken waarin de bakoven was ondergebracht en *"twoonhuys staende op thofstedeken, hebbende den overledenen tselve huyseken doen maecken tot zynen coste"*. De veestapel van Michiel mocht er ook zijn: 2 paarden, 6 melkkoeien, 4 runderen, 3 kalveren, 2 grote en 4 kleinere varkens. Hij liet dan ook een slordige 570 pond na.
In 1695 kwam Lieven Dobbelaere op de hofstede wonen. Samen met echtgenote Tanneken de Keysere zou hij er 25 jaar boeren. Hij stierf in 1719, waarna de weduwe met haar kinderen de uitbating voortzette. Lieven betaalde voor de hofstede een jaarlijkse pacht van 14 p. gr.
In 1770 verbleven onder gebruiker Pyffroen negen personen op de boerderij, zes ouder dan 12 jaar en drie onder de zeven.

Chronologie

1638: *"De zelve* (Pieter Dhercker) ... *een bewalde hofstede ... groot metten wal"* 212 r (SAE383/414v/2),(SAE385/414v/2).

1676: *"de selve* (J^ovr. Anna Dherckere) *ant suythende met een bewalde hofstede metter westseide an Jan de Roo daude hofstede ..."* 212 r (SAE1748/154v/3).

1707: *"de selve* (J^ovr. Marie Anna Dhercker) *met een bewalde hofstede*

aen tsuyteynde daeraen (van 55016) *west als vooren, groot met den wal* ..." 212 r (SAE387/439/1).

Noten

Lb1638 :	163855019	SAE383/414v/2
Lb1640 :	164055019	SAE385/414v/2
Lb+1650 :	+165014021	SAE1747/114v/3
Lb1676 :	167614020	SAE1748/154v/3
Lb1707 :	170755017	SAE387/439/1
F1796 :	179607102-103	SAE-M1086a

SAE 145, telling 1770.
SAE 1013, Staat van goed van Michiel Auwenrogghe, van 22 dec. 1660, fol.136.
SAE 1017, Staat van goed van Maeyken Immesoete, van 3 juli 1680, fol. 299.
SAE 1024, Staat van goed van Lieven Dobbelaere, van 28 feb. 1720, fol. 93v.
SAE 822, Wettelijke passeringen, van 6 april 1627, fol. 7.

55020

Situering	*tvrauwestraetien*
Aard	1638: hofstede vóór 1676-1796: land
Oppervlakte	1638: 147 r (2183 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

1638:	Van Hyfte (Yfte) Jan (E)
1644:	Dierckens Vincent (E)
1676:	Dierckens Pieter (E)
17xx:	Lambrecht Jan (E)
1734:	Lambrecht Marie Livyne fa Jan (E)
1744:	Odemaere George Philippe (E)
1796:	Kervyn Charles (E-l)
1637-1641:	Roete Pieter (G)
1642-1651:	Dierkens Vincent (G-l)
1652:	Dierkens Vincent wed. (G-l)
1652-1659:	Beirens (Berens) Jan (G-l)
1660-1669:	De Roo Segher (G-l)
1670-1679:	Vanden Berghe Pieter (G-l)
1680:	Vanden Berghe Pieter (G-l 3/4 = 261r) & Willems Francies (G-l 1/4 = 87r)
1681:	Tack Rogier (G-l, 261r)
1690:	*De Roo Pieter (G-l)*
1699:	*Dobbelaere Lieven (G-l)*

Kavel 55020, Een vervallen arbeiderswoning uit de 19de eeuw.

Historiek

Dit perceeltje van 147 roede kreeg slechts zeer kortstondig een woonfunctie toebedeeld. Pieter Roete vestigde er zich in 1637, maar hij verdween alweer in 1641. Pieter gold als het typevoorbeeld van een *keuterboerken*. In 1638 bezat hij 1 *koeiken* en gebruikte hij 1gemet land. Daarna werd het perceel, dat een buffer vormde tussen de omwalde hoeve (55019) en de straat, door de westelijke kavel (55015) opgeslorpt. Zo krijgen we na 1641 dezelfde huurders. Mogelijks viel dan de woonfunctie weg, hoewel in 1676 de site wordt omschreven als *"een hofstede alsnu lant"* wat erop zou kunnen wijzen dat de transformatie kort voordien plaats had gevonden. Op 3 april 1644, na het verdwijnen van de bewoning, verkochten Jan van Hyfte fs Hubert, Jan van Hyfte fs Jan en Tanneken van Hyfte (getrouwd met Jan Vrymoet) het hofstedeke aan Vincent Dierckens en Tanneken Neyt.

Chronologie

1638: *"Jan van yfte metter suutside ant vrauwestratken ende westhende alsvooren een hofstede"* 147 r (SAE383/414v/3),(SAE385/414v/3). +1650: *"Vincent dierckens aende suytsyde daeraen metter suytseyde ant vrauwenstraetken ende westhende alsvooren een hofstede ..."* 147 r (SAE1747/115/1).

1676: "*Dheer pieter dierckens ande zuytseide daeran met een hofstede alsnu lant metter suytseide an tvrauwestraetken ...*" 146 r (SAE1748/155/1).

1707: "*de selve* (J$^{ovr.}$ Marie Anna Dhercker) *met een stucxken landt ... suyt het vrauwestraetien* " 146 r (SAE387/439/2).

Noten

Lb1638 :	163855020	SAE383/414v/3
Lb1640 :	164055020	SAE385/414v/3
Lb+1650 :	+165014022	SAE1747/115/1
Lb1676 :	167614021	SAE1748/155/1
Lb1707 :	170755018	SAE387/439/2
F1796 :	179607104	SAE-M1086a

SAE 823 Wettelijke passeringen, van 3 april 1644, fol. 321.

55028

Situering *tvrauwestraetien*

Aard 1638-1796: land en hofstede

Oppervlakte 1638-1796: 734 r (10900 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

vóór 1622-1638:	De Pau Pieter fs Jan. (E/G)
1638:	De Pau Pieter fs Jan, wed. (E/G)
1676:	Van (H)eetvelde Jan (E-431r) & De Pau Adriaen (E-303r)
16xx:	Van Eetvelde Jan (E-geheel)
1690:	Janssens Cornelis (E)
1698:	De Jonghe Jan Teodore J^{or} (E)
1751:	Keyaerts Pieter Frans J$^{or.}$ *greffier vanden lande van waes* (E)
1753:	Stiperaere Gillis (E)
1776:	De Smet Petronella wed. van Gillis Stiperaert (E)
1781:	Stiperaert Pieter (E)
1785:	De Doncker Jan (E)
1787:	De Neve Jan Baptist (E)
18xx:	Ryffranck Pieter Frans (E)
1827:	Ryffranck Charles (E)

vóór 1622-1637:	De Pau Pieter fs Jan. (G/E)
1638-1639:	De Pau Pieter fs Jan, wed. (G/E)
1638-1676:	De Pau Adriaen fs Pieter (G/E 5/12)
1676-1679:	De Pau Adriaen, wed Cathelyne Verstraete (G/E 5/12)
1690-1701:	Janssens Cornelis (G/E)

1639-1676:	Van Eetvelde Jan (G 3/12)
1676:	Van Eetvelde Jan, wed. (G 3/12)
1677-1693:	Van Schoonackere Adriaen x Martyntken Auwenrogghe (G 1/2)
1694-1701:	Willems Joannes fs Francies (G)
1701-1725:	Willems Joannes fs Francies wed. (G)
1710:	*De Smet Pieter fs Pauwels (G-l)*
1723:	*De Vliegher Christoffel (G-l)*

Historiek

Wanneer Pieter de Pau eigenaar werd van zijn boerderij en ze ook kwam bewonen, konden we niet achterhalen, het was alvast vóór 1622. Na het overlijden van Pieter kreeg de kavel in 1638 een dubbele bewoning. Naast zoon Adriaen, die op de oostzijde van de hofstede woonde, vestigde ook Jan van Eetvelde, getrouwd met Janneken van Leuven (weduwe van Pieter de Pau), er zich. Op de hofstede noteerden we dan *"den huyse, verckencot, den hoven, steenput, fruytboomen ende plantsoenen"*. De hofstede lag gescheiden van de oostelijk aangrenzende (55029) door een gracht en kende ook dezelfde eigenaars.
Janneken was bij haar overlijden in 1650 eigenares *"van dhelft vande hofstede daer sy vuyt ghestorven is met alle de huysynghe, schuere ende stallen"*. Cornelis Janssens verwierf de hofstede en kwam er ook in 1690 wonen. Acht jaar later, op 30 april 1698, verkocht hij haar aan Jonker Jan de Jonghe.
Tot het einde van de 17de eeuw waren er steeds twee gezinnen op het hof aanwezig.
Adriaen van Schoonackere fs Jan pachtte een deel vanaf 1677.
Bij de opvolger, Joannes Willems, staan we voor een probleem: in 1694 pachtte hij in de Vrouwenstraat tegelijkertijd drie hofsteden vlak bij elkaar. De hier behandelde hofstede staat van 1694 tot 1701 en daarna tot 1725 op zijn naam en daarna van zijn weduwe; in 1694-95 gebruikte hij 55098, in 1702 de kavel 55105 en in 1706 de naastgelegen 55107. Voorlopig houden we het er bij dat de familie op 55028 woonde, zonder twijfel de verblijfplaats van de weduwe.

Chronologie

1638: *"De zelve* (wed. Pieter de Pau fs Jan) *met twee sticx deen tender dandere ... streckende metten suuthende ant vrauwestratken ... ende Is dhofstede daer sy woont..."* 734 r (SAE383/416/2),(SAE385/416/2).

1676: *"Jan van heetvelde met twee sticken lant deen thender dander synde ten suythende nu een hofstede daer hy woont..."* 734 r (SAE1748/156v/1).

1707: "J$^{or.}$ *Jan de Jonghe met een stuck landt ende hofstede... streckende met den suyteynde aen vrauwestraetten ..."* 734 r (SAE387/440v/1).

Noten

Lb1638 :	163855028	SAE383/416/2
Lb1640 :	164055028	SAE385/416/2
Lb+1650 :	+165014029	SAE1747/116/1
Lb1676 :	167614030	SAE1748/156v/1
Lb1707 :	170755026	SAE387/440v/1
F1796 :	179607116-117	SAE-M1086a

SAE 1011, Staat van goed van Pieter de Pauw fs Jan, van 4 maart 1638, fol. 168v.
SAE 1020, Staat van goed van Adriaen van Schoonackere fs Jan, van 19 april 1690, fol. 149v.
SAE 1012, Staat van goed van Janneken van Leuven, van 30 maart 1650, fol. 43v.
SAE 832, Wettelijke passeringen, van 30 april 1698, fol. 22.

55029

Situering *tvrauwestraetien*

Aard 1638: land
1676: hofstede en land
1796: *huys*

Oppervlakte 1638-1796: 530 r (7871 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

vóór 1638:	De Pau Jan (E)
vóór 1638:	De Pau Jan erfgenamen, o.a. Pieter (E)
1638:	De Pau Adriaen fs Pieter (E/G)
1676:	Verstraete Cathelyne wed. Adriaen de Pau (E)
16xx:	Verstraete Cathelyne (E1/2a) & Calferis Everaert (E1/2b)
1680:	Verheecke Philipe (E 1/2), Calferis Everaert (E 1/2b)
1698:	Willems Jooris (E-gehel)
1713:	Nys Jacobus fs Jan *causa uxoris* (E1/2b)
1717:	De Boevere Pieter (E1/2a) & Nys Jacobus (E1/2b)
1758:	Ide Norbertus (E a+b)
1774:	Ide Marie Therese (E)
1781:	De Vliegher Jan Francies (E)
17xx:	De Vliegher Marie Cornelia fa Jan Francies, wed. Poucke (E)
1796:	De Vliegher Jan (E)
1638-1676:	De Pau Adriaen fs Pieter (G/E)
1677-1679:	De Pau Adriaen fs Pieter wed. (G/E)
1684-1689:	Van Bruwaene Pieter (G-geheel)

1689-1717:	De Bouver Pieter (G/E)
1723-1726:	De Smet Pieter wed. (G)
1727-1750:	De Bouver Pieter fs Pieter (G)
1723-(1750)-1752:	De Vliegere Christoffel (G)
1753-1785:	*Stiperaere Gillis (G-l)*

Historiek

Jan de Pau was de eerste bekende eigenaar van deze kavel. Op 2 september 1638 verkochten de erfgenamen, Christoffel, de wezen van wijlent Guilleaeme, de wezen van wijlen Anthonyne, Cornelis en Tanneken de Pau, een deel van een oud vervallen hofstedeke van 530 roede *gheheeten sonshof* aan hun broer Adriaen de Pau en diens vrouw Joosyntken de Ryck.
Na het overlijden van eigenaar Jan de Pau werden diens bezittingen verdeeld onder de erfgenamen. Uit de staat van goed, neergelegd voor de schepenbank op 4 maart 1638, bleek dat de kavels 55028 en 55029 "*te vooren ghemeene gheleghen hebben*" pas in 1638 werden opgedeeld. Deze 530 roede grote hofstede had vroege wortels: het was één van de weinige met een naam, *Sonshof*. In 1638 werd zij als *een vervallen hofstede* omschreven; eigenaar Adriaen de Pau woonde toen op 55028.
Kort na 1650 kwam er opnieuw bewoning. De eerste naam die we terugvonden was die van pachter Pieter van Bruwaene. Hij kwam er zich met zijn gezin midden 1684 vestigen en bleef er tot 1689. Hij werd opgevolgd door eigenaar Pieter de Bouver(e), die getrouwd was met Petronelle Verstraete. Toen Pieter op 9 november 1717 overleed, was hij voor de helft eigenaar "*van een steenen huys wesende een hofstedeken*", mede-eigenaar was Jacobus Nys fs Jan. Het goed was gekocht van Joannes Willems fs Jacques, die het zelf op 2 januari 1698 had gekocht van de erfgenamen van Catheleyne Verstraete. De "*schuere ende andere cotteragie staende op dhofstede*" behoorden volledig aan De Bouvere (Boevere) toe. Pieters staat van goed vertoonde een batig slot van 67 p. 16 s. 1 gr.
In 1762 was er zeker geen bewoning meer op de hofstede. Bij het overlijden van eigenaar Norbert Ide op 29 september was nog enkel sprake van "*een stick lant alwaer eertydts ghestaen heeft een vervallen ofte verbrant hofstedeken groot 530 roede*". Het werd als akkerland door Gillis Stip(p)eraere gepacht voor 2 p. gr. per jaar.

Chronologie

1638: "*Adriaen de Pau fs Pieters met een stick ...*" 530 r (SAE383/416/3),(SAE385/416/3).

+1650: "*Adriaen de Pau fs Pieters met een stick* (latere aanvulling: *ende hofstede) ..*" 530 r (SAE1747/116/2).

1676: "*Cathelyne verstraete w^e Adryaen de Pau met haere kinderen met een stick lant ende hofstede ande oostseide daeran ...*" 530 r (SAE1748/156v/2).

1707: "*Pr de bouver by coope ende jacobus nys causa uxoris met een hofstede ende een stuck landt aende oostseyde daeraen suyt als vooren* (Vrouwestraat)" 530 r (SAE387/440v/2).

Noten

Lb1638 :	163855029	SAE383/416/3
Lb1640 :	164055029	SAE385/416/3
Lb+1650 :	+165014030	SAE1747/116/2
Lb1676 :	167614031	SAE1748/157/2
Lb1707 :	170755027	SAE387/440v/2
F1796 :	179607118-119	SAE-M1086a

SAE 1011, Staat van goed van Pieter de Pauw fs Jan, van 4 maart 1638, fol. 168v.
SAE 1023, Staat van goed van Pieter de Bouvere, van 3 jan. 1718, fol. 322v.
SAE 1034, Staat van goed van Norbertus Ide fs Frans, van 11 maart 1767, fol. 114.
SAE 145, Telling 1770.
SAE 823, Wettelijke passeringen, van 2 sept. 1638, fol.82.
SAE 831, Wettelijke passeringen, van 2 jan. 1698, fol.239, 242.

55032

Situering *tvrauwestraetien*

Aard vóór 1622-1695: hofstede
1796: land

Oppervlakte 1638-1796: 1020 r (15147 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

vóór1622:	Prysbier Francois x Livyne Dobbelaere(E/G)
1647:	Van Schoonackere Jan fs Adriaen *by coope* (E)
16xx:	Willems Jaecques fs Lieven (E)
1682:	De Winne Lieven *by coope* (E)
1695:	De Bisschop Jan *by coope* (E)
17xx:	De Bisschop Guilleaeme fs Jan (E)
1796:	Kervyn Joannes (E)
vóór1622-1646:	Prysbier Francois (G/E)
1632/33-1679:	Van Schoonacker Jan (G)
1679-1684:	Van Schoonacker Jan wed. *ende d'audste kinderen* (o.a. Adriaen, Joos, Janneken); (G/E)
1679-1683:	Van Schoonacker Joos (G)
1679-1693:	Van Schoonacker Adriaen fs Jan x Martyntken Hauwerogghe (G)
1685-1695:	De Winne Lieven (G/E)

1696-1698:	*'tlant van Lieven de Winne Lieven (G/E)*
1702:	*Willems Jaecques wed. (G-l)*
1716:	*Dregghe Pieter (G-l)*
1732:	*Van Ooteghem Pieter fs Jan (G-l)*
1777:	*Van Ooteghem Lieven (G-l)*
1780:	*Van Vooren Joannes (G-l)*

Historiek

Francois Prysbier woonde reeds vóór 1622 op de hofstede. Hij was zeker geen klein boertje: in 1638 bezat hij 2 paarden en 3 koeien en bewerkte hij 7 gemet 150 roede land. Vanaf 1632 kwam Jan van Schoonacker met zijn gezin er zich eveneens vestigen. Maatschappelijk stond Jan vermoedelijk een trede lager. Hij bezat in februari 1638 twee koeien, maar in juli had hij zijn veestapel verdubbeld. Hij bewerkte 16 gemet land. Jan en echtgenote Lievyne Standaert konden op 27 maart 1647 *de behuysde hofstede* kopen van de erfgenamen Prysbier. Op 10 januari 1679 namen Adriaen, Joos en Janneken, de oudste kinderen, het roer over. Op 4 januari 1680 namen de laatste twee elk de helft voor zich. Begin 1690 overleed Adriaen en uit de boedelbeschrijving blijkt dat hij enkel eigenaar was van 120 roede land. Jacques Willems fs Lieven woonde op de zuidzijde (55098), maar had zijn spaarcenten in de aankoop van hofstede geïnvesteerd. Hij was bezitter van het woonhuis, de schuur en stallen.
In 1682 kocht Lieven De Winne de hofstede van Joos van Schoonackere en Jan de Sloovere voor 42 p. gr. In 1685 kwam hij er ook wonen. In 1684 was Paesschyntien Cusse, inmiddels zijn vrouw, overleden. Tien jaar later, eind 1694, na het overlijden van Lieven, verliet de tweede echtgenote, Tanneken Buyck, de hofstede. Op 22 december 1695 kocht Jan de Bisschop de *behuysde hofstede*. Waarschijnlijk verdween toen de bewoning en werd het perceel als akkerland verpacht.

Chronologie

1638: *"Franchois Prysbyer met ij sticx ...streckende metten zuuthende ant vrauwe stratken ... ende Is dhofstede daer hy woont ..."* 1020 r (SAE383/416v/3),(SAE385/416v/3).

1676: *"Jan van schoonackere fg Adriaen by coope met twee sticken lant ant suythende daeran streckende metter suythende an tvauwestraetken, metter westside an via Adryaen de pau hofstede ende lant ende is ten suythende een hofstede ..."* 1020 r (SAE1748/157/2).

1707: " *Dheer Jan de bisschop secretaris met een stuck landt ten suyteynde aen tvauwestraetten* x^{c} *xx roen*" 1020 r (SAE387/441/2).

Noten

Lb1638 :	163855032	SAE383/416v/3
Lb1640 :	164055032	SAE385/416v/3

Lb+1650 :	+165014033	SAE1747/116v/1
Lb1676 :	167614034	SAE1748/157/2
Lb1707 :	170755030	SAE387/441/2
F1796 :	179607122	SAE-M1086a

SAE 1020, Staat van goed van Lieven (de) Winne, van 7 okt.1694, fol. 303.
SAE 1020, Staat van goed van Adriaen van Schoonackere, van 19 april 1690, fol. 149v.
SAE 1019, Staat van goed van Paesschyntien Cusse fa Pieter, van 23 feb.1684, fol. 1.
SAE 824, Wettelijke passeringen, van 27 maart 1647, fol.45.
SAE 831, Wettelijke passeringen, van 22 dec. 1695, fol. 96.

55033

Situering *tvrauwestraetien*

Aard
1638: land
1707: land
1796: *huys*

Oppervlakte
1638: 1428 r (21206 m^2)
1707: 714 r (10603 m^2)
1796: 409,5 r (6081 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

1638:	*De Smet Antheunis (E-1428 r)*
16xx:	*Berijans Wernerus causa uxoris fa Antheunis de Smet (E)*
+1650:	*De Smet Jacobus (E-703 r) & Berians Werner (E-730 r).*
1707:	*De Smet Jan dheer (E-714 r)*
1741:	*Clé Francies (E-714 r)*
1746:	*De Vliegher Pieter (E-714 r)*
1780:	*Schollaert Bernard (E-714 r)*
1828:	*Van Caneghem L. by coope (E)*
1676:	*Van schoonacker(e) Jan by coope van Berians (E-726 r)*
1679:	Van Hijfte Vincent (E-1/2-l) & Van Schoonacker Jan wed. en audste kinderen (E-1/2-l).
1680:	Van Schoonacker Adriaen (E-1/2b-l)
1691:	Buyck Jan fs Pauwels (E-1/2b-l)
1693:	Janssens Cornelis (E-1/2b-l)
1699:	De Roo Pieter (E-1/2b-l)
1709:	De Bouvere Pieter (E-1/2b-l)
1730:	De Bouvere Pieter fs Pieter (E-1/2b-l)
1752:	*De Vliegher Pieter fs Jaecques (E-1/2-l)*
1761-1796:	*Regghe Lieven, wed (E-304,5r-l)*

1786-1796: Braet Pieter Francies (E-409,5r)

1638: Van Schoonacker Jan (G-l)
1707: Willems Jaecques wed. (G-l)

Historiek

Toen er bebouwing op de kavel verscheen, was de vroeg 17de-eeuwse structuur reeds danig gewijzigd. Het perceel van 1428 roede, dat de hele 17de eeuw eigendom was van de familie De Smet, werd omstreeks 1650 in twee zowat gelijke delen opgesplitst. Afhankelijk van de bron kunnen de cijfers wel eens enkele roeden verschillen. Zo bezat Jacobus de Smet rond 1650 703 roede en Werner Berians 730 roede.
In 1796 vinden we één perceel land van 714 roede met Bernard Schollaert als eigenaar; het tweede, aan de straatzijde, werd in 304,5 en 409,5 roede gesplitst. De weduwe van Lieven de Regghe bezat het kleinste deel, op het andere liet Pieter Francies Braet in 1786 een woning bouwen.

Chronologie

1638: "*Antheunis de Smet met een spletstick ...*" 1428 r (SAE383/417/1),(SAE385/417/1).

1676: "*Jan van schoonacker fg Adriaen met een stick lant .. by coope van Werneris berijans causa uxoris fa Anthonius de smet ..*" 726 r (SAE1748/157/3).

1707: "*dheer Jan de Smet met een stuck landt ...*" 714 r (SAE387/441v/1).

Noten		
Lb1638 :	163855033	SAE383/417/1
Lb1640 :	164055033	SAE385/417/1
Lb+1650 :	+165014034	SAE1747/116v/2
Lb1676 :	167614035	SAE1748/157/3
Lb1707 :	170755031-32	SAE387/441/3-441v/1
F1796 :	179607123-126	SAE-M1086a

55035

Situering	*tvrauwestraetien*
Aard	1638: land na 1676: land en hofstede 1796: 2 huizen (a en b)
Oppervlakte	1638-1707: 979 r (14538 m^2) 1796: a- 129 r; b- 129 r, 721 r

Eigenaar/Gebruiker

1638:	Sierens (Syerens) Joos, wed. (E-l)
1676:	Van Schoonacker Jan *by coope (E)*
1679:	Van Schoonacker Jan, wed. *(E)*
1683:	*Willems Jaecques fs Lieven (E/G)*
1707:	Dierkens Elisabeth (E)
1725:	Vyncke Jacobus (E-1/2)
1725-1792:	Regghe Lieven (E-1/2)
1781:	Rombaut Joseph x Maria Françoise de Regghe (E-1/2)
1781:	Van Renterghem Joseph (E1/2)
1795:	Gillis Judocus Francies (E/G) (a-huis129 r)
1796:	De Baets Jan & Joanna (E/G) (a-huis129 r)
1796:	Regghe Lieven (E/G) (b-huis129 r)
1796:	*De Jonghe Jan (E-l 721 r)*
1638:	Van Schoonacker Jan (G-l)
1679:	Van Schoonacker Jan, wed. (G-l)
1683:	Willems Jaecques (G-l)
1739-1796:	Regghe Lieven (G/E)
1795:	Gillis Judocus Francies (G/E)
1795-1796:	De Baets Jan & Joanna (G/E)

Historiek

Vóór er op deze kavel bewoning was, had - zeker reeds in 1638 - Tanneken, de weduwe van Joos Sierens, de eigendomsakte in handen en was Jan van Schoonacker, de latere eigenaar, er pachter van. De familie Van Schoonacker woonde toen op de westelijk gelegen hofstede (55032) en er zijn geen aanwijzingen dat het gezin ooit naar hier verhuisde.
Dit perceel van 979 roede kreeg vrij laat bewoning, zeker na 1676. Vermoedelijk gaf Jan van Schoonacker er een woonfunctie aan.
Wie de eerste bewoner was, konden we niet uitmaken.
Het was pas in 1739 dat we met enige zekerheid Lieven Regghe als bewoner kunnen aanwijzen. Op dit ogenblik was hij ook huurder van de daar tegenoverliggende boerderij (55098).
Voordien woonde Lieven zeker van 1728 tot 1738 in de huidige Pastoor Bontestraat.
Betreffende Lieven de Regghe beschikken we over een brokje biografie afkomstig uit de communicantenlijst van 1748: *"Lievinus de regghe lantman ende petrenelle de roo syne huysvrauwe ghebruyckende ontrent 58 ghemet landts met een kind ghenaemt petrenelle aut 21 jaeren, met guilleaeme visschere hantknecht, bauduyndhercker handtknecht ende Jan hermy peirdeknecht ende marie de regghe syne huysvrauwe t'saemen dienende ten huyse vanden voornoemden de regghe".*
De kavel was toen reeds opgedeeld, waarbij aan de straatzijde twee percelen lagen die *veureghemeene* gescheiden waren maar toch één hofstede uitmaakten. De woonsite bevond zich op de oostzijde, west lag een deel

vanden hove. In 1681, vermoedelijk na het overlijden van de eerste vrouw van Lieven, had er een *uitgroting* plaatgevonden tussen de weduwnaar en Marie Francoise de Regghe, getrouwd met Joseph Rombaut. Het werd een vrij complexe opdeling. Joseph Rombaut verkocht zijn deel onmiddellijk door aan Joseph van Renterghem.
Toen Lieven (de) Regghe hier op 22 maart 1792 overleed was hij weduwnaar van Joanna Maria Willems en echtgenoot van Anna Catharina Sierens. Zijn staat van goed, opgesteld op 18 november 1793 zorgde voor heel wat verduidelijking. In de eerste plaats bleek dat hij geen *dompelaar* was: zijn staat werd afgesloten met een batig slot van 386 p. gr. Verder werd aangegeven dat hij ook *"den helft van een huys ende hofstede met boomgaert ende lochtinq"* had gekocht van Joseph van Rentergem, die het zelf had gekocht van Joseph Rombaut. Hiermee verwierf Regghe ook de resterende helft en was de cirkel rond. Uit een synthese van de staat bleek dat op de hofstede het huis bestond uit *"een keukene ende camere, het achterhuys ende den solder"*. Verder troffen we er nog aan: *"een schuerre mette wynckels, den peerde ende coystal,verckenskotten, waeterput, kersschelaeren boom, fruyt ende andere boomen ende eenen lochtynck mette haeghen omzoomd"*.
Op het einde van de 18de eeuw verdween de hofstede en kwam op elk van de 129 roede een woonhuis te staan, met Judocus Gillis, Jan en Joanna de Baets en Lieven de Regghe als respectieve eigenaars/gebruikers. Jan en Joanna de Baets, die als wever en spinster aan de kost kwamen, woonden hier slechts vanaf 1795 met hun meid, Isabelle Vermeire.

Chronologie

1638: *"Tanneken via Joos Syerens met een stick ..."* 979 r (SAE383/417/3),(SAE385/417/3).

1676: *"Jan van schoonacker by coope ande oostseide vande twee voorseide partyen*(Aanvulling:*met syn hofstede ende lant*) *streckende vande waterganck tot ant vrauwestraetken"* 979 r (SAE1748/157v/3).

1707: *"Elisabeth Dierkens met een stuck landt ende hofstede... streckende vanden waeterganck tot het vrauwestraetien..."* 979 r (SAE387/442/1).

Noten

Lb1638 :	163855035	SAE383/417/3
Lb1640 :	164055035	SAE385/417/3
Lb+1650 :	+165014036	SAE1747/116v/4
Lb1676 :	167614038	SAE1748/157v/3
Lb1707 :	170755034-035	SAE387/442/1-2
F1796 :	179607130-134	SAE-M1086a

SAE 145, Telling 1748
SAE 1039, Staat van goed van Lieven de Regghe fs Pieter, van 18 nov. 1793, fol. 365.

55037

Situering *tvrauwestraetien*

Aard 1638-1707: hofstede & land
1796: *hofstedeken*

Oppervlakte 1638-1796: 1059 r (15726 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

vóór1622-1639/40:	Vercruysse Pieter wed. (E/G)
1676:	Sanders Aernault *by deele gheheel* (E/G)
1682:	Sanders Janneken fa Aernaut (E)
16xx:	Hovelynck Jaecques x Petronella Standaert (E/G)
1709:	Standaert Joannes fs Marten (E)
1713:	Benoit Jan Baptist (x wed. Jan Standaert) en kinderen (E)
1736:	De Vlieghere Pieter fs Jaecques (E)
1796:	Blomme Livinus (E/G)
vóór 1622-1639/40:	Vercruysse Pieter wed. (G/E)
1627:	Vercruysse Geeraerd (G)
1635-1684:	Sanders Aernault (G)
1685-1686:	*'tlant van Aernault Sanders (G-l)*
1676-1689:	*Hovelynck Jaecques (G)*
1690-1699:	Sanders Adriaen (G)
1704-1705:	Dobbelaere Jan (G)
1706:	Dobbelaere Jan wed. (G)
1714-1745.:	*Hovelynck Jan (G- 859 r)*
1707-1709:	De Vliegher Jacques (G- 859 r) & *Goethals Lieven (G- 200 r)*
1709-1760:	De Vlieghere Jan (G-200 r)
1712-1752:	*Vervenne Pieter (G-l 200 r)*
1717-1728:	Tanghe Pieter (G-200 r)
1729-1738:	Tanghe Pieter wed. (G-200 r)
1728-1750:	Joos Pieter (G-200 r)
1729:	De Vliegher Pieter fs Jacques (G-l/E-859 r + 200 r)
1772, 1795:	De Vliegher Joannes Francies (G-l/E)
1782-1796:	Blomme Livinus (G/E)

Historiek

Reeds vóór 1622 woonde de weduwe van Pieter Vercruysse op de hofstede. Omstreeks 1627 werd een Geeraerd Vercruysse, vermoedelijk een zoon - zij het slechts voor één jaar - medepachter.
In 1635, nog tijdens het verblijf van de weduwe (tot 1639/40), nam Aernault Sanders er zijn intrek. Grote landbouwers waren het zeker niet.

De weduwe bezat geen vee en Aernault beschikte over twee koeien en bewerkte 3 gemet land.
Uit de staat van goed van Janneken Sanders fa Arnault (gehuwd met Jaecques Hovelynck) van 1682 blijkt dat de hofstede in twee delen was opgesplitst, van respectievelijk 530 en 500 roede. Het woongedeelte lag op de twee delen en Janneken was samen met Aernaut voor de helft eigenares.
Jaecques Hovelynck verwierf 1/4 in de hofstede met gelijk deel *"vanden woonhuyse ende schuere ... fruytboomen"*. Hij hertrouwde met Petronella Standaert. Het is mogelijk dat Jaecques een deel van de hofstede gebruikte, maar het gezin woonde er niet. Toen Joannes Standaert fs Marten
op 11 oktober 1709 overleed, liet hij *"een hofstedeken met den huyse, schuere, stallen ende boomen daerop staende, midtsgaers 7 g. 160 r lants gheleghen inden wyck het vrauwestraetken van audts genaemt het shontswegelken gheheel daermede gaende.."* na. Lang had hij van zijn eigendom niet genoten, want die was hem pas op 22 maart 1709 bij verkaveling in de schoot gevallen. De staat van goed biedt stof voor een artikel op zich ... Uit de gedetailleerde beschrijving valt af te leiden dat hij in de Vrouwestraat een goed gevulde winkel runde. Werkelijk alles was er verkrijgbaar, van kruidenierswaren over messen, brillen, spiegels, boeken ... tot allerlei zware ijzerwaren. Het gezin sloot de boeken dan ook met een bonus van 256 p. gr.
Jan Dobbelaere was in 1701 als pachter op het goed gekomen. De belastinglijsten vermelden hem enkel in 1704-05 en zijn weduwe in 1706. Daarna volgden de bewoners elkaar snel op: Lieven Goethals woonde er zeker van 1707 tot 1709. In 1709 nam Jan de Vlieghere een deel van de hofstede in gebruik; hij zou er tot 1760 blijven. Pieter Vervenne en Pieter Joos huisden er tussen 1712 tot 1752, evenals het gezin van Pieter Tanghe.
In 1795 woonde eigenaar Livinus Blomme met echtgenote Petronella de Craene en kinderen hier.
Alle woonactiviteiten waren samengebracht op de 200 roede. De resterende 859 roede werd afzonderlijk verpacht.

Chronologie

1638: *"Via Pieter Vercruuce met een stick ende hofstede ..."* 1059 r (SAE383/417v/2), (SAE385/417v/2).

1676: *"Aernaut sanders by deele causa uxoris met een stick lant ende hofstede daer hy woont ..."* 1059 r (SAE1748/158/2).

1707: "*De selve* (Dhoirs Marten Standaert) *met een hofstede ende een stuck landt .. streckende van het vrauwestraetien tot den waetergranck..."* 1059 r (SAE387/442v/1).

Noten
Lb1638 : 163855037 SAE383/417v/2

Lb1640 :	164055037	SAE385/417v/2
Lb+1650:	+165014038	SAE1747/117/2
Lb1676 :	167614040	SAE1748/158/2
Lb1707 :	170755037	SAE387/442v/1
F1796 :	179607137-138	SAE-M1086a

SAE 145, Telling 1795.
SAE 1020, Staat van goed van Jaecques Hovelynck, van 25 okt. 1689, fol. 130v.
SAE 1018, Staat van goed van Janneken Sanders fa Aernaut, van 6 mei 1682, fol. 187.
SAE 1022, Staat van goed van Joannes Standaert fs Marten, van 4 dec.1709, fol. 357v.
SAE 1030, Staat van goed van Anna de Mol fa Jacobus x Pieter Joos , van 22 mei1749, fol. 183v.

55038

Situering *tvrauwestraetien*

Aard 1638-1707: hofstede
1796: *hofstedeken*

Oppervlakte 1638-1796: 1000 r (14850 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

Vóór 1628:	De Pau Gillis (E)
1628:	Mae(r)schalck Pauwels (E/G)
vóór 1649:	Maeschalck Pieter fs Pauwels (E)
vóór 1656:	Maeschalck Pauwels fs Pauwels (E-1/2)
1649,1667:	Sanders Aernaut (1667-*by coope gheheel* (E)
1689:	Hovelynck Jaecques (E/G)
1701:	De Vliegher Jaecques (E/G)
1737:	De Vliegher Pieter fs Jaecques(E/G)
1780:	De Vliegher Jan Frans (E)
18xx:	Lippens Judocus *causa uxoris Joanne Marie de Vlieger fa Francies* (E)
1827:	Van Wassenhove Joseph *by koope* (E)
vóór 1622-1636:	De Rycke Paesschier (G)
1637-1639:	De Rycke Paesschier, wed. (G)
1637-1639:	De Rycke Pieter (G)
1640:	De Rycke Jan (G)
1640-1646:	Soffraen Pieter (G)
1646/47-1649:	Vereecke Philips fs Jooris (G)
1627-1637:	Maeschalck Pauwels (G/E)
1660:	Maeschalck Pauwels wed. (G/E)
1658-1665:	Maeschalck Pieter (G/E)

1665-1670: Van Acker Jan (G)
1676-1689: Hovelynck Jaecques (G/E)
1686-1728: De Vliegher Jacques (G/E)
1747-1796: De Vliegher Pieter fs Jacques (G/E)
1772-1795: De Vliegher Joannes Francies (G/E)

Historiek

Op 27 september 1628 verkochten Gillis de Pau fs Clements en echtgenote Livyne van Schoonackere fs Nicolais de helft van de hofstede aan Pauwel Maerschalck, gehuwd met Janneken van Schoonackere (weduwe van Cornelis Jacob de Jonghe). Pauwel nam zijn eigendom onmiddellijk in gebruik. In 1658 verwierven de twee zonen Pieter en Pauwel elk de helft van de hofstede. Eerstgenoemde kwam er ook tot 1665 wonen.
Aernaut Sanders fs Adriaen en Joosyntken Vercruysse werden de volgende bezitters. Hiervoor hadden ze op 20 november 1649 40 p. gr. geleend van Jan Claeys en Livyne Sanders. Vijf jaar later was tegen de afspraken in nog niets van het kapitaal afgelost. In 1654 werd na klacht van de renteheffers, Jan de Wandel en Janneken Claeys fa Jan, de hofstede *bij decreet* verkocht.
Op 22 februari 1667 verkocht Pieter Maesschalck zijn deel in de hofstede aan Sanders. Ondertussen, in 1665, was Jan van Acker er komen wonen. Hij bleef hier slechts tot 1670. In 1686 kwam Jaecques Hovelynck met zijn tweede echtgenote Petronella Standaert op de hofstede wonen. Jaecques was via zijn eerste vrouw Janneken Sanders, voor 1/4 eigenaar geworden *vanden woonhuyse schuere ende fruytboomen*. Jaecques overleed hier op 3 juli 1689.
Wanneer Jaecques de Vlieghere op de hofstede kwam wonen, durven we niet met zekerheid stellen. Mogelijks was het 1686. Hij was gehuwd met Tanneken Roegiers fa Jan. Tanneken overleed hier in 1716. Jaecques zou er tot 1728 verblijven. Het *"behuysde hofstedeken, groot over erfven 3 ghemeten 100 roeden, met den huyse ende schuerken daerop staende.."* behoorde hen volledig toe. Bij het sluiten van de staat van goed van Tanneken op 6 mei 1716 restte een batig slot van 56 p. 5 s. 6 gr.
Daarna zou dit gedeelte tot het einde van de 18de eeuw door telgen van de familie De Vlieghere bewoond worden. Zoon Pieter in 1747 en in 1772 Jan Francies met echtgenote Anne Marie Catelein alsmede de 25-jarige dochter Joanne Marie en knecht Pauwel Gautier maakten er de eeuw vol.

Bij het begin van de 17de eeuw lag de hofstede reeds in twee delen. Het is evident dat we hier ook twee woongedeelten aantroffen.
Ook die tweede site werd reeds vóór 1622 bewoond, met name door Paesschier de Rycke en zijn gezin. Het was de laatste hofstede van de Vrouwestraat. Althans, zo staat in het landboek van 1638-40: *"hier eyndight het vrauwestraetien"*. In 1638, toen was de weduwe van Paesschier reeds pachter, liepen twee koeien op het erf en werd 5 gemet 150 roede land bewerkt. In 1638 trouwde Geeraert Verburcht *(zie 55011)* met de weduwe en verdween zij van het goed. Pieter de Rycke, vermoedelijk een

zoon, was gelijktijdig met de weduwe pachter geworden; hij verdween hetzelfde jaar. Op dat ogenblik stonden bij Pieter twee koeien op stal. In 1640 werd Jan de Rycke eenmalig als pachter genoteerd. Pieter Soffraen nam van 1640 tot 1646 de uitbating op zich. Even kortstondig was het verblijf van opvolger Philips Vereecke. Hij kwam in 1646 en vertrok reeds in 1649. Na 1649 verloren we hier elk spoor van bewoning!

Chronologie

1638: "*Pauwels Maeschalck met een stick ende hofstede* " 1000 r (SAE383/417v/3), (SAE385/417v/3).

1676: "*den selve* (Aernaudt Sanders) *by coope van pr Maesschalck met een stick ende hofstede ...*" 1000 r (SAE1748/158/2).

1707: "*Jaecques de vliegher met dhofstede daer hy woont...* " 1000 r (SAE387/442v/2).

Noten

Lb1638 :	163855038	SAE383/417v/3
Lb1640 :	164055038	SAE385/417v/3
Lb+1650 :	+165014039	SAE1747/117/3
Lb1676 :	167614041	SAE1748/158/2
Lb1707 :	170755038	SAE387/442v/2
F1796 :	179607139-140	SAE-M1086a

SAE 1020, Staat van goed van Jaecques Hovelynck, van 25 okt. 1689, fol. 130v.
SAE 1023, Staat van goed van Tanneken Roegiers fa Jan, van 6 mei 1716, fol. 264v.
SAE 824, Wettelijke passeringen, van 20 nov. 1649, fol. 112.
SAE 822, Wettelijke passeringen, van 27 jan. 1628, fol. 82; van 16-19 april 1629, fol.112, 113.
SAE 825, Wettelijke passeringen, van 13 jan. 1654, fol. 100.
SAE 825, Wettelijke passeringen, van 3 feb. 1656, fol. 243.
SAE 826, Wettelijke passeringen, van 4 sept. 1664, fol. 98.
SAE 826, Wettelijke passeringen, van 22 feb. 1667, fol. 352.

55042

Situering	*opde westseyde vande Ste Janshuysdreve*
Aard	1638-1676: 1 hofstede 1707: 2 hofsteden 1796: land
Oppervlakte	1638-1796: 1983 r (29448 m^2) 1632:402 r = org. hofstede (a); 484 r = nieuwe hofstede (b).1097 r = land (c)

Eigenaar/Gebruiker

1638: Goedertier Heyndrick fs Adrien (E-geheel)

Lijst eigenaars volgens landboek Slependammewatering

1638: Goedertier Heyndrick fs Adriaen (E-a,b,c)
16xx: Willems Lieven (E-b,c)
1676: Van Oomberghe Pieter *van zuutwesthoucke inne* (E-b)
Willems Lieven *de reste* (E-a,c)
1676: Willems Lieven wed. & kinderen *een stick van noorden inne* (E-c)
16xx: Van Oomberghe Francies *ten suytheynde ande westseyde* (E-b)
16xx: Janssens Cornelis *met syne weesch* (E)
1712: Veltgancq Jacques (E-a,b,c)
1734: Cars Marie Therese *geestelycke dochter tot gendt* (E)
1735: Debbaut Maerten, *procureur van gedeele gendt* (E)
1758: De Volder Bernaert, *procureur Raed van Vlaenderen causa uxoris* (E)
1759: De Buens Marie Isabelle (E)
1779: *douarriere van* Philippe burggrave de Viain (E)
17xx: De Jonghe (E)

Lijst eigenaars volgens landboek Stad

1638: Goedertier Heyndrick fs Adriaen (E-a,b,c)
1676: Van Oomberghe Pieter wed. & kinderen (E-2/3)
1676: Cappe Adriaen & Reyssens Pieter (E-1/3)
1707: Van Damme Jooris (E/G-a,b)
1710: De Vliegher Joannes fs Jaecques (E)
1712: Spittael Marten (E-a)
1712: Willems Jaecques wed. (E-b)
1716: De Coorebyter Joseph (E- a)
1725: Vyncke Jacobus (E-b)
1728: Dobbelaere Pieter fs Lieven (E- a)
1728: Willems Jaecques (E- b)
1732: De Vliegher Jan fs Jaecques (E- a,b)
1743: Dobbelaere Jan fs Lieven (E- a,b)
1768: Pyffroen Adriaen (E- a,b)
1796: Kervyn Jan Baptist erfg.(E)
+1796: Kervyn Marie (E)

Gebruikers

vóór 1622-1640: Dierkens Pieter (G)
1639-1641: Dierkens Vincent (G)
1642-1647: Vanden Berghe Jan & Guilleaeme (G)
b
1632: Willems Lieven (G)
1650-1654: De Bruicker Pieter (G)
1655-1675: Van Oomberghe Frans (G)

1675-1676:	Van Oomberghe Frans, wed. (G)
16xx:	*Willems Frans & Jaecques (G-elk 1/2)*
1681:	*De Winne Lieven (G) over deel van JaecquesWillems*
16xx:	*Willems Frans (G)*

a+b

1695:	Willems Frans (G)
1710:	De Vlieghere Joannes fs Jaecques (G)
1718-1727:	De Coorebyter Joseph (G)
1708:	*Van Damme Jooris (G-l)*
1712:	*Spittael Maerten (G-l)*
1712:	*Willems Jaecques wed. (G-l)*
1725:	*Vyncke Jacobus (G-l)*
1728:	*Willems Jaecques (G-l)*
1728:	*Dobbelaere Pieter fs Lieven (G-l)*
1732:	*De Vliegher Jan fs Jaecques (G-l)*
1743:	*Dobbelaere Jan fs Lieven (G-l)*
1768:	*Pyffroen Adriaen (G-l)*

Historiek

Bij het begin van de 17de eeuw bevond zich op het perceel één boerderij, aan de zuidzijde van de dreef die het verlengde van de Vrouwestraat uitmaakte. Het hof van eigenaar Heyndrick Goedertier (1638) was reeds van vóór 1622 bewoond door Pieter Dierkens. De familie Dierkens genoot aanzien te Eeklo. Het hoeft ons dan ook niet te verwonderen dat in de stallen een paard en vier koeien stonden. In 1638 werd Pieter belast op het gebruik van 26 gemet 200 roede land. Van 1639 tot 1641 was een Vincent Dierkens medepachter. Daarna verdween de familie van het goed en nam Jan vanden Berghe van 1642 tot 1647 de fakkel over.
Ofschoon de landboeken van 1638 en 1640 de volledige oppervlakte van het perceel vermelden, was er zeker vanaf 1632 een tweede boerderij ingeplant. Lieven Willems was hier de eerste bewoner van.
In 1676 konden we aan de hand van de detailsituering van de kavels opgenomen in het landboek van de Slependammewatering de versnippering exact nagaan. De 1983 roede was opgedeeld in drie stukken: het noordelijk deel, vanaf de watergang tot de dreef, was akkerland en 1097 roede groot. Het deel ten zuiden van de dreef was in noord-zuidrichting in twee percelen of hofsteden gesplitst. Op het oostelijke (402 roede) stond de oude boerderij. Westelijker, op de resterende 484 roede, lag de recentere hofstede van Lieven Willems. In 1676 waren de weduwe en kinderen van Pieter van Oomberghe voor 2/3 en de kinderen van Adryaen Cappe en Pieter Reyssens over 1/3 eigenaar. Zoon Frans van Oomberghe pachtte dit deel van zijn vader voor 9 p. gr.
Zoals zovele Eeklonaars met enig onroerend bezit hadden ook Frans en vrouw Lievyne de Pau een veilig onderkomen voor hun waardevolste spullen gezocht in Gent. Bij het overlijden van Lievyne in 1667 betaalden ze

aan de weduwe van Jaecques Dierckens 8 gr. *"voor dat sy thaeren huyse in bewaernisse heeft ghehouden de gevluchte goederen"*.
Uit de lijst van pachters blijkt dat de twee hofsteden eigenlijk nooit een langdurig zelfstandig leven was toebedeeld. Periodiek waren er herenigingen en nieuwe herverdelingen. Mede door de veelvuldige oppervlaktewijzigingen en de tegenstrijdige gegevens, afhankelijk van de bron, hebben we ons beperkt tot de duidelijk te identificeren gebruikers.

Chronologie

1638: *"Heyndrick Goedertier fs Adriaens met een stick ende hofstede"* 1983 r (SAE383/418v/1), (SAE385/418v/1).

1676: *"de wed ende kinderen van Lieven Willems met een stick landt ande oostseyde daeran, streckende met tnoorthenden ande waterganck ende met tsuythende an haer selfs verre naervolghende lant ende hofstede ende oock an tlant ende hofstede vande wed ende kinderen pr van oomberghe, pieter reyssens ende Adryaen Cappe iij gem j^c xcvij R."* 1097 r (SAE1748/158v/3).

1676: *"de wed ende kinderen van Lieven Willems met een dreve, hofstede ende stick lant ten noortoosthoucke daeran streckende met het noortheden an selfs verre voorschreven stick lant metter oostseyde an Ste Janshuys in Brugghe lant .."* 402 r (SAE1748/162v/1).

1676: *"de selve (wed ende kinderen van Lieven Willems) met den oostkant vande hofstede daer de schuere op staet ende en stixken lant ... met tnoorthende ant tlant vanden secretaris compyn.."* 428 r (SAE1748/164/1).

1707: *"Jooris van Damme thouwelyck hebbende via Anthone Pynckel ende syn schoonkindt met een hofstede ende twee stucken landt teynden elcanderen ... noort de waeterganck... "* 1983 r (SAE387/443/3).

Noten

Lb1638 :	163855042	SAE383/418v/1
Lb1640 :	164055042	SAE385/418v/1
Lb+1650 :	+165014043	SAE1747/117v/3
Lb1676 :	167614045	SAE1748/158v/3
Lb1676 :	167614071	SAE1748/162/1
Lb1676 :	167614072	SAE1748/162v/2
Lb1707 :	170755042	SAE387/443/3
F1796 :	179607144	SAE-M1086a

SAE 1014, Staat van goed van Lievyne de Pau fa Jan, van 6 april 1668, fol. 265.

55048

Situering Sint-Jandreef
(*opde westseyde van Ste Janshuysdreve*)

Aard 1638-1796: hofstede

Oppervlakte 1638-1796: 886 r (1ha 31a 57ca)

Eigenaar/Gebruiker

1638-1796:	Sint-Janshospitaal te Brugge (E)
1613-1665:	Standaert Joos *d'aude* & consorten (G)
1632-1651:	Standaert Joos *de jonghe* (G)
1667-1688:	Van Laere (Lanckere) Guilleaeme (G)
1689:	Van Laere Guilleaeme wed. (G)
1696:	*De Coorebyter Simoen (G)*
1708:	*De Coorebyter Simoen wed. (G)*
1724:	*Willems Jaecques (Jacobus) (G)*
1734:	*Willems Gillis (G)*
1747:	*Grootaert Jooris (G)*
1632-1653:	Wittevronghele Cornelis (G)
1652-1696:	Wittevronghele Jan (G)
1702:	Vanden Berghe Frans (G)
1720:	Vanden Berghe Frans wed. (G)
1726:	Vanden Berghe Franchois (G)
1734-1773:	Vanden Berghe Guilleaeme (G)
1774-1786:	Vanden Berghe Jan fs Guilleaeme (G)
1792-1796:	Vanden Berghe Joannes (G)

Historiek

Dat deze eigendom van het Sint-Janshuis uit Brugge bij de ontginning van Eeklo betrokken was, is algemeen bekend. Wanneer we hier bij het begin van de 17de eeuw inhaken, had de hofstede dus al een lange geschiedenis.
Voor een gedetailleerde bijdrage betreffende het *Goed Ten Moere* verwijzen we naar de bijdrage van Luc Stockman in *Appeltjes van het Meetjesland*, jaarboek 22 (1971).
Het deel dat binnen ons werkgebied valt is de westelijke site, die begin 16de eeuw door opsplitsing tot stand kwam. De nieuwe bebouwing bestond uit een woning, koeienstal en bakhuis en was reeds gedekt met dakpannen in plaats van de klassieke strobedekking.
Bij het begin van de 17de eeuw (1613) nam Joos Standaert de 101 roede omvattende westzijde in pacht tegen een jaarlijkse huur van 33 p. 13 s. 4 gr. In 1638 werd hij belast op 1 paard en 6 koeien.
Reeds vlug verschenen twee gezinnen op dit deel van de hofstede en dit tot 1773.
Het hoogtepunt van de hofstede moet gezocht worden rond 1670, ook het ogenblik waarop de huurprijs een hoogtepunt bereikte. Guilleaeme van Laere en Jan Wittewronghel betaalden 68 p. gr. voor de 101 gemet. Daarna ging het snel bergaf. De oorlogen met Frankrijk, die onze streken

zwaar troffen, lagen aan de basis van een ineenstorten van de huurprijzen. In de periode 1674-1678 daalde de pachtprijs met een vierde, vanaf 1688 zelfs met een derde. Uit de staat van goed van Van Laere blijkt dat hij naast zijn landbouwgereedschap ook over *"een weefgetouw met bobynen, vier spinnewielen, stantrocken, gaerewinde ende haspe"* beschikte, wat ons mag laten veronderstellen dat hier tijdens de winterperiode ook textiel werd vervaardigd. Zijn staat werd afgesloten met een schuld van 72 p. 12 s. gr.
Simoen de Coorebyter troffen we in 1696 op de westzijde aan. Hij bleef er tot zijn dood in 1710. Hoewel hij als bewoner van een grote hofstede aanzien genoot, ging het hem helaas niet voor de wind. Hij had de tijd tegen... Van 1702 tot 1713 woedde de Spaanse Successieoorlog, die ook onze streken en niet het minst de landbouwers teisterde. Weliswaar werd de pacht met een vierde gereduceerd, maar dat nam niet weg dat de bevolking het bijzonder moeilijk had om het hoofd boven water te houden. Het hoeft ons dan ook niet te verwonderen dat hij een schuld van 80 p. gr. naliet en gedurende de laatste acht jaar slechts de helft van zijn pacht had betaald.
In 1726 pachtten Frans vanden Berghe en Jacobus Willems de hofstede voor 40p. gr. Het woonhuis werd gebruikt door Vanden Berghe, de schuren en de stallen door beide pachters.
Gillis Willems trouwde Petronella Wittewronghel, de weduwe van Frans vanden Berghe. Petronella stierf in 1727. Uit haar staat van goed blijkt dat ze de schuld, die Vanden Berghe naliet bij zijn overlijden, had weten om te buigen tot een batig saldo van 116 p. gr.
Guilleaeme vanden Berghe fs Frans en Gillis Willems zetten de uitbating voort. In 1747 kwam Jooris Grootaert Willems als pachter vervangen. De telling van 1770 liet ons toe het aantal bewoners van de hofstede vast te leggen: het gezin Vanden Berghe bestond uit acht plus-twaalfjarigen, Jooris Grootaert huisvestte vier leden boven de 12 jaar en 7 tussen de 7 en 12 jaar.

Chronologie

1638: *"De zelve (Tst Janshuus In brugghe) met 2 sticx wesende upt suuthende de hofstede daer de pachters woonen, metter oostside ande dreve ..."* 886 r (SAE383/419v/1), (SAE385/419v/1).

1676: *"De zelve (Ste Janshuys in brugghe) met twee sticx wesende up tsuythende de hofstede daer de pachters woonen, metter oostsyde ande dreve ..."* 886 r (SAE1748/159v/2).
1707: *"De selve (tste Janshuys in brugghe) met twee stucx ende een hofstede daer de pachters woonen, metter oostsyde aende dreve ..."* 886 r (SAE387/444/3).

Noten

Lb1638 :	163855048	SAE383/419v/1
Lb1640 :	164055048	SAE385/419v/1
Lb+1650 :	+165014048	SAE1747/118v/1

Lb1676 :	167614051	SAE1748/159v/2
Lb1707	170755048	SAE387/444/3
F1796 :	179607150-151	SAE-M1086a

L.STOCKMAN, *Het Goed Ten Moere* in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 22 (1971), p. 121-156.
SAE 1020 Staat van goed van Guilleaeme van Laere, fol.124.

55070

Situering *tvrauwestraetien*

Aard 1638-1796: hofstede (55070)
1707: deel hofstede (55071)

Oppervlakte 1638: 427 r (6341 m^2) (55070)
1676: westzijde 428 r, oostzijde 428 r.
1707-1796: westzijde 413 r (6133 m^2), oostzijde 442 r.

Eigenaar/Gebruiker

1638:	Willems Lieven (E/G)
1676:	Willems Lieven wed.kinderen & De Rycke Vincent kind. (E/G)
1687:	Snebbaut Adriaen kinderen & Willems Francies (westzijde)
1707:	Janssens Cornelis *met syne weesch* (oostzijde)
1707:	Veltganck Jaecques (E) *(1712 geheel)*
1734:	Cars Marie Therese (E) *geestelycke dochter tot gendt*
1735:	Debbaut Maerten (E) *procureur van gedeele gendt*
1750:	De Volder Bernaert (E) *procureur Raed van Vlaenderen*
1759:	De Buens Marie Isabelle (E)
1779:	*douarriere* van Philippe Burggrave de Vilain (E)
1796:	De Jonghe Jan (Gent) (E)

1632/33-1667:	Willems Lieven (G/E)
1667-1668:	Willems Lieven wed. (G/E)
1668-1674:	Clays Pieter (G)
1677-+1693:	Willems Francies (G)
1676:	De Reu Anthone & Van Wynsberghe Frans (G)
1707:	*Janssens Cornelis (G/E)*
1709-1760:	*De Vliegher Jan fs Jaecques (G)*
1761-1796:	*De Vliegher Bernardt (G)*

Historiek

De oorsprong van deze hofstede dateert van voor onze bestudeerde periode. Ze was heel wat groter dan de grond opgenomen in het landboek van 1638. Op dat ogenblik bestond de hofstede uit twee kavels: de west-

zijde was eigendom van de familie Willems, de oostzijde (55069) van Vincent de Rycke.
Lieven Willem werd in 1638 belast op 1 paard, 6 koeien en 36 gemet land. Lieven was een eerste maal gehuwd met Tanneken van Vooren en daarna met Janneken Wauters
Bij zijn overlijden in 1667 werd een staat van goed opgesteld, waaruit bleek dat hij voor 3/5 eigenaar was van de oost- en de westzijde van de hofstede. De resterende 2/5 was bezit van de kinderen van Vincent de Rycke. De weduwe sloot de staat af met een batig saldo van 446 p. 19 s. 8 gr.
Rond 1676 vond een nieuwe samenvoeging plaats en werden iets meer details verstrekt, waaruit we de voormalige configuratie kunnen afleiden. Op de oostzijde (kavel 55070) stond de schuur en op de westkant, kavel 55071, was het woonhuis ingeplant. Het perceel 55072 was akker. Daar de eigenaars en gebruikers van de twee bebouwde percelen dezelfde waren, worden ze ook samen behandeld. De westzijde was volledig in handen van de weduwe en kinderen van Lieven Willems, de oostzijde behoorde voor 4/5 de familie Willems toe en voor 1/5 aan de kinderen van Vincent de Rycke.
In het laatste kwart van de 17de eeuw kwam de oostzijde in bezit van Janneken Snebbaut fa Adriaen, getrouwd met Cornelis Janssens. In 1687, bij haar overlijden, werd duidelijk gesteld dat de hofstede weliswaar meerdere eigenaars had, maar *teenen blocke* bleef. Het kon ook moeilijk anders wanneer we de scheiding van naderbij bekijken: op de oostzijde stonden *"defruyt ende andere boomen ende dhoogh camere vanden huyse, opde westsyde de keucken ende andere camere vanden selve huyse...de oostsyde mag nemen liber passagie soo met peerden, keyen als anderssints over het noorteynde vande westsyde om alsoo te commen westwaert tot op het vrauwestraetken"*. Cornelis Janssens hertrouwde met Marie van Eetvelde en ging op Raverschoot wonen.
In de marge van de gebiedsomschrijving valt te vermelden dat de hofstede bekend onder 55070 officieel niet langs de Vrouwestraat lag. In het landboek van 1638 staat ze pas na kavel 55078 en dat is aan de zuidzijde van de straat, westelijk van 55070: *"Hier begint wederom het vrauwe stratken hier niet mede gemeten"*.
Het gezin van Bernardt de Vliegher, dat hier in 1770 woonde, bestond uit 4 leden ouder dan 12 jaar, 1 kind tussen de 7 en 12 en 4 jonger den 7 jaar; samen negen bewoners.

Chronologie

1638: *"Lieven Willems ande westseyde daeran, streckende metten noorthende susanna toebast voorseyde landt ende is dhofstede daer hy woont..."* 427 r (SAE383/423/2), (SAE385/423/2).

1638: *"De zelven* (Lieven Willems) *met een stick ant suythende daeran metter oostseyde alsvooren"* 444 r (SAE383/423/3), (SAE385/423/3).

+1650: *"Lieven Willems aende westsyde daeraen streckende metten noorthende aen Susanna toebast voors. landt ende is dhofstede daer hy woont..."* 427 r (SAE1747/121/3).
In het landboek +1650 wordt het perceel van 444 roede niet meer als *"deel vande hofstede"*. Wel dezelfde eigenaars.

1676: *"de selve (wed ende kinderen van Lieven Willems 4/5, kinderen van Vyncent de Rycke 1/5) met den oostkant vande hofstede daer de schuere op staet ende een stixken lantnoort daeran, streckende met tnoorthende an tlant vanden secretaris compyn .."* 428 r (SAE1748/164/1).

1676: *"de wed ende kinderen van Lieven Willems_met een stick lant ende den westkant vande hofstede daer de woonhuys op staet, ande westseyde daeran met tnoorthende alsvoren (secr. compyn) ende ande westseyde Jor. Jan Stobbelaere naervolghende lant .."* 428 r (SAE1748/164/2).

1707: *"Dheer Jaecques Veltganck by coope ten sterfhuyse van Frans Willems met een stuck landt ende hofstede ... aenden huyse twee mael verkaeckelende ten deele opde oostsyde veurghemeene met Cornelis Janssens voorschreven hofstede..."* 413 r (SAE387/449/1).

1707: *Beede de selve "(Cornelis Janssens ende syn kindt gewonnen by Janneken Snebbaut), met den oostcant van een hofstede verhackelende inden midden westwart inne met den oosteynde vanden huyse daer den selven Janssens woont, midtsgaders een stuck landt noort daeraen..."* 442 r (SAE387/448v/3).

1638: *"De zelven* (Lieven Willems) *met een stick ant suythende daeran mettersuythende an syn selfs naervolghende landt" 391* r (SAE383/423v/1), (SAE385/423v/1).

Noten

Lb1638 :	163855070	SAE383/423/2
Lb1638 :	163855071	SAE383/423/2
Lb1638 :	163855072	SAE383/423v/1
Lb1640 :	164055070	SAE385/423/2
Lb1640 :	164055071	SAE385/423/2
Lb+1650 :	+165014070	SAE1747/121/3
Lb1676 :	167614080	SAE1748/164/1
Lb1676 :	167614081	SAE1748/164/2
Lb1676 :	167614082	SAE1748/164/3
Lb1707 :	170755075	SAE387/448v/3
Lb1707 :	170755076	SAE387/449/1
F1796 :	179607180	SAE-M1086a
F1796 :	179607180	SAE-M1086a

SAE 145, Telling 1770.
SAE 1014, Staat van goed van Lieven Willems, van 2 mei 1668, fol. 270v.
SAE 1019, Staat van goed van Janneken Snebbaut fa Adriaen, van 15 mei 1687, fol. 284.

55079

Situering *tvrauwestraetien*

Aard
1638: *hofstedeken*
1707: land & *oostcant van dhofstede*
(+ 55080 & 55086)
1796: hofstede

Oppervlakte
1638; 1796: 292 r (4336 m^2) *[55079]*
1676: 489 r 292r *[55079]* + 297r *[55080]*
1707: 292r *[55079]* + 297r *[55080]* + 742 r *[55081].*

Eigenaar/Gebruiker

1638:	*Joos Jan fa Guilleaeme (E)*
1642:	*Willems Pieter fs Pieter x wed. Jan Joos (E/G)*
1707:	Dhalle Jan (E/G)
1720:	Hovelynck Jan x wed. Jan Dhalle (E)
1728:	Hoste Augustijn (E 1/2)
1751:	Hoste Augustijn (E geheel)
1796:	Hoste Susanne Therese (E)
1802:	Lippens Pieter fs Pieter (E) *by coope*
18xx:	Lagaet Marie fa Joseph (E)
vóór1622-1655:	Rougiers (Rouges) Marten (G)
1654-1719:	Willems Pieter fs Pieter (G/E)
1707-1713:	Dhalle Jan (G/E)
1714-1745:	Hovelynck Jan (G/E)
1737-1753:	De Vliegher Jacobus fs Jan (G)
1753-1776:	Andries Francies (G)
1777-1796:	De Roo Jan (G)

Historiek

Oorspronkelijk bestond de woonsite enkel uit kavel 55079. Jan Joos, getrouwd met Jooryntken de Rycke, was de eigenaar. Op 17 september 1638 leende Jan 24 p. gr. van Lieven Willems, waarbij hij zijn hofstede als borg stelde. Jan overleed in 1641. Op dat ogenblik was het echtpaar ook eigenaar *"van een hofstedeken daer nu op woondt marten rougiers"*. Willems eigende zich niet alleen de hofstede, maar ook de weduwe toe. Onder Pieter Willems fs Pieter zien we dat de percelen 55079 en 55080 samengevoegd werden; de volgende eigenaar, Jan Dhalle, voegde daar ook nog perceel 55086 aan toe. Ofschoon de percelen numeriek gescheiden bleven, vormden ze duidelijk één hofstede, vandaar de drie onderscheiden benamingen als *den oostcant van syn hofstede* voor 55079; *het middelste deel van syn hofstede* voor 55080 en *den westcant vanden hove* voor 55086.
In 1796 werd enkel het perceel van 292 roede nog als *hofstede* vermeld.

Chronologie

1638: *"Jan Joos met een hofstedeken..."* 292 r (SAE383/424v/2), (SAE385/424v/2).

1676: *"pr willems fs pr by deele ende coope met syn hofstede daer hy wont ande westseyde daeran streckende met tnoorthende an tvrauwestraetken, groot v^{c} lxxxix R"* (SAE1748/165/3).

1707: *"Jan Dhalle met een stuck landt ende den oostcant van syn hofstede..;noort aen tvrauwestraetien..."* 292 r (SAE387/450/2).

1707: *"Den selve* (Jan Dhalle) *met een stuck landt ende het middelste deel van syn hofstede west daeraen.."* 297 r (SAE387/450/3).

1707: *"Den selve* (Jan Dhalle) *met een stuck landt ende den westcant van den hove... oost syn selfs voors. Hofstede ende landt.."* 742 r (SAE387/451/3).

Noten

Lb1638 :	163855079	SAE383/424v/2
Lb1640 :	164055079	SAE385/424v/2
Lb+1650 :	+165014070	SAE1747/122/4
Lb1676 :	167614088	SAE1748/165/3
Lb1707 :	170755083	SAE387/450/2
Lb1707 :	170755084	SAE387/450/3
Lb1707 :	170755090	SAE387/450v/1
F1796 :	179607187-188	SAE-M1086a
F1796 :	179607189	SAE-M1086a
F1796 :	179607195	SAE-M1086a

SAE 1011, Staat van goed van Jan Joos, van 5 april 1641, fol. 216v.
SAE 823, Wettelijke passeringen, van 17 sept. 1638, fol. 84.

55098

Situering *tvrauwestraetien*

Aard 1638-1707: hofstede
1796: *huyzeken* & land

Oppervlakte 1638: 152 r (2257 m^2)
1707: 2337 r ([55098-152 r] + [55097- 2185 r]) (34704 m^2)
1796: 2337 r

Eigenaar/Gebruiker

1638-1796: *Sint-Janshospitaal te Brugge (E)*

vóór 1622-1667:	Rougiers (Rouges) Jan (G)
1664-1665:	Rougiers (Rouges) Pieter (G-inw)
1668-1696:	Willems Jaecques fs Lieven (G)
1697-1709:	Willems Jaecques wed. (G)
1685-1689:	*Willems Lieven (G-l)*
1689-1694:	*Rougiers Jacques (G-l)*
1695-1698:	*'tlant van Rougiers Jacques (G)*
1694:	*Willems Joannes fs Lieven (1056 r) & De Ruytere Gillis (812 r) (G-l)*
1695:	*Jaecques Willems fs Lieven (G-l) over Joannes synen broeder*
1697:	*Jaecques Willems wed (G-l)*
1725:	*Vyncke Jacobus (G-l)*
1737:	*De Vliegher Jacobus fs Jan (G-l)*
1739-1783:	*De Regghe Lieven (G-l)*
1753-1776:	*Andries Francies (G-l)*
1777-+1783:	*De Roo Jan (G-l)*

Historiek

Oorspronkelijk bestond de woonsite uit kavel 55098. In 1707 had het Sint-Janshospitaal het zuidelijk aangrenzende perceel (55097) in de hofstede geïntegreerd. Aan de structuur was evenwel niets gewijzigd. Toen pachter Jaecques Willems in 1696 stierf, bleek hij eigenaar te zijn van de tegenoverliggende hofstede (55032). Jaecques was een eerste keer getrouwd geweest met Tanneken Claeys en daarna met Elisabeth Dierckens.

Chronologie

1638: *"De zelve (Tst Janshuus in brugghe) met een hofstede...streckende metten noorthende ant vrauwe stratken..."* 152 r (SAE383/427v/3), (SAE385/427v/3).

1694, 23 maart: (Apostille): "*Voorts dient gheweten dat de bovenstaende hofstede is vermeerdert volghens de metinghe ghedaen by Joannes willems met j^{c} viij R dewelcke moeten afghededuceert worden vande vier stucx hier vooren staende (55097) ar^{lo} 2, dies den xxij^{e} maerte 1694.*

1676: *"De selve (Ste Jans huys in Brugghe) met een hofstede ant noorthende daeran, streckende metten tnoorthende ant vrauwestraetken ende oostseyde alsvoren (an Jo^{v} Appolonia dherckere lant)"* 152 r (SAE1748/168/1).

1707: *"De selve (Ste Janshuys) met vier stucx in twee maeten ten noorteynde daeraen oost hun selfs voorgaende landtmidtsgaders met een hofstede op tnoorteynde commende tot aen tvrauwestraetten tsaemen groot vij g ij^{c}xxxvij roen"* 2337 r (SAE387/453/2).

Noten

Lb1638 :	163855098	SAE383/427v/3
Lb1638 :	163855097	SAE383/427v/2
Lb1640 :	164055098	SAE385/427v/3
Lb1640 :	164055097	SAE385/427v/2
Lb+1650 :	+165014098	SAE1747/124v/3
Lb1676 :	167614106	SAE1748/168/1
Lb1707 :	170755101	SAE387/453/2
F1796 :	179607206-207	SAE-M1086a

SAE 1021, Staat van goed van Jaecques Willems fs Lieven, van 5 okt. 1689, fol. 211v.

55105

Situering *tvrauwestraetien*

Aard
1638: hofstede
1707: *wylent een hofstede*
1796: land

Oppervlakte
1638: 173 r (2569 m^2)
1707-1796: 586 r (8702 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

vóór 1627:	Blondeel Jan erfgenamen (G)
1627:	*Dherkere Pieter (E)*
1676:	*Dherkere Appolonia (E)*
1707:	*De Jonghe Jan (E/G-l)*
1736:	*De Jonghe Jan Theodore (E/G-l)*
1751:	*Keyaerts Pieter Francies (E-l) causa uxoris*
1776:	*Wouman Jaecques Aloisius (E-l)*
17xx:	*Stiperaert Pieter (E-l)*
1785:	*De Doncker Jan (E-l)*
1787:	*Dhave Jan Baptist (E-l)*
17xx:	*Ryffranck Pieter Francies (E-l)*
1796:	*De Neve Jan Baptist (E-l)*
1827:	*Ryffranck Karel (E-l)*
vóór 1622-1640:	Auwenrogghe Michiel (G)
1658:	Auwenrogghe Laurens (G)
1666-1678:	Auwenrogghe Michiel wed. (G)
1659-1692:	Auwenrogghe Jaecques (G)
1693.-1703:	*Hauwerogghe Adriaen (G-l)*
1702:	*Willems Jan fs Francies (G-l)*
1707:	*De Jonghe Jan (G/E-l)*
1710:	*De Smet Pieter fs Pauwels (G-l)*
1723:	*De Vliegher Christoffel (G-l)*
1753:	*Stiperaere Gillis (G-l)*

Historiek

Samen met de hofstede 55019 kocht Pieter Dherckere op 8 april 1627 ook dit goed van 173 roede van de erfgenamen Jan Blondeel als een *vervallen hofstede*. Rond het erf lagen, in drie percelen, nog 2327 roede akkerland. In 1640-1641 verdween de bewoning en was kavel 55105 samengevoegd met de 413 roede van perceel 55104.
Michiel Auwenrogghe verhuisde in 1640-41 naar 55019.
Jaecques Auwenrogghe was de laatste bewoner van de hofstede. Bij het overlijden van zijn echtgenote Petronella de Baerdemaecker in 1680 betaalde hij 18 p. gr. aan huur. In 1693 kwam de pacht in handen van zoon Adriaen (H)Auwenrogghe, die er evenwel niet kwam wonen.
In 1702 werd een Jan Willems fs Francies bij deze kavel vermeld. We kunnen evenwel met bijna absolute zekerheid stellen dat ook hij er niet woonde. In de onmiddellijke omgeving, en dan verwijzen we naar de kavels 55028 en 55107, komt Jan Willems fs Francies voor. Indien de vermelde data juist zijn, woonden er twee Jan Willemsen (één fs Frans en één fs Lieven) in de Vrouwenstraat. In 1701 verwees men naar "*de weduwe van Jan Willems fs Francies*", terwijl in 1706 en 1729 een Jan Willems fs Francies schijnbaar nog actief was. Geen gemakkelijke taak om hierin orde op zaken te stellen!

Chronologie

1638: "*De zelve (Pieter Dherckere) met een hofstede...streckende metten noorthende ant vrauwe stratken...*" 173 r (SAE383/429/1). (SAE385/429/1).

1676: "*de selve met een hofstede ant noorthende daeran, streckende metten noorthende ant vrauwestraetken, metter oostseyde alsvooren...*" 154 r (SAE1748/168v/3).

1707: "*J^or^ Jan de jonghe met een stuck ten noorteynde daeraen, wylent een hofstede commende metten noorteynde aen tvrauwestraetien* " 586 r (SAE387/454/2).

Noten

Lb1638 :	163855105	SAE383/429/1
Lb1640 :	163855105	SAE385/429/1
Lb+1650 :	165014105	SAE1747/125v/2
Lb1676 :	167614113	SAE1748/168v/3
Lb1707 :	170755107	SAE387/454/2
F1796 :	179607213	SAE-M1086a

SAE 1018, Staat van goed van Petronella de Baerdemaecker, van 5 maart 1681, fol. 31.
SAE 1021, Staat van goed van Jaecques Auwenrogghe fs Michiel, van 17 maart. 1695, fol. 25.
SAE 822, Wettelijke passeringen, van 6 april 1627, fol. 7.

55107

Situering *tvrauwestraetien*

Aard 1638-1707: omwalde hofstede
1796: hofstede & land

Oppervlakte 1638-1796: 1200 r (17820 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

1638: *Van Nieumunster Silvester J^or (E)*
1676: Stobbelaere Jan (E)
16xx: Van Crombrugghe Catharina
1707: Vanden Kerckhove Jan, *Douagiere van* J^or (E)
1717: *Douariere* van J^or George de Corte, heere van Oostkerke (E)
1741: Gellynck Jan Baptiste, *heere van Wynghene*
1780: Schollaert Bernaerd (E)
1828: Mijnheer van Caneghem (E)

vóór 1622-1637: Evesack Pauwels (G)
1637-1641: Vermaes Jan (G)
1642-1655: De Baerdemaker Lieven (G)
1656: De Baerdemaker Lieven wed. (G)
1657-1670: Temmerman Christiaen x Tanneken Dobbelaere (G)
1670-1705: De Baerdemaker Jan (G)
1706: Willems Joannes fs Frans (G-l)
1709-1720: Willems Pieter (G)
1717(1749)-1760: Willems Gillis (G)
1761-1781: Willems Jan Baptist (G)
1782-1796: Vande Velde Pierre (G)

Historiek

Deze omwalde hofstede, in bezit van de adellijke familie Van Nieumunster, bestond vóór 1622 en zou in de 17de en 18de eeuw standhouden. Tot 1638 verbleef Pauwels Evesack op de hofstede. Hij werd afgelost door Jan Vermaes, wiens veestapel bestond uit drie paarden en 8 koeien; hij bewerkte 57 gemet 200 roede land.Vermaes bleef tot 1640-41 op het hof. Van Silvester pachtte hij eveneens 4 kavels die bij elkaar aansloten en een totale oppervlakte hadden van 6079 roede of 9 ha 2 a 88 ca. (*55106*: 307r; *55107*: 1200r; *55108*: 1815r; *55109*: 1758r).
In 1761 nam Jan Baptist Willems zijn intrek op de omwalde boerderij. De familie Willems was bijzonder goed gesetteld in de Vrouwstraat, ze pachtte er verscheidene hofsteden. In 1770 verbleven tien gezinsleden op de boerderij, zeven ouder dan 12 jaar en drie tussen 7 en 12. Helaas werden de namen niet opgenomen, zodat het onduidelijk is hoeveel knechten en meiden op de boerderij werkten.

Wanneer de omwalling juist verdween is niet met zekerheid te zeggen. Voorlopig gaan we ervan uit dat het in de loop van de 18de eeuw gebeurde; in 1796 wordt er althans geen melding meer van gemaakt.

Chronologie

1638: *"De zelve (J^or Silvester van Nieumunster) met 2 sticx den bogaert ende thof met de wallen..."* 1200 r (SAE383/429/3), (SAE385/429/3).

1676: *"De selve (J^or Jan Stobbelaere) met twee sticx, den bogaert ende thof met de wallen aende wstsyde daeran, streckende metten noorthende ant vrauwestraetken"* 1200 r (SAE1748/169/2).

1707: *"De zelve (Douagiere van J^or Jan vanden kerckhove) met twee stucx landt, een dreve, hofstede ende wallen ... "* 1200 r (SAE387/454v/1).

Noten

Lb1638 :	163855107	SAE383/429/3
Lb1640 :	163855107	SAE385/429/3
Lb+1650 :	+165014107	SAE1747/125v/4
Lb1676 :	167614115	SAE1748/169/2
Lb1707 :	170755109	SAE387/454v/1
F1796 :	179607215-216	SAE-M1086a

SAE 145, Telling 1770.

Restant van de oude kerkwegel, vertrekkende naast kavel 55107.

55120

Situering *tvrauwestraetien*

Aard 1638-1796: hofstede

Oppervlakte 1638-1796: 1083 r (16083 m^2)

Eigenaar/Gebruiker

1638-1796: *Abdij van Sint-Andries bij Brugge (E)*
1815: Van Caneghem Jacques Livinna *tot Gent bij coope (E)*

1627-1648: Hoste (Oste) Joos (G)
1648-1681: Verleye Marten (G)
1676-1681: Verleye Maryn (G)
1681-1684: Verleye Maryn wed (G)
1682-1684: Verleye Aernaut (G)
1685-1703: Goethals Jooris (G)
1684-1721: Massaert Pieter (G)
1690-1696: Buysse Gillis (G)
1722-1742: Buysse Jan (G)
1743-1796: Van Overtvelt Joannes (G)

Historiek

Deze hofstede vormde de overgang tussen *Balgherhoeke* en de Vrouwestraat. Afhankelijk van de *pointers* verhuisde de locatie wel eens van straat. Eén zaak is zeker, het was samen met de hofstede van het St.-Janshuis de grootste boerderij binnen de grenzen van ons werkgebied. Parochiaal hoorde zij evenwel bij Adegem. Vandaar ook dat de pachters daar werden begraven.
Dat deze hofstede veel ouder is dan de hier behandelde periode, spreekt voor zich. Ze is namelijk te situeren in het centrum van het 31 ha grote domein van de abdij, van waaruit vermoedelijk de ontginning van dit gebied gebeurde. Trouwens, uit de eerste perceelsbeschrijving van het 56ste beloop blijkt dat de huidige Krekelmuitstraat, aan de westzijde van de uitbating, de privé-weg was van de hoeve naar de Zuidstraat. Vermoedelijk bij het begin van de 17de eeuw werd het een *ghemeene slaghe* (omstreeks 1650 *de nieu straete)*, waarvan de abdij vooralsnog steeds eigenaar was.
Joos Hoste die het goed vanaf 1627 pachtte, bezat in 1638 twee paarden en zes koeien en bewerkte 72 gemet land. Deze oppervlakte bestond bijna volledig uit de 16 gepachte percelen van de Abdij, 31 ha 23 ca groot.
Hij bleef op het goed tot 1648 en werd daarna opgevolgd door Marten Verleye. In 1675 was Barbara van Hecke, diens tweede echtgenote, overleden. Toen bleek de kas van Marten, niettegenstaande het ongunstige politieke klimaat, goed gespijsd. De staat van goed van Barbara werd

afgesloten met een batig slot van 262 p. 19 s. 6 gr. In dat jaar betaalde Marten aan de abdij van St.-Andries een jaarlijkse huur van 43 p. gr. Hij zou tot zijn overlijden op de hoeve blijven. Op die paar jaar was de spaarpot van Marten wel flink geslonken: op 20 maart 1681 bleek hij een schuld na te laten van 9 p. gr. De familie beschikte wel over een uitgebreid patrimonium aan akkerland en hofsteden te Maldegem, Adegem en de streek rond Aardenburg. Het kon klaarblijkelijk ook te Eeklo snel keren ...

Op dit ogenblik was zoon Maryn voor de helft medepachter. Het noodlot achtervolgde de familie. Amper één jaar na zijn vader stierf op 16 september 1682 ook Maryn. Hij had duidelijk twijfels over waar hij in het hiernamaals terecht zou komen, want hij stuurde tijdens zijn ziekte Janneken Loete op bedevaart naar Stoepe: *"Item 14 s. 6 gr. aen janneken Loete wed^{e} van wylent daneel pieters te weten 4 s. 6 gr. ter causen van gheweest thebben tot stoupe ende aldaer ghedaen doen een misse ende opgeoffert ende ontsteken waslicht ten versoecke vanden overledenen..."*.

De weduwe, Adriaene Geirnaert fs Frans, bleef achter met een grote hofstede in huur en een positieve rekening van 142 p. 17 s. 8 gr. Zoon Aernaut werd nu medepachter met zijn moeder.

Van 1722 tot zijn overlijden op 30 december 1742 boerde Jan Buysse op de Sint-Andrieshoeve. Hij was een eerste maal getrouwd met Anne Marie vanden Hove en daarna met Petronella Willems.

Petronella beviel nog van een kind na het overlijden van Jan. Hij liet zijn gezin een bonus na van 171 p. gr. In 1743 kwam Jan van Overtveld en die bleef er tot het einde van de eeuw.

Kavel 55120, de grote schuur van de abdijhoeve.

Chronologie

1638: *"Den zelve (Dabdye van St Andries by brugghe) met het hof ende 2 sticx ... metter westside ande straete..."* 1083 r (SAE383/431v/1), (SAE385/431v/1).

1676: *"De selve (Dabdye van Ste Andries by Brugghe) met het hof ende twee sticken lant ten suythende aende westseyde byden noorthende daeran metter westseyde aende straete ende oock aen hurlieder selfs naervolghende lant..."* 1083 r (SAE1748/170v/3).

1707: *"De selve met het hof ende een verhaeckende stuck landt suyt ende west aen tselve hof, west ende ten deele noort aende straete, noort met den hove aen hun voorschreven landt..."* 1083 r (SAE387/456v/2).

Noten

Lb1638 :	163855120	SAE383/431v/1
Lb1640 :	163855120	SAE385/431v/1
Lb+1650 :	+165014120	SAE1747/127v/1
Lb1676 :	167614128	SAE1748/170v/3
Lb1707 :	170755122	SAE387/456v/2
F1796 :	179607229-230	SAE-M1086a

SAE383 fol.431, Landboek 1638, beloop 56 *"Dabdye van St. Andries met doostside vande nieustrate, wesende nu eenen ghemeene slaghe .. streckende vande zuutstrate tot de voorstrate..".*
met d'oostseyde aende voorseyde Ln Lievens landt streckende vande suytstraete tot de voorstraete... ." 345 r (SAE387/465v/2).
SAE 1016 Staat van goed van Barbara van Hecke, van 19 juni 1675, fol. 311.
SAE 1018 Staat van goed van Marten Verleye, van 20 maart 1681, fol. 37v.
SAE 1018 Staat van goed van Maryn Verleye, van 9 december 1682, fol. 240.
SAE 1029 Staat van goed van Jan Buysse, van 3 juli 1743, fol. 8v.

BRONNEN

SAE, 1010-1040, *Staten van goed*, 1560-1796.
SAE, 1251-1255, *Verkavelingen en uitgrotingen*, 1601-1793.
SAE, 145, *Tellingen* 1770, 1795.
SAE, 1747, *Landboek Slependammewatering*, ongedateerd (1638) extracten .
SAE, 1748, *Landboek Slependammewatering*, 1676 met aanvullingen tot 1829.
SAE, 289-294, *Straat- en Beekschouwingen*, 1615-1813.
SAE, 383, *Landboek Eeklo* door Cornelis Boudins, 1638.
SAE, 385, *Landboek Eeklo* , 1640 met aanvullingen tot 1707.
SAE, 387, *Landboek Eeklo* , 1707 met aanvullingen tot 1780.
SAE, 822-854, *Wettelijke passeringen*, 1616-1796.
A. DE VOS, *Van natuurlandschap tot stratennet*, in *Appeltjes van het Meetjesland (A.M.)*, jb. 22 (1971), p. 6-102.

E. DE SMET, *Bewoning en mensen te Eeklo in 1638* in *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, jg. 13 (1999) - jg. 15 (2001), 5 afleveringen.
E. DE SMET, *Verkavelingen en uitgrotingen gepasseerd voor de Schepenbank Eeklo (1601-1793)*, in *De Eik*, jg. 6 (1981), fol.124-165.
E. DE SMET, *Verkopingen bij decreet binnen de Eeklose rechtspraak (1666-1787)*, in *De Eik*, jg. 12 (1987), fol.117-143.
E. DE SMET, W. HAMERLYNCK, *De Immobiliemarkt te Eeklo tijdens het Ancien régime*, in *De Eik*, jg. 19 (1994) - jg.26 (2001), 1536-1700, fol.*1-*270.
E. THOEN, B. AUGUSTYN, *Historisch-Geografische tekst bij het kaartblad Eeklo.* Intern rapport R.U.G., 1986.
E. DE SMET, *Het historisch kadaster van noordelijk Eeklo. Een poging tot reconstructie*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 53 (2002), p.127-234.
F.PILLE, *Bevolkingstabellen: een verrassende informatiebron*, in *De Eeklose Dobbelgebakkene*, jg. 9 (2000), p. 3-9.
F.PILLE, *Het Eeklose Landboek (1638)*, in *De Eeklose Dobbelgebakkene*, jg. 7 (1998), p. 51-57.
F.PILLE, *Het Eeklose Landboek (1638) deel II:Belopen 36-64*, in *Eeklose Bibliotheek, Reeks Werkinstrumenten*, nr. 5, (2001), p. 157-310.
L.STOCKMAN, *Het Goed Ten Moere* in *A.M*, jb. 22 (1971) p.121-156.
L.STOCKMAN, *Het Landboek van Eeklo uit 1638*, in *Ons Meetjesland*, jg. 8 (1975) p.88-90.

Een bijzonder woord van dank aan Freddy Pille en John Meirezonne, die hun nog niet gepubliceerde opzoekingen ter beschikking stelden.

Meetjeslandse Oorlogsmonumenten

INLEIDING

Hugo NOTTEBOOM

In de eerste helft van de twintigste eeuw wordt Europa en grote delen van de wereld geteisterd door twee wereldoorlogen. Van 1914 tot 1918 en van 1940 tot 1944 wordt ons land bezet door een Duitse overmacht. Naast de niet te becijferen economische en financiële verliezen en vernielingen, is er het onnoemelijke menselijke leed dat beide oorlogen met zich meebracht.

Bij die wereldoorlogen krijgt het Meetjesland het steeds erg te verduren, en dat door zijn strategische ligging die bepaald wordt door het kanaal van Terneuzen, de vaart van Brugge naar Gent en vooral door het Schipdonk- en het Leopoldkanaal. Het is telkens in en rond deze kanalen dat er hevig wordt gestreden en de materiële verliezen telkens bijzonder groot zijn: bruggen, wegen, kerken, woningen, enz., worden keer op keer vernield. In alle Meetjeslandse gemeenten slaat het monster van de oorlog toe: onschuldige burgerslachtoffers, tientallen zoniet honderden Belgische soldaten die de dood vinden op het slagveld, duizenden arbeiders vertrekken verplicht naar Duitsland om er de oorlogsmachine draaiende te houden, heel wat mensen worden omwille van hun politieke overtuiging of omwille van tegenwerking opgepakt, gevangen gehouden, gemarteld en gefusilleerd.

Zoveel jaren na deze oorlogen rest er niets meer van de vernielingen. Toch zijn er nog heel relicten die aan beide wereldrampen herinneren, bijvoorbeeld zijn in het Meetjeslandse landschap bunkers nooit ver weg, over het Leopoldkanaal ligt nog een originele baileybrug, op elk gemeentelijk kerkhof getuigen grafzerkjes van zoveel verloren levens. De meest sprekende getuigenissen zijn en blijven de oorlogsmonumenten die in elk dorp of stad werden opgericht, meestal zeer gewoon, af en toe heel artistiek uitgevoerd. In het Meetjesland zijn er tientallen dergelijke gedenktekens. De inhuldiging ervan was steeds een belangrijk moment, patriottische gevoelens laaiden daarbij hoog op. Nog steeds worden op 11 november in alle gemeenten de slachtoffers van de oorlog herdacht.

Die oorlogsmonumenten zijn belangrijke historische getuigen. Allereerst tonen ze de wreedheid aan van elk gewapend conflict, het verlies van die duizenden jonge levens is onbegrijpelijk. Verder vertellen ze ons ook een en ander over de manier waarop een lokale gemeenschap met de oorlog omging: van een zeer eenvoudige gedenkplaat naar echte standbeelden, het Meetjesland heeft ze allemaal. Uit nagenoeg alle monumenten blijkt de grote vaderlandsliefde en de trouw aan de koning.

Het Heemkundig Genootschap meende er goed aan te doen een tocht langs die verschillende *stenen* getuigen te organiseren en de ontstaansgeschiedenis ervan uit de doeken te doen. Oudstrijders uit de Eerste Wereldoorlog zijn er niet meer, en die van de Tweede Wereldoorlog zijn allemaal tachtigers, wie zal straks nog oog hebben voor deze getuigenissen?

Lotenhulle

TWEE OORLOGSMONUMENTEN

Arnold STROBBE

1. HET GROENE MONUMENT

In Lotenhulle herinneren twee monumenten aan de voorbije wereldoorlogen.

Het ene is een *groen* monument, een plataan. Hij werd een paar jaar geleden door het gemeentebestuur van Aalter heraangeplant op een vluchtheuvel in het midden van de Grote Plaats op de kruising van de Nevelstraat met de Steenweg op Deinze. Deze boom moet de herinnering levendig houden aan de oorspronkelijke vrijheidsboom die burgemeester Georges Hulin de Loo kort na de Eerste Wereldoorlog ooit eigenhandig tijdens een officieel bevrijdingsfeest heeft geplant. In zijn gelegenheidstoespraak zou hij in zijn gebroken Vlaams gezegd hebben: *De bomen hebben binst den oorlog meer afgezien dan de mensen.* Zijn woorden zijn begrijpelijker wanneer men er rekening mee houdt dat hij na de oorlog als toerist wellicht de Westhoek heeft bezocht en er met eigen ogen de verwoesting van het natuurlijk landschap heeft gezien. Hij was trouwens zelf een natuurliefhebber die graag vertoefde in het domein van de familie dat bestond uit een prachtig park met vele exotische bomen en planten. Tijdens zijn vakanties in Lotenhulle wandelde hij graag langs de akkers van het dorp. De rij eiken langs de Steenweg op Deinze en de rij beuken langs de Bosstraat zijn op zijn initiatief geplant. Het is anderzijds even begrijpelijk dat de inwoners van Lotenhulle die een kind, een familielid of vriend in de oorlog hadden verloren, hem zijn ondiplomatische *groene* uitspraak over de bomen nooit hebben vergeven.

2. HET TWEEDE MONUMENT

Het tweede oorlogsmonument bevindt zich naast de toegangsdeur aan de zuidelijke gevel van de H.-Kruiskerk van Lotenhulle. Het bestaat uit drie bronzen bas-reliëfs, gevat in een arduinen omhulsel.

In de centrale rondboognis houdt een fiere soldaat met het geweer in de hand de wacht. Links en rechts wordt hij geflankeerd door een rond medaillon met een engelenfiguur. De linkerengel bidt met gevouwen handen, de rechterengel houdt een lauwerkrans in de handen. Beiden zijn met hun gezicht naar de soldatenfiguur gericht. De soldaat is tamelijk stroef realistisch voorgesteld. De lijnvoering waarmee de engelen en de achtergrond zijn weergegeven is veel vloeiender en sluit duidelijk aan bij de traditie van de Art Nouveaubeweging van voor de Eerste Wereldoorlog.

Ook dit monument is verbonden met de naam van burgemeester Georges Hulin de Loo die van 1914 tot 1945 onafgebroken burgemeester van Lotenhulle was. Hij was ook professor kunstgeschiedenis aan de Gentse Rijksuniversiteit en een autoriteit in binnen- en buitenland wat de schilderkunst van de Vlaamse primitieven betreft. Direct na de Eerste Wereldoorlog wilde hij samen met de dorpsgemeenschap een groots monument voor de gesneuvelden van Lotenhulle laten oprichten. De geldinzameling in de gemeente bracht echter veel minder geld op dan ver-

Het oorlogsmonument van Lotenhulle dat op 17 april 1921 plechtig werd onthuld.

wacht. In feite begrijpelijk, want er lagen pas vier jaren van ellende allerhande achter de rug. Professor Hulin was ontgoocheld, maar schonk zelf toch de meest royale bijdrage. Hoogstwaarschijnlijk was het ook de professor die de opdracht voor het kunstwerk aan de bekende Gentse beeldhouwer Geo Verbanck toevertrouwde. Deze kunstenaar had juist voor de oorlog in 1913 ten gevolge van de Wereldtentoonstelling van Gent het monument ter ere van de gebroeders Van Eyck naast de Sint-Baafskathedraal mee gestalte gegeven. Hij ontwierp na de Eerste Wereldoorlog nog andere monumenten voor oorlogsslachtoffers, onder andere in Gent, Lebbeke, Dendermonde, Laken, Elsene en Grimden bij Tienen. Hulin, die het grootste gedeelte van het academisch jaar in Gent verbleef, zal Verbanck zonder twijfel persoonlijk hebben gekend en gewaardeerd.

Het oorlogsmonument van Lotenhulle werd op 17 april 1921 plechtig onthuld. Aan de bovenrand is de tekst: *God bescherme België* aangebracht. Onderaan lezen we: *Loo - Ten - Hulle eert zijne helden en beweent zijne slachtoffers*. Onder het linkse medaillon worden de vijftien voor België gevallen soldaten opgesomd. Onder het rechtermedaillon worden de drie barbaars vermoorde burgers van 17 oktober 1914 vermeld, één slachtoffer door de Duitse politie neergeschoten en drie personen die door Duitse bommen dodelijk waren getroffen.

Oorspronkelijk was het monument alleen bedoeld voor de slachtoffers van 1914-1918. Alleen die twee jaartallen stonden vroeger in het arduin gegrift. In november 2002, 83 jaar na de onthulling van het monument, heeft men besloten ook de jaartallen 1940-1945 in het arduin te graveren. Wellicht voelden sommige oud-strijders 40-45 van Lotenhulle zich plots tekortgedaan wanneer ze op 11 november hun groet brengen aan het monument dat voor hun strijdmakkers en voor de slachtoffers van de Eerste en niet voor die van de Tweede Wereldoorlog is

De twee medaillons met een biddende engel en een engel met een lauwerkrans, teken van overwinning.

bedoeld. Er wordt geen enkele naam van een slachtoffer uit de Tweede Wereldoorlog vermeld. De vraag is dan ook of dit wel een juiste ingreep was en of men het monument niet beter had gelaten zoals het was.

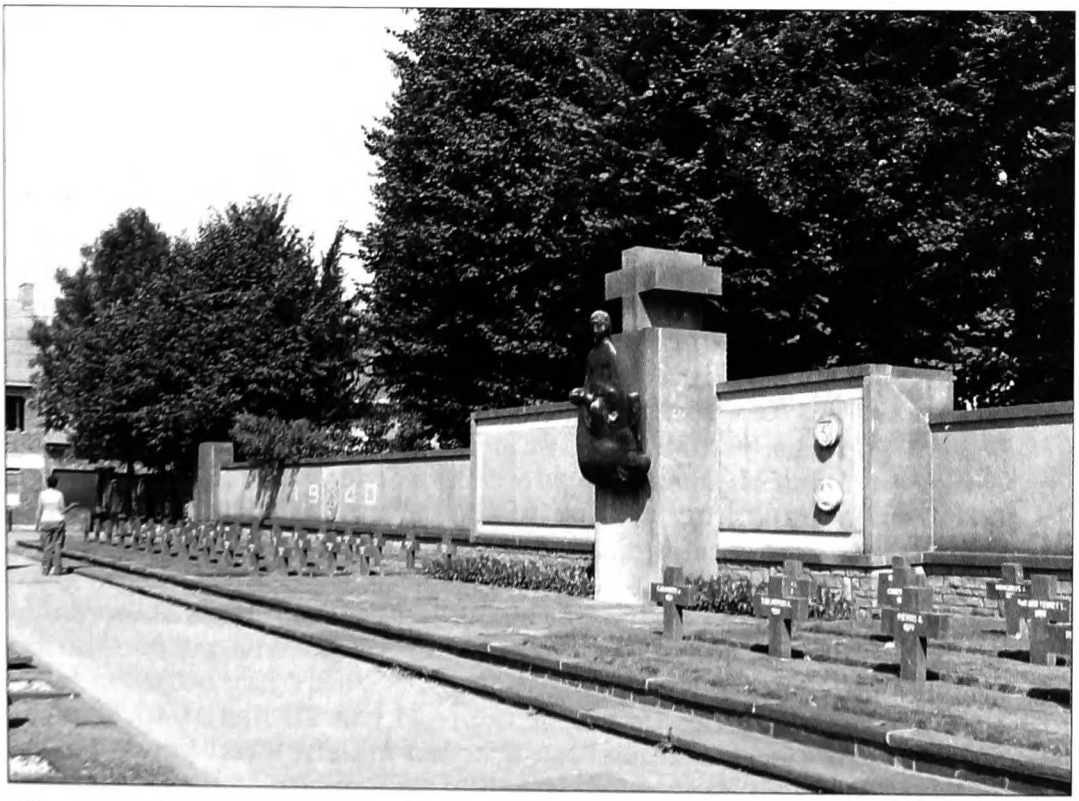
We zullen nooit weten welk soort monument er zou gekomen zijn indien de burgers van Lotenhulle indertijd meer geld hadden ingezameld. Misschien wel een losstaand standbeeld zoals op veel andere dorpspleinen het geval is. Wat we wel weten is dat het bestaand bas-reliëf van Geo Verbanck een fraai, kunstzinnig monument is, dat een meerwaarde geeft aan de zuidelijke geven van de Lootse Heilige-Kruiskerk.

Vinkt

MEI 1940: EXECUTIE VAN BURGERS

Stefaan DE GROOTE

Putten, Lidice, My Lai, Oradour, Vinkt... zijn rustige plaatsjes, die onverwacht werden gegrepen door niets ontziend oorlogsgeweld. In Vinkt liet de Tweede Wereldoorlog een diep litteken na, ook in Meigem en

Algemeen beeld van het oorlogsmonument van Vinkt.

Deinze kwamen tientallen burgers om het leven. In kort bestek geven we een overzicht van de militaire evolutie, het drama zelf en de gebeurtenissen en plannen achteraf.

1. MILITAIRE EVOLUTIE

Het Duitse leger verovert vanaf 10 mei België in één oost-west beweging. Vooral in Wallonië stoten de tanks snel door, maar ook in Vlaanderen moet het Belgische leger ondanks de Franse en Britse steun de ene verdedigingslinie na de andere opgeven. Een laatste dubbele verdedigingslinie wordt op 24 mei opgesteld aan de Leie en aan het Schipdonkkanaal. Er zijn nog vele tienduizenden soldaten beschikbaar, maar velen zijn uitgeput en gedemoraliseerd.

Op zaterdagmorgen 25 mei slagen de eenheden van het Duitse zesde leger erin om in kleine bootjes het kanaal over te steken ter hoogte van Vosselare. Er komt een tegenaanval vanuit Vinkt - ook Nevele wordt korte tijd heroverd door het Jagers te Voet - maar de Ardeense Jagers moeten terugplooien tot de dorpskom, waar één van de regimenten nog tot 27 mei weerstand biedt. De Belgische artillerie maakt ondertussen heel wat Duitse slachtoffers. Met guerrillatechnieken gaan (sommige geïsoleerde) Ardeense Jagers de vijand hard te lijf. Honderden Duitse soldaten en officieren raken dood of gewond. De Waalse soldaten schieten vanuit boerderijen en van op de zolder van het klooster in Vinkt. De lokale Duitse legerleiding, die ene dergelijke harde reactie niet verwacht had, raakt in paniek en dankt dat de burgerbevolking (vrijschutters) op de Duitse soldaten schiet.

2. DUITSE ACTIE TEGEN DE BURGERBEVOLKING

Op 27 mei trekken de Ardeense Jagers zich terug in Vinkt. In de late namiddag ontwikkelt zich het drama. Honderden mensen worden door Duitse militairen met geweld uit hun huizen in de kelders van het klooster gedreven. Vrouwen en kinderen komen in een boomgaard terecht. Tientallen mannen worden geïsoleerd en 's avonds geëxecuteerd. De jongste is dertien, de oudste negentig.

Ook in de kerk van Meigem, waar een ander deel van de bevolking van Vinkt en Meigem is samengedreven, worden 27 mensen op slag gedood door een ontploffing, waarschijnlijk veroorzaakt door een door het Belgisch leger te kort geschoten obus. In totaal zouden in Meigem veertig mensen het slachtoffer worden van oorlogsgeweld. Door het vlakbij gelegen Schipdonkkanaal te beschieten, tracht het Belgisch leger immers nog steeds de opmars van de Duitsers te stoppen.

Enkele uren later, in de vroege ochtend van 28 mei 1940, capituleert België, maar het duurt nog even voor het bericht Vinkt bereikt en de gruwel duurt voort tot de middag. In totaal verliezen in Vinkt 87 mensen het leven, jong en oud, het merendeel inwoners van het dorp zelf.

De burgerdoden en gesneuvelde Belgische soldaten worden op het kerkhof van Vinkt begraven. De gesneuvelde Duitse soldaten, ongeveer 2000, krijgen een tijdelijke rustplaats op het Ehrenfriedhof net buiten de dorpskern.

De Duitsers die eerst beweerden dat burgers hadden geschoten, zullen tijdens de oorlog stellen dat de Belgische soldaten zich in burger hadden verkleed, zogenaamd om Vinkt van alle blaam te zuiveren. In Vinkt zelf waren alle wapens door de burgers ingeleverd, dat thesis dat zij hadden geschoten, kon niet worden gehandhaafd.

3. NA DE OORLOG

In 1945 wordt aan de pastoriemuur van het kerkhof een voorlopige gezamenlijke begraafplaats voorzien voor de slachtoffers. Er komt een onderzoek van de Belgische Staat over deze oorlogsgebeurtenissen, maar dat is al met al vrij rudimentair, zodat heel wat zaken onopgehelderd blijven. De resultaten van dit onderzoek worden in 1949 gepubliceerd in: "*De oorlogsmisdaden bedreven gedurende de bezetting van het Belgisch grondgebied. Mei 1940. Vinkt en omstreken*". De Krijgsraad te Gent veroordeelt op 8 december 1948 de twee Duitse officieren Lohman en Kuhner in verband met Vinkt tot twintig jaar dwangarbeid. Jaar na jaar herdenken de Ardeense Jagers op 25 mei te Vinkt de gebeurtenissen.

Door de actie van een comité uit Vinkt wordt in 1967-'68 een oorlogsmemoriaal (monument) opgericht, waarop alle 87 burgerslachtoffers vermeld worden. Het militaristische karakter van de herdenking wordt bijgestuurd. In 1968 verschijnt een boek van pastoor Frans Michem dat veel weerklank geniet. Het boek "*Vinkt in 1940*" kent verschillende herdrukken en is ook in het Frans vertaald.

Onder impuls van een aantal inwoners van Vinkt, wordt in de jaren negentig gezocht naar een bijkomende verankering van de gebeurtenissen. Eén van deze mensen, die als tienjarige knaap dit alles meemaakte, is de gewezen hoofdonderwijzer van Vinkt, Jozef de Vlieger. Samen met Peter Taghon, die reeds meerdere werken publiceerde over de Tweede Wereldoorlog, verzamelde hij een indrukwekkende hoeveelheid informatie een beklijvende serie van (vrijwel uitsluitend Duitse) foto's over Vinkt.

Deze informatie is op dit ogenblik de basis van het project "*Waartoe de mens in staat is*" dat deze gebeurtenis blijvend wil herdenken. Hiervoor werkt het Ename Expertisecentrum met de steun van de provincie een totaalproject uit dat bestaat uit een website, een educatief project en een reflectie- of herdenkingsruimte in een in 2005 te realiseren nieuwbouw in het centrum van Vinkt.

Heel wat mensen hebben zich reeds achter het project geschaard. Naast mensen in Vinkt zelf zijn er ook enkele academici, leerkrachten en auteurs die de zaak zeer genegen zijn. Eén van hen is professor Sophie

'Moeder der Martelaren' van kunstenaar Denys Goossens. Het kunstwerk is de ziel van het monument.

De Schaepdrijver die als historica meewerkt aan de inhoud van het project. De heemkundige kring Het Land van Nevele probeert via interviews van getuigen (door jongeren) en bijkomend onderzoek de interesse van de huidige generatie aan te scherpen. Zo zal in september 2003 een themaboek over de gebeurtenissen in Vinkt en Meigem in de tijdschriftenreeks het Land van Nevele worden uitgegeven met onder andere een tiental getuigenissen en de plannen voor een reflectieruimte in Vinkt.

4. HET MONUMENT

Precies op de 27ste verjaardag van de feiten, op zondag 28 mei 1967 wordt de eerste steen gelegd van het oorlogsgedenkteken. Het plan ervan is een ontwerp van schoolhoofd J. De Vlieger, technisch bijgewerkt door expert-urbanist L. Pieters: sober en eenvoudig, maar groots van allure.

Over zijn gehele lengte is de 45 meter lange kerkhofmuur bekleed met gepolijste steen. In het midden van de muur is er het memoriaal over een breedte van 9 meter. Het bestaat uit twee ongelijke panelen, gescheiden door een opgaande kolom met kruis. Links de namen van de burgerslachtoffers, rechts die van de militairen. Links staat in reuzeletters 1940, links DE SLAG VAN VINKT. We zien verschillende emblemen en

Denys Goossens met echtgenote naast zijn 'Moeder der Martelaren'.

symbolen van de Ardeense Jagers. Ook is er een plattegrond van de gemeente te zien.

Voor het verheven middenstuk liggen arduinen grafstenen ingemetseld. Tegels uit dezelfde steen uit het Eifelgebergte zomen het eregrasperk af. Massief lage kruisjes staan broederlijk naast elkaar. Een sober en waardig monument.

Het memoriaal wordt bekroond door een aangrijpend beeldhouwwerk van Denys Goossens, gewezen directeur van de Eeklose academie. Deze 'Moeder der Martelaren' is een synthese van aanlacht en verzoening, van oorlog en vrede. Het kunstwerk is de ziel van het monument. indrukwekkend door zijn doordringende plastische expressie, dood en leven, nood en troost kregen hier vorm en gestalte. Het is een kunstwerk dat de bezoeker tot bezinning brengt en tot vrede en verzoening aanspoort.

Aalter

AALTERSE OORLOGSMONUMENTEN

Peter LAROY

Aalter is lange tijd een plattelandsdorp gebleven. Het dorp heeft dan ook eerder een traditie van kapelletjes, verspreid over de uitgestrektheid van de landwegels, dan een traditie van burgerlijke monumenten in herinnering aan personaliteiten of bijzondere gebeurtenissen. De Aalterse bevolking liet evenwel niet na zowel na de Eerste als na de Tweede Wereldoorlog een aantal gedenktekens op te richten.

1. MONUMENT 1914-1918

Na de Eerste Wereldoorlog verrees in de schaduw van de Sint-Corneliuskerk een voor die tijd vrij indrukwekkend gedenkteken. De *Groote Oorlog* had miljoenen slachtoffers geëist. Net zoals op veel andere plaatsen kreeg Aalter een monument met een dubbele inslag. Enerzijds vond men er de namen van de slachtoffers op terug, anderzijds was het een uitgelezen plaats om jaarlijks diezelfde slachtoffers te herdenken. De plaats voor dit oorlogsmonument (naast de kerk) getuigde zoals op veel andere plaatsen evenzeer van symboliek als van pragmatiek. Wie trouwens voor het oorlogsmonument staat en even in de hoogte kijkt, ziet het opschrift op de Aalterse kerktoren: *1918 destructa, 1921 refecta* (in 1918 vernietigd en in 1921 wederopgebouwd). De Duitse troepen bliezen inderdaad bij hun aftocht de toren op en lieten de kerk onthoofd achter. De bevolking wijdde het oorlogsmonument 1914-1918 plechtig in op het einde van 1919. Het bevat de namen van 38 soldaten en 23 burgers die

Het oorlogsmonument voor de Aalterse gesneuwelden uit de Eerste Wereldoorlog op het kerkplein van Aalter.

het leven lieten tijdens deze wereldbrand. Dit monument beeldt een soldaat af, met het toenmalige Aalterse wapenschild en bevat met de kruisvorm ook een zekere symboliek. Na de Tweede Wereldoorlog integreerde men in dit monument een gedenkplaat met de slachtoffers van deze nieuwe wereldbrand.

2. MONUMENT VOOR DE GEFUSILLEERDE VERZETSSTRIJDERS

Zo de Eerste Wereldoorlog al zwaar woog op Aalter en zijn bevolking, dan was dit voor de Tweede Wereldoorlog nog meer het geval. Twee bescheiden monumenten herinneren aan belangrijke gebeurtenissen uit die periode. Om te beginnen is er het monument voor de gefusilleerde verzetsstrijders Adhemar De Poorter, Omer De Bruyne, Theophiel De Vos en Bernard Fléchy. Het bevindt zich aan de zijkant van het voormalige gemeentehuis van Aalter.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren er te Aalter inderdaad een aantal mensen die besloten de bezetter te dwarsbomen. In mei 1942, bij de tweede verjaardag van de Duitse inval, richtten enkele jongeren een sluikblad op, de Klaroen. Dit clandestien blad werd *gedrukt* op een oude stencilmachine van de onderpastoor maar kende toch een ruime verspreiding. In de zomer van 1943 pakten de Duitsers deze jongeren op en veroordeelden hen tot strafkamp. Enkelen zouden het niet overleven.

Naast het verzet met het woord wortelde er te Aalter ook een meer militair verzet. De figuur die in dat verband het meest tot de verbeelding spreekt is Adhemar De Poorter. Deze man, 35 jaar oud toen de Duitsers ons land binnenvielen, oefende het merkwaardige beroep van kunstschilder uit. Volgens tijdgenoten genoot hij faam als landschapsschilder en portrettist. Hij werkte mee aan de kruisweg in de Aalterse Sint-Corneliuskerk en exposeerde op een aantal plaatsen in het Vlaamse land. Naast zijn kunstzinnige activiteiten zette De Poorter zich voor de oorlog in bij de luchtbescherming. De man stond ook genoteerd als reserveofficier bij het Belgische leger.

Vrij vlug na de komst van de Duitsers besloot hij niet bij de pakken te blijven zitten. Adhemar De Poorter bedankte voor de eer om ook onder de bezetter in te staan voor de luchtbescherming. Hij richtte integendeel een plaatselijke verzetskern op en sloot zich aan bij de overkoepelende verzetsgroep Geheim Leger. Volgens een verslag daterend van na de oorlog leidde hij de spionageactiviteiten van Gent tot aan de kust. *"De vliegvelden van Wevelgem, Maldegem, Aalter, Ursel en Maele stonden bestendig onder hun toezicht en het bombardement van het terrein van Wevelgem had plaats op aanduidingen van Adhemar De Poorter,"* aldus het naoorlogse weekblad De Vrijheid.

De kunstschilder bracht twee tot drie keer in de week documenten naar zijn contactpersonen in Brussel. Bij zijn terugkeer in november 1942 hielden de Duitsers hem aan. De Poorter en zijn verzetsgroep waren

Het monument van de gefusilleerde verzetsstrijders aan de zijkant van het voormalige gemeentehuis van Aalter.

verklikt. Nog tien lange maanden verbleef hij in de gevangenis te Sint-Gillis. Hij wist dat zijn einde nabij was. Adhemar De Poorter maakte er nog enkele kunstwerken en nam in alle rust afscheid van het leven. Op 2 september 1943 kwam de verzetsleider te Oostakker voor het vuurpeloton.

De weken daarvoor stierven een aantal medestanders van Adhemar De Poorter. Onder hen ook twee Aalternaren: Omer De Bruyne en Theofiel De Vos. Deze laatste schreef volgens De Vrijheid op 14 juni 1943 een afscheidsbrief die door zijn vrouw werd ontdekt *"in de band van de broek, van de haar teruggegeven kleederen"*. In die brief beschreef De Vos zijn arrestatie (*"Zij hebben mij dan geslegen dat ik in mijn broek deed van de pijn, met den matrak, schuppen met de groote stiefels en stampen in mijn wezen van de vuist, van een persoon zoals dikke Bussche,"* - die laatste zijnde een niet onbekend figuur in Aalter) en drukte hij zijn liefde voor het vaderland uit. Nauwelijks 3 maanden na zijn arrestatie stond hij reeds voor het vuurpeloton. Op 26 augustus fusilleerden de Duitsers Omer De Bruyne en zijn schoonbroer Bernard Flécy uit Beernem. Ook hun laatste brieven zouden na de oorlog in de vaderlandslievende pers verschijnen. Wie daarover meer wil weten kan terecht in een bijdrage van ondergetekende in het heemkundig tijdschrift Land van de Woestijne (2003, 3).

De hele affaire beroerde de Aalterse bevolking enorm. Eenmaal de gemeente bevrijd en het normale leven op gang gekomen, organiseerde het gemeentebestuur een begrafenisplechtigheid voor deze gefusilleerden. Vanaf 17 november tot 21 november 1944 kon het publiek een laatste groet brengen in de rouwkapel van de Sint-Antoniuskliniek. Op woensdag 22 november vond dan de plechtigheid plaats. Duizenden mensen kwamen hulde brengen. Honderden bloemen zag men in de stoet waar heel wat weerstandsvaandels werden in meegedragen. Op het kerkhof hielden o.a. burgemeester De Pauw van Aalter en aalmoezenier van de Weerstand, E.H. Goethals, een lijkrede. *"Een uur lang defileerde de massa voorbij de opgetooide kisten op het kerkhof. Indrukwekkend was het oogenblik toen de kisten op de schouders der H.S. mannen van Eekloo opgelicht werden en de plaatselijke muziekmaatschappij de Brabançonne verhief,"* aldus een verslag. Beelden van die plechtigheid verraden inderdaad de grootsheid van de gebeurtenis. De graven zijn nu nog terug te vinden in het voor de gesneuvelde soldaten voorbehouden perk op de Aalterse begraafplaats.

Hiertoe wellicht aangespoord besloot het gemeentebestuur een monument ter herinnering van de gesneuvelden op te richten. De plaat hangt nog steeds aan het voormalige gemeentehuis. Zij munt uit door haar eenvoud en bescheidenheid. Wie vergelijkt met het monument voor 1914-1918 ziet echter een aantal gelijkenissen naar vorm (zwaard, kruis, bovenkant). Jaarlijks herdenken op 11 november de oudstrijders deze gefusilleerden en leggen zij er een bloemenkrans neer.

3. POLENMONUMENT (TER WALLE)

"Op een morgen was het of Aalter ontwaakte uit een lange bange winterslaap. Honderden mensen stonden op straat en enkele oud-strijders uit de eerste wereldoorlog droegen eretekens op de borst. De verwachtingen stonden hoog gespannen, want de bevrijding had iedereen zich voorgesteld met tanks, kanonnen en voertuigen. (...) En zie .... daar verscheen de eerste geallieerde soldaat. Een gejuich steeg op! (...) Over de nationaliteit van de geallieerde soldaten die Aalter bevrijdden had iedereen zich vergist. Het waren geen Amerikanen, evenmin Engelsen of Schotten, maar wel Polen."

Op deze manier beschrijft Aalternaar André De Ké de bevrijding in zijn autobiografische heimatroman Mijn jeugd onder de toren. De auteur schetst daarmee perfect de verwondering die zich van de Aalterse bevolking meester maakte. Meer dan vier jaar lang hadden zij gewacht op Tommies of Yanks en nu kregen zij Polen op bezoek. Waar kwamen die in godsnaam uitgekropen?

Vele mensen waren intussen wellicht vergeten dat de oorlogsgebeurtenissen aanvankelijk gestart waren met de Duitse inval in Polen in september 1939. Opgedeeld in een Duitse en een Russische zone, verstikt door het oorlogsgeweld, vluchtten heel wat Polen naar West-Europa. Toen Hitler ook daar zijn troepen heen stuurde, vonden nog heel wat van deze vluchtelingen een veilige thuishaven in Groot-Brittannië of in andere niet-bezette landen. Terwijl de Duitse *Einsatzgruppen* lelijk huis hielden onder de bevolking van het Poolse thuisland, vochten heel wat Polen verbeten aan de zijde van de geallieerden. Zo ontstond de 1ste Poolse Pantserdivisie.

Dit Poolse bevrijdingsleger werd geïntegreerd binnen het 1ste Canadese Leger, op zijn beurt geïntegreerd in de 21ste Britse legergroep van de bekende veldmaarschalk Montgomery. De Polen zelf stonden onder leiding van generaal Stanislas Maczek. Deze Poolse divisie telde ongeveer 15.000 man en beschikte over circa 250 tanks. Hoewel vrij Brits van uitzicht, onderscheidden zij zich door de Poolse witte arend op hun muts en de zwarte schouderklep op de linkerarm. Daar vond men ook het insigne van de Polen. Het greep terug naar de Poolse ridders die onder bevel van koning Sobieski de Ottomanen hadden verslagen bij Wenen (1683) en zo het *christelijke Westen* hadden gevrijwaard van het moslimgeweld. Deze krachtige symboliek zit vervat in de afbeelding van de helm met wuivende vederbos. Een helm die overigens op een aantal afbeeldingen van die roemrijke Poolse koning duidelijk is te zien.

De Polen trokken begin september België binnen. Zij speelden een duidelijke rol van betekenis bij de bevrijding van Ieper. De Poolse tanks haastten zich door West-Vlaanderen (Roeselare, Gits, Tielt) met de bedoeling de brug over het kanaal Gent-Brugge te Aalter veilig te stellen. In Ruiselede botsten zij op 8 september 1944 evenwel op felle Duitse tegen-

Op 3 december 1976 wordt het Polenmonument te Aalter onthuld door generaal Maczek. De gestileerde verdertooi is het embleem van de Poolse pantserdivisie en verwijst naar het hoofddeksel dat de Pooolse huzaren droegen bij de Slag van Wenen in 1683.

stand. Aalternaar Maurice Thys, die in 1979 een uniek relaas schreef over deze bevrijdingsdagen, noteert waarschijnlijk terecht dat Aalter geluk had dat deze slag in Ruiselede plaatsvond. De hele dag bestookten de Duitsers en de Polen elkaar. In de late namiddag riepen de Polen uiteindelijk hulp in van de geallieerde luchtmacht. Die maaide met verschroeiende kogels het Duitse verzet weg en richtte een ware slachting aan.

Intussen had een Poolse groep een omtrekkende beweging gemaakt. Vanuit het zuidwesten slaagden zij erin door Stratem, Nieuwendam en Nobelstede dicht bij Aalter-Brug te komen. Daar hadden de Duitsers zich opnieuw ingegraven. Een Poolse tank vloog in brand en Aalter had meteen zijn eerste bevrijdingsgeweld. Enkele verwarrende schermutselingen vonden plaats. De Polen hadden even hoop de brug ongeschonden te kunnen veroveren. Laat op de avond bliezen de Duitsers ze evenwel op.

Op 9 september 1944 trokken de Poolse strijdkrachten het centrum van Aalter binnen. Zij namen posities in binnen de gemeente met het oog op de verovering van een bruggenhoofd aan de overkant van het kanaal. Er heerste een zekere verwarring omdat uit het kaartmateriaal bleek dat er nog een tweede brug lag. Dit was niet het geval: waarschijnlijk hadden de cartografen zich laten vangen door de merkwaardige situatie van een Oude en een Nieuwe vaart. Deze verkeerde interpretatie zou de Polen toch een aantal manschappen kosten.

Het zag er naar uit dat de Polen slechts ten koste van zware verliezen in hun opzet zouden slagen. Op zondag 10 september kwam echter het bevel om de pogingen te staken. De Poolse strijdkrachten werden te hulp geroepen door de Britten bij de bevrijding van Gent. De soldaten die achterbleven dienden er enkel voor te zorgen dat de Duitsers niet terug zouden komen. Doordat er geen brug meer lag, leek die kans echter klein.

Maar niets was minder waar. De Duitsers merkten dat de Polen zich terugtrokken. Enkele groepjes Duitse soldaten kwamen op verkenning. Dit leidde tot chaos zowel bij de bevolking als bij de bevrijders. Enkele mensen die in de omgeving van het kanaal woonden, namen de benen en bazuinden het nieuws rond dat de Duitsers terugkwamen. De Poolse soldaten hergroepeerden enigszins en in de verwarring reed een colonne rechtstreeks in op een Duitse mitrailleurnest. Het Poolse bevel raakte ontredderd. Tanks rukten uit naar het kanaal en schoten hier en daar in het wilde weg. Op de strategisch gelegen hoeve Mattheeuws in de Brugstraat brandde een schuur af. Aan het station doorzeefden zij een stilstaande trein omdat zij dachten dat er Duitsers inzaten. Om een lang verhaal kort te maken, 11 september (!), doopten de Aalternaars naderhand om in *Vliegende maandag*, *Zotte maandag* of *Vluchtersmaandag*. En de Duitsers, tja, die keerden niet meer terug. De dag erna hadden zij de streek verlaten en zich teruggetrokken achter het Leopoldkanaal.

Aalter was zijn Poolse bevrijders bijzonder dankbaar. In november 1944 droeg men te Aalter-Brug een druk bijgewoonde dankmis op en herdacht de bevolking de zestien gesneuvelde Poolse soldaten. Vijfentwintig jaar later, in 1969, kwam een deel van die Polen terug naar België, om hun veldtocht te herdenken. Het was o.a. de Aalterse heemkundige Arthur Verhoustraete (tevens oud-bestuurslid van ons Genootschap) die het gemeentebestuur in een brief attent op maakte deze herdenkingsplechtigheden. In de voor hem typerende stijl schreef hij in een brief op 21 augustus 1969: *"Tot nog toe heb ik niet gehoord dat er te Aalter iets zou gedaan worden om de bevrijdingsdag van 9 september te herinneren. Zeker, wij kunnen de groep Maczek niet uitnodigen naar Aalter: zij kan toch naar alle plaatsen niet gaan die door hen bevrijd werden. maar kan er niets anders gedaan worden, onder meer bij voorbeeld, een dienst voor de te Aalter gesneuvelde soldaten."*

De Poolse delegatie maakte echter graag ruimte voor een korte stop in Aalter. Op dinsdag 9 september 1969 onthulde Generaal Maczek het straatnaambord van de 1ste Poolse Pantserdivisiestraat en ontving hij het diploma van ereburger van de gemeente Aalter. Het werd een feestelijke ontvangst en het wakkerde de Aalterse liefde voor de dappere Polen weer aan. Op 3 september 1973 kwamen generaal Maczek en zijn oudstrijders nog eens terug voor de onthulling van een gedenkteken in Ter Walle. Later kreeg de man ook zijn eigen straat (de Generaal Maczekstraat). Samen met de Polenstraat was dit de derde straat die naar de gebeurtenissen verwees. Aalter vergat zijn bevrijders niet...

Knesselare

HET MONUMENT VOOR CARABINIERS-WIELRIJDERS

Peter LAROY

Ietwat verscholen in een wijk langs de Knokkeweg in Knesselare vindt men het monument voor de carabiniers-wielrijders. Een bescheiden wegwijzer toont de weg voor wie uit de richting van het dorp komt. Het monument verwijst naar een minder bekende maar daarom niet minder roemrijke veldslag op het einde van de 18-daagse veldtocht in mei 1940.

Het Duitse leger had Knesselare bereikt. Er werd hevig gevochten. Eenmaal de strijd ten einde bleek de ware omvang van de aangerichte ravage: het kerkplein was met puin bedekt, huizen waren beschadigd, allerlei wapens lagen her en der verspreid en zelfs een aantal uitgebrande voertuigen en dode paarden kon men bespeuren. (Roger Moelaert beschreef dit in Jaarboek 37 al uitgebreid.)

Pas na de oorlog zou duidelijk worden dat hier heldhaftig strijd was geleverd door enkele regimenten van de carabiniers-wielrijders, bijge-

naamd *les diables noirs*, de *zwarte duivels*. Het heldhaftig verzet van deze soldaten weerlegt alvast ook de mythe dat het Belgische leger volledig gedemoraliseerd was. Tot de laatste uren van de capitulatie boden bepaalde eenheden duidelijk hardnekkig verzet.

Monument van de carabiniers-wielrijders dat herinnert aan de veldslag op het einde van de 18-daagse veldtocht. Onderaan het monument staat het volgende: "Le 27 mai 1940, à l'heure ou le front se brisait, il y avait aux lisières d'un village des Flandres, des soldats qui gagnaient une bataille; c'étaient les "Diables Noirs" des 4éme et 1ère régiments des Carabiniers cyclistes. Colonel B.E.M. Jadot".

De carabiniers-wielrijders vielen onder het bevel van kolonel Morel de Westgaver, die bij de terugtocht van het Duitse leger zijn troepen had gehergroepeerd in Sint-Maria-Aalter. Hij kreeg de opdracht de terugtrekkende Belgische troepen te dekken. Op 27 mei 1940 gaf hij opdracht aan het 4e regiment carabiniers-wielrijders zich in de richting van Knesselare te begeven. Onder het geweld van de Duitse luchtmacht slaagden zij erin de opgegeven stellingen te bereiken. In de omgeving van de Maldegemse Weg (de Tramstatie) hielden deze soldaten halt en verspreidden zich. Al vlug kwamen zij in confrontatie met de vijand. Dankzij de tussenkomst van de artillerie konden de deze eerste speldenprikken worden afgewend.

Dit schrok de Duitsers niet af, integendeel. Zij bleven onophoudelijk komen, volgens sommigen zelfs onder dekking van Belgische krijgsgevangenen. In antwoord op het artillerievuur dook de Luftwaffe op en zaaide dood en vernieling onder de Belgische troepen. De Duitsers maakten er korte metten mee. Zij overrompelden de verzwakte verdediging. En toen begon de tegenaanval. Een kleine antitankwagen op kettingen verscheen plots op het strijdtoneel, even later gevolgd door een tweede. Het waren wagens van het merk T.13 (spreek op zijn Frans uit: *T. Treize*).De carabiniers-wielrijders putten weer moed. De door de Duitsers reeds ingenomen huizen kwamen onder vuur te liggen. Op de Plaats en in de Veldstraat geven Duitse soldaten zich al spoedig over. En de T.13 rukte verder op in de richting van de Urselweg. De Duitsers raakten in paniek en lieten zelfs een aantal eerder genomen Belgische krijgsgevangen lopen. De Belgische troepen zagen het nu helemaal weer zitten. Met behulp van de T.13 ruimden zij de Duitse weerstandsnesten op die in de velden zaten. Er werden meer dan 100 Duitse krijgsgevangenen geteld.

Het Duitse antwoord bleef niet uit. Onophoudelijk tastten zij de Belgische linies af. De carabiniers-wielrijders kregen het zwaar te verduren. Toen de ondersteunende artillerie niet langer kan volgen, was het hek van de dam. De troepen trokken zich terug en bliezen de bruggen over het kanaal Gent-Brugge op in Hoekestraat, St.-Joris en Beernem. Het was de ochtend van 28 mei geworden. Die dag zou België capituleren.

Ter herinnering aan deze dappere soldaten van het 4de en het 1ste regiment carabiniers-wielrijders richtte men in Knesselare een monument op in de omgeving waar alles zich afspeelde.

Ook in Maldegem leverden de Zwarte Duivels strijd, zij het dan in de Eerste Wereldoorlog. Op 21 en 22 oktober 1918 wordt de Rapenbrug over het Schipdonkkanaal door hen ingenomen. Van dit heldhaftig feit wordt een bescheiden monument opgericht. Aan weerskanten van de herdenkingssteen staan tricolore geschilderde paaltjes. Het nog maar moeilijk leesbare tweetalige opschrift luidt als volgt: "*Brug welke op 21 en 22 oktober 1918 door de Carabiniers Wielrijders, Zwarte Duivels genaamd, werd ingenomen. Vermelding van 11-11-1918, 1914-1948*".

Het monument voor de slachtoffers van de twee wereldoorlogen

Ter volledigheid dient ook te worden vermeld dat aan de voorgevel van de Sint-Willibrorduskerk van Knesselare zich een gedenkplaat bevindt met daarop een afbeelding van een gevallen soldaat aan de voeten van een gekruisigde Christus. Het werk is vrij klassiek en net zoals in Aalter werden bij de 20 slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog naderhand ook nog de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog gevoegd.

Maldegem

BURKEL

Walter NOTTEBOOM

1. DE LAATSTE CHARGE VAN DE BELGISCHE CAVALERIE (19 OKTOBER 1918)

Op 28 augustus 1918 begint het geallieerde tegenoffensief aan de IJzer. Op 14 en 15 september wordt het Duitse front doorbroken. De Duitsers ontruimen de kuststreek en trekken zich terug op de Leie en het kanaal van Schipdonk.

De Belgische cavaleriedivisie onder het bevel van generaal Lemercier ondervindt zeer sterke weerstand op de Hertsbergebeek ten

De omgeving van het monument van Burkel waar de laatste charge van het Belgische leger plaatsvond.

zuiden van Oedelem. De 2de Belgische Divisie zou ten noorden hiervan aanvallen, terwijl het 34ste Franse legerkorps ten zuiden zou doorstoten.

De noordelijke colonne bestaat uit:
- de gevechtsgroep, cavalerie, onder bevel van kolonel Jooris, ook commandant van het 1ste Regiment Gidsen;
- de voorhoede bestaat uit de 2de groep van het 1ste Gidsen; ze staat onder het bevel van majoor Victor Van Strydonck.

Op 19 oktober trekt de voorhoede om halfvier door het centrum van Oedelem. Bij het verlaten van deze gemeente, op de wijk Katinne, valt de cavalerie reeds onder het vuur van lichte Duitse wapens. Bij de bekende herberg *Bokkenboom* gelegen aan een reusachtige beukenboom op een paar kilometer van de grens Oedelem-Maldegem, waarschuwen burgers dat het Vossenhol en Burkel nog wemelt van Duitsers. Mitrailleurs staan onder andere opgesteld op de *dilte* van hoeve Louis Lammens, op het kruispunt van de Oedelemse Weg met de Barbaraweg, en langs de weg naar Maldegem. Aanstormende cavalerie langs de smalle kasseiweg vormt dus een gemakkelijke prooi voor de vijand temeer daar het terrein ernaast zeer drassig lugt en het miezerig grijs weder is.

Om kwart voor vijf komt het bevel van generaal Buffin, overgebracht door commandant de Selliers de Moranville: het 3de en 4de eskadron van het 1ste Gidsen, voorafgegaan door twee mitrailleurvoertuigen, krijgen de opdracht over de weg aan te vallen, met vier ruiters naast elkaar. Eén eskadron links en één eskadron rechts zal de vijand in de rug aanvallen. Rond 17 uur komt dan het bevel om de Duitse stellingen stormenderhand in te nemen. Wanneer het Duitse artillerievuur even afneemt, wordt het order tot chargeren gebracht door commandant Francis de Meeus; meteen vraagt hij om samen met majoor Van Strydonck te mogen aanvallen.

Na de parade voor het vaandel, stormen de Gidsen op de Duitse linie af, *Leve de koning* roepend en chargerend met het blanke wapen. Honderd meter voorop rijden twee geblindeerde wagens. De vijand reageert met slecht gericht vuur, slechts enkele ruiters en paarden worden geraakt. De twee mitrailleurvoertuigen rijden nog steeds op de kop van de colonne. Ze kunnen drie kilometer doorstoten. De Meeus rijdt nu aan het hoofd van de ruiterij, achter de mitrailleurvoertuigen. Hij haalt een voertuig in met het doel het tot spoed aan te manen, maar wordt dodelijk getroffen. De banden van het voertuig worden doorschoten, de chauffeur is getroffen door een kogel die het voertuig via het het kijkgleufje binnendringt. Het voertuig blokkeert de weg en vormt een serieus obstakel voor de aanvallers. Achttien cavaleristen sneuvelen, onder hen de 21-jarige adjudant Guy van der Cruycen. Majoor Van Strydonck ligt met zijn paard in de gracht.. Hij kan zich echter loswrikken en geeft het 3de eskadron opdracht ten noorden van de weg te vorderen terwijl het 4de ten zuiden van de weg moest optrekken. Ze treffen de Duitse geschutsnesten onbemand aan. De Duitsers plooien terug op het Vossenhol, dichter bij het

centrum van Maldegem. Enkelen onder hen werden krijgsgevangen genomen.

Omwille van de invallende duisternis wordt de terreinwinst niet verder benut. Ondertussen geeft kapitein-commandant Francis de Meeus de geest op de voutekamer van de hoeve van Theofiel Expeels.

2. BEVRIJDING - GESNEUVELDEN

Het Gentse 1ste Linieregiment bereikt Maldegem op zondag 20 oktober, vroeg in de morgen.
Rond de brug aan de Speyestraat sneuvelen vijf Belgen. Om halfelf laten terugtrekkende Duitsers de brug over de Ede bij de Markt springen, in de namiddag van 20 oktober beginnen van achter het Schipdonkkanaal te Balgerhoeke, de bombardementen op Maldegem. De gevechten aan dit kanaal duren nog tot 2 november.

In de laatste dagen van de Eerste Wereldoorlog sneuvelen in Maldegem 88 Belgische soldaten. Ze worden bijna allemaal begraven op het plaatselijk soldatenkerkhof, waar velen nu nog steeds rusten. Van de 386 Maldegemse soldaten die opgeroepen worden of vrijwillig dienst nemen, sneuvelen er 51.

3. DE AANVOERDERS

Op 4 augustus 1914 vertrekt het 1ste Regiment Gidsen uit Etterbeek naar de oorlog met 34 officieren en 618 ruiters. Van dit regiment sneuvelt er in totaal 116 man. De laatste vallen te Maldegem, welgeteld 23 dagen voor de wapenstilstand van 11 november 1918.
Reeds op 6 april 1919 wordt het 1ste Regiment Gidsen gemachtigd het woord *Burkel* te voeren in zijn standaard. De bevelhebber verwerft de titel *Baron Victor Van Strydonck de Burkel.* Hij overlijdt als luitenant-generaal op rust op 4 augustus 1961.

De gesneuvelde graaf Francis de Meeus is vader van een kroostrijk gezin en woont te Brussel. Hij was geboren te Ohain bij Waterloo op 4 juni 1867. Zijn oudste zoon is pater in de abdij van Loppem. Hij is het die jaren later ijvert voor de oprichting van een monument ter ere van zijn vader. Op zondag 18 oktober 1931 wordt het door de monnik ingezegend.

4. WAT MET HET PAARD VAN GRAAF DE MEEUS?

Volgens Gabriël De Lille is het paard van graaf de Meeus doorgelopen en door de Duitsers gegrepen in de Pollepelstraat te Maldegem. Op het Kasteeltje De Lille in de Noordstraat, waar Duitse officieren ingekwartierd waren, wordt immers een prachtig paard met een zeer mooi zadel binnengebracht. De soldaten die het paard hebben gevangen, spreken ook van een treffen met een geblindeerde wagen.

Uit de teksten van graaf R. de Meeus, zoon van de gesneuvelde commandant, blijkt een ander verhaal. Hij haalt zijn informatie bij André de Meeus, broer van de gesneuvelde commandant, die onmiddellijk de stoottroep volgde. Die beweert dat het paard van commandant Francis de Meeus enkele dagen vóór 19 oktober gedood werd tijdens een bombardement. Een jonge luitenant, graaf de Briey, had hem zijn paard geleend; het zadel kwam van graaf Du Chastel. Dit zadel werd te Burkel door zeven kogels doorboord, dat het paard waarop de Meeus reed, niet gekwetst was, is dus onmogelijk. Het paard dat Maldegem binnenliep kon dus moeilijk het paard van de Meeus zijn. Een petite histoire rechtgezet...

5. INHULDIGING

De oudste zoon van de Meeus, een monnik in de abdij van Zevenkerke, behartigt de oprichting van het Monument in Burkel. Het wordt ingezegend op zondag 18 oktober 1931.

Op donderdag 1 oktober 1931 komen in Maldegem op het Vossenhol twee zware vrachtwagens aaan, geladen met zwaar alaam en met de onderdelen van het gedenkteken dat 14.000 kg weegt. In de daaropvolgende dagen wordt het monument, onder grote belangstelling van vele Maldegemnaren, opgetrokken.

De inhuldiging vindt in een minder gunstige politieke tijd plaats, in heel Vlaanderen, en vooral in Maldegem, is het antimilitarisme zeer levendig onder de bevolking. De woorden van koning Albert *Vlaanderen, gedenk de slag der Gulden Sporen* is men niet vergeten. Om de tijdsgeest weer te geven volgt hier het verslag van de inhuldiging zoals dat in 't Getrouwe Maldeghem verscheen:

"Zondag wordt hier te Maldegem een zuil onthuld van Burkel. Wij hebben er niets van gegeven omdat het te militaristisch was. Maar, zou men kunnen opwerpen, ge moet toch blij zijn dat er officieren zijn geweest die Uw Maldegem hebben bevrijd van de Duitsche bezetting, hadden zij dat eens niet gedaan, dan waart ge nog onder de Duitsche bezetters. In den oorlog, in dat straatvuur op Burkel, waren het van beide zijden jongens die niet uit eigen kwaden aard moordden, maar van weerszijden opgecommandeerde jongens tegen hun wil van beide zijden in het vuur gejaagd en gehouden. Het is en blijft tragisch dat onschuldige jongens werden doodgeschoten."

Voorbeelden van deze antimilitaristische gevoelens waren ook te lezen in opschriften tegen de gevels van verschillende huizen:

Eer en groet aan al de dooden
Officier ofwel soldaat
Onder d'aarde is geen spraak meer
Van een rang of van een graad,
Zelfs geen onderscheid te maken
Van welk land of welken staat...

Wat er ook van zij: de inhuldiging van zondag 18 oktober 1931 brengt een massa volk op de been. Veel auto's met hoge officieren komen aangereden, de familie de Meeus is voltallig aanwezig en de Maldegemse oudstrijdersbond en vele andere verenigingen staan met hun vlaggen rond het monument geschaard. Generaal van Strydonck opent de plechtigheid in het Frans, om vrij snel over te schakelen naar het Nederlands, want in het publiek wordt er *geschuifeld.* Ook de Maldegemse burgemeester hield zijn rede in het Frans. Het monument wordt ingezegend door pater de Meeus en de Maldegemse geestelijkheid. In het centrum van Maldegem vergast het muziekkorps van de Gidsen de Maldegemnaren op een prachtig en welgesmaakt concert. Ondanks enkele kleinere incidenten had Maldegem de gesneuvelden op een waardige en piëteitsvolle wijze herdacht.

6. HET MONUMENT

Het monument van Burkel bestaat uit twee op elkaar geplaatste massief arduinen blokken, versmallend naar boven. De vierkante voet meet iets meer dan 1 meter en is ongeveer 6 meter hoog.

Vooraan boven zien we een bronzen hand dat een zwaard vasthoudt met daaronder de namen van gesneuvelden:

Commandant comte Francis de Meeus
Adjudant Guy van der Cruycen
Brigadier J. Wibail
Cruyssaert R C
Van Belle A T
Brigadier Hervé Ceelhand de la Bistrate (met naast zijn naam een schets van een gepantserd voertuig)

Rechts zien we in een cirkel de naam 1ste Gidsen met erboven een kroontje. Daaronder lezen we:

19-X-1918
In zegevierenden stormer verpletterde hier het eerste Regiment Gidsen den vijand

Links hetzelfde embleem van de Gidsen (1er Guides), met als opschrift:

19-X-1918
le 1er Régiment des Guides chargea victorieusement l'ennemi

7. HERDENKINGEN

De volgende herdenking van de *slagen van Burkel-Maldegem-Rapenbrug* vindt plaats op zondag 23 oktober 1938. Om 10 uur wordt in de kerk een *plechtige militaire mis* opgedragen, om 11 uur is er een bloemenhulde aan

Het monument van Burkel dat op 18 oktober 1931 werd ingehuldigd.

het monument op de Markt waarna de personaliteiten op het stadhuis worden ontvangen. In de namiddag volgen dan diverse plechtigheden aan het monument in Burkel, bij de Rapenbrug en op het kerkhof. In het park van Frederik Dhont geven de Gidsen opnieuw een prachtig concert.

Voor de 30ste verjaardag van de slag van Burkel, op zondag 17 oktober 1948, worden opnieuw een hele reeks herdenkingsplechtigheden georganiseerd, het publiek wordt zelfs met bussen naar Burkel gereden. Op de Markt voeren de Gidsen naderhand *La Charge de Burckel* uit, een stuk getoondicht door S. Paulin en opgedragen aan ridder van Strydonck.

Op het Vossenhol herinneren de Van Strydoncklaan en de Francis de Meeuslaan aan de charge van Burkel; in de Gidsenlaan in het Maldegemse centrum zijn op een herdenkingsmuur de namen weergegeven van de 18 gesneuvelden. Ook aan de Rapenbrug bevindt zich een klein monument. Het monument voor de tientallen Maldegemse gesneuvelden wordt opgericht op de Maldegemse markt.

Maldegem

STROBRUGGE - EEDE – LIEVEBRUG

Hugo NOTTEBOOM

1. DE SLAG VAN STROBRUGGE IN 1831

Reeds bij de strijd om de onafhankelijkheid van België in 1831-1832 was Strobrugge en omgeving het toneel van verschillende schermutselingen waarbij zowel aan Nederlandse als aan Belgische zijde gekwetsten en zelfs doden vielen. Om Maldegem en Strobrugge beter te kunnen beschermen tegen de Hollanders werd op de wijk Strobrugge een aarden versterking opgeworpen.

In 1830 gebeuren vanuit België verschillende uitvallen naar Nederland waarbij Oostburg, Sluis en ook Aardenburg werden ingenomen. Het blijven speldenprikken, want binnen de kortste keren worden deze stadjes opnieuw ontzet. De grensstreek blijft onrustig en geregeld wordt er geschoten, maar ook geplunderd. Op 11 augustus vindt dan de slag van Strobrugge plaats. Bij een treffen tussen een duizendtal Nederlandse soldaten en enkele honderden Belgen viel zeker één dode en verschillende gekwetsten.

De dodelijk getroffen Francies De Muynck was een Maldegemse jongen, lid van het Vrijkorps vrijwilligers. Tijdens de gevechten was hij overmoedig in het midden van de straat gaan staan, een kanonbal versplinterde zijn heup en hij stierf enkele ogenblikken later. Zijn laatste worden (honderd jaar later door *'t Getrouwe Maldeghem* gepubliceerd): "*Durft ook en blijft en ge zult winnen*".

Van het Leopoldkanaal, dat gegraven werd om de waterafvoer van de polders te verzekeren, en dat bijzonder dicht bij de Nederlandse grens lag, wordt wel eens gezegd dat het ook een verzekering was tegen mogelijke invallen vanuit het noorden!

2. DE ELEKTRISCHE AFSLUITING AAN DE GRENS (1915)

In november 1914 blazen de Duitsers de bruggen over het Leopoldkanaal op om zo alle grensverkeer onmogelijk te maken maar ook om spionage en desertie tegen te gaan. De grens blijft echter een zeef: het smokkelen wordt voor vele grensbewoners een zeer lucratieve bezigheid, veel Belgische jongens trekken via Nederland naar het front, andere Belgen verlaten hun vaderland voor het veiliger buurland.

Om dit alles in te dijken gaan de Duitsers over tot een wel erg draconische maatregel: de hele grens met Nederland, van het Zwin tot in Limburg, wordt afgesloten met een *ijzeren gordijn* onder hoogspanning. De minste aanraking betekende de dood.

Waar de dodelijke afsluiting doorheen een bewoond gebied liep, werd ter bescherming van kinderen en kleine huisdieren aan weerszijden een beschermend gaas gespannen, in open veld was er alleen een waarschuwingsdraad, ongeveer anderhalve meter van de dodelijke afsluiting. Bij Strobrugge en bij andere belangrijke grensovergangen was een poort gemaakt waar de dodelijke draad bovenliep.

In Maldegem begonnen de Duitsers op 17 juni 1915 aan hun akelige karwei, reeds op 7 juli was de afsluiting een feit. Via aanplakbiljetten werd de bevolking verwittigd van het dodelijke gevaar. In Maldegem lag nog geen elektriciteit en de bevolking was volstrekt niet op de hoogte van het gevaar. Een van de eerste slachtoffers was een Duits soldaat: terwijl hij het gras onder de elektrische leiding wegmaaide, raakte hij die toevallig aan en was op slag dood. Een vrouw uit Eede probeerde een kan *sister* over de leiding te heffen, raakte deze aan en stierf ter plekke.

Het is niet duidelijk van waar de bezetter de elektriciteit haalde voor de schrikdraad. In Knokke eiste commandant Jahnke stroom op uit de installatie van Heist. Na veel protest bleek uiteindelijk niets te doen tegen de militaire overmacht en kwam de stroom er. Andere gedeelten van de grens werden gevoed door de centrale van Langerbrugge via het onderstation van Zelzate. De Duitsers zouden er met eigen materiaal de stroom omvormen tot 2000 volt wisselstroom. Ook zouden er locomobielen zijn gebruikt om stroom op te wekken.

Waar geen schildwachten of wachthuisjes stonden, bijvoorbeeld in de Biezen aan de Vlotweg, kon men een praatje slaan met die van de overzijde en werden aan stenen gebonden brieven over de afsluiting gegooid. Binnen de kortste keren werd het echter aan iedereen die niet nabij de grens woonde, verboden bij de afsluiting te komen. Ook *'t Getrouwe*

Maldeghem, het bekende Maldegemse weekblad van Victor De Lille, raakte over de leiding. Het weekblad werd in Aardenburg gedrukt, en er verschenen artikels in die niet bepaald Duitsgezind waren. De Duitse commandant dreigde er dan ook mee om ook Octavie De Zutter, moeder van drukkers Jozef en Antoon, net als haar echtgenoot naar Duitsland te deporteren als de uitgave niet werd stopgezet. Het laatste nummer verscheen op 27 februari 1916.

Via allerlei vernuftige middelen slaagden sommigen er toch in de dodelijke barrière te overwinnen: ondergronds, met polsstokspringen, door een ton, met geïsoleerde kledij, enz. Het was en bleef levensgevaarlijk.

De wijk Moershoofde was door de afsluiting volledig afgesneden van België, dit klein stukje vaderland ontving post uit Eede, de ravitaillering gebeurde ook via Nederland, en er werd gesmokkeld dat het een lieve lust was, ook door Duitse soldaten en zelfs officieren. De mensen die er woonden, beleefden gouden tijden. *Klein België* was een stukje neutraal gebied zonder politie, er moesten geen belastingen worden betaald, opeisingen bestonden er niet.

Op 2 november 1918 rukte het Belgisch leger *Klein België* binnen, de grensafsluiting stond nog steeds onder stroom maar met enkele handgranaten werd de draadversperring vernield.

3. EEDE

In Eede is er op het pleintje van het nationaal monument een drieluik van gedenktekens te zien die herinneren aan drie belangrijke oorlogsgebeurtenissen.

a. Canadese regimenten en de switch-back operatie

In de eerste plaats zien we een klein, gepantserd Canadees voertuig dat door de bevrijders bij hun acties werd gebruikt en een gedenkplaat die in oktober 1986 werd onthuld. Op de plaat staan de namen van de Canadese regimenten die aan de operatie switch-back deelnamen en meer specifiek streden voor de bevrijding van Aardenburg en omgeving:

The Royal Montreal Regiment: 11 gesneuvelden
The Regina Rifle Regiment: 69 gesneuvelden
The Canadian Scottish Regiment: 38 gesneuvelden
The Royal Winnipeg Rifles: 67 gesneuvelden
17th Duke of York's Royal Canadian Hussars

Deze regimenten leverden tussen 6 en 19 oktober 1944 harde gevechten tegen de zich heftig verzettende Duitsers. De verliezen, vooral dan van de vier eerste regimenten waren bijzonder hoog.

De switch-back operatie van de Canadezen bestond in het maken van een omtrekkende beweging waarbij de Duitse troepen vanaf het

Leopoldkanaal en het Schipdonkkanaal en vanaf het kanaal van Terneuzen werden omsingeld. De Duitsers konden inderdaad geen kant meer op, want bij Zeebrugge, aan het kanaal Brugge-Zeebrugge, wachtten hen ook geallieerde troepen op. Geheel in tegenstelling met wat werd verwacht, bleek de tegenstand enorm en vochten de Duitsers hardnekkig. Hoeve per hoeve, straat per straat diende te worden gezuiverd. De ingegraven vijand bleek bijzonder gevaarlijk. Het vlakke gebied, de overstroomde landerijen en weilanden, sloten, hagen, bomen en struiken maakte het de Canadezen zo goed als onmogelijk de positie van de vijand te bepalen.

Op 6 oktober barst de hel los en vallen de Canadezen met man en macht aan. Ook aan de Braakman wordt hevige strijd geleverd. Langzaam maar zeker, ten koste van veel manschappen en verlies van materiaal, wordt het terrein veroverd. Op 29 november, drie weken nadat de operatie is gestart, wordt Cadzand veroverd. Op 1 november wordt aan het Zwin nog heftig weerstand geboden, op 3 november zijn Knokke en Zeebrugge bevrijd en geven de Duitsers zich eindelijk over. De bloedige operatie switch-back was ten einde, België was het eerste West-Europese land geheel bevrijd was van de Duitse bezetter, zo meldden de kranten.

Algemeen gezicht op het drieluik van gedenktekens in Eede.

b. Burgerlijke slachtoffers

Op een tweede herdenkingsplaat lezen we de namen van de burgerlijke slachtoffers die gedood werden bij de bevrijding van Aardenburg: 5 in mei 1940, 34 slachtoffers in de maanden september, oktober en december 1944 en tenslotte nog een dode in april 1945, veertig slachtoffers in totaal. Deze gedenksteen werd op 19 oktober 1984 onthuld.

Door de switch-back operatie braken penibele tijden aan voor de inwoners van Zeeuws-Vlaanderen. De geallieerde troepen wilden kost wat kost de Scheldemonding bevrijden om aldus de haven van Antwerpen te kunnen gebruiken. Terwijl men in de meeste Meetjeslandse gemeenten reeds de zoete smaak van de vrijheid proefde, woedden in West-Zeeuws-Vlaanderen in de maanden oktober-november 1944 nog bijzonder hevige gevechten waarbij niet alleen tientallen soldaten sneuvelden, maar ook vele burgerslachtoffers vielen. Getuige daarvan deze herdenkingsplaat met de passende inscriptie: "*Zij hebben de bevrijding niet mogen beleven*".

c. Koningin Wilhelmina

Een derde gedenkteken tenslotte is het standbeeld van koningin Wilhelmina met volgend opschrift:"*Hier keerde op 13 maart 1945 onze landsvrouwe terug tot haar volk*".
Na vijf jaar ballingschap zette koningin Wilhelmina op 13 maart 1945 eerste voet op vaderlandse bodem.

Toen de bevrijding van het zuiden van Nederland dra een feit zou zijn, wenste de Nederlandse koningin zo spoedig mogelijk het bevrijde zuiden van haar land te bezoeken. Daar de veiligheid van de koningin niet kon worden gegarandeerd, en ook door de barre winter, werd uiteindelijk als bezoekdatum 13 maart 1945 voorgesteld.

Op 12 maart landt het vliegtuig van de Nederlandse vorstin in het grootste geheim in Brussel, de Aardenburgse burgemeester Overmaet wordt in de late namiddag van het aanstaande bezoek op de hoogte gebracht. Pas 's anderendaags wordt de bevolking van Aardenburg ingelicht.

De eerste maal houdt de koningin halt, niet aan de grens te Eede, maar wel in de Noordstraat te Maldegem en dat is een volslagen verrassing. Eede is echter zo goed als van de kaart geveegd en ook Aardenburg is grotendeels verwoest. Veel Nederlanders hadden dan ook in Maldegem een onderkomen gevonden. Er werd gezegd dat de hele 'scheiding' in Maldegem zat. Toen die van het bezoek van hun koningin hoorden, troepten ze samen in de Noordstraat om een glimp van de vorstin op te vangen. Aan bakkerij Savat, waar de Noordstraat het smalst is, stond het meeste volk. Boven de straat was een Nederlandse vlag gespannen en nagenoeg iedereen zwaaide met de Nederlandse driekleur, ook de meisjes

van de school der Zusters Maricolen. Het enthousiasme was zo groot, dat de rijweg werd geblokkeerd. Om kwart over twaalf komen twee jeeps met militairen en twee zware personenwagens de Noordstraat ingereden. Na een kort oponthoud slagen militairen erin de weg weer vrij te maken, mits enige dreiging met hun stengun. De koningin zwaaide daarbij minzaam naar haar juichende landgenoten, uitstappen echter deed ze niet: dat was een exclusiviteit voor haar eigen land.

Beeldje van de Nederlandse koningin : "Hier keerde op 13 maart 1945 onze landsvrouwe terug tot haar volk".

Aan de grenspaal in Eede was de grens gemarkeerd met ... varkensmeel! Gewoon meel was op de bon en nergens te verkrijgen. Bij die grensoverschrijding was slechts een handjevol Edenaren aanwezig en ook een aantal fietsers die vanuit Maldegem het koninklijke konvooi waren nagereden. Bij de grensoverschrijding zongen de aanwezigen spontaan het Wilhelmus.

4. DE BAILEYBRUG OVER HET LEOPOLDKANAAL (CLASS 40-BRIDGE)

In de "*Toelichting bij de ontwerpen van lijst van voor bescherming vatbare Monumenten*" in Maldegem, lezen we het volgende over deze brug:

"De Lievebrug is een militaire vakwerkbrug of Baileybrug, genaamd naar de ontwerper, de Engelse ingenieur sir Donald Coleman Bailey(1901-1985). Dit bruggentype werd tijdens de Tweede Wereldoorlog toegepast door de Amerikaans-Canadese legers in Europa. De Lievebrug, gebouwd door het Canadese leger in 1944 bij de bevrijding van de gemeenten aan het Leopoldkanaal, is een uitzonderlijk bewaard voorbeeld van dergelijke militaire bruggenbouw."

De baileybrug, weliswaar iets doorgezakt, maar na 50 jaar nog altijd even sterk.

De belangrijkste karakteristieken van een baileybrug zijn de standaardisatie en de prefabricatie die voor het eerst massaal werd toegepast, de eenvoudige assemblage die de constructie van dergelijke brug overal mogelijk maakt en dit zowel overdag als 's nachts, de gemakkelijke verhoging van de draagkracht door een verdubbeling of verdrievoudiging van de zijpanelen, en de mogelijkheid om grotere afstanden te overbruggen door middel van pontons. In Nederland werd over de Maas een baileypontonbrug van 1200 meter geconstrueerd.

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog beschikten de meeste legers over bruggen die tot 30 ton konden dragen. In 1940 werden er echter tanks van 40 ton gefabriceerd en er zouden er nog zwaardere volgen. Vandaar de noodzaak aan een brug die deze lasten kon dragen. Het concept van Bailey werd verder ontwikkeld door de Britse Royal Engineers. Het Russische leger ontwikkelde een geheel andere brug, namelijk een waarvan het wegdek net onder water kwam te liggen waardoor de brug zo goed als onzichtbaar was voor vijandelijke vliegtuigen. De zwakte van de baileybrug was precies dat ze zo werd opgemerkt door de vijand.

De panelen, hoofd- en dwarsliggers, schoren en pijlers, het raamwerk en alle verdere onderdelen van zo'n type brug zijn uit staal vervaardigd. Alle onderdelen worden door moerbouten, paneelpennen, enz., aan elkaar gekoppeld. Enkel de bevloering is van hout. De brug wordt in een minimum van tijd gebouwd, en kan ook zeer vlug worden afgebroken. Het is een bijzonder stevige brug die zeer zware lasten aan kan. Voor een korte overbrugging, zoals over het Leopoldkanaal, is gebruik gemaakt van een enkele constructie, voor langere afstanden wordt een meervoudige constructie toegepast, in plaats van één, worden dan twee of meer panelen boven elkaar geplaatst.

Elk frame of paneel is 1.52 m hoog en 3.05 m lang, weegt 272 kg en wordt door 6 man gedragen. Naargelang het aantal gebruikte panelen varieert de draagkracht van de brug van 10 tot 100 ton. De normale lengte van baileybruggen schommelt tussen 9 en 67 meter.

De constructie van dergelijke brug verloopt stereotiep en eigenlijk vrij eenvoudig: vrachtwagens brengen alle onderdelen zo dicht mogelijk bij de plaats waar de brug moet komen, die wordt als een meccano in elkaar gezet waarna een bulldozer de complete brug over het kanaal duwt. Rollende elementen die onder de brug worden geschoven, maken het verschuiven gemakkelijker. De brug zelf moest drie keer zo lang zijn als het te overbruggen obstakel.

De ingenieurs van het 8th en 9th Canadian Field Squadrons begonnen op 13 oktober 1944 met het bouwen van twee baileybruggen over beide kanalen bij Strobrugge. In precies 5.05 uur was de brug over het Schipdonkkanaal klaar, voor die over het Leopoldkanaal was er 7 uur

nodig. Onophoudelijke vijandelijke beschietingen waren de oorzaak van deze vertraging. Op 14 oktober reden de eerste taks over de bruggen.

De baileybrug is massaal en met veel succes toegepast in de Tweede Wereldoorlog. In Engeland werden zo maar eventjes 650 000 stalen panelen vervaardigd. De brug leende zich voor zeer uiteenlopende omstandigheden en militaire behoeften. Ook nu nog heeft ze militair én burgerlijk belang en wordt ze nog steeds toegepast, bijvoorbeeld bij rampen.

Vanaf Moerkerke tot in Zomergem lagen over het Leopoldkanaal en Schipdonkkanaal verschillende baileybruggen. De meeste verdwenen toen de vernielde bruggen werden hersteld. Omwille van het mindere belang voor het verkeer, raakte de Lievebrug allicht vergeten en bleef ze, gelukkig voor ons, onaangeroerd. Daar ze nu beschermd is, zal ze er nu wel altijd blijven liggen. Een stille getuige van een lang voorbije oorlog. In september 1994 werd door het gemeentebestuur van Sint-Laureins bij de baileybrug een infobord geplaatst dat de overtocht van de Canadezen over het Leopoldkanaal memoreert.

Detail van de baileybrug met verschillende frames.

Eeklo

DE SOLDAAT EN HET MEISJE

Paul VAN DE WOESTIJNE

Na de Eerste Wereldoorlog heeft Eeklo zijn slachtoffers herdacht en geëerd met verschillende monumenten. Achteraan in de dekanale kerk onder het doksaal aan weerszijden van de hoofdingang werden in 1919 twee gedenkplaten aangebracht met 56 namen van gesneuvelden van de Grote Oorlog.

Op 22 november 1919 werd aan het begin van de Tieltsesteenweg een eik als vrijheidsboom geplant, het symbool van Eeklo's herwonnen vrijheid na vier jaar Duitse bezetting.

Aan het ouderlijk huis van de gebroeders Edgard en Edmond Van de Woestyne, beiden wegens spionage door de Duitsers gefusilleerd in het Gravensteen in Gent, werd op het toenmalige Statieplein (nu Astridplein nr. 14) een gedenkplaat aangebrachten in 1921 werd het nieuw aangelegde pleintje aan de oude Kaai naar hen genoemd.

Een andere straatnaam die aan de Eerste Wereldoorog herinnert, is de Opeisingsstraat die in 1926 werd aangelegd tussen de Snuifmolenstraat en de Zandvleuge en die naam kreeg als hulde aan de opgeëisten en *Zivilarbeiter* die in België, Frankrijk en Duitsland door de Duitsers verplicht tewerkgesteld werden en van wie er een paar daar overleden waren.

Op de stedelijke begraafplaats werd een erepark met grafmonument opgericht voor de gesneuvelde soldaten. Hun lichamen werden in 1922 en 1924 in de grafkelder bijgezet.

Bij de renovatie en uitbreiding van het stadhuis in 1932 werd het belfort aan de oorlogsslachtoffers opgedragen. De tekst op de gedenkplaat luidt: "*Dit belfort werd opgericht ter eere der Eecloonaren die België's vrijheid verdedigden 1914-1918*". In 1937 werd aan de nieuwe voorgevel onder het balkon een gedenkplaat aangebracht met de namen van 57 gesneuvelde soldaten en burgerslachtoffers.
Na de Tweede Wereldoorlog, op 20 oktober 1945, werd aan het balkon van het stadhuis een gedenkplaat onthuld ter herinnering aan de Canadese soldaten die Eeklo bevrijdden. De tekst luidt: "*Ten jare negentienhonderd vier en veertig den vijftienden september, rond den middag, na vier jaren en honderd veertien dagen bezetting werd onze stad bevrijd van het Duitsche juk, door het I Bon Lincoln en Welland Regiment*".

Bij de aankoop van het kasteel en de tuinen van de familie Enke in de Oostveldstraat in 1952, kreeg het stadspark de naam Heldenpark ter

nagedachtenis aan de oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. In 1951 werden hun namen toegevoegd aan de gedenkplaat aan het stadhuis: 14 gesneuvelde soldaten, 3 gefusilleerde burgers, 10 verplichte arbeiders en 37 politieke gevangenen.

'De soldaat en het meisje' van kunstenaar Leo De Buyser en geschonken door George en Rita Spittael. Een aangrijpend oorlogsmonument.

Vandaag behoort het Eeklose belfort, hoewel pas gebouwd in 1932, met vele andere Vlaamse belforten, tot het door de Unesco erkend Werelderfgoed.

Een van de meest door zijn eenvoud aangrijpende oorlogsmonumenten, *De soldaat en het meisje*, op het Canadaplein werd onthuld in 1980.
De Eeklose soldaat die in mei 1940 sneuvelde aan het Schipdonkkanaal, en het meisje dat in een bombardement op het Eeklose stadscentrum stierf, staan symbool voor alle militaire en burgerlijke slachtoffers van de twee wereldoorlogen, aan wie dit oorlogs- èn vredesmonument opgedragen is. Leo De Buysere gaf het ontwerp van schenkers George en Ria Spittael in 1980 vorm. Op de sokkel van het beeld staat: "*De doden verplichten de levenden. Mortui viventes obligant*".
Rechts ernaast staan drie witmarmeren platen met *IN MEMORIAM 1944-1994* en de namen van dertig Canadese soldaten die in september en oktober 1944 bij de bevrijding in Eeklo en omgeving gestorven zijn. In 1994 droeg de stad die gedenkplaats met beeld en platen aan Canada over. De plek wordt vaak bezocht door oud-strijders van het South Alberta Regiment, waaraan een koperen plaat links van het monument herinnert.

Op 10 november 1990 werd op Balgerhoeke aan de brug over het Schipdonkkanaal op initiatief van de VVV-Eeklo en door het metaalconstructiebedrijf Buyck een Shermantank geplaatst als herdenking aan de slagen die zowel in de Eerste als de Tweede Wereldoorlog daar uitgevochten werden. De tank werd Buffalo CT 148699 gedoopt en kreeg de insignes van het Canadese South Albertaregiment. Op rechtopstaande stenen werden twee platen aangebracht, een bij de oprichting in 1990 en een van de oud-strijders van het South Albertaregiment in 1992.

Adegem

CANADIAN WAR CEMETERY

Hugo NOTTEBOOM

With a cheery smile
A wave of the hand
He has wandered into
An unknown land...
grafzerk van Carl Anderson, Lac du Bonnet, Manitoba, † 27 oktober 1944

1. AANLEG VAN HET KERKHOF

In de maanden september-oktober 1944 sneuvelen bij de verovering van het Schipdonk- en Leopoldkanaal en bij de operatie switch-back tientallen Canadese soldaten. Ze worden voorlopig begraven op de kerk-

Het centrale offerkruis op het Adegem Canadian War Cemetery.

hoven van Meetjeslandse of Zeeuwse gemeenten of krijgen gewoon een veldgraf op de plaats waar ze het leven lieten.

Kort na de oorlog worden de meeste gesneuvelden overgebracht naar een voorlopig kerkhof aan de Aardenburgkalseide in Maldegem. Wekenlang worden er soldaten aangevoerd, de rijen kruisjes worden er alsmaar langer.

Op woensdag 9 mei 1945 trekt vanuit het Maldegemse centrum een optocht naar dit Canadees kerkhof om hulde te brengen aan onze bevrijders. Het is de eerste en enige Maldegemse huldiging, want kort daarna worden alle soldaten ontgraven en overgebracht naar Adegem waar men aan de Prins Boudewijnlaan reeds enkele maanden bezig is met de aanleg van een definitief kerkhof.

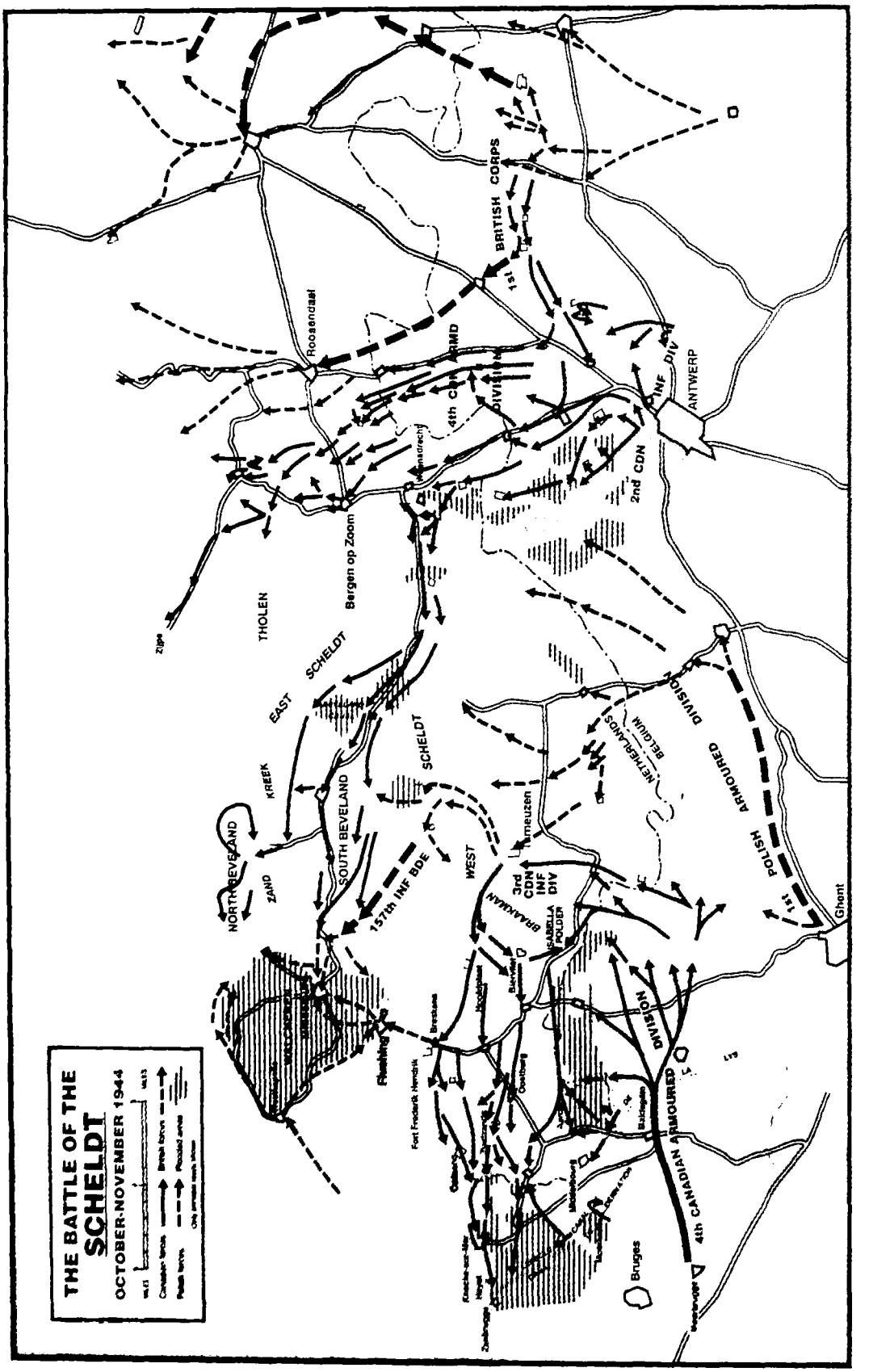
Vanaf februari-maart 1945 zijn inderdaad enkele tientallen werklui druk in de weer met het planeren en verder in orde brengen van het terrein dat een oppervlakte heeft van iets meer dan twee hectaren. De Canadezen vinden het een uitermate passende partij land: die ligt langs een grote verkeersweg en de zandige grond en goede afwatering zijn zeer geschikt om als kerkhof te worden gebruikt. Daarenboven staat de eigenaar van het terrein, de familie Standaert uit Balgerhoeke, niet weigerachtig tegenover een verkoop. Het Adegemse gemeentebestuur steunt de aanleg vanzelfsprekend volop, er wordt zelfs belangloos een deel openbare weg gedempt en afgestaan en alle vereiste documenten en toelatingen worden vlot afgeleverd.

Het Canadees kerkhof is eigendom van en wordt beheerd door de *Commonwealth War Graves Commission* (tot in 1960: *Imperial War Graves Commission*). In totaal worden door deze commissie over de hele wereld 23.102 kerkhoven onderhouden, verspreid over 140 verschillende landen. Het totaal aantal gesneuvelden van de beide wereldoorlogen die op deze kerkhoven een laatste rustplaats kregen bedraagt 1.694.899.

In mei 1945 worden de eerste Canadezen vanuit Maldegem naar het definitieve kerkhof overgebracht. Op elk grafterpje wordt een zinken kruisje geplaatst met daarop de identificatiegegevens. In 1948-1949 worden de kruisjes systematisch vervangen door de huidige stenen grafzerkjes. Het terrein wordt provisoir afgesloten met betonpaaltjes en een draad en met een houten toegangshek. Een voorlopig houten *Cross of Sacrifice* wordt in het centrum van het kerkhof geplaatst.

2. TRIESTE CIJFERS...

Eind mei 1945 liggen er reeds 822 soldaten op het kerkhof, in de loop der jaren worden er nog heel wat meer gesneuvelden alhier begraven. Het *Cemetery register* geeft volgende aantallen:

THE BATTLE OF THE
SCHELDT
OCTOBER-NOVEMBER 1944
Roosendaal
BRITISH CORPS
1st
4th CDN ARMD DIVISION
INF DIV
ANTWERP
2nd CDN
Bergen op Zoom
THOLEN
Zijpe
EAST SCHELDT
KREEK
ZAND
NORTH BEVELAND
SOUTH BEVELAND
157th INF BDE
SCHELDT
WEST
3rd CDN INF DIV
BRAAKMAN
ISABELLA POLDER
Terneuzen
NETHERLANDS
BELGIUM
POLISH ARMOURED DIVISION
1st
Ghent
Flushing
Fort Frederik Hendrik
Breskens
Middelburg
Oostburg
Zeebrugge
Bruges
4th CANADIAN ARMOURED

	Navy	Army	Air force	Onbekend	Totaal
Groot-Brittannië	7	140	77	32	256
Canada	3	794	40	11	848
Australië	-	-	1	1	2
Frankrijk	-	1	-	1	2
Nieuw-Zeeland	-	-	2	-	2
Polen	-	31	2	-	33
Totaal onbekend	-	-	-	2	2
TOTAAL	10	966	122	47	1145

3. UITZICHT

Vanaf september 1952 tot in april 1953 krijgt het kerkhof zijn definitief uitzicht. De ingang, het kruis en de gedenkhal worden naar de plannen van een Engels architect uitgevoerd door aannemer Gaston Heene uit Eeklo. In maart-april 1953 wordt het definitief offerkruis geplaatst, vervaardigd uit Engelse portlandsteen. Het is 7 meter hoog en het bronzen zwaard van de kruisvaarders op het kruis weegt 47 kg. Het lag in de bedoeling van de architect dat de aandacht van de bezoeker onmiddellijk naar het centrale offerkruis wordt getrokken. Bij het betreden van het kerkhof valt de nagenoeg perfecte symmetrie op.

In de hal achter het offerkruis wordt er in drie talen aan herinnerd waarom het kerkhof werd aangelegd. In het *Cemetery Register* noteren de vele bezoekers dikwijls merkwaardige en ontroerende getuigenissen.

Het kerkhof is verdeeld in 12 verschillende vakken of *plots*, aangeduid met een Romeins cijfer. De rijen in de plots kregen een letter, de graven in de rijnen worden aangeduid met een Arabisch cijfer. Soldaat Anthony Devreker, gesneuveld op 30 maart 1944, ligt begraven in plot XI, rij H, graf 3.

4. PLECHTIGHEDEN

Jaarlijks grijpt er op het Canadees kerkhof een indrukwekkende en ontroerende plechtigheid plaats. Op zondag 9 september 1945 trok voor de eerste keer een indrukwekkende stoet naar het kerkhof waar de plechtigheid in een zeer dankbare sfeer ten overstaan van de Canadese bevrijders verliep. Alle aanwezigen hadden de oorlog nog life meegemaakt en iedereen wist waarover gesproken werd.

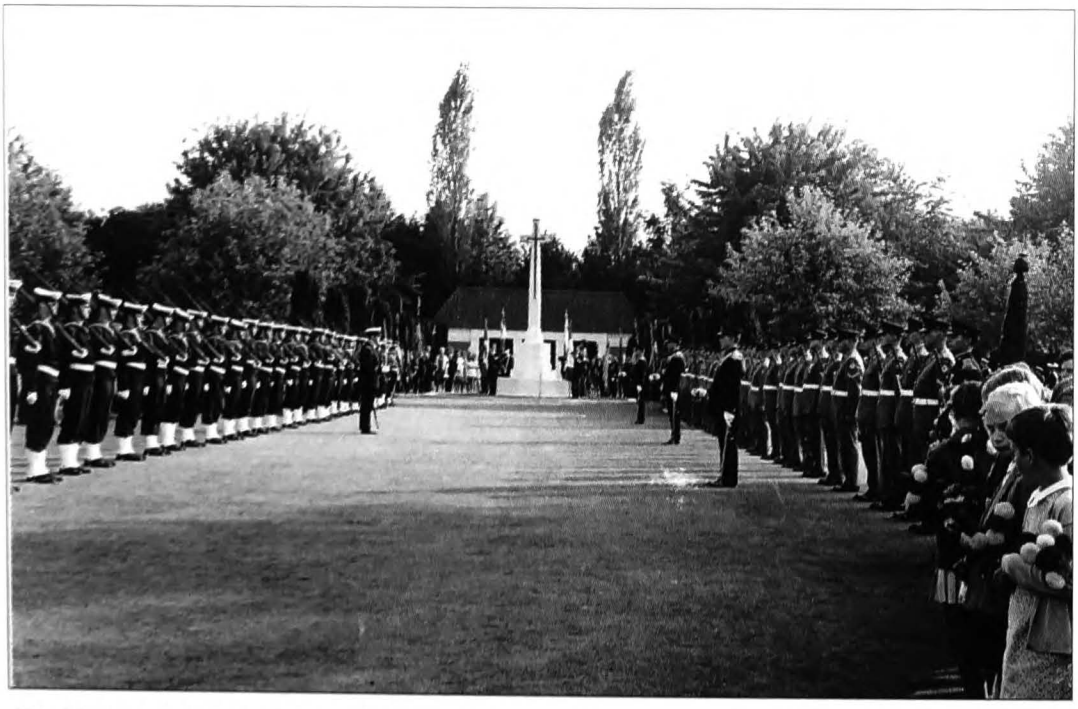
Zolang de gemeente Adegem zelfstandig was, wijzigde er nauwelijks iets aan de herdenking: plechtige ontvangst de ambassadeur van Canada, de vertegenwoordiger van de koning, de minister van Landsverdediging, hoge militairen, burgemeesters en andere personaliteiten. Na een mis in de parochiekerk, trok een optocht naar het kerkhof waar toespraken werden gehouden en een bloemenhulde plaatsvond.

In de jaren zestig scheerde een Canadees transportvliegtuig bij het blazen van de Last Post over het kerkhof en strooide daarbij duizenden papavers uit, symbool van de bloedige strijd. Af en toe kreeg de Adegemse bevolking een gratis concert aangeboden, bijvoorbeeld in 1969 door de *National Band of the Canadian Armed Forces*.

Onder het bestuur van de gemeente Maldegem krijgt de plechtigheid veel meer allure, het aantal geïnviteerde en deelnemende vaderlandslievende verenigingen stijgt spectaculair. Het Adegemse dorp wordt herschapen in een vlaggenzee en het geheel verloopt zeer protocollair en is tot op de seconde geregeld. De tribunes die op het kerkhof werden opgetimmerd vallen wel niet in eenieders smaak, toch kan niemand ontkennen dat de herdenking met veel *grandeur* verliep.

5. HOGE BEZOEKERS

Naar aanleiding van de tiende verjaardag van de bevrijding en de tiende herdenkingsplechtigheid op het Canadees kerkhof, woonde prins Albert, onze huidige koning, in 1954 de herdenking bij. Het was de bevolking ten strengste verboden ook maar iets aan de prins af te geven en "*alle luidruchtige uitlatingen, eerbewijzen of toejuichingen*" dienden achterwege te blijven. De aanwezigheid van de koninklijke prins zorgde voor een enorme toeloop van volk. Bij het werkbezoek van koning

Beeld van de herdenkingsplechtigheid in 1969.

Boudewijn in 1974 aan het Meetjesland stond vanzelfsprekend ook een bezoek aan het kerkhof op het programma. In 1979 was de koning er terug, ditmaal in het gezelschap van de Poolse president Jablonski. En in 1984 was prins Filip de eregast, hij verving zijn vader die door een verkeersongeval niet kon aanwezig zijn. Ondanks de hevige stortbuien was er ook dit keer een massa volk present en de kranige houding van de prins die ondanks de regen een paraplu weigerde, werd erg gewaardeerd.

De laatste jaren gaat de plechtigheid uitsluitend door op het kerkhof zelf, in het Adegemse dorp is er niets meer van te merken, de vlaggen, militairen en doedelzakspelers zijn verdwenen. Er wordt op het kerkhof een oecumenische gebedsdienst gehouden, waarna de klassieke toespraken en de bloemenhulde volgen.

6. POOLSE SOLDATEN

Op het kerkhof liggen ook 33 gesneuvelde Poolse soldaten. De Poolse pantserdivisie begint in september 1944 aan een ware zegetocht, in enkele dagen tijd worden Poperinge en Ieper (6 september), Tielt en Roeselare (7 september) en na hevige gevechten te Ruiselede ook Aalter (8 september) bevrijd. Net als de Canadezen worden de Poolse strijders met veel enthousiasme door de bevolking onthaald.

Grafzerkjes van Poolse gesneuvelden op het Canadees kerkhof.

Naast de Canadese plechtigheid wordt er elk jaar ook een Poolse herdenkingsplechtigheid gehouden op het kerkhof. Die heeft traditioneel plaats op Allerheiligen. Tot aan de val van het communistisch regime werden er telkens twee plechtigheden georganiseerd; in de voormiddag werden de *officiële* Polen ontvangen, 's namiddags was het dan de beurt aan de *vrije* Polen, de Polen die in België en elders in ballingschap leefden. Het is de verdienste geweest van burgemeester Rotsart de Hertaing om beide herdenkingen te laten samensmelten.

Die Poolse herdenkingen verliepen steeds in een aparte sfeer, emoties waren nooit ver weg. Dikwijls verschenen er Polen in nationale klederdracht, waarvan de kleuren scherp contrasteerden met de meestal grijze novemberlucht. En de Poolse dankbaarheid vertaalde zich ook in daden: via een opstelwedstrijd konden jaarlijks een vijftal Adegemse kinderen een heerlijke vakantie doorbrengen in Polen.

Generaal Stanislas Maczek, aanvoerder van de Poolse geblindeerde Pantserdivisie, woonde deze plechtigheden dikwijls bij, het was een graag geziene gast in Adegem. Zoals gezegd was ook president Jablonski, samen met koning Boudewijn, eregast op de plechtigheid van 1979.

Op 12 september 1954, tiende verjaardag van de bevrijding, woont prins Albert, de Canadese herdenkingsplechtigheid bij. We zien de prins met naast zich ambassadeur Hebert van Canada.

Het Canadees kerkhof is als het ware het centrale oorlogsmonument van het Meetjesland. Het is ook het meest aangrijpende: de honderden jonge mensen die hier rusten en hun leven lieten om ons te bevrijden van het perfide nazi-juk verdienen het blijvend herdacht te worden. Het zou voor ieder van ons een blijvende aansporing moeten zijn om alert toe te zien dat aan de democratische beginselen van onze maatschappij niet wordt geraakt.

Op woensdag 15 september 1948 brengt generaal H.D.G. Crerar een bezoek aan het Canadees kerkhof. We zien de generaal in het gezelschap van burgemeester dr. Jozef De Prest. De metalen kruisjes op de graven worden enige tijd later vervangen door stenen zerkjes.

Rost haar, dul haar

JULES HUYTTENS, ETNOLOGIE EN HET MEETJESLAND (1861)

Peter LAROY

Per toeval kwamen wij in verwijzingen op het spoor van het historisch werk van een zekere Jules Huyttens. De naam kwam nogal eens voor wanneer het ging over de oorsprong van het merkwaardige Kleitse dialect[1]. Volgens die Huyttens zouden zich in Kleit (maar ook bijvoorbeeld in Sint-Maria-Aalter en in Rijvers-Zomergem) Germaanse volksstammen hebben gevestigd die door de jaren heen hun eigen identiteit hadden bewaard. Niet alleen door hun taal maar ook door hun ruwe zeden blonken zij uit, zo luidde het. Nieuwsgierig door verwijzingen tussen de regels door wilden wij er meer van weten. Zo kwamen wij al vlug terecht bij het boekje *Etudes sur les moeurs, les superstitions et le langage de nos ancêtres (les Ménapiens), comparés avec les usages existant de nos jours dans la Flandre orientale* (*Studie over gewoonten, bijgeloof en taal van onze voorouders (de Menapiërs) vergeleken met de hedendaage gebruiken in Oost-Vlaanderen*). In deze bijdrage proberen wij dit werk te situeren in de (lokale) historiografie, bekijken de inhoud van dit werk en toetsen die op zijn wetenschappelijkheid.

Onzen eersten Oostvlaamschen folklorist

Jules Huyttens (1823-1884) was van vele markten thuis. Hij kwam uit een vooraanstaande Gentse familie en spreidde een brede historische belangstelling tentoon. Op de titelpagina van het aangehaalde boek lezen wij dat Huyttens lid was van de *"Academie d'Archéologie de Belgique, de la Commission pour le conservation des Monuments, de la Société des Beaux-Arts et Belles-Lettres"*. In de jaren 1850-1860 begon hij te publiceren en was daarbij een kind van zijn tijd. Huyttens' aandacht ging bijvoorbeeld uit naar de genealogie van adellijke families in *La noblesse de Flandre du Xe aux XVIIe siècle* (1863-1864). Hij verrichte onderzoek naar de Gentse neringen en publiceerde daarover *Recherches sur les corporations gantoises* (1861). In de *Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique* gaf hij de neerslag van archeologisch onderzoek in gemeenten

rond Gent. Via de meer romantische geschiedschrijving (*Mémoires d'un Archiviste, ou légendes de Flandre*, 1857) belandde Jules Huyttens in de volkskunde. Zijn verdienste op dat vlak komt naar voor in een toespraak die professor De Keyser hield op een bijeenkomst in november 1941, 80 jaar na het verschijnen van het boek *Etudes sur les moeurs*. Huyttens werd toen immers bedacht met de titel van *"onzen eersten Oostvlaamschen folklorist"*, de eerste Oost-Vlaamse volkskundige dus[2].

Hij kreeg deze titel voornamelijk op basis van de uitgave van het eerder vermelde boek *Etudes sur les moeurs*. Het boek verscheen in 1861, telt 142 pagina's, is geschreven in het Frans, uitgegeven bij Hebbelynck in Gent en opgedragen aan graaf Ernest D'Hane Steenhuyse, vriend van de auteur. De publicatie heeft in bijlage een kaart, die meteen aangeeft over welk gebied het gaat: het noordwesten van Oost-Vlaanderen. Het boek kan gerust worden ingedeeld bij wat in het Engels mooi wordt omschreven als *peasant etnography* (letterlijk vertaald: etnografie van de landbouwer, vrijer: volkskundige beschrijving van de boerencultuur)[3]. De werkwijze was eenvoudig. Net zoals een reiziger in een vreemd land terechtkomt, zo begaf Huyttens zich naar het Oost-Vlaamse (*Meetjeslandse*) platteland en probeerde inzicht te krijgen in de gebruiken en gewoonten van deze plattelanders. Hij observeerde niet alleen, hij zocht ook naar verklaringen. Zoals uit zijn titel blijkt, zocht hij naar een aanknopingspunt in het verre verleden (met name de tijd van de Germanen) voor heel wat bestaande gebruiken op het platteland.
Huyttens' invalshoek is niet zo zonderling als men nu zou denken. In de volkskundige traditie van de 19de eeuw waren de Germanen immers een vaak gebruikte referentiebron. Bovendien ziet men dat heel wat auteurs dit volkskundige/Germaanse element koppelen aan een ander gegeven, met name de romantiserende nationale geschiedschrijving. *"Iedere natie zocht en construeerde een verleden waaraan ze eigenwaarde en legitimiteit kon ontlenen. (...) De naties die zich niet op een recente politieke erfenis konden beroemen of die zich juist gevangen voelden in een staatkundig verband, richtten zich op de eigen etnogeschiedenis, de oude volksverhalen en volksliederen, als de laatste brokstukken van een ver en heroïsch verleden. Dat daarin ook het verjongende en vernieuwende meespeelde (...) spreekt vanzelf. Juist van de eigen etnotradities, de authentieke volkscultuur, werd een glorieuze toekomst, een nationale wedergeboorte verwacht."*[4]
Ook het nog jonge België had net zoals alle andere natie-staten uit de 19de eeuw behoefte aan een zekere legitimatie en gebruikte geschiedschrijving als het cement: *"De dragers van de nationale romantische verbeelding (...) gingen op zoek naar continuïteiten in het verleden, die meer eenheid in de Belgische geschiedenis zouden kunnen brengen en haar eigenheid en identiteit zouden kunnen illustreren."*[5]

Als lid van de gegoede burgerij past Huyttens perfect in dit plaatje. Het is zeker niet toevallig dat reeds in de aanhef van het boek (de eerste zin zelfs!) van Huyttens het als volgt klinkt: *"Ecrire l'histoire d'une nation..."* (*"De geschiedenis schrijven van een natie..."*). Merk overigens op

dat het zwaartepunt van het volkskundig onderzoek zich toen wel situeerde in de ontluikende Vlaamse Beweging. Huyttens vormt hier dus wel een buitenbeentje[6].

Met zijn studie over het Oost-Vlaamse platteland wilde Huyttens slechts de basis leggen voor verder en ruimer onderzoek, zo blijkt. Het Meetjesland is voor hem een *laboratorium*, een *proeftuin*, waar hij een aantal dingen heeft kunnen blootleggen. Nu moet er verder onderzoek komen, zo concludeert hij in de slotparagraaf van *Etudes sur les moeurs*. En de opdracht daarvoor zou moeten komen van...de regering *(le Gouvernement)*. Volkskunde, identiteit en nationalisme zijn hier wel duidelijk met elkaar verbonden. De keuze voor het Meetjesland gebeurde waarschijnlijk uit pragmatische overwegingen. Het was voor Huyttens het makkelijkst om deze *authentieke* streek te doorkruisen.

Dit boek van Huyttens is tegelijkertijd een vrij interessant voorbeeld van 19de eeuws wetenschappelijk onderzoek in humane wetenschappen (geschiedenis, antropologie, linguïstiek, sociologie). Gezien het onderwerp is er een vrij grote interesse voor het klassieke verleden (de Romeinse tijd) en de geleerden uit die tijd. Huyttens valt terug op de geschriften van klassieke auteurs als Caesar, Strabo, Tacitus, enz. De lezer kan zich overigens bij momenten niet ontdoen van de indruk dat Huyttens hun werk in zekere mate navolgt (de plotse overgangen in de verhaallijn, de herhalingen, de lange zinsbouw, de sfeer van het werk). Anderzijds verwerkt Huyttens heel wat op dat moment beschikbare wetenschappelijke literatuur in zijn tekst. Er is een verwijzing naar Johan W. Wolf (een belangrijke volkskundige uit die tijd), Jean-Joseph Raepsaet (die schreef over de ontstaansgeschiedenis van België), naar Jean des Roches (auteur van *Epitomes historiae belgicae libri septem, in usum scholarum belgicae*: een soort schoolboek om kinderen te laten kennismaken met de nationale geschiedenis), naar de Duitse maar in Gent docerende professor Warnkoenig, naar Anton Schayes (schreef een volkskundig werk *Fêtes et fastes de Belgique*, 1834) en naar nog een aantal andere wetenschappelijke auteurs uit binnen- en buitenland. Auteur Jules Huyttens had ook aandacht voor mondelinge overlevering en sagen en legenden. Kortom, het werk werd geschreven vanuit een heel uitgebreide en erudiete achtergrond[7].

Nos ancêtres (les Ménapiens)

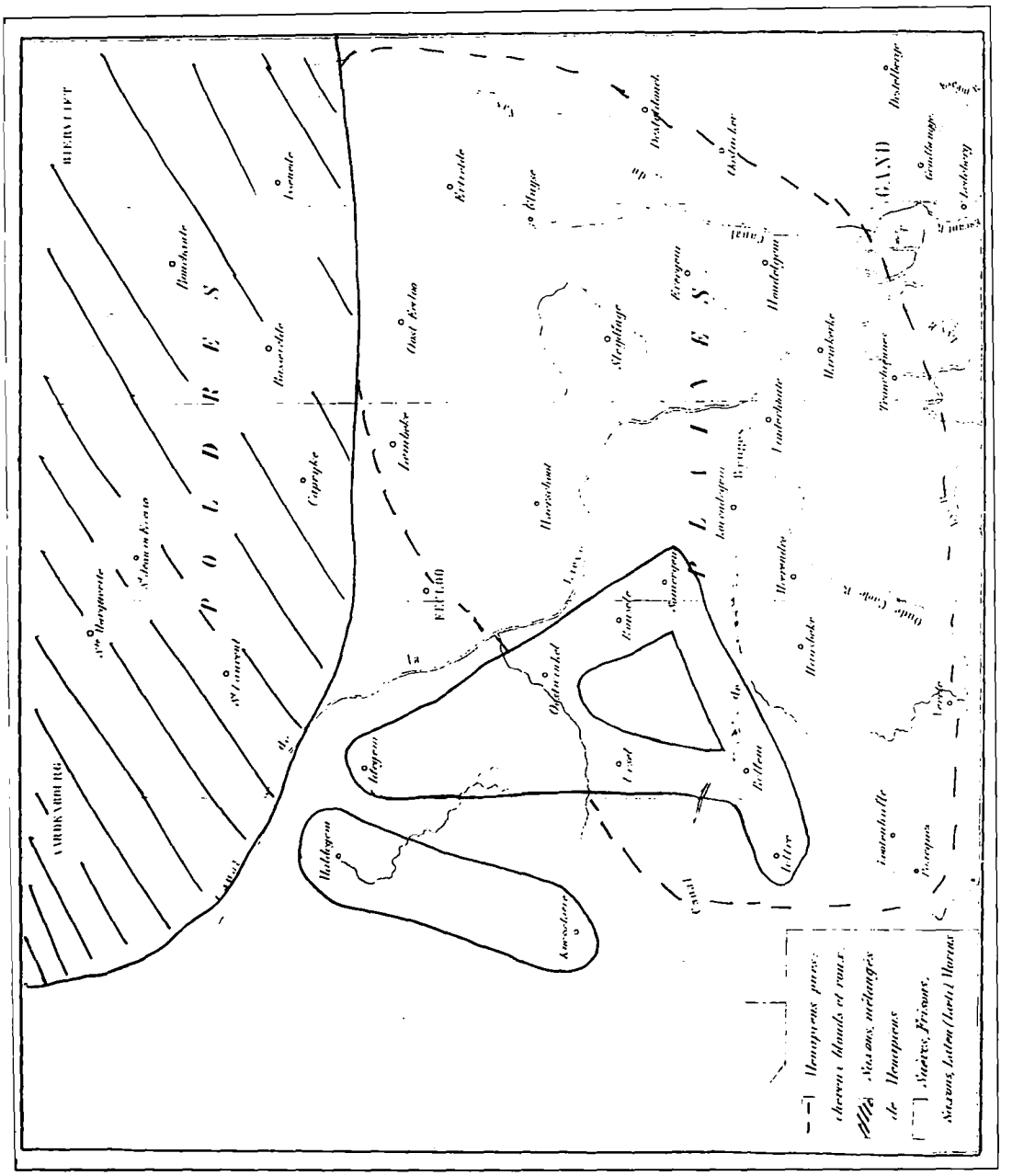
Etudes sur les moeurs beslaat vier aparte hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk geeft de auteur een korte inleiding en ontwikkelt hij zijn theorie in verband met de vestiging van Germaanse stammen. In hoofdstuk twee gaat Huyttens dieper in op de zeden en gewoonten *(Moeurs et usages)*. Vervolgens volgt in hoofdstuk 3 een bespreking van geloof, bijgeloof en religie. Het boek eindigt met een bespreking van taal en linguïstiek.

De Germaanse volksverhuizingen beslaan het eerste deel van het boek. Op basis van een aantal gegevens afkomstig van klassieke auteurs (bijvoorbeeld Julius Caesar) schetst Huyttens die migratiestromen. Hij komt tot de conclusie dat de Menapiërs in onze contreien goed standhouden, slechts hier en daar vermengd met Sueven[8]. In de polderstreken zou de vermenging (Bataven, Saksen en anderen) dan weer wat groter zijn. Volgens Huyttens ziet een aandachtig toeschouwer op het platteland nog steeds de gelijkenis tussen het Germaans karakter en het karakter van de plattelander. De mensen van het platteland schuwen net zoals hun verre voorouders immers alles wat nieuw is; het zijn individualisten die niet veel contact zoeken en eerder gesloten zijn. Huyttens hierover: *"Le campagnard de l'arrondissement Gand est soupçonneux, ne se livre jamais; ardent dans ses passions, il couve la haine, le ressentiment."*[9] Deze karaktertrek van op zichzelf te zijn, zou er bijvoorbeeld de oorzaak van zijn dat mensen uit het ene dorp niet met mensen uit een ander dorp mochten trouwen en dat bijgevolg in sommige dorpen iedereen eigenlijk familie is van elkaar.

De verklaring voor deze zuiverheid van Germaanse karaktertrekken meent Huyttens te vinden in het feit dat deze streken nooit door de Romeinen zijn veroverd en er dus geen vermenging plaatsvond met andere stammen. Dat de Menapiërs nooit werden onderworpen, was niet zozeer omdat zij militaire weerstand konden bieden. De leuze indachtig *"wie niet sterk is, moet slim zijn"*, trokken deze stammen zich bij het naderen van de Romeinse troepen terug in bossen en moerassen. De natuurlijke hindernissen hielden dus - volgens Huyttens toch - de indringer tegen. Uiteindelijk lieten de Menapiërs zich wel inlijven in het Romeinse Rijk, zij het dat het volgens deze auteur eerder een soort *suzereiniteit* was. Op die manier zouden zij hun wetten, instellingen en onafhankelijkheid behouden hebben. Valt het immers niet op dat er nooit een Romeinse nederzetting was in het hart van het Menapisch gebied en dat er ook geen grote heirweg door het gebied liep, zo ondersteunt Huyttens zijn argument.

Voor het tweede hoofdstuk verwijst Huyttens onmiddellijk naar de kaart in bijlage. In aansluiting op zijn eerste gedeelte verdeelt hij het gebied in drie delen: de bossen, de vlaktes en de polders. De nazaten van de Menapiërs wonen in de vlakte die zich uitstrekt van Gent tot in het noorden aan de polders, in het westen tot aan de bossen van Aalter, Zomergem en Eeklo en in het oosten tot aan Mendonk en het Waasland. Volgens deze theorie wonen in het Meetjesland dus oorspronkelijk Menapiërs. In de bosrijke gedeelten zouden er eerder Sueven wonen, vermengd met Saksen en Morenen (hieronder begrijpt hij het gebied Aalter-Maldegem-Zomergem-Ursel-Oostwinkel-Lembeke-Eeklo-Oosteeklo en Sint-Laureins).

De eigenschappen van de mensen in de beboste gebieden zijn de volgende: de mensen hebben er enorm veel energie, zijn vrijheidslievend, houden niet van eentonig werk en geven zich net zoals de wilde over aan

Beeld van de merkwaardige kaart die als bijlage is opgenomen in het boekje van Jules Huyttens. De verschillende zones zijn in zachte kleuren gedrukt, een effect dat bij het kopiëren verdwijnt.
Bemerk de drie gebieden ;

1) *De vlakte met 'de zuivere Menapiërs' : blond en rost haar.*
2) *De polders met 'Saksen' en een 'mengvorm van de Menapiërs'.*
3) *De bosgebieden (Maldegem-Knesselare; Adegem-Oostwinkel-Ronsele-Zomergem-Bellem-Aalter-Ursel); Sueven, Friezen, Saksen, Laten en Morenen.*

capriolen op tijd en stond *("véritable lazzarone en Flandre").* Zij minachten de mensen van de vlakte. En deze haat is wederkerig. Die laatste noemt de mensen die in de beboste gebieden wonen immers de *Boschkerel*, wat zoveel betekent als dief, wildeman. Huyttens merkt op dat het woord *'Kerel'* in zijn oorspronkelijke betekenis eerder staat voor een moedig man, een vrij en onafhankelijk man. De scheldnaam die men dus wilde geven, is een eretitel geworden, die zijn onafhankelijkheid nog maar eens onderstreept. De boskerel is bovenal een ruziemaker en in zijn handen is een mes een gevaarlijk wapen. Deze mensen verschillen fysisch duidelijk van de rest, ze spreken zelfs een andere taal. Hij is kleiner maar handiger, heeft zwart haar en bruine ogen. Daarom is er waarschijnlijk verwantschap met de Morenen.

Binnen de groep mensen die in het bos woont, is er nog een verschil: de *Ryvers* in Zomergem, *Beesefold* (tussen Aalter en Wingene), *Aeltrehoeksken* en *Clyte*. Tot voor een paar jaar durfde niemand hen zelfs bestraffen als zij een misdaad begingen, zo meent Huyttens. Het zijn echte wilden, die geen regels kennen. Zij wantrouwen vreemdelingen en bestelen ze. Prostitutie tiert er welig. Een huwelijk is er gewoon een ceremonie en de kerk heeft niets te zeggen. De bewoners van dat gebied voelen zich verheven boven de rest. En de buren laten hen met rust, bang als zij zijn voor represailles. Het is zelfs gevaarlijk om zich onder hen te begeven zonder een gids 's avonds. Huyttens vraagt zich af van waar zij kunnen afkomstig zijn: Morenen, Sueven of Laten? Het blijft onduidelijk en daarvoor zal eerst een ruimere studie moeten worden ondernomen, schrijft de onderzoeker. Als hij toch stelling moet nemen, dan kiest hij ervoor dat het Sueven zijn: het zijn deze die als laatste hier aankwamen en het waren ook de enigen die de Noormannen weerstonden. Volgens de klassieken waren de Sueven overigens een zeer wild volk.

De bewoner van de vlakte dan weer is eerder kalm en gematigd. Hij doet alles wat men hem vraagt, met zeer veel inzet en zonder er veel over na te denken. Hij is beredeneerder en beschaafder, maar houdt ook van de vrijheid. Hij zal vlug vechten en wordt brutaal als hij heeft gedronken. Met de stadsbewoner heeft hij een een haat-liefde verhouding. Hij moet er noodgedwongen mee leven, maar zal zich niet inhouden om hem *erop te leggen*. Gedreven door armoede en ellende verplaatst de *'campagnard'* zich naar de stad om te overleven. Van zodra hij echter kan (bijvoorbeeld op zondag) keert hij naar zijn geliefde platteland terug.

Een derde ras naast de bewoner van de vlakte en de bewoner van het bos vindt men in de polders. In dit noorden van Vlaanderen vonden vroeger veel overstromingen plaats. Het land is er open en dat manifesteert zich in het karakter van de mensen: ze zijn kalmer en apathischer. Dankzij inzet en kracht vecht de man uit de polders tegen de natuurelementen die hem telkens weer het land willen afnemen. De polderboer heeft respect voor zichzelf en voor de anderen. Hij gehoorzaamt aan wie hij gehoorzaamheid is verschuldigd. De polders zal hij maar met moeite verlaten. Hij kijkt met een zeker misprijzen neer op *het Houtland*.

De uitgestrekte polders zijn immense vlakten, mooi in de lente en grauw in de winter. Volgens Huyttens zijn dit afstammelingen van de Menapiërs, de Saksen en de Sueven. Zonder twijfel is het een mengelmoes.

De Menapiers zijn volgens Huyttens mensen met hemelsblauwe ogen, blonde of rosse lokken, groot en sterk. Het valt hem op dat er heel wat roodharigen te vinden zijn in de kantons Evergem en Sleidinge. De Germanen koesterden hun haartooi en lieten het weelderig groeien. Rood haar was bovendien een teken van dapperheid en moed. De dag van vandaag zou men dat trouwens nog terugvinden in het spreekwoord: *"Rost haar, dul haar"*.

Op die manier hebben wij kennis gemaakt met een merkwaardige etnografische theorie over de Meetjeslandse gemeenten. Huyttens gaat er dus min of meer van uit dat karaktertrekken stam- en/of rasgebonden (dus genetisch bepaald) zijn enerzijds en dat de bewoners bijna meer dan 2000 jaar lang zich niet met elkaar hebben vermengd anderzijds.

Vooral dit laatste gegeven gaat de auteur nog verder uitwerken. Aan de hand van een aantal praktische voorbeelden probeert Huyttens aan te tonen hoe weinig er wel is veranderd sinds de beschrijvingen van Tacitus.

Om te beginnen is er *de woningbouw*. Het is Huyttens opgevallen dat er een verschil is tussen de bebouwing in de vlakte en in het bos. Daarbij ziet hij bovendien nog eens een onderscheid tussen de gewone bewoners van het bosland en zij die dieper in het bos wonen (zie de eerder aangehaalde bewoningskernen). *"Ceux-ci seuls ont conservé religieusement la tradition de leurs ancêtres, seuls ils vivent au XIXe siècle, comme vivaient les Germains; leurs bâtisses sont les mêmes que celles de leurs aïeux, rien n'y est changé."*[10] Bij zijn bezoek aan de Rijvers dacht hij werkelijk terecht te komen bij een nomadische stam uit Hongarije of Walachije (sic).

"Ces véritables bohémiens de la Flandre" wonen immers in hutjes uit leem, dennentakken en beukentakken. Men moet er geen architectonische hoogstandjes verwacht, alles is puur functioneel opgevat. Binnen zijn de hutjes even armoedig als buiten: een grote ruimte, in het midden een haard en iedereen zit er dooreen, zonder onderscheid van leeftijd of geslacht. Sommige hutten zijn eigenlijk meer holen, in niets verschillend van die van dieren. Zij doen dit omdat dit lekker warm is in de winter en aangenaam fris in de zomer. Maar, zo meent Huyttens, *"ces caves leur sont d'une grande utilité pour cacher le produit de leurs rapines et de leurs vols"*[11]. De meeste woningen staan op eeuwige cijnsgrond, volgens Germaans gebruik, of op braakliggende gronden. Zij palmen ook graag de gemene grond in, een aarzelen zelfs niet de wegen in te nemen. De voorbije jaren kwam daar volgens Huyttens een einde aan omdat de wettige eigenaars de wijk bebouwden en de voormalige bewoners civiliseerden.

De bewoner van de vlakte woont op een totaal andere manier. Het is uit een zucht naar comfort maar ook uit noodzaak: om de oogst te bewaren moeten nu eenmaal schuren worden gebouwd. Hij vergelijkt de boerderijen die hij daar heeft gezien met de *villae indominicatae*, uit de middeleeuwen (dan toch niet eens een Germaanse invloed...?).

Les moeurs et les superstitions

In aansluiting op zijn ontwikkelde *etnotheorie* schetst Huyttens een aantal zaken die hij heeft bemerkt op het Oost-Vlaamse platteland/in het Meetjesland en die duidelijk verwijzen naar oude Germaanse gebruiken[12].

Zo is er bijvoorbeeld *het paardrijden*. Dit gebeurt op het platteland nog steeds zoals Tacitus het beschrijft, met name zonder zadel. Verder is er ook de *verering voor de vrouw*, ook een Germaans gebruik. Voor de Germanen waren de vrouwen geen tweederangsburgers, zo luidt het. In vredestijd bewerken zij het land en zorgen voor de kudde. In oorlogstijd volgen zij het leger en moedigen de soldaten aan zo zij al niet meedoen in de strijd. Zij werpen zich nog liever zelf in de strijd om te sterven dan in slavernij te gaan. Zoveel eeuwen later is er nog niet veel veranderd. De vrouw staat aan het hoofd van het gezin en slaat de maat. Zij beslist zelfs wat er op de akker moet staan. Het is ook zij die het loon ontvangt en die haar man wat drinkgeld geeft om naar de kermis of het bal te gaan. (*"Ne voyons-nous pas tous les jours le paysan se soumettre avec la même docilité à cet esclavage, des femmes venir arracher leurs époux aux douceurs du cabaret, et ceux-ci, en serviteurs soumis, les suivre aveuglément?"*[13])

Tacitus wees er verder ook op dat spel en drank zowat het belangrijkste tijdverdrijf waren bij de Germanen. En wat ziet Huyttens op het platteland? Het is er niet anders gesteld. *"Quel est le plaisir du paysan flamand? de jouer aux cartes, aux boules"*. Even later herhaalt Huyttens dit nog eens: *"passer une partie de sa vie au cabaret, c'est aujourd'hui l'idéal, le seul désir du paysan"*. Opvallend is dan wel dat de plattelander, die eigenlijk zeer zuinig is, als hij gedronken heeft, plots zeer vrijgevig wordt. Alle zaken worden met een glas in de hand beslecht, ook de ernstige zaken zoals het besturen van de gemeente: *"nous ne connaissons pas de village où la maison communale ne soit une auberge"*[14].

In de polders heeft de auteur bij zijn tochten nog iets merkwaardigs opgemerkt. Jaarlijks vindt er een groot feest plaats met alle eigenaars uit de streek. Als er iemand nieuw komt, moet die uit een beker een hele fles wijn in een teug leegdrinken. Indien hij tijdens het drinken stopt, vult men de beker opnieuw. Intussen slaan alle aanwezigen met het mes tegen de kristallen glazen.

Drinken kan ook gebeuren ter ere van de goden maar dat wordt wel eens uit het oog verloren *"Il est certain toutefois que nos paysans n'y atta-*

chent plus aucune idée réligieuse, et qu'ils ont totalement oublié l'origine de la cérémonie."[15] Huyttens wijst ook op een gebruik om op einde van een maaltijd *korte drank* in brand te steken: *Tooverheksen branden.* Op veel plaatsen is het ook de gewoonte om rond de brandende beker te dansen en er vervolgens uit te drinken. Overigens zou dat een gebruik zijn dat uit het hoge Noorden afkomstig is, zo meent hij
Een ander Germaans gebruik betreft het glas heffen op de goede afloop: *"les paysans vous souhaitent le bon voyage en vidant la moitié de la coupe et en vous présentant ensuite."*[16] De Germanen dronken uit dezelfde hoorn en gebruikten daarvoor vaak de formule *"Wayt heil, drink heil"*, te vergelijken met de gewoonte *"Op Uw gezondheid, op de uwe"*.

Verder is er *de kledij*. Ook daar is maar weinig veranderd. De boerenkiel (*"le costume national"* van de Vlaamse boer) gaat terug op de *sagum*. Het valt de auteur wel op dat de boerenkiel van het kanton Gent een gewone lengte heeft en een zwart geborduurde kraag terwijl in de omgeving van Lotenhulle en Poesele de kiel wat langer is en vooraan gesloten, met een groene kraag.

Huyttens bekijkt ook de gelijkenissen in de *huiselijke gewoonten*: Tacitus, Caesar en Livius leren ons dat de Germanen aten aan een ronde tafel. Andere auteurs leren ons dan weer dat het stevige lage houten tafels zijn. Is ook dat niet nog typerend voor het *kanton Gent*, zo vraagt hij zich af? Tacitus zegt ook dat vrouwen niet samen eten met mannen. Dat is ook in de Vlaamse gewesten zo. Andere teksten zeggen over de Germanen dat zij dicht bij de haard zitten om te eten. Dat doen de boeren nu ook nog, zo triomfeert Huyttens!

Een ander gebruik heeft te maken met het huwelijk. Bij de Germanen bracht de man een gift mee en dit leeft bijvoorbeeld op het platteland verder in het *stroppen*. Vrienden en kennissen spannen een touw over de weg en pas als ze beloven een rondje te geven, zakt de koord.

Tacitus wees op veel goede dingen maar verwees ook naar *dronkenschap en ruzies. "Les habitants de nos provinces flamandes ont hérité des défauts de leurs ancêtres, comme de leurs bonnes qualités."*[17] Het kanton Gent munt in deze slechte eigenschap nogal uit, zo meent Huyttens. Een aangedaan onrecht vergeet men er niet. Bovendien wordt dat vaak beslecht *met het mes*. Ook dat zou teruggaan op de Germanen. Gelukkig is de toestand sinds de Franse Revolutie verbeterd, zo meent Huyttens: *"Nous ne voyons plus des villages entiers se donner rendez-vous pour se battre au couteau, et ensanglanter nos grandes places et les auberges"*[18]. Hij wijst erop dat dergelijke gevechten plaatsvonden tussen de inwoners van Vinderhoute en Drongen, Vosselare en Poesele. Huyttens heeft proberen een verklaring te vinden maar die is er waarschijnlijk niet. Hij valt daarom maar terug op het etnografisch element: de Germanen zijn nu eenmaal een vechtersras. Hierop verder bordurend volgt een getuigenis van een oude man uit Sleidinge over duels die wer-

den uitgevochten om twisten te beslechten. Dit duelleren gebeurde soms aan elkaar vastgebonden. Een gebruik dat dan weer eerder naar de Vikings zou verwijzen.

Andermaal geïnspireerd op Tacitus wijst Huyttens op de *nauwe verbondenheid* van mensen. Vandaar ook het spreekwoord: *"Het is van het zelfde bloed, dat trekt"* en *"het was mynen bloedvriend"*. Een andere Germaanse invloed zou zijn dat men elkaars bloed drinkt om echte vrienden te worden.

En zo komt Huyttens dan terecht bij de religieuze gebruiken, het derde hoofdstuk van zijn boek. De hoofdstelling luidt dat er sprake is van een soort volksgeloof. De Germaanse of heidense gebruiken waren zo ingeworteld dat de missionarissen er nooit echt in geslaagd zijn om die gebruiken uit te roeien. Om voet aan de grond te krijgen, dienden zij van lieverlede een aantal oorspronkelijke elementen te integreren in de christelijke leer. Op het Meetjeslandse platteland zijn er bijgevolg nog heel wat sporen terug te vinden van de heidencultus. *"Voilà bientôt douze siècles que l'idôlatrie a disparu et les flamands n'ont pas encore oublié les superstitions que leur ont léguées leurs ancêtres."*[19]

Om te beginnen is er de verering voor *de bomen*. De Germanen aanbaden hun goden in de bossen, meer bepaald de bomen waarin hun goden leefden. Wat constateert Huyttens in de 19de eeuw: dat ieder dorp wel een boom heeft die voorwerp is van verering. Men komt er op bedevaart en iedere plaats heeft zo zijn eigen gebruiken. Het zijn voornamelijk eiken die in trek zijn. Een boom als de es, vroeger veel vereerd, staat nu helemaal niet meer in de gunst. Bij de Germanen bestond ook de gewoonte aan de takken van de heilige boom ex-voto's te hangen. De missionarissen konden dit heidens gebruik niet uitbannen en zo komt men dit nu nog tegen op het platteland. Huyttens signaleert in dat verband nogmaals de vermenging tussen heidense en christelijke gebruiken. Missionarissen preekten bij voorkeur in de omgeving van de voormalige *'goddelijke'* boom en het was ook daar dat eventueel mirakels zich voordeden.

In dat verband wijst hij op een legende uit Knesselare, rond de boom van Sint-Amandus. Tijdens een bezoek aan de omgeving van Knesselare zou een inwoner van plan geweest zijn hem te doden. De man wachtte de predikant op met een boog. Van zodra de boog echter op de grond stond, wortelde de boog in de grond en groeide uit tot een boom. In de omgeving van de boom van Sint-Amandus ontstond later de kerk, zo noteert Huyttens.

Naast de bomen zijn er ook *de patroonheiligen*. Ieder dorp heeft zijn heilige die helpt tegen ziekte. Op de feestdag zal de bevolking de patroonheilige *dienen*. Soms is dit ook een kleine bedevaart waarbij de mensen bescherming afsmeken. *"Ainsi on fait des pélérinages pour attirer la protection du ciel sur les cochons, les chiens, les vaches, les chevaux."*[20]

Deze verering vindt niet noodgedwongen plaats in of aan een kerk maar vaak aan een kruispunt, bij een boom, een kapel verscholen in het bos, etc. In Sleidinge kent men zo bijvoorbeeld de bevende hazelaar (*le Trembleur*). In Bellem is er het Veronicakruis, in de bossen verscholen. *"L'image de cette sainte était appendue à un tilleul, qui témoignait par sa vétusté de l'ancienneté du pèlerinage."*[21]

Op die bedevaartplaatsen ontplooide zich meestal een ritueel. En ook hier zijn de Germanen niet ver weg. In een Germaanse offerande stapte de voorganger rond de boom en sprak allerlei magische formules uit. Dit is ook in het christendom overeind gebleven. Huyttens noteerde te Aalter de tocht van *Aeltre nugting*. *"Le concours du peuple y est enorme; les offrandes consistent principalement en poulets. Il est nécessaire pour gagner l'indulgence de faire trois fois le tour de l'église, et l'usage est de rendre immédiatement à une auberge appelée la Pucelle ou l'on passe le reste de la journée a danser."*[22] De Germanen legden hun offer neer op de gebedsplaats en stapten dan ook drie keer rond het altaar, zo merkt de auteur alweer op.

De boom speelt ook een belangrijke rol in *de meimaand*. Mei is volgens Huyttens de maand van het nieuwe leven, van de jonge meisjes en van de huwelijken. Hij haalt een aantal gebruiken aan die hij heeft genoteerd tijdens zijn tochten op het platteland. Er zijn meibomen, er zijn jongelingen die van deur tot deur gaan om te zingen voor de jonge meisjes, voor het huis van een toekomstige worden bomen versierd, enz. De grens met de grol is de onderzoeker niet ontgaan: *"Souvent ces plants de mai ont une signification satirique, ainsi une jeune fille qui, malgré tous ses désirs, ne parvient point à trouver un époux, aperçoit le matin à sa porte un superbe mai que surmonte un simulacre de garçon, les bras étendus vers la porte de la ferme"*. In dat verband signaleert de auteur ook dat bij meisjes van lichte zeden een pruimelaar of een meidoorn in de tuin verschijnt. *"Cette allégorie satirique dont la décence nous empêche de donner le vrai sens et l'explication, entraine souvent à des querelles qui finissent par des combats terribles."*[23]

In aansluiting hierop behandelt Huyttens ook de gebruiken bij echtscheiding en spreekt over het *schaminkelen*: de massa verzamelt zich voor het huis van de ongelukkige en maakt lawaai met potten en pannen. Andermaal is Tacitus met zijn beschrijving van de Germaanse gebruiken niet ver weg. Volgens die klassieke auteur wordt de overspelige vrouw uit de stam gejaagd.

Een ander belangrijk element uit het bestaande volksgeloof is het *geloof in tovenaars en heksen*, zo luidt het. Tovenaars en heksen vervangen de priesters en priesteressen van weleer. De missionarissen hebben met alle mogelijke middelen het bijgeloof bestreden maar dit was niet altijd eenvoudig. *"De nos jours, la croyance aux sorciers et notamment aux sorcières est générale dans la Flandre; si un fait exceptionnel arrive, qu'une cure merveilleuse se présente, ou q'une maladie contagieuse éclate, tout aussitôt le paysan y voit le concours des sorcières."*[24]

Precies daarom ook zijn er nog zoveel legendes en volksverhalen die op het platteland circuleren. De bevolking leeft er nog met de overlevering van Germaanse en Noordse mythologie: de weerwolf of *bietebauw* onder de naam Lodder, Kludde, Osschaert.

Het bijgeloof is groter bij de mens van het platteland dan die van het bos. Alles wat hij niet kan verklaren heeft te maken met magie. Veel mensen daar kunnen ook getuigen van magische of mysterieuze voorvallen. *"Il n'y a presque pas de route qui n'ait eu son apparition et où il ne soit passé quelque scène de sorcellerie".*[25]

Een bijzondere rol is ook weggelegd voor *de duivel*, die in heel wat verhalen op het platteland ten tonele komt. Alles wat mysterieus is, leidt verder tot speculaties: bijvoorbeeld vrijmetselaars en tempeliers. Huyttens heeft ook gezien dat op *de kruispunten van wegen* een en ander aan de hand is. Daar ziet de bevolking vaak een mysterieuze zwarte hond. Tenslotte signaleert hij het geloof in reuzen, kabouters, waterduivels en andere mythische figuren.

Huyttens blijft hier vrij algemeen en ruimt alleen plaats voor een bijzonder volksgebruik in Sleidinge: *het feest van Mithrem*. Dit zou teruggaan op oude Germaanse gebruiken en misschien zelfs nog verder. Het valt Huyttens op dat men naar dat feest komt op zijn klompen. Was dit misschien een teken dat de winter begon? Of was het en religieus gebruik of bijgeloof?

Zo komt onderzoeker Huyttens aan een laatste onderdeel, *de taal*. Omdat hij zelf Franstalig is, heeft hij met veel belangstelling geluisterd in alle bezochte gebieden. Geheel in overeenstemming met de reeds ontwikkelde stellingen, ziet hij ook hier verschillen in de taal van de bewoner van de vlakte en die van het bos. Anderzijds is er ook een verschil tussen de steden en het platteland in het algemeen. Om te beginnen is er de Gentenaar. Zijn taal is satirisch en geladen. Op het platteland spreekt men dan weer korter en scherper dan in de stad. De taal van bewoners van de bosgebieden is levendiger en opgewekter. Daar is ook weer meer de zuivere taal van onze Germaanse voorouders te vinden. In Knesselare bijvoorbeeld valt het gebruik van de *'t'* op. En verder: *"A la campagne, on prononce heyt, bosch, weg: les habitants des bois disent conformément à l'ancienne langue germanique, hout, busch, wegh"*. Huyttens ziet merkwaardig genoeg een Angelsaksische invloed in Eeklo. Volgens hem wordt *"het is"* daar *"this"*, vandaar ook het spreekwoord *"Hij is van Eeklo, het is ne this"*. Op zoek naar verklaringen voor deze verschillen, verliest Huyttens zich in een zeer ondoorzichtig kluwen van vergelijkingen uit allerlei Duitse (Germaanse) dialecten. *"Het gedeelte waarin Huyttens over de volkstaal handelt en het Oost-Vlaamsch vergelijkt met de meest uiteenlopende Duitsche dialecten, is het zwakste van geheel zijn werk."* zo meent professor De Keyser niet onterecht[26].

De waarde van het werk

In het licht van de hedendaagse wetenschappelijke ontwikkelingen zal menig lezer de wenkbrauwen fronsen bij het lezen van deze parafrasering van Huyttens boek *Etudes sur les moeurs*. Vooral het idee om de gebruiken van de 19de eeuwse plattelander *mordicus* te willen vastknopen aan Germaanse gebruiken lijkt uiteindelijk een absurd gegeven. Wat bijvoorbeeld met de veelvuldige vreemde overheersingen van onze gebieden? De Romeinse legers konden misschien bepaalde gebieden niet binnendringen maar de Franse, Spaanse en Oostenrijkse soldaten evenals heel wat huurlingen van nog andere nationaliteit zwierven doorheen de geschiedenis door onze gewesten en zullen wel hun stempel hebben gedrukt. Wat met het het statische karakter dat Huyttens veronderstelt? Is het bijvoorbeeld niet naïef te veronderstellen dat de inwoners van verschillende dorpen niet met elkaar huwden? En zo zijn er nog wel heel wat elementen die bij wijze van kritiek kunnen worden aangebracht.

Maar ongetwijfeld blijft dit werk van Huyttens waardevol. Uit heel wat elementen blijkt immers dat hij toch op een vrij wetenschappelijk verantwoorde manier heeft gewerkt. Hij raadpleegde bijvoorbeeld werken van andere onderzoekers, die overigens bij wijze van bronvermelding vaak terug te vinden zijn. Tussen de regels door zien wij ook dat hij werkelijk het Meetjesland heeft doorkruist en tijd heeft genomen om met de plaatselijke bevolking te praten. Al is de verklaring niet juist, Huyttens bracht heel wat gebruiken en levensgewoonten in kaart die halfweg de 19de eeuw nog leefden of waar er een herinnering aan was. Het is in die zin dan ook dat het boekje *Etudes sur les moeurs* kan gelezen worden. Stedeling en francofoon Huyttens kwam naar het Meetjeslandse platteland als vreemdeling en schetst een beeld van heel wat gebruiken die toen nog in zwang waren. De *zedenschets* hangt echter geen al te positief beeld op van bepaalde gebieden. Enerzijds is er het *'pure'* element waarbij de plattelandsgewoonten zuiverder zijn dan die in de stad. Anderzijds laat Huyttens niet na ook de negatieve aspecten te beklemtonen: de mensen op het platteland zuipen zich te pletter, liggen onder *de sloef*, stoten ruwe klanken uit, zijn goedgelovig en kennen aan alles bijzonder krachten toe, enzovoort.

Een lezing op een ander niveau van het werk brengt dus nog heel wat elementen aan over ons verleden, al dan niet gekoppeld aan het volksculturele aspect. Mede ook door deze tekst te integreren in de nationale geschiedschrijving geniet het werk een zekere waarde: het is een voorbeeld van hoe het *eigenzinnige* platteland geïntegreerd kon worden in de nieuwe natie-staat door een aangepaste geschiedschrijving. Tegelijkertijd licht het een tipje van de sluier op over hoe stedelingen dachten over onze Meetjeslandse bevolking in de eerste helft van de 19de eeuw. En dat was niet altijd onverdeeld positief...

NOTEN

1. Meer specifiek gaat het om een verkennende literatuurstudie in opdracht van de nieuwe eigenaar van de hoeve Papinglo in Maldegem-Kleit. In een aantal bijdragen van de hand van prof. dr. Johan Taeldeman en van Daniël Verstraete over Kleit vonden wij verwijzingen naar Jules Huyttens en zijn merkwaardig boek.
2. P. DE KEYSER, *Een vergeten Oostvlaamsche Folklorist. Jules Huyttens (1823-1884)* in [Oostvlaamse Zanten, 1942, p. 55-78]. Het artikel is een neerslag van een lezing gehouden op de algemene vergadering van de Bond der Oostvlaamsche Folkloristen, 23 november 1941. Het stuk zit in overdruk in de Universiteitsbibliotheek Gent en is in die hoedanigheid door ons geconsulteerd. Aanleiding tot het herdenken is de verschijning 80 jaar ervoor van het aangehaalde boekje. Uit wat volgt (het *'Germaanse'* element) zal blijken dat het waarschijnlijk niet geheel toevallig is dat de volkskundigen precies onder de Duitse bezetting Huyttens' publicatie van onder het stof halen.
3. A. DUNDES (ed.), *International Folkloristics. Classic contributions by the Founders of Folklore*, Lanham-Boulder-New York-Oxford, 1999, p. viii.
4. H. ROODENBURG, *Ideologie en volkscultuur: het internationale debat in Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie*, Nijmegen, 2000, p. 76.
5. P.B.M.BLAAS, *Het romantisch verhaal. Over de vormgeving van het vaderland* in J. TOLLEBEEK, T. VERSCHAFFEL, L.H.M. WESSELS, De palimpsest. Geschiedschrijving in de Nederlanden, 1500-2000 Hilversum, 2002, p. 154.
6. S. TOP, *Volkskunde* in Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Tielt, 1998, p. 3537-3544.
7. Bij het slot: *"Un jour peut-être des savants plus versés que nous dans la mythologie scandinave, nous expliqueront l'origine de ces nombreuses superstitions et la grande diversité d'usages qui existe encore de nos jours en Flandre. Nous ignorons si nous aurons répondu à la attente du lecteur; toutefois, si des erreurs se sont glissés dans notre travail, nous avons la conscience d'avoir puisé à toutes les sources, et il n'a pas dépendu de nous de le rendre plus clair et plus intelligible"*.
   Huyttens raadpleegde niet alleen de werken van sommige andere historici, hij kende ze blijkbaar ook persoonlijk. A. Schayes bevestigde aan Huyttens dat hij zijn historisch onderzoek had opgegeven omdat het teveel geld en moeite kostte. *"Depuis lors, les choses sont bien changées, et aujourd'hui les études historiques, en Belgique, peuvent marcher de pair avec celles des nations voisines."*
   Wat de mondelinge bronnen betreft vinden wij bevestiging in de zin *"Aucun des campagnards n'a pu me donner une explication à cet egard."*
8. *"De tegenwoordige historici houden de Menapiërs voor Kelten,"* zo noteert P. De Keyser in het eerder aangehaalde stuk.
9. *"De plattelander uit het arrondissement Gent is argwanend en geeft zich niet gauw bloot. Hij is een gevoelsmens, waarin de haat blijft branden. Hij kan jaren wachten om zijn doel te bereiken"*
10. *"Zij alleen hebben de religieuze traditie van hun voorouders bewaard, zij alleen leven in de 19de eeuw nog zoals de Germanen eertijds leefden. Hun gebouw zijn dezelfde als van hun voorouders. Er is daar niets veranderd."*
11. *"Deze holen zijn nuttig om de buit van hun inbraken en overvallen te bewaren"*.
12. *"In allerlei gewoonten van de boerenbevolking ontwaart Huyttens het voortleven van de Germaansche zeden,"* zo schrijft P. DE KEYSER, *op.cit.*, p. 65.
13. *"Zien wij niet alle dagen dat de plattelander zich met dezelfde gewilligheid aan deze slavernij onderwerpt, dat vrouwen hun echtgenoten uit de aangename sfeer van het café komen halen en dat deze hen als onderdanige dienaren blindelings volgen?"*
14. *"Wat zorgt voor plezier bij de Vlaamse plattelander? Met de kaarten spelen en bollen. ...Een deel van zijn leven doorbrengen op café, dat is vandaag de dag het groot*

ste plezier voor elke plattelander...Wij kennen geen enkel dorp waar het gemeentehuis geen café is."

15. *"Het is zeker dat onze buitenmensen hier geen enkel religieus idee aan vastkoppelen. Zonder twijfel zijn zij de oorsprong van deze ceremonie vergeten."*
16. *"De bewoner van het platteland wenst u een goede reis, drinkt de helft van zijn glas uit en geeft het vervolgens aan u."*
17. *"De bewoners van onze Vlaamse provincies hebben zowel de slechte dingen als de goed zaken geërfd."*
18. *"Wij stellen vast dat het niet meer zo is dat hele dorpen tegen elkaar vechten met het mes en zo de markten en herbergen met bloed besmeuren."*
19. *"Het is nu bijna twaalf eeuwen geleden dat de afgodderij is verdwenen en de Vlamingen hebben het bijgeloof van hun voorouders nog niet afgezworen."*
20. *"Men onderneemt een bedevaart om hemelse bescherming te vragen voor de varkens, de honden, de koeien, de paarden".*
21. *"De beeltenis van deze heilige is opgehangen aan een lindeboom. De ouderdom van de boom bewijst hoe oud deze bedevaartplaats wel is."* De *'Trembleur'* is waarschijnlijk de legendarische *'bevende hazelaar'*. Zie L. VEREECKE, *De Bevende Hazelaar* in Ons Meetjesland, 1971, 4, p. 57-58. Met dank aan Hugo Notteboom en Fons Pieters voor de achtergrond. Over het Veronicakruis zie F. BASTIAEN, *Veronica's Kruis in Lotenhulle. Moord, legende en mysterie* in Appeltjes van het Meetjesland, 1999, jb. 50, p. 231-254.
22. *"Er is een enorm volkstoeloop. Er worden voornamelijk kippen geofferd. Om de gunsten te winnen moet men drie keer rond de kerk gaan. Verder is het gebruikelijk dat men onmiddellijk daarna naar een herberg gaat, genaamd de Maagd, waar men de rest van de dag danst."* Luc Stockman noemde dit in de *Geschiedenis van Aalter*, Aalter, 1979, p. 493 *"een van de hoogtepunten van het volksleven te Aalter in de negentiende eeuw"*.
23. *"Die meibomen hebben soms ook een satirische ondertoon. Zo kan het bijvoorbeeld dat een meisje die ondanks haar verlangens er toch niet in slaagt een echtgenoot te vinden, 's morgens aan haar deur een prachtige meiboom vindt die een jongeling uitbeeldt, de handen uitgestoken naar de voordeur van de boerderij."*
"Deze satirische voorstelling, waarvan het fatsoen ons verhindert een verdere verklaring te geven, leidt vaak tot ruzies die eindigen in echte veldslagen." Merk op de verhulling die *bourgeois* Huyttens hanteert.
24. *"Ook in onze dagen is het geloof in tovenaars en zeker in heksen algemeen verspreid in de Vlaamse gewesten; wanneer er iets buitengewoon zich voordoet, wanneer een bijzondere genezing plaatsvindt of wanneer een besmettelijke ziekte uitbreekt, dan is dat volgens de plattelander steeds het werk van heksen."*
25. *"Er is bijna geen weg te noemen waar zich geen verschijning heeft voorgedaan of waar er niets is gebeurd dat met hekserij heeft te maken."*
26. P. DE KEYSER, *op.cit.*, p. 77.

De pers in het Meetjesland in de 19de en 20ste eeuw (2)

Paul VAN DE WOESTIJNE

2. DE PERS IN EEKLO IN HET INTERBELLUM

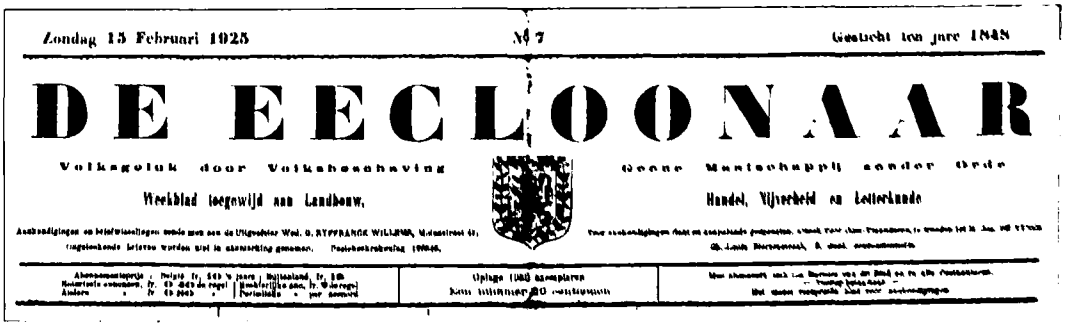
2.1 Nieuwsbladen

2.1.1 De Eecloonaar (1848-)

Desiré De Poortere

Gedurende de bezetting, op 3 maart 1918, overleed na een lange ziekte Georges Ryffranck, hij werd net geen 35 jaar. Zijn weduwe, Marguerite Willems, zette met de steun van haar schoonmoeder, de weduwe Pieter Ryffranck, de drukkerij van De Eecloonaar in de Molenstraat verder.
Naarmate het einde van de oorlog in zicht kwam, begon Desiré De Poortere, onderwijzer in de stadsschool, na te denken over de heruitgave van *Recht voor Allen*, waarvan hij voor de oorlog hoofdredacteur geweest was.[1] De christelijke arbeidersbeweging was tijdens de oorlog monddood gemaakt, de organisatie bestond feitelijk niet meer en het was zeer de vraag of er na de oorlog geld en middelen zouden zijn om de publicatie weer op te starten. Na het overlijden van zijn vriend Georges Ryffranck boden er zich voor De Poortere gunstiger perspectieven aan. *Recht voor Allen* en *De Eecloonaar* waren voor de oorlog naar elkaar toe gegroeid, beide bladen waren christelijk, volksgezind en Vlaams. Met het oog op het opnieuw uitgeven van *De Eecloonaar* na de oorlog zocht Desiré De Poortere contact met de weduwe van Georges Ryffranck om de redactie van het weekblad op zich te nemen. Hij kon zich in grote trekken akkoord verklaren met het programma dat Ryffranck in 1913 had vooropgezet: *De Eecloonaar* als christelijk, onafhankelijk en Vlaamsgezind weekblad. Bovendien bood *De Eecloonaar* het voordeel dat hij direct opnieuw kon beginnen verschijnen en dat hij niet gebonden was aan enige politieke of sociale belangengroep, wat de redacteur eigenlijk volledig carte blanche gaf. Desiré De Poortere genoot het vertrouwen van Marguerite Willems en kreeg vrijheid van handelen. Het vertrouwen was wederkerig, trouwens

zonder De Poortere zou de weduwe van Georges Ryffranck er wellicht nooit in geslaagd zijn het weekblad weer uit te geven na de oorlog.
Het eerste naoorlogse nummer (3388) van *De Eecloonaar* verscheen op zondag 15 december 1918, twee weken later dan *Gazette van Eecloo* van Pius Ryffranck, dat al op 1 december weer op de markt was gekomen. De andere Eeklose weekbladen *De Stad Eecloo* en *Recht voor Allen* hadden opgehouden te bestaan. Een jaarabonnement kostte toen 5 frank en een los nummer 10 centiem.
Desiré De Poortere was alleen verantwoordelijk voor de redactie en hij bepaalde wat er in *De Eecloonaar* werd opgenomen. Iedere week schreef de redacteur een hoofdartikel over een christelijk, sociaal-democratisch of Vlaams onderwerp. De Vlaamse kwestie, de vernederlandsing van het hoger onderwijs, van het gerecht, van het leger en van het bestuur, was brandend actueel en De Poortere liet er geen twijfel over bestaan dat voor hem Vlaanderen op termijn geheel zelfstandig moest worden en dat dit door een consensus boven partijpolitieke tegenstellingen moest worden verwezenlijkt.
Desiré De Poortere was een tolerant en pluralistisch man. Hij ergerde zich aan de onverdraagzaamheid van vele katholieken tegenover andersdenkenden. Zowel katholieken (in *De Noordster*), als liberalen (later in *Het Liberale Noorden*) namen het hem kwalijk dat hij met socialisten goede contacten onderhield. De nieuwe redacteur hechtte aan het plaatselijke nieuws meer belang dan voorheen. Hij haalde dagelijks de stadsberichten in het politiebureau op, had oog voor wat er in de stad gebeurde en hoorde van zijn collega's in de stadsschool uiteraard veel nieuws. Hij schreef wekelijks ongeveer een bladzijde vol met verslagen van activiteiten en evenementen uit Eeklo en omgeving. Hij beperkte zich niet tot het aankondigen ervan, maar becommentarieerde ze ook vaak achteraf. Hij berichtte in een zeer persoonlijke stijl en een zuivere taal over de werkzaamheden van zowel katholieke, liberale als socialistische verenigingen. Sommige berichten of verslagen werden spontaan ingestuurd en die werden afgedrukt met *Ingezonden* of *Medegedeeld*. Andere berichten waren ondertekend door de betrokken vereniging.
Zijn vrienden dokter Achiel Haemers, Alfred Biltris, Robert (Bob) Standaert en de jonge Maurice De Vuysdere, niet toevallig alle vier bestuursleden van het vernieuwde Davidsfonds, werkten onder diverse schuilnamen als gelegenheidsmedewerkers aan *De Eecloonaar* mee.

Zondag 15 Februari 1925 — N° 7 — Gesticht ten jare 1848

DE EECLOONAAR

Volksgeluk door Volksbeschaving — Geene Maatschappij zonder Orde

Weekblad toegewijd aan Landbouw, — Handel, Vlijt, Eerlijkheid en Letterkunde

Oplage (1883 exemplaren

De prijs voor een jaarabonnement steeg van 5 frank in 1918 tot 20 frank in 1927, voor *Holland* en Frankrijk was dat 35 frank en voor Amerika 45 frank. Gelukkig ging ook de oplage naar omhoog van 1.600 in 1918 naar 1.950 in 1923.
Op 30 oktober 1927 overleed op 53-jarige leeftijd Marguerite Willems, de weduwe van Georges Ryffranck, uitgeefster van *De Eecloonaar*. De belangen van haar elfjarig dochtertje Elisabeth werden door een voogd behartigd en die verkocht de drukkerij en het weekblad aan Karel De Sutter. Desiré De Poortere gaf het weekblad verder uit tot het einde van het jaar, maar wenste niet met de nieuwe eigenaar van *De Eecloonaar* samen te werken, omdat hij niet de redactionele vrijheid kreeg om zelf het blad verder samen te stellen.
Met Desiré De Poortere verdween een van de laatste redacteurs die praktisch alleen een weekblad volschreven, bepaalden wat erin werd opgenomen en die zich vereenzelvigden zich met hun weekblad.

Karel De Sutter

Met de overname van *De Eecloonaar* zag de Eeklose middenstandsgroep rond Maurice Goethals, Arthur Van Zandycke, Hubert De Baets, en in mindere mate Desiré Goethals, Jozef en Firmin Roegiers, de kans schoon om de controle over een weekblad te verwerven. Conservatieve katholieken lazen *Gazette van Eecloo* en de christelijke arbeidersbeweging had *De Noordster*. De Eeklose katholieke burgerij wilde het risico niet lopen dat *De Eecloonaar* in handen zou vallen van een Vlaams-nationale groep en schaarde zich achter Karel De Sutter om het weekblad over te nemen.[2]
Door het afhaken van Desiré De Poortere moest Karel De Sutter op zoek naar medewerkers. Remy Van Brabandt en Desiré Goethals schreven over politiek, Maurice Goethals en Arthur Van Zandycke berichten over het verenigingsleven. De belangrijkste medewerker in die tijd was Herman De Roover, een Eeklose onderwijzer die in Brugge woonde en er lesgaf en die schuilging achter de namen H. Van Eikenland en R. EHNAM. Hij schreef gedichten, verhalen en artikels over kunst, religie, moraal en Vlaanderen. De Roover was wetenschappelijk erg geïnteresseerd en onderlegd, hij was bovendien een uitstekend amateur-fotograaf. Een andere medewerker was Emiel Heysse, onderwijzer, op dat moment verzekeraar en bankdirecteur, die een reeks artikels schreef over boekhouden en zakendoen.

DE EECLOONAAR

VOLKSGELUK DOOR VOLKSBESCHAVING

Weekblad toegewijd aan Landbouw

GEENE MAATSCHAPPIJ ZONDER ORDE

Handel, Nijverheid en Letterkunde

24e Jaargang No 42

ZONDAG 16 Oktober 1932

Voor de nationale verkiezingen van maart 1928 bleef *De Eecloonaar* voor het eerst sinds lang niet buiten de kiesstrijd. De enige informatie over de verkiezingen, partijprogramma's en kandidaten, was een verslag van een kiesmeeting in de Katholieke Kring. Steeds meer evolueerde *De Eecloonaar* naar een partijgebonden katholiek weekblad en daarmee nam het de fakkel van *De Noordster* over, het christen-democratisch blad waarin Remy Van Brabandt de standpunten van het katholieke stadsbestuur vertolkte. Daardoor kreeg het meer tegenwind *van Het Liberale Noorden*, dat *De Eecloonaar* bijna wekelijks aanviel.
Vanaf 30 juni 1929 werd de titelplaat herschikt. Rechts in een kadertje, als een blaadje van een scheurkalender, stond de datum, het nummer en, dat was nieuw, de jaargang. In september 1929 werd de drukkerij overgebracht van de Molenstraat naar de *Brugschestraat* 5, waar achter het ouderlijk huis van Karel De Sutter een gebouwtje van ongeveer 100 m2 werd opgetrokken om de cilinderpers voor het weekblad, een kleine degelpers voor familie- en handelsdrukwerk, letterbakken, papiervoorraad etc. onder te brengen.
In 1930 spanden *La Libre Belgique* en *Le Bien Public* een proces aan tegen Karel De Sutter, omdat hij voor de Eeklose afdeling van het Davidsfonds een pamflet had gedrukt, waarin werd gesteld dat die Franstalige kranten de grootste vijanden van het Vlaamse volk waren. Het pamflet eindigde met een oproep tot alle goedmenende Vlamingen om hun abonnement op *Le Bien Public* of *La Libre Belgique* op te zeggen en zich te abonneren op de Vlaamse kwaliteitskrant *De Standaard*. Solidariteitsverklaringen en financiële steun voor het voeren van het proces kwamen massaal van overal uit Vlaanderen. De rechtbank vond het pamflet beledigend en veroordeelde Karel De Sutter tot een lichte straf: het betalen van de proceskosten en het verspreiden van het vonnis.
Vanaf 1932 kwamen er nieuwe rubrieken zoals *Van alles wat* door Ko, een luimig allegaartje van nieuwsjes en grappen met een rijmpje tussendoor. *Onze sportrubriek* besteedde wekelijks veel aandacht aan voetbal, biljart en wielrennen. *Van huis en land/tuin* was een rubriek over land- en tuinbouw, met veel aandacht voor de moestuin en kippen of konijnen van jan met de pet. Nieuw was ook de *Kunstrubriek* over schrijvers en schilders.
De meeste artikels waren niet ondertekend tenzij met een schuilnaam of met initialen. Het is onmogelijk na te gaan wie er schuilging achter A.B., J.B., L. of M.P., die o.m. schreef over *De Vervlaamsching van 't gerecht*, achter Dixit, die zich mengde in de plaatselijke politiek, achter Immerblij, Verax, Dwarsdoor, Vredestichter, Klopstok en Metterdaad, die wekelijks samen met Rechtuit een rubriek *Nagels met koppen* volschreef, vaak weinig hoogstaande modderjournalistiek.
Vanaf januari 1933 was *De Eecloonaar*, op het parochieblad (vanaf 1936) na, het enige katholieke weekblad in Eeklo. Het christen-democratische blad *De Noordster* ging in 1932 op in *Ons Volkblad* en in 1933 hield *Gazette van Eecloo* op te verschijnen.
Na de laag-bij-de-grondse, onwaardige pennentwisten in 1932 tussen *De Eecloonaar* en *Het Liberale Noorden* (en zijn opvolger *Ons Blad*), viel de politieke animositeit een beetje stil, maar ze flakkerde bij verkiezingen

weer op. *De Eecloonaar* was niet langer een onafhankelijk en onpartijdig weekblad, hij was als opinieblad volledig opgegaan in de Katholieke Actie, een klerikale beweging die streefde naar het volledig beheersen van de maatschappij door godsdienst en kerk. Vanaf zondag 18 februari 1934 kreeg *De Eecloonaar* een nieuwe titelplaat met als ondertitel KATHOLIEK WEEKBLAD - GODSDIENST, TAAL, VADERLAND, een verandering waardoor *De Eecloonaar* voortaan een katholiek (partij)blad werd.
In 1934 deed Karel De Sutter grote inspanningen om van *De Eecloonaar* het *best ingelichte en flinkst opgestelde* weekblad van het Meetjesland te maken, want de concurrentie van *'t Getrouwe Maldeghem* was groot. Er werden meer foto's en illustratie in *De Eecloonaar* gepubliceerd. Een ploeg van nieuwe bekwame medewerkers werd aangeworven om verschillende rubrieken te leiden: *Katholiek leven, Geestesleven,* waaronder afwisselend *Kunst, Letteren, Wetenschap, Geneeskunde, Filmrubriek, Opvoedkunde, Jeugdbeweging, Radiorubriek, Sportrubriek, Vrouwenhoekje, Binnen- en Buitenlands nieuws* en *Humoristisch Hoekje.* Desiré Goethals begon steeds meer historische artikeltjes te schrijven over straatnamen, folklore, beroemde mannen, parochiaal leven en magistraten in de 16de, 17de en 18de eeuw. Bijna wekelijks verschenen er hoofdartikels van *Pierlala,* een journalist in wie de lezers in toenemende mate Pius Ryffranck herkend zullen hebben. Ryffranck hield zich toen wijselijk afzijdig van sociale en politieke problemen van zijn tijd en had het over de maatschappij, de mens en zijn kwalen.
Voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 stelde *De Eecloonaar* zijn kolommen ter beschikking van de concentratie van KVV (Katholiek Vlaamsch Verbond) en VNV (Vlaamsch Nationaal Verbond), die samen de verkiezingen verloor. Pas dan begon *De Eecloonaar* goed te fulmineren tegen het liberaal-socialistisch stadsbestuur, nooit waren de gemeenteraadsverslagen zo lang en van zoveel commentaar voorzien.
Het laatste vooroorlogse nummer van *De Eecloonaar* verscheen op zondag 3 mei 1940. Tijdens de bezetting wilde Karel De Sutter *De Eecloonaar* niet uitgeven, hij zou toch geen toelating hebben gekregen. De Duitsers lieten zijn drukkerij met rust, zolang hij zich beperkte tot het drukken van het parochieblad en van familiedrukwerk.

DE EECLOONAAR

KATHOLIEK WEEKBLAD

GODSDIENST TAAL & VADERLAND

90e Jaargang No 42

ZONDAG 16 Oktober 1938

SCHOOLVRIJHEID !

Hoera, ter Zege !

't Was een buitengewone kiesstrijd !
Begonnen onder internationale bedreigingen, onderbroken door wapengekletter en mobilisatieslurm, eindigt hij in een teeken van zekere onverschilligheid bij velen.

Kiezers en Kiezeressen,

herinnert U.

Daar is toch iets veranderd.

2.1.2. Gazette van Eecloo (1867-1932)

Reeds op 1 december 1918 verscheen het eerste naoorlogse nummer van *Gazette van Eecloo en het District*. Papier was schaars en het formaat wilde nogal eens veranderen. Ryffranck klaagde erover dat het papier, de lonen, de machines, de letters, etc. vreselijk duur geworden waren en dat zijn Gazette hem niets opbracht. In Eeklo hadden *De Stad Eecloo* en *Recht voor Allen* er de brui aan gegeven, maar Pius Ryffranck wilde nog lang de pen niet neerleggen, schrijven was zijn lang leven. Geregeld moest het hem van het hart dat de katholieke pers niet genoeg werd gesteund.
In dat eerste nummer begon Ryffranck met de publicatie van zijn oorlogsdagboek onder de titel *Uit de jongste dagen (Nota's uit ons dagboek)*, dat de gebeurtenissen van oktober en november 1918 behandelt. Vanaf het nummer 2463 van 16 februari 1919 publiceerde hij *Korte bijdragen tot de geschiedenis van Eecloo onder het Duitsch beheer*, die de periode van oktober 1914 tot juni 1918 bestrijken. De twee samen vormen zijn oorlogsdagboek.[3]
Toen in Versailles de rekening van de oorlog vereffend werd en 'het kleine België' compensaties vroeg voor wat het in de oorlog geleden had, pleitte Pius Ryffranck voor het inlijven van Zeeuws-Vlaanderen bij België, dat zou heel wat grensproblemen oplossen. Nederland werd door de grote mogendheden niet gestraft omwille van zijn neutraliteit en België werd gepaaid met de Oostkantons.
In de oorlog was Pius Ryffranck pacifist geworden. In dat opzicht stond hij achter de frontgedachte Nooit meer oorlog! In april 1919 moest hij de publicatie van *De Wapens neer!* een aangrijpend pleidooi tegen de gruwelen van de oorlog van nobelprijswinnares Bertha von Suttner, staken, omdat het werk op de staatsindex van boeken stond, die niet door de post mochten worden verspreid.
Als Vlaming en secretaris van het Davidsfonds pleitte hij na de oorlog voor de vernederlandsing van het onderwijs, het leger, het bestuur en het gerecht, maar was bereid compromissen te aanvaarden voor het behoud van het Frans in Vlaanderen.

Zondag 22 December 1918. N. 2466 Twee-en-Vijftigste jaar.

GAZETTE VAN EECLOO

EN HET DISTRICT

Weekblad verschijnende den Zondag-morgend

GOD EN LAND VORST EN VOLK

Pius Ryffranck was geen democraat. Vroeger had hij vier stemmen, omdat hij gestudeerd had, belastingen betaalde en vader was van een talrijk gezin. Nu hadden de snotneuzen van 21 jaar evengoed één stem als hij en dat kon hij niet goed verdragen. De redacteur van *Gazette van Eecloo* had het niet begrepen op de nieuwe landpachtwet en de achturige werkdag. Hij hing schrikbeelden op van een maatschappij waarin syndicalisme, socialisme en bolsjewisme zouden zegevieren. Hij besefte wel dat de tijden veranderd waren en dat hij het tij niet kon keren, maar hij kon het toch niet nalaten zijn gedacht te schrijven, daarom hield hij zijn Gazette in stand, hij was verslaafd aan zijn weekblad.
Zijn excentrieke vriend en flamboyante collega Victor De Lille van *'t Getrouwe Maldeghem*, die hij een *halve revolutionair* noemde, verweet hij de eensgezindheid van de katholieken te breken.[4] Victor De Lille en Pius Ryffranck bestreden elkaars politieke ideeën in de Katholieke Arrondissementsbond en in hun weekbladen, maar ze werden nooit vijanden.
Pius Ryffranck las veel kranten, in de eerste plaats de plaatselijke weekbladen *De Eecloonaar*, *De Noordster* en *Het Liberale Noorden*, maar ook *'t Getrouwe Maldeghem* en de nationale Vlaamse en Brusselse bladen, *La Libre Belgique* voorop, *Le XXe Siècle*, verder *Het Fondsenblad*, *Het Nieuws van den Dag*, *De Gentenaar*, *De Landwacht* en *Het Handelsblad*, kranten waarnaar hij geregeld verwees.
Zijn *Gazette van Eecloo* werd graag gelezen, niet alleen in het Meetjesland, maar ook in Vlaanderen. Dat blijkt uit reacties in Vlaamse kranten op gekruide artikels en krasse uitspraken van de redacteur van de *Gazette van Eecloo*.[5] Die had een vlotte pen en schreef een enorm beeldrijke taal.
Pius Ryffranck wilde zijn zoons in de zaak betrekken, zowel in de redactie van *Gazette van Eecloo* als in het beheer van de drukkerij, die in de jaren twintig enkele malen *Drukkerij der gebroeders Ryffranck* werd genoemd. Zijn oudste zoon, Jacques, doctor in de rechten, verzorgde na de oorlog de rubriek buitenlandse politiek in *Gazette van Eecloo* en Jan (Baptist), agronoom, schreef in de jaren twintig de landbouwkroniek. Blijkbaar had geen van hen interesse en heeft hun huwelijk en hun carrière hun andere wegen doen inslaan.

Zondag 12 April 1931 № 3089 Vijf-en-Zestigste Jaar

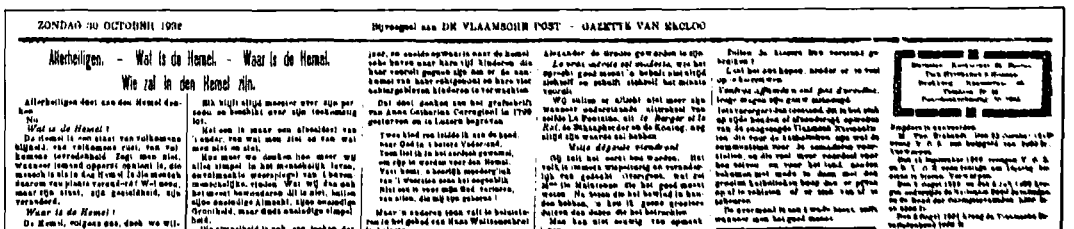
GAZETTE VAN EECLOO

EN HET DISTRICT

Weekblad verschijnende den Zondag-morgend

GOD EN LAND VOORT EN VOLK

Onder de titel *Wat Jan Fratsaert zag en hoorde op reis* publiceerde Ryffranck in 1924 het verhaal van zijn reis naar Lisieux.
In 1926 kreeg Pius Ryffranck het aan de stok met zijn *confrater* van *De Eecloonaar*, Desiré De Poortere, die hij van socialistische sympathieën verdacht. Naar aanleiding van de muntontwaarding schreef hij dat *De Eecloonaar* en zijn lezers geen benul hadden van geldzaken. Ryffranck meende in naam van zijn familie, de eigenaars van *De Eecloonaar* sedert 1849, te mogen spreken en beschuldigde er De Poortere van *De Eecloonaar* te hebben overrompeld.[6] Daarop repliceerde Desiré De Poortere dat het juist Ryffranck was geweest die *Gazette van Eecloo* van zijn kozijn August Van Acker had ingepikt en dat hij al twee katholieke bladen had begraven.[7]
Met de jaren werd Ryffrancks toon in woord en schrift milder en scheen hij zich omwille van de eenheid in de katholieke partij te verzoenen met de christen-democratie.
Af en toe had hij het aan de stok met *Het Liberale Noorden*, waar Karel Locufier en Jan Daneels, leeftijdsgenoten, zich nog goed herinnerden wat Pius Ryffranck in een vorig journalistiek leven had gedaan en geschreven.[8]
In sociale conflicten hield hij zich het liefst op de vlakte, omdat hij meende dat er bij zulke krachtmeting geen winnaars zijn. Hij bekeek sociale agitatie als een politiek spel en verweet de christelijke vakbonden dat ze door stakingen in de kaart speelden van het socialisme, dat gelijkstond met de ondergang van de christelijke beschaving. Werknemers die de patroons eisen stelden, dat vond hij de wereld op zijn kop. Hij kon het dan ook niet laten tijdens de lock-out van 1928-1929 de stakende textielarbeiders de schuld te geven van het sociaal conflict dat 1 500 arbeiders in Eeklo trof.
Op 6 mei 1929 vierde Pius Ryffranck zijn 50-jarige activiteit als journalist en zijn 30-jarig redacteurschap van *Gazette van Eecloo*. Als journalist schreef hij zijn Gazette nog wekelijks vol, in de politiek wilde hij nog altijd zijn stem laten horen. Hij was een man van de oude stempel en had het niet begrepen op de veranderingen in de maatschappij, zoals stem-

ZONDAG 30 OCTOBRE 1921e

Bijvoegsel aan DE VLAAMSCHE POST - GAZETTE VAN EECLOO

Allerheiligen. - Wat is de Hemel. - Waar is de Hemel.
Wie zal in den Hemel zijn.

recht voor vrouwen, de laïcisering van het openbaar leven, rechten voor de arbeiders, democratisering van de maatschappij en ontspanning (film, sport, etc). Af en toe verscheen er een gedicht van Herman Bogaerd en een historische bijdrage van zijn vriend schepen Desiré Goethals of van de Gentse historicus Alfons Van Werveke.[9] Een zeldzame keer schreef een medewerker een verslag van een voetbalwedstrijd van KFC Eeklo of van een wielerwedstrijd.
Met het nummer 3022 van de 65ste jaargang op 29 november 1931 verscheen *Gazette van Eecloo en het District* voor de laatste keer als zelfstandige publicatie op vier bladzijden. Het blad versmolt met *De Vlaamsche Post*, een nieuw katholiek, gematigd Vlaams-Belgisch weekblad, waarop de lezers zich konden abonneren tegen dezelfde voorwaarden als op *Gazette van Eecloo*. Pius Ryffranck liet wekelijks in zijn drukkerij op één vel recto-verso zijn Gazette drukken met dezelfde rubrieken als voorheen en liet het als *bijvoegsel* in *De Vlaamsche Post* steken.
In 1932 werd Pius Ryffranck ziek en op het einde van dat jaar staakte hij de uitgave van *Gazette van Eecloo en het District* die hij sedert 1899 wekelijks vrijwel alleen volschreef.[10]
Daarmee kwam een eind aan de publicatie van een kwaliteitskrant die op uitzondering van vier oorlogsjaren gedurende 65 jaar werd volgeschreven en uitgegeven door twee begenadigde journalisten: August Van Acker (1867-1898) en Pius Ryffranck (1899-1932)

2.1.3 De Noordster (1921-1931)

Na de Eerste Wereldoorlog had de christelijke arbeidersbeweging het moeilijk om zich te herstellen en te reorganiseren. De vooroorlogse Volksbond van Joris Helleputte en Arthur Verhaegen, erg anti-socialistisch, deelde de arbeiders op in gilden, gepatroneerd door de kerk en geleid door christelijke voormannen. Die bevoogding was voorbijgestreefd.
Het akkoord van Loppem bracht een regering van nationale unie aan de macht die de vervlaamsing van het hoger onderwijs in Vlaanderen, de achturige werkdag, de vrijheid van (vak)vereniging en het algemeen enkelvoudig stemrecht (voor mannen!) moest doorvoeren. Daardoor leken de socialisten in het parlement op de absolute meerderheid af te stevenen, maar regionaal golden andere verhoudingen. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 haalden de katholieken in Eeklo acht van de dertien zetels en kwam er met o.m. burgemeester Lionel Pussemier een nieuwe generatie politici aan de macht die het Katholiek Verbond als democratische standenpartij wilden uitbouwen. De christelijke arbeidersbeweging moest zich in de katholieke partij meten met de burgers (Katholieke Kring) en de boeren (Boerenbond) en moest als sociale organisatie de strijd aanbinden met de socialistische, in mindere mate de liberale vakbonden en ziekenfondsen. Voor de oorlog had ze in Eeklo beschikt over een eigen orgaan *Recht voor Allen*, maar in november 1918 bleken manen slagkracht, en wellicht ook visie op de organisatie van de christelijke arbeiders, te ontbreken om het weekblad weer te laten verschijnen. De christelijke arbeidersbeweging moest al haar energie gebruiken om haar

werking, die vier jaar stilgelegen had, weer op te starten. Bovendien was de vooroorlogse redacteur van *Recht voor Allen*, Desiré De Poortere, opsteller van *De Eecloonaar* geworden.
De Christelijke Sociale Werken, een parochiale organisatie waartoe de christelijke vakbond, de christelijke Volksbond, het ziekenfonds Onze Steun en de coöperatie met twee winkels behoorden, stond onder leiding van *geestelijk bestuurder* Theofiel Neyt en had haar zetel in de Werkmanskring, Kaaistraat 40 in Eeklo.[11]
Op 30 januari 1921 kwam het tot een samenwerking van de Meetjeslandse christelijke ziekenfondsen in het Verbond Steunt Elkander.[12] Op het landelijk congres van de Sociale Werken van 31 juli 1921 werd besloten tot de stichting van het Algemeen Christelijk Werkersverbond (ACW), een federatie van arrondissementele werkersverbonden. Het stelde zich tot doel de arbeidersopvoeding/volksontwikkeling ter harte nemen en de inspraak van de arbeiders in de katholieke partij te organiseren. In de afdeling Werkliedenbelangen werd toen besloten de actie te ondersteunen met de uitgave van een weekblad in Eeklo, Aalst, Dendermonde, Kortrijk, Tielt en elders.[13]
Op zondag 20 november 1921 verscheen het eerste nummer van *De Noordster, Christen, Vlaamsch en Volksgezind Weekblad voor 't Meetjesland, Opstel en Beheer: Werkmanskring, Kaaistraat 40, Eecloo.*[14] Het blad mat 54 bij 36 cm en was gedrukt op vier kolommen van 7,1 cm, vanaf nr. 7 op vijf kolommen van 6,2 cm. De verantwoordelijke uitgever was Em. Willems, *Kerkstraat-Rooze 1 Eecloo.*[15] Een nummer kostte 15 centiem, een jaarabonnement 7,5 frank (voor het buitenland 10 frank). Het weekblad werd gedrukt in *Onze Drukkerij, Groote Markt 63 – Eecloo.* Dat was de drukkerij van de Christelijke Maatschappelijke Werken die voor de oorlog *Recht voor Allen* drukte, waarvan Pieter François en later Desiré De Poortere zaakvoerder waren. Op de Markt nummer 63 had Pieter François, later Firma François (zijn weduwe en in 1921 zijn dochter Marie) ook een winkel *In St-Joseph*, een boek-, papier- en mercerie-handel.[16] De drukkerij lag achter de winkel en werd geleid door drukker Desiré Tourny, ze maakte reclame voor *Doodbeeldekens, Trouwbrieven, Visietkaarten, Circulairen, Plakbrieven, alle drukwerk voor vereenigingen, Bureelbehoeften, enz.*[17]

Tweede Jaargang. N' 11. Prijs per n' : 15 centiemen. Zondag 12 Maart 1922

DE NOORDSTER

Christen-, Vlaamsch- en Volksgezind Weekblad voor 't Meetjesland

Het eerste nummer verscheen op de dag van de wetgevende verkiezingen, de lezer werd opgeroepen om te kiezen op lijst 5. Het bevatte een beginselverklaring onder de titel *Ons Blad*, ondertekend door *De Redactie*:
"Wij strijden NIET VOOR PERSONEN maar VOOR DE VERWEZENLIJKING VAN PRINCIEPEN die wij meenen in de volle overtuiging onzer ziel de beste te zijn om de wereldorde te handhaven, het geluk van de werklieden in 't bijzonder en van hunnen stand in 't algemeen te verzekeren.
Wij willen GEEN KLASSENSTRIJD DOCH KLASSENVERZOENING : Burgers en Boeren die onze kristene Werklieden de plaats gunnen die wij als menschen en als vrije burgers moeten eischen, zullen immer in ons trouwe vrienden en medehelpers vinden.
Wij willen het onze bijbrengen om den kristen werkliedenstand onzer streek te ontwikkelen op alle gebieden, te veredelen, in een woord naar ziel en lichaam gelukkiger te maken."
Verder stond op het eerste blad nog wat kiespropaganda en een artikel *Mannen van karakter* door Renovato, vermoedelijk de schuilnaam van e.h. Theofiel Neyt.[18]

Voor AL uw Drukwerk

Doodbeeldekens, Trouwbrieven, Visietkaarten, Circulairen, Plakbrieven, alle drukwerk voor vereenigingen, Bureel behoeften. enz. enz.

Wendt u tot

Onze Drukkerij

Groote Markt 63 — EECLOO

Daar zult gij spoedig en trouw bediend worden.

INST-JOSEPH **FIRMA FRANÇOIS**

Boek-, Papier- en Mercerichandel

TROUWE BEDIENING - MATIGE PRIJZEN

Het tweede en derde blad waren gevuld met vaste rubrieken *Politiek Nieuws* en *Nieuws uit de streek*. Daarin kwamen alle gemeenten en dorpen uit het Meetjesland aan bod, waar een afdeling van de vakbond, het ziekenfonds of de coöperatie bestond. De bijdragen werden vaak voluit ondertekend: Prosper Pauwels (Kaprijke), L. De Groote (Waarschoot), Eugeen Chalmet (Zelzate), Frans Verbauwen (Zelzate), Jules Claeys (Lembeke), Louis Genbrugge (Kluizen), C. Cautreels (Wachtebeke), soms met een schuilnaam: VOS (Aalter), Josué (Aalter), T'Jefken (Waarschoot), of initialen E.V. (Kaprijke), V.P. (Bassevelde), en nog veel meer.
Wat aanvankelijk *Stadsnieuws* heette, werd later bij het streeknieuws onder *Eecloo* geplaatst. Die kolommen werden gevuld (nooit ondertekend) door de plaatselijke mandatarissen vooral Remy Van Brabandt en de gewestelijke propagandisten Maurice Van Depoele (vakbond) en Raymond De Mey (secretaris van het ziekenfonds).[19] Ze bevatten ook de burgerlijke stand van Eeklo, gemeenteraadsverslagen en katholiek verenigingsnieuws (muziek, toneel, bibliotheek, etc), vooral van de activiteiten in de Werkmanskring. Onder wisselende titels schreef een Eekloos medewerker (Maurice Van Depoele?) een populariserende rubriek gemengd nieuws uit het Meetjesland en de rest van de wereld: *Van op de Torenhaan*, *Op 'n eeuwig Zwijgen*, *Lachen en Weenen*, *Door de Brilglazen*, *Op reis met de Paaschklok*, etc. Feitelijk wereldnieuws vond de lezer in *Den Wereld Rond*.
Op de laatste bladzijde stond het feuilleton en reclame voor De Volksmacht (Waarschootse coöperatie), voor De Werkmanskring (Eeklose coöperatie met winkels in de Molenstraat 43 en Lijnendraaiersstraat 10 Eeklo), voor het ziekenfonds Onze Steun, voor Onze Drukkerij en voor enkele zaken in Eeklo. De uurtabellen van trein en tram konden uiteraard niet ontbreken.
Vermoedelijk was de manier van werken dezelfde als indertijd bij *Recht voor Allen*. De redactie kwam de woensdagavond samen en besprak wat er in het volgende nummer zou verschijnen. Die *opstelraad* bestond uit Theofiel Neyt, bestuurder der Christelijke Maatschappelijke Werken, schepen Remy Van Brabandt, de gewestelijke propagandisten Maurice Van Depoele en Raymond De Mey en misschien ook wel de drukker Desiré Tourny. Vermoedelijk was er geen hoofdredacteur die verantwoordelijk was voor het redigeren, corrigeren en verzenden van *De Noordster*, het innen van abonnentsgeld, de briefwisseling, de boekhouding, de betalingen, kortom het beheer van zowel het weekblad als de drukkerij, maar gebeurde dit werk door een van de vrijgestelden op het secretariaat van de vakbond of het ziekenfonds.
Op 4 december 1921 verscheen Rik Van Bommelen weer ten tonele. Iemand moet hem gevonden hebben in de drukkerij, want hij was een vaste waarde in *Recht voor Allen*.[20] Het mannetje in zwart rokkostuum staat licht voorovergebogen, heeft een snuifdoos in de ene hand en steekt met zijn andere wat snuif in zijn neus. Iemand zijn snuif geven betekent in het dialect zoveel als op iemand kritiek hebben, iemand zijn zaligheid geven. In de begeleidende tekst is Rik Van Bommelen een naïeve welweter die het slachtoffer wordt van zijn eigen domheid en er anderen in nau-

welijks verholen toespelingen bij betrekt. Tijdgenoten zullen wel geweten hebben wie er bedoeld werden, maar vele allusies ontgaan de moderne lezer.[21] Ik vermoed dat de geestelijke vader van Rik Van Bommelen, zoals in *Recht voor Allen*, Remy Van Brabandt was.
De structuur van *De Noordster* bleef in grote trekken gedurende jaren onveranderd. In 1922 was er op de eerste bladzijde een nieuwe rubriek *Feiten van de Week*. Renovato schreef verder geregeld erg godsdienstige en moraliserende bijdragen. Basiel De Craene, onderpastoor in Kaprijke, hield in het Meetjesland lezingen over de christelijke arbeidersbeweging en schreef nu en dan eens een bijdrage (onder de schuilnaam Groening?).[22] Soms verscheen er een artikel van een nationaal mandataris zoals volksvertegenwoordigers Isidoor De Greve, P. Van Schuylenbergh, R. De Bruyne, diocesaan *bestuurder* kanunnik Coppens of propagandisten van andere gewesten, zoals Jan Kayaerts en Gustaaf Burs-

Rik Van Bommelen

RIK —(Opgeruimd) Vader, we hebben 'n kindeken gekocht en 'tis'n schoontje. man. En 'k kom u vragen om peetje te zijn...

VAN BOMMELEN. — Zeker, mijn jongen, met plezier. — Is het 'n meisje?. ..

RIK. — Nee neen't vader : raad ne keer·

VAN BOMMELEN. — Een jongentje ?...

RIK. — Hoe weet ge dat ; wie heeft u dat al weest vertellen?.

Authentiek.

sens. Af en toe werden artikels overgenomen uit kranten of tijdschiften (bijv. De Standaard). M.B. (Marie Bauwens, *leidster der vrouwengilde*, of Marie Bira?) schreef over de vrouwenbeweging (huishoudschool, etc.).
In de rubrieken van Zelzate had de correspondent het geregeld aan de stok met het socialistisch blad *Het Noorderlicht*, en in Waarschoot was er af en toe pennentwist met *Het Licht*, ook van socialistische signatuur. De Eeklose syndicalisten en mutualisten vonden dat Pius Ryffranck in zijn *Gazette van Eecloo* soms te ver ging, maar echt geviseerd werden de socialistische gemeenteraadsleden Theofiel Lampaert en Kamiel Verhas, die na de oorlog van de liberalen naar de socialisten was overgestapt.
Nu de katholieke partij een standenpartij geworden was, werd er vrij veel bericht over de burgers in de Katholieke Kring en de boeren in de Boerenbond en de Boerinnengilde. In feite was *De Noordster* het enige christelijke blad in Eeklo dat de standpunten van het homogeen katholieke stadsbestuur verdedigde, daar zorgde schepen Remy Van Brabandt voor. Het was ook het enige blad waarop de katholieke partij enige greep had. Pius Ryffranck voer in zijn *Gazette van Eecloo* zijn eigenzinnige, conservatieve koers en de verdraagzame Desiré De Poortere hield zich in *De Eecloonaar* ver van partijpolitieke standpunten. Vanaf 1925 leverde *Het Liberale Noorden* flink wat weerwerk en werd de toon in de twee weekbladen bitser en grimmiger.
De redactie van *De Noordster* hield zich voor het overige ver van sensatie. Op de vraag van lezers waarom er geen aandacht werd besteed aan het proces van de bende van Adegem antwoordde zij: "*eenvoudig, omdat wij overtuigd zijn beter te doen door onze lezers gezonde lectuur te bezorgen, dan wel door onze kolomen* (sic) *te vullen met over zoo een afzichtelijke bende te schrijven. Ieder zweeg, ons dunkens, die beter dood.*"[23]
Vanaf 18 mei 1924 (4de jaargang, nummer 20) sierde een nieuw vignet de eerste bladzijde van *De Noordster*. Tot 19 oktober 1924 bleef Emile Willems verantwoordelijk uitgever van *De Noordster*. Een nummer verder was dat Desiré Tourny, Patersstraat 14 in Eeklo. Sedert zijn huwelijk met Marie François in 1922 was Maurice Baele zoniet eigenaar, dan toch zaakvoerder van de drukkerij. Het verder drukken van *De Noordster* was allicht deel van de overeenkomst, als verantwoorderlijk uitgever van een christen-democratisch blad fungeren zou de geloofwaardigheid van *De*

6ajaarg., Nr 40 Zondag 10 October 1926
DE NOORDSTER
Christen, Vlaamsch en Volksgezind Weekblad voor 't Meetjesland

Noordster in het gedrang gebracht hebben, aangezien Maurice Baele behoorde tot de Eeklose burgerij. Daarom werd Desiré Tourny, meesterdrukker bij *De Noordster* gebombardeerd tot verantwoordelijke uitgever. Zijn naam zou er maar een goed jaar opstaan. Vanaf 1926 werd zelfs geen verantwoordelijk uitgever meer vermeld.
Tot eind oktober 1926 kostte een nummer 15 centiem, een jaarabonnement 7,5 frank (12,5 frank voor het buitenland), daarna bleven die prijzen onvermeld. Dit wijst erop dat er weinig of geen losse nummers werden verkocht en dat het abonnementsgeld van de abonnees begrepen was in hun lidmaatschapsbijdrage van ziekenfonds, vakvereniging of coöperatie.
Na enkele jaren verslapte de ijver van de lokale correspondenten enigszins en bleef het streeknieuws veelal beperkt tot berichten uit Eeklo, Aalter en Zelzate. Van andere gemeenten kwam er nog sporadisch iets binnen. Vanaf de vierde jaargang (1924) kreeg de streek van Deinze een ruime plaats in *De Noordster*. Vermoedelijk beschikte de streek van Deinze over geen eigen blad en voelde men de noodzaak om de werking in Deinze en omgeving te ondersteunen met berichtgeving in *De Noordster*. In elk geval verschenen wekelijks bijdragen van M. Vermaercke van de Volks-kring op de Markt 81 in Deinze. Zijn mederedacteurs noemden hem steevast *Maerckus*. Hij schreef over de werking van de christelijke ziekenfondsen en vakverenigingen in de gemeenten en dorpen Astene, Zulte, Sint-Martens-Latem, Deinze, Vinkt, Nevele, Petegem, Zeveren, Meigem, etc. De samenwerking met Deinze resulteerde bovendien in een vijftal vaste advertenties voor middenstandszaken in Deinze. Vanaf 1925 begon ook vakbondssecretaris Edmond Foes geregeld een bijdrage te schrijven. Het aantal abonnees in Deinze en omstreken schoot daardoor zo de hoogte in, dat het rendabel was vanaf 1927 een eigen blad uit te geven onder de titel *Ons Weekblad*.[24] Voor Zelzate gebeurde einde 1927 hetzelfde onder de titel *De Gildebode*.[25] Inhoudelijk waren de drie bladen dezelfde, alleen de titel verschilde, de redactie bleef onveranderd in de Kaaistraat 40 in Eeklo.
In november 1927 schreef *Het Liberale Noorden* dat Remy Van Brabandt, de feitelijke hoofdredacteur, op zoek was naar twee of drie nieuwe redacteurs.[26] Wellicht wilde hij terug naar een verantwoordelijke eindredacteur, zoals Desiré De Poortere er voor de oorlog een geweest was. Een onderwijzer was daarvoor de geschikte persoon, de naam van Gaston Steegers werd in dat verband genoemd.[27]
De Noordster, Ons Weekblad en *De Gildebode*, drie christen-democratische bladen, werden gedrukt bij Maurice Baele-François, Grote Markt 63 in Eeklo. De drukkwaliteit van *De Noordster* ging jaar na jaar achteruit. Maurice Baele investeerde niet in de drukkerij, de letters raakten versleten en de pers had haar beste tijd gehad. Hij beschikte blijkbaar niet over genoeg ervaren personeel en toen meester-drukker Desiré Tourny ziek werd, liep het uit de hand.[28] Verkeerde nummering, foute data, onderbeïnkte vlekken, slechtgedrukte exemplaren, etc. deden de redactie besluiten hun blad vanaf 8 april 1928 te laten drukken bij Karel De Sutter-Wambersie, die vanaf 1 januari *De Eecloonaar* had overgenomen.[29] Het formaat bleef hetzelfde, het papier was wat lichter, maar wel steviger, het

lettertype scherper en beter leesbaar, het geheel beter verzorgd. Blijkbaar hadden de adverteerders een contract met drukker Baele, want geen enkele advertentie, die van De Werkmanskring uitgezonderd, ging mee naar De Sutter.[30] Een los nummer kostte toen 25 centiem (vanaf 1929 30 centiem).

In grote trekken zag het blad er toen uit als bij zijn stichting in 1921. De eerste bladzijde bevatte algemene bijdragen over politiek, syndicalisme, ziekteverzekering, coöperaties, etc., artikels die de christelijke arbeider konden interesseren. De rubriek *Ons praatje* behandelde op een luchtige manier, lokaal, binnen- en buitenlands nieuws. Op de tweede en derde bladzijde stond het *Nieuws uit de streek*, dus uit het Meetjesland, vooral uit Aalter, Eeklo (met weinig syndicaal nieuws) en Waarschoot. In de kolommen *Selzaete en omtrek* trok de correspondent als vanouds van leer tegen *Het Noorderlicht*. De rubriek Deinze en omstreken bestreek enkele kolommen en bevatte ook algemeen nieuws uit de streek. De bladzijde werd verder opgevuld met *Allerlei* en met de burgerlijke stand (overlijdens en huwelijken) uit Eeklo, Zelzate, Deinze, Petegem. Het sportnieuws deed schuchter zijn intrede, buiten voetbal en wielrennen was er toen niet veel belangstelling voor sport. De laatste bladzijde werd gevuld met (weinig) advertentie en veel uurtabellen van de treinen naar Gent, Brugge, Zelzate en aansluitingen op andere lijnen en van de trams Eeklo-Aalter-Ruislede, Eeklo-Watervliet-grens.

Het laatste feuilleton (*Slachtoffer van het Biechtgeheim*) was in 1926 geëindigd en niet vervangen door een nieuw. Het vervolgverhaal in de lokale krant, bedoeld om lezers aan zich te binden, had zijn beste tijd gehad.

In de lock-out van 1928-1929 stelde *De Noordster* zich niet erg militant op. Het laatste wat de redactie wilde, was de arbeiders ophitsen tegen de patroons. Ze ging vooral in de aanval tegen de socialisten, uiteraard niet op syndicaal vlak, maar vooral op politiek gebied.

Tot 1929 vertolkte *De Noordster* middels de pen van schepen Remy Van Brabandt de standpunten van het katholieke stadsbestuur en was het blad bijna wekelijks het mikpunt van de aanvallen van de liberale oppositie in *Het Liberale Noorden*. Naarmate *De Eecloonaar* steeds meer de tolk werd van de klerikale partij, viel *De Noordster* terug op zijn rol als verdediger van de belangen van de christelijke arbeiders en vielen de aanvallen van *Het Liberale Noorden* stil.

In 1932, na elf jaargangen, hield *De Noordster* op te bestaan.[31] Mogelijks kampten nog meer regionale weekbladen van de christelijke arbeidersbeweging met materiële en financiële problemen. In elk geval fuseerden vanaf 1932 *De Noordster* (Eeklo), *De Gildebode* (Zelzate), *Ons Volksblad van 't Dendermondsche*, *De Nieuwe Tijd (Sint-Niklaas)*, *Ons Volksblad voor het arrondissement Aalst* en *Ons Volksblad voor het arrondissement Geraardsbergen* tot een nieuw weekblad onder de titel *Ons Volksblad*, orgaan van het Christen Werkersverbond van Oost-Vlaanderen, gedrukt en uitgegeven in Dendermonde.[32] Daardoor kreeg de plaatselijke redactie meer tijd voor ander werk en werden door een uniformiteit in de standpunten de regionale verschillen weggewerkt.

2.1.4 Het Liberale Noorden (1925-1935)

Na het verdwijnen van *De Stad Eecloo*, dat sedert september 1914 niet meer verscheen, zaten de liberalen in Eeklo zonder weekblad. Prosper Van Acker, uitgever van *De Stad Eecloo*, zag geen brood in de uitgave van zijn blad zonder de financiële steun van de liberale partij, en die kwam er voorlopig niet. De liberale voormannen, meest (textiel)fabrikanten, hadden na de oorlog hun handen vol met het heropstarten van hun bedrijf. Bovendien dachten zij dat het algemeen stemrecht vanzelf in hun voordeel zou spelen en de dominantie van de katholieke partij teniet zou doen, zodat zij baas op het stadhuis konden worden. Bij de verkiezingen van april 1921 haalde de liberale lijst met 17% van de stemmen twee verkozenen, de katholieken hadden acht verkozenen en de socialisten drie. De liberalen hadden de kracht van het socialisme onderschat en zagen zich als derde partij gedegradeerd tot toeschouwer. Hun vroegere bondgenoot was een tegenstander van formaat geworden. Er moest dus iets gebeuren om in het Meetjesland de liberale stem te laten horen: de uitgave van een liberaal blad als aanloop naar de wetgevende verkiezingen van 5 april 1925.
Het eerste nummer van *Het Liberale Noorden, Volksgezind Weekblad van het Liberaal Verbond Oud-Arrondissement Eecloo*, verscheen op vrijdag 27 februari 1925. Een nummer kostte 15 centiem, een jaarabonnement 8 frank. *Het Liberale Noorden* verscheen op vier bladzijden van 44 bij 57 cm, gedrukt in zes kolommen van 6,2 cm per bladzijde. De verantwoordelijke uitgever was Edouard Verschueren, Ste.-Margrietestraat, 22 in Gent. Dat was het redactieadres van de *Vlaamsche liberale pers*, die naast *Gazette van Gent*, nog zes liberale weekbladen in Oost-Vlaanderen uitgaf.[33]
Op de eerste bladzijde schreef *Het Bestuur*:
"Wij hebben het genoegen aan onze vrienden van Eecloo en omliggende het eerste nummer aan te bieden van ons eigen orgaan, dat, naar wij vast hopen, een schitterende toekomst tegemoet gaat.
Tot nu toe waren wij op andere bladen aangewezen, voor 'n Eecloosche correspondentie, die door den aard der zaak, slechts zeer beknopt kon zijn. Thans zal "Het Liberale Noorden" ons toelaten de interesten onzer bevolking te bespreken en te verdedigen zooals het behoort, en we zijn dan ook overtuigd dat alle vrienden zich tot plicht zullen rekenen hun orgaan met alle krachten te ondersteunen, in het belang der liberale partij."
Wie was *Het Bestuur*? het bestuur van de Eeklose liberale partij of van het Liberaal Verbond, of werd de Eeklose redactie bedoeld, die zich *het Perscomiteit van het Liberaal Verbond* noemde? Artikels en bijdragen voor *Het Liberale Noorden* dienden bezorgd te worden op het adres van Werkmanswelzijn, Statiestraat 113 in Eeklo, het liberale-partijlokaal. De Eeklose redactie was verantwoordelijk voor de inhoud van de eerste en (soms) tweede bladzijde. Die bevatten nieuws *Uit Eecloo* en uit alle andere gemeenten en dorpen uit het Meetjesland, politieke standpunten in de gemeentepolitiek, syndicaal nieuws, ziekenfondsberichten en nieuws uit het liberale verenigingsleven.

De Eeklose medewerkers hadden het aanvankelijk vooral gemunt op de socialisten. Hun eerste artikel loog er niet om: *Waarom de Socialisten moeten bekampt en hardnekkig bestreden worden.* De socialisten zagen hun rangen aangroeien met meestal liberale overlopers, die vaak smerig aangepakt werden en slagen onder de gordel moesten inkasseren. Uiteraard werden altijd (doorzichtige) bijnamen gebruikt, zoals *Dees Cigare* (Desiré Goethals), *Lam-peerd* (Theofiel Lampaert), *Kam-hiel* (Kamiel Verhas), *Gust* (Gustaaf De Hulsters), *'t Stropken* (Arthur Servaes), etc. De eerste jaargangen van *Het Liberale Noorden* bevatten een volledige kroniek van de gebeurtenissen en activiteiten (schandalen incluis) van *de Roode Muite*, zoals het Eeklose volkshuis Germinal genoemd werd. Ook de katholieke partij moest het ontgelden, burgemeester Pussemier, René De Bruyckere (*Rete*) en vooral advocaat Remy Van Brabandt (*Kaake, Brabanderken*), de vertegenwoordiger van de christelijke arbeiders en de eigenlijke uitgever van *De Noordster*. Het scheldproza werd vaak voortgezet in de rubriek *Ditjes en datjes*, tegen *Het Nachtlichtje* (het socialistische blad *Het Licht*) en vanaf 1926 *De Bekomste* (*De Toekomst*) en tegen het *(Noord)sterreken* (*De Noordster*) en *Gazette van Eecloo*. Naast enkele ernstige bijdragen werd ook aandacht besteed aan sport, uiteraard FC Eeklo. De rest van het weekblad was de verantwoordelijkheid van de redactie in de St.-Margrietstraat in Gent. De lezer vond er binnen- en buitenlands nieuws, rechterlijke kronieken, moorden en branden, *Nieuws uit Gent* en elders in Oost-Vlaanderen, programma' s van Gentse bioscopen (met foto' s) en natuurlijk de advertenties op de laatste bladzijde. Af en toe ver-

5' JAAR. — N° 23 PRIJS PER NUMMER : 30 CENTIEMEN VRIJDAG 1 JUNI 1928

HET LIBERALE NOORDEN

Volksgezind Weekblad van het Liberaal Verbond Oud-Arrondissement Eecloo

ABONNEMENT : 15,00 frank per jaar. MEN SCHRIJFT IN OP AL DE POSTBUREELEN

LEIDERSCHE, 1 St. Maria-Margrietstraat, Gent. - Telefoon 410 ... Telefoon 140

AANKONDIGINGSPRIJS. — ... WERKLIEDENBLAD.

WERKLIEDEN, op ZONDAG 3 JUNI wordt gij ter stembus geroepen voor de hernieuwing der Werkrechtersraden.

Dien dag, zooals in andere omstandigheden, zult gij stemmen voor de LIBERALE KANDIDATEN. Voor de Patroons witte en gele stembrieven onder N° **2**. Voor de Bedienden groene stembrieven onder N° **1**. Voor de Werklieden rose stembrieven onder N° **3**.

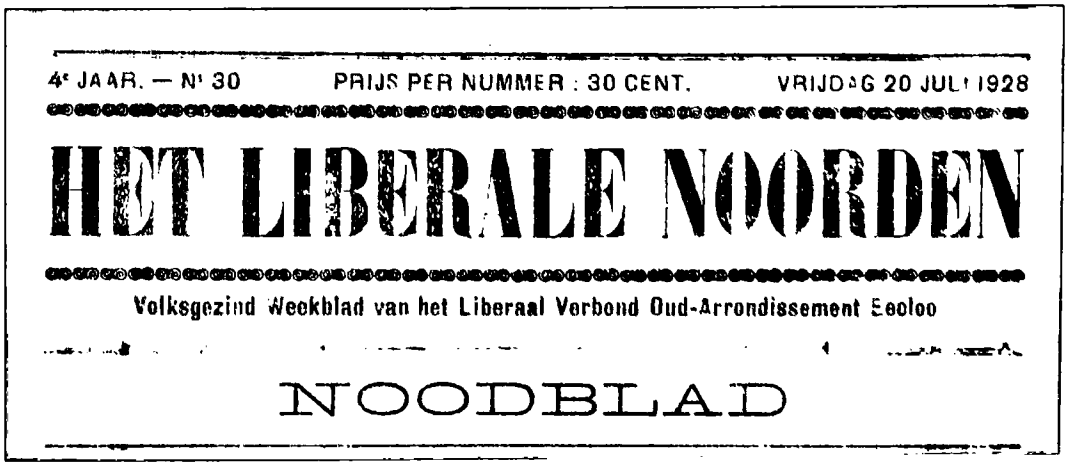
Bedienden
ONDER NUMMER
1
GROENE STEMBRIEVEN

Patroons
ONDER NUMMER
2
WITTE EN GELE STEMBRIEVEN

Werklieden
ONDER NUMMER
3
ROSE STEMBRIEVEN

scheen er ook eens een artikel van een volksvertegenwoordiger, zoals Albert Devèze en J. Hoste, kwestie van de liberale kiezer niet uit het oog te verliezen.
Geen van de bijdragen werd met de naam van de auteur ondertekend, wel met schuilnamen zoals *Veritas, Demos, Libertas, Nemo, Labor, Door, Jesco* en *Rik*. Wie in de Eeklose redactie zat, is niet met zekerheid te achterhalen. De liberale voormannen waren toen Arthur Gillis, Jan Daneels, Karel Locufier, Norbert Van Doorne en Arthur Goethals. Karel Locufier schreef onder de schuilnaam *Rik*, Prosper Van Acker, de vroegere uitgever van *De Stad Eecloo*, leverde bijdragen over het Willemfonds en zijn bibliotheek.[34]
Over de activiteiten van de diverse liberale verenigingen, die hun zetel hadden in het Werkmanswelzijn rapporteerden Arthur De Vlieger, vakbondssecretaris, en Jan Lion, uitbater van het Werkmanswelzijn. Zijn taak werd in 1931 overgenomen door Gaston Bral. Geregeld verschenen er ingezonden stukken (*buiten Verantwoording der Redactie*) en lezersbrieven, meestal ondertekend *Eenige abonnés* of *Een groep Abonné's*.
Wie er achter de schuilnamen van de correspondenten uit het Meetjesland zitten (bijv. *Alceste* van Zelzate), is al helemaal niet bekend. Wel was Victor Bockaert uit Aalter geregeld gastspreker op vergaderingen in het Meetjesland.
Het was vooral Prosper Van Acker die waakte over het Vlaamsgezinde karakter van *Het Liberale Noorden*. Hij had al enkele dichtbundels gepubliceerd en liet af en toe een gedicht afdrukken. Hij maakte schoon schip met het liberale franskiljonisme en schreef over nieuwe taalwetten, Elfjulivieringen, literatuur, kunst en lokale geschiedenis. Prosper Van Acker was voorstander van officieel onderwijs en ijverde voor de oprichting van een rijksmiddelbare school in Eeklo (*Onze Strijd voor een Rijksmiddelbare School te Eecloo*).
In juli 1928 verhuisde de drukkerij haar kantoren van de Sint-Margrietstraat naar Nieuwen Boschstraat 1 in Gent en daardoor kon het blad twee weken niet verschijnen. De Eeklose redactie wendde zich tot drukker Hippoliet Steyaert-Spittael in de Zilverstraat 13 in Eeklo om twee noodnummers te drukken. Ze bevatten vooral Eekloos nieuws.[35]
Vanaf juli 1928 berichtte *Het Liberale Noorden* uitvoerig over de staking in de textielsector, die uitmondde in de lock-out, die tot februari 1929 duurde. Het waren vooral de socialisten die het moesten ontgelden en die de uithongeraars van de werkende klasse genoemd werden! "*Met welgevallen en in de schijnheilige hoop de roode bende te zien gelukken de liberale vesting in Eecloo te vernielen, heeft de nooit ontbrekende klerikale dubbelzinnigheid medegeheuld en uit den schoot onzer klerikale Eecloosche tegenstrevers zijn zelfs buiten onze stad tegen onze propagandisten, verwijten en verdachtmakingen uitgelokt, op plaatsen waar alleen vrede, verdraagzaamheid en naastenliefde zou moeten worden gepredikt*", schreef *de Redactie* eind december 1928.[36]
Met elke verkiezing kwam er een opstoot van onverdraagzaamheid en zaten *Het Liberale Noorden* enerzijds en de Eeklose katholieke bladen *Gazette van Eecloo, De Noordster, De Eecloonaar* en het kiesblad *De Klaroen van 't Vrije Noorden* anderzijds, elkaar te bestoken met lage toe-

spelingen, verdachtmakingen, beschuldigingen en leugens, doorgaans scheldproza van een laag allooi. Daarbij deelde ook het socialistische blad *De Toekomst* in de brokken.
In 1930 bleef het nieuws uit de Meetjeslandse gemeenten beperkt tot Eeklo, Zelzate (Bijdragen van *Alceste* en de Burgerlijke Stand) en af en toe Maldegem (*Blauwe Vaân*). Blijkbaar had de liberale partij in Eeklo het roer omgegooid, want de aanvallen tegen de socialisten bleven uit en het waren vooral de verkozenen uit de Katholieke Kring in De Gouden Leeuw (*de Gouden Aap*) die in de rubriek *Ditjes en Datjes* de volle laag kregen. De liberalen hadden blijkbaar begrepen dat, als de katholieken in 1932 stemmen zouden verliezen, ze de socialisten nodig hadden om een coalitie te vormen.
Naarmate *De Eecloonaar* zich op het einde van de jaren twintig klerikaler opstelde, kreeg het meer verwijten naar het hoofd geslingerd in *Het Liberale Noorden*, vooral Karel De Sutter, die *den duts der dutsen* genoemd werd, moest het ontgelden.[37] *De Noordster* kreeg daardoor minder aanvallen te verduren en bleef buiten schot.
Het liberale verenigingsleven werd wekelijks breed uitgesmeerd, vooral de werking van het heringerichte Willemsfonds en de successen van de toneelbond van de Liberale Jonge Wacht, die hoog scoorde in het Koninklijk Landjuweel. Wekelijks verscheen er op de eerste bladzijde reclame voor Cinema Werkmanswelzijn en een uitgebreid verslag van de wedstrijden van FC Eeklo dat kampioen werd in de provinciale reeks en naar bevordering mocht. Prosper Van Acker begon met zijn graag gelezen reeksen *Plaatselijke Portrettengalerij* en *Honderd jaar Kunst te Eecloo (1830-1930)*.
Nadat Jan Lion, lokaalhouder van Café Werkmanswelzijn, in augustus 1931 verhuisd was naar Café Gambrinus op de Markt, staakte hij zijn medewerking aan *Het Liberale Noorden* en verscheen er minder Eekloos nieuws.
In 1933 kwam er een eind aan de samenwerking met de Gentse drukker Edouard Verschueren. Het krantenpapier was nogal grof en de kwaliteit van het drukwerk was niet goed. Dat oubollige imago paste niet in de ver-

4e JAAR. — N° 30 PRIJS PER NUMMER : 30 CENT. VRIJDAG 20 JULI 1928

HET LIBERALE NOORDEN

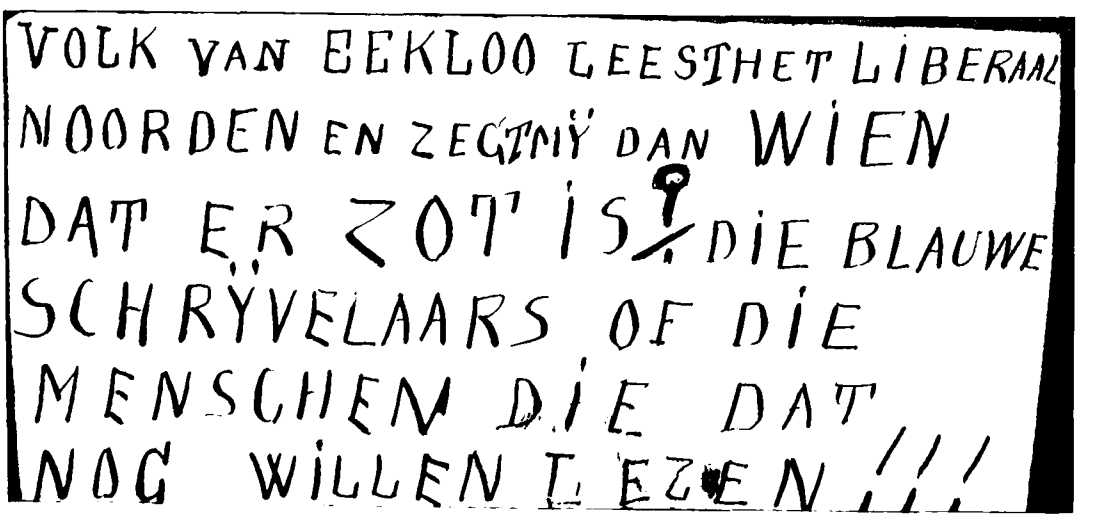
Volksgezind Weekblad van het Liberaal Verbond Oud-Arrondissement Eecloo

NOODBLAD

nieuwing die de liberale partij voor ogen had. Bovendien voelde de Eeklose redactie van *Het Liberale Noorden* zich niet langer thuis in de *N.V. De Gentsche Liberale Pers* van Edouard Verschueren, die naast Nederlandse kranten ook het Franse *La Flandre Libérale* uitgaf. Daarin werd de Vlaamse volksvertegenwoordigers, o.m. Norbert Van Doorne, al eens verweten zich te Vlaamsgezind en te tolerant tegenover de Vlaamsnationalisten op te stellen. Na de gemiste gemeenteraadsverkiezingen van 1932, waarbij de katholieken achteruitgingen, maar toch nog de meerderheid behielden, was er een nieuw elan nodig voor de werking van de Eeklose liberale verenigingen. *Het Liberale Noorden* kreeg een verjongde redactie, Gaston Bral werd hoofdredacteur, en vooral een fris kleedje.[38] Daar zorgde de nieuwe drukker Michel Bracke-Dubois uit Sint-Gillis-Dendermonde voor, die gaf al enkele Oost-Vlaamse liberale weekbladen uit.[39]

Het Liberale Noorden werd gedrukt op beter papier en kreeg een nieuwe opmaak, een bladspiegel van 39 bij 57 cm, met vijf kolommen tekst van 6,7 cm in een groter, beter leesbaar lettertype.[40] Een jaarabonnement (in de post of in het liberaal lokaal Werkmanswelzijn) kostte 15 frank en voor een los nummer (aan de broodkarren van de coöperatie Werkmanswelzijn of aan de kiosk in het Eeklose station) moest de lezer 30 centiem betalen.

Het Liberale Noorden bevatte nog alleen artikels van de eigen redactie over algemene kwesties of over wat zich in Meetjeslandse gemeenten (vooral Eeklo, Zelzate en Maldegem) afspeelde, geen treinontsporingen in Spanje, wildstropersdrama's in Wommersom, griepepidemieën in Birmingham, Onze Kolonie of nationale voetbaluitslagen meer. Op bladzijde drie en vier stond hoofdzakelijk reclame, nu ook van Eeklose bedrijven (o.m. brouwerij Krüger). Af en toe verscheen er een foto, ook van lokale activiteiten of van Meetjeslandse adverteerders. In zijn nieuwe opmaak oogde het blad luchtiger, het bevatte weliswaar minder leesvoer, maar werd leesbaarder. *Het Liberale Noorden, Volksgezind Weekblad van het Liberaal Verbond Oud-Arrondissement Eecloo* (*Eekloo*, vanaf 18 februari 1933), verscheen niet langer op vrijdag, maar op zaterdag, het eerste

nummer op zaterdag 7 januari 1933, nummer 2 van de tiende jaargang, die eigenlijk de negende jaargang was. De naam van de nieuwe uitgever, Gaston Bral, Statiestraat 105 (Werkmanswelzijn), Eeklo stond nu op de eerste bladzijde, maar de belangrijkste medewerker bleef Prosper Van Acker. Hij publiceerde gedichten, historische bijdragen, de reeks *De straten van Eecloo* en af en toe een vertaald feuilleton. Na het overlijden van Karel Locufier sr. en Arthur Gillis was hij nog de enige medewerker van de oude garde. Ook *Ditjes en Datjes* (van Prosper Van Acker?) verscheen verder met aanvallen op het katholiek stadsbestuur en zijn orgaan *De Eecloonaar*. Enkele bijdragen van de Liberale Jonge Wacht waren ondertekend door Pierre Tourny. Sport (voetbal, wielrennen, biljart en duivenmelken) mocht niet ontbreken, daaraan verleende Pierre Locufier zijn medewerking.
In Maldegem en Zelzate werd *Het Liberale Noorden* met de bode van de vakbond of het ziekenfonds meegegeven. De Maldegemse redactie (o.m. *Melda* en *Libertas*, lokaal Café Cécile/Cecilia, bij Henri De Backer) trok als voorheen van leer tegen *'t Getrouwe Maldeghem* en de partij van De Lille en betreurde dat Ernest De Laere geen zetel in de gemeenteraad in de wacht kon slepen. Ook het Maldegemse katholieke blad *Het Meetjesland* moest het ontgelden. De redactie van Zelzate (Het Liberaal Huis, Grote Markt in Zelzate) berichtte uitvoerig over de politieke toestand en de werking van de liberale verenigingen; de burgerlijke stand en de verslagen van de gemeenteraad ontbraken nooit. Daar was vooral het socialistische *Het Noorderlicht* de grote tegenspeler. De lokale correspondenten zonden hun kopij rechtstreeks naar drukker Bracke in Sint-Gillis

Elfde Jaar — Nr 10 Prijs per nummer : 30 centiemen 3 Maart 1934

HET LIBERALE NOORDEN

Volksgezind Weekblad van het Liberaal Verbond Oud-Arrondissement EEKLOO

ABONNEMENTSPRIJS : 15,00 FR. PER JAAR
Men schrijft in op al de Postbureelen
Alle briefwisseling moet Dinsdag avond ingezonden zijn

Redactie en Bureel : «Werkmanswelzijn», Statiestraat, 105, EEKLOO.
Uitgever : Gaston BRAL, Statiestraat, 105, EEKLOO. — Telefoon : 113.
Postcheeknummer : 48.14.76.
Boekdrukkerij M. Bracke-Dubois, St-Gillis-Dendermonde. Telefoon 224

Aankondigingen van buiten Oud-Arrondissement Eeklo te sturen aan M. BRACKE-DU BOIS, St-Gillis-Dendermonde, en worden er ook betaald op Postcheq-nummer 23 378
Tarief van Aankondigingen wordt op aanvraag gezonden.

Onze Nieuwe Vorsten

Leve
KONING
Leopold III
en
KONINGIN
Astrid

BELGIE
wenscht U
WELKOM

(Dendermonde) ten laatste tegen dinsdagavond, want die klaagde erover dat hij anders geen tijd genoeg had, aangezien hij tien weekbladen moest drukken.[41]
Vanaf 1 april 1934 verscheen *Het Liberale Noorden* op zondag en vanaf 12 augustus 1934 moest een los nummer 35 centiem kosten.[42]
Na drie jaar werken met de Michel Bracke-Dubois in Sint-Gillis, bleven de oude klachten bestaan. Er stonden fouten (vooral spelling van persoonsnamen) in de artikels, omdat de tekst niet in Eeklo kon worden gecorrigeerd. De redactie moest de dinsdagavond de teksten inleveren en kon dus niet vlug op de actualiteit inspelen. Concurrent *De Eecloonaar* verscheen op zaterdag (datering op zondag) en werd de vrijdagavond (in uitzonderlijke gevallen de zaterdagmorgen) gedrukt, zodat het nieuws tot vrijdagmorgen kon worden binnengebracht. Bij *Het Liberale Noorden* was dat de maandagavond! Daarom zocht en vond de redactie een drukker in Eeklo. De titel *Het Liberale Noorden* was blijkbaar eigendom van de drukker in Sint-Gillis, want het nieuwe blad kreeg de titel *Ons Blad*.[43]
Het laatste nummer van *Het Liberale Noorden* verscheen op 29 december 1935, het was het nummer 51 van de twaalfde jaargang die eigenlijk de elfde was. Op de eerste bladzijde lichtte de redactie de lezer in over haar plannen en liet de partijraad van Zelzate een bericht verschijnen dat hij bleef samenwerken met drukker Bracke en vanaf januari 1936 een eigen blad voor Zelzate en omstreken zou uitgeven.[44]

2.1.5 De Burgerstem (1930-1940)

De Burgersbond, een lokale, onafhankelijke middenstandsvereniging, opgericht in 1903, telde in zijn bestuur een aantal mensen die de politieke toer wilden opgaan om de belangen van de burgerij te verdedigen.[45] In 1921 namen twee van hen, Prosper Van Hoorebeke en Aurélien Van Kerckhove, deel aan de gemeenteraadsverkiezingen op de lijst Onafhankelijken.[46] Ze haalden geen zetel en dat ontnam hun de lust om het in 1926 weer te proberen.
In de jaren twintig kreeg de Burgersbond 1903 concurrentie van de Kristen Middenstandsbond, die uitgebouwd werd als een sterke belangenorganisatie. Prosper Van Hoorebeke, voorzitter van de Burgersbond, was ervan overtuigd dat zijn groep met één of twee zetels in de gemeenteraad een onmisbare rol kon spelen in de samenstelling van het schepencollege en baas kon worden op het stadhuis. Om zijn doel te bereiken richtte hij in 1930 in de schoot van de Burgersbond een maandblad op.
In januari 1930 verscheen het eerste nummer van *De Burgerstem, Onafhankelijk Maandblad voor Eecloo en omtrek, Orgaan ter verdediging der belangen van de Burgerij, Nijverheid, Handel, Nering, Ambachten en Landbouw*. De eigenaar was de Burgersbond, *Groote Markt Eecloo*, voor de redactie en de publiciteit moest men zich wenden in de Molenstraat 52-54, dat was het adres van Prosper Van Hoorebeke.[47] Het maandblad, gedrukt bij De Lille in Maldegem, verscheen op vier bladzijden stevig wit papier van 36,5 bij 55 cm, kostte 10 frank per jaar (7,5 voor de leden van

de Burgersbond) en 75 centiem per los nummer. De middenstanders die een abonnement namen, kregen gratis een advertentie in *De Burgerstem*. Hoofdredacteur was Prosper Van Hoorebeke die het blad vaak in rijmen omzeggens alleen volschreef. Hij ging ervan uit dat de belangen van de middenstanders in Eeklo moesten wijken voor de belangen van de politieke partijen die overheerst werden door machtige drukkingsgroepen (kapitaal, fabrikanten en arbeiders).

"De burgers willen niet bezwijken
Door schuldt van 't onmachtig bestuur
Die slechts zorgen voor de rijken
Allen in 't schild; geeft vuur!"[48]

Voorts fulmineerde Van Hoorebeke tegen het activisme en het Vlaamsnationalisme, omdat die bewegingen verdeeldheid onder de Vlamingen zaaiden en pleitte hij voor de afbraak van het oude stadhuis en het oprichten van een nieuw:

... Burgers, gij wordt er goed verdedigd,
't Is steeds voor u dat men er werkt,
Niet dat men u beleedigt (!)
Toch zijn uw rechten er beperkt
Gij moogt altijd uw centen dragen
Maar nooit een gunst er vragen
Daar zijn geen burgers op 't Stadhuis
Geen enkel, in dien hoop steengruis! ...
... Als 't nieuw uit den grond zal rijzen
Daar nevens 't oude verkenskot,
Op een paleis zal men u wijzen

NUMMER 38. NOVEMBER 193[illegible]

De Burgerstem

Onafhankelijk maandblad voor Eecloo en omtrek

Orgaan tot verdediging der belangen van de Burgerij. Nijverheid - Handel - Nering - Ambachten en Landbouw

EIGENAAR: BURGERSBOND
GROOTE MARKT
EECLOO, TELEFOON 31.

Alle ingezonden stukken moeten geteekend zijn met volledig adres en worden slechts ingelascht onder de verantwoordelijkheid der inzenders.

REDACTIE-PUBLICITEIT
MOLENSTRAAT, 39-41
EECLOO, TELEFOON 113.

Gemeentekiezingen van 9 October 1932.

STAD EEKLOO

Samenstelling en Rangschikking der Kandidaten van **DE BURGERSLIJST:**

1. Prosper VAN HOOREBEKE, IJzerhandelaar-Voorzitter van den Burgersbond
2. Sylvère GILLEBEERT, Houthandelaar
3. Marcel DE VREEZE, Handelaar in Kleederen en Stoffen
4. Gustaaf VANDE VELDE, Handelaar in Landbouwmachienen
5. Camiel LIPPENS, Landbouwer (Wijk Ravenschoot)
6. Edmond VERSTRAETE, Spekslachter

Gansch in arduin, dat is 't gebod
En met een toren, als een oude veste
Belfort, schietgaten en heel de reste
N'en kerker voor heel den Gemeenteraad
Zoo men er geen burgerij binnenlaat."[49]

Prosper Van Hoorebeke wrong zich in alle bochten om aan te tonen dat hij niet aan politiek deed: "*... De politiek zou moeten verbannen zijn uit ons Gemeentebestuur. ... Vrije onafhankelijke personen, welke goedkeuren wat goed te keuren is en verwijzen wat niet en deugt, zijn alleen in staat eene rechtzinnige werking daar te stellen.*"[50] Voor hem stond politiek gelijk aan politieke partijen waar paladijnen uitvoerden wat de top beslist had.

In 1932 verscheen het maandblad naar eigen zeggen in 2.000 exemplaren en werden er meer nummers verspreid als kiespropaganda. De Burgerlijst met zes kandidaten, waarvan Prosper Van Hoorebeke aan het hoofd stond, haalde op 9 oktober 1932 maar 5,34 % van de stemmen en geen zetel. De liberalen weten hun verkiezingsnederlaag aan de opkomst van de Burgerlijst, hoewel de lijst Vlaamsch Blok toch ook met 8,31 % van de stemmen wegliep.

Het politiek avontuur van Prosper Van Hoorebeke en co leidde tot ontreddering en scheuring in de Burgersbond. De kandidaten van de Burgerlijst voelden zich door hun medeleden-burgers en -middenstanders in de steek gelaten. Overtuigd katholieke leden stemden voor de katholieke partij en de liberalen onder de leden hielden het bij hun partij. De onenigheid leidde in januari 1933 tot de verhuis van de Burgersbond naar de Gambrinus, de herberg van bestuurslid Jan Lion op de Markt. Enkele bestuursleden vonden dat die beslissing zonder medeweten van de leden gebeurd was en dus niet geldig genomen was. Ze bleven in hun lokaal bij Serafien Piepers op de Grote Markt nr. 19, noemden zich verder Burgersbond 1903, wettig erkend, of Burgersbond Piepers, en gingen door met het organiseren van feesten en toneelavonden voor hun leden.

De Burgersbond Gambrinus, de eerder politieke vleugel, waarvan Prosper Van Hoorebeke voorzitter bleef, zette zich verder in om de stoffelijke belangen van de middenstanders te verdedigen, sloot nationaal aan bij het Eenheidsfront (van middenstandsverenigingen) en gaf verder *De Burgerstem* uit.[51] Het maandblad werd toen gedrukt door Gerard De Vos (Molenstraat 39-41) die de drukkerij Baele had overgenomen.[52] Een jaarabonnement kostte 10 frank en een los nummer 50 centiem. De uitgever-eigenaar was Burgersbond, Grote Markt 6, dat was Hotel Gambrinus, waar men ook terecht kon voor redactie-publiciteit.[53] Het blad bevatte nu meer verslagen van algemene vergaderingen en bestuursvergaderingen en van de werking van de verschillende syndicaten, o.m. het Auto-Syndikaat van Eekloo en Omstreken. Die vergaderingen werden vaak voorafgegaan door een voordracht van een deskundige of gingen gepaard met lessen over handelsrecht, verzekeringen, etc.

Hoewel Prosper Van Hoorebeke in 1935 als voorzitter ontslag nam en geen deel meer uitmaakte van het bestuur, was hij in feite nog altijd redacteur van *De Burgerstem*. Via zijn zoon Samuel, die secretaris van de Burgersbond werd, had hij een goed zicht op het reilen en zeilen in de

Bond. Hij viel het katholieke schepencollege aan, vooral zijn buurman Remy Van Brabandt, schreef over de zondagsrust, de veiligheid van de bevolking, het vervroegen van Eeklokermis, etc. Verder publiceerde hij gedichtjes en waagde hij zich aan een artikel over Kunst.[54]
Politiek was hij nog steeds aan het zoeken om in de Gemeenteraad te komen, al kon dat niet meer via de Burgersbond, daarom zocht hij toenadering tot de Eeklose rexisten. In *De Burgerstem* van mei 1936 beklemtoonde het bestuur: *"dat Burgersbond (Gambrinus) aan geen politiek doet of zal doen, daaraan dient niemand te twijfelen"*, wat het liberale weekblad *Ons Blad* de volgende reactie uitlokte: *"Om te beginnen, wordt er openlijk in het blad gepredikt ten voordeele van den zoo raadselachtigen als gevaarlijken Rex."*[55] Vooral de bijdragen van H., vermoedelijk Bertrand Heene, die fulmineerde tegen alle politieke partijen en *hoog oploopt met groote politieke kerels van verdacht allooi*, zetten in *Ons Blad* kwaad bloed, want *alleen de liberale partij heeft de belangen van de burgers behartigd.*[56]
Voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 stond Prosper Van Hoorebeke met enkele Burgersbonders (Bertrand Heene en Richard De Roover) en rexisten (o.m. Clement Carnewal) op de lijst Gemeentebelangen. Hem werd verweten dat *"De Burgerstem" in 't geniep de gevaarlijke rex-theoriën verspreidde, wat wij thans beter begrijpen, nu zij met uitgesproken rexisten op dezelfde lijst verbroederen.*
"De Burgerstem" heeft hier aldus maandenlang onder den dekmantel van ONAFHANKELIJKEN Burgersbond, kruiperig het REX-gif overal laten binnendringen."[57] Het mocht nochtans niet baten, Gemeentebelangen behaalde 4,9% van de stemmen en Prosper Van Hoorebeke verdween zonder zetel van het politieke toneel.
In 1939 verscheen *De Burgerstem* onregelmatig en werd de publicatie ervan in vraag gesteld, niet alleen de redactionele invulling, maar ook de financiële kost, die 75 % van het lidgeld bedroeg.[58] Het werd voortaan een driemaandelijkse uitgave van acht bladzijden. Samuel Van Hoorebeke schreef het merendeel van het blad vol met gedetailleerde verslagen en uit andere middenstandsbladen werden algemene artikels overgeno-

Nummer 79. Juli 1939.

Abonnementsprijs 15 fr. per jaar Lidmaatschap inbegrepen

Prijs per nummer 50 centiemen.

Te verkrijgen in het lokaal van den Burgersbond, bij Mr JAN LION Groote Markt 6, Eekloo

De Burgerstem

Onafhankelijk maandblad voor Eekloo en Omtrek.

Erkend door de Wet : Staatsblad van 11-1-38 — Aangesloten bij Kamers van Ambachten en Neringen van Oost-Vlaanderen

Orgaan tot verdediging der belangen van de Burgerij.

Nijverheid - Handel - Nering - Ambachten en Landbouw

Aankondigingen 3e en 3e bladzijde 50 centiemen per drukregel

Tusschen den tekst 1.00 fr per drukregel

UITGEVER-EIGENAAR : BURGERSBOND Groote Markt, 6 EEKLOO. TELEFOON 180 « HOTEL GAMBRINUS »

Alle ingezonden stukken moeten getekend zijn met volledig adres en worden slechts ingelascht, onder de verantwoordelijkheid der inzenders

REDACTIE - ADMINISTRATIE GROOTE MARKT 6 EEKLOO TEL. 180

BURGERS, Abonneert U op de BURGERSTEM, uw blad. Prijs per jaar : Vijftien frank.

DE BURGERSTEM is te verkrijgen ten lokale : HOTEL GAMBRINUS, Groote Markt, EEKLOO. - Prijs 0,50 fr.

men. De vier middenbladzijden, het *Auto-blad*, bevatten nieuws van het Syndikaat der Auto-Eigenaars voor Eekloo en Omstreken en twee bladzijden kleine advertenties van leden. In die vorm verscheen *De Burgerstem* wellicht tot mei 1940. Het laatste voorhanden nummer dateert van juli 1939.

2.1.6 Ons blad (1936-)

Ons Blad, Orgaan van het Liberaal Verbond Oud-Arrondissement Eekloo, was de voortzetting van *Het Liberale Noorden*. De redactie, gevestigd in het liberaal lokaal Werkmanswelzijn, Stationsstraat 105 in Eeklo, wilde het weekblad uitgeven in eigen beheer. Het werd gedrukt bij Hippoliet Steyaert-Spittael in de Stationsstraat 85 in Eeklo.[59] Het eerste nummer van *Ons Blad* verscheen op zaterdag 4 januari 1936. Het mat 55 cm bij 37 en bevatte per bladzijde vier kolommen van 7,5 cm. De abonnementsprijs bleef ongewijzigd op 15 frank per jaar en een los nummer kostte 35 centiem.
Het bericht *Aan onze lezers*, dat de week voordien in *Het Liberale Noorden* was verschenen, werd herhaald. Daarin hoopte de redactie *"Ons Blad in rubrieken in te deelen, het plaatselijk en ander nieuws uit te breiden, de marktprijzen uit de streek op te nemen, aantrekkelijke feuilletons in te lasschen, enz.*
Wij blijven ons programma steunen en verdedigen, op deftige, echt liberale wijze, verdraagzaam, overtuigend en zonder schroom, sterk op onze principepen en zonder nuttelooze ruitenbrekerij.
Persoonlijkheden en zaken van strict privaten aard, blijven geweerd. Daarop roepen wij de bijzondere aandacht in van al wie zich geroepen acht om met de pen mede te werken."
Het *aantrekkelijk feuilleton* heette *Zijn Pleegdochter, familieverhaal uit het Hoogduits*, vermoedelijk vertaald door Prosper Van Acker, later volgden verhalen van Alfred Bogaerd, Kapitein (Leopold Jan) Van Acker en anomieme schrijvers.[60] Het nieuws werd uitgebreid met berichten uit Boekhoute, Assenede, Middelburg en occasioneel andere gemeenten uit het Meetjesland. Maldegem bleef, zoals voorheen, zijn twee à drie kolommen tekst leveren. Onder *Berichten van aangesloten Maatschappijen* konden de liberale harmonie, turnkring, Liberale Jonge Wacht, Willems-

Zaterdag 21 Juni 1936. 18e Jaar. — Nummer 25.

ONS BLAD

WEKELIJKSCH ORGAAN VAN HET LIBERAAL VERBOND OUD-ARRONDISSEMENT EEKLOO

Abonnementsprijs : 3 maanden 4 fr. ; 6 maanden 8 fr. ; 1 jaar 15 fr. - Een nummer : 35 cent.

Bureel en Redaktie : «Werkmanswelzijn,» Stationstraat, 105, Eekloo.

fonds, etc. hun nieuws kwijt. Bijna wekelijks verscheen een aflevering van *De Nevelingen, Heldencyclus uit de vroege middeleeuwen, in vrije bewerking, naar het oud-duitsch* door Prosper Van Acker, waarvan de publicatie al in *Het Liberale Noorden* was begonnen.[61] Van Acker zette ook de reeks *Bijdragen met betrek op de plaatselijke geschiedenis* verder, waarin hij de straten van Eeklo en hun historisch belang beschreef. Op de laatste (vierde) bladzijde stond reclame voor Eeklose bedrijven.
Ons Blad had geen foto's om af te drukken (of kon zich de kost van clichés niet permitteren) en was op dat punt een stuk minder aantrekkelijk dan *Het Liberale Noorden.*
De uitgever was Gaston Bral, zoals voor *Het Liberale Noorden.* De redactie bleef ongewijzigd. Karel Locufier jr., provincieraadslid, schreef en ondertekende met K. L. enkele politieke bijdragen. Prosper Van Acker werkte tot zijn overlijden in 1937 meestal anoniem mee, maar ondertekende toch ook vaak met P. V. A.[62] De redactie hield woord, de persoonlijke aanvallen op politieke tegenstrevers bleven inderdaad uit. De liberalen fulmineerden tegen Rex en het weekblad *De Burgerstem* en tegen de fronters en hun weekblad *Storm over 't Meetjesland,* maar zagen de Vlaams-nationalisten toch graag tweedracht zaaien in het katholieke kamp.
Het jaar 1938 stond in het teken van de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober. Zowel in Eeklo als in Maldegem, de enige twee Meetjeslandse gemeenten die nog in *Ons Blad* aan bod kwamen, steeg de verkiezingskoorts. In Eeklo hadden de liberalen het vooral gemunt op het kartel KVV-VNV (katholieken en Vlaams-nationalisten) met hun spreekbuis *De Eecloonaar* en op Gemeentebelangen, een groep van de Burgersbond Gambrinus en rexisten met hun spreekbuis *De Burgerstem.* De socialisten werden met rust gelaten, want die hadden ze bij een gebeurlijke kiesoverwinning nog nodig. In Maldegem ging de strijd tegen de katholieken, de beter-katholieken en de socialisten. De partij van Cuelenaere werd aangewreven dat ze niets gedaan had terwijl ze aan de macht was, en de partij De Lille had de laatste zes jaar Maldegem op een schande-

Bijvoegsel aan „ONS BLAD"

van Zaterdag 29 Juli 1939

VERSLAG der Vergadering van het Kartel der „Achteruitkruipers" uit den LEEUWenkuil en der „Afbrekers" uit het VOSsenhol, gehouden te Eekloo op Zondag avond 16 Juli 1939.

lijke manier uitgebuit. Vooral *'t Getrouwe* en zijn redacteur die Goebbels (Gabriël De Lille?) genoemd werd, moesten het ontgelden. Wegens de gespannen internationale situatie deed *Ons Blad* op 1 oktober een oproep om eendrachtig het vaderland te verdedigen en de kiesstrijd te staken, wat met de verkiezingen van 9 oktober voor de boeg uiteraard niet gebeurde.
In Eeklo belandde het kartel KVV-VNV in de oppositie, haalden de liberalen vijf zetels (winst twee) en vormden ze met de socialisten (twee zetels) een bestuurscoalitie, waardoor *Ons Blad* vanaf 1 januari 1939 de spreekbuis van het stadsbestuur werd. De Maldegemse liberalen achtten zich al tevreden met het behoud van de ene zetel van Ernest De Laere.
Uiteraard werd er veel aandacht besteed aan de installatie van het Eekloos liberaal-socialistisch bestuur en de aanstelling van burgemeester Lionel Van Damme, die met zijn 893 stemmen lijsttrekker Robert Steyaert (428 stemmen) ver achter zich had gelaten. De redactie had zelfs de moeite gedaan zeven foto's te laten clicheren en af te drukken, een nieuwigheid voor *Ons Blad*, maar iets wat in andere weekbladen al langer gebeurde. *Ons Blad* deed hard zijn best om het beleid van het nieuwe schepencollege te verdedigen en liet zich meer dan eens verleiden op de verbale vuist te gaan met *De Eecloonaar* en met *Storm!*. Ook de Prinsjesdag van 16 juli 1939 en de verdeeldheid van de oud-strijders tussen de Nationale Strijdersbond (NSB) en de Vlaamse Oud-strijders (VOS) bleek een politieke splijtzwam die in *Ons Blad* (pro-NSB) en *De Eecloonaar* (bijgenaamd *'t Leugenaarken*, pro-VOS) breed uitgesmeerd werd.
Begin 1940 zag de inhoud van *Ons Blad* er als volgt uit: op de eerste bladzijde publiciteit voor de cinemavoorstellingen in Werkmanswelzijn en een aantal niet ondertekende algemene artikels over Belgische vraagstukken en de gespannen internationale toestand, vermoedelijk overgenomen uit liberale kranten. Op bladzijde twee en drie het feuilleton *List en Liefde* en de rubriek *Uit de streek* met nieuws uit Eeklo en Maldegem, plaatselijk politiek nieuws met polemieken, verenigingsnieuws, etc., de burgerlijke stand, marktprijzen, de scheepvaart in Eeklo en aankondigingen. De laatste bladzijde was volledig ingenomen door reclame voor meestal Eeklose klein- en groothandels. Verder verschenen er bijdragen van N. L. over cultuur, folklore en lokale geschiedenis (*Een oude Merkwaardigheid te Eekloo, De Geboorte van Keizer Karel*) en van Rik (Pierre Locufier?) over toneel De Spaansche Vlieg, dat nog op 9 mei, de vooravond van de oorlog werd opgevoerd.
Het laatste vooroorlogs nummer van *Ons Blad* verscheen op zaterdag 11 mei 1940.

2.1.7 Storm! over 't Meetjesland (1936-1940)

De Eeklose Frontpartij had voor de gemeenteraadsverkiezingen in 1921 en 1926 de Vlaams-nationalisten de raad gegeven op de Vlaamsgezinde kandidaten van de traditionele partijen te stemmen. In 1932 kwamen enkele Vlaams-nationalisten op onder de naam Vlaamsch Blok, dat net iets te weinig stemmen (8,31 %) kreeg om een zetel te halen. In september 1934 kwam het tot een samenwerking van de Vlaams-natio-

nale groepen in Eeklo en werd het VNV (Vlaamsch Nationaal Verbond) opgericht, eerder gedacht als een monsterverbond van alle Vlamingen en niet als partij. Naast een ziekenfonds, een vakverbond en een militie werd een eigen persorgaan noodzakelijk geacht.
In juli 1936 verscheen het eerste nummer van *Storm! over 't Meetjesland, orgaan van het V.N.V. voor Eekloo en omstreken.*[63] Het blad verscheen om de andere week, de eerste en derde zaterdag van de maand, en werd gedrukt bij Gerard De Vos in de Boelare 39-41.[64] De verantwoordelijke uitgever was A. De Kneef, Gezondheidsstraat 31 in Gent, in 1938 was de redactie gevestigd bij drukkerij G. De Vos in de Boelare.[65] Het blad telde vier bladzijden met twee kolommen en mat 27 bij 38 cm. Een jaarabonnement kostte 10 frank, 6 frank voor zes maanden en 0,5 frank voor een los nummer. *Storm!* werd financieel gesteund door Robert Standaert van Balgerhoeke en notaris Spaey van Eeklo.[66] De artikels werden niet ondertekend, maar uit getuigenissen weten we dat de belangrijkste correspondenten uit het Meetjesland Raf Van Hulse uit Bentille, kleermaker De Walsche uit Waarschoot en Albert De Mulder uit Watervliet waren.[67] In Eeklo waren de medewerkers te zoeken in de rangen van het VNV: Maurice De Vuysdere, Robert Standaert, Marcel De Vreese, Emiel Clicteur, Albert De Poortere, Edmond Defrenne en Gaston De Roover.[68] *Storm! over 't Meetjesland* was erg anti-Belgisch en vertolkte het partijstandpunt van het VNV over *zelfbeschikking van den Dietschen Volksstaat.*[69] Het blad besteedde veel aandacht aan de taalacties van Flor Grammens, aan de IJzerbedevaart, het Vlaams Nationaal Zangfeest, Vlaamse Landdagen, etc. Het bevatte verder een syndicale rubriek, de burgerlijke stand van Eeklo, nieuws uit het Meetjesland en reclame.
Het liberale weekblad *Ons Blad* zag in de nieuwkomer vooral concurrentie voor de katholieke partij:
"Fronterij. Een nieuw blad is hier verschenen: "Storm over 't Meetjesland." een veelzeggende titel...
Al die fronterij waarvan men thans hoort, is zeer bedenkelijk en schijnt op een aanstaanden broederstrijd te moeten uitloopen...

4e JAARGANG — 0,50 fr. per nummer — Nummer 30 — 29 Juli 1939

STORM!

OVER 'T MEETJESLAND

HANDEN AF !!!

Moeder Justitia en de Vlaamsche Schilderschool

De discipelen van Grammens terug op het tooneel!

Volgens het nieuwe blad is er alleen zaligheid bij de aanhangers van dien Vlaamschen storm te wachten. Geen enkele partij vindt genade in zijn oogen. Maar 't is vooral de oud-katholieke partij, die bij de lurven genomen wordt.
Wij laten 't hen met elkaar uitvechten."[70]
De redactie van *Storm!* gaf de liberalen gelijk, want zij schreef: *"Het is een feit dat wij in de dorpen vooral bezig zijn de katholieke partij weg te vagen!"*[71]
Het VNV had weinig aanhangers in het Meetjesland en *Storm! over 't Meetjesland* telde weinig abonnees. Het werd vooral gecolporteerd door militanten, de oplage bedroeg toen ongeveer 500 exemplaren. *De Eecloonaar* achtte het beneden zijn waardigheid om te reageren tegen wat *Storm!* schreef, maar *Ons Blad* ging graag in de clinch met *"die heeren achterloopers van den heer De Lille."*[72] Volgens de liberalen bedroog *Storm!* de Vlaams-nationale kiezers, want het VNV ondermijnde als fascistische partij de democratie.[73]
In de kiesstrijd voor de gemeenteraadsverkiezingen van 16 oktober 1938 stond *Storm!* uiteraard achter de concentratielijst KVV-VNV, waarop enkele VNV-kandidaten stonden, maar waarvan alleen de VNV-voorzitter Edmond Reychler werd verkozen.
Vanaf begin 1939 trok *Storm!* erg van leer tegen het rood-blauwe stadsbestuur, meer nog dan de katholieken de belichaming van het Belgische staatsbestel. Vooral ter gelegenheid van de Prinsjesdag (16 juli 1939) en de Elf-juliviering moesten de *blauwe franskiljons, liberale logemannen* en *de roode meeloopers* het ontgelden. Maar ook *De Eecloonaar* vond in de berichtgeving van de Prinsjesdag *Storm op zijn laagst.*[74]
Verder publiceerde het blad nieuws van het VOS, de VTB en andere Vlaamsgezinde verenigingen, een sportrubriek (KFC Eeklo), veel nieuws uit het Meetjesland, het feuilleton *De Loteling* van Hendrik Conscience en artikels van Vlaamse voormannen zoals Raymond Tollenaere en Hendrik Elias. *Storm! over 't Meetjesland* verscheen toen al (vermoedelijk sedert medio 1938) wekelijks, was iets groter (36,5 bij 55 cm), op vier bladzijden met vijf kolommen van 6,3 cm, kostte 20 frank per jaar, 10 frank per zes maanden, 6 frank voor drie maanden en 0,5 frank per los nummer.
De gestegen internationale spanning en de mobilisatie in september 1939 leidde weer tot een opflakkering van beschuldigingen, verdachtmakingen en laster vanwege de redactie van *Storm!* aan het adres van meestal liberale oud-strijders. Vooral de huiszoeking bij Arthur Van Zandycke in november 1939 door de staatsveiligheid na een naamloos schrijven en het artikel *Spioenenkoorts te Eekloo*, dat in *Volk en Staat* was verschenen, greep *Storm! over 't Meetjesland* aan om aan *Ons Blad* te antwoorden:
"Wij hebben niet geschreven dat de liberale partij opsteller was van dezen laffen naamloozen brief, doch dat de duistere schrijvelaar op te zoeken was onder de liberalen, in de klieken en kringen der blauwe vrijmetselaars-diplomaten en zwendelaars."[75]
In 1940 ging het vooral over de liberale bazen, die overal vaderlandsliefde predikten, maar die zich aan de mobilisatie onttrokken en over de neutraliteit, waaraan België zich moest houden.

In mei, wellicht zaterdag 11 mei 1940, verscheen het laatste nummer van *Storm! over 't Meetjesland.*[76]

2.1.8 Tendensen

Van de vier vooroorlogse Eeklose weekbladen kwamen er in december 1918 slechts twee weer op de markt, twee katholieke bladen, *Gazette van Eecloo* en *De Eecloonaar*. Het ene was een partijpolitiek en het andere een onafhankelijk blad. De christen-democraten wachtten tot 1921 met de publicatie van hun arbeidersblad *De Noordster* en de liberalen kwamen pas in 1925 weer tot de uitgave van een eigen blad *Het Liberale Noorden*. Andere groepen, zoals de Burgersbond 1903 en de Vlaams-nationalisten begonnen met de uitgave van een blad om hun politieke aspiraties te ondersteunen. De uitgave van *De Burgerstem* en het nastreven van een politiek mandaat leidde zelfs tot scheuring in de Burgersbond en de Vlaams-nationalisten konden uit de publicatie van *Storm! over 't Meetjesland* weinig politieke winst halen.
Aanvankelijk vier, later vijf van de zes bladen werden in Eeklo gedrukt. Pius Ryffranck had zijn cilinderpers gemechaniseerd, ook de pers van De Eecloonaar werd aangedreven door een motor, maar de drukpers van De Noordster, van Maurice Baele, in 1928 overgenomen door Gerard De Vos, en ook die van Hippoliet Steyaert moest met mankracht worden aangedreven. Het zetten gebeurde overal nog met de hand, terwijl Gentse drukkerijen en ook *'t Getrouwe Maldeghem* al over zetmachines beschikten.
Pius Ryffranck verenigde nog de vier vitale functies bij de uitgave van een krant in zich: hij was hoofdredacteur, drukker, uitgever en beheerder (eigenaar). Bij andere uitgaven werden die functies gescheiden, geen enkele redacteur was drukker of eigenaar en de meeste uitgevers waren geen redacteur.
Ondertussen zette de concentratie van de weekbladpers in Eeklo zich door: *Het Liberale Noorden* werd eerst in Gent (1925-1932), dan in Dendermonde (1933-1935) gedrukt en was een kopie van zoveel andere liberale weekbladen met hooguit anderhalve bladzijde Meetjeslands nieuws. *De Noordster* ging in 1932 op in *Ons Volksblad*, een Oost-Vlaams christelijk arbeidersblad. *Gazette van Eecloo* hield in 1933 op te verschijnen. De vermindering van het aantal titels was toen al begonnen.
Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog werden er in Eeklo vier nieuwsbladen gedrukt en uitgegeven: het katholieke *De Eecloonaar*, dat was geëvolueerd naar een klerikaal, partijgebonden blad, het liberale *Ons Blad*, dat *Het Liberale Noorden* was opgevolgd, het Vlaams-nationalistische *Storm! over 't Meetjesland* en het maandelijkse middenstandsblad *Burgerstem*. Opvallend is dat zij alle vier een politieke groep achter zich hadden staan en dat er dus geen onafhankelijk, niet-gebonden lokaal of regionaal nieuwsblad bestond.
De prijs van een weekblad steeg snel tot 15 centiem per nummer in het begin van de jaren twintig, stagneerde op 35 centiem in het begin van de jaren dertig en steeg tot 50 centiem in 1939, een abonnement kostte dan 25 frank, vijfmaal meer dan in 1918.

Alleen *De Eecloonaar* kon bogen op enkele duizenden exemplaren, *Gazette van Eecloo* had er vermoedelijk niet veel meer dan duizend, daar was niet veel mee te verdienen, maar ze had wel een veelvoud van lezers. Van de andere bladen schommelde de oplage tussen 500 en 1 000 exemplaren, te weinig om rendabel te zijn. Er was dus wel een politieke en ideologische verscheidenheid in het aanbod, maar er werden drie keer meer katholieke bladen verkocht dan de drie andere strekkingen samen. De verlieslatende bladen (*De Burgerstem*, *Ons Blad* en *Storm!*) moesten door de partij- of verenigingskas en door mecenassen financieel worden ondersteund om te kunnen blijven bestaan. Door hun beperkte financiële armslag waren er te weinig middelen om hun blad inhoudelijk en grafisch aantrekkelijker te maken. Daardoor, maar ook door het minderwaardige tot matige journalistieke niveau van de artikels, kon de regionale pers in het Meetjesland moeilijk concurreren tegen de landelijke pers en tegen *'t Getrouwe Maldeghem*.
Met vier titels en drie drukkerijen bleef Eeklo tijdens het Interbellum het perscentrum van het Noorden van de provincie Oost-Vlaanderen.

2.2 ADVERTENTIEBLADEN

In het Interbellum werden er in Eeklo blijkbaar geen advertentiebladen uitgegeven, er werden er althans geen bewaard en ook geen enkele verwijzing ernaar teruggevonden. Het ruime aanbod van nieuwsbladen en de advertenties die daarin werden opgenomen, voldeden blijkbaar zowel de handelaar-adverteerder als de klant-lezer.

2.3 KIESBLADEN

2.3.1 De Klaroen van 't Vrije Noorden

De Klaroen van 't Vrije Noorden was de voorzetting van het kiesblad dat reeds voor de oorlog (wetgevende verkiezingen van 1912) was ver-

Eecloo, Mei 1929

DE KLAROEN VAN 'T VRIJE NOORDEN

Katholiek — Volksgezind — Vlaamschgezind

ONZE LIJST

De Zes Maanden.

Boeren, kijkt uit uw oogen:

De Katholieken werkten voor U, zooals altijd.

De Liberalen en Socialisten maakten U uit voor al wat leelijk is, zooals altijd.

schenen. Voor de naoorlogse verkiezingen van 1919 en 1921 verscheen het vermoedelijk niet, althans er zijn geen exemplaren van bewaard.
In aanloop naar de wetgevende verkiezingen van 5 april 1925 kwam het blad weer boven water. Ook als kiespropaganda voor de provinciale verkiezingen van 8 november 1925 werd het gepubliceerd. Er zijn geen nummers uit 1925 teruggevonden, maar *Het Liberale Noorden* verwijst er drie keer naar.[77]
Voor de verkiezingen van 26 mei 1929 werd er nagedacht over een nieuwe uitgave, maar men gaf de voorkeur aan het vertrouwde kiesblad. *"Men heeft mij willen herdoopen, maar wij hebben het niet gedoogd. Jan Klaroen is onze naam, en wij blijven Jan Klaroen."*[78]
Het eerste nummer van *De Klaroen van 't Vrije Noorden* droeg het nummer 1, 3 april 1929, de andere werden niet genummerd, alleen gedateerd. De ondertitel luidde: *Katholiek – Volksgezind – Vlaamsgezind.* Het kiesblad telde twee bladzijden (recto-verso) van 37 bij 55,5 cm met vijf kolommen van 6,2 cm. De verantwoordelijke uitgever was, zoals in 1912 (en wellicht ook 1925) *A(loïs). Smitz, Eekloo* en er werd geen redactie of drukker vermeld. Zoals vroeger kwam het blad dus van de arrondissementsbond van de katholieke partij en zetten Remy Van Brabandt en de christelijke arbeidersbeweging er hun schouders onder. Aangezien *De Noordster* toen al gedrukt werd bij De Eecloonaar, zal ook *De Klaroen van 't Vrije Noorden* daar gedrukt geweest zijn.[79]
Het blad werd gratis van huis tot huis in heel het oud-arrondissement Eeklo bedeeld.
Het (tweede?) nummer van april 1929 bevat een *Oproep tot de Kiezers*, verkiezingsartikels, een artikel over geloof en kerk door Léo, bijdragen *Uit Eekloo (Nen vrijen)*, *Uit Watervliet (Een Polderboer)*, etc. en ook Rik Van Bommelen, het mannetje uit *Recht voor Allen* en *De Noordster*.
In het nummer van mei 1929 staat o.m. de lijst met de katholieke kandidaten voor de senaat en voor de kamer afgedrukt.

2.4 ANDERE

2.4.1 Verenigingsbladen

2.4.1.1. Turnheil (1936)

Turnheil werd gepubliceerd door de liberale turnkring Vroom en Vrij in zijn jubileumjaar 1936, toen de kring zijn vijftigste verjaardag vierde. Er zat een zekere periodiciteit in de uitgave, want het enige bewaarde nummer draagt de vermelding: *Eerste jaargang – Nr 2, Augustus 1936*, met de toevoeging: *Verschijnt als 't past.* De ondertitel luidde: *Verslagen van den 1886 – 1936 - Koninklijken Turnkring - "Vroom en Vrij" Eekloo.*
Het blad werd niet gedrukt bij Hippoliet Steyaert, de drukker van het Eeklose liberale weekblad *Ons Blad*, maar bij M. Bracke-Dubois in Sint-Gillis-Dendermonde, waar tot eind 1935 het weekblad *Het Liberale Noorden* van de persen kwam. We vernemen waarom: *"Omdat wij ons werk van volksontvoogding willen naar waarde geschat zien en wij ons niet willen onderwerpen aan inmenging van onbevoegden noch aan enge*

politiekerij dienstbaar willen maken, worden in de kolommen van "Ons Blad" onze verslagen, bijdragen en bekendmakingen, die het leven van onze maatschappij aanbelangen, geweigerd. Daarom nemen wij dezen weg om onze vrienden te bereiken."[80]
Het blad mat 40,5 bij 58,5 cm en werd gedrukt in vier kolommen van 6,7 cm per blad. Voor artikels en advertenties moest men zich wenden tot Vroom en Vrij, lokaal De Posthoorn, Koningin Astridplein of in de *Oefenzaal, Gentsche Steenweg 51* in Eeklo.
Op de eerste bladzijde stond een artikel van voorzitter Jan Daneels over *Turnen* en een oproep tot turners en turnsters: ZINGT! met de teksten van drie liederen, een van de Wereldturner, van de Koninklijke Belgische Turnbond en van Vroom en Vrij zelf. De tweede en derde bladzijde bevatten verslagen van optredens, vieringen, wedstrijden en de tweede aflevering van *Uit de geschiedenis van Vroom en Vrij.* De hele vierde bladzijde is blanco met blokken voor reclame en de mededeling: *Te Huren.* Bij mijn weten zijn er niet meer nummers van *Turnheil* gepubliceerd.[81]

2.4.2 Scholieren- studenten- en oud-leerlingenbladen
nihil

2.4.3 Bedrijfsbladen
nihil

2.4.4 Parochiebladen

2.4.4.1 Onze Vriend Sint-Antonius

Op Balgerhoeke werd er sedert het einde van de 19de eeuw een religieus blad uitgegeven om de verering van Sint-Antonius van Padua aan te moedigen. Sedert 1897 bestond er een zeer nijver comité om in Balgerhoeke, kerkelijk deels Eeklo en deels Adegem, een zelfstandige

EERSTE JAAR — Nr 2 EEKLOO — Augustus 1936

TURNHEIL

VERSLAGEN van den
1886 1936
— Koninklijken Turnkring —
„ VROOM en VRIJ " Eekloo

VERSCHIJNT al... PAST

LOKAAL : DE POSTHOORN, KONINGIN ASTRIDPLEIN
OEFENZAAL : GENTSCHE STEENWEG, bij
Bestuurslid, M. BRACKE-DUBOIS, St-Cecilia-Dendermonde, Telefoon 234

Artikels en aankondigingen, te sturen aan het adres Koninklijke Turnkring «Vroom en Vrij» Gentsche Steenw., bij EEKLOO TARIEF OP AANVRAAG

GOED HEIL ! !

Bij het verschijnen van ons tweede verslag aan al onze talrijke vrienden, aan onze Turners en Turnsters en hun familie. — Aan onze beschermers en aan al onze Turnmakkers van den Koninklijken Belgischen Turnbond.

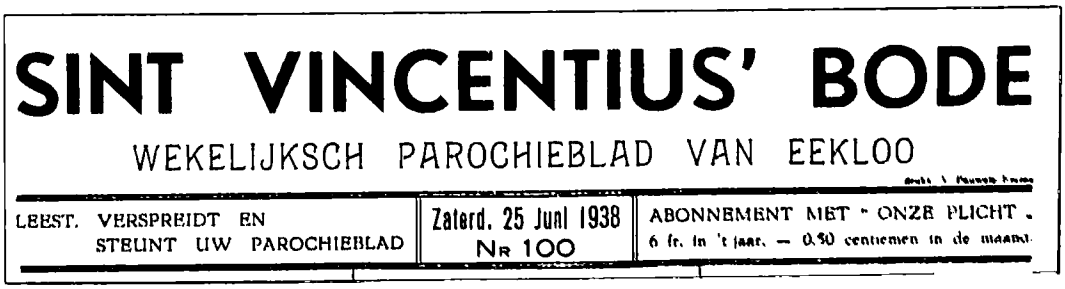
Koninklijken Turnkring „Vroom & Vrij„

BALLETFEEST EN DANCING
ZONDAG 30 AUGUSTUS 1936, vanaf 5 ure
in de Parken OAKLANDS, der Juffrouwen ENKE.
OP HET PROGRAMMA :
Ruseland, Excentric-Girls, Marine-Parade,
Zigeunerinnen en Tambouryn, Sluier-
Walz, Acrobatic-Dance, Boeren-Kermis,
Plastische Groepen.
Algemeene Ingang : 2 fr. Dancing Vrij

parochie op te richten. Enkele jaren later was alles materieel in kannen en kruiken en op 19 juni 1902 werd Balgerhoeke tot parochie verheven. Er werd een noodkerkje gebouwd, maar de grond voor de definitieve kerk was al beschikbaar en het geld kwam van overal toegestroomd. De Sint-Antonius van Paduakerk werd ingezegend op 3 oktober 1906 en dan kon men aan de afwerking van de kerk beginnen. *"Om de kerk een inwendig voorkomen te geven dat past bij haar bestemming werd een beroep gedaan op de milde tussenkomst van de St. Antoniusvrienden. Men durft het aan een tijdschrift uit te geven "Onze vriend St. Antonius dat hierbij een grote rol speelt.*[82]
De collectie die in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel bewaard wordt, omvat de jaargangen 36 (1932) tot 43 (1940).[83] In de veronderstelling dat tijdens de Eerste Wereldoorlog verder gepubliceerd werd, niet onmogelijk voor een religieus blad, betekent dit dat *Onze Vriend Sint-Antonius* sedert 1898 werd uitgegeven. *"Weldra dringt het nederige boekje met groene omslag (genaamd het groene boekje) door in de meeste steden en dorpen van Vlaanderen."*[84]
De ondertitel van het maandblad was: *Godsdienstig tijdschrift toegewijd aan de vereering van den H. Antonius van Padua, en de verspreiding der christelijke werken onder de bescherming van den wonderdoener gesteld."*
Op de omslag stond een tekening van de H. Antonius en het motto *"God zij geprezen in zijne Heiligen."* Het groene boekje mat 20,5 bij 13 cm, bevatte 20 bladzijden (1 katern) en werd gedrukt bij A. De Scheemaecker in Sint-Amandsberg. Het redactieadres en beheer was bij de pastoor van Balgerhoeke, tot 1935 e.h. Bonte, van 1935 tot 1939 e.h. Van Soye en van 1939 tot 1946 e.h. Poort.
Onze Vriend Sint-Antonius kende ook een Franse versie *Notre Ami Saint-Antoine*, die al een jaar na *Onze Vriend* begon te verschijnen.[85]

2.4.4.2 Sint Vincentius' Bode (1936-)

Sint Vincentius' Bode, Wekelijksch parochieblad van Eekloo, begon te verschijnen in juli of augustus1936.[86] Het was een los, aan één zijde bedrukt blaadje van 31 bij 24 cm met drie kolommen van 6,7 cm, dat als bijlage bij het religieuze weekblad *Onze Plicht*, verkocht werd.[87] Het huidige parochieblad (Sint-Vincentiusbode) heet bij oudere lezers trouwens nog altijd *'t Plichtjen. Onze Plicht* werd wekelijks door de *ieveraars en ieveraarsters* gratis uitgedeeld in 3 900 huizen in Eeklo.[88] Alleen wie 6

SINT VINCENTIUS' BODE
WEKELIJKSCH PAROCHIEBLAD VAN EEKLOO
LEEST. VERSPREIDT EN STEUNT UW PAROCHIEBLAD
Zaterd. 25 Juni 1938
Nr 100
ABONNEMENT MET " ONZE PLICHT ".
6 fr. in 't jaar. — 0.50 centiemen in de maand.

frank per jaar of 50 centiem per maand betaalde, kreeg ook *Sint Vincentius' Bode*. Steunabonnementen van 20, 50 of 100 frank mochten ook, daarmee werden de gratis nummers van *Onze Plicht* betaald.[89] *Sint Vincentius' Bode* werd gedrukt door V(alentijn). Pauwels in Eeklo. In juli 1937 bedroeg de oplage 1.700, in mei 1938 2 350 en in november 1938 meer dan 2.500.
Het parochieblad bevatte de *Kerkelijke Kalender*, de *Orde der goddelijke diensten*, *Kerkelijke Mededeelingen*, nieuws van de parochiale verenigingen en de *Godsdienstige toestand der parochie* (doopsels, trouwen en overlijdens).
Onze Plicht "heeft voor doel de goede lezing bij de parochianen te bevorderen. ... [daardoor] *zullen huisgezin en samenleving kristelijk gehouden worden."* Het blad bevatte algemene artikels van religieuze en morele aard, en het was daar dat *Ons Blad* in 1937 problemen mee had. In zijn nummer van 12 juni laakte het de klerikale en christelijke onverdraagzaamheid.
"Kristelijk Proza
Bij toeval krijgen wij een bladje in handen, voor titel dragende: "Onze Plicht". ... Al het proza dat wij erin aantreffen draagt het merk van wijwaterproza. In dit gezegend bladje treffen wij de volgende hatelijke zinsnede aan: "Zonder godsdienst geen echte naastenliefde ... geen echte zedelijkheid, geen beoefening der deugden, er bestaan geen brave menschen als zij niet kristelijk zijn."[90]
Ons Blad wilde ruimdenkend en verdraagzaam zijn, stelde vast dat er overal goede mensen zijn, maar ook slechte, en besloot:
"En wie liefde tot de evennaaste heeft en de kristelijke deugden beoefent, heeft heel wat beter werk te verrichten, dan zijn evenmenschen voor slechterikken uit te maken, enkel en alleen omdat zij niet denken als zij."
Een andere keer ergerde *Ons Blad* zich aan de klerikale schijnheiligheid: *"Wij kregen nog eens het evangelisch bladje "Onze Plicht" te pakken* met een *fameus artikelken "De Borrel"*. De auteur van het artikel pleitte ervoor de alcoholwet te verstrengen en de herbergen te sluiten! *Ons Blad* vond dat schijnheilig, want zo'n maatregel leidde tot *"geheime drankhuizen, gelijk er te Eekloo honderdtallen bestaan, ... oneerlijke concurrentie, ... echte pestholen van onzedelijkheid en jeugdbederf* die *reeds meer dan een huwelijksleven hebben verwoest. En deze te helpen bestrijden is "Uwe Plicht", katholieke schrijvelaar."*[91]

3. DE PERS IN EEKLO TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG

3.1 NIEUWSBLADEN

3.1.1 Kamp (1940-1942)

Weekblad voor het Meetjesland

Tijdens de bezetting kreeg geen enkele Eeklose krant de toestemming om te verschijnen. *De Eecloonaar, Ons Blad* en *Storm! over 't*

Meetjesland stopten na het nummer van 11 mei 1940 hun publicatie. In Maldegem mocht *'t Getrouwe Maldeghem* toch verder verschijnen en in Eeklo begrepen de Vlaams-nationalisten dat met wat lobbywerk ook *Storm! over 't Meetjesland* verder zou mogen worden uitgegeven. Door de oorlog waren de krachtverhoudingen gewijzigd. Er hadden zich een aantal oud-rexisten en voormalig Verdinaso's gemeld die van meet af aan geen vrede namen met de onafhankelijkheid van Vlaanderen in België of het samengaan van Groot-Nederland, maar resoluut de kaart trokken van de Duitse bezetter en streefden naar een Germaans rijk onder Duitse heerschappij. Raf Van Hulse, Eugeen Reychler, die voor de oorlog banden had met Duitsland, en Arthur De Meyere zagen het niet zitten om met het halfzachte VNV-blad *Storm!* verder te gaan.[92] De Nieuwe Orde eiste dat er een nieuw blad kwam, *"niet als weekblad van een kliek of partij, maar als orgaan van alle bewuste Vlamingen van Eekloo en het Meetjesland die in dezen historischen tijd hun volk willen voorlichten en dienen."*[93]

Het eerste nummer van *Kamp, weekblad voor het Meetjesland* verscheen op 10 augustus 1940. Het mat 28 bij 44 cm en bevatte vier bladzijden met vier kolommen van 6,3 cm. De verantwoordelijke uitgever van de eerste nummers was Robert De Soete, Zilverstraat 5 in Eeklo, vanaf nummer vier Arthur Van Hyfte, Oostveld Eeklo. De redactie was gevestigd bij drukker Gerard De Vos, Boelare 39-41 in Eeklo.[94] *Kamp* was dus in vele opzichten de opvolger van *Storm!*, niet alleen de drukker en het redactieadres was hetzelfde, zelfs de postrekening 1825 07 was onveranderd! De titel Kamp verwees ondubbelzinnig naar *Mein Kampf*, het boek van Adolf Hitler, wiens gedachtegoed duidelijk als leidraad dienst deed.

In de beleidsverklaring getiteld *Weg met het oude, Al nieuw zij alles. Harten, woorden en werken* schreef KAMP: *"Duizendmaal erger dan ingestorte huizen en opgeblazen bruggen is een volk zonder ideaal noch geloof in eigen toekomst en het is onze roeping en onze nationale plicht deze geestelijke dakloozen onderdak te verschaffen, ons belogene en bedrogene volk de oogen te openen, ... opdat het voor dezen nieuwen tijd worde gewonnen, opdat het zijn geloof ... in een eigen toekomst, in de heerlijke toekomst der herboren Nederlanden van de Aa tot den Dollard, Germaansche voorpost en westerpoort van een hernieuwd Europa waar*

1e JAARGANG

0.50 fr. per nummer

Nr 1 — 10 Augustus 1940

KAMP

WEEKBLAD VOOR HET MEETJESLAND

Redaktie adres: Drukkerij G. De Vos, Boelarestraat 39-41, Eeklo
Los nummer, 0.50 fr. Aankondigingen bij overeenkomst

Verschijnt wekelijks

Abonnement 1 jaar, 20 fr. . 6 maand. 11 fr. . 3 maand. 6 fr.
Postcheckrekening 1825 07 Telefoon 333

volksverbondenheid, plichtsvervulling, arbeid, orde en kracht onze toekomst zullen verzekeren."
In een ander artikel op de eerste bladzijde *Ons Doel!!!* luidde het: *"Tijdens de liberaal-demokratische-vrijheid, vrijheid die alleen in de macht was der kapitaalkrachtigen om te broodrooven wie voor hen niet buigen wilden, vrijheid om de arbeidskracht van het volk voor hun persoonlijk voordeel uit te buiten, vrijheid om minderwaardige, onbekwame luiaards op de hoogste posten te plaatsen, die natuurlijk hun knechten waren voor hun belangenzaakjes ten koste der gemeenschap, vrijheid om het volksbezit (de kolen van de Kempen e.a.) te versjacheren aan vreemd (Fransch) kapitaal, vrijheid om allerlei misdaden tegen het algemeen welzijn ongestraft, te begaan: tijdens die vrijheidstijd daalde het eigenwaardebegrip van ons volk met reuzenschreden naar de absolute minderwaardigheid van het slavendom.*
Tegenover dit alles stellen wij onze beginselen, waarvoor wij tot den dood vechten willen, zelfs tegen het misvormde volk, waartoe gij misschien behoort:
ALGEMEEN NUT GAAT VOOR HET NUT VAN EEN GROEP EN VAN DEN ENKELING!
VERANTWOORDELIJK EENHOOFDIG LEIDERSSCHAP
Bekwaamheid, karakter, arbeidskracht, verantwoordelijkheid, gemeenschapszin; durf en initiatief zijn voortaan de deugden die voor elk verantwoordelijk ambt worden vereischt. ...
Wij willen een nieuwe orde, tucht, trouw aan de zaak van het geheele volk, en breken zullen wij allen die zich tegen deze beginselen, grondslagen van het volkswelzijn, verzetten zullen en voortploeteren in den geest van ikzucht en goudmacht. ...
Voor GEHEEL dit Nederlandsche volk, waarvan wij Vlamingen het vergetene zuidelijke deel zijn, willen wij vechten en bouwen. In GEHEEL dit volk zal de nieuwe nationaal-sociale orde de oude verscheurdheid en verdeeldheid vernietigen tot welzijn van GEHEEL dit volk en tot grootheid van de geheele Germaansche wereld waarvan dit volk een onderdeel is.
Aan dien opbouw zal "Kamp" al zijn krachten wijden."
Van bij het begin klonk de toon van *Kamp* nogal bedreigend en revanchistisch. Over de huiszoeking bij Van Zandycke (eigenlijk bedoeld voor Eugeen Reychler) in november 1939 en de aanhouding van Daniël Sevenoo en inspecteur Hamerlynck in mei 1940 klonk het in een niet ondertekend artikel *Nog de verradersgeschiedenis van Eekloo*: *"Wij zijn bezig de ware schuldigen te ontdekken, en we hopen over korten tijd de ploertige zielen die rondloopen in den vorm van rijke fatten met heel hun verwaand corpus voor langen tijd in den bak te kunnen zwieren. Het martelaarschap voor hun geliefde België lokt hen allicht al aan. ... Welnu, ze hebben reeds heel hun leven genoten en geprofiteerd van hun lieve principes ten koste van hun volksgenooten, die tijd komt nu wel dat ze er ook eens mogen voor lijden. ... Ik vind dat de schuldigen voor moordpoging moeten terecht staan. Let wel, van mijn woorden neem ik niets terug en ik wil ook in die richting aansturen en onderzoeken. Uw vuil geld heeren zal uw rotte ziel niet redden. Ge hebt lang genoeg 't bloed van ons volk uitgezogen.*

REKENING, REGELING, WERK VAN DUUR. WEG MET DE VOOGDEN!"[95]
Over schepen Robert Steyaert luidde het in *'t Is nen hutsepot op 't stadhuis*: *"De Hauptman der liberale franskiljonsche logekliek, de achttien karaat plutokraat, de volumineuse redder van onze stadsfinanciën, bezoedelt nog immer met zijn Duitschvijandige voeten ons edel Vlaamsch gemeentehuis. ... Blauwe katoenbarons "Das Lied ist aus". ... Het uur der afrekening nadert. Eerstdaags zullen wij u, zoo noodig hardhandig, de Vlaamsch nationale nota aanbieden."*
De redactie van *Kamp* was grotendeels die van *Storm! over 't Meetjesland*, aangevuld met enkele radicale Vlaams-nationalisten: Raf Van Hulse, Albert De Poortere, Robert Standaert, Marcel De Vreese, Gaston De Roover, Arthur De Meyere, (Emiel) Arthur De Meyere, etc.[96] Alle medewerkers gebruikten een pseudoniem: Arent van Ravenschot (E. Arthur De Meyere jr.), Raf (Raf Van Hulse), R. (ook Raf Van Hulse?), Adem (Arthur De Meyere), Sperwer (Albert De Mulder), H. (Gerard Haers), Sus (Arthur Van Hyfte?), Bart, Rutger (Eugeen Reychler), Waker (Julien De Muynck), Agnes (Magda Standaert), Ik Dien (Robert De Soete?), B.E.O.Bachter (Gaston De Roover), BOB (Robert Standaert?), D.C. (Fidelis Cattoir), etc.[97] De meeste aandacht werd besteed aan Eekloos nieuws, ambtelijke mededelingen (arbeidsbemiddeling, COO, ...) berichten (vooral van Winterhulp, voedingscomité, rantsoenering, enz.), verenigingsnieuws en ontspanning (toneel, concerten, film...). Verder was er binnenlands nieuws en het *Buitenlandsch Overzicht* door Rutger (*Aktualiteiten uit Duitschland*), later door B.E.O.Bachter, een *Jeugdrubriek* (van Stormvogel), een *Vrouwenhoekje*, *Bootsman, hou je roer!* los nieuws en bedenkingen door Arent van Ravenschot, de Burgerlijke Stand, nieuws uit Balgerhoeke, Maldegem, Adegem, Bentille, Waarschoot (Dietscher), Sint-Laureins, Sint-Margriete en Watervliet, de uurregeling van treins en bussen, notariële verkopingen en reclame.
Gerard Haers schreef *Om onze jongens naar Frankrijk*, een relaas van de reis in augustus 1940 naar het Zuiden van Frankrijk om gevluchte Meetjeslandse jongens te repatriëren.
Bert Vermeulen (Maurice De Vuysdere) publiceerde zijn oorlogsdagboek *Stukas boven het Meetjesland* en van Raf Van Hulse verscheen *Land en volk! (Geschiedenis onzer Streek)* en *Mane, novelle uit het polderleven* als feuilleton. Gerard De Vos (Apollo?) schreef over sport (voetbal, wielrennen, kanariesport). In *Film* werden uitvoerig de Duitse films besproken en aanbevolen. *Kamp* kreeg van UFA (Universum-Film-Aktiengesellschaft) zelfs clichés van foto's met filmsterren en affiches, vooral van films die in *Kino Luxor* op de Markt werden gedraaid.
Storm! en aanvankelijk ook *Kamp* hadden zich vrij antimilitaristisch opgesteld, maar in het nummer van 4 mei 1941 ondertekende Eugeen Reychler een hoofdartikel *Vlamingen worden weder soldaat*, een oproep tot militaire collaboratie met de Duitsers.[98] Steeds meer artikels gingen over de Nieuwe Orde en eindigden alsmaar vaker met de kreet *Leve het Nationaal Socialisme!* en *Heil Hitler!* Er verschenen oproepen om zich te melden bij de Waffen-SS en aan te sluiten bij de Algemeene SS-Vlaanderen. Het was duidelijk dat er zich in de redactie van *Kamp* een radicalisering aan het voltrekken was. Vanaf het nummer 20 (18 mei

1941) verdween de naam van A(rthur). Van Hyfte als verantwoordelijk uitgever, hij kon als overtuigd Vlaams-nationalist niet meer akkoord gaan met de Duitsgezinde toer die het blad opging. De eigenlijke hoofdredacteur was op dat moment al (Emiel) Arthur De Meyere jr. Vanaf het nummer 25 (22 juni 1941) werd R(aymond). Claeys, Molenstraat 196 in Eeklo, als verantwoordelijke uitgever vermeld.[99]
In de maand mei van het jaar 1941 vond *Kamp* een kluif in de *Saneering van de fabrieken Goethals-Goethals*, waar na een huiszoeking smokkelwaar was gevonden en gebleken was dat door de Duitsers geleverd garen voor eigen gebruik en verkoop werd aangewend. Meer en meer werden artikels overgenomen uit *SS-man*, niet alleen van Reimond Tollenaere, maar ook van Duitse auteurs, verder uit *Das Reich*, *Kölnische Zeitung*, *Volksche Aanval* en andere Duitse bladen.
Vanaf 18 januari 1941 kostte een jaarabonnement 24 frank en voor zes maanden 13 frank. In een bericht *Aan Onze Lezers* meldde de uitgever op 3 augustus 1941 (nr. 31) dat een los nummer wegens papierschaarste voortaan 75 centiem moest kosten, een jaarabonnement 34 frank, 18 frank voor een half jaar en 9,5 frank voor drie maanden.
Kamp en zijn plaatselijke correspondenten bleven maar schrijven over *Joodsch-maçonnieke ploetokraten*, verraders en anglofielen (*de W.C.-mannen*), misbruiken van het oude regime, woeker, smokkel en sluikslachtingen, zoals die in de kerk van Eeklo in augustus 1941.[100]

Nationaalsocialistisch Weekblad voor het Meetjesland

Vanaf 5 oktober 1940 het nummer 40 van de tweede jaargang heette *Kamp Nationaalsocialistisch Weekblad voor het Meetjesland*, wat de feitelijke strekking van het blad weergaf. In het hoofdartikel schreef E. Arthur De Meyere:
"Wij belijden: "Kamp" is nationaalsocialistisch. Het mag er prat op gaan het eenige nationaalsocialistisch plaatselijk weekblad in Vlaanderen te zijn. De kleinen geven het voorbeeld. Het kost ons moeite, het kost ons strijd, listen en lagen moeten we ontwijken, financieele hindernissen uit den weg ruimen, maar de rechte baan verlaten we nooit!
... We belijden alleen het eene nationaalsocialisme van Adolf Hitler, onzen Führer. We doen niet mee in het gegoochel met kleine Führers en leiderkens, lijk het maar al te zeer ontaard. Neen, alleen de Schepper van het nationaalsocialisme kan den Führer van alle nationaalsocialisten zijn. Die Führer is Adolf Hitler.
... Als we ons Nederduitsch bloed bekennen, verloochenen we nimmer een "dietsch" ideaal, omdat "dietsch-zijn" toch "nederduitsch-zijn" beteekent.
... Neen we verloochenen ons volk niet, als we het Nederduitsch bewustzijn heropwekken, we komen slechts terug tot het oude vaderhuis.
... Dat van een "verhoogduitsching" geen sprake kan zijn is klaar en natuurlijk. ... Neen, de Vlamingen zullen hun taal en kultuur niet ontnomen worden, want dat zijn juist de klaarste bewijzen dat we Nederduitschers zijn, bijvoorbeeld geen Beieren. Het is alleen de staatsvorm die ons belang kan inboezemen.
... We willen niet buiten het Rijk staan, ... we willen binnen het Rijk staan,

op eene geëigende plaats, welke de Führer ons zal aanwijzen. Hoe ze zal zijn laten we gansch aan hem over.
... Voor "Kamp" is het een eer dat het reeds lang kleur heeft bekend."
De langzame verschuiving van Vlaams-nationalisme naar nationaal-socialisme had in de redactie van *Kamp* sedert april 1941 tot heftige meningsverschillen geleid. Het VNV stond op het Grootnederlands standpunt, onverfranst en onverduitst, terwijl de radicale nationaalsocialisten, die later DeVlag zouden uitmaken, op het Germaanse standpunt stonden, het Germaanse rijk onder leiding van Duitsland.[101] Tot de eerste strekking behoorden Edmond Reychler, Albert De Poortere, Robert en Adolf Standaert, Gerard Haers, Arthur Van Hyfte en Gaston De Roover, tot de tweede strekking behoorden Eugeen Reychler, Arthur De Meyere, vader en zoon, Raf Van Hulse, Gerard De Vos, Marcel De Vreese en Fidelis Cattoir. Vanaf augustus 1941 kwam *Kamp* in handen van de Algemeene SS-Vlaanderen en DeVlag, wat neerkwam op de totale en onvoorwaardelijke collaboratie.
Het nationaal-socialistische *Kamp* onderging een gedaanteverandering. Het telde acht bladzijden in een kleiner formaat van 27,5 bij 36 cm met vier kolommen van 5,3 cm. Drukker, verantwoordelijke uitgever, abonnementsprijzen, rubrieken, etc. bleven dezelfde. Van de medewerkers hadden de meeste VNV-ers afgehaakt.[102] Arent van Ravenschot of A.v.R. (Arthur De Meyere jr.) schreef algemene artikels, *Bootsman, hou je roer!* en filmnieuws, B.E.O.Bachter (Gaston De Roover) verzorgde nog een korte tijd het *Buitenlandsch Overzicht*, D.C. (Fidelis Cattoir) en Bart (?) rapporteerden plaatselijk nieuws, Tijl (Lembeke), Vaast (Gaston De Coninck), Berten (Albrecht De Coninck) waren correspondenten uit het Meetjesland.[103]
De eerste bladzijde bevatte doorgaans een algemeen artikel over de toestand in Duitsland, over het verloop van de oorlog werd zelden geschreven, over de Nieuwe Orde in België, over de inzet van Vlamingen in Duitse dienst of over plaatselijke (wan)toestanden. Algemene artikels werden vaak overgenomen uit *Stemmen uit Duitschland, Berlijn - Tokio - Rome, Brüsseler Zeitung, Arbeid en Vreugde, Volk en Bodem* en *De SS-Mann*. Op

1e JAARGANG. 0.75 fr. nummer Nr 5. — 20 MAART 1942.

KAMP

Nationaalsocialistisch Weekblad voor het Meetjesland

Abonnementsprijs: 1 jaar, 34 fr.; 6 maand, 18 fr.; 3 maand, 9.50 fr.
Los nummer, 0.75 fr
Aankondigingen bij overeenkomst

Redaktie adres:
Druk. G. De Vos, Boelare, 41, Kokko
Postrekening G. De Vos, Nr 1828.07
Handelsregister Oost Nr 8809

Meetjeslandsche Grootheid

NIET RAISONNEREN . WEER U SCHERP EN VIND ALS EEN SOLDAAT. (A. Rodenbach.)

Wij zijn Socialisten

Ja kameraad, U heeft goed gele- den strijd gevoerd voor uw recht, een : wij zijn socialisten. Wij zijn voor ons recht, voor het recht van

bladzijde twee vond de lezer het *Buitenlandsch Overzicht* (B.E.O.Bachter, vanaf 16 november 1941 Ik Dien) met wel militaire informatie over het oorlogsverloop, *Bootsman, hou je roer!* (A.v.R., D.C. en Adem) en nog een algemeen artikel (over Bolsjewisten, Engeland of Duitsland, nationaal-socialistische volkswelvaart, etc.) vaak van Adem of D.C. Op de derde bladzijde stonden de *DeVlag* rubriek, *Officiëele Berichten*, veroordelingen, nieuws van de jeugdgroep *Levensblijheid* (de rubriek van VIVO), al eens een brief van een Oostfronter en plaatselijk nieuws, dat op bladzijde vier doorliep: concerten, cultuur, feesten, Winterhulp, Boerenwacht, Luchtbescherming, bevoorrading en de Burgerlijke Stand van Eeklo. Op bladzijde vijf vond men streeknieuws: Balgerhoeke (Vaast en Berten), Waarschoot (met Burgerlijke Stand), Kaprijke, Sint-Laureins (Kamiel Fort?), Maldegem en Sint-Margriete. Van bladzijde twee tot vijf waren de artikels afgewisseld met reclame voor plaatselijke (sympathiserende) handelaars. Bladzijde zes was helemaal gewijd aan SPORTNIEUWS, vooral voetbal en wielrennen. FILM nam bladzijde zeven in beslag: *Het zilveren scherm te Eekloo* (A.v.R.), *UFA-aktualiteiten, UFA-echos, Tobis-nieuwtjes* en aankondigingen van films in Cinema Gouden Leeuw.[104] De laatste bladzijde was voorbehouden aan de filmaankondigingen van Ciné/Kino Luxor, uiteraard allemaal Duitse films, met mooie prenten.
In zijn *Wederom ging een jaar voorbij* schreef Arthur De Meyere jr.:
"Onzinnige boykot in eigen Vlaamsche kringen dunde onzen medewerkerskring. ...
Maar toch bleef "Kamp" stand houden, spijts alle gekonkel van "geplaceerde" advocaten. "E.R" hield de stevige hand aan het roer, wijl "Bart" gepast de plaatselijke toestanden hekelde. Onze vaste correspondent, Raf

De meeste van de DeVlagcelleden waren ook redacteur van Kamp. V.l.n.r. Arthur De Meyere sr. (Adem), Georges Balliu, Blanca Standaert, Eugeen Reychler (E.R.) en Fidelis Cattoir (D.C.)
Staand : Edmod Defrenne, Marcel De Vreese, Odilon Derresauw, Emiel Clicteur, Albert De Coninck (Berten) en Edgard De Latter.

Van Hulse, verloren we echter jammerlijk genoeg bij zijn bevordering tot SS-Hauptsturmführer en leider der 1. SS-Standaard Vlaanderen. ... Dit zijn de overlevenden van den redactiestaf van vorig jaar. Daarbij kwam "B.E.O.Bachter", de regelmatige verzorger van het "Buitenlandsch Nieuws", "Adem", die vooral de volksche literatuur verzorgde en "D.C.", welke regelmatig als een klok bijdragen over diverse onderwerpen instuurde. Ondergeteekende genoot de eer enkele fel gewraakte artikels te publiceeren over de ware bestemming van ons volk. In de opsomming mogen we vooral den dappere inzender van de kroniek "St Laureins" niet vergeten, die telken male zijn dorpsgenooten gepast wist te onderhouden evenals zijn collega uit "St Margriete" en zijn vechtlustige concurrent uit "Balgerhoeke".
Deze kleine staf maakte "Kamp" tot wat het thans is: het radikaalste, meest besproken plaatselijk weekblad uit Vlaanderen. Van verscheidene zijden mocht "Kamp" gelukwenschen ontvangen om zijn klare taal zonder compromis. Onverbiddelijk, recht door zee is zijn leus, wijl het onbeschroomd voor onze Nederduitsche lotsverbondenheid uitkomt.
Het nieuw formaat waarop "Kamp" thans verschijnt, zijn filmbladzijde en de sportrubriek, waren zoovele verbeteringen die onze lezers bevielen. ... "Kamp" is HET weekblad van Eekloo, "Kamp" is het weekblad voor het Meetjesland, "Kamp" is het weekblad met naam in Vlaanderen.
Thans dat we het durven verhopen dat het jaar 1942, het groote jaar der samenbundeling van alle Vlaamsche krachten zal zijn, ... beloven we dat "Kamp" zijn naam hoog zal houden, en alle vroeger hem aangedane duivelarijen zal vergeten om onverpoosd te schrijven en te strijden voor een herrezen Vlaanderen dat terug gulden banen opgaat onder de geniale opperste leiding van Adolf Hitler, onzen Führer.
Arent van Ravenschot"[105]
Gedurende acht weken, tussen 25 januari en 15 maart 1941 verscheen *Kamp* niet, volgens de redactie wegens de barre koude en de beperkte gasleveringen.[106] Vanaf 22 maart 1941 verscheen *Kamp* nog maar op zes bladzijden, het was het nummer waarin met een rouwband en een foto het sneuvelen van de Eeklose SS-er Albert Pyfferoen gemeld werd. De week daarop was het de beurt aan Achiel Cusse uit Bentille, die gesneuveld was in Leningrad.
Na de oprichting van een DeVlagcel aldaar kwam er in *Kamp* ook nieuws uit Zomergem en Ursel (R.S.). Wekelijks verschenen van (dezelfde?) S.R. kleine bijdragen en *Pennekrabbels* ... van Dienen en af en toe een bijdrage van B. S. (Blanka Standaert?) o.m. over Prof. Frans Daels en over de Vrouwelijke Sociale dienst van DeVlag.
Het laatste voorhanden nummer van *Kamp* is het nummer 8 van 19 april 1942. Op de eerste bladzijde staat een artikel over Adolf Hitler (*Bij den 53sten verjaardag van den Führer)* en een over burgemeester Locks van Zomergem (*Oude wanorde en nieuwe orde te Zomergem)* van een nieuwe medewerker Roland en verder de gebruikelijke rubrieken.
In augustus 1942 vertrok hoofdredacteur Arthur De Meyere jr. naar Westfalen om er als *Betreuer* de belangen van de Vlaamse arbeiders te behartigen en kon hij de redactie van *Kamp* niet meer doen. Bovendien was er papierschaarste en, hoewel er over de oplage van *Kamp* geen cij-

fers bestaan, was die vermoedelijk te laag om rendabel te zijn en wie wilde er nog investeren in een blad dat een verloren zaak verdedigde?

3.2 SLUIKBLADEN

Tijdens de oorlog werden, ook in Eeklo, heel wat sluikbladen, al of niet op periodieke basis, gepubliceerd. De meeste waren op een goedkope manier geproduceerd, gedupliceerd of zelfs geschreven. Weinig exemplaren ervan zijn bewaard gebleven. Een overzicht ervan vindt men in mijn artikel over de sluikpers in Eeklo.[107]

3.3 PAROCHIEBLADEN

3.3.1 Onze vriend Sint-Antonius

Het Balgerhoekse groene boekje bleef gedurende de bezetting verschijnen.

3.3.2 Sint Vincentius' Bode (1936-)

Het parochieblad van de Sint-Vincentiusparochie verscheen gedurende de Tweede Wereldoorlog op dezelfde manier als losbladige uitgave verder. Het blad werd dan niet meer gedrukt door Valentijn Pauwels op de Grote Markt, maar door K. De Sutter-Wambersie, drukker van *De Eecloonaar*, die daarvoor van de Duitse bezetter de toelating had gekregen.

BRONNEN

PAUL VAN DE WOESTIJNE, *Eeklo in Wereldoorlog I, Interbellum, De Tweede Wereldoorlog*, hoofdstukken 9-11 van 750 jaar Eeklo, Eeklo, 1990, p. 462-599.
Stadsarchief Eeklo, bevolkingsregisters, notulen van het schepencollege, van de gemeenteraad, etc.
PAUL VAN DE WOESTIJNE, *Pius Ryffranck, journalist en filosoof*, in Appeltjes van het Meetjesland, 52 (2001), p. 157-209.
Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Tielt, 1998.
PAUL VAN DE WOESTIJNE, *150 jaar van De Eecloonaer tot de Eecloonaar*, Eeklo, 1999.
KENNY DE PRÉE, *Met een kwaad opzet 's vijands politiek te hebben gediend? De Nieuwe Orde op het Eeklose stadhuis 1940-1944*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 2002-2003.
PAUL VAN DE WOESTIJNE, Onuitgegeven interviews met Hubert De Baets (25 feb 1983), Arthur Van Hyfte (31 jul 1985), Arthur De Meyere jr. (19 jul 1987), Albien De Smet (6 jan 1988), Louis Gilson (7 jan 1988), Frans De Vliegher (18 feb 1988), René Van Deputte (19 feb 1988) en Frans De Boever (1 apr 1988).

NOTEN

1. Zoals de meeste Eeklonaren ging Desiré De Poortere met zijn vrouw begin oktober 1914 op de vlucht voor de oprukkende Duitse troepen. In Waterland-Oudeman werd op 24 oktober 1914 hun oudste zoon, Albert, geboren. Desiré De Poortere maakte als *eerste hulponderwijzer* in de stadsschool de moeilijke bezettingsjaren mee, waarin alle verenigingsleven en periodieke pers stil lagen.
2. Karel (eigenlijk Henri Charles) De Sutter (Eeklo 1888-Eeklo 1957), zoon van Charles De Sutter, koopman in de Brugschestraat, ging na zijn humaniora in het bisschoppelijk college in Eeklo naar het seminarie en werd bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog brancardier in het Belgisch leger. Het IJzerfront, waar hij Renaat De Rudder en andere Vlaamsgezinde idealisten leerde kennen, leverde hem het IJzerkruis op en maakte hem overtuigd Vlaamsgezind. Na de oorlog kon Karel De Sutter aan de slag als bankbediende in Ronse, waar hij zijn vrouw Rosalie Marie-Louise Wambersie leerde kennen. Zijn drie kinderen, Marie-Louise, Roland en Rosita werden in Ronse geboren. Op 13 maart 1928 kwam Karel De Sutter met zijn gezin in de Molenstraat 42 wonen.
3. Het oorlogsdagboek van Pius Ryffranck werd door mij gepubliceerd in *Appeltjes van het Meetjesland*, 52 (2001), 211-332.
4. De carrières van de Eeklose en Maldegemse weekbladschrijvers, Pius Ryffranck en Victor De Lille, liepen grotendeels parallel. Beiden waren gemeenteontvanger, journalist, uitgever, hadden een groot gezin en waren in de Katholieke partij actief. Beiden maakten fortuin, de ene als wisselagent, de andere als uitgever. Ze verloren mekaar nooit uit het oog, in hun beider weekbladen kon men geregeld complimentjes, maar ook wederzijdse kritiek lezen. Beiden stonden achter de leuze van het Davidsfonds: *voor Godsdienst, taal en vaderland.* Pius Ryffrancks was een francofiele, klerikale belgicist van de oude stempel die geloofde in de standenmaatschappij, iedereen op zijn plaats en de (franskiljonse) aristocraten aan het hoofd.
   Victor De Lille was een overtuigd Vlaams christen-democraat, die zijn ideeën gebruikte als een hefboom voor zijn carrière (als volksvertegenwoordiger) en het maken van fortuin (als uitgever).
   Zie: PAUL VAN DE WOESTIJNE, *Pius Ryffranck, journalist en filosoof*, in: Appeltjes van het Meetjesland, 52 (2001), 186.
5. "*De Tijd, van Brussel, het orgaan der christene werklieden, besprak ons artikel over de 8-urenwet.*"
   Gazette van Eecloo en het District 61 (1927), 2880 (6 feb).
6. Gazette van Eecloo en het District 60 (1926), 2841 (9 mei). De Poortere verdacht er Ryffranck van na de oorlog zijn oog te hebben laten vallen op *De Eecloonaar*, wat zeker in diens strategie van weekbladconcentratie gepast zou hebben.
7. Bedoeld wordt *De Vaderlander* en *Het Welzijn van Eekloo en het Distrikt.*
8. Het Liberale Noorden 2 (1926), 37 (10 sep).
9. Alfons Van Werveke was hulparchivaris en later conservator van de oudheidkundige musea van de stad Gent. Van hem kregen zijn zoons Hans, de latere professor Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Gent, en Leo, die een functie bekleedde als rijksarchivaris, hun historische belangstelling mee.
10. Pius Ryffranck verkocht zijn drukkerij aan zijn *meester-drukker* André Van Hecke, die de machines overbracht naar zijn drukkerij op de Markt. De oude drukkerij rechtover de leerlooierij Vermast (later de melkerij) in de Raamstraat werd verbouwd tot huizen.
11. Theophile Auguste Neyt (Adegem 1876 -), was van 1920 tot 1934 geestelijk directeur van de Psychiatrie Sint-Jan-Baptiste en woonde in de Stationsstraat 92. In 1930 nam hij zijn intrek in een woning bij de Psychiatrie, Oostveldstraat 1. Hij was tevens directeur van de Christelijke Sociale Werken in de Kaaistraat. In januari 1935 vertrok hij naar Aalter.

12. Hubert STEENBEKE en Jan HUTSEBAUT, *Tot onderlinge steun..., Steunt Elkander 1921-1994*, Eeklo, 1997.
13. De Noordster 1 (1921), 1 (20 nov).
14. Op het einde van de 19de eeuw bestond er in Oostende een weekblad *De Noordster*. Wellicht kende de Oostendse priester Louis Colens, de geestelijke raadsman van het ACW, deze titel en suggereerde hij de naam aan de Meetjeslandse bond.
    Bovendien verscheen er in oktober 1903 een Eekloos katholiek kiesblad onder de naam *De Noordster*. Dat blad moet worden toegevoegd aan ons overzicht van kiesbladen tot 1914 onder:
    1.3.4 De Noordster (1903)
    Het Gentse liberale blad *Het Vaderland* verwees in zijn nummer van 13 december 1903 naar *De Noordster*, een klerikaal blad dat in Eeklo verscheen, de spreekbuis van Lionel Pussemier, Firmin Roegiers, Remy Van Brabandt, Alfred Biltris, professor Serraris, de derde orde (van St.-Franciscus), de congregatie, etc. en die spottend de vuilkar nr 6 genoemd werd. *De Noordster* verscheen in (september?) oktober 1903 als kiesblad voor de gemeenteraadsverkiezingen die een homogeen katholieke gemeenteraad aan de macht brachten.
    Er is geen enkel nummer van bewaard. Of het ook verscheen in 1907 en 1911 is niet bekend.
    Over de naam: "*De Noordster is dus voor den zeevaarder een leid-ster, de wegwijzer naar veilige haven, de lichtende hoop op een gelukkig aanlanden en blijde toekomst.*
    Dat wil uw blad ook voor u wezen, Christene Arbeiders. Een leid-ster, die u voorlicht op den weg naar uw geluk, naar uw sociale lotsverbetering, door het bemeesteren, en verdedigen uwer rechten; een lichtbaak op de baan uwer verstandelijke en zedelijke verheffing, door medewerking aan uwe geestesontwikkeling en hartsveredeling; een wegwijzer op de wegen van recht en plicht."
    De Noordster 1 (1921), 5 (18 dec).
15. Emile Willems (Eeklo 1886 -), was meubelmakersgast en woonde in de Roze 1. Hij was gehuwd met de Oosteeklose Idalie De Sy en had drie dochters. Verder speelde hij geen aanwijsbare rol in de Eeklose arbeidersbeweging.
16. Pieter François (Ertvelde 1861 - Eeklo 1909). Zijn vrouw, Virginie Vens, overleed in 1910. Hun enige dochter Maria Anna Celestine was toen elf jaar (geboren op 15 mei 1899). Haar familie (tantes van naast de deur?) zette de zaak verder tot Marietje François zelf de winkel kon uitbaten. Ze trouwde op 12 december 1921 met brouwerszoon Maurice Baele, handelaar, die bij haar introk op de Markt 63. In 1930 verhuisde het gezin Baele-François naar de Boelare 5, waar Maurice het beheer van de brouwerij overnam. Hij liet de winkel en de drukkerij over aan voetballer Gerard De Vos, caféhouder en meester-drukker, die er Café Sportman van maakte, na de oorlog Café Monty, nu nr. 69, Lederwaren Chris.
17. Desiré Francies Tourny (Eeklo 20 november 1872 - Eeklo 8 augustus 1928), drukkersgast, woonde in de Patersstraat 14. Hij was getrouwd met Marie Charlotte Buyck, bij wie hij drie kinderen had: Achiel (1902), stadsbeambte, getrouwd met Helena Van Deputte, Florencia (1905) en Jozefa (1910).
18. Daarin krijgt oud-redacteur van *Recht voor Allen*, Desiré De Poortere, een sneer. *"Ik ontmoet een man die mij vriend heet en met alle mogelijke blijken van beleefdheid en vertrouwen mij spreekt over het degelijk programma van 't katholiek volkspolitiek ... maar een straatje om vind ik hem met volle monden klappen met andersdenkenden, lachend en spottend met democraten en dompers."*
19. Maurice Petrus Bernard Van Depoele was de enige zoon van Laurent Van Depoele. Hij werd geboren in Eeklo op 22 juli 1895 en was bediende (vakbondssecretaris). Hij huwde in 1926 met de Waarschootse Irma Mathys en had drie kinderen: Robert (1927), Marie Louise (1931) en Laurent (1939). Hij woonde

achtereenvolgens in de Collegestraat (43 en 65) en de Kaaistraat (60 en 54). Na het overlijden van zijn vrouw hertrouwde hij in 1941 met Martha Carpentier. Raymond De Mey, secretaris van het Meetjeslands ziekenfonds Steunt Elkander, woonde in Kaprijke.

20. Rik Van Bommelen is vermoedelijk een personage uit het komische toneelstuk De familie Van Bommelen, dat in het laatste kwart van de 19de eeuw in Eeklo opgevoerd werd. In Nederland kent men nog de Bakker Van Bommelen, die 's nachts bij het bakken indommelt, waardoor zijn broodjes aan een eigen leven beginnen. Bommelen kan ook de betekenis boemelen hebben, een studentenwoord voor op café gaan.
21. Toen *De Noordster* bij De Eecloonaar gedrukt werd, verhuisde Rik Van Bommelen mee en nam *De Eecloonaar* Rik Van Bommelen over. Hij verscheen ook in *De Klaroen van 't Vrije Noorden* en trad de eerste keer op in *De Eecloonaar* op 31 mei 1931, toen verscheen *De Noordster* nog.
22. Basiel De Craene (Waarschoot 1880 - Merendree 1956), was student aan het Sint-Vincentiuscollege te Eeklo en studeerde voor priester in Sint-Niklaas, Gent en Leuven (Baccalaureus in Kerkelijk recht). Na zijn priesterwijding in 1905 werd hij achtereenvolgens onderpastoor in Aalst-Mijlbeke, Sint-Niklaas-Tereken en Kaprijke. In Aalst en Sint-Niklaas schreef hij voor plaatselijke weekbladen bijbelverhalen en evangeliebeelden, die hij als toneelspel uitwerkte. Actief in de christelijke arbeidersbeweging, vormde hij in Kaprijke met jonge mensen van de parochie een toneelgroep om zijn werk op te voeren. Met deze groep *De Berkenisten* gaf hij voorstellingen in het hele Vlaamse land. In 1931 werd De Craene pastoor in Bachte-Maria-Leerne, waar zijn pastorie een ontmoetingsplaats werd voor kunstenaars allerhande, schilders en dichters, declamatoren en toneelspelers. Zo begon hij zelf gedichten te schrijven en organiseerde hij vanaf 1937 de Vlaamse poëziedagen, die (vanaf 1938 in Merendree) uitgroeiden tot een unieke gebeurtenis in het literaire leven in Vlaanderen. Basiel De Craene overleed op hemelvaartsdag van 1956.
23. De Noordster 2 (1922), 11 (12 maa).
24. "*'De Noordster' breidt immer haren lezerskring uit. Onder vorm van 'Ons Weekblad' strijdt zij den goeden strijd in Deynze en omstreken. Onze vrienden uit Selzaete kwamen de laatste dagen bij, om in 'De Gildebode' onze gedachten te verdedigen en naar de verwezenlijking van ons programma te stuwen. Als drielingbroeders gaan wij den breeden weg op, het goede woord zaaiende met de hoop onder Gods zegen heerlijke vruchten te maaien.*"
De Noordster 8 (1928), 1 (1 jan).
25. "*Alle opstellen, nieuwsberichten, bekendmakingen, enz., bestemd voor 'De Noordster', 'De Gildebode' van Selzaete, 'Het Weekblad' van Deynze, moeten verstuurd worden ten laatste den Woensdag van elke week, aan het Secretariaat der Maatschappelijke Werken, Kaaistraat, 40, Eecloo en niet aan den drukker van deze bladen.*
Wie dit bericht niet naleeft, loopt gevaar niets te zien verschijnen. – Naamlooze schriften worden niet gelezen. DE OPSTELRAAD."
De Noordster 8 (1928), 1 (1 jan).
26. Het Liberale Noorden 3 (1927), 48 (25 nov).
27. Gaston Steegers (Watervliet 1896 -), onderwijzer in de Broedersschool en secretaris van de Vakschool Sint-Jozef, trouwde in 1918 met Elvira Verstraete. Tot 1935 woonde hij in de Kaaistraat 5. Hij had een zoon Edgard, geboren in 1919, die ook onderwijzer werd.
28. Desiré Tourny overleed op 8 augustus 1928. De dood van zijn vrouw in 1924 en problemen in de drukkerij met de publicatie van *De Noordster* dreven hem ertoe een einde aan zijn leven te maken.
"Men heeft den ongelukkige gevonden in zijne drukkerij.

Van jongsaf was hij in den drukkersstiel een bekwaam en neerstige werkman, doch de laatste jaren was zijn zenuwgestel erg ondermijnd door overlast van werk, en 't was ook de oorzaak van zijn plotselinge dood."
De Eecloonaar 1928, 33 (12 aug).
"Sinds lang leed vriend Désiré aan neurasthénie. We zijn zeker dat de brave man, die gansch zijn leven een voorbeeldig christen is geweest, in een oogenblik van zinsverbijstering heeft gehandeld."
De Noordster 8 (1928), 33 (12 aug).

29. De overgang van *De Noordster* van de drukkerij Baele naar De Eecloonaar gebeurde misschien wel gelijktijdig met de overname van de drukkerij Baele door Gerard De Vos. Konden de uitgevers van *De Noordster* het financieel of ideologisch niet vinden met Gerard De Vos of vond Gerard De Vos dat hij het drukken van *De Noordster* materieel niet aankon of dat hij zich niet kon vereenzelvigen met het drukken van een christen-democratisch blad? Of heeft Maurice Baele de drukkerij van de hand gedaan na het overlijden van Desiré Tourny?
30. *"Voor het inlasschen van annoncen dient men zich rechtstreeks te wenden tot onzen drukker den heer K. De Sutter-Wambersie, Molenstraat, 42, Eecloo. De Opstelraad is niet verantwoordelijk voor de inhoud der annoncen."*
De Noordster 8 (1928), 15 (8 apr).
31. Het laatste voorhanden nummer dateert van 15 juni 1930, tiende jaargang nr. 24.
"Waar Maldegem een katholiek weekblad bekomt [bedoeld wordt: De Gazet van Maldegem], *verdwijnt tot Eecloo de "Noordster" welke tot Gent herschapen wordt in het provinciaal "Volksblad" en versmelt de Gazette van Eecloo met de Vlaamsche Post van Antwerpen."*
De Eecloonaar 83 (1931), 51 (20 december).
32. *Ons Volksblad van 't Dendermondsche, Ons Volksblad voor het arrondissement Aalst* en *Ons Volksblad voor het arrondissement Geraardsbergen* werden vermoedelijk al door één drukker, Odilon Bracke-Nelis in Zele, gedrukt en uitgegeven.
33. De Vlaamsche liberale pers publiceerde: *Volksblad, Orgaan der Liberale Partij van het Arrondissement Gent-Eecloo; De Vrijheid, Orgaan der Liberale Partij van het Arrondissement Oostende; De Volksvrijheid, Nieuwsblad van het Arrondissement Oudenaarde; De Vrije Ronsenaar, Liberaal Volksblad van het Canton Ronse; Het Vrije Waasland, Orgaan der Liberale Arrondissements-Associatie* en *Advertentie-Blad, Vrijzinnig Weekblad voor Veurne-Dixmuide-Nieuwpoort.* De bladen werden in Gent gedrukt op de persen van Edouard Verschueren, uitgever van *Gazette van Gent.*
Het Liberale Noorden 1 (1925), 37 (6 nov) en 5 (1928), 47 (16 nov).
Zie: Hugo STEVENS, *Repertorium van de Oostvlaamse pers (met uitzondering van Gent en het Arrondissement Aalst) Periode 1914-1940,* onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 1976.
Edouard Verschueren was hoofdredacteur van *Gazette van Gent.*
34. Karel Locufier stierf op 2 juli 1928. In zijn *In Memoriam* werden zijn verdiensten geprezen als schrijver van vele propaganda-artikelen en als polemist.
Het Liberale Noorden 5 (= 4, 1928), 28 (6 jul).
Karel Locufier sr. was oom van Karel Locufier jr. die een professionele zangcarrière maakte en directeur van de Gentse opera werd.
35. Het eerste noodblad verscheen op vrijdag 20 juli 1928 en bevatte vier bladzijden van 19,4 cm bij 28,7. Het tweede van 27 juli was dubbel zo groot. Ze waren nummer 30 en 31 van de vierde jaargang en niet van de vijfde jaargang zoals ze in Gent dachten en drukten. De nummeringsfout begon op vrijdag 30 december 1927, eigenlijk het 53ste nummer van de derde jaargang, dat nr.1 van jaargang 4 werd genummerd! Voor het volgende nummer van 6 januari 1928 was de fout

vlug gemaakt, het werd nummer 2 van jaargang 5! De verkeerde jaargangtelling bleef meegaan.

36. Het Liberale Noorden 5 (= 4, 1928), 53 (28 dec). De redactie doelde op de kerken waar priesters de gelovigen opriepen voor de katholieken te stemmen en nog altijd donderpreekten tegen de liberalen en de socialisten.
37. *"De menschen zeggen ook dat dat onbevoegd employétjen allicht meer bevoegd is in 't bedrijf waarin hij werkzaam is, dan een pastoor die zijn kap over de haag gesmeten heeft, bevoegd is om een gazette te schrijven".*
Het Liberale Noorden 8 (= 7, 1931), 14 (10 apr).
Met *employétjen* wordt Karel Locufier bedoeld. In *De Eecloonaar* werd hij ook *directeurken, snotneus, knikker, paljas* en *operetten-acteur* genoemd. Met de pastoor wordt Karel De Sutter bedoeld.
38. Gaston Bral (Eeklo 1905 -), nijverheidsbediende, was ook bestendig secretaris van de Société Industrielle, die haar zetel had in Hotel Spittael, Koningin Astridplein, 2-4, dagelijks van 9.30 tot 11.30 uur. Hij eindigde zijn politieke carrière in de jaren zeventig bij de socialisten. Bral gaf zijn collectie liberale bladen (*Het Liberale Noorden* en *Ons Blad*) aan Alfons Van Mossevelde die ze schonk aan het AMC.
39. H. STEVENS, *a.w.*, p. 359 vermeldt naast *Het Liberale Noorden* nog *De Nieuwe Roskam, De Vrije Waaslander, Ons Recht* en *De Toekomst*. Bracke zelf schreef dat hij tien bladen drukte.
Op de Interprovinciale Perstentoonstelling van 31 maart 1935 maakte drukker Bracke er reclame mee dat al zijn weekbladen met linotype gezet werden.
Het Liberale Noorden 12 (= 11, 1935), 14 (7 apr).
40. Vanaf nummer 18 (29 apr) van 1933 werd *Het Liberale Noorden* gedrukt op glanzend lichtgroen papier.
41. Het Liberale Noorden 12 (= 11, 1935), 18 (5 mei).
42. Het Liberale Noorden 11 (= 10, 1934), 14 (1 apr).
43. *Aan onze lezers*, in: Het Liberale Noorden 12 (= 11, 1935), 51 (29 dec).
44. Het nieuwe blad voor Zelzate en omgeving werd *Het Vrije Noorden* genoemd. Zie: Stevens (1976, p. 354).
45. De Burgersbond werd in 1903 opgericht als *Bond der Neringdoenden van Eecloo* om *"de stoffelijke belangen der Neringdoenden van Eecloo te behartigen"*. Het eerste bestuur bestond uit Theofiel Baele (brouwer, organisator van de paardenmarkten, voorzitter), Richard Heysse (fotograaf, boekhandelaar, drukker en uitgever van het *Annoncenblad van Eecloo en het Meetjesland (1907-1908)*, Serafien Piepers (lokaalhouder, herbergier op de Markt, ondervoorzitter), P. De Vriendt (penningmeester), Pius Ryffranck (stadsontvanger, wisselagent, uitgever van *Gazette van Eecloo*), Prosper Van Acker (bediende, schrijver, uitgever van *De Stad Eecloo*) en Desiré Goethals (wijnhandelaar, later schepen).
Artikel 2 van het Reglement (1904) bepaalde o.m: *"De Bond is gesticht buiten alle politiek. Hij zal zich nooit in politieke of persoonlijke kwestiën mengen."* In 1919 werd het reglement herschreven en verdween dat artikel.
46. Prosper Van Hoorebeke (Waarschoot 1876 - Eeklo 1943), ijzerhandelaar in de Molenstraat (hoek met Pastoor De Nevestraat, nu appartementsgebouw), werd in 1919 *kommissaris* (= bestuurslid) van de Burgersbond. Hij was erg Vlaamsgezind en schreef gedichtjes. Hij werd in het begin van de jaren dertig voorzitter van de Burgersbond.
Aurélien Van Kerckhove uit Sint-Laureins kwam zich als handelaar in koloniale waren in de Molenstraat (nu Immo Van de Woestijne) vestigen en werd in 1919 algemeen secretaris van de Burgersbond 1903.
47. Van *De Burgerstem* zijn in het AMC maar drie nummers bewaard, nr. 31 (okt 1932), nr. 32 (nov 1932) en nr. 79 (jul 1939). De meeste informatie over het blad

haalden we uit *De Eecloonaar, Gazette van Eecloo* en *Het Liberale Noorden/Ons Blad.*

48. Verscheen in *Het Liberale Noorden* 10 (= 9, 1933), 35 (5 oogst) onder de titel *Een vleugje Communisme?* en de commentaar: *"'t Klinkt gelijk een voorwoord tot de revolutie ... Zou de middenstand daarmee te baten zijn?"*
49. *"**Briefwisseling***
Mijnheer de Redacteur
... Een ander sleksken dat zijn hoorntjes naar buiten stak noemt de Burgersstem, ONAFHANKELIJK maandblad voor Eecloo en omtrek, orgaan tot verdediging der belangen van de Burgerij, en zoo voorts, hetwelk echter meer speciaal werd gesticht om haren hoofdredacteur, welke daar reeds lange achter watertandt, naar den Gemeenteraad te kunnen sturen, doch hetwelk wat vroeg zijne kaarten blootlegt en zijn pijken heere vertoont.
Rijmelend over ons stadhuis, sprak het Blad zich, inderdaad, volgenderwijs uit: ... Gelukkig voor hen, in dien hoop steengruis. Men wordt er goed verdedigd, maar men moet er niets van verwachten.
Die man is precieus.
Wij lezen immers verder, onder zijn hoofdletters: ...
Het zal dus geen kerker, maar wel een stadhuis zijn, als Meneer Prosper, of iemand anders van zijnen Bond, daar zit. Hoe dit mirakel moet gebeuren is ons onbekend; wij wachten het met geduld af."
Gazette van Eecloo 1930, 3028 (9 feb).
50. *"Wij lezen in De Burgerstem van Augustus 1932, orgaan van den heer Prosper Van Hoorebeke, die het blad in de wereld stuurde, als voorbode zijner candidatuur, volgend beknopt verslag: ..."*
Gazette van Eecloo 11 sep 1932.
51. Vier van de zes kandidaten van 1932 (Silvère Gillebeert, Marcel De Vreese, Camiel Van de Velde en Edmond Verstraete) zaten in het bestuur van de Burgersbond Gambrinus.
52. Gerard De Vos (Sint-Andries 1903 -) was voetballer bij Cercle Brugge, in 1927 Belgisch kampioen en bekerhouder. Hij werd tussen 1926 en 1928 negen maal geselecteerd voor de nationale voetbalploeg. De Vos trouwde in 1928 en nam (als *meester-drukker*) in Eeklo de drukkerij van Maurice Baele-François (zie: *De Noordster*) op de Markt over. Hij veranderde de winkel van papierwaren in Café Sportman (later Monty, nu Lederwaren Chris), waar het VNV zijn lokaal had. Na Racing Gent en SK Roeselare speelde Gerard De Vos in het seizoen 1931-1932 als speler-trainer bij KFC Eeklo. Hij verhuisde zijn drukkerij naar de Boelare 39-41, waar hij één letterzetter in dienst had: August Coppenholle (*Gust den Bult*) uit de Dullaert.
53. Hugo Stevens (1976, p. 80) beschrijft het nummer 65 van *De Burgerstem* (oktober 1937), dat bewaard wordt in de Universiteitsbibliotheek van Leuven (Fonds Henderick) en omschrijft *De Burgerstem* als: *"Niet-partijgebonden middenstandsblad met Rexistische karaktertrekken."*
54. Ons Blad 13 (1936), 44 (31 okt) en 14 (1937), 21 (22 mei): A. G. (vermoedelijk Adhé(mar) Gillis, penningmeester van Zonder Naam Niet Zonder Hart, lid van het Willemsfonds en van de Kunstgilde) schreef een reactie op het artikel *Over Kunst* van Prosper Van Hoorebeke.
55. Ons Blad 13 (1936), 20 (16 mei).
56. Ons Blad 14 (1937), 52 (25 dec) en 15 (1938), 17 (23 apr).
57. Ons Blad 15 (1938), 39 (24 sep). Het liberale weekblad hamerde erop dat kiezen voor Gemeentebelangen een verloren stem was en verdacht er de Burgersbond van onder een hoedje met de katholieken te spelen: *"het grootste doel, dat zekere voorstanders van den Burgersbond zich gesteld hebben: door de liberalen stem-*

men te ontfutselen, de katholieken mede te helpen om een twijfelachtige overwinning te kunnen binnenpalmen."

58. De Burgerstem 1939, 79 (jul).
59. *Hippoliet Steyaert* had in 1921 de drukkerij overgenomen van de weduwe Edmond Ryffranck-Reychler, Boelare 17, waar hij als meester-drukker werkte. Die drukkerij beschikte over een *snelpers* en had tot het einde van de 19de eeuw (toen Gustave Ryffranck-De Backer op de Markt) enkele klerikale weekbladen uitgegeven.
    Hippoliet Steyaert was, o.m. als muzikant, actief in enkele liberale verenigingen. Hij had in 1928 al twee noodnummers van *Het Liberale Noorden* gedrukt.
60. Ons Blad 14 (1937), 16 (17 apr). "*Heden verschijnt als feuilleton in "Ons Blad" het eerste eener reeks verhalen, ons welwillend ter beschikking gesteld door den heer Alfred Bogaerd. Deze is een geboren Eekloonaar en een jeugdvriend van ons onlangs afgestorven redactieslid M. Proper Van Acker. Evenals hem bemint hij zijn geboortestreek en het volk dat er leeft ; de handelingen der pittige verhalen zijn dan ook meestal geput in den geboortegrond en de akteurs welke er een rol in spelen zijn rasechte Eekloosche typen, welke menig lezer nog als oude kennissen zal kunnen aanwijzen ; het jongere geslacht zal elkander de plaats aanduiden waar het verhaal zich afspeelt, of wellicht over de personen hebben hooren vertellen. Wij zeggen hier dan ook openlijk dank aan de heer A. Bogaerd voor het genoegen dat hij "Ons Blad" en zijn lezers verschaft door ons een zijner gewaardeerde werken te laten publiceeren.*"
    De korte verhalen van Alfred Bogaerd, opgenomen in de jaargang 1937 waren: *Honoré gaat bakken, Het Machientje, De Vierduvele, Meester Doolens, Wanne de Tooveresse, In den Toren, Novemberdagen, Korebroodje* en *Keyserken's auto.* De negen novellen werden gebundeld en onder de titel *Honoré gaat bakken* in 1937 uitgegeven door Lod. Opdebeeck in Antwerpen.
    In 1938 verscheen als feuilleton *Muriel's Diamant*, uit het Engels vertaald door Leopold J. Van Acker, een legerkapitein, broer van August Van Acker, en in 1939 *List en Liefde*, naar het Engels door Prosper Van Acker.
61. Er zouden tot 29 mei 1937 in totaal 82 afleveringen van De Nevelingen verschijnen.
62. "*Ontelbaar zijn de bijdragen, novellen, vertalingen, welke hij ten dien tijde, en later in "Het Liberale Noorden" en "Ons Blad" liet verschijnen. Even talrijk waren zijn folkloristische en geschiedkundige bijdragen, bijzonder over onze stad Eekloo, allen gekenmerkt met den stempel eener diepdoordachte en volledige dokumen[ta]tie.*", schreef Karel Locufier in zijn *In Memoriam Prosper Van Acker* in: Ons Blad 14 (1937), 11 (13 maa).
63. De titel Storm! werd geïnspireerd door Albrecht Rodenbachs gedicht *Klokke Roeland*, waarvan de laatste regels van het refrein luiden: "*Mijn naam is Roeland, 'k kleppe brand/en luide storm in Vlaanderland.*"
    Stevens (1976) meldt de aanwezigheid van twee nummers van *Storm! over 't Meetjesland* (2 (1937), 1 (2 jan) en 2 (16 jan) in het Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven in Antwerpen. Het Archief voor het Meetjeslands Cultuurleven (AMC) bezit vijf nummers: 3 (1938), 12 (20 jun) en 4 (1939), 14 (27 maa), 25 (24 jun), 29 (22 jul) en 30 (29 jul).
64. Gerard De Vos, zie vroegere noot, drukte vanaf 1936 *Storm! over 't Meetjesland.*
65. Over A. De Kneef is niets te vinden. Arthur Van Hyfte (interview 31 juli 1985) beweerde dat hij verantwoordelijk uitgever was, hoewel in juli 1939 nog de naam van A. De Kneef vermeld wordt.
66. Robert (eigenlijk Lodewijk Charles Robert) Standaert, (Waarschoot 1883 - Balgerhoeke 1958) was als leider van kunstmestfabrieken een van de weinige Vlaamsgezinde grote industriëlen. Vóór 1914 speelde Standaert al een belang-

rijke rol in de Vlaamse Beweging. Hij was onder meer penningmeester van het Katholiek Vlaamsch Oud-Hoogstudentenverbond van Oost-Vlaanderen, lid van het Algemeen Nederlands Verbond, bestuurslid van het plaatselijke Davidsfonds en voorzitter van het Nationaal Vlaamsch Verbond, afdeling Eeklo (1909-1914). Hij was zeer ontevreden over het gebrek aan flamingantische strijdbaarheid van de katholieke partij. Tijdens de Duitse bezetting van 1914-1918 distantieerde hij zich van de Gentse groep Jong-Vlaanderen maar hij had wel contact met meer gematigde activisten. Bob Standaert engageerde zich niet openlijk, maar liet zich inschakelen in een clandestien netwerk dat de politieke agitatie zou voortzetten na de wapenstilstand. Zijn huis in Balgerhoeke was een belangrijke vluchtweg en communicatiekanaal naar Nederland toe. Zijn rol als verbindingsman met de in Nederland verblijvende activisten was belangrijk. Als activist was Standaert intiem bevriend met priester Robrecht De Smet. Ze werkten samen met Cyriel Verschaeve, Odiel Spruytte en Karel van der Espt, Joris van Severen, Jeroom Leuridan, Oscar de Gruyter en anderen. In 1921 was hij in Den Haag bij de stichtingsvergadering van het Verbond van Vlaamsche Nationalisten De Blauwvoet. In 1924 nam hij deel aan de stichting van een Katholiek Vlaamsch Secretariaat te Gent. Hij behoorde tot de groep van het weekblad *Vlaanderen* (1922-1933). Hij deed ook verder aan openlijke flamingantische actie. In 1919 al was hij voorzitter van het feestcomité der Gulden Sporen. In 1921 stond Standaert achter De Gruyter bij de stichting van Het Vlaamsche Volkstooneel. In 1930 werd hij lid van de raad van beheer van het Nieuw Volkstooneel, dat onder leiding stond van Staf Bruggen en in 1931 de naam van Nationaal Vlaamsch Tooneel aannam. Hij behoorde ook tot de groep die Jong Dietschland (1927-1933) mogelijk maakte. In 1932 was Standaert medestichter en financier van het blad *De Nieuwe Voorpost*, dat onder leiding van Firmin Parasie en Roza de Guchtenaere stond. Hij was een der voornaamste mecenassen van al wat op radicaal nationalistisch en cultureel gebied gebeurde. Plaatselijk steunde hij de Vlaamsch-Nationale Wacht, een radicale groep militanten onder leiding van zijn zoon Adolf, die in 1933 evolueerde tot een kern van de Verdinaso- militie.
Zie ook: Standaert Bob, door LUC VANDEWEYER, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998.
Joris Spaey (Eeklo 1900 -), notaris, werd in de jaren dertig lid van het VNV, dat hij financieel steunde. In augustus 1940 werd hij genoemd als VNV-kandidaat-burgemeester van Eeklo. Hij was secretaris van Winterhulp, werd lid en *cultuur-referent* van DeVlag. Notaris Spaey werd bij de bevrijding aangehouden en naar Gent overgebracht. Zijn vrouw, Jeanne Van Damme (een dochter van burgemeester Lionel Van Damme), werd toen ook opgeleid en de haren afgesneden. In juni 1945 werd Spaey veroordeeld tot tien jaar gevangenis, maar in beroep verminderde het krijgshof op 17 november 1945 zijn straf tot drie jaar opsluiting. Enkele van mijn zegslui waren van mening dat hij heeft geboet voor de familie Van Damme. In april 1947 werd hij in voorlopige vrijheid gesteld.

67. Gesprek van Paul Van de Woestijne met Arthur Van Hyfte op 31 juli 1985 en met Louis Gilson op 7 januari 1988. Prosper Van Hoorebeke schreef artikels voor Edmond Reychler!

68. Maurice De Vuysdere (Eeklo 1895 -) studeerde in 1914 af aan het Sint-Vincentiuscollege, werd onder de wapens geroepen, diende achter de IJzer en was daar de jongste kapitein in het Belgisch leger. Hij werd in 1915 gedegradeerd wegens zijn radicaal-Vlaamse houding. In 1923 studeerde De Vuysdere aan de Rijksuniversiteit Gent af als doctor in de Letteren en Wijsbegeerte (oude geschiedenis), wat hem de bijnaam *professor* gezorgde. Van 1925 tot 1927 was hij leraar Geschiedenis en Aardrijkskunde aan het Koninklijk Atheneum in Gent, daarna werd hij aan het K.A. in Tongeren benoemd en ging daar wonen. De Vuysdere

bleef ongehuwd en was bijna wekelijks thuis bij zijn ouders en later bij zijn zus Henriëtte in de Collegestraat. Hij was aanvankelijk actief in katholieke verenigingen zoals het Davidsfonds en werd een overtuigd antimilitarist. Als fanatiek Vlaamsgezinde en hevig antibelgicist inspireerde hij achter de schermen veel Vlaams-nationale initiatieven, maar hij trad zelden publiek op. Maurice De Vuysdere had een grote invloed op Marcel De Vreese en werkte mee aan *Storm! over 't Meetjesland* en *Kamp*. Bij de bevrijding werd hij in Tongeren aangehouden. Hij werd op 18 maart 1948 door het krijgshof van Tongeren in beroep veroordeeld tot twee jaar en zes maanden gevangenisstraf. Daarna gaf hij nog wat privé-les en werkte aan een *"wetenschappelijk-filologische studie"*. Maurice De Vuysdere was een volks figuur, maar was wel zeer spiritueel, spitsvondig en vaak spottend. Hij had daardoor de lachers aan zijn kant. Hij dronk veel, zat de laatste jaren van zijn leven vaak in Café De Pluim op de Markt en was altijd bereid voor een paar pinten getuige te zijn bij een geboorteaangifte of iets dergelijks.

Marcel De Vreese (Eeklo 1902 -), handelaar in kleren en stoffen op het Kerkplein 8, was eerst actief in de Liberale Jonge Wacht en was in 1932 kandidaat op de Burgerslijst (Burgersbond 1903). In 1934 stond hij mee aan de wieg van het VNV in Eeklo. Hij ontving Borms, Elias, Staf Declercq, Walther Lampaert, Jozef De Lille, Staf Bruggen, etc. in zijn huis en organiseerde Vlaams-nationale meetings op het Kerkplein. De Vreese zat in het redactiecomité van *Storm!*.

Emiel Clicteur (1907-), bediende bij de Nationale Bank in Eeklo, Raverschootstraat 12, secretaris van het VNV, lid van DeVlag, waaruit hij in september 1942 ontslag nam. Als overtuigd Vlaams-nationalist heeft hij vele mensen geholpen. Hij werd op 22 november 1945 veroordeeld tot drie jaar gevangenisstraf.

Albert De Poortere, (Waterland-Oudeman 1914 - Drongen 1983), was de oudste zoon van Desiré De Poortere, onderwijzer in de stadsschool en van 1918 tot 1928 hoofdredacteur van *De Eecloonaar*. *Berten* studeerde Romaanse filologie te Gent (1932-1936) en ontplooide tegelijk een drukke activiteit in het verenigings- en cultuurleven van Eeklo, met name als bezieler van de katholieke jeugdbeweging (latere KSA), bestuurslid van het lokale Davidsfonds en hoofdredacteur van *Storm! over 't Meetjesland* (1936-1940). In 1937 werd De Poortere atheneumleraar te Mechelen, maar bleef nauwe contacten met Eeklo onderhouden. Niet alleen in zijn organisatorische activiteiten, maar ook in zijn gevarieerde publicaties uit die periode valt een verschuiving op van een traditionalistisch katholiek naar een antidemocratisch en Vlaams-nationalistisch engagement. Na brochures over de katholieke jeugdbeweging (1934) en over *Sint-Franciscus in de kunst* (1935), en artikels over Franse literatuur in *De Standaard* (1935) en in *Prisma* (1936), liet hij in 1937 een essay verschijnen over Jan F. Willems. Ook met problemen van 'volkse' kunst en opvoeding hield hij zich bezig, onder meer in tijdschriften zoals *Arbeidsorde* (1938-1939) en *Nieuw Vlaanderen* (1937-1939). In laatstgenoemd weekblad hield hij ook pleidooien voor een rechtse frontvorming en een corporatistische maatschappij (corporatisme).

Zie ook: De Poortere, Albert, door MARNIX BEYEN, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998.

Edmond Defrenne (Eeklo 1911 -), bankbediende, stadhuisklerk, was penningmeester van DeVlag en lid van de Algemeene SS-Vlaanderen. Hij volgde in mei/juni 1942 een cursus voor Feldgendarm in Schoten. Defrenne werd lid van de Vlaamsche Wacht en trok voor de bevrijding mee met de Duitse troepen. Hij werd in februari 1945 door de krijgsraad bij verstek ter dood veroordeeld en vervallen verklaard van de Belgische nationaliteit. Op 29 november 1946 werd zijn straf verminderd tot vier jaar opsluiting. In 1949 was hij bediende in Petegem (Deinze).

Gaston De Roover (1900 -) stak in het begin van de jaren twintig zijn geld in de weverij van Benjamin Van Den Driessche (voorheen Van Den Driessche, Wille & De Reu), was er verantwoordelijk voor de administratie en de boekhouding en werd op het einde van de jaren dertig door Van Den Driessche uitbetaald. Hij behoorde tot het Verdinaso, maar zijn anti-Belgicisme dreef hem naar het VNV. De Roover stond in 1938 voor het VNV op concentratielijst en haalde 98 stemmen.

69. Nog in 1939 schreef *Storm!*: *"Wij, Zuid-Nederlanders, zullen naar het Nederlandsche leger overloopen, want het is Nederland dat wij moeten verdedigen en niet België. België is ons vaderland niet en zal het ook nooit worden."*, geciteerd in: Ons Blad 16 (1939), 51 (23 dec).
70. Ons Blad 13 (1936), 32 (8 aug).
71. Ons Blad 13 (1936), 46 (14 nov).
72. Ons Blad 14 (1937), 15 (10 apr).
73. Ons Blad 14 (1937), 16 (17 apr): *"Wat "STORM" niet vertelt aan de Kiezers."*
74. Ons Blad 16 (1939), 32 (12 au). *Storm!* had geschreven: *"... een kluchtspel zonder einde ... de ontvangst door de bevolking was tamelijk koel, om niet te zeggen koud, een zeer matig applaus en hier en daar een geroep van "Leve de Prinsen", wat een bewijs is dat in het hart onze gaaf gebleven menschen het Koninklijk huis nog geen plaats heeft, omdat het zich in Vlaanderen nog niet heeft kunnen bemind maken."* en dat vond zelfs De Eecloonaar wat te gortig!
75. Het VNV dacht – maar noemde nooit hun naam - dat Louis Camu en Herman De Clercq, de liberale organisatoren van de Prinsjesdag, in een anonieme brief Van Zandycke of zijn inwonende schoonbroer Eugeen Reychler beschuldigd hadden van staatsgevaarlijke activiteiten. De huiszoeking had vermoedelijk te maken met de zaak Wim Lauwaert, gouwleider van Jong Dinaso, en Jan Cappaert, lid van de Dietsche Militantenorde, die waren opgepakt wegens spionage voor de Duitsers en waren vermoedelijk bekenden van Eugeen Reychler.
    Storm! over 't Meetjesland 4 (1939), 10 dec., geciteerd in: Ons Blad 16 (1939), 50 (16 dec).
    "Mijnheer Van Zandycke, gaat gij akkoord met de gemeene en leugenachtige lastercampagne welke door 'Storm' tegen de liberale Partij en tegen de liberale leiders gevoerd wordt ... ?"
    Ons Blad 16 (1939), 48 (2 dec).
76. *Aan Storm & co* in: Ons Blad 17 (1940), 19 (11 mei), dat nog ageert tegen het *Storm!*-nummer van begin mei 1940.
77. *Aan 't Klaroentjen*, in: Het Liberale Noorden 1 (1925), 6 (3 apr) en 9 (24 apr).
    "Ter gelegenheid van de provinciale verkiezingen is 't klerikale Klaroentje weer uit zijn kot gekomen.", in: Het Liberale Noorden 1 (1925), 37 (6 nov).
    "'t Is vier jaar, weet ge, dat we van U geen nieuws vernamen.", in: De Klaroen van 't Vrije Noorden, 1929, 1 (3 maa).
78. De Klaroen van 't Vrije Noorden, 1929, 1 (3 maa).
    Het Liberale Noorden noemt hem *alias Jan Kapoen*, in: Het Liberale Noorden 6 (1929), 11 (15 maa).
79. *"Onze beste vriend de Klaroen van 't Vrije Noorden die telkens als het kiezing is, op zijn post is om de menschen de waarheid te zeggen, is weer verschenen voor een maand of drij."*, in: De Noordster 9 (1929), 10 (10 maa).
80. Turnheil 1 (1936), 2 (aug). De relatie met *Ons Blad* is later weer in orde gekomen. Vanaf 12 maart 1938 verschenen er opnieuw mededelingen van Vroom en Vrij in *Ons Blad*.
81. *Ons Blad* (nr. 10 (5 maa) kwam in 1938 ook niet verder dan de publicatie van de tweede aflevering van: *"Uit de geschiedenis van Vroom en Vry"*, overgenomen uit *Turnheil*, n° 2 aug 1936. Van andere afleveringen of nummers van *Turnheil* is geen sprake.

82. M. VAN VOLSEM, Balgerhoeke, 2de uitgave, 1983.
83. STEVENS (1976), p. 296.
84. M. VAN VOLSEM, Balgerhoeke, 2de uitgave, 1983.
85. STEVENS (1976), p. 295.
86. Het eerste voorhanden nummer in het Parochiearchief Eeklo is nummer 82, dat van zaterdag 19 februari 1938. Als we terugtellen, en het blad verscheen wekelijks zonder onderbreking, dan verscheen nr. 1 op zaterdag 1 augustus 1936.
87. De blancozijde werd soms bedrukt met reclame voor een optreden in de Werkmanskring (nrs. 87 en 89) of voor de Vrije Beroepsschool Sint-Jozef of Sint-Theresia (nrs. 109-112).
88. *"Ons Parochieblad*
Het zal binnen enkele weken 2 jaar zijn dat het weekblad "Onze Plicht" en het parochieblad "Sint Vincentius Bode" op onze parochie verspreid worden en wij mogen ons verheugen over den bekomen uitslag.
Er zijn op de parochie St Vincentius 4000 huisgezinnen. "ONZE PLICHT" wordt elke week gedragen in 3900 huizen ; en onze ijveraars en ijveraarsters vervullen op deze wijze een allerschoonste werk van kristelijk apostolaat."
Sint Vincentius' Bode 95 (21 mei 1938).
De bedelers moesten maandelijks hun ontvangen abonnementsgeld betalen in *de Bouw* in de Prinsenhofstraat.
89. Sint Vincentius' Bode 99 (18 juni 1938).
90. Ons Blad 14 (1937), 24 (12 jun).
91. Ons Blad 14 (1937), 27 (3 jul).
92. Raf Van Hulse (1903 - 1977), een sociaal bewogen onderwijzer in Bentille, engageerde zich aanvankelijk als woordkunstenaar in het katholieke culturele leven in het Meetjesland. Zijn zwager Armand Thiel bracht hem in contact met de Jong Vlaamsche Gemeenschap van priester Robrecht De Smet. Omstreeks 1930 evolueerde hij tot een radicale Vlaams-nationalist en Groot-Nederlander. Hij was bevriend met Wies Moens en werkte mee aan diens maandblad *Dietbrand*. Van Hulse beschouwde de Duitse bezetting als een bevrijding van het rotte Belgische regime. In diverse redevoeringen en artikels bepleitte hij een totale collaboratie. Zie ook: Hulse, Raf van, door Pieter JAN VERSTRAETE, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998.
Eugeen Reychler (Eeklo 1917 - 1955), aannemer, zoon van Philibert Reychler, arduinkapper in de Molenstraat, ging tijdens het Interbellum vaak met vakantie bij de familie van een Duits soldaat die tijdens de Eerste Wereldoorlog bij hen ingekwartierd was. Daardoor werd hij zeer Duitsgezind. Zijn ideaal was als Volksduitser hereboer worden in Oekraïne. In de jaren dertig was hij lid van de Vlaamsch-nationale Wachtbrigade en werd hij leider van de Dinaso-militie in Eeklo. Hij had een zwakke gezondheid (asthma) en was soms wekenlang bedlegerig of gehospitaliseerd. Toen hij op het einde van de jaren dertig zijn ouders verloor, nam hij zijn intrek bij zijn zus Margriet, die getrouwd was met Arthur Van Zandycke. Hij trad van het begin van de bezetting in uniform op als tolk en werd tijdelijk stadsbediende, verantwoordelijk voor het onderhoud van de opgeëiste kwartieren en leider van de Luchtbescherming. Reychler was celleider van de DeVlag en medestichter/leider van de Eeklose groep van de Algemeene SS-Vlaanderen, hij liep daarom altijd in uniform. Hij duwde *Kamp* in nationaal-socialistische richting. In 1943 huwde hij met (Barbara) Martha Schumacher, een meisje uit Bütgenbach/Büllingen (Oostkantons), dat als tolk met het Duitse leger was meegekomen. Ze woonden in de Kaaistraat (huis van de Werkmanskring) en later in de Raamstraat. Beiden werkten dan in de Werbestelle in de Stationsstraat. Eugeen Reychler werkte samen met de Gestapo/Sicherheitsdienst en nam deel aan razzia's. In verzetskringen noemde men hem *de schrik van Eeklo*. Hij verliet begin september 1944 met zijn zwangere vrouw Eeklo en

trok mee met de Duitse troepen. Na zijn terugkeer in België (juni 1946) werd hij in december 1946 ter dood veroordeeld, maar in beroep (juni 1947) werd zijn straf omgezet in levenslang. Hij overleed op 38-jarige leeftijd. Zijn zoon woont in Keulen.

Arthur De Meyere sr. (Eeklo 1886 - Gent 1946) trad binnen bij de Broeders van Liefde en werd onderwijzer in Merksem. Hij diende in de Eerste Wereldoorlog als brancardier aan het IJzerfront en werd in 1920 gemeenteonderwijzer in Sint-Laureins. Hij bleef in Eeklo wonen, waar zijn vrouw een Delhaize-winkel op de Markt uitbaatte, was lid van de Frontpartij, het Davidsfonds, de VTB en engageerde zich in de jaren dertig in de Kristen Middenstandsbond en het KVV. Hij verhardde zijn Vlaams-nationale standpunten in het begin van de oorlog en werd hevig Duitsgezind. Hij stond mee aan de wieg van de DeVlagcel Eeklo en ronselde voor de Waffen-SS. Na zijn oppensioenstelling in 1941 werd hij - zonder ooit gemeenteraadslid te zijn geweest - oorlogsschepen in Eeklo. Hij vluchtte in september 1944 naar Duitsland en werd in 1945 gerepatrieerd. Op zijn proces verdedigde hij zelf zijn handelwijze tijdens de bezetting en nam hij de volledige verantwoordelijkheid voor de publicatie van *Kamp* op zich, hoewel zijn zoon Arthur jr. de feitelijke hoofdredacteur was. Arthur De Meyere overleed in 1946 in gevangenschap in de Bijloke in Gent, naar verluidt ten gevolge van vergiftiging.

93. Kamp 1 (1940), 1 (10 aug). Er verschenen 21 nummers in 1940: 1 (1940), 1 (10 aug) – 21 (28 dec). In januari liep de eerste jaargang door, maar begon men opnieuw te nummeren vanaf nummer 1. In mijn overzicht is dat de tweede jaargang. Die telde 52 nummers: 2 (1941) 1 (1 jan) – 52 (28 dec). De derde jaargang telde vermoedelijk een tiental nummers, waarvan er acht bewaard zijn: 3 (1942), 1 (4 jan) – 8 (19 april).
94. Robert De Soete (Brugge 1908 -), Zilverstraat 5 in Eeklo, was in de jaren dertig vrijgestelde van het Vlaamsch Nationaal Syndicaat Ik Dien (later Arbeidsorde) en leidde de Eeklose Dietsche Militie/Zwarte Brigade. Hij was correspondent voor *Volk en Staat*, *'t Getrouwe Maldeghem*, *Volkskamp* en *Gudrun*. De Soete werd propagandist van de Unie van Hand- en Geestesarbeiders en van Winterhulp, leidde de Duitse mattenvlechterij (Garenstraat) in 1940 en werkte op de ravitaillering (COO). Hij was lid van de hervormde Commissie van Openbare Onderstand en werd in januari 1943 als niet-gemeenteraadslid schepen in Eeklo in opvolging van de overleden VNV-schepen Edmond Reychler. Hij nam dienst als Fabriekswachter en was in september 1944 voortvluchtig.

Arthur Van Hyfte (Kaprijke 1912 -), bediende, was in de jaren dertig lid van de Vlaamsch Nationale Wacht en correspondent-propagandist-colporteur van *Volk en Staat*. Hij was naar eigen zeggen verantwoordelijke uitgever van *Storm!* en medewerker aan *'t Getrouwe Maldeghem*. Van Hyfte was voor de oorlog vrijgestelde van het Vlaamsch Nationaal Syndicaat. Hij nam einde 1941/begin 1942 dienst bij de NSKK (National-Sozialistisches Kraftfahrerkorps) en belandde aan het Oostfront, waar hij gewond werd. In april 1943 werd hij leider van het vervoerbureau (benzinebons) in Eeklo. Bij de bevrijding werd hij aangehouden en door de Canadezen naar Schotland overgebracht. Hij werd in maart 1947 veroordeeld tot drie jaar hechtenis en kwam in september 1947 vrij. Hij speelde in de jaren tachtig en negentig een rol in het sociaal-cultureel leven in Eeklo.

Gerard De Vos, zie vroegere noot. De drukker-eigenaar van *Kamp* was een radicale VNV'er en hij evolueerde onder invloed van Eugeen Reychler, Arthur De Meyere en Fidelis Cattoir in nationaal-socialistische richting. Hij werd secretaris van de DeVlag en als lid van de Algemeene SS-Vlaanderen nam hij in uniform deel aan razzia' s. Zijn huis en drukkerij in de Boelare werd in september 1944 door de woedende bevolking leeggehaald en zijn inboedel op straat in brand gestoken. Gerard De Vos werd in juni 1945 aangehouden in Brugge en in november 1947 veroordeeld tot 20 jaar gevangenis, in beroep in januari 1948 bevestigd!

95. Kamp 1 (1940), 4 (31 aug).
96. Raf Van Hulse, zie vroegere noot. Vanaf het najaar van 1940 werd hij op aandringen van René Lagrou actief in de SS-Vlaanderen. Van Hulse, werd in april/mei 1941 Stormbanleider voor Oost-Vlaanderen van de Algemeene SS-Vlaanderen en in september 1941 Hauptsturmführer van de 1. SS Standaard Vlaanderen van de Algemeene SS-Vlaanderen, die later formeel deel uitmaakte van de Germaansche SS. Begin september 1942 vertrok hij als oorlogsverslaggever naar het oostfront. Hij publiceerde artikels in *De SS-Man* en verzorgde uitzendingen voor Zender Brussel. Na zijn herstelling van een verwonding werd Hauptscharführer Van Hulse in het voorjaar van 1944 benoemd tot inspecteur van de Hitlerjeugd Vlaanderen (HJV). Eind augustus 1944 vluchtte hij naar Duitsland, waar hij als 'landesjeugdleider' in de Vlaamsche Landsleiding opgenomen werd. Op 16 mei 1946 werd hij tijdens het tweede proces van De SS-Man door de Antwerpse krijgsraad ter dood veroordeeld (bekrachtigd op 30 oktober 1947 en 16 februari 1948), maar hij kreeg gratie. Na zijn vrijlating in 1952 werkte hij een tijdlang als kelner in Antwerpen. Van Hulse werkte mee aan enkele naoorlogse tijdschriften, zoals *Dietsland Europa*, *Broederband* en *Berkenkruis*. Ook is hij de auteur van enkele romans, waaronder de boerenroman *Poldervolk* (1939) en de autobiografische oorlogsroman *Bloedgroep O*.
Zie ook: Hulse, Raf van, door Pieter JAN VERSTRAETE, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998.
Gaston De Roover, zie vroegere noot. Tijdens de oorlog werkte De Roover op het bureau van Winterhulp en sedert augustus 1943 op de Eeklose Werbestelle, die lijsten opstelde van verplichte arbeiders voor Duitsland. Hij werd in september 1944 in Eeklo aangehouden en in Gent opgesloten. Het krijgshof verminderde op 10 juli 1947 zijn straf van zes jaar tot vier jaar opsluiting. Gaston De Roover werd in oktober 1948 in voorlopige vrijheid gesteld.
Albert De Poortere, zie vroegere noot. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werkte De Poortere zich in snel tempo op tot een van de belangrijkste leiders van de culturele ordening in Vlaanderen. Samen met Filip de Pillecyn en Frans Haepers richtte hij de Vlaamsche Werkgemeenschap Volk en Kunst op. Omwille van zijn engagement in het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV) kwam hij in aanvaring met de DeVlag-gezinde Haepers en moest hij Volk en Kunst in 1943 verlaten. In oktober 1941 werd De Poortere als niet-raadslid schepen van onderwijs en schone kunsten te Mechelen en op het einde van datzelfde jaar ook leider van het nieuwe Departement Cultuur van het VNV-hoofdkwartier. Vanaf eind 1941 was hij minder in Eeklo actief. Als Cultuurreferent van het VNV speelde hij een belangrijke rol bij de creatie van de Provinciale Cultuurdiensten in de loop van 1942 en van de Interprovinciale Cultuurdienst in 1943, waar hij zich verzette tegen de stijgende invloed van de DeVlag op de Nationale Cultuurdagen te Mechelen. Onvermijdelijk brachten zijn functies in het culturele leven hem in nauw contact met de bezetter. De Poortere publiceerde tijdens de oorlog artikels in *Kamp*, *Volk en Staat*, *Volk en Kultuur*, *Volkskamp*, *De Nationaal-Socialist* en *Hamer*, alsook enkele essays over Vlaamse kunstenaars. Bij de bevrijding dook Albert De Poortere onder (in kloosters en bij burgers in Eeklo en Waarschoot). Hij werd in juli 1946 bij verstek ter dood veroordeeld, bleef niettegenstaande vele huiszoekingen en invallen onvindbaar, maar meldde zich eind van de jaren veertig/begin van de jaren vijftig bij het gerecht en werd licht gestraft. Nadien keerde hij naar Eeklo terug en opende er het Kunstsalon Beatrijs in de Patersstraat. Albert De Poortere werd deels gerehabiliteerd, kreeg werk op het Ministerie van Cultuur en had de leiding van de Nationale Dienst voor het Kunstambacht in het Economisch en Sociaal Instituut voor de Middenstand in Brussel. Hij verwierf naam als kunstcriticus en publiceerde monografieën over hoofdzakelijk Oost-

Vlaamse kunstenaars, o.m.: Albert Servaes, Joost Maréchal (± 1960, onder het pseudoniem Alberic Delporte), Gaston Theunynck, Moderne plastische kunsten in en om Eeklo (1976) en Luc Verstraete (1978).
Zie ook: de Poortere, Albert, door MARNIX BEYEN, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998.
Robert Standaert, zie vroegere noot. Tijdens de Tweede Wereldoorlog hield Bob Standaert nauw contact met Jozef Goossenaerts en pater Jules Callewaert. Een van zijn zonen, Robrecht (1920-1943?) stapte in de militaire collaboratie en werd aan het oostfront vermist. Dit bezorgde hem moeilijkheden in de repressietijd. Hij werd een korte tijd geïnterneerd en kreeg geregeld huiszoekingen. In Eeklo toonde Standaert zich bij talrijke gelegenheden in het openbaar als een radicaal flamingant. Hij was erevoorzitter van het Eekloos mannenkoor De Welgezinden. Buiten zijn streek bleef hij liever op de achtergrond. Hij behoorde tot de radicaal-anti-Belgische vleugel. Robert Standaert werd door zijn tijdgenoten in Eeklo beschouwd als de éminence grise van de Vlaamse Beweging.
Zie ook: Standaert, Bob, door LUC VANDEWEYER, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998.
Marcel De Vreese, zie vroegere noot. Hij was erg anti-klerikaal en anti-Belgisch. De Vreese koos in *Kamp* de zijde van de nationaal-socialisten, hoewel hij leider was van het VNV. Hij werd lid en propagandaleider van de DeVlag, rekruteerde voor de Waffen-SS en droeg zelf het uniform van de Algemeene SS-Vlaanderen. Zijn zoon Hubert werd lid van de HitlerJugend. Hij zou, naar hij zelf beweerde, aangezocht geweest zijn om tijdens de oorlog burgemeester van Eeklo te worden (Zie: K. De Prée (2003). Volgens zijn tegenstanders handelde De Vreese, bijgenaamd Eénoog, uit naïviteit en was hij verdwaasd door de drank. (Zie: *De Volkswil* van 31 dec 1944). Zijn huis werd op 15 september 1944 volledig geplunderd en het huisraad op straat in brand gestoken, hij werd aangehouden en ter beschikking van de Canadezen gesteld. Hij verbleef in gevangenschap in Frankrijk, Schotland en Engeland. Het krijgshof van Gent verminderde op 25 oktober 1947 zijn straf van tien jaar tot acht jaar. Hij kwam in september 1948 voorwaardelijk vrij en startte vanaf 1950 zijn zaak op het Kerkplein in Eeklo weer op, nu De Preekstoel, voorheen De Vreeze Gods.
(Emiel Joseph Antoon) Arthur De Meyere (1921 -), zoon van Arthur, studeerde voor onderwijzer in Oostakker, gaf les in Maldegem-Donk en in de stadsschool in Eeklo, werkte dan op de bevoorradingsdienst van de stad Eeklo, was hoofdredacteur van *Kamp* en volgde in augustus-september 1941 een SS-opleiding in Sennheim, Duitsland. De Meyere jr. vertrok 15 augustus 1942 als Betreuer (vertrouwensman onder de Vlaamse arbeiders) naar Duitsland, werkte als oorlogscorrespondent en werd einde juli 1944 gewond. Na lange omzwervingen en opnames in klinieken werd hij op 26 december 1947 aan België uitgeleverd. Op zijn proces ontkende hij elke betrokkenheid bij de publicatie van *Kamp*, waarvoor zijn - inmiddels overleden - vader op zijn proces de verantwoordelijkheid opgenomen had. Arthur De Meyere jr. werd veroordeeld tot twee jaar hechtenis en in augustus 1948 vrijgelaten.
In een interview met mij op 19 juli 1987 vertelde hij uitvoerig over *Kamp*, zijn medewerkers en zijn rol als hoofdredacteur.

97. Albert De Mulder, zoon van een handelaar in landbouwmachines in Watervliet, was erg Vlaamsgezind. Hij bleef na de oorlog een rol spelen in het culturele leven (vooral toneel) van Watervliet en het Meetjesland.
Gerard Haers (Kaprijke 1899 -), journalist, bediende, studeerde aan het Sint-Vincentiuscollege en werkte als ambtenaar bij de stad Eeklo. Hij speelde en regisseerde toneel bij Lust naar Kunst en tijdens de oorlog bij Eekloo's Tooneelgezelschap. Hij was toen secretaris van het Koninklijke Nederlandse Schouwburg in Gent.

Julien De Muynck (Lembeke) was vanaf 1942 lid van de Fabriekswacht, latere uitbater van 't Kouske op de Markt.
Magdaleen Standaert (Domburg 1915 -) was een dochter van Bob Standaert, ze schreef *Agnes vertelt ... Sarkastische Arabesken.*

98. Eugeen Reychler gebruikte bij voorkeur Eugen, de Duitse variant van zijn voornaam, en ondertekende ook artikels met E. R., zoals *Wie Vlaanderen bemint, bemint Duitschland.*, Kamp 2 (1941), 27 (6 jul).
99. Raymond Claeys (1911 -), houtsnijder, werkman, Molenstraat 180, was reeds in de jaren dertig lid van de Vlaamsch Nationale Wacht, werd lid van het VNV en de Dietsche Militie/Zwarte Brigade. Claeys werd lid van de Algemeene SS-Vlaanderen en nam in april 1943 dienst in het Duitse leger. Hij werd bij zijn terugkeer uit Duitsland in juni 1945 aangehouden en op 17 mei 1947 veroordeeld tot zes jaar hechtenis. Hij werd in 1949 in vrijheid gesteld.
100. *Eekloo Kerk ontheiligd! Bolchevisten in Eekloo? De Hoofdkerk een Slachthuis?* door Adem in: Kamp 2 (1941) 35 (31 aug), 36 (7 sep) en 37 (14 sep).
101. DeVlag: Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft was in de jaren dertig een vereniging die de culturele banden tussen Duitsland en Vlaanderen dichter wilde aanhalen. Ze werd in 1941 onder Jef Van De Wiele een instrument van onvoorwaardelijke collaboratie.
102. Arent van Ravenschot, *Wederom ging een jaar voorbij*, in: Kamp 2 (1941), 52 (28 dec).
103. Fidelis Cattoir (1909 -), zoon van Emiel, kuiper op de Tieltsesteenweg, was in de jaren dertig actief in de Liberale Jonge Wacht. Hij werd vanaf de oprichting in april 1941 secretaris van de DeVlagcel Eeklo, propagandaleider, lid van de Algemeene SS-Vlaanderen en was een gevreesd medewerker van de Gestapo. Cattoir werd in 1943 hoofddienstleider propaganda bij de DeVlag in Brussel en in april 1944 celleider van de DeVlag in Eeklo. Hij vluchtte in september 1944 naar Duitsland, werd in juni 1946 in Antwerpen aangehouden en op 11 juli 1947 veroordeeld tot twaalf jaar opsluiting (in St.-Kruis).
Bart rapporteerde plaatselijk nieuws, niemand van mijn zegslui vernoemt dit pseudoniem en wie erachter schuilging.
Tijl (Lembeke), vermoedelijk Julien De Muynck.
Gaston De Coninck (1921 -), zoon van bakker Alfons De Coninck van Balgerhoeke, studeerde (samen met Arthur De Meyere jr.) voor onderwijzer in de Normaalschool in Oostakker. Hij werd lid van de DeVlag en de Algemeene SS-Vlaanderen. De Coninck werkte op de Eeklose bevoorradingsdienst tot begin februari 1943 en nam dan dienst bij de Duitse Wehrmacht. Hij bleef na de oorlog in Duitsland en trouwde in 1948 in Bietigheim met Lidia Kreiser. Gaston De Coninck werd op 18 januari 1949 bij verstek veroordeeld tot 20 jaar opsluiting en vervallenverklaring van de Belgische nationaliteit.
Zie ook Werner DE CONINCK, De familie Mortier, in : De Eik 28 (2003), p. 210.
Albrecht De Coninck (1915 - 1968), bakker, zoon van Alfons De Coninck van Balgerhoeke, sloot aan bij de DeVlag (sportreferent) en de Algemeene SS-Vlaanderen. Hij trouwde in maart 1943 en verhuisde naar Waarschoot. Albrecht De Coninck werkte tot het einde van de bezetting mee met de Sicherheitspolizei.
104. Tobis (Tonbild-Syndikat AG), opgericht in 1928, was naast Ufa een van de grootste en machtigste filmmaatschappijen van de Duitse filmindustrie.
105. Kamp 2 (1941), 52 (28 dec).
106. Kamp 3 (1941), 4 (22 maa).
107. PAUL VAN DE WOESTIJNE, *Eeklo gedurende de tweede wereldoorlog: de sluikpers*, in Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland 2 (1988), 157-162.

Heemkundig repertorium 2003

LOPENDE HEEMKUNDIGE BIBLIOGRAFIE VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET MEETJESLAND

Filip BASTIAEN

Door een aantal praktische omstandigheden konden het voorbije jaar niet alle tijdschriften worden geëxcerpeerd. Dit tekort zal volgend jaar worden bijgewerkt.

Deze bibliografie is een selectieve bibliografie. Voor de werkwijze en criteria, zie jaarboek 43 (1992), p. 258-263, jaarboek 45 (1994), p. 213 en jaarboek 48 (1997), p. 261. Routebeschrijvingen worden evenmin opgenomen.

Voor de geëxcerpeerde jaarboeken en tijdschriften, zie jaarboek 43 (1992), p. 261-262, jaarboek 44 (1993), p. 197-198, jaarboek 47 (1996), p. 239 en jaarboek 53 (2002), p. 341.

Net zoals in 2002 kwamen er nieuwe tijdschriften, die voor onze regio van belang kunnen zijn, op de markt. *Oostvlaamse Zanten* verdween en ging op in *Van Mensen en Dingen*. De samenwerkende volkskundige verenigingen geven eveneens een jaarboek uit.

Gebruikte sigels

AM	Appeltjes van het Meetjesland
B	Biekorf
BB	Bos en Beverveld
DB	De Belle
DE	De Eik
DED	De Eeklose Dobbelgebakkene
DL	De Levensboom
DTA	De Twee Ambachten
HB	Handelingen Genootschap voor Geschiedenis Brugge
HBM	Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland
HMGOG	Handelingen Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent

HLvN	Het Land van Nevele
JAM	Jaarboek Ambacht Maldegem
KB	Kapel en Beeld
KGK	Jaarboek van de Kring voor Geschiedenis en Kunst van Deinze en de Leiestreek
LvdW	Land van de Woestijne
MD	Van Mensen en Dingen
ME	Molenecho's
OH	Ons Heem
OR	Oud Ruysselede
RvT	De Roede van Tielt
TG	Tijdschrift voor Geschiedenis
Tgk	Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet
VS	Vlaamse Stam

1. BIBLIOGRAFIE

A. WERKINSTRUMENTEN

bibliografieën

1 BASTIAEN Filip, *Heemkundig repertorium 2002. Lopende heemkundige bibliografie voor de geschiedenis van het Meetjesland.* – AM, 53(2002), 341-362.
Thematische bibliografie met vier indices: auteurs, trefwoorden, plaats- en familienamen

2 DEFRUYT Jan, *Index op de jaargangen 21 tot 25 (1998-2002).* – LvdW, 26(2003), 1, 46-49.
Alfabetische index op auteur; tijdschrift Land van de Woestijne

bronnen: bewerking, ontsluiting, indices

3 BUYCK Willy, *Eeklonaren, na de bevrijding in 1945, teruggekeerd uit den vreemde.* – DE, 28(2003), 2, 63-74.
Alfabetische lijst op basis van het weekblad *De Eecloonaar.*

4 CLAEYS Jackie, *Begijnen uit Groot Assenede in Sint Amandsberg.* – DL, 16(2003), 3, 86-90.
Naamlijst, 18de-20ste eeuw (Assenede, Bassevelde, Oosteeklo)

5 CLAEYS Marijn & DEBBAUT Ronny, *De staten van goed van Lembeke. Deel I – Heerlijkheid Aveschoot (1607-1794), Deel II – Heerlijkheid Lembeke (1567-1795).* – [Maldegem], 2002, 191p.

6 CLAEYS Marijn, *Staten van goed van het ambacht Boekhoute (Boekhoute, Bassevelde en Oosteeklo)*, deel II: 1700-1740, z.p., 2003, 216p.

7 DEBBAUT Ronny, *Staten van goed van Zomergem, deel II (1704-1755) + Addendum (1646-1754)*, z.p., 1999, 106p.

8 DEBBAUT Ronny & VAN WONTERGHEM Etienne, *Zomergemse families in de 17de eeuw. Genealogische repertorium verzameld door Marcel Smessaert.* - [Maldegem], 2002, 173p., met extra namenindex.
Alfabetisch, op basis van verscheidene bronnen

9 LUYSSAERT Jan, *Belastingbetalers van Landegem in de cohier* (sic) *van de vijfde penning van 1577.* – HLvN, 34(2003), 417-434.

10 MARTENS Albert, *Spelden in een hooiberg. Soldatenkinderen te Hansbeke.* – DL, 16(2003), 3, 83-85.

B. HULPWETENSCHAPPEN

11 ANDRIES Albert, *Het wapenschild van Lovendegem.* – AM, 53(2002), 235-241, 6 ill.
De groei van het huidige wapen en de symboliek van de Lovendegemse adel.

12 BECHET Anna, *Een oorlogsdagboek mei-juli 1940.* – DED, 12(2003), 2, 69-80; 3, 125-134, met foto's, documenten enz.
Een anoniem (maar toegeschreven aan Zuster Clavérie) dagboek hoofdzakelijk in het Frans, vertaald door Freddy Pille en ingeleid door Rita Van Hoecke. Er zijn enkele noodzakelijke woorden toegevoegd en de bewerkers schreven er ook een aantal toelichtingen bij. Over de *tragische nacht van 26 op 27 mei* is ook een relaas opgenomen van zuster Berthe en zuster Marie-Emile

13 DE SMET Erik, *Het historisch kadaster van noordelijk Eeklo. Een poging tot reconstructie.* – AM, 53(2002), 127-234, met kaarten waarvan één in kleur.
Een overzicht van de eigenaars en bewoners/gebruikers van de huizen en hofsteden in de 17de en 18de eeuw. Vooraleer de eigenlijke beschrijving begint, een schets van het historisch kader van het noorden van de stad, de bronnen en een toelichting. Daarna komt perceel na perceel aan bod, met een situering, de aard, de oppervlakte, de eigenaars, de gebruikers, een historiek en de bronnen.

14 WAELPUT Erik, *Dagboek van een verplicht tewerkgestelde in Duitsland (1943-1945), Gerard Wille.* – HLvN, 34(2003), 1, 2-84, rijk geïllustreerd.
Publicatie van de tekst, met wat verklaringen in voetnoot of als tussengeschoven stukje. Met korte inleiding en wat commentaar over het bijhouden van het dagboek.

C. DORPSGESCHIEDENIS

monografieën en algemeen

15 PILLE Freddy, *Eeklo in de tweede fase van de Tachtigjarige oorlog (1595-1648).* - Eeklo, 2003, 224p., met kaarten, plannen, foto's, documenten...Met persoonsnamenregister

Dorpsmonografie voor een halve eeuw, met aandacht voor het bestuur, het economisch leven, cultuur en ontspanning, het parochiale en het dagelijkse leven
Bespr.: PL, in AM, 54(2003), 391.

iconografie, dorpszicht, fotoboeken

16 CLAEYS Robert, VAN DE WOESTIJNE Paul, *De Eeklose Markt omstreeks 1875.* – HBM, 17(2003), 1, 55-56, 2 foto's.
Beschrijving (iconografie)

varia

17 BOLLAERT André, *De heer van Nevele bezat een windmolen in Nederland.* – HLvN (MvT), 34(2003), 2, 199.

18 CAMERLINKCKX Jan, *Een vliegtuig in Aalter in 1911.* – LvdW, 26(2003), 3, 43-46, 1 foto.
De Franse piloot Béaud maakte met een tweedekker een noodlanding dicht bij de spoorweg

19 DEBBAUT Ronny, *"'t Zijn al deugnieten die van Adegem". De doodslag op Pieter Potvliege (1778).* – HBM, 17(2003), 1, 17-20, 1 ill.
Getuigenverhoren; de dader was Pieter Isenbaert.

20 DEBBAUT Ronny, *Van Bachte-Maria-Leerne naar Maldegem. Strubbelingen rond het onderhoudsgeld voor een onwettig kind.* - HLvN (MvT), 34(2003), 2, 200-207.
Over het kind van Godelieve Vermeire en Pieter Bodry, koster van Bachte-Maria-Leerne

21 DE SMET Erik, *Bewoning en mensen te Eeklo in 1638.* – HBM, 17(2003), 2, 85-97, geïll.
Vervolg op 2000/47 en 2001/40

22 DOBBELAERE Jozef, NOTTEBOOM Walter, *Het gebeurde 100 jaar geleden in 1902.* – JAM, 8(2002), 301-312.
Chronologisch nieuws uit *'t Getrouwe* en de gemeenteraad en over een grote meikevervangst door de leerlingen van de jongensschool in Adegem

23 LUYSSAERT Jan, *Over de pastorie en de pastoors van Landegem in vroegere tijden.* – HLvN, 34(2003), 355-358.
15de-16de eeuw; Pieter Stuerbaut en de reformatie

24 MARTENS Albert, *Dispuut over een stoop wijn.* - DB, 16(2003), 1, 15-18.
Ontstaan tussen het kerkbestuur van Hansbeke en de Bellemse familie Verlé door de verkeerde vermelding van een toponiem voor een rente

25 MARTENS Albert, *Een geldrente bezet op 'de gheete' te Bellem.* - DB, 16(2003), 1, 2-4, 1 foto.
17de-18de eeuw

26 MARTENS Albert, *Mea culpa. Over de precieze ligging van de oude herbergen "De Koning van Spanje" en "Het Land van Nevele" te*

Hansbeke. – HLvN, 34(2003), 2, 153-157, 2 illustraties.
17de – 18de eeuw

27 MARTENS Albert, *Mensen van vlees en bloed.* – Hansbeke, 2003, 90p., 22 foto's, met familienamenregister.
Een kroniek van faits divers en pikante gebeurtenissen in de 17de en 18de eeuw in Hansbeke, geput uit informaties en enkwesten: een 50-tal dorpsgebeurtenissen die aanleiding gaven tot een getuigenverhoor zoals gevechten, aanranding, burenruzie, diefstal, verdrinking, ongeval, zedenschennis, brandstichting enz.

28 MARTENS Albert, *Sprokkels uit het oude Hansbeke.* - HLvN (MvT), 34(2003), 2, 208-213.
Over leveringen van waskaarsen en roet en erelonen van een dokter

D. ARCHEOLOGIE

zie ook het nr. 62

29 DE CLERCQ Wim & MORTIER Steven, *Archeologische waarnemingen en noodonderzoek in het kasteel van Poeke.* – LvdW, 26(2003), 3, 11-15, 2 foto's en 2 tekeningen.
O.a. houten raamwerk onder de fundering

30 DE CLERCQ Wim & MORTIER Steven, *Het oudste Meetjesland: recente onderzoeksresultaten van archeologische opgravingen in Eeklo en Aalter.* – AM, 53(2002), 257-283, met foto's, kaarten en tekeningen.
In Aalter ging het om een noodopgraving door de aanleg van een nieuw industrieterrein. De archeologen vonden sporen uit de Ijzertijd, uit de Romeinse periode met een vrij unieke nederzetting voor zandig Vlaanderen, maar vooral ook merkwaardige Middeleeuwse hoeves met uitermate grote drieschepige houten constructies.
In Eeklo werd de archeologische site het Walleken onderzocht naar aanleiding van de aanleg van de R43 en de verkeerswisselaar met de N49, met de beschrijving van de site met walgracht als fenomeen.

E. HISTORISCHE GEOGRAFIE & ECOLOGISCHE GESCHIEDENIS

31 MARTENS Albert, *Lag de middeleeuwse dorpskern van Hamsebeke (Hansbeke) op de wijk Ham(me)?* – HLvN, 34(2003), 4, 382-391, 1 kaart.
De wijk Hamme was mogelijks de eerste woonkern; toponymie

F. POLITIEK-BESTUURLIJKE GESCHIEDENIS & INSTELLINGEN

32 DE SMET Erik, *Problemen tussen de Eeklose wet en het hoofdcollege van het Brugse Vrije.* – HBM, 17(2003), 1, 1-16, 3 documenten, met namenlijst wevers.

In de 17de en 18de eeuw probeerde het Brugse Vrije meer greep te krijgen op Eeklo, financieel, maar ook inzake de lijnwaadnijverheid.

33 NOTTEBOOM Hugo, *Het siege van de jacht in Maldegem.* – AM, 53(2002), 95-125, 4 ill.
Over jacht, maar voornamelijk over jachtrecht en excessen onder de vorm van bedrog, afpersing en zelfs het terroriseren van inwoners in de 16de en 17de eeuw. De auteur gaat daarbij in op de organisatie van de jacht in Vlaanderen en meer concreet in Maldegem en omgeving. Hij beschrijft termen als opperjager, de grafelijke hondenkoten, het hondenbrood enz.
Het siege dan regelt de jacht en bestraft alle misdrijven, de rechtspraak. De misbruiken in Maldegem gebeurden net door de personen die officieel met die taak waren belast.

G. SOCIAAL-ECONOMISCHE GESCHIEDENIS

zie ook de nrs. 20, 81, 88, 93, 110, 113 en 117

34 DEBBAUT Ronny, *Hertrouwen zonder rouwen.* – DL, 15(2002), 4, 110-113.
Hertrouwen binnen 3 maand in de 17de en 18de eeuw. Voorbeelden uit het Meetjesland uit 1 kwartierstaat.

35 DE COCKER Frederik, *De Société anonyme d'Eecloo, alias Goethals-Goethals (1861-1958).* – DED, 12(2003), 3, 135-148, 3 foto's en 2 documenten.
Een textielbedrijf, met centraal de stichter Edmond Goethals en de opmerkelijke rol van de familie Goethals voor de Eeklose wolsector.

36 DE COCKER Frederik, *India Jute Company, Société anonyme à Eecloo (1899-1975).* – DED, 11(2002), 4, 182-195; 12(2003), 1, 14-26; 2, 95-108, rijk geïll.
Bedrijfsgeschiedenis, met aandacht voor de voorloper, de firma Baertsoen ainé & Cie, met de Eeklose fabrikanten Locufier, Daneels en De Zutter. De aandeelhouders bleven na 1899 grotendeels dezelfde, net als de activiteiten, nl. een juteweverij met productie van zakken en paklinnen. Er ontstonden ook bijhuizen van dit bedrijf, terwijl het ook samenwerkingsverbanden sloot met andere. De productie, de oorlogsjaren, naoorlogse pogingen tot samenwerkingsverbanden op Europees vlak, de stopzetting.

37 DE COCKER Frederik, *Le Petit Verviers. De textielindustrie in Eeklo 1794-1940.* - Eeklo, 2003, 240p., rijk geïllustreerd, met namenindex.
Net als in het Waalse textielcentrum lag in Eeklo de focus op de wolverwerking, waar elders linnen en katoen domineerden. Die keuze kwam er pas omstreeks 1840. Aandacht voor de industrialisatie in alle drie de sectoren. Ook aandacht voor de individuele ondernemer en de gewone man en vrouw in de industriële groei en neergang. Tevens in een ruimer geografisch kader geplaatst.
Bespr.: PL, in AM, 54(2003), 395.

38 DE COCKER Frederik, *S.A. Peignage d'Eecloo (1922-1974).* – DED, 12(2003), 4, 193-198, 4 foto's en 1 document.
Een wolkammerij, opgericht door de familie Van Damme en Ververse fabrikanten.

39 DE REUCK Dirk, *Een briefje van een Bellems handelaar uit de 18de eeuw.* – DB, 16(2003), 2, 2-3.
De lijnwaadhandelaar Petrus Martinus Van Maldeghem

40 MARTENS Albert, *Huwelijken tussen bloedverwanten te Hansbeke (1651-1796).* – DL, 16(2003), 1, 9-15.
Huwelijksdispensatie, met lijst en enkele voorbeelden van de verwantschap

41 MARTENS Albert, *Op zoek naar de biologische vader.* – DL, 15(2002), 4, 105-110.
Over onwettige kinderen te Hansbeke, 1624-1796. Van slechts 23,5% bleef de vader onbekend. Alfabetische lijst

42 PILLE Freddy, *De kindertreinen, een vergeten episode.* – DED, 12(2003), 1, 3-13, 4 foto's en 1 doc.
Hongaarse kinderen in Eeklo, 1923-1927: enkele verhalen en een overzicht.

43 STEVENS Willy, *De bende van Jan Corijn.* – LvdW, 26(2003), 2, 3-11
Getuigenverklaringen van voornamelijk kruimeldiefstallen gepleegd in Aalter, Knesselare en andere dorpen in het omliggende, begin 18de eeuw

44 VAN DE ROSTYNE Hendrik, *"Pépinières De Coninck" in Maldegem. "A côté de la gare" 1848-1975.* – JAM, 8(2002), 207-225, foto's en documenten.
Pieter De Coninck (1827-1897) was de stichter van de boom-, plant- en rozenkwekerijen. Zes van zijn kinderen zetten de traditie voort en vestigden hun faam tot ver buiten de landsgrenzen.

H. GODSDIENST- EN KERKGESCHIEDENIS

zie ook de nrs. 23, 61, 91 en 94

45 BRAEKMAN Willy, *Asielrecht te Wondelgem en te Kaprijke (1700-1707).* – Volkskunde, 103(2002), 1, 80.
Fait divers waarbij een zekere Vercruysse zich verschool op het kerkhof van Kaprijke.

46 BRAEKMAN Willy, *Vermeende heks te Waterland-Oudeman voor het gerecht (1611-1612).* – AM, 53(2002), 85-93.
Het gaat het om een wat raar doende jonge vrouw, Digna Diericx, die ook Mayken Bonnoit beschuldigd, zodat er de torture aan te pas kwam. Uit deze zaak blijkt alvast dat de lokale overheden weinig bevoegd waren om ernstige zaken als toverijprocessen op een adequate manier tot een rechtvaardig vonnis te brengen.

47 DE REUCK Dirk, *30 juli 1653 – de plaatsing van het beeldje van Onze-Lieve-Vrouw van Jezus-Eik in de kerk van Bellem.* – DB, 16(2003), 2, 21-24, 1 document.

De plaatsing van het beeldje als bekroning op het werk na de heropbouw en/of herinrichting van de kerk gedurende ruim 40 jaar

48 DE REUCK Dirk, *Een gedachtenisprentje bij de Heilige Missie te Bellem in 1939.* - DB, 16(2003), 1, 5-8, 2 afb.
Over de orde van de Passionisten en de heilige Gemma Galgani

49 NOTTEBOOM Hugo, *Kerkelijke diensten in Assenede in 1615.* – AM, 53(2002), 337-340.
Een reglement opgemaakt door de pastoor, de schepenen en notabelen. Na de goedkeuring door de bisschop waren begrafenissen, het bestaan van zogenaamde *kerklijken* e.d. aan strikte regels – vooral financieel – onderworpen.

50 TEIRLINCK Frank, *Relaties van de abdij Affligem met het Meetjesland en Zeeuws-Vlaanderen.* – HBM, 17(2003), 2, 62-84, meerdere illustraties.
Over ontginningen, weilanden, roepingen in de omgeving, de verering van O.-L.-Vrouw van Affligem en monniken die naar het Meetjesland kwamen.

51 VAN MALDEGHEM Jeroom, *50 jaar Mariagrot in Maldegem-Kleit.* – JAM, 8(2002), 265-272, 5 foto's.
Voornamelijk over de inzegening in 1952

52 VAN MALDEGHEM Jeroom, *De bedevaartskapel van O.-L.-Vrouwten-Doorn te Kleit.* – JAM, 8(2002), 273-280, 4 foto's.
Mariaverering vanaf de 18de eeuw, de eerste kapel en de familie Buysse, een legende en een nieuwe, grotere kapel.

I. MILITAIRE GESCHIEDENIS

zie ook de nrs. 3, 10, 12, 14, 76, 78, 104 en 105

53 BOLLAERT André, *Twee getuigenissen over de grote oorlog: notities over de gebeurtenissen in Poesele tijdens de Eerste Wereldoorlog opgetekend door gemeenteambtenaar Jules De Meulenaere en pastoor Leonard De Roo.* – HLvN, 34(2003), 369-381, 2 foto's en 2 documenten.
Getuigenissen opgesteld na de oorlog

54 DE BAETS Henri, *De Italiaanse luchtmacht op het vliegveld van Ursel.* – LvdW, 26(2003), 1, 32-35, 9 foto's.
1940, 18° Gruppo van het Corpo Aereo Italiano

55 LOOTENS Cyriel, *59 jaar geleden – 59 jaar later.* – DB, 16(2003), 2, 4-14, 15 foto's.
Op 19 september 1944 maakte een zweefvliegtuig van de luchtlandingstroepen een noodlanding in Bellem. In 2003 kwam de Engelse piloot opnieuw op bezoek.

56 VERSTRAETE Antoon, *63 jaar geleden. Oorlogsgeweld te Eeklo.* – DED, 12(2003), 2, 81-94, 9 foto's.
Duitse luchtaanval op 23 mei 1940, met persoonlijke getuigenissen

J. KUNST, CULTUUR & WETENSCHAPPEN
inclusief onderwijs en pers

57 DECLERCQ Rudolf, *Jules Bûge als kunstschilder.* – DED, 11(2002), 4, 177-181, 3 foto's en 1 document.
Secretaris en medestichter van de Eeklose Kunstgilde en stille, werkende kracht achter een aantal liberale verenigingen. Recent doken enkele werken van deze kunstenaar (1858-1939) op.

58 DE GROOTE Stefaan, *Cyriel Buysse (Nevele/Deurle) over Emile Claus (Astene): "Mijn Broeder in Vlaanderen".* – HLvN, 34(2003), 4, 341-350, 2 foto's.
Over gezamenlijke vrienden en reizen

59 DE SMET Erik, *Honderd jaar bewaarschool "Der Statiewijk" (1902-2002).* – DED, 11(2002), 4, 200-208; 12(2003), 1, 27-37; 6 foto's, 2 documenten en 1 grafiek. Met de eerste inschrijvingslijst.
Op de wijk Oostveld, als een late uitloper van de schoolstrijd. De kleuterschool telt nog steeds drie klassen. Met bijzondere aandacht voor het medisch schooltoezicht.

60 LAROY Peter, *'De Vrijheid' te Aalter. Geïllustreerd katholiek weekblad voor Vlaanderen.* – LvdW, 26(2003), 3, 21-35, 4 afbeeldingen.
Vaderlandslievend blad in het nazog van de oorlog, met o.a. berichtgeving over de Aalterse gefusilleerden, nadien kleine nieuwsberichten en zelfs wat heemkunde.

61 MARTENS Marc, *Blymoedige Lammer-stem. Bij de terugkeer van pastoor De Fonteyne en onderpastoor Le Maître uit ballingschap.* – JAM, 8(2002), 226-232.
Twee breedvoerige gedichten bij de terugkeer in Maldegem van twee onbeëdigde priesters in 1802.

62 MARTENS Marc, *Tegels uit het kasteel van Middelburg.* – JAM, 8(2002), 115-124, 9 (kleuren-)foto's.
Aan het licht gekomen bij archeologisch onderzoek: o.m. de tegel met de initialen van Pieter Bladelin en met het vuurslag, het embleem van Bourgondië, brengen eens temeer aan het licht welk belangrijk personage de heer van Middelburg was.

63 MUSSCHE Omer, *Hyppoliet Van Peene en het ontstaan van de Vlaamse Leeuw.* – HBM, 16(2002), 4, 192-199, 1 foto.
Van Peene werd in Kaprijke geboren; ook aandacht voor Karel Miry, die zijn Vlaamse Leeuw op muziek zette

64 NOTTEBOOM Hugo, *Het gemeentehuis van Maldegem.* – JAM, 8(2002), 7-114, rijk geïllustreerd.
16de – 20ste eeuw. Het Ambacht Maldegem beschikte oorspronkelijk over een Schepenhuis en later ook over een conciërgerie. Dit laatste gebouw werd ca. 1660 vervangen door een nieuw Stadhuis. Na de verkoop van dit laatste in 1832 bleef de gemeente Maldegem het doen met het oude schepenhuis. Tussen 1860 en 1907 werden in de gemeenteraad hoogoplopende discussies gevoerd over het waar, wanneer, hoe groot enz. van een nieuw, comfortabel gemeentehuis...

65 NOTTEBOOM Hugo, *Onderwijs in Eeklo.* – HBM, 17(2003), 1, 33-49, 5 foto's.
De toestand tussen 1830 en 1842, de organieke wet op het lager onderwijs en de rol van de inspecteurs Karel Ledeganck en zijn

schoonvader Joost De Hoon voor een verbetering van het onderwijs.

66 OVERMEIRE Erik, *Een (bijna) verdwenen madonna.* – DED, 11(2002), 4, 196-199, 2 foto's.
Beeld uit 1932, vermoedelijk toe te schrijven aan de Gentse kunstenaar Fernand Niso, die ook les gaf aan de Eeklose Tekenschool.

67 PIETERAERENS Martine, *Muziekkiosken in het Meetjesland.* – Gent, 2002, 24p.

68 PILLE Freddy, *Zes eeuwen stadhuis.* – DED, 12(2003), 2, 57-68; 3, 111-124; 4, 163-172, met foto's, tekeningen, plannen enz.
Chronologische benadering, met aandacht voor het gebouw op zich, oorlogsgeweld, het weer, verbouwingen, aanbouwsels, uitbreidingen en de andere functies van het stadhuis, zoals herberg, muzieklokaal enz.

69 SCHEIR Olivier, *De priorij van O.-L.-Vrouw-ten-Hove of het Rattenkasteel in Waarschoot.* – HBM, 16(2002), 4, 161-179, 7 foto's.
Vervolg op 2002/86
De bouwgeschiedenis, het verval en de pogingen tot bescherming

70 STEVENS Willy, *Open Monumentendag 2002 te Knesselare - symbolen.* – LvdW, 26(2003), 2, 20-41, foto's en documenten.
Over de wapens van de heren van het Land van de Woestijne, de kerkelijke symboliek in de St.-Willibrorduskerk, de vlaggen van lokale verenigingen en het Tijl Uilenspiegelmonument voor het gemeentehuis.

71 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Meetjeslandse schilders in de memoires van J.B. Lybaert.* – HBM, 17(2003), 1, 21-32, 7 foto's.
Lybaert was een 19de eeuws Gents schilder. Hij vermeldde: Jozef Geirnaert, Ivo Vermeersch, Jozef Pauwels, Auguste Ottevaere, Serafien De Vliegher, Angelus De Baets en Jacob Godinau. De auteur voegde er Antoon Depoorter en Theodoor De Heuvel aan toe.

72 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Oorlogsmonumenten in Eeklo.* – HBM, 17(2003), 3, 145-151, 6 foto's.
Korte beschrijving van monumenten, gedenkplaten en straatnamen

73 VAN DE WOESTIJNE Paul, *De pers in het Meetjesland in de 19de en 20ste eeuw.* – AM, 53(2002), 285-335, talrijke ill.
Een persrepertorium, maar voorlopig een onvolledig overzicht. Dit eerste deel is beperkt tot Eeklo voor de Eerste Wereldoorlog. Na een inleiding over de pers in Oost-Vlaanderen tot 1848 en de afschaffing van het dagbladzegel in hetzelfde jaar, volgen in eerste instantie de nieuwsbladen: de titels, de uitgevers, de redacteurs, de politieke gezindheid enz. We vernemen achtereenvolgens iets over de De Eecloonaer, Het Meetjesland, de Gazette van Eecloo en het District en nog zeven andere bladen. Ook advertentiebladen en kiesbladen, weliswaar nog beperkt op dat moment, komen aan bod.

74 VERSTRAETE Antoon, *Kerkhofblommen op de Eeklose begraafplaats.* – DED, 11(2002), 4, 214-219; 12(2003), 1, 48-54; 3,

149156; 4, 204-210, rijk geïll.
Vervolg op 2002/92
Een selectie van bezienswaardige grafmonumenten: met aandacht voor kunstwerken, de symboliek en de auteurs, veranderingen in de kunstuitingen, de kunststromingen, portretmedaillons enz.

K. TAAL- EN LETTERKUNDE
naamkunde, dialectologie, toponymie...

zie ook het nr. 31

75 DEDECKER Ronald, *Po en Paoletto.* – HLvN, 34(2003), 359-367, 1 kaart.
Een novelle van Rosalie Loveling, mogelijks geïnspireerd op de aanwezigheid van twee Zwitserse glazenmakers in Nevele.

76 DE GROOTE Stefaan, LUYSSAERT Jan, *Virginie Loveling over de deelgemeenten van het Land van Nevele in haar dagboek 1914-'18.* – HLvN, 34(2003), 2, 128-152, 2 foto's.
Passages uit het dagboek, met een inleiding en bijkomende informatie.

77 LUYSSAERT Jan, *De betekenis van enkele straatnamen in Hansbeke.* – HLvN, 34(2003), 4, 351-354.

78 STYNEN Ludo., VAN PETEGHEM S., *In Oorlogsnood. Virginie Lovelings dagboek 1914-1918.* – Gent (Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde), 1999.

79 VAN EEGHEM Etienne, *Op zijn Bellems. De veugls.* - DB, 16(2003), 1, 34-35.
Dialectwoorden in (groot-)Aalter en Knesselare

L. FAMILIEKUNDE

familiegeschiedenis

80 BUYCK Willy & HAMERLYNCK Willy, *Peelman (Eeklo 17de eeuw).* – DE, 28(2003), 3, 139-148, 1 kaart.
Graatgenealogie met soms vrij uitgebreide biografische nota's

81 CLAEYS Jackie, *Zes generaties schrijnwerkers in Oosteeklo.* - DL, 16(2003), 4, 117-120.
De familie Cloutte, 18de-20ste eeuw

82 DE SCHEPPER Jozef & DAUWELS Etienne, *De familie de Schepper uit het Broekelken in Adegem. Een overzicht van de afstamming, de nakomelingen en de geschiedenis van de hoeve.* - JAM, 8(2002), 125-156, rijk geïll.
Hoofdzakelijk het gezin Louis De Schepper-Nathalie Verheecke, 19de-20ste eeuw

83 HAMERLYNCK Willy, *Aercke (Eeklo – 17de eeuw).* – DE, 28(2003), 1, 3-28, met plannen en illustraties.
In tijd beperkte graatgenealogie met veel bijkomende informatie

84 HAMERLYNCK Willy, *De familie van de gerechtsdeurwaarders Van Autrijve (Eeklo – 19de eeuw).* – DE, 28(2003), 1, 29-38, geïll.
4 generaties

85 HAMERLYNCK Willy, *Jocqué (Gent – Kaprijke – Eeklo).* – DE, 27(2002), 4, 193-236, met foto's, illustraties enz.
Graatgenealogie, met voor sommige personen heel wat bijkomende informatie

86 HAMERLYNCK Willy, *Van de Bouchaute te Eeklo.* – DE, 28(2003), 3, 97-138, rijk geïll.
Graatgenealogie, met waar mogelijk, aanvullende biografische nota's

87 VELLEMAN Leo, *Genealogie Velleman in het graafschap Evergem.* – VS, 39(2003), 5, 400-436.
Graatgenealogie met korte inleiding over het graafschap en de bronnen. Met korte aanvullende nota's

88 VERVALLE Walter, *Brouwerij De Vliegher te Aalter.* – LvdW, 26(2003), 1, 22-31, met documenten en 3 foto's.
Stukje familiegeschiedenis, met basis in Zomergem

89 VERVALLE Walter, *De familie De Vliegher te Bellem.* – DB, 16(2003), 2, 17-20.
Graatgenealogie, 18de-19de eeuw

biografieën

90 BAECKELANDT Roger, *Ridder Marc Sleen, een bekend Vlaming met voorouders te Bellem.* – LvdW, 26(2003), 3, 3-10, 4 foto's en 2 documenten.
Een verre voorouder Baekeland was geboren in Bellem

91 CLAEYS Robert, *De Eeklose duinheer Alexander Van Risseghem achterna.* – DE, 28(2003), 2, 75-81, 2 foto's en 3 documenten.
Pater Alexander (1757-1830) van de abdij Ter Duinen

92 DE BACKER Christian, *Firmin Roegiers, eerste apotheker te Eeklo (1862-1934).* – DL, 16(2003), 1, 5-8. Verscheen oorspronkelijk in FarmaLeuven Info, 25(2002), 2.
Korte biografische nota

93 DE CONINCK Paul, *Jacobus Van Halteren, de grondlegger van de brouwerij Tytgadt in Maldegem.* – JAM, 8(2002), 157-205, foto's, plannen en documenten.
Een overzicht van de eigenaars, bewoners en pachters van een voorname woning in het centrum van Maldegem vanaf de 16de eeuw tot begin 19de eeuw. Jacobus Van Halteren huwt met Isabellea Stockmans, een brouwersdochter uit Gent, en start er de brouwerij *Den Anker*. Hij baat ze uit tot aan zijn dood in 1836.

94 DOBBELAERE Jozef, *E.P. Edward Herrebaut uit Adegem (1862-1902). Het reisverslag van een missiepionier in Kongo.* – JAM, 8(2002), 286-300, foto's, kaarten en documenten.
Over de familie en Edwards leven in Kongo

95 HAMERLYNCK Willy, *Laureins Verstraete († 1651). Stamvader van een Eeklose tak Verstraete.* – DE, 28(2003), 2, 83-93.

Biografische nota op basis van vooral *financiële* bronnen

96 MARTENS Albert, *Mijmeringen bij een grafsteen. Carel Martens (1704-1770), landbouwer te Bellem.* – LvdW, 26(2003), 2, 42-50, 1 grafiek.
Biografie, met een merkwaardig grafschrift

97 NOTTEBOOM Hugo, *Een merkwaardig grafzerkje.* – JAM, 8(2002), 313-320, 2 foto's en 1 doc.
Stukje familiegeschiedenis van Anna Francisca De Lille (1694-1742), dochter van Filip, en gehuwd met Pieter Maenhout, Adegem

98 ROETS Eugeen, *Iwein Roets. Beeld van mijn stamovergrootvader tijdens de periode van de opstand (°ca 1562 tot †na 1643).* – DL, 16(2003), 3, 69-78.
Biografie, Lovendegem, (sympathisant)-anabaptist

99 STEVENS Willy, *Jonker Loys Stalins als baljuw van Ursel.* – LvdW, 26(2003), 3, 36-40.
Een man met een moeilijk karakter, wat blijkt uit een 35-tal verschijningen (processen) voor de Raad van Vlaanderen

100 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Maria Nys, een Bellemse aan de zijde van Aldous Huxley.* – HBM, 16(2002), 4, 200-207, 2 foto's.
Op basis van het boek *Mijn heerlijke nieuwe wereld. Leven en liefdes van Maria Nys Huxley* van Stan Lauryssens over de echtgenote van de Engelse schrijver en filosoof

kwartierstaten & stamreeksen

zie ook het nr. 34

101 MAEYENS Marc, *Kwartierstaat Marc Maeyens.* – DL, 15(2002), 4, 114-132; index in 16(2003), 1, 21-30.
Vervolg op 2002/130

M. VOLKSKUNDE & MENTALITEITSGESCHIEDENIS
ook ontspanning(sverenigingen)

zie ook het nr. 45

102 BRAEKMAN Willy, *Lied op de "Kirremesse van Vinderheyte".* - Ghendtsche Tydinghen, 30(2001), 6, 372-373.

103 DEBBAUT Ronny, *Ongewenste intimiteiten te Maldegem in de 18de eeuw.* – DL, 16(2003), 2, 56-61.
Getuigenrelaas van de slachtoffers en ooggetuigen: de verkrachting van Catharine Mostaert en Isabella Bleyaert en de mishandeling van Elisabeth Daeninck. De daders waren Bertel Boone, Antoon De Visschere en Gillis Sluyte.

104 DE SCHAEPDRIJVER Sophie, *Drie Vlaamse schrijvers en de Groote oorlog: de oorlogsaantekeningen van Virginie Loveling, Stijn Streuvels en Cyriel Verschaeve,.* - HMGOG, 56(2002), 283-298.
Geen feitenrelaas, maar de stemming, over de oorlog, over de Duitsers, activisme enz.

105 LAROY Peter, *Debet Zijne Majesteit de Keizer van Duitsland. De komst van de Duitse troepen te Aalter in oktober 1914.* – AM, 53(2002), 243-256, met namenlijst.
Geen feitengeschiedenis op zich, maar aandacht voor mythevorming – de barbaarse Duitser -, propaganda enz, psychologie, communicatietheorie e.d. In deze casestudie over Aalter peilt de auteur naar de plundering en de diefstallen door Duitse soldaten, maar de nota's leren meer dan de waarde van de gestolen goederen. Tussen de regels van die kleine documenten weerklinkt de gekwetste trots van de Aalternaren, de ingehouden woede omwille van het arrogant Duits gedrag en ook onzekerheid.

106 LAROY Peter, *Messentrekkerij te Aalter in 1897. De moord op Oscar Hellebaut.* – LvdW, 26(2003), 1, 11-21.
Het gevolg van een herbergruzie, tussen *boeren* en de *middenklasse*. Met aandacht voor communicatie en media: regionale pers, volkszanger enz.

107 LAROY Peter, *Op zoek naar een liedjeszanger...* - LvdW, 26(2003), 3, 41.
Theofiel Vander Meersch, Ruiselede (zie ook nr. 106; moord Oscar Hellebaut)

108 NOTTEBOOM Hugo, *Een schutterstoernooi met ruzie in Eeklo.* – HBM, 17(2003), 3, 116-119, 1 ill.
Schuttersgebruiken en ruzie tussen Diksmuide en Kortrijk leidt tot meerdere vonnissen, één in Eeklo in 1486.

109 NOTTEBOOM Hugo, *Meetjeslandse zwaardspelers en Maldegemse rederijkers.* – HBM, 17(2003), 3, 137-144, 2 illustraties.
Maldegemnaren gaan naar Eeklo, een aanleiding om het relaas van de *dobbelgebakkene* nog eens op te rakelen. Aan het eind van de 18de eeuw speelt een zekere Aleander Haelewyck een belangrijke rol om een toneelgezelschap op poten te zetten.

110 STEVENS Willy, *De pot verwijt de ketel...* - LvdW, 26(2003), 3, 17-19.
Getuigenverhoren (o.a. van ketsers) i.v.m. een buitenechtelijk kind verwekt door de Aalterse herbergier Frans van Doorne bij zijn meid, 1737

111 VAN DEN BOSSCHE Noël, *Begrafenissen te Eeklo.* – HBM, 17(2003), 2, 57-61, 1 foto.
Bewerking door Paul Van de Woestijne van de nota's van de auteur. Verschillende aspecten van begraven rond het midden 20ste eeuw.

112 VANDEVEIRE Jozef, *Volkse liederen in Ursel.* – AM, 53(2002), 37-84, 4 ill.
Het gaat hierbij niet om Urselse liederen, maar volksliederen die in Ursel en ook een eind daarbuiten bekend waren. De auteur gaat eerst in op wat niet in het overzicht is te vinden (bv. kerkelijke liederen, driekoningenliedjes e.d.). Hij besteedt ook aandacht aan het Urselse dialect. De liedjes die wel aan bod komen zijn gegroepeerd rond thema's zoals de loting, drink- en kermisliederen, kinderliederen, gelegenheidsliederen en ook spotliederen, met soms lokale elementen.

113 VAN DE WOESTIJNE Paul, *'t Snuifmeuleken. Het verhaal van de opgang en de nedergang van een Eeklose volkswijk.* – HBM, 16(2002), 4, 180-191, 6 foto's.
Slot op 2001/44 en 2002/140
Volksfiguren en bijnamen; het einde van de wijk en voorstelling van de zegslui voor de reeks

114 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Met Meetjeslanders op reis in de 19e eeuw.* – HBM, 17(2003), 2, 98-103; 3, 105-115, talrijke documenten.
Te voet, met paard en kar, soldaten, bedevaarten, diligences, de trein enz. met lokale en regionale voorbeelden. Ook reizen van kunstschilder Antoon Depoorter, Karel Ledeganck en Pieter Ecrevisse.

115 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Met Pieter Ecrevisse naar de wereldtentoonstelling van Wenen in 1873.* – HBM, 17(2003), 3, 120-136, 5 foto's en 1 document.
Publicatie van het (onvolledige) reisverhaal met inleidend commentaar.

116 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Op plezierreis naar Oostende in 1839.* – HBM, 17(2003), 1, 50-53, 1 document.
Pieter De Mullewe uit Waterland-Oudeman; naar aanleiding van de naamdag van zijn patroonheilige

117 VERVALLE Walter, *Een gouden bruiloft te Bellem.* - DB, 16(203), 1, 30-31.
Petrus Verheye en Rosalie Joos, 1913

2. REGISTERS

A. AUTEURS

Andries Albert 11

Baeckelandt Roger 90
Bastiaen Filip 1
Béchet Anna 12
Bollaert André 17, 53
Braekman Willy 45, 46, 102
Buyck Willy 3, 80

Camerlinckx Jan 18
Claeys Jackie 4, 81
Claeys Marijn 5, 6
Claeys Robert 16, 91
Dauwels Etienne 82
De Backer Christian 92
De Baets Henri 54
Debbaut Ronny 5, 7, 8, 19, 20, 34, 103
Declercq Rudolf 57
De Clercq Wim 29, 30
De Cocker Frederik 35-38
De Coninck Paul 93
Dedecker Ronald 75
Defruyt Jan 2
De Groote Stefaan 58, 76
De Reuck Dirk 39, 47, 48
De Schaepdrijver Sophie 104
De Schepper Jozef 82

De Smet Erik 13, 21, 32, 59
Dobbelaere Jozef 22, 94

Hamerlynck Willy 80, 83-86, 95

Laroy Peter 60, 105-107
Lootens Cyriel 55
Luyssaert Jan 9, 23, 77

Maeyens Marc 101
Martens Albert 10, 24-28, 31, 40, 41, 96
Martens Marc 61, 62
Mortier Steven 29, 30
Mussche Omer 63

Notteboom Hugo 33, 49, 64, 65, 97, 108, 109
Notteboom Walter 22

Overmeire Erik 66

Pieteraerens Martine 67
Pille Freddy 15, 42, 68

Roets Eugeen 98

Scheir Olivier 69
Stevens Willy 43, 70, 99, 110
Stynen Ludo 78

Teirlinck Frank 50

Van den Bossche Noël 111
Van de Rostyne Hendrik 44
Vandeveire Jozef 112
Van de Woestijne Paul 16, 71-73, 100, 113-116
Van Eeghem Etienne 79
Van Maldeghem Jeroom 51, 52
Van Peteghem S. 78
Van Wonterghem Etienne 8
Velleman Leo 87
Verstraete Antoon 56, 74
Vervalle Walter 88, 89, 117

Waelput Erik 14

B. TREFWOORDEN

aanranding 27
abdij 50
advertentiebladen 73
anabaptist 98
apotheker 92
asielrecht 45

baljuw 99
bedevaarten 114
begijnen 4
begraafplaats 74
begrafenissen 111
belastingbetalers 9
bewoning 21
bibliografie 1, 2
bijnamen 113
boomkwekerij 44
brandstichting 27
brouwerij 88, 93

Brugse Vrije 32
communicatie(theorie) 105, 106
conciërgerie 64

dagboek 1, 76, 78
De Eecloonaer 73
De Vrijheid 60
dialect 79, 112
diefstal 27
diligence 114
doodslag 19
duinheer 91

Eerste Wereldoorlog 53, 76, 78, 104, 105
erelonen 28

Gazette van Eecloo 73
gedachtenisprentje 48
gedichten 61
gefusilleerden 60

gemeentehuis 64
gerechtsdeurwaarders 84
gevechten 27
glazenmakers 75
gouden bruiloft 117
grafmonumenten 74
grafschrift 96
grafsteen 96, 97

heemkunde 60
heks 46
herbergen 26, 68
hertrouwen 34
hoeven 30, 82
hondenbrood 33
hondenkoten 33
Hongaarse kinderen 42
houten raamwerk 29
huwelijksdispensatie 40

industrialisatie 37
intimiteiten 103

jacht 33
juteweverij 36

kadaster 13
kapel 52
kasteel 29, 62, 69
kerk 47
kerkelijke diensten 49
kerklijken 49
kermisliederen 102, 112
ketsers 110
kiesbladen 73
kinderliederen 112
kindertreinen 42
kleuterschool 59
kruimeldiefstallen 43
kunstgilde 57
kunstschilder 57, 71
kunstwerken 74

legende 52
liberale verenigingen 57
liederen 102, 112
lijnwaadhandelaar 39
lijnwaadnijverheid 32
luchtmacht 54

madonna 66
mariagrot 51
mariaverering 50, 52
medisch schooltoezicht 59
meikevervangst 22
mishandeling 103
missiepionier 94
molen 17
monniken 50
monument 70, 72
moord 106
muziekkiosken 67
muzieklokaal 68

nieuwsbladen 73
novelle 75

onbeëdigde priesters 61
onderhoudsgeld 20
onderwijs 65
ontginningen 50
onwettig kind 20, 41, 110
oorlogsaantekeningen 104
oorlogsdagboek 12
oorlogsmonumenten 72

Passionisten 48
pastoor 23
pastorie 23
pers 73
piloot 18, 55
plundering 105
priorij 69
propaganda 105

Raad van Vlaanderen 99
rederijkers 109
reformatie 23
reisverhaal 115
reisverslag 94
reizen 58, 114, 116
rente 24, 25

schrijnwerkers 81
schutterstornooi 108
soldatenkinderen 10
spotliederen 112
stadhuis 68
staten van goed 5-7

straatnamen 77
symbolen 70, 74

Tachtigjarige oorlog 15
tegels 62
textielbedrijf 35, 36, 37, 38
toneel 109
toponiem 24, 31
toverijproces 46
Tweede Wereldoorlog 3, 12, 14, 55, 56

verkrachting 103
verplicht tewerkgestelde 14
vijfde penning 9
Vlaamse Leeuw 63
vlaggen 70
vliegtuig 18, 55
vliegveld 54
volkswijk 113
volkszanger 106, 107
vuurslag 62
walgracht 30
wapenschild 11
waskaarsen 28
weekblad 60
wereldtentoonstelling 115
wolkammerij 38
wolverwerking 35, 37

zedenschennis 27
zwaardspelers 109

C. PLAATSNAMEN

Aalter 18, 30, 43, 60, 88, 105, 106, 107, 110
Adegem 19, 22, 82, 94, 97
Affligem 50
Assenede 4, 49
Astene 58

Bachte-Maria-Leerne 20
Bassevelde 4
Bellem 24, 25, 39, 47, 48, 55, 79, 89, 90, 96, 100, 117
Boekhoute (ambacht) 6

Diksmuide 108

Eeklo 3, 12, 13, 15, 16, 21, 30, 32, 35-38, 42, 56, 57, 59, 65, 66, 68, 72, 74, 80, 83-86, 91, 92, 95, 108, 109, 111, 113, 115
Evergem (graafschap) 87

Hansbeke 10, 24, 26, 27, 28, 31, 40, 41, 77

Kaprijke 45, 63
Knesselare 43, 70
Kortrijk 108
Landegem 23
Landegem 9
Lembeke 5
Lovendegem 11, 98

Maldegem 20, 22, 33, 44, 51, 52, 61, 64, 93, 103, 109
Meetjesland 1, 34, 50, 67, 71, 73, 109, 114
Middelburg 62

Nevele 17, 58, 75
Nevele (Land van) 76

Oosteeklo 4, 81
Oostende 116

Poeke 29
Poesele 53

Ruiselede 17

Sint-Amandsberg 4

Ursel 54, 99, 112

Verviers 37, 38
Vinderhoute 102

Waarschoot 69
Waterland-Oudeman 46, 116
Wenen 115
Woestijne (Land van de) 2
Wondelgem 45
Zeeuws-Vlaanderen 50
Zomergem 7, 8

D. FAMILIENAMEN

Zie ook *bronnen: bewerking, ontsluiting, indices*, de nrs. 3-10
Met namenlijsten, biografische nota's enz. de nrs. 15, 27, 32, 37, 41, 50, 59, 105

Aercke 83

Béaud 18
Bladelin 62
Bleyaert 103
Bodry 20
Bonnoit 46
Boone 103
Bûge 57
Buysse 58

Claus 58
Cloutte 81
Corijn 43

Daeninck 103
Daneels 36
De Baets 71
De Coninck 44
De Fonteyne 61
De Heuvel 71
De Hoon 65
De Lille 97
De Meulenaere 53
de Mullewe 116
Depoorter 71, 114
De Roo 53
de Schepper 82
De Visschere 103
De Vliegher 71, 88, 89
De Zutter 36
Dierickx 46
Ecrevisse 114, 115

Geirnaert 71
Godinau 71
Goethals 35

Haelewyck 109
Hellebaut 106
Herrebaut 94
Huxley 100

Isenbaert 19

Jocqué 85
Joos 117

Ledeganck 65, 114
Le Maître 61
Locufier 36
Loveling 75, 76, 78, 104
Lybaert 71

Maenhout 97
Maeyens 101
Martens 96
Miry 63
Mostaert 103

Niso 66
Nys 100

Ottevaere 71

Pauwels 71
Peelman 80
Potvliege 19

Roegiers 92
Roets 98

Sleen 90
Sluyte 103
Stalins 99
Stockmans 93
Streuvels 104
Stuerbaut 23

Van Autrijve 84
Van Damme 38
Van de Bouchaute 86
Vander Meersch 107
van Doorne 110
Van Halteren 93
Van Maldeghem 39
Van Peene 63
Van Risseghem 91
Velleman 87
Vercruysse 45
Verheye 117
Verlé 24
Vermeersch 71
Vermeire 20
Verschaeve 104
Verstraete 95

Wille 14

Huldiging Walter Notteboom

Toespraak gehouden bij de voorstelling van Appeltjes 2003 - nr. 53

Hugo NOTTEBOOM

Op 24 april 1937 wordt te Adegem in het gezin van Albert Notteboom en Germaine De Clercq een derde spruit geboren die gekerstend wordt onder de naam Walter. Na hem komen nog eens vijf kinderen, het kroostrijk gezin telt dus acht kinderen: twee jongens, zes meisjes.

Albert, vader van Walter dus, speelt een actieve rol in het toenmalige Adegemse verenigingsleven, onder andere bij de BJB of de Boerenjeugdbond waarvan hij zelfs en poosje voorzitter is. Albert huwt in 1932 en wordt, net als zijn vader August, vlashandelaar. De vlashandel sukkelt echter van de ene crisis in de andere en er wordt uitgekeken naar

Walter en echtgenote Marie-Madeleine

iets anders. Op 1 augustus 1938 wordt hij door de gemeenteraad tot toegevoegd veldwachter benoemd. We gaan hier de hele zaak niet uit de doeken doen, maar die benoeming liep niet van en politiek leien dakje. In de gemeenteraad wordt er maandenlang over gediscussieerd, niet over de persoon, maar over zijn functie, want de veldwachter moest ook nog enkele uren voor klusjesman spelen.

Blijkbaar is men toch tevreden over champetter Notteboom, want na het overlijden van zijn collega Aloïs Savat, wordt nonkel Albert op 16 augustus 1939 volwaardig en voltijds veldwachter. Of het feit dat August Notteboom, vader van Albert, bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 op de lijst stond van de winnende partij en lid werd van de COO, hierbij en rol heeft gespeld, lijkt heel waarschijnlijk. In elk geval, Albert wordt een gewaardeerd en gerespecteerd veldwachter en dit tot in 1965, het jaar van zijn overlijden. Het was een plichtsgetrouw man, met voldoende gezag om de soms wat uitbundige Adegemnaren in toom te houden. Zijn interesse voor de gesneuvelde soldaten in Adegem leidde tot blijvende vriendschap met vele families uit heel België. Vooral de echtgenote van graaf de Grunne wist het werk van de veldwachter naar waarde te schatten. Wat niet zo geweten is, is het feit dat hij ook de veroordeelde collaborateurs na de oorlog regelmatig op goed gedrag en zeden moest controleren. Hij was niet erg ingenomen met de vernederingen die die mensen moesten ondergaan, met name was de veldwachter niet te spreken over de soms vrij indiscrete vragen die hij moest stellen.

Maar keren we terug naar Walter die een gelukkige jeugd kende in het grote huis aan de Staatsbaan en er opgroeide tussen de meisjes. Al van in het lager onderwijs, bij juffrouw Van den Berghe, bij Elza Ginneberge, meester De Schepper, Tosken en meester Van Cleemput, ontpopte Walter zich als een pientere knaap. En natuurlijk dat ook hij misdienaar werd, dat was traditioneel iets voor de Nottebooms. Hij verlaat het vertrouwde Adegem en rijdt elk dag op een voor hem veel te grote fiets naar de Broeders in Eeklo. Daarna volgt de normaalschool in Oostakker. Broeder Paulo is er directeur, en Walter krijgt er les van Bellarminus, Libertus, Agnus, Florus, Longinus en andere broeders met poëtisch klinkende namen. Bij de laatste proclamatie hadden vader en moeder Notteboom ietwat onwennig achteraan in de zaal plaatsgenomen, maar broeder directeur wees hen de ereplaats aan, hun zoon studeerde immers af als primus.

De familie Notteboom is een echte *onderwijsfamilie*: nog vijf andere leden uit het gezin komen in het onderwijs terecht, in totaal telt de familie Notteboom zo'n 14 onderwijsmensen.

In Adegem is Walter erg sociaal en actief op allerlei terreinen. Het is een karaktertrek van de familie. Een reeds lang overleden onderwijzer zei me eens dat de *"Nottebooms volk nodig hebben"*. Welnu, Walter is daar een sprekend voorbeeld van. Stilzitten kan hij niet en hij moet met iets bezig zijn. Onder zijn leiding komt de KSA tot grote bloei. De Adegemse

jeugdhuisfeesten die hij in de jaren vijftig-zestig van vorige eeuw organiseert, zijn legendarisch, heel Adegem stond op stelten. Walter legt, in die tijd al, het Adegem van toen vast en een avondvullende diareportage onder de titel *Zo leeft Adegem* lokt op 6 maart 1961 een massa geïnteresseerden naar de Zaal D'Havé.

Een van zijn meest markante verwezenlijkingen in Adegem is echter de realisatie van een Jeugdhuis. Natuurlijk krijgt Walter daarbij veel hulp, van Bertrand Schyvinck, van Robert Asaert, van de Veirmannekens, van onderpastoor Boudonck, van de KSA, KAJ, KAV, BJB en van vele andere parochiale verenigingen en organisaties. Toch was het Walter die de touwtjes in handen had: hij speelde voor architect (tekenen kan hij als geen ander), metselaar, timmerman, sleepte materiaal aan, onderhandelde, pingelde af waar het kon, want geld was en bleef een probleem, ondanks de steunlijsten die in *Het Kruis*, het toenmalig parochieblad, verschenen. Het Jeugdhuis werd een begrip in Adegem, en een thuis voor de Adegemse jongeren waar, zoals men dat vroeger zei, aan gezonde ontspanning werd gedaan.

Naderhand kreeg de bibliotheek een onderkomen in de Zwitserse blokhut die tenslotte werd afgebroken om ruimte te scheppen voor de speelplaats van de jongensschool. Als pastoor Thuysbaert voor de eerste keer het Jeugdhuis binnentrad, zei hij dat hij er nog geen kippen zou willen in kweken. Misschien had de pastoor op dat ogenblik wel gelijk, toch heb ik hem die uitspraak altijd erg kwalijk genomen. Wist de man veel met hoeveel liefde en toewijding, met hoeveel inspanning ook, het Jeugdhuis was gebouwd. En welke solidariteit het onder de Adegemse verenigingen had teweeggebracht. Dat zou de pastoor overigens zelf nooit bereiken op zijn parochie.

Walter komt, na een paar omzwervingen, in 1965 terecht in de Maldegemse Broederschool, waar hij tot aan zijn oppensioenstelling lesgeeft aan het zesde leerjaar. Hij huwt in 1967 met Marie Madeleine Van den Abeele, ook al werkzaam in het onderwijs en het kersverse paar gaat in de Noordstraat wonen.

Ook in Maldegem ontpopt Walter zich als een actief man, bijvoorbeeld als bestuurslid van het Davisfonds, als lid en later als voorzitter van de Culturele Raad, enz.

Hij was het ook die op 12 september 1976 alle bekende (en onbekende) Nottebooms bijeen haalde voor een groots familiefeest in *De Wielewaal* waarop 250 leden van de familie aanwezig waren. Hij slaagt er warempel ook nog in op het feest een stamboom van de familie te presenteren plus een diareeks en zelfs films over de familie te vertonen.

Maar vandaag willen we Walter hier toch eens speciaal in de bloemetjes zetten omwille van zijn rol die hij speelt bij de verspreiding van de heemkunde en de streekgeschiedenis.

In feite begint alles met het fameuze *Jaar van het Dorp* in 1978 dat tot een herwaardering van het dorpsleven moest leiden. Het Davidsfonds in Adegem organiseert daarbij drie belangrijke activiteiten: de uitgave van het boekje *Omtrent Adegem*, een tentoonstelling en een tweedelige diareeks over het wel en wee van Adegem. Alhoewel nu Maldegemnaar, is Walter nauw betrokken bij deze activiteiten.

In 1981 is Walter voorzitter van de gemeentelijke culturele raad van Maldegem en onder zijn impuls wordt opnieuw een tentoonstelling georganiseerd en een boek gepubliceerd, nu over de *Adegemse hoeven.*

Ondertussen zit ook het Davidsfonds in Maldegem niet stil. Van de hand van Jeroom van Maldegem verschijnt in 1977 *Maldegems erfgoed* en in 1981 de *Maldegemse straat- en plaatsnamen.* Ook bij deze uitgaven is Walter nauw betrokken. En ondertussen publiceert Rik van de Rostyne, ietwat eenzaam en verlaten, over het Koninklijk Atheneum en over zijn ontstaansgeschiedenis. Kortom, in Maldegem-Adegem komt de heemkundige beweging stilaan op dreef.

Deze eerste uitgaven zijn echter slechts *amuses bouches* – zij het dan wel heel smakelijke - de eerste *plat de résistance* komt eraan in 1982: de uitgave van een reeks artikelen van Daniël Verstraete onder de titel *Historische Verkenningen in het Meetjesland.* Het is en blijft nog steeds

Namens het gemeentebestuur overhandigde Schepen Remi De Jaeger een passend geschenk.

een prachtige uitgave, met een legendarische voorgeschiedenis waarbij het hele Meetjesland was betrokken en waarbij Daniël en zijn Blanca glunderden. Zonder Walter zou de uitgave van dit boek echt problematisch zijn geweest. Wie herinnert zich niet de afgeladen volle gildezaal toen het eerste boek aan Daniël werd overhandigd? De erkenning kon niet op zich laten wachten en Walter werd in 1982 *aanvaard* als bestuurslid van ons achtbaar Heemkunig Genootschap.

Het jaar daarop, eind 1983, wordt de *Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem* gesticht en vanzelfsprekend wordt Walter er voorzitter van. De eerste realisatie van het Ambacht is zonder meer spectaculair te noemen, namelijk een tentoonstelling - de derde al - met de uitgave van een brochure rond Victor en Gabriël De Lille. Het was in die jaren nog vrij controversieel iets te doen rond die bekende en befaamde familie waarvan steeds het oorlogsverleden was benadrukt, maar nooit de verdiensten van Victor De Lille, een der belangrijkste Maldegemnaren ui de 19^{e} en 20^{e} eeuw.

De uitgave in 1986 van *Honderd jaar Adegem, Maldegem, Middelburg* is de eerste echt serieuze uitgave van het Ambacht. Een team van schrijvers, collectioneurs en enthousiaste medewerkers verzamelden zich rond de voorzitter om met een boek voor de dag te komen om U tegen te zeggen. Drie jaar later volgde het tweede deel over *Het Parochiale Leven*, en het derde deel, *In Flanders Fields*, wordt in 1994 gepubliceerd.
Ondertussen verschijnen ook de *Kronieken van Lembeke*, vindt in 1986 de plechtige en prachtige herdenking plaats van kanunnik Andries, verschijnt in 1989 het *Liber Amicorum Achiel De Vos* en ook nog *Honderd Jaar Broederschool in Maldegem.*

En in 1990 wordt mevrouw Courtmans herdacht mét een tentoonstelling, en met niet één, maar met twee uitgaven: *Leven en werk van Mevrouw Coutmans* en *Het Geschenk van de Jager.* Wie vergeet ooit de memorabele rentree in Maldegem - met de stoomtrein!- van de Maldegemse schrijfster en haar familie?

Ondertussen is Walter ook nog lid van de raad van beheer van *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjsland*, is hij een tijdlang voorzitter en daarna bestuurslid van *VVF-Meetjesland* en is hij ook verantwoordelijk voor de uitgaven van de *Stichting Achiel De Vos* die, zoals iedereen allicht weet, bezig is alle toponiemen of plaatsnamen uit het Meetjesland van voor 1500 uit te geven, en dat zijn er tienduizenden. Ook tekent hij voor de lay-out van de brochure die jaarlijks wordt uitgegeven naar aanleiding van de jaarlijkse uitstap van ons Genootschap. Deze boekjes zijn een must voor alle belangstellenden.

In 1994 wordt in het bestuur van het Ambacht de belangrijke beslissing genomen een jaarboek uit te geven. Enkele weken geleden werd het achtste deel gepresenteerd. De verdiensten van Walter bij de realisatie van elk jaarboek kunnen niet genoeg worden benadrukt.

Kortom, Dames en Heren, ons bestuurslid Walter is verantwoordelijk voor een indrukwekkende reeks historische uitgaven waaraan maar geen eind lijkt te komen. Ik was van plan alle boeken eens mee te brengen, maar algauw moest ik dit wegens het te grote volume, laten varen. Als geen ander kan Walter bij moeilijkheden onderhandelen met drukkers, ook *zijn* auteurs weet hij op tijd en stond enthousiast te maken of in te tomen.

Boeken redigeren, superviseren, uitgeven en ook nog verkopen: dat is Walter op zijn best. Opzoekingen verrichten in een archief of artikels schrijven is minder aan hem besteed, hij kan immers moeilijk stilzitten en van urenlang naar die oude stukjes papier te turen krijgt hij het op de zenuwen. En daarmee is ook aangetoond dat men niet veel hoeft te schrijven om een actieve rol te spelen in de heemkunde en de geschiedenis.

Dames en Heren, Walter is vijfenzestig jaar geworden. In ons Genootschap is het een mooie traditie jarige bestuursleden eens extra in de bloemetjes te zetten. Graag had ik Walter een ietwat grandiozer viering bezorgd, de gemeentelijke culturele raad, het Davidsfonds, de VVF en nog andere verenigingen hadden daarvoor reeds hun medewerking toegezegd. En bijzonder pijnlijke gebeurtenis in de familie zorgde er echter anders voor.

Walter,

voor Uw voortdurende inzet voor de lokale geschiedenis, voor de prachtige reeks historische uitgaven, voor uw nimmer aflatende interesse dankt het Genootschap U van ganser harte. Het bestuur besloot dan ook unaniem U een passend geschenk te geven, ondanks de precaire toestand van onze kas. Proficiat voor alles wat U heeft gerealiseerd en hopelijk kunnen we nog jaren op U rekenen.

Een beetje in de *geschiedenis*-schaduw van Walter staat Marie-Madeleine, zijn echtgenote. Bel je haar op, dan is het dat Walter niet thuis is, en neen ze weet niet waar hij uithangt, waarschijnlijk in de drukkerij, of op 't Kasteeltje, naar 't Gemeentehuis, of thuis bij zijn moeder waarvoor hij zo goed zorgt. Neen, men vindt hem zelden thuis.

Voor deze voortdurende uithuizigheid, waarvoor het Genootschap ook een beetje, maar een heel klein beetje, verantwoordelijk is, hebben we voor een bloemetje gezorgd, om alles en beetje goed te maken en het pad te effenen voor een volgend project.

Kroniek

1. HET GENOOTSCHAP TIJDENS HET WERKJAAR 2001-2002

A. HET 53STE APPELTJE

Op zaterdag 8 februari 2003 togen opnieuw talrijke heem- en geschiedenisliefhebbers naar het Cultureel centrum *Den Hoogen Pad* in Adegem om de voorstelling van het jaarboek *Appeltjes van het Meetjesland* bij te wonen en meteen ook een pak bekende *soortgenoten* te ontmoeten.

Traditiegetrouw was voorzitter Hugo Notteboom in zijn nopjes. Hij mocht vandaag heel wat aandacht schenken aan mensen uit zijn eigen bestuur. Vooreerst kreeg Roger Buyck de gelegenheid een causerie te houden *Over de geschiedenis van Kaprijke*, naar aanleiding van het verschijnen van zijn monumentale boek (zie vorig jaarboek). Maar Roger vertelde heel wat meer en anders dan over de ontstaansgeschiedenis van het boek, maar over het leven (en dood) van de Kaprijkenaren. En natuurlijk mocht het euvel van de onbedrukte bladzijde in het boek niet ontbreken.

De voorzitter mocht ook Walter Notteboom huldigen naar aanleiding van zijn vijfenzestigste verjaardag (zie hiervoor).

Voorstelling 53ste jaarboek (2002)
door Filip Bastiaen, redactiesecretaris

Geachte appelfanaten,
Soms geloven we het zelf niet meer. Maar dit jaar kunnen we u opnieuw een kanjer van een jaarboek aanbieden. Inzake omvang evenaren we bijna het jaarboek van vorig jaar. U herinnert het zich nog wel, die *kneut* van meer dan 400 blz. Het huidige jaarboek telt 384p. en komt daarmee naast het jubileumboek van 1999 te staan.

Appeltjes van het Meetjesland bevat dit jaar 10 artikels en de 2 vaste rubrieken. Elf auteurs staan borg voor afwisseling, maar vooral voor gedegenheid. De artikels beslaan gemiddeld 35 pagina's: het kleinste telt er slechts 4, het grootste artikel 108.

Cijfers zeggen in feite niet veel, zeker niet deze inzake kwantiteit. En toch wil ik er nog even mee doorgaan. Van de elf auteurs zijn er zes vreemd aan ons bestuur, op zich ook weinigzeggend. Maar toch, twee mensen uit het universitaire, het academische milieu, nl. een prof en een assistent-doctorandus, dat wijst toch al in een bepaalde richting, kwaliteit bedoel ik dus. We trokken ook een Nederlander als auteur aan.
Dit getuigt meteen – denk ik toch – van de kwaliteit van ons jaarboek en in feite van de algemene reputatie van die 52 vorige boeken. Dat vreemde auteurs bij ons willen schrijven, betekent enerzijds dat ze ons waarderen en anderzijds kunnen ze het niveau van onze publicatie nog meer opkrikken.

Je hoort wel eens dat het moeilijk gaat om heemkundige tijdschriften en jaarboeken gevuld te krijgen met degelijk materiaal. Dat er wat malaise zou heersen in de lokale geschiedschrijving. Alvast bij ons dus niet. Het zou ook niet mogen volgens een artikel een tweetal maand geleden in *De Standaard*, niet toevallig de standaard. Uit een onderzoek blijkt namelijk dat heem- en volkskunde in de lift zit. Als dit dan nog op de eerste bladzijde van een kwaliteitskrant staat, tja dan zal het wel zo zijn zeker. Vanuit onze discipline moeten we echter natuurlijk kritisch blijven tegenover dergelijke berichtgeving.

Ik zei ook reeds dat kwantiteit niets zegt over kwaliteit. Ook dit valt te nuanceren. De grootste artikels dit jaar zijn telkenmale het eerste deel van een reeks, van een drieluik of zelfs meer. Toch staan deze bijdragen ook op zichzelf.

Kwaliteit komt niet alleen van buitenaf, we hebben die ook in eigen huis.

Peter Laroy, tot nader order nog steeds de benjamin in ons Genootschap, volgt niet alleen als professioneel uitgever de nieuwste trends inzake wetenschappelijke publicaties en geschiedschrijving. Nee, hij zoekt ook links en past die trends toe op het lokale gebeuren en verleden. U herinnert zich misschien nog het artikel van vorig jaar *Wat staat er op de plank? Een boekhistorische kijk op Edouard Van Damme-Bernier en Edouard Neelemans* of het artikel over journalistieke technieken. Dit jaar slaat hij opnieuw de weg in van vernieuwing en het grenzen verleggen. De titel van zijn nieuwste bijdrage luidt: DEBET ZIJNE MAJESTEIT DE KEIZER VAN DUITSLAND. DE KOMST VAN DE DUITSE TROEPEN TE AALTER IN OKTOBER 1914. Zijn artikel handelt dus over de Eerste Wereldoorlog, maar benadert heel andere aspecten dan de feiten- en fotogeschiedenis, die tot nu de bovenhand had. De nieuwste trend is echter ook aandacht voor mythevorming – de barbaarse Duitser -, propaganda enz, dus psychologie, communicatietheorie e.d. In deze casestudie over Aalter peilt Peter Laroy naar de plundering en de diefstallen door Duitse soldaten, maar de nota's leren meer dan de waarde van de gestolen goederen. Tussen de regels van die kleine documenten weerklinkt de gekwetste trots van de Aalternaren, de ingehouden woede onwille van het arrogant Duits gedrag en ook onzekerheid. Verhalen over *"een viggen in de aalput"* of facturen gericht aan

"*zijn MM. Den keizer van Deutsland*" leren de aandachtige lezer heel wat over mentaliteit. Een kort artikel, maar aanbevelenswaardig – wat dacht je anders -, bijwijlen humoristisch, maar in de grond zeer ernstig.

Wie hoorde ooit over het siege van de jacht? Ik alvast niet en ik veronderstel dat ik helemaal niet alleen ben. Ik ben er dus van overtuigd dat Hugo Notteboom u nog iets bijzonder origineels brengt met HET SIEGE VAN DE JACHT IN MALDEGEM. Het artikel handelt dus over jacht, maar voornamelijk over jachtrecht en excessen onder de vorm van bedrog, afpersing en zelfs het terroriseren van inwoners in de 16de en 17de eeuw. Hugo Notteboom gaat daarbij in op de organisatie van de jacht in Vlaanderen en meer concreet in Maldegem en omgeving. Hij beschrijft termen als opperjager, de grafelijke hondenkoten, het hondenbrood enz.
Het siege dan regelt de jacht en bestraft alle misdrijven, rechtspraak dus. En de misbruiken in Maldegem gebeurden net door de personen die officieel met die taak waren belast. Onze voorzitter haalt heel wat concrete voorbeelden aan, beschrijft de schrik – zo kunnen we het wel bestempelen – van de inwoners, het verweer van de Maldegemse magistraat en de afloop van de zaak waarbij Maldegem een slag thuis haalt.

Kwaliteit en eigen mensen, we doen nog even voort. Paul Van de Woestijne is een nieuw bestuurslid, maar door iedereen gekend. Hij waagt zich aan een persrepertorium. De titel DE PERS IN HET MEETJESLAND IN DE 19DE EN 20STE EEUW dekt wel de lading, maar het was onmogelijk om dit volledig overzicht in dit jaarboek te brengen. In de volgende jaren zullen nog twee delen verschijnen. Paul heeft op dit terrein in elk geval ervaring met de publicatie van het boek *150 jaar De Eecloonaar* en ook met de vorig jaar gepubliceerde biografie over Pius Ryffranck die niet weg te denken is in de Meetjeslandse, of beter Eeklose, perswereld. In dit eerste deel beperkt hij zich eveneens tot Eeklo en hij geraakt zelfs niet verder dan de Eerste Wereldoorlog. Na een inleiding over de pers in Oost-Vlaanderen tot 1848 en de afschaffing van het dagbladzegel in hetzelfde jaar, behandelt hij in eerste instantie de nieuwsbladen. Hij laat daarbij de titels aan bod komen, de uitgevers, de redacteurs, de politieke gezindheid enz. We vernemen achtereenvolgens iets over de De Eecloonaer, Het Meetjesland, de Gazette van Eecloo en het District en nog zeven andere bladen. Ook advertentiebladen en kiesbladen, weliswaar nog beperkt op dat moment, komen aan bod.
Opnieuw dus een standaardstudie die vaak zal worden geconsulteerd.

En nog is het niet gedaan met de eigen, Meetjeslandse en originele producten. Erik De Smet waagt zich namelijk aan een echt titanenwerk met HET HISTORISCH KADASTER VAN NOORDELIJK EEKLO. EEN POGING TOT RECONSTRUCTIE. In Eeklo blijkt zoiets populair te zijn. Ook Freddy Pille verwerkt en analyseert talrijke bronnen om allerlei zaken te reconstrueren en om aldus bronnenreeksen te verkrijgen. Er gebeurt dus in Eeklo veel baanbrekend werk, dat onder meer in de Eeklose bibliotheek resulteert. Erik De Smet brengt dus nu het eerste resultaat van zijn werk. Hij probeert - en slaagt er ook in - een overzicht te geven van de eigenaars en bewo-

ners/gebruikers van de huizen en hofsteden in de 17de en 18de eeuw. Dit komt dus neer op een naslagwerk waaraan jaren archiefonderzoek vooraf gingen om de puzzel in elkaar te krijgen. Hij kon daarvoor ook rekenen op het werk van enkele trouwe archiefbezoekers die hun onderzoek deels op elkaar afstemden. Vooraleer aan de eigenlijke beschrijving te beginnen, schetst Erik het historisch kader van het noorden van de stad, behandelt hij de bronnen en verstrekt nog een toelichting. Daarna komt perceel na perceel aan bod, met een situering, de aard, de oppervlakte, de eigenaars, de gebruikers, een historiek en de bronnen.
U raadt het reeds, dit is nog maar een begin. In de toekomst zullen nog een aantal delen volgen.

We maken nu even een sprong noordwaarts, naar Nederland, ook al met een nog onbehandeld onderwerp in onze stilaan rijke traditie. Arco Willeboordse schrijft over OORLOGH ENDE BEROERTE IN AERDENBURGH. EEN KRIJGS- EN VESTINGBOUWKUNDIGE GESCHIEDENIS VAN AARDENBURG. Deze geschiedenis begint in de Romeinse periode met het castellum van Aardenburg. De volgende militaire activiteit situeert zich meer dan acht eeuwen later en kadert in de moord op graaf Karel de Goede in 1127.
Na de militaire activiteiten komt de vestingbouwkunde uitgebreid aan bod. Van de verschillende vestingen en forten is ook de huidige staat vermeld. Er zijn vaak geen sporen meer. De Romeinse militaire aanwezigheid is wel nog duidelijk herkenbaar in het huidige stratenplan.
De bijdrage bevat ook heel wat mooi kaartmateriaal.

We blijven een beetje in dezelfde sfeer met HET OUDSTE MEETJESLAND: RECENTE ONDERZOEKSRESULTATEN VAN ARCHEOLOGISCHE OPGRAVINGEN IN EEKLO EN AALTER door Wim De Clercq en Steven Mortier. In Aalter ging het om een noodopgraving door de aanleg van een nieuw industrieterrein. De archeologen vonden sporen uit de Ijzertijd, uit de Romeinse periode met een vrij unieke nederzetting voor zandig Vlaanderen, maar vooral ook merkwaardige Middeleeuwse hoeves met uitermate grote drieschepige houten constructies.
In Eeklo werd de archeologische site het Walleken onderzocht naar aanleiding van de aanleg van de R43 en de verkeerswisselaar met de N49, met de beschrijving van de site met walgracht als fenomeen.

Van een heel andere aard is de interessante bijdrage van Jozef Vandeveire over VOLKSE LIEDEREN IN URSEL. Jozef Vandeveire zijn vader, Gerard, begon reeds met het inzamelen van het materiaal voor dit artikel voor de Tweede Wereldoorlog. Na de oorlog nam hij er ook heel wat op cassette op. Het gaat hierbij niet om Urselse liederen, maar volksliederen die in Ursel en ook een eind daarbuiten bekend waren. De auteur gaat eerst in op wat niet in het overzicht is te vinden (bv. kerkelijke liederen, driekoningenliedjes e.d.). Hij besteedt ook aandacht aan het Urselse dialect. De liedjes die wel aan bod komen zijn gegroepeerd rond thema's zoals de loting, drink- en kermisliederen, kinderliederen, gelegenheidsliederen en ook spotliederen, met soms lokale elementen.

In elk geval een plezante noot.

Professor Willy Braekman is ook stilaan voor ons jaarboek geen onbekende meer. Heel wat lezers weten ook dat hij enigszins gefascineerd is door hekserij. In ons jaarboek van 1998 schreef hij daaromtrent reeds een artikel over twee heksen in Assenede. Nu heeft hij het over een Vermeende heks te Waterland-Oudeman voor het gerecht (1611-1612). Opnieuw gaat het om een wat raar doende jonge vrouw. En opnieuw kwam er de torture aan te pas. Uit deze zaak blijkt alvast dat de lokale overheden weinig bevoegd waren om ernstige zaken als toverijprocessen op een adequate manier tot een rechtvaardig vonnis te brengen.

In ons boek komt ook een kort stuk voor van Albert Andries over HET WAPENSCHILD VAN LOVENDEGEM. Deze bijdrage handelt in feite over meer, namelijk de groei als het ware van het huidige wapen en de symboliek van de Lovendegemse adel.

Als laatste bijdrage kan u KERKELIJKE DIENSTEN IN ASSENEDE IN 1615 van Hugo Notteboom lezen. Hierin bespreekt onze voorzitter een reglement opgemaakt door de pastoor, de schepenen en notabelen. Na de goedkeuring door de bisschop waren begrafenissen, het bestaan van zogenaamde *kerklijken* e.d. aan strikte regels – vooral financieel – onderworpen.

We sluiten traditoneel af met het HEEMKUNDIG REPERTORIUM en de KRONIEK.

Je ziet het of beter je hoort het. Jaarboek 53 is weer één en al afwisseling. De oudste geschiedenis komt aan bod, tot aan de 20ste eeuw en zowat alle tijdvakken zijn bestreken. Er is ook lokale verscheidenheid, alhoewel de hoofdstad van het Meetjesland het ruimst bedeeld is. Maar gelukkig staat er ook iets in over Maldegem, anders laaide er misschien nog eens een twist op. Als het allemaal waar is tenminste.

Veel leesgenot.

B. VOORDRACHTEN EN ACTIVITEITEN

Dirk Musschoot, Amerika is een schoon land, maar 't is verre..., woensdag 7 mei

Die woensdagavond, 7 mei, was een talrijk publiek naar De Koperen Leeuw afgezakt om een en ander te vernemen over de emigratie naar Amerika. Journalist Dirk Musschoot had zich in de problematiek van de emigratie verdiept en er een boek over gepubliceerd. Voeg daarbij nog dat er enkele afstammelingen van emigranten - een aanwezige, namelijk ons medelid de heer Robert van Vooren was zelfs in Moline geboren - en de avond kon niet meer stuk.

Het interessante aan de voordracht was dat we de emigranten van in hun dorp om de moeizame weg naar de States konden volgen. Spreker wees de oorzaken aan van deze uittocht naar de Nieuwe Wereld, in Antwerpen volgden we de inscheping en in New-York de ontscheping. Dat iedereen daarbij gelijk werd behandeld of gelijke rechten had, bleek een fabeltje, ook bij de emigratie speelde *money* een fundamentele rol. Velen mochten al direct rechtsomkeer maken, anderen werden al onmiddellijk beroofd of bedrogen door gewiekste afpersers die de simpele migrant van zijn geld afhielpen. Ook de harteloosheid van de immigratiediensten speelde een grote rol. Het was voor de meeste beslist geen glorieuze odyssee, wel integendeel. Het was hard knokken voor het bestaan, en zeker in het begin waren de levensomstandigheden niet veel beter dan in *good old Europe*. Wie volhield, en zich niet liet afschrikken door enige ontbering of tegenslag, kon het *maken* in Amerika. Spreker haalde verschillende voorbeelden aan van geslaagden, maar gaf er nog meer van teleurgestelden.

Niet dat er veel nieuws werd verteld die avond, wel werden de gemeenplaatsen over de emigratie soms in een ander perspectief geplaatst en werd een andere kijk gegeven. De emigratie is en blijft een boeiend onderwerp en het is beslist de verdienste van Dirk Musschoot dat hij zowat de eerste is die de problematiek op een ernstige wijze heeft bestudeerd. Misschien komt er wel eens iemand op het idee een studie te maken over de Meetjeslandse emigranten. Enkel jaren geleden al gaf ons bestuurslid Erik De Smet een voorproefje met zijn artikel *Eeklose uitwijkelingen naar Amerika* (Appeltjes, nr. 28, pp. 5-105).Wie volgt zijn voorbeeld? Emigranten waren er meer dan genoeg, ook in andere gemeenten van het Meetjesland.

HN.

C. DE ZOMERUITSTAP
MEETJESLANDSE OORLOGSMONUMENTEN

Oorlogsmonumenten in het Meetjesland, zondag 24 augustus

De ongeveer vijftig deelnemers die zich inschreven voor deze tocht, zullen het zich niet hebben beklaagd, want ze kregen waar voor hun geld. Van Lotenhulle tot in Eeklo werden de meest diverse oorlogsmonumenten bezocht, veel deelnemers wisten van sommige monumenten niet eens dat ze bestonden. Het is een aspect van onze geschiedenis en van het Meetjesland dat tot nu toe te weinig aandacht kreeg. De grote belangstelling bewijst dat er interesse is en blijft voor de oorlog en de littekens ervan. De verschillende gidsen kweten zich elk op hun manier voortreffelijk van hun taak, allen muntten ze uit door hun gedegen kennis van het monument dat ze *gidsten*, we kunnen hen dan ook niet genoeg bedanken: Arnold Strobbe in Lotenhulle, Stefaan De Groote in Vinkt, Peter Laroy in Aalter en Knesselare, Walter Notteboom in Maldegem, Georges De Vogelaere in Strobrugge en Ede, Paul Van de Woestijne in Balgerhoeke

en Eeklo. We danken ook ons medelid, Denys Goossens, voor zijn interessante informatie die hij gaf bij *zijn* beeld, de *Moeder de Martelaren*, dat het monument van Vinkt beheerst.

Bij een gezellig diner in *Het Biezemhof* werd nog gezellig nagepraat en werden alvast plannen gesmeed voor volgend jaar. Elders in dit nummer vindt men een uitvoerig historisch overzicht van de bezochte monumenten.

HN.

Vandeghinst Johan, Feodaliteit als genealogische bron, vrijdag 24 oktober

Ruim 40 aanwezigen woonden de lezing over de feodaliteit van de heer Vandeghinst bij. De inleiding was een opfrissing van de geschiedenislessen uit de lagere school: het ontstaan en het uiteenvallen van het Frankische rijk, met de *vadsige, kale* en *heilige* vorsten. Waarna het ontstaan van de feodaliteit uitvoerig uit de doeken werd gedaan en de specifieke terminologie van de feodaliteit aan de orde kwam: heerlijkheid en leen, feodaal en allodilaal, het denombrement van de heerlijkheid, de filiatie van de heerlijkheden, het foncier en de justitierechten. Ook het bestuur van de heerlijkheid kwam aan bod: de schepenbank, de baljuw,

de prater de schout en de officier. Daarna werden de verschillende soorten voordelen aangekaart die aan een heerlijkheid waren verbonden: doodkoop, tol, vond, beste hoofd, stragiersgoed, jacht- en visrecht, en de specifieke rechten eigen aan elke heerlijkheid: het leveren van een paar hertenleren handschoenen, het ter beschikking stellen van een paard als er oorlog was, enz.

Tegen het eind van de lezing werd dan nog uitgeweid over het belang van de feodaliteit voor de genealogen. Van veel heerlijkheden zijn lange reeksen bezitters gekend en soms is heel het archief bewaard. Vanzelfsprekend is dat interessant als een voorvader toevallig ook bezitter was van de heerlijkheid. Ons dunkt echter dat dit in het Meetjesland niet zo dikwijls het geval zal zijn.

De heer Vandeghinst had zich van de modernste projectietechnieken voorzien om zijn lezing te illustreren, bleek toch dat ook de computer zijn baas soms in de steek laat. Al bij al was het een behoorlijk informatieve voordracht over een moeilijke historische kluif. Ons lijkt het toch dat het luik over de genealogie wat uitgebreider mocht behandeld geweest zijn.

Wie zich verder wil informeren over de feodaliteit, verwijzen we naar de vele artikels die daarover in Appeltjes verschenen. Zie daarvoor:
VANDEVEIRE J., *Indices Appeltjes van het Meetjesland*, 1999 (bijvoegsel bij jaarboek nr. 50), p. 47-48, trefwoord; feodaliteit.
We verwijzen ook nog graag naar:
DENYS J., *Inleidende nota over de lijst der heerlijkheden van Oostvlaanderen*, Gent, 1950, OVKG, voorlichtingreeks, nr. 2.

HN.

Eddy Levis, Over stoven en badhuizen, maandag 1 december

Voor dit enigszins *warme* onderwerp waren een dertigtal geïnteresseerden opgedaagd. Spreker gaf een klassiek overzicht van de badcultuur en dit vanaf de Grieken tot aan het einde van het ancien régime. De meeste onder ons die al eens naar het zuiden trokken, bezochten er ongetwijfeld Romeinse ruïnes en maakten er kennis met de luxueus ingerichte thermen, met aparte badruimtes voor vrouwen en mannen. De verfijnde beschaving van de Romeinen, tenminste voor wat de badcultuur betreft, kende haar gelijke niet. Na de val van het Romeinse rijk, verdwenen ook de thermen. Toch werd in de Middeleeuwen het bad zeer op prijs gesteld. Natuurlijk was er niet de Romeinse verfijning, maar in speciale badhuizen of stoven had men het toch ook naar de zin. Ook nu waren er gescheiden huizen voor vrouwen en mannen, maar uit allerlei illustraties blijkt toch dat men daar een loopje mee nam. Stilaan krijgen de badhuizen een slechte faam, van voren stoof en van achter bordeel, luidde het. Ook de kerk begon er zich mee te moeien, baden en het daarbij horende vertier, werd streng afgekeurd. Zich niet wassen werd iedereen zelfs aangeraden. Heiligen gingen er prat op zich in geen jaren te hebben gewassen. Vanaf

de 16de-17de eeuw krijgt vooral de bourgeoisie een afkeer voor water. In de pruikentijd worden puisten en zweren bedekt met poeder, het gelaat wordt geblancheerd en om de kwalijke geurtjes toch ietwat te bestrijden overgoot men zich met jawel, eau de cologne of ander reukwater. Kortom, in kastelen en rijke burgerhuizen heersten onbeschrijfelijke hygiënische omstandigheden. Als men bedenkt dat in het kasteel van Versailles bedienden rondliepen met potten waarin de adellijke dames en heren in hoge nood, verborgen achter een gordijn, hun behoefte deden... Toiletten waren er immers niet.
En de overheid liet maar begaan. Alleen als er een epidemie uitbrak, dan was het alle hens aan dek. Toch lijkt het erop dat bij het uitbreken van mond- en klauwzeer de reglementering veel strenger was dan hij het uitbreken van een besmettelijke ziekt onder mensen. De middeltjes die werden gebruikt om ziekten te genezen, waren eersteklas kwakzalverij. Een wonder eigenlijk dat de mensheid het zover heeft kunnen brengen.

HN.

2. BOEKENNIEUWS

Jos DE DONCKER, *Beroerten om het Fruythof*, Aalter, 2003, 104 p.

Dit *"historisch verhaal over de godsdiensttroebelen in Haeltere"*, zoals de ondertitel luidt, laat aan de hand van een aantal personages zien dat personen die te Aalter woonden een niet onbelangrijke rol speelden in de strijd tussen katholieken en protestanten. Uiteindelijk zou hun betrokkenheid er mee toe leiden dat Aalter op het einde van de 16de eeuw zowat een niemandsland werd. Het verhaal is een mengeling van waarheid en fantasie en dat maakt de lectuur van dit werk zo boeiend. Wegdromend in een ver verleden kan de lezer dankzij een aantal prachtige illustraties en een opsomming van de echte *dramatis personae* het verhaal toch laten aansluiten bij *de grote geschiedenis* van die tijd.

PL

Freddy PILLE, *Eeklo in de tweede fase van de Tachtigjarige Oorlog (1595-1648)*, Eeklo, 2003, 224 p.

Met een verbazende passie dook de auteur van dit boek, Freddy Pille, het voorbije decennium verbeten onder in de archieven. Waar het oorspronkelijk de bedoeling was om een lacune in de monografie 750 jaar Eeklo in te vullen, komt hij hier met een gedetailleerd beeld van deze Oost-Vlaamse provinciestad voor de eerste helft van de 17de eeuw. Het is een periode die inderdaad nogal eens stiefmoederlijk wordt behandeld maar die wat Eeklo betreft na dit boek nauwelijks nog geheimen heeft. Na een chronologische situering gaat Freddy Pille achtereenvolgens in op het stadsbestuur, het economische leven, het culturele leven, het parochiale leven en het dagelijkse leven. De zin voor detail en het grondige bronnenonderzoek verdienen bewondering.

PL

Tony VALCKE, *De Fonteinen van de Oranjeberg. Politiek-institutionele geschiedenis van de provincie Oost-Vlaanderen van 1830 tot nu. Deel 4. Biografieën van twintigste-eeuwse beleidsmakers*, Gent, 2003, VII + 903 p.

Dit vierde en laatste deel van de historische reeks *De Fonteinen van de Oranjeberg* bevat uitgewerkte biografieën van 56 hoofdrolspelers in de provinciale politiek van de twintigste eeuw. Onder redactie van Tony Valcke, die ook meewerkte aan de drie andere delen, tekende een groep wetenschappers van verschillende instellingen (archieven, universiteiten, enz.) voor de inhoud. Voor het Meetjesland noteren wij biografieën van Ferdinand van de Wattyne uit Bassevelde (interbellum), Henri Van de Velde (afkomstig uit Bellem, een tijdje burgemeester aldaar, naar Gent verhuisd en door zijn bekommernis om het platteland betiteld als *"advocaat van den veestapel"*) en Paul van Steenberge (Ertvelde). In de periode na 1945 verschijnen Jozef Wille (Zomergem), Raymond De Mey (Eeklo), Albert Windey (Kaprijke), Jan De Crem (Aalter), Paul Wille (Eeklo). Deze levensverhalen bieden vaak gegevens die op het niveau van de plaatselijke geschiedschrijving wel eens verloren gaan (bijvoorbeeld over interessepunten). De informatie in het boek is bijgevolg rijker dan men vooraf zou denken.

PL

André DE KE, *Onder de toren*, Antwerpen, 2003, 142 p.

Dit boek is zowat een herwerking van het in 1968 verschenen *Mijn jeugd onder de toren*. Op autobiografische wijze beschrijft De Ké hoe hij als jonge knaap de oorlogsjaren te Aalter beleefde. We lezen bijvoorbeeld over hoe het in de jaren 1940 eraan toeging in de Aalterse scholen (strenge *meesters* die dreigden met het *verbeteringsgesticht* in Ruiselede, leien en griffels, schooljongens met klompen) of over wat de Aalterse jeugd na schooltijd deed (vogelnesten pikken rond de Kraenepoel, nonnen op stang jagen en andere kwajongensstreken). Een *heimatroman* die de Aalterse geschiedenis combineert met literatuur en heel wat mensen aangename uurtjes leesplezier zal bezorgen.

PL

Jacques CLEPPE, Ronny DE SCHUYTER, Robert DE LUST, Marc SCHOONACKERS, *Het Meetjesland. Per gemet gemeten*, Eeklo, 2003, 172 p.

De titel van dit boek verwijst, zo stellen de auteurs in hun woord vooraf, naar het historisch-landschappelijke mozaïek van kleine Meetjeslandkavels en tegelijk naar het concept van boek (dagboeknotities, foto's, anekdotes en poëziesprokkels). De uitgave sluit aan bij een aantal eerder verschenen werken waarin de natuur en de liefde voor de eigen streek en traditie centraal staan (*Het Meetjesland Natuurlijk*, *Streekgids Meetjesland*, enz.). Het boek combineert prachtige beelden met impres-

sies en herinneringen aan een niet zo ver verleden, waardoor het werk ook voor historisch geïnteresseerden of heemkundigen bijzonder waardevol wordt. De watertoren op de Kampel in Maldegem of de overzet op Oostmolen in Aalter raken er verstrengeld met beelden van een actuele wielerwedstrijd of een foto van een winkelcentrum. Een echt Meetjeslands *koffietafelboek*

PL

Frederik DE COCKER, *Le Petit Verviers. De textielindustrie in Eeklo (1794-1940)*, Eeklo, 2003, 240 p.

Op sinterklaasdag 2003 stelden auteur Frederik De Cocker en de Eeklose Geschied- en Heemkundige Kring onder massale belangstelling dit interessante boek voor. De publicatie ontsluit een belangrijk stuk recente Eeklose socio-economische geschiedenis en kadert om die reden ook in de reeks Eeklo 750+. De auteur brengt het verhaal van 150 jaar textielindustrie in Eeklo en combineert leesbaarheid met wetenschappelijkheid. De tekst is wel een herwerking van een licentiaatsverhandeling maar heeft gelukkig de sprong naar een bijzonder interessant boek gemaakt. Op chronologische wijze maakt de lezer kennis met de wol-, linnen- en katoennijverheid in Eeklo, met daarbij telkens een grondige analyse van heel wat interessante elementen. Het boek toont tegelijkertijd aan dat ook lokale socio-economische geschiedenis meer dan ooit leeft en bovendien heel wat nieuwe onderzoeksmogelijkheden biedt. Het is een prachtige start en wij zien dan ook al uit naar de resultaten van nieuw onderzoek die deze jonge en veelbelovende historicus ons in de komende jaren ongetwijfeld nog zal leveren.

PL

Daniël BILTEREYST & Roel VANDE WINKEL, *Bewegend Geheugen. Een gids naar audiovisuele bronnen over Vlaanderen*, Gent, 2003, VI + 363 p.

Door de regionale televisiezender AVS naar zijn mening gevraagd bij het verschijnen van dit boek, vertelde gouverneur en historicus Herman Balthazar dat dit een onmisbaar naslagwerk is voor iedere historisch geïnteresseerde. Het is dan ook de eerste gids die specifiek op zoek gaat naar audiovisueel bronnenmateriaal. De lezer vindt na een meer algemene inleiding (historiek, techniek en juridische aspecten) immers een uitgebreide lijst van allerlei vindplaatsen van audiovisueel materiaal. De publicatie is overigens dankzij heel wat afbeeldingen uit historisch filmmateriaal meer dan alleen maar een naslagwerk. Bovendien hebben de auteurs ook een boodschap: zij willen dit soort onderzoek (het in kaart brengen van film- en videocollecties) ook op lokaal en regionaal niveau stimuleren. Aangezien het Meetjesland in dit werk nog niet is vertegenwoordigd, is daar wellicht nog braakliggend terrein voor geïnteresseerden in onze regio.

PL

Ledenlijst

ERELEDEN (vanaf 50,00 euro)

Roegiers Jan – Leuven

STEUNENDE LEDEN
(vanaf 25,00 euro)

Audoor-Turkelboom Maria - Gent
Baert Geert - Gent
Bral Leo - Assebroek
Broeders van Liefde - Aalter
Carton Herwig - Aalter
Daneels Axel - Coppet (CH)
De Backer Remi - Gent
De Beir Stichting - Gent
De Boever Antoine - Eeklo
De Clercq Gustaaf - Mariakerke
De Laere Simona - Eeklo
De Meyere Carlos - Brugge
De Pauw-Goethals Nico - Eeklo
De Rycke-Cocquyt Johan - Evergem
De Schepper André - Evergem
De Seranno Rene - Evergem
Bauwens Magda - Eeklo
De Veusser Daniël - Zomergem
De Wulf Pierre - Aalter
Engels Willy - Beveren-Waas
Gauwberg Marcel - Gent
Goegebeur L. - Gent
Lippens Margaretha - Eeklo
Heemkring De Twee Ambachten - Assenede
Hermie Gilbert - Eeklo
Jacobs-Verbreyt - Waarschoot
Lamot-Stockman Christiaene - Niel
Laroy Eric - Lovendegem
Lippens Jan - Lembeke
Loontjens Alfons - Izegem
Meiresonne-Delcourt - Sleidinge
Roelandts Romaan - Ursel
Ryserhove Lieve - Veurne
Stadsarchief - Eeklo
Strybol Jozef - Knokke-Heist
Strymes-De Neve R. - Sint-Laureins
Van Acker Johan - Lembeke
Van Damme François - Eeklo
Van Damme Lionel - Adegem
Van De Kerckhove Julien - Adegem
Van Hoecke Willy - Rotselaar
Van Passel Jacques - Aalter
Vereecke René –- Maldegem
Verhaegen-Stockman Lode. - De Pinte
Verleyen Philippe - Aalter
Vertenten Amedee - Eeklo
Vrielynck Jan - Deurle
Waldack Felix - Kalken
Wijffels C.G. - Delft (Nederland)

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Gesticht in 1946 door dr. Elisabeth DHANENS, erevoorzitster (voorzitster 1951 - 1968), wijlen apotheker Prudent RYCKAERT (ondervoorzitter 1946-1968) en wijlen dr. Edmond TIELEMAN (voorzitter 1946-1951). Wijlen Achiel DE VOS fungeerde van 1948 tot 1977 als secretaris en was voorzitter van 1968 tot 1989. Wijlen Luc Stockman was voorzitter van 1989 tot 1999.

HET BESTUUR

Voorzitter

Hugo NOTTEBOOM, Prins Boudewijnlaan 9B - 9991 Adegem -
Tel. 050 71 29 12

Ondervoorzitter-redactiesecretaris

Filip BASTIAEN, Oostmolenstraat 216 - 9880 Aalter -
Tel. 09 375 08 38 en 09 325 22 50
e-mail: filip.bastiaen@aalter.be of appeltjes.meetjesland@pandora.be

Penningmeester-bibliothecaris

Erik DE SMET, Euromarktstraat 9 - 9900 Eeklo - Tel. 09 377 43 24
e-mail: desmet.wille@compaqnet.be

Leden

Roger BUYCK, Plein 66 - 9970 Kaprijke - Tel. 09 373 90 93
Frederik DE COCKER, Industrieweg 3 - 9900 Eeklo - Tel. 09 377 13 11
Peter LAROY, Brouwerijstraat 84 - 9880 Aalter - Tel. 09 375 14 86
Oskar LIPPENS, Gentstraat 13 - 9971 Lembeke - Tel. 09 377 28 54
Walter NOTTEBOOM, Noordstraat 196 - 9990 Maldegem -
Tel. 050 71 30 25
Wilfried STEEGHERS, Vurstjen 21 - 9940 Evergem
Paul VAN DE WOESTIJNE, Tieltsesteenweg 12 - 9900 Eeklo -
Tel. 09 377 16 55

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

Jaarboek, sedert 1949 uitgegeven door het *Heemkundig Genootschap van het Meetjesland.*

REDACTIERAAD/RECENSIEDIENST

Redactiesecretaris: Filip BASTIAEN
Oostmolenstraat 216 - 9880 Aalter
e-mail: filip.bastiaen@aalter.be of appeltjes.meetjesland@pandora.be

Leden: Hugo Notteboom, Peter Laroy en Roger Buyck

Alle artikels dienen uiterlijk 31 oktober in het bezit te zijn van de redactiesecretaris, bij wie ook de auteursrichtlijnen te bekomen zijn.

Boeken ter bespreking aangeboden, worden op hetzelfde adres verwacht en worden nadien in de bibliotheek van het *Genootschap* ondergebracht.

RUILDIENST

Erik DE SMET, Euromarktstraat 9 - 9900 Eeklo - Tel. 09 377 43 24
Bestellingen van vorige jaarboeken gebeuren op hetzelfde adres.

Nog beschikbare jaargangen

Nr.	Jaar	Nr.	Jaar	Nr.	Jaar
2	1950	26	1975*	41	1990
13	1962	27	1976	42	1991
17	1966*	28	1977	43	1992*
18	1967*	29	1978	44	1993
19	1968	30	1979*	45	1994
20	1969	31	1980	46	1995
21	1970*	32	1981	47	1996
22	1971	35	1984	48	1997
23	1972*	36	1985	49	1998
24	1973*	37	1986	52	2001
25	1974	38	1987	53	2002

* slechts enkele exemplaren

LIDMAATSCHAP

Het lidmaatschap kost € 17,00 (+ eventueel € 3,25 voor het verzenden van het jaarboek; + € 5,00 voor het buitenland). Oudere jaarboeken zijn aan € 15,00 te bekomen.

Werkwijze:
- bestellen op hogervermeld ruiladres;
- of door storting op bankrekening 979-9544310-97 van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, p/a Euromarktstraat 9, 9900 Eeklo met vermelding "nieuw lid" of de gewenste jaarboeken.

BIJ ADRESVERANDERING

Gelieve dit tijdig door te geven aan de penningmeester. U bent dan zeker nog het jaarboek te ontvangen en het bespaart ons heel wat kosten. Gezien de wet op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer kunnen we moeilijk uw nieuw adres achterhalen.

Inhoudstafel

Hugo Notteboom	Het Meetjesland, Zeeland en Vlaanderen gezien door een Frans priester in 1681	5
Willy Braekman	Marktlied over de Siamese tweeling van Merendree (1813)	85
Arco Willeboordse	Een heildronk op een drinkhoorn Context, historiek en restauratie van een gildedrinkhoorn uit Sluis	91
Erik De Smet	Het historisch kadaster van Eeklo (2)	177
Stefaan De Groote, Peter Laroy Hugo en Walter Notteboom Arnold Strobbe en Paul Van de Woestijne	Meetjeslandse Oorlogsmonumenten	235
Peter Laroy	Rost haar, dul haar Jules Huyttens, etnologie en het Meetjesland (1861)	281
Paul Van de Woestijne	De pers in het Meetjesland in de 19de en 20ste eeuw (2)	297
Filip Bastiaen	Heemkundig repertorium 2003	357
Hugo Notteboom	Huldiging Walter Notteboom	377
	Kroniek	383

Verantwoordelijke uitgever:
Filip Bastiaen, Oostmolenstraat 216, 9880 Aalter

Dit jaarboek werd uitgegeven door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland en gedrukt bij VAN HOESTENBERGHE n.v., Boud. Lippensstraat 11, 9990 Maldegem.